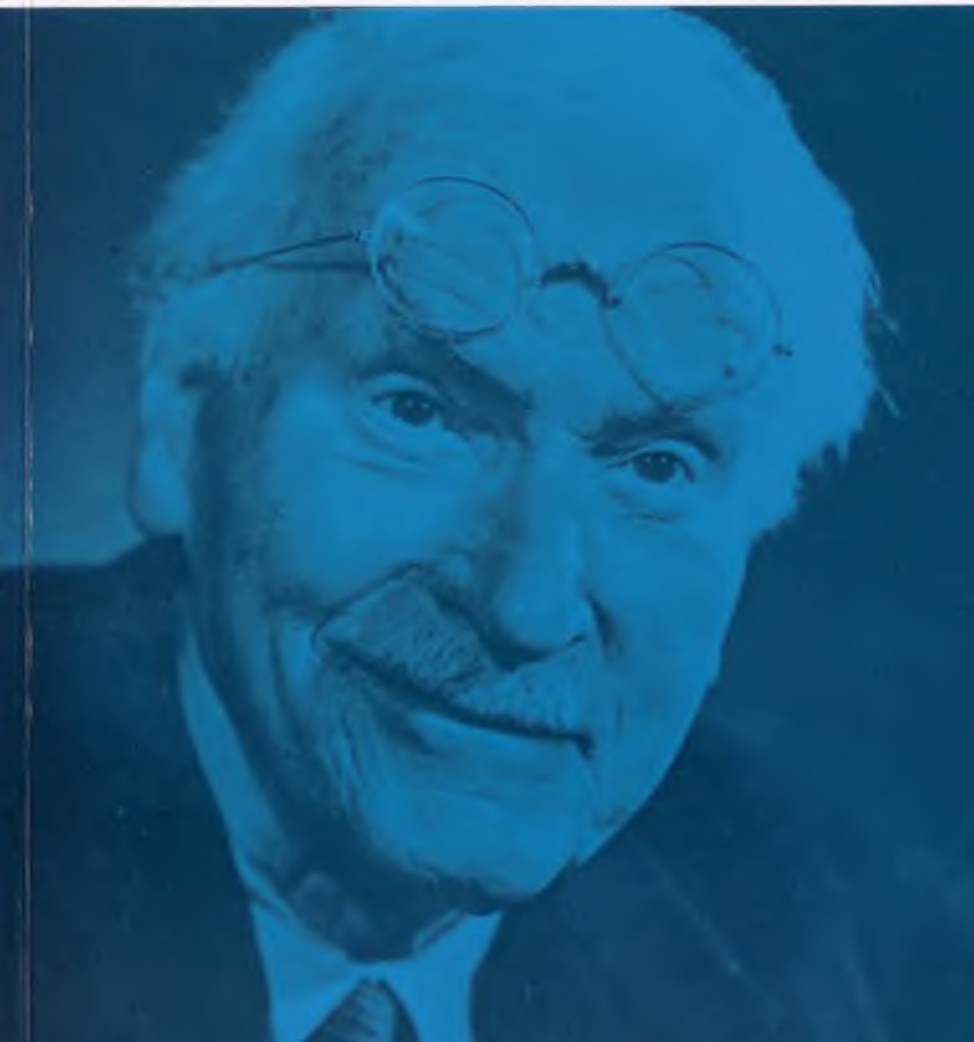
payel

ANALİTİK PSİKOLOJİ

Çeviren: Ender Gürol

2. Basım

CARL GUSTAV JUNG

CARL GUSTAV JUNG

❐

ANALİTİK PSİKOLOJİ

❐

ÇEVİREN: ENDER GÜROL

❐

2. BASIM

PAYEL YAYINLARI : 124
Bilim Kitapları : 43

ISBN: 975-388-095-2

Dizgi : Payel Yayınevi
Baskı : Özal Matbaası
Kapak filmleri : Ebru Grafik
Kapak baskısı : İpomet Matbaası
Cilt : Yıldız Cilt

Carl Gustav JUNG, 26 Temmuz 1875'de Kesswil'de doğdu, 6 Haziran 1961'de Küssnacht'da öldü. Klasik filoloji ve arkeoloji öğrenmek için 1895'de Basel Üniversitesi'ne girdi, ancak bir süre sonra tıbba ilgi duyarak bu dalda öğrenim gördü. 1902'de Zürih Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldı. Şizofreni üzerindeki incelemeleriyle tanınan Eugen Bleuler'in yönetimindeki Berghölzli Akıl Hastanesi'nde Psikiyatri uzmanı olarak çalışmaya başladı.

Jung 1906'da Freud'a ilk mektubunu yazdı ve bir yıl sonra Viyana'ya Freud'la tanışmaya gitti. Aralarındaki düşünce benzerliğinin etkisiyle iki bilim adamı arasında yakın bir dostluk ve işbirliği kuruldu. 1909'da birlikte ABD'deki Clark Üniversitesi'ne çağrıldılar ve bir dizi konferans verdiler. Viyana Psikanaliz Enstitüsü 1910 yılında Viyana Uluslararası Psikanaliz Derneği'ne dönüşünce, Jung derneğin başkanı oldu. Ne var ki, iki yıl kadar sonra iki dost arasındaki yakın ilişki soğumaya başladı ve 1913'de tümüyle koptu. 1914'de Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin başkanlığından istifa eden Jung, Freud'la bir daha karşılaşmadı. O günden sonra Jung tarafından ileri sürülen görüşler *Analitik Psikoloji* adıyla anıldı.

Freud'la Jung arasındaki anlaşmazlığın nedeni birçok psikanalist ve psikolog tarafından araştırılmıştır. İlişkinin kopmasına çok çeşitli ve karmaşık nedenlerin yolaçtığı söylenebilirse de, en belli başlı olay Jung'un Freud öğretisindeki *psyche*'ye ilişkin her şeyi cinsellik üzerinde temellendirmeyi reddetmesidir.

Türkçe birinci basım: Haziran 1997
□
İkinci basım: Şubat 2006

ATIF SENEL
20101117

CARL GUSTAV JUNG

ANALİTİK PSİKOLOJİ

Çeviren
ENDER GÜROL

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

ANALİTİK PSİKOLOJİ ÜZERİNE
BİR DENEME

I Psikanaliz 93
II Eros Kuramı 102
III Öteki Görüş Açısı – İktidar İstenci 112
IV Davranış Tipi Sorunu 123
V Kişisel Bilinçdışı ve Ortak Bilinçdışı 143
VI Sentetik ya da Yapıcı Yöntem 157
VII Ortak Bilincin Arketipleri 165
VIII Bilinçdışına Tedavi Açısından Yaklaşım
Konusunda Genel Düşünceler 186

ÇAĞDAŞ İNSANIN RUHSAL SORUNU 191
RUH VE ÖLÜM 213
RUHLARA İNANCIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ 224

PSİKOLOJİ VE DİN

I Bilinçdışı Zihnin Bağımsızlığı 239
II Dogma ve Doğal Semboller 262
III Doğal Bir Simgenin Tarihi ve Psikolojisi 285

ANALİTİK PSİKOLOJİ VE ŞİİR 308
PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT 326
ŞAİR 340
PİCASSO 344
DÖNÜŞÜM SÜRECİNİ CANLANDIRAN
ÖRNEK SİMGELER 350
TAC MAHAL 361

SIGMUND FREUD TARİH SAHNESİNDE..... 365
SIGMUND FREUD'UN ANISINA..... 373
MEKTUPLARINDAN SEÇMELER..... 381
ANILAR, DÜŞLER VE DÜŞÜNCELERDEN SEÇMELER..... 399
DEYİMLER..... 403
JUNG'UN YAYIMLANAN YAPITLARI..... 409
KAYNAKÇA..... 417
DİZİN..... 421

GİRİŞ

«Tanıdığın olursa daha iyidir Şeytan
Tanıyıp bilmediğin yabancı bir insandan.»

(Türk atasözü - Kaşgarh Mahmut)

ROMA İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında, halkın, geleneksel inançlarını bırakarak dış ülkelere yöneldiği, dış kaynaklı her türlü öğretiyi, mezhebi benimsediği söylenir. Batı uygarlığı da nicedir çökmekte, eski değerler çoktan yitirilmiş, yenileri aranmakta.

Uygarlıklar da canlılar gibi doğar, gelişir, ölür, diyorlar. Ancak eklenmesi unutulan bir şey var, o da, nice yitmiş görünürse görünsün, uygarlıkların doğurduğu değerlerin kılık değiştirdikleri, Anka kuşu gibi kendi küllerinden yeniden canlandıkları.

Fiziksel evrenin değişmez bir kuramıdır denge. Aynı şey ruh dünyası için de söz konusudur. «Doğa boşluktan nefret eder,» der bir Latin atasözü. Gerçekten, uçlardan biri başını alıp bir yana gittiğinde, öteki uç, aynı güç ve dirençle, denge sağlamak için, karşıt yöne yönelir. Gel....git, gel....git, evren solumakta sanki.

Bugün Batı, Doğu'ya yönelmiş, eski Hint'den, eski Çin'den, eski Japon'dan esinlenmekte. Doğu ise, gizemli havasından bıkmış gibi, Batı'nın somut dünyasına özenmekte. İnsan potansiyel olarak bir bütün. Her biri açmayı bekleyen tomurcuklarla dolu içi. Ne var ki, şu ya da bu nedenle, gelişme ortamını bulamadılar mı, çiçek açamadan kuruyup gidiyorlar. Öte yandan, kimileri başkalarına rağmen alabildiğine gelişiyor, dal budak salıyor. Gölgede kalanlar ise, kazara başkaldırıp biraz soluk alabildikleri anda, birtakım yaşam kırıntılarına

dönüşüyor, güdük kalıyor. Daha fazla bir baskı karşısında kaldıkları zaman da, tam bir patlamayla özerkliğini ilân ediyor, dizginlerini ele alıyorlar, böylece ruh sağlığı da elden gitmiş oluyor.

İnsanın tamlığını, bütünlüğünü gerçekleştirmek, çağlar ötesinden beri varolan değişmez değerlerini bulmak, bireyi bütünlüğüne, tamlığına kavuşturmak, böylece tamlaşmış, bütünleşmiş bireyden oluşacak, uluslarüstü, ırklarüstü, gönüldeş, tüm gizilgüçlerini gerçekleştirmiş insanlardan meydana gelecek bir evren-toplumu yaratmak, Jung'un amacı işte bu.

Ondokuzuncu yüzyılın dünyası, akla dayanan, her şeyi akıl yoluyla çözümlemeye çalışan bir dünyaydı. Her şey biyolojik ve tarihsel gerekircilik ile açıklanıyordu. Mekanik gerekircilik anlayışı deneye dayanan bilimin temeliydi: Bir neden-sonuç dizisi idi söz konusu olan. Her sonuç bir nedenden türüyordu, elde edilen sonuç ise, yeni bir nedene dönüşüyor, bu da yeni bir sonuç doğuruyordu, zincirleme sürüp gidiyordu böylece.

Katı, dar bir çerçeveydi bu. Bu çerçeveyi zorlayanlar arasında Sigmund Freud da vardı. Freud'un bilinçdışı kavramı, bu sınırların dışına taşan ilk atılımlardandı. Freud'un zihni, araştırmacı bir zihindi; neden-sonuç ilişkisini benimserken, aklın dışında, insan denetiminden öte bazı şeyler olduğunu da kabul ediyordu ister istemez. Yalnız iki önemli yanılgıya düşecekti: Tarihi de, dini de anlamayacaktı. Tarih boyu insanı gütmüş olan etkenlerin köküne inemeyecekti. «İstek» gibi. «ben-çıkarı» gibi yüzeysel etkenlerden söz etmekle yetiniyordu. Bilinçdışını biyolojik bir olgu gibi görüyordu; ona «toplum-karşıtı» bir nitelik yüklüyordu; buysa onun tarihi anlamasına engel olacaktı.

Psikoloji, o ana kadar üniversite düzeyinde, insan davranışlarını gözlemlemekle, tanımlamakla, sınıflandırmakla yetinmişti. Freud bu gözlemlerle, tamamlamalarla yetinmeyip onları açıklama gereğini duydu. İnsan düşüncesinin tüm akışı değişecekti.

Nedensellik ilkesi, bilimsel bir yasa değildir; ancak onsuz bilim olamayacağı da gerçektir. İnsanı incelerken, bu ilkeye en önce başvuran Freud oldu; hiçbir zihin olgusu rastlantı değildi, her şeyin bir nedeni vardı. Psikolojide Freud'dan önce gelenler, insan davranışlarını,

akıl buyrukları ile içgüdelerin oluşturduğunu düşünmüşlerdi. Her olayın bir nedeni olduğu kesindi; öyle olaylar vardı ki, nedeni veya nedenleri biliniyor, ya da kolayca varsayılabiliyordu; kimi de rastlantı işiydi; birbirinden ayrı, görünürde önemsiz nedenlerden, çağrışımlardan doğuyordu ki bunları incelemek hem boşunaydı, hem de olanaksız. Freud, alışılagelmiş bu gerekirciliğe karşı çıktı. Histeri vakalarında akıldışı gibi görünen belirtilerin, bireyin zihninde mantıksal bir süreklilik izlediklerini görmüştü, bunların kaynağı dışta değildi; hastanın, birtakım şeyleri bastırmasının, içe atmasının sonucuydu. Rastlantı işi değildi bunlar; nedenleri araştırılarak, analiz edilerek ortaya çıkarılabilirdi. Dil sürçmeleri, düşler gibi, görünürde rastlantı işi olaylar analizle incelenebilirdi.

Freud olsun, onu izleyenler olsun, rastlantının payını hiçbir zaman yadsımış değillerdir; bireyin kişiliğiyle ilgisi olmayan başka düzenlerin işin içine karışabileceğine inanmışlardır; örneğin, durup dururken bir kiremit düşer de insanın kafasını yararsa, bu bir rastlantıdır. Öte yandan, ayyaşın biriyle evlenmiş olan bir kadın başlangıçta kocasının bu yanını umursamamış, önemsememiş olabilir. Ancak, beden ve ruh sağlığı yerinde biri, sık sık kazaya uğrar, ya da bir ayyaş ile evlenmiş kadın, üç kez arka arkaya ayyaş kocalara varırsa, bu durumda, onun ruh yapısındaki bir bozukluktan kuşkulanmamız gerekir, diye düşünüyordu Freud. Freud'çu ruhsal gerekircilik, her zihin olayında basit bir «neden-sonuç» ilişkisi görmüyordu; tek bir olay, kimi zaman bir etkenler dizisi sonunda yer alabiliyor; bu etkenler kalıtımsal, gelişimsel, ya da ortamsal olabiliyordu.

Freud'çu kuramın temel varsayımlardan biri de, bilinçdışının oynadığı roldü. Freud, «bilinçdışı-zihin» kavramını, Herbert psikolojisinin okutulduğu Viyana'da, altıncı sınıftayken öğrenmişti. O Sırada Amerika'da William James «bilinçaltı» sözcüğünü tanıtmaktaydı; William James, bu tür güdünün zihin yaşamındaki önemini belirtiyordu. Demek ki Freud'un getirdiği kavramların, söylediği sözlerin çoğu, yeni değildi, bunlar o sırada tartışılan, gözde olan düşüncelerdi Freud, Nietzsche, ya da Schopenhauer gibi filozofların yapıtlarını okumamıştı. Çağın başka bilimcileri gibi, o da akılcı ve maddeciydi.

Darwin'i pek beğeniyordu. Sorunlara, evrimsel ve biyolojik yaklaşımı da bundandı. Okulda, Herbert'ın bilinçdışı öğretisini öğrenmiş, sinir hastalıkları uzmanı olmuştu; ama hastalarının çoğunda organik yakınmalardan çok psikolojik yakınmalar olduğunu görmüştü; derken Paris'e gitmiş, orada, hipnotizmanın histeri belirtisi yaratabileceği gibi, belirtiyi yok edilebileceğine de tanık olmuştu. Paris'te ünlü hekim Charcot, ona «her ruh bozukluğu altında bir cinsellik sorunu yatar,» demişti. Freud, Viyana'ya dönerken, meslektaşı Breuer ile birlikte hastalarına hipnotizma uygulamaya başlamıştı; ancak beklediği sonuçları elde edememişti. Yarı-uyur duruma getirilen hastaya telkin edilenler, kişiye yabancı olduğundan, iğreti oluyor, ancak geçici bir yarar sağlıyor, dahası tehlike bile yaratabiliyordu. Bunun için hipnotizmayı bırakıp başka yöntemlere başvuracaktı; bambaşka bir bilinçdışı çizecekti: Bilinçdışı ona göre canlı bir varlıktı; ilkin sandığı gibi beğenilmedik, onaylanmayan anıların atıldığı bir çöp tenekesi değildi. Gücünü içgüdüsel itilerden alan bilinçdışı, insan zihninde önemli bir rol oynuyordu; bilinçdışı içeriğinin farkına varılmaması anlamsızlığından değil, BEN'in yıldırıcı nitelikte oluşundandı. Söz konusu içerik bastırılınca, başka yollarla, ruhsal bozukluklarla, ya da birtakım karakter özellikleriyle ortaya çıkıyordu.

Freud bir «hoşlanım ilkesi»nden söz ediyordu. Bu, doyum peşinde koşan bir güdüydü, ancak gerçeklik ilkesine de karşıttı. Ruhsal dengeyi bozan güdüler, yarattıkları gerilimi gevşetmek için doyum aramak zorundaydılar; ne var ki, toplumsal bir hayvan olan organizmanın genel sağlığı için doyum arayan bu güdülerin gereksinimi hemen o anda yerine getirilemiyordu. Kişilikte ağır basan başka eğilimlerle uyuşmayan, vaktiyle öğrenilmiş tepkilerle geri itilen, güdünün doyum çabaları, nevrotik belirtilere dönüşüyordu. Örneğin, bir kimsenin makastan korkması, ya da karınca ezmekten çekinmesi, kişideki gizli bir yoketme isteğinin belirtisi olabilirdi, elini erkek eline değdirmekten kaçınan «namuslu» kızın gerçek tutkusu, güçlü cinsel isteklerini örtüyordu belki de. Bu uzlaştırma yolları, gerçeğe ters düşüyor, kişide tedirginlik yaratıyordu; ancak kişi, kendisine olan saygınlığını böylece korumuş oluyordu.

Nevrotik belirtiler, Freud'a göre, bastırılan isteklerin yüzeye çıkıp, kişiliğin öteki yanını tedirgin etmesini engelleyen etkenlerdi; bastırılan şeyler, çoğu kez, cinsiyete dönüştürülmüş düşmanlık duygusu, ve bununla ilgili kaygı ve suçluluk duygusuydu. Nevrotik kişi, hastalanmak isteyen biriydi sanki. Adler'e göre, nevrozların kökenini oluşturan, kişinin, zayıf yanını güçlü gösterme, ya da onu bir silâh gibi kullanarak kendine, koşullara, ya da başkalarının davranışına egemen olma eğilimiydi. Freud bunların gerçekliğini yadsımıyordu, ne var ki, insanın ruhunda, daha derinlerde yerleşik çatışmalardan doğan kişilik sorunlarını çözümleme atılımlarından başka şeyler olabileceğini benimsemeye de yanaşmıyordu. Freud, histeri vakaları ya da nevrozlar üzerinde yaptığı gözlemler sonucu edindiğini, normal kişilere de uygulamaya kalkıştığı için, eleştiriye uğrayacaktı. Baktığı hastalar, hem dar bir çevreden, hem de toplumun pek özel bir kesimindendi; oysa, psikolojide, genellemeler yapabilmek için kültürel, ulusal, ırksal, sınıfsal etkenlerin de göz önüne alınması gerekirdi.

Freud ile birlikte çalışan Adler de, 1910'da, Freud topluluğundan ayrılacaktı. Adler'in kuracağı düzende insan bütün davranışları ile, zihinsel, ya da fiziksel aşağılık duygularını telâfi etmek için iktidara yönelmişti. Adler'in bu kuramının psikanaliz için büyük önemi olacak üç özelliği vardı: Ona göre, nevroz, kişiliğin tümünün bozukluğuydu; nevrozun oluşumunda BEN'in büyük rolu vardı; cinsel olmayan nedenler de çatışmaya yol açabiliyordu. Adler bu yönde «Bireysel Psikoloji» kuramını geliştirecekti.

Ne var ki, toplumsal ve tarihsel güçlere «Derinlikler Psikolojisi»nin ışığını tutacak biri gerekti. Ruhsal gerçeği tüm boyutlarıyla verecek biri; onu, yalnızca bilince ve aklın dar çerçevesine kapatmayan, dinamik ve olumlu yönleri olan, yadsınmayacak bir bilinçdışı kavramını oluşturacak biri.

Jung, geleneksel görüş açısını genişletmek amacıyla, Batı'nın geleneksel kalıplarından çıkmak zorunluluğunu duydu. Doğu'nun, Afrika'nın, Kızılderili Amerikası'nın dinlerini, düşünce biçimlerini, edebiyatlarını, mitolojilerini inceledi. Eski ile Yeni'yi, Doğu ile Batı'yı birleştirmek istedi. Dünya çapında ilk büyük sentez girişimiydi bu!

-I-

Carl Gustav Jung, İsviçre'de, Basel'e yakın küçük bir kasabada 26 Temmuz 1875 tarihinde dünyaya geldi. Babası bir protestan rahibiydi; iyi yürekli bir adamdı; gelenekleri sorup soruşturmadan benimsemiş, kendi halinde, oldukça zayıf karakterli bir kimseydi. Jung, klasik yapıtlara karşı ilgiyi, Latinceyi ve dinsel ruh yapısını babasından alacaktı.

Annesinin daha güçlü bir kişiliği olduğu anlaşılıyor. Sağı solu belli olmayan çelişik davranışlı biriymiş. Jung, annesini sevmesi mi, ondan korkması mı gerektiğini kestiremezmiş bir türlü. Freud'un annesi yumuşak huyluydu oysa, koruyucu bir ana, çocuğuna tutkun biriydi; babasıysa sert, evde sözü geçen, kişiliği ağır basan bir insandı. Nitekim, Freud'çu psikanaliz, ataerkildir: Görev duygusu ve ceza korkusu bilinçdışının temelini oluşturur. Freud'un «ÜSTBEN»i erkeksidir. Jung'un Analitik Psikolojisi'nin temeli ise anaerkildir; hem yutup yokedici, hem de koruyucu kadın imgeleriyle doludur. Jung için ÜSTBEN o kadar önemli değildir.

Jung'un çocukluğu kırsal bir ortamda, doğaya yakın geçmiştir, Freud'unki gibi, o sosyetik Viyana havası içinde değil. Bu somut yaşam, onun soyut ruh yapısını dengeleyici olmuştur.

Düşleri, düşlemleri canlıydı; en azından somut yaşamı kadar gerçekti. Dört yaşındayken gördüğü şu düşü hiç unutmamıştı:

Evimizin yanındaki her zaman oynadığım tarla, yapayalnızım.... birden önümde dört köşe bir çukur beliriyor. Merakla uzanıp içine bakıyorum; aşağı doğru inen taş merdivenler var; korka korka inmeye başlıyorum. Dipte, yeşil bir perdeyle örtülü bir kapı çıkıyor karşıma, açıyorum perdeyi. Taş duvarlı, geniş dikdörtgen biçiminde bir salonla karşılaşıyorum; bulunduğum kapıdan, karşı uca doğru kırmızı bir yol halısı uzanmakta; bittiği yerde, bir düzlük üzerinde kocaman bir koltuk var. Koltuk, aslında, kırmızı yastıklı büyük altın bir taht, üstündeyse,

yaklaşık yirmibeş santim uzunluğunda bir ağaç kütüğüne benzeyen bir şey dayalı. Kırmızı, et gibi, insan başı gibi bir tepesi var; ancak henüz biçimini almamış bir baş bu; bir de deliği var gibi, şeytan gözünü andıran.

İlk kez böyle bir düş görüyordu, neydi bunun anlamı? Duyduğu şey panikti.

Derken annemin sesini işitiyorum. Çukura inen merdiven başından geliyor sanki, sonra birden, sesin iki yüz metre ötedeki evimizden gelmekte olduğunu farkediyorum. «İyi bak ona!» diye sesleniyor annem, «Yamyam o! İyi bak ona!»[1] .

Düş burada sona eriyordu.

Jung kafa yormuş, ama anlamını br türlü çıkaramamıştı. Yalnız, salon yer altındaydı, demek ki, günlük bir yaşantı değildi bu, işin içinde bir iş vardı besbelli.

Jung, bu düşü ilk kez, karısına altmışbeş yaşındayken anlatacaktı. Kendi anlaşılmamış olsa bile, düşün, karşısındaki tipik, içedönük bu davranışa, bilinçdışının bu güçlü etkisine yanıt vermesi söz konusuydu.

Çocuk zihni, eleştirici değildir; Jung da oturup, uzun boylu düşünmüş değildi bu düş üzerine. Ancak kesin olan, düşün sıradan günlük olaylar yansıtmadığıydı. Bu tür izlenim bırakan düşler, doğrudan doğruya, kendiliğinden, bilinçdışından çıkarlar, günlük olaylarla ilgileri yoktur; etkileri hemen duyulur ama, bilinçle kavranmasa da, içlerinde inandırıcı nitelik taşırlar. Çocuklar sık sık böyle düşler görür; nedeni de, geldikleri yere, bilinçdışının ilkel dünyasına henüz yakın olmalarıdır.

Jung, nice sonra açıklayabilmişti bu düşün anlamını. Düşünde gördüğü o ağaç kütüğünü andıran nesne, yaratıcılık ilkesini, erkeklik organını simgeliyordu.

---

[1] *Memories, Dreams, Reflections*, C.G. Jung-Aniela Jaffe; Collins and Rout-Ledge and Kegan Paul, Londra, 1963. s. 26.

Sekiz dokuz yaşlarındayken, yoğun bir izlenim yaratan bir olay yer alıyor. Basel'deki evinin birkaç kilometre ötesinde, eski çağlardan kalma bir atlı araba görmüştü; rokoko tarzında süslü bu atlı arabanın yaldızlı karoserisi, tekerlekler arasına gerilmiş iki geniş kayış üzerine oturtulmuştu. O gün için tuhaf bir yanı yoktu bunun; arabanın geldiği yer, Kara Orman bölgesiydi; Jung, Kara Orman'da oturanların tıpkı kendi ana-babası gibi, Onsekizinci Yüzyıl yaşamını sürdürdüklerini biliyordu. Baktıkça, araba onda tanıdığı bir görüntüye dönüşmüştü. Araba ve Onsekizinci Yüzyıl ile kendi arasında bir ilişki vardı sanki, kendi de mi o çağa aitti yoksa? Böylece, bir yandan kendi içinde bulunduğu çağın insanıyken, öte yandan Onsekizinci Yüzyıla aitti. Arabayı görür görmez gelmişti bu aklına. Bu ne bir korku, ne de bir acı yaratmıştı onda, yalnızca ilgisini çekmiş, ona huzur vermişti. Bu olguyu yaşarken, gördüğü gerçek miydi, yoksa fantezi miydi, anlayamamıştı; düşünceleri arabanın kendisi gibi somuttu. Doğal olarak yaşantıyı zihniyle kavramış değildi; her çocuk gibi, o da, geleni olduğu gibi benimsemişti.

Demek ki, şimdiyi yaşarken, aynı zamanda geçmişe de aitti; yaşamı genişliyor, büyük mutluluk duyuyordu.

On yaşındayken, Jung'un alışkanlıklarından biri, bahçedeki bir kaya parçasının üstüne oturup, düşüncelere dalmakmış. Kendi kendine bazı sorular sorarmış: «Ben kimim? Kayanın üzerinde oturanım desem, kaya ne der peki? O da, seni taşıyanım, demez mi?»

Derken şu soru çıkıyordu karşısına: «Ben kendim miyim, yoksa ağırlığımı taşıyan üzerine oturduğum kaya mıyım?» Bu, çağın ünlü düşünürü Lévy Brühl'ün *participation mystique* dediği, bilinçdışı kişiliğinin ortamla kaynaşıp bir olduğu yaşantı durumuydu.

Jung, on iki yaşlarındayken, dünya görüşünü büyük çapta etkileyecek bir düş görür. Bu, ömrünün en önemli düşü olacaktı belki de. Yeraltı salonu gibi, aklından bir türlü çıkmayacaktı.

Jung, şöyle anlatıyor düşünü:

Basel'de lise avlusundayım. Lise, Orta Çağ'dan kalma güzel bir mimarlık anıtıdır. Derken, atlı arabaların girdiği büyük kapıya doğru

ilerliyorum; bir de bakıyorum, karşımda Basel Katedrali; güneş yeni aktarılmış dam üzerindeki kiremitlerde pırıl pırıl yanıyor; görülecek şey doğrusu! Bir de ne göreyim, Katedral'in üzerindeki bir tahtta Tanrı oturmuyor mu! Ne görkemli şey! diyorum kendi kendime; hârika şey bu dünya! Nasıl da mükemmel, tam ve uyum içinde! Derken, beklenmedik bir olay oluyor: Çok kötü bir şey ve uyanıyorum.

Devam ediyor Jung:

Gördüğüm şey üzerine düşünmeme izin vermiyorum kendime; düşünecek olsam, her şeyi gördüğüm gibi benimsemem gerekecek ki, bu olanakdışı. Unutmak için elimden geleni yapıyorum. Olmuyor.

Gene, saldırısına uğradığım bir ara, yatakta uzanmış bir kez daha seyrediyordum: Korkunçtu! Ertesi gün, annem, benzimi uçuk görmüş olacak ki, telâş içinde sordu bana, okulda bir şey mi oldu, dedi. Yoo, dedim, hiçbir şey olmadı. O gece gene aynı düşüncelerin saldırısına uğradım.

Jung, düşün korkunç yanı diye nitelendirdiği görünüm üzerine düşünemiyor, aklına geldikçe, tir tir titriyordu. Önce, günahı, babasının kendisine uygulamış olduğu Hıristiyan eğitimine yüklemişti. İşlediği günahın kefaretinin nasıl ödeneceğini bildiği gibi, Hıristiyanlık konusunda da epey şey biliyordu. O görünüm üzerine düşünse, sanki bağışlanamaz bir suç işlemiş olacaktı.

Üçüncü gece, kendi kendine şöyle demişti: «Ola ki, Tanrı sınıyor beni, ille de düşüneyim istiyor bu konu üzerinde.»

Düşünceler rahat bırakmıyordu onu: «Böyle korkunç bir şey nereden gelir ki? Şeytan mı ola kaynağı? Öyle ise, Şeytan, Tanrı'dan daha mı büyük yani?» Sonra şöyle diyordu kendi kendine: «Tanrı sınıyor beni. O korkunç düşünceyi benimsersem, O'na olan inancım kanıtlanmış olmaz mı? Ne ola ki kaynağı? Babam mı? Olanaksız, özü sözü doğru bir insandır o. Hayır, anam da olamaz, bu gibi şeylere kafa yormaz ki o. Ya büyük babam? O da hekimdi, uğraşmazdı bu tür düşüncelerle. Yoksa, yoksa annemin babası mıydı kaynağı? Hayır, o

da olamazdı; kilisenin yüksek mevki sahiplerinden biriydi o. Bu utanç verici düşünce nerden geliyordu peki?»

Derken Jung bu korkunç görüntünün kaynağının uzak geçmişte olabileceğini düşündü, hatta Adem ile Havva'nın Cennet'ten kovuluşuna kadar geri gidebilirdi. Ne var ki, bu da uzak bir olasılıktı, soyuttu. Ne denli düşünürse düşünsün, anlamını çıkaramıyordu. Derken o müthiş an geldi bir gün, kalkıp oturdu yatağında; ter içinde, tir tir titriyordu. «Tanrı, o korkunç sahneyi, benim kendi düşüncemmiş gibi benimsememi, kabul etmemi istemiş olmalı,» dedi. O an, olguyu benimsemişti.

Şuydu o korkunç sahne:

Tanrı, tahtından, büyük apsestini etmekteydi; katedralin üzerine kocaman bir pislik 'düşüyordu', katedral de paramparça oluyordu. Dehşetli bir şeydi bu; tek anlamı, olsa olsa, babamın öğretmiş olduğu kilise öğretilerinin ve kendi öz inançlarımın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğiydi; Tanrı inandığım her şeyi aşağılamış oluyordu.

Bu düşü bir olgu gibi benimsemek, Jung'un üzerinde son derece etkili oldu. Artık kendi başına varolma hakkını elde etmiş gibi huzur duymuştu. Düşün yarattığı gerilim ve kaygı yoktu artık. Görülmemiş derecede karşıt düşünceler arasında kalan iki ayrı kişiliği olduğu düşüncesi de onu tedirgin etmiyordu. Nedeni, belki de babası ile özdeşleşmesiydi; çünkü bu, kendi kişiliği konusunda belirsizlik yaratmış olabilirdi. Biliyordu bundan böyle: «Ben BEN'im; ben BEN olmalıyım; ben, kendi kendime düşünüyor olmalıyım; ancak ben kendimin anladığını benimseyebilirim.»[2] Pırıl pırıl bir yaşantıydı bu; böylece, duraksamadan, kendi öz yaşantısıymış gibi benimsedi onu.

Jung'un küçük yaştan beri kaygısı iç değer olmuştur; bir olayın önemi, kendisinin o olaya verdiği önemdeydi; çünkü bu, dış olayları kavrayışına katkıda bulunuyordu.

---

[2] *Aynı yapıt*, s. 50

Böylece Jung, küçük yaştan beri, yerleşik, kalıplaşmış inançlara ve düzenlere baş kaldıracak, kendi gerçeğini kendi yaratacaktı. Okulda, arkadaşları arasında sevilmiyor değildi, ancak zihin yetenekleri ve kaygıları arkadaşlarınkinden başka, çok daha üstün olduğu için, yalnızdı.

Jung'un psikolojisi, kişilerarası ilişkilerden çok, kişiliğin, birey ruhunun büyülü çemberi içinde büyüyüp gelişmesiyle ilgilidir. Freud'çu psikanalizin amacı, kişinin başkası ile olgun bir ilişki kurmasını sağlamaktır; bu tür ilişkiye, genellikle cinsel denirse de, bu kavram, cinsiyetten başka etkenler de içerir. Oysa Jung'un amacı, bireyi kendi zihni içinde bütünleştirmek, dengesini sağlamaktır; Jung, başkaları ile ilişkilere özel olarak eğilmez.

Arkeolog olmak istiyordu Jung. Ama, ailesi yoksul olduğundan, Basel'den başka bir kentte okumaya gitmesi söz konusu değildi. Basel Üniversitesi'nde arkeoloji kürsüsü olmadığı için Tıp Fakültesi'ne girdi. Üniversite'den kazandığı bursla da eğitimini tamamladı. İlk dileği cerrah olmaktı; ancak, Krafft-Ebing'in *Psikiyatri* adlı kitabını okuyunca, düşüncesini değiştirdi.

Fakülte sıralarındayken, ispiritizma deneylerine katılmıştı. Onbeş yaşlarında medyum bir kız, atalarından ve başka ruhlardan haberler aldığını ileri sürmüştü. Gelen ruhlardan biri, medyum aracılığıyla kültürlü bir kimsenin Almancasıyla konuşmuştu; oysa kızın kendi, uyanık, normal durumundayken, İsviçre'de konuşulan bir köylü Almancası konuşuyordu. Bu, aynı kızda, iki ayrı kişilik olduğunu gösteriyordu. Jung'un ilgisini çeken bu olay, mezuniyet tezine konu oldu. Jung, annesinde de iki ayrı kişilik bulurdu: Bunlardan biri, geleneksel alışılmış davranışlarla belirirken, ötekisi, beklenmedik tepkilerle ortaya çıkıyordu. Jung kendi iç yapısını annesininkine benzetmeye başlamıştı. O sıralarda on iki yaşlarındaydı; bir yanı, kendine güvenmeyen, kendini dünyada yalnız ve tedirgin duyan bir varlıktı; öteki yanıysa, etkileyici, güçlü, kendine güvenen, yetki sahibi, yaşlı bir insandı.

1900'de hekim çıkarak, Zürih'teki Burghölzli Akıl Hastanesi'ne girdi.

Dünya henüz duymamıştı «Kompleks» sözcüğünü ve kavramını; «İçedönük», «Dışadönük» deyimlerini; «Dinamik Psikoloji», «Derinlik Psikolojisi» gibi sözcükleri. Ne ruh sağlığı ciddî olarak ele alınıyordu, ne de akıl bozukluğu. Akıl hastalarını hapsetmekten başka bir rolü yoktu akıl hastanelerinin; psikolojik bir iyileştirme yöntemine başvurulmuyordu, zihin yapısının incelenmesi akıllara gelmiyordu. Zihnin kendisi hâlâ bir bilmeceydi. 1870 ve 1880'lerde, Fransa'da, Simon; İtalya'da, Lombroso akıl hastanelerindeki vakaları gözlemlemeye, gördüklerini yorumlamaya, anlamaya çalışmışlardı. Ancak, bulgularının iyileştirme yöntemi üzerinde etkisi olmamıştı.

Zamanla akıl hastalığı belirtileri sınıflandırılmaya başlayıp ta, «Deskriptiv Psikiyatri», hekimlerin akıl hastalığını klinik bir olay gibi görmelerine yol açtığında ilk büyük adım atılmış oldu. Ancak, gene de psikiyatri, tıpta sapa bir yol olarak düşünülürdü; öğrenci için pek çekici gelmezdi. Hekim çıktığında, bir Alman üniversitesi kürsüsüne henüz atanmış bulunan Basel'deki öğretmenlerinden biri Jung'a asistanlık önermiş, Jung da öneriyi geri çevirmişti. Buna tanık olan Jung'un dostları ve öğretmenleri, Jung'un aklını yitirdiğini sandılar.

Böylece Jung, Zürih Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü Eugen Bleuler'in kadrosuna katılarak, Burghölzli hastanesinde görevine başladı. Sekiz yıl orada kalacak, hastaneyi üne kavuşturacaktı.

Tam o sıralarda, Sigmund Freud ile çevresindeki küçük topluluk da Viyana'da çalışmalarını duyurmaya başlamıştı. Zihin, bilimsel araştırma konusu oluyordu. Büyük ufuklar açacaktı bu.

Jung'un ta baştan ilgisini çeken konu şizofreniydi. İleri sürüldüğü gibi, kişilik, birbirinden ayrı, belirgin, iki, ya da daha çok bölüme ayrılıyor değildi yalnızca, bütünlüğünü, tamlığını da yitirmiş oluyordu. Ne var ki, gene de hekimin bir söyleşi kurabileceği belli bir süreklilik gösteren bazı «sesler» bulunabiliyordu. Hastanın BEN'i, yıllar süren akıl hastalığı boyunca bozulmadan kalabiliyordu. Nitekim, yıllanmış bir şizofreni hastası bedensel bir rahatsızlık geçirirken, bir de bakıyordunuz, normal kişiliği, yani BEN'i, yüzeye çıkıvermiş; böylece hasta, bir süre normal konuşuyor, davranıyor, bedensel rahatsızlık geçince de eski durumuna dönüyordu. Bu olayı, Freud'un «O, BEN, ÜSTBEN»

diye çizdiği harita ile açıklamak güçtü. İnsan'ın BEN'i, birtakım «benler»e bölünüyordu, bu da Freud'un kuramına ters düşüyordu.

Jung'un Burghölzli'de karşılaştığı ilginç vakalardan biri de şuydu:

Kadın acaip hareketler yapıyordu elleriyle; yukarı aşağı kaldırıp indiriyordu onları; yemek yerken de eller sanki kürek görevi görüyordu. Bu vaka tıp öğrencilerine 'erken bunama', katatonik bir şizofreni vakası olarak gösteriliyordu. Psikolojik açıdan hiçbir inceleme yapılmamıştı.

Jung, bir akşam kovuşta dolaşırken, eski bir hemşireyle karşılaşmıştı da, ona, söz konusu hastanın geçmişi ile ilgili herhangi bir şeyi bilip bilmediğini sormuştu. Pek bir şey bilmiyordu hemşire, ancak, galiba ayakkabıcılıkla ilgisi varmış, demişti. Hasta, bildik bileli, ağzını açmadığından, hakkında bir şey öğrenmek olanağı yoktu. Jung, birden, kadının el hareketlerinin, kırsal kesimlerdeki ayakkabı tamircilerinin el hareketlerini andırdığını farketmişti. Hasta, çok geçmeden öldüğünde, erkek kardeşi hastaneye gelmişti. Jung, ona, kız kardeşinin niçin hastalandığını sormuştu. «Bir ayakkabı tamircisiyle evlenecekti,» diyordu kardeşi, «ama adam onu atlattı; kızcağız da cinnet getirdi.» Jung, bu vakada, geçmişin, kadının el hareketlerinde nasıl yaşadığını görmüştü. Bu ilginç gözlem, şizofrenide psikolojik bir etken olabileceği düşüncesini doğurmuştu.

Jung ile Burghölzli'de çalışan başka hekimlerin yayımları, İsviçre dışından birçok hekim çekiyordu. Verdikleri yapıtlar, coşku etkisinin hem fizyolojik, hem de psikolojik yoldan kanıtlanabileceğini gösteriyordu.

Jung'dan önce, deneysel psikoloji üzerinde çalışan birçok araştırmacı, özellikle de, Darwin'in akrabası Sir Francis Galton, «Çağrışım Yöntemi»ni geliştirmişti. Şuydu yapılan: «Deneğe bir dizi sözcük veriliyor, denek de sözcüğü işitir işitmez, aklına ilk gelen sözcüğü söyleyerek tepki gösteriyordu. Kronometre, uyarıcı sözcük ile, deneğin ağzından çıkan sözcük arasında geçen zamanı saptıyordu. Kolaydı; ancak, bu testin amacı, bazı zihin tiplerini öğrenmekti; bu

bakımdan da, bir yararı olmamıştı. Jung, testi gözlemlerken, çok zeki olan hastaların bazen yanıtlarını geciktirdiğini farketmişti. Bu nasıl açıklanabilirdi? İnceleme sonucu, Jung, bu gecikmelerin bazı coşkular nedeniyle ortaya çıktığını ve zihin nitelikleriyle ilgisi olmadığını düşündü. Bu gecikme sırasında başka şeyler de yer alıyordu. Kalp vuruşları, soluma hızı da değişiyordu; bazen, uyarıcı sözcük karşısındaki tepkiye ek olarak, bir de psikogalvanik tepki elde ediliyordu; bu gibi bir testte elde edilen grafik, verilen yanıt ile, soluk alma hızı ve psikogalvanik sonuç arasında bir bağlantı olduğunu gösteriyordu. Başka bir deyimle, zihinle beden bir bütün olarak çalışıyordu.

Bu çağrışım yöntemi 1920'de yayımlanacaktı. Jung, bu yöntemi uygulayarak, psikolojide yeni bir çığır açacak Kompleks'leri, ortaya çıkaracaktı. Uyarıcı sözcüğe verilen yanıt gecikince, ya da, yanıt verirken bir yanılgıya düşülünce, bilinçdışında bazı duyarlı noktalar olduğu ortaya çıkıyordu. Sanki bazı bölümler, bütünden ayrılıyor, özerk, bağımsız, kendi başına buyruk ve kişiye buyuran varlıklar durumuna geliyordu. Nedeni, Freud'un bastırma kuramı olmalıydı.

Jung, Freud'a yazdı. İlgilenmişti Freud, Kompleks'in özerkliğini ilginç bulmuştu; ancak, işin tuhaf yanı, Freud'un bu yöntemine sonradan psikolojide, adlî tıpta, psikanalizde başvurulacak, belli bir ailenin üyelerine uygulanarak, aralarındaki ilişkiler araştırılacaktı.

Gene Burghölzli'deyken, Jung, «bireysel bilinçdışı»na, yani kişisel bilinçdışına karşıt bir bilinçdışı, yani ortak bilinçdışı kavramını geliştirdi. Felsefe, din ve mitoloji bilgisi çerçevesi içinde, şizofrenlerin sabuklamalarını karşılaştırmalı olarak inceledi. Aralarında birtakım paralellikler buldu. Şizofreninin kişisel bastırma ile, ilk çocukluk çağları olayları ile açıklanamayacak bir nedene dayanması, zihinde daha derin bir düzeyin bulunması gerektiğini düşündürüyordu.

Jung'un düşüncesi, Burghölzli'deyken, edindiği klinik görgü çerçevesi içinde oluşmuştur. Oysa Freud'un akıl hastanesinde geçirdiği süreler pek kısadır. Freud psikoz hastalarının psikanalize gelmeyeceğini düşündüğünden, ilk kuramlarını, önce histeri, sonra da saplantılı nevroz vakaları üstüne kurmuştur.

Jung, dokuz yıl akıl hastanesinde çalıştıktan sonra ancak, has-

taneden ayrılıp, özel psikoterapi çalışmalarına atılmıştı. Gene de şizofreniye olan ilgisini yitirmemişti. Hastalarının çoğu ya psikoza yakındı, ya da düpedüz şizofreniktiler. Aslına bakarsanız, nevroz vakaları pek ilgilendirmiyordu Jung'u; insanların kendilerinden çok düşünceleri ilgilendiriyordu onu. Aile üyeleri arasındaki duygusal sorunları çözümlemek sıkıcı geliyordu ona.

1902'de izin alıp Paris'e gitti ve ünlü Pierre Janet ile Salpêtrière hastanesinde kuramsal psikopatoloji üzerinde çalıştı. 1904'de çağrışım testlerinin sonuçlarını yayımladı. Bu ona büyük ün sağladı. Avrupa dışında konferanslar vermeye çağrıldı, birçok fahrî ünvan aldı, 1903'de Emma Rauschenbach ile evlendi; Emma Rauschenbach 1955'de ölünceye dek ona yardımcı olacak, kendi de analitik psikoloji konusunda özgün kitaplar yazacaktı. Bu evlilikten biri oğlan, dördü kız, beş çocukları olacaktı.

Jung'un yaşamının dönem noktalarından biri, Freud ile ilk kez buluşmasıdır. Jung, birkaç yıl önce, Freud'un düşünceleriyle temasa gelmiş, ve Freud'un 1900'de yayımlanan *Düşlerin Yorumu* adlı kitabını okumuştu. İlk karşılaşmaları 27 Şubat 1907'de oldu. İlk görüşmeleri aralıksız onüç saat sürdü. Jung, Freud ile karşılaştığında, altı yıllık bir psikiyatri deneyimine ve özgün yapıtlara sahipti. Freud ile karşılaşması onu büyük düşkırıklığına uğratmıştı. Freud'un her şeyi cinselliğe bağlaması itmişti onu. Gene de, bir süre birlikte çalışacaklar, birbirlerini büyük çapta etkileyeceklerdi. Freud, ondokuz yaş daha büyüktü Jung'dan; bu yaş ayrılığı yüzünden de Freud Jung'u kendi oğlu gibi seviyor, Jung da Freud'u öz babası gibi görüyordu. Birbirlerinin düşlerini yorumlayacaklar, birlikte Amerika'ya konferanslar vermeye gidecekler, birlikte Psikanaliz Derneği'ni kuracaklardı. Freud, cinselliğin orgazm yoluyla boşalmasına aşırı önem veriyordu, oysa Jung, dinsel davranışın, birleştirici, tamlayıcı, bütünleştirici yaşantısı üzerinde duruyordu. Freud, dinsel ve duygusal anlam taşıyan tüm yaşantıların, ya cinsellikten türediğini, ya da onun yerine geçtiğini düşünürken, Jung, cinselliğin kendisini bile simgesel anlam taşır görüyordu. İki karşıt varlık, akıldışı bir biçimde birleşerek, tamlık simgesi durumuna geliyordu. Freud ile Jung'un araları yavaş yavaş açılıyordu.

Freud ile ortak birçok yanı vardı. Örneğin Jung, Freud'un transferans olayını değerlendirmesini benimsiyordu. Freud, ona transferans konusunda ne düşündüğünü sorduğunda, «Psikoterapinin baş koşuludur» demişti. Freud ise, «Ne demek istediğimi anlamışsınız» diye yanıtlamıştı. Her ne kadar Jung'un transferans üzerindeki görüşleri değiştiyse de, Freud'un özgün transferans tanımını her zaman beğenmiştir. Freud'un bastırma kuramı, daha kendisiyle karşılaşmadan önce Jung'u etkilemişti, sonradan da bastırmanın önemi üzerinde hep durmuştur.

İki yıl sonra bir olay yer alacaktı. Jung, ikinci kez Freud'u görmeye Viyana'ya gelmişti. Gene Freud'un çalışma odasında oturmuşlar, psikanaliz üzerine konuşuyorlardı. Jung, önce de inatçı bulmuştu Freud'u, ama bu kez onunla ilişki kurmak bile olanaksızlaşıyordu. Konuşurlarken, büyük bir gürültü ve çatırdı duydular; kitaplık, devrilecekmiş gibi çatırdıyordu. «Vay canına!» diye bağırdı Jung, sonra, durup dururken, «Dikkat, gene olacak!» demeye kalmadı, aynı çatırdı yinelendi. Kalkıp, kitaplığı incelediler, hiçbir şey bulamadılar. Jung'a göre bu, parapsikolojik bir olaydı; ruhsal bir durumun dışa yansımasıydı. Medyum kızın durumunu anlayabilmek için, ispiritizma konusunda bütün yazılanları okumuştu. Basel'deki evinde de buna benzer iki durum olmuştu. Bir keresinde, bir bıçak, tabanca patlar gibi ses çıkararak dört parçaya ayrılmıştı. Jung, yandaki odada bulunuyordu o sırada, merakla içeri koşup bakmıştı. Görünürde her şey yerli yerindeydi; ama sonunda, büfenin içindeki bıçağın parçalanmış olduğunu gördü.

İkinci olgu da, eski bir ceviz masa ile ilgiliydi. Jung'un anneannesinden kalmaymış söz konusu masa. O sırada Jung'un annesi odadaymış, ama masadan uzakta duruyormuş. Jung da başka bir odada kitap okuyormuş. Gene koşmuş, ne oldu diye. Bu olayları aydınlığa kavuşturmak için araştırmalar yapılmış, bıçak, ünlü çelik ustalarına, masa ise usta marangozlara gösterilmişti ama, esrar perdesi bir türlü kaldırılamamıştı.

Jung, Freud'a bu sesi ciddiye almak gerektiğini söyledi: Jung'a göre bu, sanki aralarındaki uçurumu dile getiriyordu; ancak, her ne kadar Freud afallamış idiyse de, durumu alayla karşılamış, ciddiye almak istememişti.

Bu gibi olgulara dışavuran yaşantılar olarak bakılır; yer aldıkları doğrudur, der Jung, kompleksler gibi yansıtılabilmektedirler. Bizdeki «nazar», «gözdeğme» olayı da bununla ilgilidir.

Jung, gittikçe Freud'u etkiliyordu; Freud ona sımsıkı yapışmış, bir türlü bırakmak istemiyordu. 1909'da birlikte Amerika'ya konferans vermeye giderlerken, yolda birbirlerinin düşlerini incelediler. New York'ta Freud, Jung'a, karşılaştığı kişisel sıkıntılardan söz etti. Jung, Freud'un görmüş olduğu bir düşünü daha açmasını, açıklamasını, başka çağrışımlarla zenginleştirmesini söyleyince, Freud, «Başka bir şey söyleyemem. Sonra otoritemi yitirmiş olurum,» dedi[3] Jung, bu sözü hiç unutmayacaktı çünkü bu sözle Freud, Jung'un gözünde otoritesini yitirmişti bile.

Böylece Freud ile aralarına ilk soğukluk girmiş oluyordu.

Freud, sanki zayıf noktasını açığa vurmuştu da, bunu kendine yediremiyordu.

Bu arada Jung'un gördüğü ve Freud'un açıklamaya çalıştığı ve bir türlü Jung'u doyuramadığı bir düş, yepyeni bir görüş açısına yol açtı.

.....Freud, o sıralarda gördüğüm düşleri ya eksik yorumluyor, ya da hiç yorumlayamıyordu. Bu düşler, daha çok simgesel içerikli, «Ortak Bilinçdışı» kavramını ortaya koymama neden olacaktı... Şuydu gördüğüm düş:

İki katlı, tanımadığım, görmediğim bir evdeyim. Benim evimmiş. Üst katta bulunuyorum, salon gibi bir yer burası; içi, rokoko üslubunda döşenmiş değerli eşyalarla dolu. Duvarlarda birtakım değerli tablolar var. Tuhafıma gidiyor evin benim oluşu. Hiç de fena değilmiş, diyorum. Derken, alt katı merak ediyorum; merdivenden inerek, zemine varıyorum. Burada her şey daha eski; kendi kendime, buradaki eşyalar herhalde Onbeşinci ya da Onaltıncı Yüzyıldan olmalı diyorum. Mobilyalar Ortaçağ'dan kalma; zemin kırmızı tuğla. Her yer karanlık. Bir odadan ötekine geçerken, şu evi şöyle baştanbaşa bir dolaşsam,

[3] *Aynı yapıt*, s. 154.

diyorum. Ağır bir kapıya geliyorum, açıyorum onu. Karşıma taş bir merdiven çıkıyor; basamaklar bodruma iniyor. Kendimi bu kez çok güzel kubbeli bir holde buluyorum; pek eski görünümlü biryer burası. Duvarları inceliyorum, bir de bakıyorum, normal taş bloklar arasında tuğladan örülmüş katlar görüyorum, harçta da tuğla kırıkları var. Bunu görür görmez, duvarların Eski Roma'dan kalma olduğunu anlıyorum. İlgim gittikçe artıyor. Zemine daha dikkatle bakıyorum. Taş kalıplarıyla döşeli, birinde de bir halka var. Halkayı tutup çekiyorum; taş kalıp kalkıyor; gene aşağılara inen dar taş basamaklar. İniyorum, bu kez kayadan oyulmuş, alçak tavanlı bir mağarada buluyorum kendimi. Yer tozla kaplı, tozlar içinde de insan kemikleri ve kırık çanak parçaları var, sanki ilkel bir uygarlık kalıntıları bunlar. Çok eskiden kalma olduğu belli, yarı yarıya parçalanmış iki insan kafatasıyla karşılaşıyorum; ve uyanıyorum.

Freud'u esas ilgilendiren şey, o iki kafatasıydı; dönüp dolaşıp onlara geliyordu; bu simgeler ona göre, birinin ölümünü dilemiş olacağımı gösteriyordu; dolayısıyla, ölümünü istediğim her kim ise, kendisine söylememi istiyordu. Ne uyandırıyordu bu kafatasları bende? Kimindi bunlar? Nereye varmak istediği belliydi... Kimin ölmesini isteyebilirdim? Olamaz, diyordum kendi kendime. Düşün gizli anlamını sezinler gibiydim; ama kendi düşüncemi açığa vurmadan önce, ilkin Freud'unkini işitmekti amacım. Ne diyecekti bakalım? Böylece, sırf gönlü hoş olsun diye: «Pekâlâ!» dedim. «Ölmesini istediğim kimseler karımla baldızım olsa gerek!» Bari, ölmelerini dilemeye değecek kimseler olsun, diye düşünmüştüm. Yeni evliydim. Dolayısıyla, içimde bu gibi dileklere yönelik bir şey olmadığını biliyordum. Ancak Freud'a yorum konusundaki düşüncelerimi söyleyecek olsam, hem beni anlamayacaktı, hem de dediklerimi kabul etmeyecekti. Kavgaya niyetim yoktu. Kendi görüşümde direnseni, dostluğundan olacaktım. Bakalım, diyordum kendi kendime, kuramını doğrulayacak bir yanıt verirsem, ne diyecek? Böylece yalan söyledim. Bu davranışımın dürüst olmadığı kesin, ama başka çarem yoktu. Zihin dünyama işleyebilmesi olanaksızdı. Büyük bir uçurum vardı zihinlerimiz arasında. Nitekim, verdiğim yanıt sevin-

dirmişti Freud'u. Bazı düş türleriyle başedemediğini, hemencecik kendi öğretisine sığınmak istediğini anlamış oluyordum. Düşün gerçek anlamını çıkarmak bana kalıyordu. Bence ev, ruhun bir imgesiydi... Salon, bilinci canlandırıyordu. Eski usul döşenmiş olmasına karşın, sanki içinde yaşanan bir yerdi burası. Zemin kat, bilinçdışının ilk katıydı. Aşağı inildikçe, sahne daha bir yabancılaşıyor, daha loşlaşıyordu. Mağarada, ilkel bir uygarlığın kalıntılarıyla karşılaşmıştım, yani içimdeki ilkel adamın dünyasıydı burası – bilincin ulaşamayacağı, ya da aydınlatamayacağı bir dünya.[4]

Konferans vermek üzere gittikleri New York limanına yaklaşırken, güvertede durmuş, kenti seyrederlerken, Freud, «Kimbilir, nasıl karşılayacaklar söyleyeceklerimizi, ne büyük sürpriz olacak onlar için,» deyince, «Ne kadar tutkulusunuz!» diye bağırmıştı Jung. «Ben mi?» demişti Freud, «Tersine, ben, dünyanın en alçakgönüllü kişisiyim, hiç tutkusu olmayan biri varsa, o da benim!» Jung da şöyle yanıtlamıştı: «En alçakgönüllü, en az tutkulu olmak, az tutku mu sayılır!»[5]

Amerika yolculuğundan sonra, Freud ile Jung pek karşı karşıya gelmediler. Bir soğukluk girmişti araya. Freud gelmiş, İsviçre'de, Jung'larda konuk kalmıştı ama hava o eski hava değildi artık. Jung, Freud'un bütün düşüncelerini desteklemiyorsa da, ona saygı gösteriyordu; «meslektaşlar arası normal sağlıklı ilişki böyle olur», diyordu.

Freud, dinsel yaşantıyı bir aldanma olarak yorumlamıştı; anlayamamıştı psikolojik karşılığını. Oidipus Kompleksi ise, Freud'un kendi kompleksiydi; ona özgü idi. Freud'un olayları, ifade ettiklerinden başka bir şey olarak görmeye eğilimi vardı. Sahnedeki değil, kulisteki ilgilendiriyordu onu; her şeyi indirger bir davranışı vardı. Freud'çu psikoloji, nevrotikler psikolojisidir; çünkü hastalar üzerindeki gözlemlere dayanır; dertlerini açıklayıcı bir kuram ise hastalar için pek çekicidir. Bedensel bir rahatsızlığı iyileştirmede, kimse tüm dikkatini

[4] *Aynı yapıt*, s. 155.

[5] C. G. Jung; E. A. Bennet.

yalnızca hastalığın esas nedeniyle sınırlamaz; çünkü her şeyden önce hastalığın iyileştirilmesi gerekir. Ruhsal bozukluklarda da durum aynıdır; hep neden aramak, insanın kendisini sınırlaması demektir.

Amerika'ya giderken Bremen'den geçiyorlarmış. Jung, Bremen dolaylarında çok eskiden ölen Mağribi'lerin kalıntılarının bulunduğunu okumuştu. Çağlar önceye ait bir olaydı bu: Kemikler, humustaki asitlerden erimiş, ama cesetlerin derileri bozulmamıştı. Dikkatini çekmişti bu olay. Jung, otelde olsun başka yerlerde olsun, uzun uzun araştırıp, soruşturduktan sonra, bunların Holstein'da olduğunu öğrenmişti. Bremen'deki Onyedinci Yüzyıl St. Peter Katedrali'nin kurşun kubbesi altında, Töton Şövalyeleri'nin bozulmadan korunmuş olduğunu biliyordu. Bu tarihsel, hatta antropolojik önemi olan bir olaydı; Jung, kaçırmak istemiyordu bu fırsatı. Freud, Jung'un söz konusu cesetleri görmek için diretmesine ifrit olmuştu. Freud'a göre, bu aşırı ilgi, Jung'un, onun, yani Freud'un, ölümünü istemesindendi. Jung afallamıştı bu yorum karşısında. «Freud ile özdeşleşmiştim artık... Ne diye onun ölmesini isteyecektim? Yolumda değildi ki o, Viyana'da idi, ben ise Zürich'te, Freud kendini kuramı ile özdeşleştiriyordu. Bu olayda da, her delikanlının ölmesini istediği, 'Oymağın Yaşlı Adamı' kuramı idi söz konusu olan; oğulun babayı yok edip, yerine geçmesi sorunuydu bu. Ama Freud, benim babam değildi ki! Öğle yemeğinde cesetler konusunda bir tartışma oldu, derken Freud bayıldı.»[6]

Jung ile tanıştığından beri ilk kez bayılıyordu Freud; 1912'de Münich Konferansı sırasında bir kez daha bayılacaktı. Öğle yemeğinde, Eski Mısır Kıralı Amenhotep IV ile ilgili bir şey konuşuluyordu. Freud söz konusu kralın, babası onuruna dikilmiş anıttaki yazıyı sildirdiğini belirterek, bunu, babanın yerine göz diken bir oğulun tipik bir öyküsü olarak gösteriyordu. Böyle bir davranış, ancak babaya karşı bir direnme olabilirdi; ancak Jung, Freud'un yanıldığını bildiğinden, oğulun eylemini yanlış yorumladığının farkında olduğundan, bunu kabul edemezdi. Jung, o günlerde, bir

[6] *Memories, Dreams, Reflections;* C.G. Jung-Aniela Jaffé.

oğulun babasının anıtını sildirmesinin hiç de anormal bir yanı olmadığını söyledi; kendilerine mezar bulmak için birçok mezar boşaltıldığı gibi, kendilerine anıt olsun diye aynı şeyi yapan birçok firavun vardı tarihte. Jung, Amenhotep IV'e özel bir ilgi duyuyor, onu, en özgün, en ilerici firavun olarak görüyor ve tektanrıcılığın «babası» sayıyordu. Amenhotep'in Baba-kompleksi ile açıklanmasında hiçbir anlam yoktu. Freud, böyle düzeltildiği için çok bozulmuştu; bunun üzerine, kendi adından, yani Freud adından söz etmeden, psikanaliz konusunda yazı yazdıkları için, Jung ile meslektaşı Rilkin'i eleştirmeye başladı. Derken, birden bayıldı; Jung, onu kollarına alarak yan odaya götürdü. Freud kendine geldiğinde, Jung'a babasına ya da anasına bakarmış gibi baktığı söylenir.

1910'da Nüremberg'de, İkinci Psikanaliz Kongresi toplandı ve Uluslararası Psikanaliz Derneği kuruldu. Jung, Derneğin sürekli Başkanı olarak kalacaktı; istediği analisti atama, ya da işinden çıkarma yetkisine sahip olacaktı. Adler ile Stekel'in hoşuna gitmemişti bu, çünkü yayımlanacak bütün yazıların Jung'un onayından geçmesi gerekiyordu. Üstelik psikanalizin gelecekteki gelişimi, kurucu Freud'un elinden alınıp, Jung'unkine verilmiş oluyordu.

O gün, Viyanalı psikanalistler özel bir oturum yaptılar. Freud birden öfkelendi: «Çoğunuz Yahudisiniz. Dolayısıyla, yeni öğretiye yandaşlar kazanma olanağımız yok demektir. Yahudiler, tarlayı ekime hazırlama gibi alçakgönüllü bir rol ile yetinmek zorundalar. Genel bilim dünyası ile bağlarımız olmalı. Ben yaşlanıyorum, sürekli saldırılardan bıktım. Hepimiz tehlikedeyiz.» Wittels'in yakasına yapışıp: «Sırtımdaki paltoyu bile alacaklar elimden. Ama İsviçreli kurtaracak bizi; beni de kurtaracak, sizleri de; hepimizi o kurtaracak.»[7]

Freud, dogma'dan ayrılmıyor, Jung'un kendisi ise, kendi çizdiği yolda yürümek istiyordu. Freud'un klasikleşen yaşam öyküsünü yazacak olan Ernest Jones, 1919'da şöyle diyecekti: «Bütün psikanalizde en karakteristik, en önemli buluş Oidipus Kompleksidir. Psikanaliz kuramının vardığı öbür sonuçların hepsi bu kompleks çevresinde

[7] *Aynı yapıt*, s. 155.

toplaşır; psikanaliz bu bulgunun gerçekliğiyle, ya ayakta durur, ya da devrilir.»

Jung'un bu konudaki düşüncesi açıktı: Oidipus Kompleksi onun için bir varsayımdı, bazı durumlarda doğrulanabilirdi, ama genelleştirilmesi olacak şey değildi. Kadınların durumu ne olacaktı peki? Onlara nasıl uygulanacaktı? Jung, Freud'a «Elektra Kompleksi» sözcüğünü önerdi; ama Freud bu sözcüğü benimseyemedi pek. Jung, Freud'un yöntemlerini eleştiriyordu, inatçılığına ve kendi kuramına ters düşen şeyleri görmezlikten gelme eğilimine kızıyordu onun. Freud'un kendi üzerinde durduğu bir konuya aşırı önem verdiği kesindi, sanki onu düşünmüş olması, onun gerçek olması için yetiyordu.

Freud hastalarına karşı çok yumuşaktı, duyguluydu derler, ama öğretmenlik cübbesini sırtına geçirdiğinde kasıp kavuruyormuş, duygular arka plana geçer, sanki o duygular yokmuş gibi davranırmış.

Freud, özel yaşamının tüm izlerini yok etmek için önlemler aldığını söyler, özellikle de, gençliğine ait hatıra defterleri, mektuplar ve bilimsel notları yok etmek istemişti. «Genel dünya konusundaki bütün düşünce ve duygularım, özellikle de beni ne bakımdan ilgilendirdikleri»ni gösteren belgeler yok edilmiştir. Yaşamını yazanların, düşkırıklığına uğramasını görmek, onu sevindiriyordu.

Altı yedi yıl sürdü dostlukları: 1913'te ayrılışları, uzun tartışmalara, spekülasyonlara yol açtı.

Jung, "Bilinçdışının Psikolojisi' adlı yapıtının ikinci bölümünün Freud'u kızdıracağını biliyordu; vardığı sonuçları Freud kabul etmeyecekti. Nitekim öyle de oldu; çünkü bu sonuçları, kendi buluşu olan psikanalizin kapsamının haksız bir biçimde genişletilmesi gibi görüyordu. Jung, bu yapıtını yayımladıktan sonra, Freud ile araları açıldı. gene de Uluslararası Psikanaliz Derneği Başkanı olarak yeniden iki yıl için seçilmesi amacıyla orada bulunanların üçte ikisi oy verdi; Jung seçildi. Dernek, İkinci Dünya Savaşı yüzünden toplanamadıysa da, Jung başkan olarak kaldı.

Freud ile Jung arasında bir süre resmî mektuplar yazıldı çizildi, derken iki taraf da sustu. Freud için olduğu kadar, Jung için de son derece sarsıcı bir olaydı bu. İçinden kendi kendine bir güvensizlik duy-

maya başladı, nereye yönelmesi gerektiğini bilmiyordu. Sürekli bir «iç-bakış»tan söz eder, «aklını oynattığından» kuşkulanır. Nitekim 1913'te, Jung, kendisini tedirgin eden baskının dışa doğru yöneldiğini söyler. «Baskı altında» olmak duygusu, sanki yalnızca ruhsal bir durumdan değil de, somut bir gerçekten çıkıyordu. Jung, kendi zihnindeki karmaşa ile bunun arasında bir ilişki kuruyordu. Derken Jung, gözü önünden bir türlü gitmeyen bir görüntü görmeye başladı: Dünya kana bulanıyor, yakılıp yıkılıyordu. Her psikiyatrın tanık olabileceği gibi, bu bir akut şizofreni başlangıcıdır. Jung, bir psikozla karşı karşıya bulunduğunu sanıyordu. Bu görüntü, 1914 yılı başlangıcına kadar sürdü. Derken, 1 Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladı. Jung'un tepkisi beklenmedik oldu. Görmüş oldukları, bir akıl bozukluğu sonucu değildi; yaklaşan dünya çatışmasının ilk belirtileriydi. Bu kuramı, eski düşüncelerini destekliyordu. Yani baskı altındalık duygusu kendi içinden değil, dıştaki somut bir gerçekten ileri geliyordu. Böyle de olsa, Jung, görevinin kendi düşlerini ve görüntülerini incelemek olduğuna inanıyordu. İnsanlığın genel durumuyla kendi yaşantısı, birbiriyle uyuşuyordu. İlk görevi, kendi ruhunun derinliklerine inmekti.

Jung, kendini özel çalışmalara adamak için Zürich Üniversitesi'ndeki kürsüsünden istifa etti. Zürich'teki Küsnacht'da hastalarına bakmaya, birbirlerini izleyen yüzlerce yapıt vermeye devam etti. Bilinçdışı ile varoluşsal yapısı üzerindeki araştırmalarına koşut olarak ilkel halk topluluklarının psikolojisini, onların arasında yaşayarak, doğrudan doğruya incelemek istedi. 1921'de uzun süre Afrika'da kaldı; 1924-25'de Arizona ve New Mexico'daki Pueblo Kızılderilileri arasında yaşadı; 1926'da Kenya'da Elgon Dağı'nın Güney ve Batı yamaçlarında dolaştı. Çağdaş bir Avrupalı'nın bilinçdışı ile ilkel ruhun bazı belirtilerinin içeriği arasındaki güçlü benzerlikler, Jung'un etnolojinin ve din psikolojisinin daha derinlerine inmesine neden oldu. Derken, genişlemiş görüş açısıyla, Uzak Doğu'nun felsefe ve din simgeciliğini inceledi. 1936'da Harvard Üniversitesi ona fahrî profesörlük verdi ve dünyanın ileri gelen bilimcilerinden olduğunu onayladı. Kalküta Üniversitesi tarafından çağrıldı: Benares'teki Hindu

Üniversitesi ile Allahabad'daki İslam Bilimleri Üniversitesi'nden «ulemâ» ünvanı aldı. 1961'de öldü.

Jung'un öleceği günün ikindi vakti, Küsnacht'taki evinin üzerinde bir fırtına kopmuş, tam ruhunu teslim etmek üzereyken de pek sevdiği bahçedeki çınar ağacına yıldırım düşmüş. *Jung ve Çağımız* adlı kitapta, dostu ve arkadaşı Laurens van der Post, ölümünden epey yıl sonra, Jung'un yaşam öyküsünü filme alıyormuş. «Filmin hazırlıkları bir yıl önceden tamamlanmıştı,» diyor Laurens van der Post, «Jung'un son gününü canlandıracak sahne evinde çekilecekti. Bütün gün evinde çalışmıştık; kameraman, yapımcı ve ben, birbirimize açıklamamıştık ama, sanki Jung'un yanı başımızda olduğunu sezinler gibiydik. Kameramanın yarı şaka, yarı ciddi yanındaki yardımcıya şu sözleri fısıldadığını duydum: 'Biliyor musunuz,' diyordu, 'öyle bir duygu var ki içimde, sanki Jung, bütün gün omuzumun üzerinden bakıyordu.' Zürich'in eski mahallelerinde bazı sahneler çekmek üzere evden ayrıldığımızda, kuru, sıcak bir hava vardı. Zürich'ten, Jung'un Küsnacht'taki evine dönüyorduk; gök masmaviyken birden karardı ve gök gürültüleri duyulmaya başladı. Sanki acelesi vardı bulutların. Küsnacht'a varmıştık ki, şimşek çakmaya başladı, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Kameramana Jung'un nasıl öldüğünü anlatırken, şimşeğin nasıl çakıp, sevdiği ağaca yıldırım düştüğünü söylerken, o yıldırım yeniden ağaca düştü. Bugün o sahne gökgürültüsüyle birlikte çekilmiş bulunmakta, isteyen herkes seyredebilir."

-II-

Öyle çok yazmıştır ki Jung, yapıtlarını bir bir ele alıp incelemek olanağı yoktur. Sayısı yüzleri aşan kitaplarındaki ortak yanları bulmakla yetineceğiz.

Ruh, Jung'a göre, hem bilinci, hem de bilinçdışını içerir. Bilinç ile bilinçdışı, birbirine karşıttır ya, aynı zamanda birbirini tamamlayan iki alandır da. BEN ise her iki alana doğru uzanır. Bilinç alanı, bilinç-

dışına göre daha dar, daha küçüktür. Bir ada düşünelim: Adanın suyun yüzünde görülen bölümüne bilinç diyelim, suyun altında kalan bölümü kişisel bilinçdışı, yeryüzüne oturan tabanı ise, ortak bilinçdışı olsun. Bilincin ortasında BEN oturur, «Bilincin Öznesidir». Bilinç, ruh içeriğinin BEN ile ilişkisini sürdüren işlev, ya da eylemdir. Dış ve iç dünyamızdaki bütün yaşantılarımız, algınabilmeleri için BEN'den geçmek zorundadırlar. Bilincimiz, aynı anda, birçok şeyi bir arada tutamaz. Kişisel bilinçdışımız bir hazne gibidir, içeriğine her zaman başvurulabilir, gerekince de bilinç yüzüne çıkartılabilir; kişisel bilinçdışı, aynı zamanda, bastırdığımız, içimize attığımız yaşantıları da kapsar. Kişisel bilinçdışı, demek ki, unutulmuş, bastırılmış, bilinçdışı tarafından algılanan, düşünülen ve duyulan her nesneyi kapsar. Ortak bilinçdışındaysa kişiye özgü algılamalar söz konusu değildir. Ortak bilinçdışının içeriğini, bireysel BEN'imizin kendinin edindiği şeyler oluşturmaz; kalıtımsal bir olgu, soydan gelen bir beyin yapısı sorunudur bu. Aslında, bütün insanların, belki de hayvanların bile paylaştıkları bir mirastır; bireysel ruhun temelidir. Bilinçdışı, bilinçten çok daha önce oluşmuştur. İnsanın temel davranışının bilince dayandığı düşüncesi yanlıştır. Yaşamımızın büyük bölümünü bilinçdışında geçiririz: Ya uyuruz, ya da düş kurarız.... Yaşamımızdaki her durumda, bilincimiz, bilinçdışına bağlıdır, yadsınamaz bu. Çocuklar, yaşamlarına bilinçdışından girerler; bilinçleri sonradan yavaş yavaş gelişir. Kişisel bilinçdışı bireyin yaşamından kaynaklanan, unutulmuş, bastırılmış, yadsınmış ve bilinçdışı yoluyla algılanmış şeyleri kapsar; ortak bilinçdışı ise insanoğlunun tarih çağlarına, toplumlara, ırklara bakmaksızın, ta dünyanın kuruluşundan beri evrensel durumlara karşı gösterdiği kalıpsal tepkileri içerir. Sayalım bazılarını: «Korku», «tehlike», «üstün güçlerle savaş», «erkek-kadın», «çocuk-anababa», «aşk-nefret»; «doğum-ölüm», «aydınlık-karanlık» gibi karşıtlar örneğin.

Bilinçdışının dengeleyici bir gücü vardır. Normal koşullar altında, bilinç, belli bir durum karşısında, dış gerçeğe uygun, bireysel bir tepki gösterir; bilinçdışı ise, insanlığın yaşantısından doğan, insanın iç yaşamının zorunluluklarına göre belli bir tepkide bulunur.

Böylece bireyin, ruhun tüm yapısına uygun bir davranışta bulunmasını sağlar.

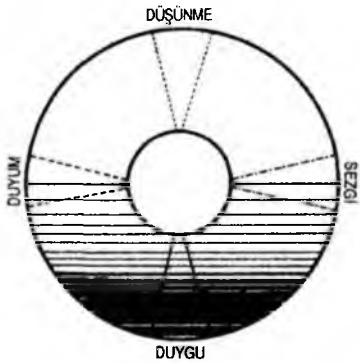
Jung'un bütünlükten anladığı, yalnızca birlik, ya da uyum değildir, kişinin ruhunu oluşturan parçaların bir araya gelerek, bütünleşerek, kişiyi bölünmez bir bütün yapmasıdır. Bir sentezdir bu. Yeni yaşantılar doğuracak bir sentez.

Kişiliğin başlıca dört ana işlevi vardır: Düşünme, sezgi, duyum ve duyu işlevleridir bunlar. Jung'a göre ruhsal işlev, durumlar değişse de, kuramsal açıdan değişmeden kalan, belli bir ruhsal etkinlik biçimidir; o sırada geçici olarak içerdiği şeylere de bağlı değildir. Önemli olan, insanın düşündüğü değildir; örneğin, dıştan ya da içten gelen gereçleri kavrayıp, bilincine varıp, onları işlemede, insanın, sezgi işlevinden çok, zihin işlevini kullanmasıdır önemli olan. Burada bizi ilgilendiren, söz konusu şeyin niteliğine bakmadan, ruhsal verileri kavrayıp bilincine vararak sindirme biçimidir.

Demek ki, algılama, keşfetme, tanıma, imgeleme, yargılama, ezberleme, öğrenme, zihinde tartma, çoğu kez de konuşma yoluyla, yarı mantıksal çıkarımlarla kendini dünyaya uydurmaya çalışan işleve, düşünme işlevi denmektedir. Duygu işlevi, dünyayı «hoş ya da hoş olmayan; kabul edilebilirlik ya da edilemezlik» duygularına dayanarak algılar. Bu iki işlevin ikisi de akla dayanır, bunlar değerlendirmekte ve yargılamaktadır. Öteki iki işlevse, duyum ve sezgidir; akla dayanmayan işlevlerdir bunlar: Aklı atlatırlar, yargılara başvurmazlar; bunlar değerlendirilmeye, ya da yorumlanmaya gerek göstermeyen algılardır. Duyum, nesneleri olduğu gibi algılar. Sezgi de algılar, ama duyuların bilinçli aracılığıyla değil. Burada söz konusu, nesnelerin kendi iç yapısında varolan gizilgüçlerin bilinçdışı yoluyla içten algılanmasıdır. Duyumsal tip, tarihteki bir olayın bütün ayrıntılarını inceler de, olayın içinde yer aldığı genel çerçeveyi hesaba katmaz; oysa sezgisel tip, ayrıntılara pek dikkat etmez; ama olayın iç anlamını, olağan içermelerini ve sonuçlarını ayırt etmede pek güçlük çekmez. Duyumsal tip, bir görünüm karşısında, her bir ayrıntıyı; çiçekleri, ağaçları, göğün rengini bir bir saptarken, sezgisel tip, bir görünüm karşısında, genel havayı, rengi belirtmeyle yetinir. Bunlar da öteki iki

tip gibi bir karşıtlık oluşturur; aynı anda varolamazlar. Bu dört işlevin hepsi de vardır bizde; ancak biri çoğu kez ağır basar. Bireyin toplumsal zihinsel ve kültür düzeyine göre değişir bu.

Şekil 1'de Üst Yarım'ın aydınlık, Alt Yarım'ın ise karanlık olduğunu görüyoruz. Geliştirilmiş Üst İşlev, aydınlık, bilinçli yanda, Alt İşlev geliştirilmemiş, tümüyle bilinçdışındadır. Öteki ikisininkiyse, yarı bilinçüstünde, yarı bilinçaltındadır. Bu kuramsal bir çizimdir, gerçekte işlevlerin böyle tek yanlı gelişmesine rastlanmaz pek. İnsanın üstün gelen işlevine yardımcı olan bir işlev daha vardır. Bu üçüncü işlev sıradan kişi için değildir pek; dördüncüsüyse, geliştirilmemiş Alt

Şekil 1

İşlev dediğimiz, genellikle denetim dışındadır. Bütün bunlar doğal olarak gelişmiş, oldukça da sağlıklı bir ruha sahip kişi için geçerlidir. Nevrotik bir kimsede, baş işlevin gelişimi bir engel ile önlenmiş olabilir; ya da yaradılıştan, zorlamayla, ya da eğitimle baş işlevin yerini almış olabilir.

Kişinin yaşı da önemli bir etkendir. Bütün işlevlerin, sırasıyla gelişmiş, orta yaş dolaylarında da farklılaşmış olması gerekir. Jung'a göre, irade, serbestçe ele geçirilebilecek ruhsal bir güçtür, dört işlevin her birinde vardır. İradeye bilinç yoluyla yön verilebilir. Bu bakımdan, irade gücünün kapsamı ve şiddeti, bilinç alanının genişliğine ve gelişmişlik derecesine göre değişir.

Dört işlevin dördü de, bilinç yüzeyine çıkarılabilirse, tüm daire aydınlığa kavuşur; o zaman, yusyuvarlak, yani «dört başı mamur». «tam insan» doğar. Bu kuramsal açıdan doğruysa da, gerçekte bu duruma ancak bir yaklaşma söz konusu olabilir. Kimse, kendi içindeki karanlığı tamamiyle aydınlatamaz. Bununla birlikte, kendimizi eğitebiliriz: Örneğin, önce akıl yoluyla nesneyi bilmeye çalışırız; sezgiyle içimizdeki gizilgüçlerin ne olduğunu araştırırız, duyu yoluyla bulduklarımızı algılamaya çalışır, en sonunda da (söz konusu bir Alt İşlev duygusu ise) bir dereceye kadar değerlendiririz bunları. Hangi işlevsel tipe ait olduğumuzu bilenimiz azdır. Oysa gücüne, dengeliliğine, duyarlığına bakarak, bir işlevin farklılaşmış olup olmadığını, ne dereceye kadar farklılaşmış olduğunu anlamak genellikle zor iş değildir. Gelişmemiş Alt İşlev ise, günlük yaşamda güvenilmez niteliktedir; belirgin değildir, kabadır. Size egemendir. Sözünü geçirtir. Kendi başına buyruktur; dilediği an bilinçdışından yüzeye çıkıverir. ayrışmamış ve tamamıyla bilinçdışında gömülü bulunduğundan, çocuksu, ilkel, içgüdüsel, eski çağlardan kalma niteliktedir. Bazan tanıdığımız kişilerde hiç beklemediğimiz şeylerle karşılaşırız; bu kaprisli, tepkisel, ilksel davranışları görür de şaşırırız.

Çizdiğimiz bu görünüm elbette kuramsal. Gerçek yaşamda, işlevsel tipler katıksız olarak çıkmaz karşımıza. Karışık tip türleri görürüz. Kant, katıksız düşünür tipse, Schopenhauer, sezgisel düşünür tiptir. Tip karışımları, ancak birbirine bitişik işlevler için söz konusudur: Her iki öğe belirli olduğu zaman da, bireyi, işlevinin tipine göre ayırmak zordur. Düşünme-duygu ile duyum-sezgi'nin oluşturduğu eksen düzeni üzerindeki karşıtlar karışımı olanaksızdır. Aralarında bir denge ilişkisi vardır; örneğin tek-yanlı, okumuş bir bireyde, işlevlerden biri aşırı geliştiğinde, karşıt işlev, ki burada duygu olmaktadır, dengeleyici bir dürtü oluşturur. Örneğimizde duygu duyan irade, alt, gelişmemiş biçimini alacaktır. Hiç beklenmedik bir anda, okumuş adamda, çocuksu duygu patlamaları görülecektir; bu kişi düşlemlerin egemenliği altındadır, içgüdüsel düşler görür de, onlara karşı koyacak hiçbir savunuda bulunamaz. Aynı biçimde, tek-yanlı sezgisel birinde savsaklanmış olan duyum işlevi, görünürde nedeni anlaşılmayan şiddetli

saldırılarla ona gerçeğin sertliğini zorla duyuracaktır. İnsan yaşlandıkça üst işlev, gelişmiş işlev daha ağır basar, buysa yaşamın ikinci yarısındaki başlıca sorunların kaynağını oluşturur. Aşırı ayrışma ise insanın dengesini bozar, ciddi sonuçlar doğurabilir.

Jung'a göre, dışadönük ve içedönük diye iki davranış tipi vardır. Bu davranış tipleri bütün ruhsal süreci etkiler. Dışadönük'ün nesne karşısındaki tepkisi olumlu, içedönük'ünkü olumsuzdur. Dışadönük, dışa yönelik kişi, çevresine uyum sağlama ve tepki türü bakımından, ortak normlara, değerlere, çağına egemen olan ruha doğru yöneltir kendini. İçedönük'ün davranışlarıysa, daha çok öznel öğelere dayanır; çoğunluk, çevresine uyamaz. Dışadönük, dıştaki «nesne»ye göre düşünür, duygu duyar ve eylemde bulunur; ilgisi, özneden çok nesneye bağlıdır ve kendini daha çok kendi dışındaki dünyaya yöneltir. İçedönük için, öznedir yönelmenin temeli; nesne arka plana geçer, dolaylı bir rolü olur. Herhangi bir durum karşısında, davranışı, ilkin içinden «hayır» diyerek geri çekilmektir; gerçek tepkisi, bu davranıştan sonra oluşur ancak.

İşlevsel tipler, yaşantı gereçlerinin nasıl kavrandığını ve oluştuğunu gösterirken, davranışsal tip, yani dışa ve içedönüklük, genel psikolojik davranışı, yani «libido»nun yönünü belirtir. «Libido» deyimi Freud için daha çok cinsel enerjiyi ifade ediyordu. Jung, bu sözcüğün anlamını genişletmiştir; Jung'a göre «libido», genel ruhsal enerjidir. Davranış tipi, biyolojik yapımızdan gelir, işlevsel tipimize göre çok daha belirli bir biçimde doğuştan saptanmıştır. Üstün gelen işlevi saptayan şey, genellikle yaradılıştan gelen bir eğilimdir; bu eğilimse, bilinçli çaba ile büyük çapta değiştirilebilir, hatta bastırılabilir. Oysa davranış tipindeki değişiklik, ancak «yeniden bir iç kuruluş» ile olur; ya (biyolojik etkenlerden kaynaklanan) kendiliğinden oluşan bir değişim ile, ya da çetin bir ruhsal gelişim süreci olan analiz ile, ruhun yapısındaki bir değişim sonucu gerçekleşir.

Dışadönüklük ile içedönüklük arasında aynı zamanda bir denge ilişkisi de vardır. Bilinç, dışadönük olduğu zaman, bilinçdışı, içedönüktür; bilinç içedönükse, bilinçdışı dışadönüktür. Tipler arasındaki değişiklik, evlilik anlaşmazlıklarının, ana baba ile çocuklar

arasındaki çatışmaların, dostlar arasındaki sürtüşmelerin, hattâ toplumsal ve siyasal anlaşmazlıkların esas psikolojik temelidir. Bu gibi durumlarda, bireyin kendi ruhunda bulunup da farkında olmadığı her şey, nesneye yansıtılmıştır; birey, yansıtılmış içeriği tanımadığı sürece de, o nesneye yükler bütün benimsemediklerini. Ahlâksal görev, kişinin kendi içinde, o karşıt davranış alışkanlığını yaratmasıdır; bu durum, bu karşıtlık herkesin yapısında vardır. Ancak bunu bilinçli olarak benimseyip geliştirerek, birey, hem kendi için denge sağlamış olur, hem de hemcinsini daha iyi anlar.

İşlevlerdeki, bilinçli ve bilinçsiz davranışlardaki bu karşıtlık, genellikle, ömrün ikinci yarısında, tam bir çatışmaya dönüşür. Bir de bakarsınız, içinde bulunduğu ortamla uyumlu ilişkileri olan kırk yaşlarında, yetenekli bir adam, «parlak zekâsına» karşın, ev yaşamındaki güçlüklere dayanamaz olduğunun, mevkiinin adamı olmadığının farkına varır. Bu, gelişmemiş olan alt işlevin sesini duyurmaya başladığını, ona, kendisiyle karşılaşma zamanı geldiğini, onu uyardığını gösterir.

Başka bir sorun da, dört işlevin hiçbirinin gelişmemiş olduğu durumdur; dört işlevden biri ayrışmamıştır. Bu, tam biçimini bulmamış, henüz sağlam ve belirgin bir nitelik elde etmemiş çocuk ruhunun durumudur. Çünkü BEN-bilincinin gelişmesi, ağır ve çetin bir dikkat toplaşımı ve büyüme sürecidir; buysa, baş işlevin büyüyüp sağlamlaşmasına paralel gider. Aslında, ergenlik çağı sonunda tamamlanmış olması gerekir bunun; ne var ki, temel gelişimi ilk evrelerinde kalan nice yaşını başını almış kişiler vardır. Arkalarında bıraktıkları yıllara karşın bu insanlar çocuksu kalmışlardır; tuhaf bir güvensizlik, sözlerinde, yargılarında ve eylemlerinde sürekli bir duraksama görülür. Bu tür kişi, belli bir durumda, dört işlevden hangisine başvuracağını kestiremez. Kolay etkilenir, kişiliği her dakika değişir; ya da, bu kolay etki altında kalma huyuna karşı korunmak amacıyla, ruhsal gelişmemişliğini gizlemek için katı, resmî bir maske kullanır. Ama gene de olgunlaşmamış ruh, kritik anlarda, yaşamın kritik durumlarında kendini belli eder ve sayısız karmaşalara yol açar. Böylece işlevlerdeki yetersiz gelişme, tekyanlı farklılaşmaya uğramış bir gelişme kadar tehlikeli olmaktadır.

Gencin en temel görevi, bireyin yapısında derinlere kök saldığından, dünyaya daha sağlam tutunabilmesi ve çevresinin koşullarına uyabilmesini en iyi sağlayacak işlevi ayrıştırıp, onu bir başına geliştirmektir. Bu ayrıştırmayı gerçekleştirdikten sonra ancak öteki işlevler ayrıştırılabilir.

Birey, bilincini, çevresindeki dünyaya demir atıp sağlamca bağlamadan —ki bu, erişkinlik çağında, hatta daha sonra, belli bir görgü birikiminden sonra olur— ille de gerekmedikçe, bilinçdışıyla karşılaşmamalıdır.

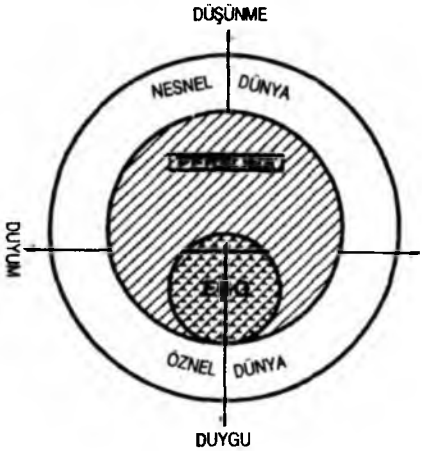
Davranış tipi için de aynı şey söz konusudur. Ömrün ilk yarısında, yaradılıştan gelen yatkınlık ağır basar; çünkü yolunu bulduracak en iyi şey doğanın ona verdiği davranıştır. Ancak ömrün ikinci yarısında, karşıt davranışın da hakkını vermek gerekir.

Hem içedönük, hem de dışadönük için bir tehlike söz konusudur. Bunlardan birine aşırı gidilip, öteki yan savsaklandığında, sonuç nevroz'dur. Çünkü amaç daima ruhsal bütünlük, tamlıktır. Söz konusu dört işlevden en çok üçünün bilinç yüzeyine çıkarılması gerekir. Genel davranış yatkınlıklarını dört temel işlevle çakıştıracak olursak, sekiz değişik tip elde ederiz: Dışadönük düşünen tip, içedönük düşünen tip; dışadönük duygusal tip; dışadönük duyumsal tip, içedönük duyumsal tip vb.

İnsan bilincinin ayrışma derecesinin Jung'un *persona* (kişilik) dediği şey üzerinde büyük etkisi vardır; *persona,* bireyin dış dünyaya karşı genel ruhsal davranış biçimidir.

Şekil 2, bireyi çevresiyle temasa getiren ruhsal ilişkiler düzeninin, BEN ile nesnel dünya arasına nasıl bir tür örtü gerdiğini göstermekte. Burada olsun, öteki biçimlerde olsun, düşünme, baş işlev sayılmaktadır: Persona'ya, BEN'in çevresindeki örtüye, hemen hemen tamamiyle egemendir. Yardımcı işlevlerin rolleri yoktur pek, gelişmemiş alt işlev olan duygu duyma işlevininse, gerçekte hiç rolü yoktur. Persona, aslında BEN'in parçası, dış dünyaya dönük parçasıdır; Jung şöyle tanımlar persona'yı: «Persona, işlevsel bir komplekstir; uyum, ya da gerekli uygunluk için oluşmuştur»[8], ancak kişilikle bir

[8] *On Psychical Energy,* s. 58.

Şekil 2

tutmamak gerekir. Persona'nın işlevsel kompleksi, yalnızca nesne ile, yani dış dünya ile olan ilişkiyle ilgilidir. Persona, bireyle toplum arasında insanın nasıl görünmesi gerektiği konusunda bir uzlaşmadır. Çevrenin koşullarıyla, bireyin iç yapısal gereksinimi arasında bir uzlaşma.

Doğru işleyen bir persona üst etkeni hesaba katmalıdır: Birinci etken, her insanın içinde taşıdığı BEN-ülküsü, ya da dilek-imgesidir; yaradılışının ve davranışının ona benzemesini ister; ikinci etken, bireyin içinde bulunduğu özel ortamın kendisini dilediği biçimde görüşüdür; üçüncü etkense, bu ülkülerin gerçekleşmesini sınırlayan bedensel ve ruhsal olaylardır. Bazan olduğu gibi, bu etkenlerden biri, hatta ikisi hesaba katılmadığı zaman, persona görevini gerektiği gibi başaramaz. Kişiliğin gelişmesine yardım edeceğine, ona engel olur. Yalnızca dıştaki toplumun onayladığı niteliklerden oluşan bireyin persona'sı, kitle adamının persona'sıdır; öte yandan, yalnızca kendi dilek imgesini hesaba katan ve öteki iki etkeni savsaklayan bir kimsenin per-

sona'sı ise, ya bir züppenin, ya da bir başkaldıranın persona'sı olur. Persona'nın ilgilendiği, yalnızca ruhsal nitelikler değildir, aynı zamanda, toplumsal davranış biçimleriyle, kişisel görünme, duruş, yürüyüş, giyiniş, yüz ifadesi, gülümseme, kaş çatmamızın niteliği, hatta saçımızı tarayış biçimimizle de ilgilenir. Çevre koşullarına kendi iç yaşamını iyi uydurmuş bireyde, persona, dış dünya ile kolay ve doğal ilişkiler sağlayan koruyucu bir boyadır. Ama kimi zaman öyle olur ki, insan bu örtü ardında gerçek yaradılışını kolayca saklamaya alışıverir, bu maske donar, birey de ardında yok olur gider. «İnsanın mevki ile, ya da ünvanı ile özdeşleşmesi gerçekten çok çekicidir, birçok insanın toplumun kendilerine bağışladığı saygınlıktan başka bir şey olmamaları bundandır. Bu kabuk arkasında kişilik aramak boşunadır.»[9] Bütün bu şişirilmişlik altında, acınacak küçük bir varlık yatar. «Mevkinin, ya da ne olursa olsun şu dış kabuğun bu denli çekici olması bundandır.»[10] Kişisel yetersizlik için ucuz, dengeleyici bir öğedir bu. Bireysel kişiliği, profesörlük rolü ile tükenmiş profesör tipini hepimiz biliriz: Maskesinin ardında, huysuzluk ve bebeksilikten başka bir şey bulamazsınız. İşleme yönteminin alışkanlık olmasına, dolayısıyla da otomatik çalışmasına karşın, persona, dıştaki birinin, örtü ardındaki bireysel karakterin niteliklerini farkedemeyecek derecede erişilmez olmamalıdır. Artık bir kenara atılmayacak katı bir biçimde büyümemelidir. Normal olarak, bilinç, doğru dürüst işleyen bir persona'yı istediği gibi kullanabilir, ânın koşullarına uydurabilir onu, hattâ gerekirse başka bir persona ile değiştirebilir. Çevresine kendisini iyi uydurmuş birey, düğüne giderken başka, iş konuşurken başka, nutuk çekerken başka persona'lar takar. Persona'sını değiştirebilmesi için onun bilincinde olması gerekir. Tabi, persona'sı bilincin geliştirilmiş üst işlevi ile ilgisi ise, yapabilir bunu. Ama ne yazık ki, her zaman böyle olmaz; çevreye uyum, istenilenin tersine, bazan üst işlevle olur. Ya da, bireye ana babasının ya da eğitimin baskısıyla zorlanabilir. Ama bu çok sonra acı sonuçlar doğurabilir. Doğal ruhsal

---

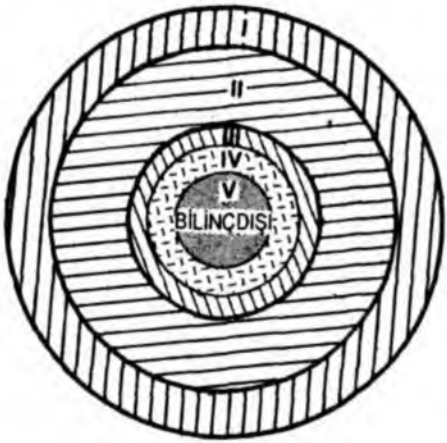
[9] *On the Nature of the Psyche*, s. 207.
[10] *Aynı yapıt*, s. 216.

mizaca karşı gelme, nevroz'a yol açmasa bile, bir tür «zorlanımlı kişi» oluşturur. Bunların yaşamları boyunca başkalarına karşı davranışlarında yapma, mekanik bir şey vardır.

Kişiliği aşırı derecede şişiren, çekicilik yaratan, ortak bilinci canlandıranlar, yalnızca toplumda ün kazanmış kişiler değildir. Ortak bilinç denilen, topluluğun bireylerini yaşatan, bilinçli, ama düşüncesiz topluluğun bilincine bütün olarak bir yön veren birikmiş gelenekler, alışkanlıklar, töreler, örfler, önyargılar, kurallar ve insan topluluğu normlarıdır. Bu kavramın Freud'un Üstben kavramına benzer yanları vardır. Ondan ayrılan yanı, yalnızca çevrenin ruhun içinde iş gören içe yansıtılmış, «Bunu yap, onu yapma» gibi uyarılarını değil, aynı zamanda işlevinde ve unuttuklarında, duygu duymalarında ve düşünmelerinde bireyi etkileyen sürekli olarak dıştan akan uyarılarını da içermesidir.

BEN'imizin ötesinde, yalnızca ortak toplumsal bilinç, yani üstben değil, aynı derecede çekici figürler içeren, kendi derinliklerimizdeki ortak bilinçdışı da vardır. Birinci durumda, insan dünyaya açılır; ikinci durumdaysa, o dünyadan uzağa çekilip, ortak bilince gömülebilir. Bir iç imgesi ile özdeşleşerek, ya büyüklük, ya da hiçlik duygularına kapılır; kendisini kahraman, insanlığın kurtarıcısı, öç alıcı, şehit, sürgün gibi duyar. Persona, katılaştığı zaman, BEN'in onunla özleşleşmesi artar ve «iç figürler»e kendini kaptırma tehlikesi büyür. Çünkü, böyle bir şey yer aldığı zaman, kişiliğin iç öğeleri bastırılmış, bilinçten uzaklaştırılmıştır, ayrıştırılamamışlardır; tehdit edici bir güçle çullanırlar. Çevre koşullarının gereksinimlerini başarıyla gerçekleştirebilmek için, durumlara kendini uyduran ve iyi işleyen bir persona, ruhsal sağlık için şarttır; kaçınılmaz bir şeydir. İnsanın, persona'sı ile uzun süre özdeşleşmesi (özellikle de gerçek BEN'imize uymayan bir davranış) orta yaşlarda mutlaka bozukluklara yol açar, ciddî ruhsal bunalımlar doğurur.

Gördüğümüz gibi, bilinçdışı iki bölümden oluşmakta, bunlardan biri kişisel, öteki bütün insanlarla ortak. Kişisel bilinçdışı unutulmuş, bastırılmış, bilinçdışı yolla algılanan her türlü gereci içerir.

Şekil 3

I. Anılar — Kişisel bilinçdışı
I. Bastırılmış gereçler
III. Coşkular — Ortak bilinçdışı
IV. Baskınlar
V. Ortak bilinçdışının hiçbir zaman bilince çıkmayacak bölümü

Ortak bilinçdışı da bölümlere ayrılabilir. Bilinç, her yönden bilinçdışıyla çevrilmişse de, bölümleri, bir an için, üstüste varsayabiliriz. Jung şöyle der: «Gözlemlerime göre, bilinçli zihnin, ruhun orta yerinde olup olmaması ikinci derecede bir sorun; ancak, bilinçdışı ruhun, kendisini aştığını, kendisini çepeçevre sardığını, bilincin kabul etmesi gerekir. Bilinçdışı içerik, onu, bir yandan geri fizyolojik durumlara, öte yandansa arketip verilerine bağlar. Oysa sezgiler, onu ileri doğru uzatır.» Bilinçdışının, kat kat olduğunu düşünürsek, ilk bölge coşkular, ilkel içgüdüler bölgesi olsun; bunları zaman zaman belli bir düzene sokabiliriz. Bunun altındaki bölge, hiçbir zaman tam olarak bilinç yüzeyine çıkarılmayacak, anlaşılmadan kalacak bir kattır; bu bölge BEN'in kendi içinde sindiremeyeceği, bilinçdışının o karanlık merkezinden, derinlerden yükselen içeriğini kapsar. Bu içerik, özerk,

bağımsız niteliktedir; hem nevrozların, hem de psikozların özünü, nice yaratıcıların vizyonlarını ve halüsinasyonlarını oluşturur. Kimi zaman bu içeriği, bulunduğu yerden ayırmak pek güç olur; genellikle karmaşık bir durumdadır. Bilinç burasıysa, bilinçdışı şurasıdır diye düşünmek doğru olmaz. Jung'a göre: «Ruh öyle bir bilinç-bilinçdışı bütünüdür ki, birbirine değen sınırları sürekli değişir. En dipte yatandan başlayıp yukarı doğru çıkarsak şunları görürüz: 1. Merkezdeki güç; 2. Hayvan atalarımız; 3. İlkel insan atalarımız; 4. Irk toplulukları; 5. Ulus; 6. Oymak; 7. Aile; 8. Birey. Ortak bilinçdışı, insanoğlunun, her bireyin beyin yapısında yeniden doğan evrenin tüm ruhsal kalıtımını içerir.»

Bireyin, yaşamı boyunca bastırmış bulunduğu ve durmadan yeni gereçlerle yeniden doğan kişisel bilinçdışının tersine, ortak bilinçdışı, baştanbaşa insan türüne özgü öğelerden oluşmaktadır. Ortak bilinçdışındaki nesneler, hem kişisel bilinçdışının, hem de bilincin, kişiüstü temellerini canlandırır; bunlar her bakımdan nötürdür; içeriğinin değeri ve konumu, ancak bilince değdiklerinde belirir. Bilincin eleştirici ve buyurucu etkinliği ortak bilinçdışına işlemez; ortak bilinçdışında, etkilenmemiş, başlangıçtaki yaradılışın sesi vardır.

Jung, buna «nesnel ruh» der. Bilinçli zihin, BEN'in çevreye uymasına çalışır hep; oysa bilinçdışı, BEN'e yönelik amaçlılığı umursamaz; doğanın kişidışı nesnelliği vardır onda: Bütün amacı, ruhsal sürecin bozulmayan sürekliliğini sağlamak ve kekeleme, ya da başka hastalık doğurucu olgulara götürebilecek her türlü tek-yanlılığa karşı koymaktır. Aynı zamanda, çoğu kez bizim anlayışımız ötesinde yollara başvurarak, kendisine özgü bir amaçlılıkla, ruhun bütünlüğüne, tamlığına yönelmiştir.

Peki, bilincin bilmediği nesne olur mu? Doğrudan doğruya değil de, düşlerde, fantezilerde ve vizyonlarda karşılaştığımız belirtilerin, komplekslerin, imgelerin ve simgelerin etkileriyle dolaylı anlayış vardır. Bilinç yüzeyinde görünen olgular, birtakım bozukluk belirtileri ile komplekslerdir. Bozukluk belirtisi, enerjinin normal akışında bir tıkanmayı gösteren, bedensel, ya da ruhsal bir olguya işarettir. Bu, bilinçli davranışta kökten yanlış, ya da yetersiz bir şey olduğunu

gösteren bir tehlike işaretidir. Bunun nerede olduğunu, ona nasıl erişileceğini önceden kestirmek olanaksızsa da, engelin yok edilmesi gerekmektedir. Jung, kompleksleri şöyle tanımlar: «Apayrı bir varlık gibi yaşamak üzere, ruhun karanlık bölgesinde bilincin denetiminden çıkmış, ondan kopmuş, ruhsal özlerdir; bulundukları yerden, bilinçli eylemi her an engelleyebilirler, ya da onu destekleyebilirler.» Bir kompleks nelerden oluşur? Bir çekirdek düşünelim, genellikle bilinçdışı ve özerk bir çekirdek; *yani öznenin denetimi dışında* olan bir anlam aracı; sonra da, ona bağlı ve aynı coşkusal renkte sayısız çağrışımlar varsayalım; bunlar, bir bakıma kişinin kendine özgü yaradılışından, bir bakıma da, dış yaşantısından kaynaklanan öğelerdir. Çekirdeğin, kendi enerji değeriyle orantılı, bir burçlanma gücü vardır. Hem birey için, hem de ırk tarihi, ya da evrimsel gelişim açısından bir tür bir «Nevraljik nokta»dır bu; işlevsel bozukluk merkezidir; bu merkez, bazı dış, ya da iç durumlarda, mikrop yuvası haline gelir de, tüm ruhsal dengeyi altüst eder, kişiliğin bütününe egemen olur. Bilinçdışına sanki yabancı bir madde girmiştir. Baştanbaşa bağımsız, özerk bir bütündür. Sık rastlanan nedenlerden biri ahlâksal çatışmadır; nedeni ille de cinsel değildir.

Herkeste vardır bu kompleksler. Freud'un kanıtladığı gibi, sürçmeler bunu gösterir. Kompleks, kişide ille de bir aşağılık duygusu belirtisi değildir; ancak «uyuşmayan, sindirilmeyen, çatışan» bir şey olduğu kesindir: «bu bir engel olabileceği gibi, daha büyük bir çaba için, hatta yeni başarı olanakları için bir uyarı bile olabilir.» Bu bakımdan, kompleksler, ruhsal yaşamın odak noktalarıdır. Onlarsız edemeyiz, yoksa ruhsal devinim durur, yok olur; «kapsamlarına», yüklerine göre, ya da ruhsal ekonomideki rollerine göre, «sağlam» ya da «hasta» komplekslerden söz edilebilir; bu bakımdan, ne çapta yoğrulabilecekleri, etkilerinin, sonunda yararlı mı, zararlı mı olacağı, tamamiyle bilincin durumuna, yani BEN-kişiliği'ndeki dengeye bağlıdır.

Ancak, hep bitmemiş bir şeyi, Jung'un dediği gibi, «kişinin, sözcüğün tam anlamıyla, zayıf noktalarını dile getirirler.»

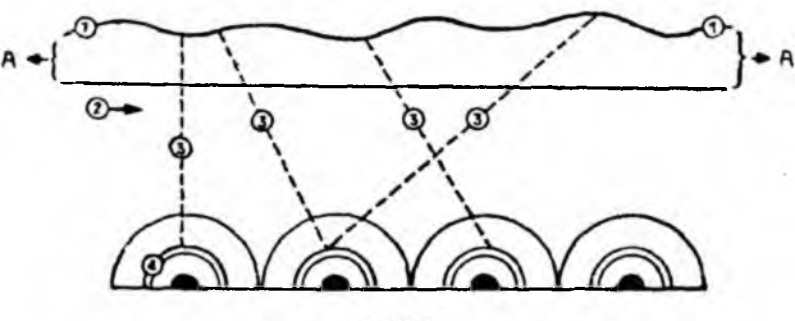
Kompleksin kaynağı, bir travma, coşkusal bir şok, ya da benzeri bir şey olabilir; bu , ruhun bir parçasını bütünden ayırır da bir torbaya

kor sanki. Jung'a göre, insanın geçmişinde, küçüklük çağından olabileceği gibi, yakın geçmişte, bir olay sonucu da olmuş olabilir bu. Ama kompleksin esas nedeni, genellikle, bireyin kendi yaradılışını bir bütün olarak açıklayamamasıdır. Jung'dur kompleks kavramına biçim veren, bunların varlığını çağrışım testleriyle kanıtlayan. Belli ölçütlere göre seçilmiş sözcüklere, deneğin tepki göstermesi istenir; hekimin söyleyebileceği her bir sözcüğe, denek, düşünmeden, o sözcüğün zihninde uyandırdığı bir sözcükle tepki gösterecektir. Sonra, denetlemek için, belli bir süre sonra, deneğin bütün bu tepkileri anımsaması istenir. Tepki gösterilinceye kadar geçen zaman, anımsıyamama, yanlış anımsama ve başka bozukluğa işaret eden tepki biçimleri, sözcüğün kompleks ile ilgisini ortaya çıkarmış olur; ruhsal mekanizma, ruhtaki kompleks-yüklü noktalara, saat dakikliğiyle işaret etmektedir. Jung, çağrışım yöntemini pek dakik bir biçimde geliştirmiştir, en aykırı düşün görünümlerini ve olanaklarını hesaba katmıştır. Bozukluğu tanıma yöntemi olarak psikoterapinin baş araçlarından biri haline gelmiştir; bugün de, klinik psikolojideki eğitim kurslarında, meslek yöneliminde, hattâ duruşmalarda, hâlâ standart bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Düşlerin, düşlemlerin ve vizyonların gereçlerden hangisinin, kişinin kendine özgü alanını ilgilendirdiğini, hangisinin bu alanı aşıp, ortak bilinçdışının içeriği sayılabileceğini söylemek güç değildir. Mitolojik konular, insanlığın evrensel tarihinde kök salmış simgeler ve aşırı yoğun tepkiler, hep, en derinde yatan katların katılımını gösterir. Bu motifler ile simgelerin, bir bütün olarak, ruh yaşamı üzerinde etkisi vardır; ağır basan işlevsel bir niteliğe ve pek yüksek bir enerji yüküne sahiptir.

Jung, «Arketip» sözcüğünü sonradan kullanmıştır. Kendisi Yunanca «arketipi» sözcüğünün karşılığı St. Augustin'in «Ana Düşünceler» kavramından esinlenmiştir. Şöyle diyordu St. Augustin: «...Ana düşünceler, nesnelerin belli biçimleri, ya da duran değişmeyen nedenleridir; biçimlenmiş değildirler; hep aynı durumda, sürekli ve sonsuzca vardır; kendileri yok olmazsa da, her varolabilecek şey, o kalıplara göre biçim bulur ve yok olur. Ancak ruhun, bu ana düşünce ve kalıpları kavramayacağı, bunların 'akıl ruhu' ile sezilemeyeceği

söylenir.» Jung'a göre iki türlü arketip vardır: Biri, kendi başına, kendi içinde varolan arketiptir; bu, her ruhsal yapıda, ancak gizilgüç olarak vardır; öteki arketip ise, algılanabilir duruma gelmiş, bilinç alanına girmiş arketiptir. Bu gerçekleşen arketip, bir tasvir olarak, ya da bir süreç durumunda görülür; biçimiyse, içinde yer aldığı burç'a göre sürekli olarak değişebilir.. Arketip eylem ve tepki biçimleri ile arketip süreçler de vardır; BEN'in gelişimi, ya da bir yaş ve deneyim evresinden bir başkasına geçiş, arketipik süreçlerdir. Arketipik davranış biçimleri, düşünceler, yaşantı sindirme yolları, bazı koşullar altında harekete gelir, o ana kadar bilinçdışındayken, sanki göze görünür gibi olur.

Böylece arketip, kendini, örneğin yalnızca ilksel bir imge gibi, statik biçimde değil, aynı zamanda, bilincin bir işlevinin ayrışması gibi dinamik süreç olarak da belli eder. Arketipler bazı durumlara karşı gösterilen içgüdüsel, yani ruhsal bakımdan gerekli tepkilerin yansımalarıdır; bilinci aldatırlar, akla yakın görünmese bile, ruhsal bakımdan gerekli davranış biçimleri doğururlar. Ruhsal ekonomide

Şekil 4

1. Bilincin yüzeyi.
2. İç Düzen'in işlemeye başladığı alan.
3. İçeriğin bilinçdışına çöktüğü yollar.
4. İçerikleri, çekme güçleriyle yollarından saptıran arketipler ile manyetik alanları.

AA DIŞ olaylar ile görünmez kılınan katıksız arketipik süreçler bölgesi: Burada «ilksel kalıp» üzerine bir tabaka konmuştur sanki.

büyük rolleri vardır. «Karanlık ilkel ruhun bazı içgüdüsel verilerini, bilincin gerçek, ama görünmez köklerini simgelerler, ya da bunlara kişilik kazandırırlar.»

Bilinç alanı, birbirine benzeyen, birbiriyle uyuşmayan türlü öğelerle kaplıdır; arketipik simgeler üzerine, çoğu kez, başka bir içerik tabakası konmuştur, ya da bu simgelerin, kendinden önce ve sonra gelenle bağı kopmuştur.

Bilincin içeriğini istencimizle belli çapta güdebilir, denetleyebiliriz; oysa bilinçdışının, bize bağlı olmayan, bizim etkileyemeyeceğimiz bir sürekliliği, bir düzeni vardır. Arketipler, bunların merkezleri, güç alanlarıdır. Böylece bilinçdışına çöken içerik, bilinçli bilgimizin erişemeyeceği yeni ve gözle görülmeyen bir düzene girer; yolları çoğunluk saptırılmıştır, görünüş ve anlamları da bizce anlaşılamayacak biçimde değişmiştir. Bilinçdışının bu salt iç düzeni, yaşamın karmaşası karşısında, bir sığınak, bir yardımcıdır; ancak ondan yararlanmayı bilmek gerekir. Arketip, bilinçli yönelişimizi değiştirebilir, hatta onu karşıtına çevirebilir; örneğin, idealleştirilmiş babamızı, hayvan başlı ve teke ayaklı olarak, nazik sevgili karımızı cin gibi görebiliriz. Bu düşler, bilinçdışının uyarıları gibi görünürler; bilinçdışı bizi bizden daha iyi bilir ve yanlış değerlendirmeye düşmememizi ister.

Arketipler, Platon'un «idea»larına benzer. Ancak Platon'un idea'sı, yüce tamlık örneğidir; Jung'un arketipi ise, iki kutupludur; hem aydınlık, hem de karanlık yanı vardır. Jung'a göre arketipin esas anlamı tanımlanamaz. «Bu konuda bütün söyleyeceğimiz, bilinç alanına ait birtakım canlandırmalar, ya da somutlaştırmalar olacaktır.»[11] Arketiplerin biçimi, kristal'deki eksen düzenine benzetilebilir; bu düzen, sanki, kendi başına madde olarak varlığı olmasa bile, «Ana Sıvı» içindeki kristalin yapısına, önceden biçim vermektedir: Kristal, iyonlar ile moleküllerin belli bir biçimde toplaşmasına göre oluşur... Eksen düzeni, herhangi bir kristalin somut biçimini değil, yalnızca stereometrik yapısını (kapsamını) saptar, gene «arketip... değişmeyen bir anlam çekirdeğine sahiptir, ancak, somut olarak beliren bir çekir-

[11] *Preface to the first edition of Collected Papers on Analytical Psychology* C.W. c. 4, s. 292.

dek değildir bu, onu bir ilke gibi görmek gerekir.»[12] Kristalin kafes işlevi olası biçimleri saptarken, çevre, bu olanaklardan hangisinin gerçekleşebileceğine karar vermektedir.

Böylece gizilgüç durumundaki bir «eksen-düzeni» olan arketip (kendi başına kendi-için varolan arketip, salt arketip) ruhta önceden vardır, hazır ve nazırdır. İçinde, tortunun biçime dönüşeceği «Ana Sıvı», —insanlık yaşantısını— eksen düzeni çevresi de billûrlaşan ve bilinçdışının döl yatağında gittikçe beliren ve zenginleşen imgeleri canlandırmaktadır. İmge ortaya çıkarken, o sırada «doğurulmakta» değildir, karanlık içinde zaten vardır, yansıttığı tipik ve temel yaşantının insanoğlunun ruhsal hazinesine katıldığı andan beri vardır.

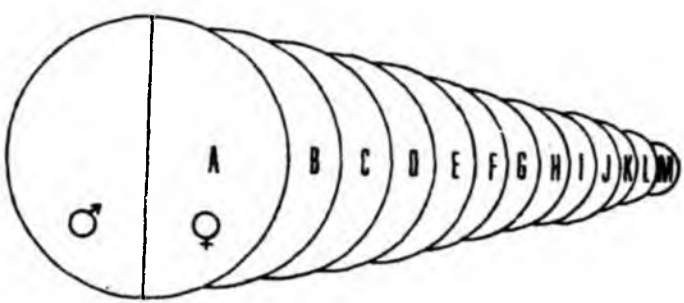
Arketip, bilinç yüzeyine doğru yükselirken, gittikçe daha parlaklık kazanan bir ışık saçar; bu ışık, çevresini belirtir, çizgilerini açığa çıkarır, sonunda her bir ayrıntısı görünür olur. Bu aydınlanma sürecinin anlamı, yalnızca birey için değil, evren için de geçerlidir. Jung'a göre, bireyin evrimi ile bitki ve hayvan evrimi arasında bir bağ olduğu düşüncesi doğrulanıyor gibidir.

Gestalt psikolojisine göre, tüm yaşantılar, birtakım «gestalt»lardan oluşurlar. Gestalt, kalıp, biçim anlamına gelir, her türlü yaşantıyı oluşturan bütünleşmiş yapı ve kalıpların herhangi birisi, gestalt'dir; özel nitelikleri vardır gestaltlerin; bu nitelikler, ne bütünün öğelerinden türetilebilir, ne de yalnızca bu öğelerin toplamı olarak görülebilir: Bir organizmanın belli bir duruma karşı tepkisi ise, o durumdaki belli öğelere karşı tepkilerinin toplamı değildir; daha çok, tam ve çözümlenemeyecek bir bütündür söz konusu olan. Yönelimini bir bakıma gestalt kurumundan alan modern genetikte olduğu gibi, kalıtımla geçen etkenlere gestaltler diyebiliriz. Yaradılışımızda gestaltler ile algılama eğilimi vardır; bu hem gestalt'ın sözcük anlamında, hem de daha geniş anlamda tamlıklar olarak düşünülebilir. Biçimi açıklamak gerekmez, o kendi anlamını kendi açıklar.

---

[12] *Analytical Psychology and Education*, s. 94.

Arketipler, içgüdülerin kendi eseri olan ÖZBEN portreleridir, imgelere dönüşmüş ruhsal süreçlerdir, ya da insan davranışının ilksel kalıplarıdır. «Arketipler insanın gerçek ana baba yaşantısından kaynaklanan idealardır.» derdi Aristoteles'i benimseyen biri. Platon'cu biri ise: «Baba ile ana arketiplerden oluşmuştur, arketipler ilksel imgelerdir, olguların ilk örnekleridir. Birey açısından arketipler, apriori olarak vardır; ortak bilinçdışından ayrılamaz, dolayısıyla bireyin gelişmesi ya da çürüyüp gitmesiyle etkilenemezler,» derdi. Bu arketiplerin bir başlangıcı olup olmadığı Jung için bir metafizik sorunudur, dolayısıyla yanıtlanamaz. «Arketip metafiziksel»dir, çünkü bilincin ötesine aittir, ruhtan kaynaklanır. Arketip bir bakıma «sonsuzca hazır olma» durumudur, bilinç tarafından algılansa da, algılanmasa da vardır. Birçok ruhsal düzeylerde ve son derece çeşitli burçlar halinde ortaya çıkabilir; belli bir duruma uyacak bir biçime girebilir, ama temel yapısı ve anlamı değişmez; bir ezgi gibi başka bir perdeden duyulabilir.

Şekil 5

«Dişi Olan»ın arketipinin gelişim sırası ♂ ♀ = ilksel başlangıçlı bu iki yuvarlak, iki cinsiyetli olarak düşünülebilir.

♂ – erkek olanın arketipi
♀ – dişi olanın arketipi

A – gece, bilinçdışı, alıcı
B – deniz, su
C – toprak, dağ
D – orman, vadi
E – mağara, yeraltı dünyası, derinlikler
F – ejder, balina, örümcek
G – cadı, peri, tanrıça kız, peri masalındaki prenses
H – ev, kutu, sepet
I – inek, kedi
J – gül, lale, erik
K – atasal ana
L – büyük ana
M – İnsanın kendi anası

Bu bir çizimle gösterilebilir. Bunlar, «Dişi Olan»ın bir görünüş ve belirtileri arasında yalnızca birkaçı. Gestalt değişmeden kalmakta, yalnızca içeriği değişmektedir.

Bir arketip imgesinin biçimi cılızsa, iyi tanımlanmamışsa, ortak bilinçdışının derindeki bir katından kaynaklanıyor demektir. Öyle bir kattır ki bu, simgeler yalnızca «eksen düzenleri» olarak vardır, bireysel içerikle dolmamışlardır henüz, bireysel yaşantının sonsuz zinciri ile ayrışmamışlardır. Bir sorun ne kadar kişisel ve güncel ise, ifade için kullanacağı arketip figürü de o oranda karmaşık, ayrıntılı ve belirgindir; somutlaştırıldığı durum ne kadar kişilikdışı ise, evrensel ise, daha basitleşmekte, görüntüsü bulunmaktadır; çünkü kozmosun kendi birkaç basit ilkeye dayanmaktadır. Bu tür öz ve basit bir arketip imgesi, yaşamın ve dünyanın tüm zenginliğini gizilgüç olarak içerir. Örneğin «ana» arketipi, anlatmış olduğum yapısal anlamda «anasal» olanın her bireysel tezahüründen önce gelir ve onun yerine geçer. İlksel Ana imgesi, bütün çelişkili sıfatlarıyla birlikte «Koca Ana», eski efsanevî çağlarda olduğu kadar, bugün de insan ruhunda aynıdır. Her «bir şeyin bilincine varışının» başlangıcında BEN'in «ana»dan ayrışması vardır. Bir şeyin bilincine varış demek de, ayrışma yoluyla dünya kurmak demektir. Bilince varış yalnızca bir şeyin farkında

olmak, bir şeyi algılamak demek değildir; daha geniş bir alandır söz konusu olan; çünkü yalnızca BEN-bilincindeki içerik değildir sorun, aynı zamanda bilinçdışının içeriğidir de. Hem dıştan, hem de içten geleni daha yüksek bir bilinç düzeyinde algılamaktır. Ana rahminin ilksel karanlığından, bilinçdışı ülkesinden kendini kurtarmak için çırpınıp duran Logos'un o baba ilkesi, bir şeyin bilincine varmak, düşünceler biçimlendirmektir. Başlangıçta ikisi birdi bunların, nasıl ki, ışık karanlıksız bir dünyada anlamsızsa, bunların biri de ötekisiz varolamaz. «Dünya karşıt güçler dengede olduğu için vardır.»[13]

İmgeler dili olan bilinçdışı dilinde, arketipler kişileşmiş olarak ya da simge gibi ortaya çıkar.

«Arketipik bir içerik,» der Jung, «kendini, her şeyden önce, istiare ile ifade eder.»[14]

Güneşten sözederken, aslanı, kralı, ejderin beklediği altın gömüyü, ya da insana sağlık veren, can veren gücü ile dile getirmek istersen, bütün bu benzetmelerle anlatılan ne berikidir, ne de öteki; üçüncü, bilinmeyen şeydir gene de, zihin nice kaygılanırsa kaygılansın, bilinmeden kalacaktır ve herhangi bir formülle ifade olunamayacaktır... Bir arketipin eninde sonunda açıklanıp çözümlenerek, rafa kaldırılacağı hayaline kapılmamamız gerek. En başarılı açıklama girişimleri dahi, onu biraz daha başarılı başka bir istiare diline çevirmekten öteye gidemiz.

Arketipler bir bütün olarak ele alındığında, insan ruhunun gizilgüçlerinin toplamını canlandırırlar: Tanrı, insan ve kozmos arasındaki derin ilişkiler bakımından atalardan kalma zengin bilgi hazinesidirler. Bu hazineyi açmak, onu yeni bir yaşama uyandırmak, bilinçli bütünleştirmek, insanı yalnızlığından kurtarıp, sonsuz kozmik sürece katmak. Bu, bilimden de, ruhbilimden de öte bir şey, bir yaşam türü olmaktadır. Bütün insan yaşantısının ilk kaynağı arketip, bilinçdışındadır; yaşamlarımıza oradan uzanmaktadır. Yansıtmalarını çözümlemek, onları bilinç yüzeyine çıkarmak gerekir.

---

[13] *Psychology and Alchemy*, s. 81.

[14] *The Structure of the Psyche*, s. 149.

Jung'a göre ruhsal düzen sürekli enerjik bir devinim durumundadır. Ruhsal enerjiden anlaşılan, ruhsal düzenin bütün biçim ve etkinliklerinde beliren ve bunlar arasında haberleşmeyi sağlayan kuvvetler bütünüdür. Bu ruhsal enerjiye «libido» diyor Jung. Freud da kullanmıştı bu deyimi, ancak o, bu deyimle, hem dar, hem de geniş anlamında, cinsel dürtüyü dile getirmek istemişti. Jung için libido çok daha geniş kapsamlı bir deyimdir; «libido»yu, ruhsal enerjiyi fiziksel enerjiden ayırmak için kullanmıştır. Dinamik ilişkileri dile getiren bir soyutlamadır bu, deneyle doğrulanan kuramsal bir postula'dır.

Ruhsal güç ile ruhsal enerjiyi ayırmak gerekir; çünkü enerji, aslında bir kavramdır; bu anlamda, olgularda nesnel olarak bulunmaz, yalnızca belli yaşantı verilerinde vardır. Yani, enerji gizilgüç olmaktan çıkarak gerçekleştiğinde, özellikle hareket ve güç olarak yaşanılmaktadır; gizilgüç durumundayken, bir hayvan, ya da durum olarak yaşanmaktadır. Gizilgüç durumundan gerçekleşme düzeyine çıktığında, ruhsal enerjiyi ruhun belirli olgularına yansımış görürüz; dürtüler, dilekler, irade, coşkular halinde belirirler. Yalnızca gizilgüç durumundayken ise, belirli olanaklar, eğilimler, davranışlar, vb. olarak görürüz. Jung'a göre, ruhun yapısı statik değildir, dinamiktir. Metabolizma, organizmanın fiziksel ekonomisinde nasıl bir denge sağlıyorsa, ruhsal enerji de ruhun türlü öğeleri arasındaki ilişkileri düzenler; denge bozulunca da, akıl hastalıkları ortaya çıkar.

Karşıtlık, Jung'a göre, insan yaradılışında vardır. «Ruh kendi kendini ayarlayan bir düzendir», «karşıtlık olmadan, ne denge olur, ne de kendi kendini ayarlayan bir düzen». İnsansı olan, görecedir; her şeyin içinde karşıtlık vardır; her şey bir enerji olgusudur. Enerji ister istemez, önceden varolan bir karşıtlığa dayanır, karşıtlıksız enerji olmaz çünkü. Yüksek-alçak, sıcak-soğuk, vb. hep olacaktır; enerji dediğimiz dengeleyici süreç böyle yer alır. Sorun, karşıtına dönüşmek değildir, üstün değerlerin, karşıtlarının hakları verilerek tanınmasıdır.[15]

Dengeleyici, ya da tamamlayıcı öğeler üzerine kurulmuş bu karşıtlık, ruhun yaradılışında vardır. Aynı yasa, kısmî düzenler için de

[15] *Dreams Analysis*, s. 338.

geçerlidir. Örneğin bilinçdışı, doğal akışına bırakıldığında, olumlu ve olumsuz içerikler birbirini izler. Aydınlık bir ilkeyi canlandıran bir fantezinin, hemen ardından karanlık bir ilke imgesi gelir. Olumsuz türdeki coşkusal tepkilerde, bilinçte büyük bir düşünce çabası güdülür. Bu ilişkileri, ruhsal enerjinin hareketleri ve «devir»leri ayarlar: aralarındaki yaşamsal gerilim böylece korunmuş olur. Bütün bu ikili karşıtlar, yalnızca içerik bakımından değil, enerjetik yoğunluklarına göre de karşıttırlar. Düzenin bütününde enerji miktarı değişmez; değişen yalnızca dağılımdır.

Fizikteki enerji saklanması ile Platon'un «kendi kendini harekete geçiren ruh» kavramı, arketip açısından birbirine yakındır. «Hiçbir ruhsal değer, aynı yoğunlukta, başka bir değerle yer değiştirmeden yok olamaz.»

Demek ki enerji, enerji saklanması yasasına göre, yer değiştirebilmektedir. Örneğin bilinçdışının enerji yükü, bilincin enerjisi azaldıkça artar. Enerji aynı zamanda iradenin yöneltilmiş bir eylemi ile karşıt kutba atlayabilir. Freud buna yüceltme (sublimasyon) demektedir; ancak Freud'un sözünü ettiği enerji, cinsel enerjidir.

Libido birikirse, nevrotik belirtilere, komplekslere yol açar. Karşıt kutuplardan biri tamamiyle boşaldığı zaman, karşıtlar çifti parçalanır. Bu hafif bir nevroz vakasından tutun da, kişiliğin topyekûn bölünmesine ya da parçalanmasına kadar her türlü ruhsal bozukluğa yol açabilir. Çünkü bilincin yitirdiği enerji, bilinçdışına akmakta ve içeriğini, arketipleri, bastırmaları, kompleksleri harekete getirmektedir; harekete geçen bu içerikler, canlanıp, kendilerine özgü yaşamlarıyla bilince akmakta, çoğu kez davranış bozukluklarına ve psikozlara yol açmaktadır.

Öte yandan, tamamiyle bir örnek enerji dağılımı da tehlikelidir. Hareketsizlik, nötürlük, cansızlık ifadesidir.

Enerji akımının iki yönü vardır: İleri ve geri hareket zaman içinde birbirini izler. İleri hareket, yönünü bilinçten alır, yaşamın bilinçli gereksinimlerine sürekli olarak uymaya çalışır, bunun gerektirdiği davranışsal ve işlevsel tipin ayrımını yapar. Bunu, çatışmaları çözerek, karşıt kutupları eşgüdümleyerek başarır. Bilinçli uymada başarı-

sızlık olursa, bunun doğuracağı bilinçdışında bir yoğunlaşma, ya da bir bastırma, enerjinin tek-yanlı birikmesine yol açar; bu yüzden de aşırı derecede yüklü bilinçdışı içeriği yüzeye çıkar, bu da geri harekettir. Eğer bilinç, zamanında araya girmezse, kısmî bir gerileme (regresyon) bireyi daha önceki gelişim evresine götürür, bu da bir nevroza yol açabilir; tam gerileme durumundaysa, bilinç, bilinçdışının içeriği seline kapılır, psikozu oluşturur.

İleri geri hareket, yalnızca aşırı biçimlerde düşünülmemelidir. Günlük yaşamımızda, sayısız büyük, küçük, önemli, önemsiz hareketlere rastlamaktayız. Her dikkat eylemi, ruhsal güç sarfının, iradenin her bilinçli eylemi, enerjik ileri hareketin ifadesidir; her yorgunluk, ya da dalgınlık örneği, her coşkusal tepki, özellikle de uyku, gerileme örnekleridir. Genellikle, ileri hareket, ruh işleminin olumlu biçimi, geri hareket ise olumsuz biçimidir. Ancak doğru değildir bu; her ne kadar ideal normal bir ruhun hareketinin gerçekte, yalnızca ileri doğru olması gerekse de, gerilemede, Freud'un bu konudaki kanısının tersine, Jung'a göre, olumlu bir değer vardır. İleri hareket, dış dünyaya, bireyin iç yasasına uyma gereksiniminden kaynaklanır. Bireyde gerileme bir bozukluk belirtisi olabilirse de, denge sağlamak için bir yöntem de olabilir. İmgeleri canlandıran ve onları örneğin düşlerde, bilinçdışından yükselten, gerilemedir; bilinci zenginleştirir. Çünkü ayrışmamış da olsa yeni ruhsal sağlığın tohumlarını içerir. İleri atılmak için bir gerilemedir söz konusu olan. Enerji sürecinin zaman içinde yönelmesinden ve hareketinden sonra (libido yalnızca öne ve arkaya doğru hareket eder) bu sürecin ikinci önemli özelliği *değer şiddetidir*. Ruhta enerji imge ile biçimlenir; bu nesnel ruhtan, ortak bilinçdışının gereçlerinden yaratıcı düşlemin biçimlendirici gücüyle yüzeye çıkar. Ruhun bu yaratıcı etkinliği bilinçdışı içeriğinin kargaşasını, düşlerde, fantezilerde, vizyonlarda ve yaratıcı sanatın her türünde görünen imgelere dönüştürür. Enerjiyi dönüştüren psikolojik mekanizma simgesidir. En son olarak da, bu, değer şiddetlerine eşit olan ve her bir burçla, ya da içinden her bir imgenin ortaya çıktığı bağlam ile ölçülen imgelerin anlamlı yükünü saptar. Örneğin bir düşte, anlamı bağlam ile, bu bağlam içinde kapladıkları konuma

göre değişen öğeler vardır. Düşün birinde bir imge, ya da motif, arka plandayken, başka bir yerde ana figür, ya da kompleksi taşıyan araç olur çıkar; örneğin ana simgesi, bir baba kompleksi taşıyana oranla, bir ana kompleksi taşıyan ruhta, daha çok enerji yüklüdür ve daha yüksek değer şiddetine sahiptir.

–III–

Jung'un psikoterapisi, hem bedensel, hem de ruhsal acıları giderecek, iyileştirecek niteliktedir. Ayrıca, bir eğitim düzenidir, dinsel bir kılavuzdur, kişiliğin biçim bulmasında yardımcıdır.

Jung, bütün dertlere deva olacak, genel bir reçete yazmış değildir. Uyguladığı yöntem de, yöntemin yoğunluğu da, ilgili vakanın gereksinimlerine göre, hastanın ruhsal yapısına göre değişmektedir. Birçok vaka vardır, nedeni cinsellik olan, iktidar istemine dayanan. Bu gibi vakaları, Freud, ya da Adler açısından ele almakta yarar olabilir. Ancak Freud için cinsellik, Adler içinse iktidar istenci baş ilke iken, Jung, aynı derecede önemli başka ruhsal güdüler de olduğuna inanmakta, bu etkenlerden yalnızca birinin ruhsal bozuklukları doğurduğuna inanmamaktadır. Önemi kesin bu etkenden başka son derecede önemli güdüler de vardır; bunlardan ilki ve en başta geleni yalnızca insana aittir; bu ruhun yapısında varolan manevî, dinsel gereksinimdir. Bu görüş, kavramının temeli olup, onu öteki kuramlardan ayırır ve ileriye yönelik, sentetik yönünü saptar. Çünkü, «manevi olan şey, ruhta bir içgüdü olarak, hatta gerçek tutku gibi belirir... Başka herhangi bir içgüdüden türememiştir... Kendine özgü bir ilkedir ve içgüdüsel kuvvetin zorunlu biçimidir.»[16]

Doğal içgüdüler dünyası ile, içimizdeki ilkel biyolojik yaradılışımız karşısına, Jung, ta başlangıçta, insanın ilkel yapısını oluşturan, geliştiren ve yalnızca insanlara vergi, aynı sınıf ve dereceden, karşıt bir kutup çıkarmaktadır. «İlkel'in içgüdüsel yapısının değişik evrelerden

[16] *The relations Between the Ego and the Unconscious*, s. 400.

geçmesi karşısında bölünmezleşmenin ayar ilkesi dikilmektedir. Bunlar birlikte bir karşıtlar çifti oluşturur... Genellikle doğa ile ruh (spirit) derler buna... Bu kaşıtlık, ruhsal enerjiyi doğuracak gerilimin ifadesi, ola ki temelidir de.»[17] «Bu açıdan bakıldığında, ruhsal süreçler, ruh ile içgüdü arasında akan enerji dengeleridir, ancak bir sürecin ruhsal mı, içgüdüsel mi olduğu belli değildir. Bu gibi bir yorum değerlendirmesi tamamiyle bilinçli zihnin görüş açısına, ya da durumuna bağlıdır... Bir an kendini, içgüdü dolaylarında görür, onun *etkisi altına girer; başka bir zaman, bir de bakarsınız, ruhun* üstün durumda olduğu öteki uca kayıp gider ve hatta ona en karşıt olan içgüdüsel süreçleri dahi içine sindirir.»[18]

Jung'un, doğa ile ruh arasındaki gerilimden anladığı, her şeyden önce, «bilinç ile bilinçdışı, ya da içgüdüsel olan arasındaki gerilimdir,» çünkü gözlemlenebilen tek çatışma budur. Arketipik ve içgüdüsel kavramlarda, (spirit) ruh ile madde birbiriyle ruhsal alanda karşılaşır. Madde de ruh da, ruhsal alanda, bilinç içeriğinin belirgin nitelikleridir. Her ikisinin de son niteliği, deney üstüdür, yani, tasvir edilemez; çünkü ruh ile içeriği, bize dolaysız verilen biricik gerçektir. Jung, madde ile ruh arasında paralellikler görür ve bunların, aynı şeyin iki ayrı görünümü olabileceğini söyler.

Jung'un getirdiği en önemli yeniliklerden biri, eski psikolojinin düz bir çizgi çizen nedensel düşünce biçimini bırakmasıdır. Ona göre ruh yalnızca bir şey eklenen bir olgu, ya da «süblimasyon» değildir, kendine özgü bir ilkedir; bütün ruhsal, hatta belki de fiziksel biçimlerin kaçınılmaz koşuludur. Çağdaş fizik de nedensellik yöntemini bırakmak zorunda kalmıştır. Nedensellik, ilkelerden biridir yalnızca; psikoloji, nedensel yöntemlerden ibaret değildir, çünkü zihin, yaşar. Bu erekliliğin temeli, içteki bir yasadır, bilincimizin ulaşamayacağı bir yerdedir, bilinçdışından yükselen simgelerin belirtisine ve eylemine dayanan bir yasadır.

Sigmund Freud, ruhsal bozukluğu doğuran etkin nedenleri araştırıyordu; Alfred Adler «Son Neden» olarak gördüğü, şimdinin

---

[17] *Psychology and Religion*, s. 76-78.
[18] *The relations Between the Ego and the Unconscious*, s. 286.

gerçekteki durumunu incelemekteydi; her ikisi de, içgüdüleri maddesel nedenler olarak görüyordu.

Jung da maddi nedenleri hesaba katmakta, o da «son nedenleri» hem başlangıç, hem de son olarak kabul etmekte, ancak buna çok anlamlı birşey eklemektedir: Biçimleyici nedenlerdir bunlar. Bu biçimleyici kuvvetler, bilinç ile bilinçdışı arasında ve genellikle ruhsal karşıt çiftler arasında aracılık yapan simgelerden oluşur.

Ereklilik kavramına göre, nedenler, bir ereğe götüren araçlardır. Basit bir örneği, regresyon denilen gerileme sürecidir. Nedensel açıdan bakalım ve gerilemenin, bir «ana düşkünlüğü» tarafından belirlenmiş olduğunu düşünelim. Sonra ereklilik açısından bakalım: Ne görürüz? Libidonun ana imgesine geri gittiğini, orada anısal çağrışımlar bulup, onlar sayesinde yeni gelişimler gerçekleştirdiğini, örneğin cinsel bir düzenden, zihinsel, ya da ruhsal düzene geçişi.»[19]

«İnsan sabit, değişmez psikolojik olgular karmaşasından ibaret değildir; aynı zamanda son derecede değişken bir varlıktır da. Yalnızca nedenlere indirgenerek, insanın ilkel eğilimlerine güç kazandırılabilir. İlkel eğilimler, ancak simgesel değerleri tanındığında, dengelenebilirler. Analiz ve indirgeme nedensel gerçeği çıkarır ortaya; bu kendi başımıza yaşamamıza yardım etmez, yalnızca yazgıya katlandırır; ve umutsuzluk verir. Öte yandan bir simgenin içerdiği değeri tanımak, bizi yapıcı gerçeğe götürür ve yaşamımıza yardım eder; umut verir ve gelecekteki gelişim olanağını kamçılar.»[20]

Freud'un yöntemi indirgeyici (geriye yönelik), Jung'unki ise prospektif (ileriye yönelik) tir. Freud, gereçleri analitik olarak ele alır, şimdiyi geleceğe açar.

Kişiliğe, üzerine sağlam ruhsal bir dengenin kurulacağı sağlam bir temel sağlayabilmek için, ruhsal karşıt çiftler, bilinç ile bilinçdışı arasında, ilişkiler yaratmaya çalışarak, şimdi ki durumdan geleceğe doğru kurar yapısını.

Jung'un yöntemi diyalektiktir: Yalnızca iki kişi arasında bir söyleşi oluşundan değil, iki ruhsal düzen arasında bir etkileşim olduğu

[19] *Aynı yapıt*, s. 261-274.
[20] *Aynı yapıt*, s. 261-274.

için de. Yapısal açıdan da diyalektiktir: Çünkü öyle bir süreçtir ki bu, bilincin içeriğini, bilinçdışının içeriği ile, BEN'i, BEN-OLMAYAN ile karşılaştırınca, bir etkileşim doğmakta, buysa, her ikisini birleştirip, ötesine gidecek üçüncü bir ifadede doruğa ulaşmaktadır. İyileştirme yöntemi bakımından psikoloğun bu diyaletik ilkeyi tanıması, gözlemlemesi gerekir. Bir nesneyi kuramsal olarak uzaktan analiz etmektedir; ama kendisi de hasta kadar analizin içindedir.

Önemli olan, Freud'daki gibi, her nevrozun kaynağı olan, çocukluktaki travmatik coşkuyu «yeniden yaşamak» değildir; kişinin şimdiki güçlüklerini somut bir arkadaş ile paylaşması, onları anlamasıdır. Her ikisi de, hem analizi yapan, hem de analiz olan, kendilerini birbirlerine açmak, birbirlerine vermek zorundadır, ama bu arada, ikisinin de, nesnel davranışlarını elden geldiğince bırakmamaları gerekir.

İkisi de birbirini bilinçdışından etkileyecektir, tedavi için gereklidir bu. İki kişiliğin karşılaşması, iki kimyasal maddenin karışımına benzer; herhangi bir tepkime yer alırsa, her ikisi de dönüşüme uğrar. «Diyalektik bir süreçte... hekim adını saklamayı bırakmalı, kendisini açmalıdır, tıpkı hastasından, kendisini açmasını beklediği gibi.»

Böylece, Jung'un yönteminde analistin rolü, Freud'çu analizdeki gibi edilgin değildir; hekimin etkin rolü vardır. Yol gösterir, teşvik eder ve kişisel bir alışverişe katılır. Bu gibi bir katılımda, hekimin kişiliği, oturaklılığı, kapsamı, içtenliği ve güçlülüğü büyük rol oynar elbette. Jung, psikoterapi yapacak her analistin analizden geçmesi gerektiğine inanır. Bir ruh rehberi, hastasını, kendisinin ulaştığı noktadan öteye götüremez.

«Bir hastada bilinmeyeni araştırmak için dört yol vardır,» der Jung.

1. Birinci, en basit yol, çağrışım yöntemidir; kompleksleri ortaya çıkarır.
2. İkinci yol, hastalık belirtisinin analizidir; bu yalnızca tarihsel değeri olan bir şeydir. Hipnotizmaya başvuran bu yöntem, eğer vaka, bir şok, ruhsal bir yara, ya da travma ise geçerlidir. Freud histerinin travmatik temeli olduğu kuramını bu yönteme dayanarak kurmuştu.

3. Üçüncü yöntem, hastanın geçmişini analiz yöntemidir; hem araştırma, hem de iyileştirme yöntemi olarak büyük önem taşır. Burada nevrozun tarihsel gelişimi söz konusudur. Çoğu kez, bu yöntemin kendi, büyük, iyileştirici değer taşır. Nevrozun tarihsel gelişimi söz konusudur. Hasta, nevrozun başlıca etkenlerini anlar; bu onda önemli bir davranış değişikliğine neden olur.
4. Dördüncü yöntem, bilinçdışının analizidir; bilinçteki gerçekler tükendiğinde buna başvurulur.»[21]

Bilinçdışının mekanizmasını ve içeriğini araştırmanın en etkin yolu düşlerdir. Düşler, bilinçli ve bilinçdışı, bilinen ve bilinmeyen öğelerden oluşur. Bu öğeler karmakarışıktır; günün olayları bir yana, bilinçdışının en derin içeriğini dahi kapsayabilir. Bu öğelerin düşlerde sıralanışı, ne nedenselliğe, ne zamana, ne de mekâna bağlıdır. Düşlerin dili eski çağların dilidir, anlamı ancak özel yöntemle ortaya çıkarılabilir.

Jung düşlere büyük önem verir; yalnızca bilinçdışına götüren bir yol değildir düşler, aynı zamanda bilinçdışını ayarlayan düzenin en büyük bölümünü oluştururlar. Çünkü düşler «Öte Yanı», yani bilinçli davranışın karşıt yanını anlatırlar. Jung'a göre, düşlerde değişmez simgeler yoktur. Bilinçdışı içeriğin birden çok değeri vardır hep; anlamları, içinde belirdikleri bağlama, düş görenin özel dış ve iç durumuna bağlıdır. Bazı düşlerse, düş gören bireyin kişisel kaygılarından öteye gider, insanlık tarihinde arka arkaya yer alan sorunları dile getirir ve tüm insan topluluğunu ilgilendirir. Bu düşler, çoğu kez gelecekle ilgilidir; bu yüzden ilkel topluluklarda tüm oymağın işi sayılır bu tür düşler; toplanılır ve büyük törenle yorumlanır. Düşlerden başka, bilinçdışının belirtileri olarak fanteziler ve vizyonlar vardır. Bunlar, bilincin gücü azaldığında ortaya çıkarlar. Gizli ve açık anlamları olabilir, ya kişisel ya da ortak bilinçdışından çıkarlar. Psikolojik yorum açısından düş sınıfına girerler. Bu, fantezilerden tutun da, vecd durumunda görülen vizyonlara kadar gider.

---

[21] *Psychology and Alchemy*, s. 186.

Düşleri yorumlarken, hastanın hekimin yorumuna aklı yatması gerekir. Hekim, kendi yorumunu hastaya zorla benimsetmeye çalışmamalıdır. Bilinçdışı nice bağımsız olsa da, hekim yorumunun hastayı etkileyebileceği düşünülmelidir. Bilinç bir papagan gibi eğitilebilir, bilinçdışı ise eğitilemez. Düşü gören kişi değildir, düş kendisine gösterilmektedir sanki. Dili, bilincin dili değildir.

Düşlerin kökü günlük olaylarda olabilir, bilinçdışının burçlu içeriği de olabilir, ya da bilinçdışının doğurduğu süreçler olabilir. Bilinçle ilgisi olmayan bu süreçler türlü kaynaklardan çıkabilir: Kişinin bedeniyle ilgili vakalar, ortama karşı bedensel ve ruhsal tepkiler, geçmiş gelecek olaylar. Uzak geçmişten bu yana tarihsel olayları yineleyen ve (arketip düşlerinde olduğu gibi) gelecek olayları önceden kestiren düşler vardır. Düş hiçbir zaman bize göründüğü gibi geçmiş olay ve yaşantıların yinelenmesi değildir. Savaş gibi nesnel olaylarda, ruhsal şok ya da tepki sonucu görülen düşler istisnadır. Bu tip düşlerde bağımsızlığını, özerkliğini kazanmış travma içeriği, travmatik uyarı, kendini tüketene dek sürüp gidecektir. Bu gibi yaşantıların bilince getirilerek çözümlenmesi söz konusu değildir. «Düş ruhun karanlık ülkesinden gelen, anlaşılması güç bir bildiridir,» diyor Jung.

Anlamları bakımından düşler üç türdür:

1. Bilinçli bir durumu, bilinçdışının tepkisi olan bir düşün izlediği durum. Bu, bir ek ya da dengeleyici nitelikte olabilir; bunun günün izlenimlerine işaret ettiği açıktır; yakın geçmişte bazı olaylar olmasaydı, bu tür düş de elbette görülmezdi.
2. Belli bir bilinç durumunun uyarısı olmayan, bilinçdışının kendisinin doğurduğu düş; bu anın bilinçli durumundan bambaşka bir durum yaratır ve ikisi arasında bir çekişmeye neden olur. Birinci düş türünde, ağır basan bilinç öğesi idi, ondaki enerji potansiyelinde, bilinçdışı öğeye, aşağı doğru akıyordu; öteki düş türündeyse ikisi arasında bir denge vardır.
3. Ama, bilinçdışının ters konumu daha ağır bastığında, yükselme, bilinçdışından bilince doğru olmaktadır. İşte o zaman, anlamlı düşler görülür ki, bunlar kimi zaman, bilincin yönelimini baştanbaşa değiştirir, hatta tersine çevirir. Bunlar, düş görenin

bir türlü yorumlayamadığı, arketipik güçlerdir; çoğu kez gelecekten haber verirler. Bazan akıl hastalığının, ya da ciddi bir nevrozun başlangıcında da görülürler.

Bir düşün tek başına yorumlanması pek olası değildir. Ancak bir düşler dizisi incelenebilir. Bir sonraki düş, bir öncekinin yorumunda yapılan yanlışları düzeltir. Bir zaman sırası izlemezler. Ancak anlam bakımından bir nokta çevresinde dönerler. Bu bakımdan, hastalardan kendilerinin düşleri sıra ile yazmaları ve yorumları kendileri yapmaları istenir. «Böylece hasta, bilinçdışını hekimin yardımı olmadan nasıl yönetmesi gerektiğini öğrenmiş olur.» Psikoterapist, edilgin olarak, eli kolu bağlı durmaz, etkin bir biçimde hastayı yönetir. Düşün olası anlamına işaret edebilir ve hastanın izleyebileceği yolu gösterir. Bu, başkalarının duygularını anlayabilme, eşgüdüm yeteneği, sezgi, beceri, dünya ve insan üzerine bilgi, anlayış gerektirir. Düşlerin sayısız anlamları arasında en doğrusunu bulabilmek için, düş görenin yaşayış düzenini, bilinçli, görünürdeki psikolojisini bilmesi gerekir. Düşün çerçevesini çizmek de önemlidir; daha öncesini, daha sonrasını çağrışım ve genişleme yöntemiyle çizebilmelidir kişi. Bağlam çizildikten sonra ancak yoruma geçilebilir. Beklediğimiz çıktı diye, anlamı çözdüğümüzü sanmamalıyız. Kuşkucu davranmalıyız. Anlamı düş görenin bilinçli yönelimine paralel düşler azdır.

Genellikle bilinçdışının yönelimi bilinçli davranışı tamamlayıcı ya da dengeleyicidir. Ruhun kendi kendini ayarlama düzeninin biçimidir. Çağdaş insan ruhunun, bilinçli alanı, aşırı geliştirilmiştir; bastırılmış bilinçdışı içeriği, birikerek, patlamak, bilinci sele boğmak istemektedir. Bilinçdışını ruha katıp, bütünlüğü sağlamak, özellikle Batı'nın çağdaş insanının sorunu durumuna gelmiştir. Doğu insanında durum böyle değildir. Ortak bilinçdışı gereçlerini ele almadan, ilkin bebeklik çağında varolan içeriği bilince çıkarıp, onu bütüne katmak gerekir; «İlkin kişisel bilinçdışı ele alınıp çözümlenmelidir, yani bilinç yüzeyine çıkarılmalıdır.»[22] Yoksa ortak bilinçdışma giden yol tıkalı sayılır. Her çatışma ilkin kişisel açıdan ele alınıp çözümlenmeye çalışılmalıdır.

[22] *Commentary on the Secret of the Golden Flower*, s. 30-38.

Düş yorumunun türlü evreleri vardır:

1. Bilincin şimdiki durumunu tanımlamak.
2. Önce yer almış olayları saptamak.
3. Öznel bağlamı araştırmak, eski çağlardan kalma motifler görüldüğü zaman, mitolojide paraleller aramak.
4. Karmakarışık durumlarda, üçüncü kişilerden elde edilen nesnel verilere başvurmak.

Bilinçdışının içeriği şu aşamalardan geçer:

1. Bilinç eşiğinin alçalması ve bilinçdışı içeriğinin yükselmesine izin verilmesi.
2. Bilinçdışının içeriğinin düşlerde, vizyonlarda ve fantezilerde belirmesi.
3. İçeriğin algılanması ve bilincin onlara sımsıkı yapışması.
4. Araştırma, aydınlığa kavuşturma, yorumlama ve içeriğin anlamını anlama.
5. Bu anlamın, bireyin genel ruhsal durumuyla bütünleşmesi.
6. Bulunan anlamın kavranması, benimsenmesi, bütün içinde sindirilmesi ve işlenmesi.
7. Anlamın bütüne katılması; bu, öyle olacaktır ki, sanki damarlardaki kana karışacak ve içgüdüyle birleşen bir bilgi durumuna gelecektir.

Jung, Freud'un tersine çoğu düşlerde, bir yapı benzerliği görür. Düşler, bir bakıma kendi başlarına birer bütün oluştururlar. Bir Yunan dramı gibi kurulmuştur çoğu.

1. Zaman, yer ve kişiler: Bu, düşün başlangıcıdır; çoğu kez eylemin yer aldığı sahne ile oynayanları belirtir.
2. Sunuş: Sorunun ortaya konması. Burada, merkezdeki içerik sunulur: Bilinçdışı, düş boyunca yanıtlayacağı soruyu çerçeveler.
3. Peripesi: Düşün belkemiğidir; konu örülmüştür, eylem bir doğruya doğru, dönüşüme, ya da faciaya doğru yükselir.
4. Lisis: Çözüm, düşün sonucu, anlamlı sona ermesi ve dengeleyici içeriğinin ortaya konması.

Aynı sorunların, aynı nedenlerin, bağlama göre ayrı anlamları olabilir; benzer olguların anlamları hep aynıdır diyemeyiz; durum ve koşulları göz önüne getirmek zorundayız. Önemli bir nokta da, bir düşün yorumunun, ancak düşgören o yorumu tam olarak benimserse, yani o yorum onun için bir şey ifade ediyorsa, geçerli olmasıdır.

Jung konuyu çağrışımlarla genişletmek demek olan bir «etkin imgelem» yöntemi bulmuştur; ona göre, çağrışım, insanı hep «kompleks'e» götürür; ancak, hiçbir zaman bilemeyiz, düşün anlamının ille de o kompleks olup olmadığını... Hem, ama şöyle ama böyle, ister istemez, varacağımız nokta hep kompleks olacaktır; çünkü kompleksler, her şeyi kendine çeken noktalardır. Ancak düş, kimi zaman tam ters bir yönü de gösterebilir. Freud, nedenler zinciri yoluyla, ilk nedene dönmek istiyordu; genişletme yöntemi ise, düşün içeriğini, benzer imgelerle zenginleştirme sürecidir. Çağrışımlar (burada da serbest çağrışım yönteminden ayrılıyor) yalnızca hasta ya da düşgörence değil, aynı zamanda analist tarafından da yapılmaktadır. Nitekim, analistin ben-zerlikler getirerek konuyu açması, hastasının çağrışımlarına yön verecektir.

Etkin imgelem, düş çekirdeğinin yöresinde dolaşan sınırlı, denetim altındaki yöneltilmiş çağrışımdır; bu arada analistin belli bir yere parmağını basmasına yarar. Jung'un etkin imgelem yönetminde, türlü düş motifleri, anlamları tam açığa çıkıncaya kadar, türlü yönlerine ve olağan anlamlarına ışık tutan, benzer, ilişkin simgeler, efsaneler ve mitoslarla zenginleşir.

Düşün bireysel ve toplumsal anlamı, kişi için öznel anlamı olan genişletmelerle elde edilir, yani analist, düşgörene, her bir düş öğesinin ona ne ifade ettiğini sorar. Ortak anlam, nesnel genişletme süreciyle elde edilir; yani, düş öğeleri, peri masalları ve mitosların evrensel ve simgesel gereçleriyle zenginleştirilir; bu da sorunun her insanı ilgilendirecek evrensel yönünü aydınlatır. Görüntü olarak ayrıntıları bol olan düşler, daha çok kişisel sorunlarla ilgidir; bunlar kişisel bilinçdışı alanına aittir; keskin çizgilerle belirtilen imgeleri, uyanan bilince karşı bir yanıt, bir karşılıktır; bastırılmış «öteki yanı» kapsarlar. Öte yandan, az ayrıntılı, yalın, imgeli düşler, evrenin cephelerini, doğanın ve gerçeğin sonsuz yasalarını simgelerler.

Jung'un düş yorumunda, simge denilen ruhsal olgunun büyük rolü vardır. Jung, simgeye «libido analogu» der, bu bir enerji transformatörüdür. Simge, libido'nun eşdeğerli bir ifadesidir; onu yeni bir biçime sokar. Çağlayan nasıl fiziksel enerjinin ürünü, ifadesiyse, düşlerdeki imgeler, fanteziler de, ruhsal enerjinin ürünleri, ifadeleridir.

Simgeler, bir yanda ruh için sürecini imgelerle dile getirirler, öte yanda, imge durumuna dönüşüp, resim izlenimi uyandırırlar; yani bunların anlam içeriği, ruh içi süreci etkiler ve ruhsal enerjiyi uyarır.

Her simge, hem bireysel, hem de toplumsal açıdan değerlendirilip yorumlanmalıdır.

Bir simge içeriği hiçbir zaman akıl ile tam olarak anlatılamaz. Allegori, istiare bir şeyin işaretidir, bilinen bir içeriğin anlatımıdır; ama simge, göründüğünden fazlasını anlatır, akıl kavramıyla dile getirilemeyecek nesneyi.

Simge ne bir istiaredir, ne de bir işaret; bilinci büyük çapta aşan bir içeriktir. Simge, hiçbir zaman bütünüyle açıklanamaz. Akla dayanan yönünü açıklayabiliriz, ama akıldışı yanını yalnızca duyabiliriz. Böylece simge, ruhun bütününe, hem bilinçli, hem de bilinçdışı yanına, tüm işlevlerine hitap eder.

Şimdi analizin nasıl başlayıp geliştiğini anlatalım.

1. Analiz olan, bilinçli durumunu sözlerle anlatır.
2. Analiz olanın düşleri, ya da fantezileri psikoterapiste, bilinçdışından ek bir görüntü sağlar.
3. Analiz olan ile psikoterapist arasındaki ilişki; bu, öteki öznel yanlara nesnel bir yan ekler.
4. 1, 2 ve 3 ile elde edilen gereçlerin işlenmesi; terapistin, ruhsal durum görünümü çevresinde genişletmeleri ve açıklamaları; bu, genellikle «BEN - kişiliği»nin açısıyla gelişir, acele çözüm bekleyen türlü zihinsel tepki ve sorunlara yol açar.

Freud ve Adler gibi, Jung da, çatışmaları bilinç yüzeyine getirmenin, onları bilinçte tutmanın, iyileştirme sürecinin kaçınılmaz başarısı olduğuna inanmaktadır. Ancak, çatışmaları, tek, içgüdüsel bir etkene indirgememektedir; bunu ruhun bütünündeki bir uyum bozukluğuna yüklemektedir; yani bunun bilinç ile bilinçdışı ve toplumsal etkenler arasındaki bir dengesizlikten ileri geldiğini söylemektedir.

Onlardan ayrıldığı başka önemli bir nokta da, Jung'un, çoğu çatışmaları, kaynaklandığı sıradaki anlamına değil, şimdiki anlamlarına dayanarak çözmeye çalışmasıdır; kaynak, yakın ya da uzak geçmişte olabilir. Her bir yaşam durumu ve her bir yaş düzeyi, kendi çözümünü ister; aynı çatışmanın anlamı, kaynak aynı kalsa da belli bir andaki durumda değişebilir. Her ne kadar her ikisinde de çatışmanın kökü, aynı çocukluk yaşantısına gidiyorsa da, elli yaşındaki bir adam anasıyla babasıyla olan kompleksini, yirmisindeki gencin başvuracağı yöntemden bambaşka biçimde çözmeye çalışacaktır.

Jung'un yöntemi erekçidir, gözleri ruhun bütünlüğüne yönelmiştir hep; öyle ki, en sınırlı çatışma dahi bütünün çerçevesi içinde görülmektedir. Bilinçdışı, bu ruhsal bütün içinde, yalnızca bilinen içeriklerinin deposu değildir; aynı zamanda, «bilincin durmadan doğuran anasıdır» da. Adler'in dediği gibi «ruhun bir oyunu» değildir, tersine, insandaki baş ve yaratıcı etkendir, tüm sanatın ve insan çabasının bitip tükenmek bilmeyen kaynağıdır.

Bilinçdışı ile arketip biçimlerini, «karşıtların birliği»nin simgesel imgeleri olarak görmesi, Jung'un düş içeriğini yorumlamada, hem indirgeyici, hem erekçi, hem de yapıcı açıdan bakmasını sağlamaktadır.

Freud için simgeler, bilinçdışı «bireysel yaşam» öyküsünü anlatırdı; bunlar, ardında başka şeyler saklayan, işaret, ya da allegori (istiare) idiler; oysa Jung için simge, hem ileriye, hem de geriye doğru bakan, çelişkili «İki Yüz»ün ifadesiydi; «ya o, ya bu»nun değil, «hem o, hem de bu»nun ifadesiydi; tüm ruhsal etkinliği bu nitelendiriyordu. Böylece Jung, ilk kez, Freud'çu analiz gibi, yalnızca engelleri yok ederek, ruhsal süreci normalleştirmeyi düşünmeden, simgelerin biçimlenmesine, bilinçli bir biçimde önayak olarak, onların anlamlarını araştırarak, yeşerme tohumlarıyla ruhu zenginleştirmeyi ve hastanın gelecek yaşamında yaratıcı rol oynayacak bir enerji kaynağı sağlamayı başarmıştır.

Nevroz, Jung için yalnızca olumsuz bir etken, tedirgin edici bir ruh bozukluğu değildir, kişiliğin biçimlenmesine katkıda bulunacak olumlu ve sağlıklı bir güçtür de.

Sağlığımızı, davranış ya da işlev tipimizin bilincine varmakla sağlamak, aşırı gelişmiş bilincimizi, bilinçdışının derinliklerine başvurarak dengelemek zorunda kalsak da, süreç hep bilincin, yani kişiliğimizin genişlemesine ve derinleşmesine yöneliktir.

Böylece nevroz, daha yüksek bir otoritenin uyarısı gibidir; bize, kişiliğimizin çabuk genişlemesi gerektiğini, bunu ancak nevrozumuza karşı doğru davrandığımızda gerçekleştirebileceğini anımsatır. Nevrotik, hekimin kılavuzluğunda, bilinçdışıyla karşılaşır ve geçmişin karanlıklarından gelen insan zihninin o uzak zemininindeki arketiplerin coşmasıyla yalnızlığından kurtulur.

«Bireyüstü ruh diye bir şey varsa,» diyor Jung, «resim diline dönüştürülen her şey kişidışı olur; bu, bilinç düzeyine çıktığında da, bize *sub specie aeternitatis* (yerel ya da zamana bağlı koşulları gözetmeksizin tek bir sonsuz Öz'e bağlı) gibi gelir. Üzüntüm benim değil, dünyanın üzüntüsüdür artık; kişisel yalnızlaştırılan bir acı değil, bütün insanlığı birleştiren, yakıcı olmayan bir acıdır bu. İyileştirici niteliğinden kuşku yoktur.»[23]

Jung, travmatik kaynaklı nevrozların bulunduğunu yadsımaz; bunlar, temelde, çocuk yaşantılarına dayanan nevrozlardır; bu nevrozların, Freud'çu ilkelere göre çözümlenmesi gerekir.

Jung'un önemle üzerinde durduğu bir özellik de nevrozun olumlu bir şeye doğru yönelmiş olmasıdır.

Nevrozu, ya da ruhsal dengenin genel bozukluğunu düzeltmek için, bilinçdışı içeriklerinin kimini harekete getirip, onları bilince sindirmemiz gerekir. Bilinçdışı ne kadar baskı altında tutulursa, ruhsal dengeyi o oranda tehdit eder. Sindirmek ya da bütünleştirmekten amaç, bilincin ve bilinçdışının içeriğini değerlendirmek değildir; öyle bir alışveriştir ki bu, her iki taraf tutarlı bir ruhsal tamlığa erişirler. Özellikle, bilinçli kişiliğini, yani BEN'in temel değerlerini zedelememelidir; yoksa, bütünleştirme görevini yapacak kimse kalmaz. Çünkü, «bilinçdışı dengeleme eylemi, ancak bütün bir bilinç ile işbirliğinde bulunursa etkin olur.»[24]

---

[23] *Aynı yapıt*, s. 39.
[24] *Aynı yapıt*, s. 44-45.

Kişilik, başlıca karşıt çiftlerin ayrışması başarıldığında, yani tam ruhun her iki yanı, bilinçle bilinçdışı, canlı bir ilişki durumunda birbirine bağlandığında ancak, tam olarak gerçekleştirilmiş olur.

Kişiliğin gelişmesi hem bir nimet, hem de bir belâdır; pahalıya mal olmaktadır, insanı yalnız kılmaktadır çünkü. «İlk ürünü, tek başına olan bireyin ayrışmış ve bilinçsiz sürüden, bilinçli ve karşı konamayacak biçimde ayrılmış olmasıdır.» Ancak, yalnız başına ayakta durabilmek yetmemektedir, her şeyden önce, insanın kendi yasasına bağlı olması gerekir: «İç sesinin gücünü bilinçli olarak benimseyen insan, kişilik sahibi olur.»

Amaç kişinin bölünmez bir bütün durumuna gelmesidir; tek, uyumlu, biricik birey olmak demek insanın kendi özü olması demektir. İnsanın aslı neyse, o olması demektir. Bu onu bireyci, bencil yapmak demek değildir. Çoğu insan farkında olmasa bile, bu süreç, bu yetenek, gizilgüç olarak herkeste vardır. Özel bir bozukluk yüzünden bastırılamaz, engellenemezse, bir olgunlaşma, ya da alçalma süreci olur, büyüme ve yalanlamanın fiziksel sürecine ruhtaki bir paraleldir bu. Bazı koşullar altında, örneğin uygulamalı psikoterapide, şu ya da bu biçimde uyarılabilir, yoğunlaştırılabilir, bilinç düzeyine getirilebilir, bilinçli olarak yaşanıp, işlenebilir; bireyin böylece kişiliğini tamamlamasına yardım eder. Bilinçdışının içeriğini harekete getirmekle çiftler arasındaki gerilim gevşer, yapıları konusunda bilgi edinilmiş olur. Dengesini yitirmiş olan bir ruhun bütün tehlikelerden geçerek, sonunda ruhsal varlığımızın kaynağı ve son temeli olan merkeze, bireysel tamlığa, ÖZBEN'e varır.

Bu yol herkese göre değildir, herkese açık da değildir. Tehlikelidir. Hekimin ve hastanın kendi bilincinin sıkı denetim altında yer alması gerekir; böylece BEN, bilinçdışı içeriğinin kükreyerek saldırmasına karşı korunmuş olur. Bu içerik, amaca uygun olarak ruhsal tamlığa katılır. Bu, iki kişinin birlikte yapması gereken bir yolculuktur. Yalnızca kendine güvenmek kendini beğenmişliğe yol açar, kısır düşünce doğurur, kişinin kendi BEN'i içinde yalnızlaşmasına neden olur. Kişi, yargısını somutlaştırmak için, bir karşıt gerektirir. Başka değişik türde bir şeyin varlığı olmadan, soru ile yanıt biçimsiz bir yığın oluşturur.

Bireyin bölümsüzleşme sürecinin iki ana bağımsız evresi vardır: Hem birbirine karşıt, hem de birbirini tamamlayıcı niteliktedirler. Bu evreler, yaşamın birinci ve ikinci yarılarıdır. İlk yarımın görevi, «Dış gerçeğe alışma»dır; BEN'in güçlendirilmesi yoluyla, temel işlev ve davranış tipinin ayrışması, uygun bir «persona»nın gelişmesi yoluyla bireyin, ortamına kendisini uydurmasını amaçlar. İkinci yarının görevi, «iç gerçeğe» alışmadır; kendini, insanlığı daha iyi tanımadır; kişinin o ana kadar bilinçdışında kalmış, ya da bilinçdışına geçmiş olan yapısındaki özelliklere «dönüştür». Bu özellikleri bilinç yüzeyine çıkartarak, birey, dünyayla ve kozmik düzenle, içe ve dışa doğru bağ kurar. Jung, çabasının büyük bölümünü, sürecin ikinci yarımına adamış, orta yaşlı kişilere daha geniş bir kişiliğe sahip olma olanağı sağlamıştır; buysa, bir tür ölüme hazırlıktır. Bunun için mitoloji bilmek, onu çok iyi anlamak şarttır. Arketipik imge ve simgeler çoktur. Bunların bazılarını görelim:

İlk evre «Öteki Yanımızı», «Karanlık Yanımızı» simgeleyen «Gölge»dir; gözle görülmez, ama ruhsal bütünlüğümüzün ayrılmaz parçasıdır. «Yaşayan biçimin plastik olarak belirebilmesi için, derin gölgesi olmalıdır. Yoksa, gölgemiz, iki boyutlu bir hayalet olarak kalır.»[25]

Gölge, bir arketip figürüdür, ilkel halk topluluklarında, türlü kişileşmelerle belirir. Bireyin bir parçasıdır, varlığının kopmuş bir bölümüdür; ancak kopmuş dahi olsa, «onun gölgesi» gibi, gene de ona bağlı kalır. Bu bakımdan, ilkel adamın gölgesine basmak uğursuzluktur; yapılan kötülük birtakım büyü törenleriyle giderilir. Gölge konusuyla sanat alanında çok karşılaşılır; çünkü sanatçı, konularını seçip işlerken bilinçdışının derinliklerine başvurur; yeni biçimlendireceği yapıtlarda, okuyucusunun, dinleyicisinin ya da seyircisinin bilinçdışını harekete geçirir; sanatçı etkinliğinin sırrı da buradadır. Bilinçdışının imgeleri ve figürleri ile yükselir, güçlü bildirilerini başkalarına aktarır: Shakespeare'in Caliban'ı, Goethe'nin Mefistofeles'i gibi. Iago'yu, Othello'nun gölgesi olarak gösterebiliriz örneğin.

[25] *Psychology and Alchemy*, s. 249.

Gılgameş'e göz atacak olursak, Gılgameş'in gölgesinin iki ayrı yanıyla karşılaştığını görürüz: Birincisi, Enkidu'nun canlandırdığı kişisel gölge, ötekisiyse, Kumbaba'nın canlandırdığı toplumsal bir gölge. Kumbaba her ne olursa olsun yenilmesi gereken bir kişidir, Enkidu ile dost olunacaktır. Kahraman, kişisel gölge figürünü, Ben'i ile bütünleştirdiğinde, yeni bir boyut kazanır, bir yandan bireyliği azalırken insanlığı artar. İnsanın gölgesi olmasaydı, gerçek olmazdı, çünkü ancak hayaletlerin gölgesi olmaz.

Gölgeyle karşılaştığında, birey çoğu kez kendisine ait olduğu işlevsel ve davranışsal tipin farkına varır. Ayrışmış işlev ve azgelişmiş davranış tipi, 'Karanlık Yanımız'dır; etik, estetik, ya da başka nedenlerden benimsemediğimiz bilinçli ilkelerimize karşıt diye bastırdığımız, yaradılışımızda varolan ortak eğilimdir. Birey yalnızca ana işlevini ayrıştırmışsa, dışa ve içe yönelik gerçeği yalnızca ruhun bu yanı ile kavrıyorsa, öteki üç işlev ister istemez aydınlığa çıkmayacak, ya da «gölge» olarak kalacaktır. Bilinçdışımdaki türlü figürlere bulaştıklarından teker teker çekilip çıkarılması gerekir bunların. Gölgenin gelişimi BEN'inkine koşuttur; BEN'in gerek görmediği, ya da kullanamadığı nitelikler bir yana itilir, ya da bastırılır; böylece, bireyin bilinçli yaşamında az rol oynar, ya da hiç rol oynamaz. Bu durumda, çocuğun gerçek bir gölgesi var olduğu söylenemez; ancak BEN'i dengeleşip geliştikçe, gölgesi de belirginleşmeye başlar. Yaşamlarımızda şu ya da bu niteliğimizi durmadan bastırmamız gerektiğinden, gölge hiçbir zaman tam olarak bilinç yüzeyihe çıkarılamaz. Ancak, hiç olmazsa, en belirgin özelliklerinin bilince getirilmesi ve BEN ile aralarında ilişki kurması önemlidir; böylece BEN, güçlenir.

Bu açıdan, Jung, kişilerin ömürlerinin ilk yarısında gölge yanlarıyla uğraşırken, Freud'un ilkelerine başvurur; tedavi amacıyla bu niteliklerin bilinç yüzeyine çıkarılmaları yeterli olmaktadır.

Gölge, içe yönelik simgesel bir figür olarak ortaya çıkacağı gibi, dış dünyada somut bir figür olarak da belirebilir. Birinci durumda, bilinçdışının gereçleri kapsamındadır, düş görenin ruhsal niteliklerinin birini, ya da çoğunu kişileştiren bir düş figürüdür; ikinci durumda, gizli bilinçdışı özelliklerimizden birini, ya da birkaçını, bazı yapısal

nitelikler açısından bu rol için uygun gördüğümüz çevremizdeki birine yansıtırız.

Jung, iki ayrı gölge düşünür. Birincisi, «kişisel gölge»dir, yaşamının başlangıcında yaşamadığı, ya da az yaşadığı bireyin ruhsal özelliklerini içerir. İkincisi «ortak gölge»dir, öteki figürlerle birlikte ortak bilinçdışına aittir ve «Yaşlı Bilge»nin olumsuz ifadesine, ya da ÖZBEN'in karanlık yanına tekabül eder. Çağın ruhunun arka yanı, gizli karşıt-tezidir sanki. Faustus'un Wagner'i, Mefistofeles'i; Dante'nin Vergilius'u; Gılgameş'in Enkidu'su; Habil ile Kabil gibi.

Çelişkili görülse de ilk bakışta, gölge, «alterego» (başkasının beni) gibi olumlu bir figür olarak da canlandırılabilir; örneğin bireyin kişileştirdiği «öteki yanı», lâyık olduğu düzeyin altında «yaşıyorsa», gizli güçlerini gerçekleştiremiyorsa, bu kez karanlık gölgede yaşayan, olumlu nitelikleridir. Bireysel görüş açısından gölge «Kişisel Karanlık»ı simgeler, ruhun yadsınmış ve bastırılmış (bazen olumlu) içeriğini, ya da bilinçli varlığımızın ömrü boyunca daha az yaşanmış yanını kişileştirir; toplumsal açıdan içimizdeki evrensel, insansı karanlık yanını, aşağılık eğilimini canlandırır.

Şekil 6

«Herkesin bir gölgesi vardır, bu, bireyin bilinçli yaşamında ne kadar az somutlaşmışsa, o kadar koyu ve yoğun olur,» der Jung.[26]

Bölünmezleşme sürecinin ikinci evresi «ruh imgesi» ile karşılaşmadır; erkekteki ruh imgesine, Jung, «Anima», kadındakineyse «Animus» demektedir. Ruh imgesinin arketip figürü, ruhun tamamlayıcı karşı cinsiyetini canlandırır; ona hem kişisel tepkimizi, hem de karşıt cinsiyetin bireydeki yaşantısını yansıtır. İçimizdeki bireyler olarak taşıdığımız karşı cinsiyetin imgesini canlandırır. Gölgemizi nasıl başka birine yansıtarak yaşıyorsak, içimizdeki temel karşı cinsiyet öğelerini de başkası aracılığıyla yaşamaktayız. Kendi ruhumuzun niteliklerini canlandıran birine bağlıyoruz.

Gölge'de olduğu gibi, bunda da bir iç, bir dış belirti söz konusudur. Düşlerde, fantezilerde, vizyonlarda iç belirtiyi görürken, farkında olmadan başkasına yansıttığımız zaman dış görüntü söz konusudur.

Animus ile Anima'nın günlük yaşam üzerindeki etkileri üzerine bir an düşünecek olursak, örneğin sempati ve antipati büyük çapta Animus ile Anima'ya bağlıdır. İdeal imgeler gibi bunlar birbirini kaçınılmaz biçimde çekerler, sonra da söz konusu bireyler tam bir düşkırıklığına uğrarlar. Yansıtma kişiler birbirlerini görür görmez yer alır hep. Sanki çok eskiden birbirlerini tanıyorlardır ve gerçeği görme yeteneği yitirilmiştir.

Kendilerini ayrıştırmamış huzursuz erkekler görürüz, içinde kadınsı dürtüler vardır, coşkularının oyuncağı olur; Animus'un musallat olduğu kadınsa, inatçı, ukalâdır; erkek gibi tepki gösterir, bu tepkiler içgüdülere dayanmazlar. Anima, güzel bir yaratık, tanrıça, cadı, melek, cin, dilenci, kadın, orospu, yakın arkadaş, Amazon v.b. gibi belirebilir. Edebiyatta tipik Anima figürleri: Truvalı Helen, *İlahî Komedya*'daki Beatrice, *Don Kişot*'un Dulcinea'sı vb.

---

[26] *The Relations Between the Ego and the Unconscious*, s. 360.

Şekil 7

Animus simgeleri: Diyonizos, Uçan Hollandalı, boks şampiyonu, siyasal lider, hayvanlar, v.b. Anima simgeleri: İnek, kedi, kaplan, mağara, v.b.

Ruh imgesi ile persona arasında doğru bir ilişki vardır. Persona'da zihin eğilimleri ağır basıyorsa, ruh-imgesi duygusal olur. Çünkü persona, insanın alışık olduğu dış davranışına, animus ya da anima içi davranışına tekabül eder. Persona, BEN ile dış dünya arasındaki aracı işlevdir, ruh-imgesi ise buna tekabül eden BEN ile dünya arasındaki aracı işlevdir.

A. BEN ile dış dünya arasında aracılık eden persona'dır.

B. BEN ile bilinçdışının iç dünyası arasında aracılık edense Animus ya da Anima'dır.

C. Dıştan görülen ruhsal durumumuzu gösteren hem BEN, hem persona'dır.

D. Gözle görülmeyen gizli, bilinçdışı iç niteliğimiz.

Persona ile ruh-imgesi arasındaki ilişkiler dengeleyici niteliktedir; maske, yani persona, ne kadar katı ise, bireyi doğal igçgüdesel yaşamından ne derecede koparıyorsa, ruh-imgesi o kadar eski, ayrışmamış ve güçlü olur. Persona ne kadar kuvvetliyse, o kadar katı olur, onu taşıyan kişi de o kadar içten etkilenir, tehdidi altında kalır. Kişinin kendini bunlardan koparıp kurtarması çok güçtür. Ancak birey kendini persona'dan ve ruh-imgesinden ayıramazsa, ne yapıp yapıp bir an önce bunlardan kurtarmak gerekir onu.

Bilinçdışı ruhun türlü yanları ve özellikleri birbirlerinden ayrışmadıkça ve bilinç yüzeyine çıkarılıp bütüne katılmadıkça, yani insan, gölgesini tanımadıkça, erkeğin bilinçdışında üstün gelen nitelik, kadınsı olacaktır; tersi de kadın için geçerlidir; ruh-imgesi ile karşılaşma gençliğin değil, olgun yılların işidir. Bu sorun ancak geç yaşlarda ele alınabilir.

Ruh-imgesiyle karşılaşmadaki tehlikeler bir yana itildiğinde, yeni arketip figürleri doğar. Bunlarla da başetmemiz gerekmektedir. Her ne kadar bilinçdışı, belirli ya da açık bir amacı olmayan, doğanın ta kendisi ise de, bir tür gizli yönelmişliği vardır. Kendine özgü bir iç düzeni vardır, iç yapısında bir amaca doğru çabalama isteği vardır. Öyle ki, «bilinçli zihin etkin olarak kalır da, sürecin her bir evredeki yaşantısını duyarsa, ya da hiç olmazsa bu süreci sezgi ile anlarsa, ortaya çıkan imge kazanılmış olandan daima daha yüksek bir düzeyden yola çıkar; böylelikle erkeklik oluşur.»[27]

Bu süreç, simgelerin basit bir dizi olarak sergilenmesinden ibaret değildir; belli bir sorun, bilinç yüzüne çıktığında çözümlenir, bütüne katılırsa yeniden harekete başlar.

YAŞLI BİLGE arketipindeki ruh-imgesiyle karşılaştıktan sonra kişinin manevilik ilkesinin canlandırılması raslantı işi değildir. Bunun kadındaki bölünmezlik sürecindeki karşıtı BÜYÜK ANA'dır; doğanın soğuk, kişidışı gerçeğini simgeleyen büyük Toprak Ana'dır.

Sıra şimdi, erkekteki «manevîlik» ilkesiyle kadındaki «maddîlik» ilkesinde. Erkek maddîleşmiş manevîlik, kadınsa manevîlikte doygun-

[27] *Two Essays on Analytical Psychology*, s. 74.

laşmış maddedir diyebiliriz; böylece erkekte belirleyici esas nitelik manevîlik, kadında ise maddîliktir.

YAŞLI BİLGE simgeleri: Sihirbaz, büyücü, peygamber, ölüler ülkesi dümencisi, kılavuz; Koca Ana simgeleri: Verimlilik tanrısı, falcı kadın, rahibe, Kilise Ana. Her iki tip figürün de büyüleyici gücü vardır; bu, bilinç düzeyine çıkarılıp, farkına varılmadıkça ve bireyi onların aldatıcı imgesiyle özdeşleştirme tehlikesinden kurtarmadıkça, kendi kendini ululamaya, büyüklük kuruntusuna götürür. Bunun bir örneği, kendisini Zerdüşt ile özdeşleştirmiş Nietzsche'dir.

Jung, bilinçdışının arketip figürlerine «Mana Kişilikleri» demektedir. «Mana» olağanüstü güç» demektir. Mana sahibi olmak demek, başkalarına egemen olmak demektir, ancak kişi küstah, kendini beğenmiş de olabilir. Mana kişiliğinin arketipini oluşturan içeriğin bilinçli olarak farkına varılması demek, «erkek için babadan ikinci kez kurtuluş, kadın içinse anadan kurtuluş demektir; böylece erkeğin ve kadının gerçek bireysel kişiliği doğmuş olur.»[28]

Amaca yaklaşmış oluyoruz, karanlık yarım, bilinç düzeyine çıkarılmıştır; içimizdeki karşıt cinsiyet öğesi ayrışmıştır; manevîlik ve ilksel doğa ile ilişkimiz açıklığa kavuşturulmuştur. Aslında iki yüzlü olan ruhsal derinlikler, tanıtılmış, manevî küstahlık bir yana itilmiştir. Bilinçdışının ülkelerine daldık ve içeriğinin büyük bölümünü aydınlığa çıkardık.

Bilinçdışındakiler, bilince yükseldiler, persona yok oldu; bilincin egemenliğinde azalma oldu; böylece ortaya bir dengesizlik çıktı. Bu dengesizlik, kişiliğin geniş çapta geliştirilmesinin önüne geçen bir engeli yok etmek içindi. Çünkü bu dengenin yitirilmesi, bilinçdışının özerk ve içgüdüsel etkinliğiyle yeni bir dengenin yaratılmasına yol açar, ancak bunun için, bilincin, bilinçdışından yükselen içeriği sindirmesi ve onu işleyebilmesi gerektir. Çünkü, «ancak ortak ruha karşı kazanılacak zafer, gerçek değeri ortaya çıkarır. Gömüyü, karşı konulmaz silâhı, tılsımı, ya da mitosun en istenilen olarak gereksindiği şeyi ele geçirtir.»[29]

---

[28] *Aynı yapıt*, s. 75.

[29] *The Way to Individuation*, s. 80.

Bu karşıt kutupluluk durumundan, iki ruhsal düzenin, (yani bilinç ile bilinçdışının) her ikisine ortak, bir orta nokta yoluyla birleşmelerine yol açan arketip imgesi ÖZBEN'dir. Bölünmezleşme yolundaki son duraktır; Jung, buna kişinin kendini gerçekleştirmesi demektedir. Bu ortak nokta bulunduktan ve bütüne katıldıktan sonra ancak, dört başı mamur insandan söz edilebilir. Çok güç bir iştir bu; ÖZBEN'in doğuşu, ruhsal merkezin yer değiştirmesi demektir; yani yaşama karşı bambaşka bir tutumda, davranışta olmak demektir; yani tam bir dönüşüm söz konusudur; yaşam-kitlesi dönüşüme uğrayacaksa eğer, yaratıcı değişikliğin oluştuğu yerde, yani merkezde tam bir zihin toplaşması gerekir.

Bu süreç sırasında insan, hayvanlar tarafından «ısırılır, yani, kendimizi onlarla özdeşleştirmeden, bilinçdışının hayvansı içtepilerine açmamız, onlardan kaçmamamız gerekir; çünkü bilinçdışından kaçmak, bütün sürecin amacını bozar. Bulunduğumuz yeri savunmalıyız, yani düş görenin kendi kendini gözlemlemesi sonucu başlatılan sürecin, her açıdan yaşanması, sonra da anlayabildiğince bilinç tarafından düzenli bir biçimde birbirine bağlanması gerektir. Bilinç yaşamı ile, ancak eniçsel ruh tarafından yaşanabilecek ve yaşamın görünürdeki yüzeyiyle hiçbir noktadan temasa gelmeyen bilinçdışı süreç arasındaki ölçülmezlik yüzünden, hemen hemen dayanılmayacak bir gerilim söz konusudur çoğu kez.»[30]

Bu yüzden Jung, içinde ne denli fırtına eserse essin, hastanın normal yaşamına, günlük işine, bir gün için bile olsa ara vermemesini ister. Çünkü, önemli olan, gerilime dayanmaktır; ruhsal bozukluğun ortasında ayakta durabilmeye çalışmaktır; budur yeni ruhsal düzeni yaratacak olan. Böylece insanın ne olmak istediğini değil, ne olduğunu tanıması gerçekleşecektir.

«Mandalalar», bölünmezleşme simgesidir. Bunlar insanlık tarihinin en eski dinsel simgelerindendir; ta Taş Devrine dek uzanırlar. Hemen hemen her halk topluluğunda, her kültürde karşılaşılır bunlarla. Örneğin, Tantrik Yoga'da düşünceye dalmak için, Mandala resimleri kullanılırdı. Mandalanın esas biçimi, daire, ya da karedir; bütün-

[30] *Essays on Contemporary Problems*, s. 69-70.

lüğü simgeler, hepsinde de merkezle olan ilişki belirtilmiştir. Çiçek, haç, tekerlek, dört sayısı ile dördün çarpanları, Lotüs çiçeği, vb. Mandala matematiksel yapısıyla «tüm ruhun ilk düzenidir»; amacı Kaos'u, Kozmos'a dönüştürmektir. Çünkü, bu gibi figürler, yalnızca düzeni dile getirmezler, doğururlar da. Mandalalar «Orta Yol»un görünümleridir. Doğu'da buna «Tao» derler; Batılı içinse, iç ve dış gerçeğin karşıtlarını birleştirme görevini oluşturur; yapısındaki ilksel kuvvetlerin farkına varıp, bilinçli olarak kişiliğin bütünlüğüne kavuşturmak görevidir bu. Yuvarlak biçimin simgelediği dönme hareketi yalnızca dairenin hareketi değildir; bir yanda kutsal yörenin sınırlarını belirtirken, öte yanda, saplanmayı, ve zihin toplaşımını belirtmektedir. Güneş tekerleği dönmeye başlamaktadır; yani güneş harekete gelmekte, yola koyulmaktadır; ya da Tao etkin olmaya, yol göstermeye başlamaktadır. Tao'nun tanımını bir iki sözcükle yapmak güçtür; «Anlam» da derler ona, «Yol» da; «Tanrı» diyenler de vardır. «Tao'yu, bölünmüş olanı birleştirmeyi amaçlayan bir yöntem, ya da bilinçli bir yol olarak yorumlayacak olursak, kavramın psikolojik içeriğine daha yakınlaşmış oluruz.»[31]

Daire hareketi, insan yaradılışındaki bütün aydınlık ve karanlık güçleri, dolayısıyla her türden psikolojik karşıtları harekete geçirmesi bakımından manevî bir anlam taşır. Bu, kendi kendini döl leyerek kendini tanımak demektir. Buna benzer ilksel «salt tam yaratık» kavramı da Platon'un çizdiği insandır: Her yanı yuvarlak bir insandır bu ve kendi içinde iki cinsiyeti birleştirir.»

«Bu tür simgesel birliğin oluşturulması bilinç gücünün ötesindedir, çünkü bilinç, yan tutar. Düşmanı bilincin dilinden anlamayan ortak bilinçdışıdır. Bu yüzden bilinçdışına hitap eden şu ilkel benzerlikleri içeren «Büyüsel» etkinliği olan simge gerektir... Derinliklerden gelerek günümüzün bilincinin biricikliğini çağlar öncesi yaşamıyla birleştirmektedir.»

Bu Mandalaların, ruh derinliklerinden yükselmesi, kendiliğinden yer alan bir olgudur; kendiliğinden çıkar ortaya, kendiliğinden yok olur. Ama etkileri şaşırtıcıdır, birçok karmaşık ruhsal durumları

[31] *Modern Man in Search of a Soul*, s. 232.

çözümler; iç kişiliği coşkusal, zihinsel çatışmalardan, komplekslerden kurtarırlar ve insanın deneyüstü düzeyde yeniden doğması denebilecek birliği yaratırlar.

Jung şöyle der: «Mandala simgeciliği konusunda, bugün kesinlikle söyleyebileceğimiz tek şey, özerk ruhsal bir olguyu çizdiğidir; varlıkbilimi kendini her yerde yinelemekte, aynı biçimde ortaya çıkmaktadır. En iç yapısı, son anlamı konusunda hiçbir şey bilmediğimiz bir tür çekirdektir."

Jung, simya ile yakından uğraşmıştır. Onca, «simyanın sırrı, deneyüstü işlevdedir; soylunun soysuz öğelerle; ayrışan işlevlerin alt işlevlerle; bilincin bilinçdışıyla karıştırılıp kaynaştırılarak kişiliğin dönüştürülmesidir.»[32]

Kişiliğin bütünlüğünü, tamlığını, bölünmezliğini kurmak bütün bir ömrün görevidir.

Bu, kişinin kendini, en derin anlamda, ölüme hazırlaması demektir.

Biz yaşlandıkça, dış dünya o oranda örtüyle kaplanmaktadır, yavaş yavaş renginin tonunu, tutkusunu yitirmekte, iç dünyamız da o oranda bizi çağırmaktadır; çocukken, büyük çabayla içinden çıkmış olduğu o ortak ruh içinde, yavaş yavaş erimektedir. İnsan yaşamının çemberi anlamlı ve uyumlu bir biçimde kapanmaktadır; başlangıç ile son birleşmektedir; bunu ta eski çağlardan beri kendi kuyruğunu ısıran Uroboros simgelemektedir.

Özellikle yakın geçmişte, teknolojiye verilen önem, insanın bilinçdışı ile olan bağlılığını yitirmiş gibidir. İnsan içgüdülerine güvenmemektedir; ya bilinçdışının kabarmış köpüren dalgaları üzerinde mantar gibi yüzmekte, ya da dalgalar içinde boğulmaktadır sanki.

Batı dünyasında insanın usu, tek yanlı gelişmiş, ayrışmış bilinci, içgüdüsel yapasından onu çok uzaklaştırmıştır; sonucu, aşırı gelişmiş uygarlık ve teknoloji olmuş, kişiyi ruhuyla temastan uzaklaştırmıştır. Ancak kendi ruhsal derinliklerimizin yaratıcı güçlerini geri çağırırsak, onlara hakkını verirsek, yitirmiş olduğumuz dengeyi yeniden kurabiliriz.

---

[32] *Aynı yapıt*, s. 233.

Din simgeseldir Jung'a göre.

Din bir olgudur: Çünkü iç süreçlerin anlatımıdır.

Din toplumsal bir olgudur: Çünkü paylaşılan değerler ve inançlar bakımından bireylerle topluluk arasında karşılıklı ilişkiler söz konusudur.

Din tarihsel bir olgudur: Çünkü bugünkü tarihin çerçevesini oluşturan mitolojik kaynağı bakımından ulusların sürekliliğini korur.

Din, her şeyden çok da varlıkbilimsel bir olgudur; çünkü bireylerin, *yaşamın son anlamını sezmeleri* için bir araçtır.

Bir kimse için «inanıyor» demek, psikolojik açıdan, simgelerini yaşayabiliyor demektir; simgeler içinde canlı demektir; oysa «inancı tam olmayan» için, içindeki simgeler canlılığını yitirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bireyler, arketip simgelerini artık yaşamadıklarından, onları anlamsız bulmaktalar, ayrıca, bilinç ölçütlerine vurduklarından simgelerin kendileri de onlar için «anlamlara gebe» olmamaktadır.

Çağdaş zihinde bu değişikliğin yer aldığı en önemli alan, Tanrı arketipinin anlatımındadır. Ruh açısından, Tanrı da tıpkı öteki simgeler gibi, bir simgedir; bir arketip motifinin varlıkbilimsel belirtisidir. Ancak bir bakımdan ayrılır bütün başka motifler arasında: Kendisine bağlı enerji gücünün en büyüğüne sahiptir, birey de onun aracılığıyla yaşamın son gerçekleri ile en dolaysız biçimde karşılaşmaktadır. Jung şöyle der: «İnsanlık, tanrılarının bilincine, simgenin gerçekliğini kabul ederek varmıştır.»

Bununla birlikte, her simge, temel bir ruhsal sürece, ruhun yapısına kök salan bir «doğal simge» olduğu ölçüde, tekabül eder. Tanrı simgesinin temelini oluşturan motifin üzerine dayandığı süreç, ruhsal enerjinin hareketidir. Yani Tanrı simgesi, yaşam sürecinin kendisine tekabül eder. Bireydeki yaşamın varoluşunun, özellikle de libido enerjisi olarak tezahürünün ifadesi ve sezgisidir.

Jung, Tanrı arketipinin, mistik ve kozmik yaşantılarla ilişkisinin anlamını bu varsayım çerçevesi içinde ayrıntılı olarak incelemektedir. Esas savunduğu nokta, Tanrı simgesinin ruhtaki yaşam-enerjisinin ifadesi olduğu, dolayısıyla da, *kendisine en yüksek enerji gücünün* bağlı oluşudur. Varlıkbilimsel açıdan bu simge yoluyla birey, topye-

kûn yaşam süreciyle ilişkisini ancak bir simge yoluyla yaşayabilir; psikolojik açıdansa, ruhta toplanmış enerjinin en yüksek miktarını taşıyan simgedir.

Tıpkı öteki simgeler gibi, Tanrı arketipi de bilinçdışından kaynaklanır ve ruhsal içeriklerden oluşan bir burcun yaşamsal merkezi olur. Derken bir «özerk kısmî sistem oluşur» ve yukarı, bilince doğru hareket eder, orada bilinci ele geçirerek egemenliğini kurar. Kişide oluşan bu ruhsal güç, bireyin her zaman denetimi altında değildir. Bireyin bilinçli davranışlarının anlatımı olan BEN, bu karmaşaya egemen olmak şöyle dursun, ona bağımlıdır; birey de kendisini, ancak, simgesinin çekici gücü ile oluşan burç yoluyla farkedebilir. Tanrı arketipinin özel niteliği yüksek gücü sayesinde, ruhu devindirmekte ve en geniş özerklik derecesini gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan, bu simge kadar BEN'e egemen olan hiçbir simge yoktur.

Bu durumda, ruhta pek çelişken bir durum yer almaktadır. Tanrı Kompleksi bilince yükselince, en büyük ruhsal gücü birlikte getirmektedir; birey ise, sanki bu içerik, kendi tarafından bilinçli ve özgürce seçilen inançlarmış gibi yorumlamaktadır. Seve seve, canı gönülden ona bağlanmakta, onu bilinçli davranışları arasında saygıyla korumaktadır. «BEN, bu enerji odak'ı tarafından sindirilmekte, sonunda onunla özdeşleşmekte ve artık başka bir şey dilemediğini, başka hiçbir şeye gerek duymadığını düşünmektedir. Ancak bu şekilde bir cinnet, bir monomani, bir ecinni durumu, ruhsal dengeyi çok ciddi olarak tehlikeye düşüren aşırı bir tek yanlılık oluşmaktadır.»

Birey, bilinçli bir davranış sandığı şeyi seçerken, ruhta özerk hareket edebilen bir bilinçdışı içerik karmaşasının kölesi olmaktadır. İster gökteki Tanrı olsun, ister eti budu olan canlı bir tanrı olsun, bir tutku oluşmakta, kişilikte buna boyun eğmek zorunda kalmaktadır. «İnsan, bir şeyin kendisini ele geçirdiğine, en büyük ilgi duyduğu şeyin, bütün iktidarı haksız yere ele geçirmiş bir efendi olduğunu farketmeden, kendisinin serbestçe seçtiğine, isteminin özgür olduğuna inanır.»

Kişinin «kendini Tanrı'ya (yani özerk Tanrı karmaşasına) verdiği», «teslim» ettiği durumlarda, güçlü ve etkin eylemler yer

almaktadır; Çünkü bireyin bilinçli yaşamı, Tanrı arketipinde varolan geniş enerji gizilgücü için bir yol durumuna gelmektedir. Böylece büyük enerji güçleri açığa çıkmakta, ancak bu güçler karşıt yönlere gidebilmektedir; Tanrı karmaşasına sımsıkı sarılmak, «kutsal savaşlara» kadar götürülebilir. Kulu olunan «Tanrı'nın» niteliğine bağlıdır bu. Herhangi bir biçimdeki Tanrı, «buyruklarına» inananın boyun eğmesi gerektiği yüce bir yönetici olarak kavrandığı zaman da, aynı psikolojik olgu dile getirilmektedir. Bu buyrukları veren Tanrı simgesi çevresinde burçlanan özerk komplekstir söz konusu olan. Tanrı, yanan çalıdan, ya da dağ doruğunda değil, bilinçdışının derinliklerinden konuşmaktadır.

Özerk kompleksin yapısının gerektirdiği gibi, birey, onun ayrı varlığının bilincinde değildir üstelik. Kendini onunla özdeşleştirmektedir. Bu yüzden de kompleksi dünyaya yansıttığının ve kendi ruhundan doğan arketiplere dayanan olgulara nesnel gerçeklik yüklediğinin farkında değildir. Tanrı vizyonunu, bir özerk kompleks belirtisi olarak çizerken, Jung, bu gibi «vahiylerin» gerçekliğini yadsımaz, ya da sınırlandırmaz. Tersine, yaşamın anlamına en işleyici olguların bilinçdışının simgelerinden geldiğini savunur; bu, özellikle, ruhun arketipik katlarına işleyen dinsel yaşantılar için geçerlidir. Üzerinde durulacak nokta şudur: Jung'un dilinde 'Tanrı'dan söz edilince, ruhtaki yaşam enerjisi arketipinin bir ifadesi olarak, bilinçdışından yükselen bir simge anlaşılmaktadır; bu simge, çevresinde libidonun en şiddetli gücünü burç burç toplar ve özerk bir kompleks olarak bilinci ele geçirir.

Bu «ele geçirme» olgusu iki biçimde olabilir. Bir de bakarsınız, başka bilinçli içerik ile ilişkisi olmayan bir cin gibi bilinçte âniden belirir, bu durumda ruhu altüst eder; ya da, BEN'in, kendini onunla özdeşleştireceği derecede bilinçle bütünleşen psikolojik bir durum gibi güvenli bir biçimde yerleşir. Bu son durumda, Tanrı kompleksi, çevresinde başka simgelerin toplaştığı odak noktasıdır; bundan doğan enerjik güç, «yaşanılan din» olarak canlılık kazanır. Jung'un görüş açısından bakılırsa, her şey Tanrı arketipinin konumuna bağlıdır. Çünkü bu, enerjiyi veren baş öğedir, Tanrı simgesi «canlı» olmadığı sürece, hiçbir simge burcu ruhta din işlevi göremez.

Ruhta böyle bir durum yer aldığında ve bir toplulukta herkesçe yaşantısı duyulduğunda, söz konusu kültürün belli bir simge yapısının sağladığı biçimde 'arketipik imgeler', öyle anlamlı gelir ki, kimse bunların neyi dile getirdiklerini düşünemez artık. Yaşamın sorgu sual edilmeyen, sorguya çekilemeyecek gerçekleri olarak var sayılıp yaşanır. Böylece özerk bir kompleks gibi ifade olunan Tanrı arketipi, bireylerin toplumdaki bilinçli davranışlarının temelini sağlayan inançlar kalıbını oluşturur. Simgenin en temel işlevi olan Tanrı-arketipi, toplumun değerlerini kaynaştırarak bir arada tutar, bireylerin ruhsal yaşamını da, en yüksek enerji gücünü toplumsal düzene dönüştürerek bütünleştirir.

Bilincin dengesi, bilinçdışındaki Tanrı kompleksinin kuvveti ile doğru orantılı olarak değişir. Tanrı kompleksine dayanan burçlanma zayıflarsa, bilincin konumu da belirsizleşir. Tanrılar, ancak 'tanrısal' bir zemine sahipmişler gibi yaşanıldığında, yani 'buyruklarının' insan kurumlarından ötede bir geçerliği olduğu duyuldukça korurlar konumlarını. Bu tanrısal kavram yok olduğunda, Tanrı simgesi, bilinçdışında aynı güçle artık yaşanamaz demektir. Tanrılar hâlâ dış dünyada aranmaktadır, ama simge artık «canlı» değildir ve Tanrı bulunamaz artık. Mucize için dua edilir, ama mucize yer almaz. Simge, bilinçdışına artık etkin olmadığı için, Tanrı eskisi gibi «tanrıca» değildir. Günlük yaşamdaki bağışlarından eser kalmamıştır artık. Tanrısını yitirmiş bir topluluk, ya da ona inanma ve onu yaşama yeteneğini yitirmiş bir topluluk, Tanrı esirgeyiciliği olamayan düşkırıklığı ve tehlike içindeki bir dünyada yaşamak zorundadır. «Zaman zaman tanrıların ölmesi... İnsanın, bunların insan eliyle yapılmış olduğunun farkına varmasındandır.» Bir Tanrı ölünce, bir zamanlar simgesini canlı gördüğü bir topluluğun ruhunda biraz boşluk olur ve ruhta yeni bir Tanrı simgesi uyanıncaya kadar acılı, kritik bir ara yer alır.

Tanrı simgesinin işlevi son bulunca, ne olur? O yolda akmakta olan enerji miktarı, bu kez ruhun içinde başıboş duruma gelir. Tanrı-simgesine bağlı libidonun şiddeti öyle yüksektir ki, ancak belli bir etkinliğe koşulduğunda buna dayanabilir. Doğrudan doğruya denetim altında olmadığı zaman, kendi gücünün devingenliği, özerk kompleks

durumunu altüst eder, hatta sonunda kişiliğin bölünüp parçalanmasına yol açar. Özel olarak, enerji içe yönelir ve kompleks eskiden Tanrı'da bulunan nitelikleri kendi üzerine çeker, öyle ki birey, kendi kişiliğinde insanüstü bir güç sahibi olduğu kuruntusuna kapılır. Bu durumu canlandırmak için Jung, tarihten bir örnek vermektedir. Almanlar'ı Naziliğin «kitle psikozuna» götüren psikolojik durumdur bu:

Nietzsche, kâhinliğiyle görmemiş miydi, «Tanrı öldü» dememiş miydi? Mirasına da Üstüninsan'ın konacağını söylememiş miydi? Son bulan bir yansıtmanın hep kaynağına dönmesi değişmez bir psikolojik yasadır. Birinin aklına eser de, «Tanrı öldü» derse, ya da «Tanrı yok» diyecek olursa, belli bir dinamik yapıyı canlandıran ruhtaki Tanrı-imgesi, gerisingeri özneye döner ve düşüncenin kendisini «Tanrı'ya benzediğine» inanmasına yol açan bir durum yaratır; yani, ancak çılgınların ve mecnunların özellikleri olan nitelikleri oluşturur, böylece faciaya götürür.

Nietzsche, Alman ruhunda tehlikeli bir yaşam süren Hıristiyan Tanrı'sının öldüğünden söz etmişti. Sonradan ortaya çıkan Nazizm, Nietzsche'nin düşüncesinden türetilmiş değildi; yalnızca aynı durumun bir sonucuydu; Nietszche'nin dediği gibi, Alman ruhunda Hıristiyan Tanrı'sının ölmüş olmasından ileri geliyordu; büyük çaptaki ruhsal enerji miktarları, bazı bireyleri iktidar kuruntusuna kaptırarak mecnuna çevirecekti. Tanrı'nın ölümünden söz etmek, yakın çağlarda yer almış psikolojik bir durumla ilgilidir. Tanrı'ya dinbilimsel inançlarda zayıflama olduğu gibi, toplumsal değerlerin hiç birinde bir duygululuk, bir iştiyak kalmamıştır. Bir Tanrı'nın ölümü tarihsel açıdan önemli bir olgudur. Çünkü Tanrı simgesi her toplumda temeli oluşturur. Bir Tanrı ölürse, değerler yapısı dengesini yitirir; yaşam niteliği yok olur; anlamını, yetkisini ve esinlenme yeteneğini yitirir. Normal olarak bu simgeler yoluyla dış yaşama yönelmesi gereken simgeler, dışa doğru ilerlememekte, dönüp ruha geri gelmekte, orada, tarihsel bilinçdışının uyur durumdaki öğelerini harekete geçirmektedir. Kişiliğin bütün dengesi bozulmakta, yeni bir Tanrı, yeni bir «üstün psikolojik durum» ruha yerleşerek, bilinçli davranışlarla bilinçdışı simgeler arasındaki

bağı sağlayıncaya kadar dengesiz olarak kalmaktadır. Yeni bir Tanrı hemen «doğmasa» bile, ruhun eğilimi, yaşam için sahici bir anlam kavramı taşıyan ruhsal içerikleri yüzeye çeker. Bunlar yüzeye çıkınca bir sistem oluşturur, toplumca benimsenir; çünkü birey, bilinçli davranışları için kuramsal bir temel olmadığı zaman ortaya çıkan psikolojik sorunları böyle taşıyabilir.

Örneğin, yaşayan bir dindeki gibi, ruhun bütün izlenimlerini ve umutlarını ifade eden, bir dış biçim var olduğunda, bu ister törensel, ritüel, ister manevî olsun, ruh dışında demektir ve tam anlamıyla, herhangi bir manevî sorun yoktur.

Birey bu durumda sorgu sual etme gereksinimini duymadan, inançlar açısından, dünyaya, dışa doğru hareket edebilmektedir, içine yönelik, kendi içini araştıran bir zihin çerçevesi geliştiremez. Bilinçli davranışlar kurumlaştığında, dikkat, ruhtan öteye, dış nesnelere yönelir; ama simgelerin işlevi sona erdiğinde, birey, kendi içinde etkin güçlerin varolduğunu derinden duyar.

Her şey yolunda gittiği ve ruhsal enerji yeterli ve iyi ayarlı durumda uygulama alanı bulduğu sürece, içimizden hiçbir şey bizi tedirgin edemez. Hiçbir belirsizlik ve kuşku çullanamaz üstümüze, kendi kendimize karşı bölünmeyiz. Ama ruhsal etkinlik yollarından biri, ya da öteki tıkanmaya görsün, o zaman, engellenen bir ırmak çıkar ortaya. Su, gerisingeri, kaynağa akar; içerdeki kişi, görünürdeki kişinin istemediği bir şey istemektedir, buysa kendi kendimizle savaş durumundayız demektir.

Normal, uyumlu bir yaşam sırasında insan, ruhun varlığından habersiz yaşıyor. Ancak ruhsal güçler, kendi kendine yöneldiğinde bireyin dikkati ruhun gerçekliğine çekiliyor; simgeler «canlılık»larını yitirdiğinde ancak, ruha nesnel bir açıdan bakılabiliyor. Psikoloji doğrudan doğruya çağdaş insanın ruhundaki hastalıktan, manevî tedirginlikten doğmuştur. Batı uygarlığının en derin inançlarının sarsılması doğurmuştur psikanalitik açıdan insan ruhunun incelenmesini, Jung'a göre, çağdaş insan, bir «ruh» peşindedir. Eski Tanrı'ları ölmüştür. Her ne kadar birçok alanlarda psikolojik doğum sancıları duyulmaktaysa

da, yeni Tanrı'ları henüz doğmamıştır. Yeni Tanrı'lar zamanla doğacaktır: Jung'un inancı kesindir. İnsan ırkı kendini yok etmek istemiyorsa, inanmak zorundadır. Ruh, yapısı gereği, kendiliğinden yeni, özerk simgeler yaratacaktır; bu simgeler yeni Tanrı'lara biçim verecektir, en sonra da, bu Tanrı'lara adayacağı yeni bir ruh bulacaktır. Çağdaş insan ruhunu arıyor demek, bilinçten önce ve zihinden daha temiz bir taban üzerine oturtabileceği, yaşamı için yeni olan ve kendi içinde duyabileceği bir anlam arıyor demektir.

Çağımızın sorunu, Jung'a göre psikolojiden öteye gitmektedir. Dinsel bir sorundur bu, ancak din sözcüğü de yetersiz ve yanıltıcıdır; burada, psikolojik sorun bir dinsel gereksinim sorunudur, ama dinsel ritüeller gereksinimi değildir bu. Kendiliğinden yoğun ve doğal yaşamı olacak ruhta «canlı» simgeler gereksinimidir. Bu arada çağdaş insanın özelliği, aramamasındadır. Bugünkü dinsel sorun aslında din yolculuğudur. Psikolojik sorun, tarihin en anlamlı dönemlerinden birini yaşarken bile, bireysel yaşamın anlamsızlığının yükü altında ezilen kişinin sorunudur. Eski Tanrı'ların ölümü ile, yeni Tanrı'ların doğuşu arasında, bırakılan inançlarla yeni inançlar arasında bir boşluk söz konusudur: Budur çağdaş ruhun durumu.

-IV-

Jung'un açtığı ufuklardan yararlanan birçok çağdaş psikiyatr, psikolog, düşünür ve sanatçı olduysa da, gene de, henüz hakettiği izleyici sayısını bulamamıştır. Nedeni birden çoktur: Bir kere, yapıtları, varoluşu, Freud gibi basite indirgeyerek matematiksel bir formül açıklığıyla verememektedir. Bu bakımdan, hitap ettiği okuyucunun hem sabırlı, hem önyargısız, hem de derin kültür sahibi olması gerekir. Fikir edinmek için bile olsa, Jung'un bir iki yapıtını okumak yetmez. Yirmialtı koca cilt içinde toplanan yazıları hemen hemen her alana uzanmakta ve üniversiteden yeni mezun olmuş bir hekimin kültür kapsamının ister istemez çok dışında kalmaktadır. Bu bakımdan, Freud gibi şansı olmamıştır, daha seçkin bir topluluğa hitap

etmiştir ve edecektir. Bilim açısından ise, ampirizm ile deneycilik ile yetinmesi kuşkuyla karşılanmaktadır. Jung için gerçek, yalnızca matematiksel ve biyolojik bakımdan değişmez yasalar kalıbı değildir. Bir insan, bir şey düşünür, o düşünce somut bir olguya dönüşürse, o düşünce, o denli somut olur. Bir insan, nice «deli» olursa olsun, tutar da, tanımadığı bir insanı «düşman» olarak görür, çeker bıçağını öldürürse onu, sözüm ona fiziksel gerçekliği kabul edilmeyen o düşünce, ya da fantezi, o gizilgüç alabildiğine somut bir fiziksel ve biyolojik olaya dönüşmüş demektir. Demek ki kendine özgü, apayrı bir psikolojik gerçek vardır ve en azından fiziksel gerçek kadar gerçektir.

Jung, insan sonsuzdur, sınırlanamaz, haritası çizilemez diye düşündüğünden, düşüncelerini bir sistem halinde özetlemek istememiş, bir «ekol» kurmaktan çekinmiştir. Buna karşın, analist hekimin kendinin de, önce analizden geçmesini savunan ilk kimsedir. Bilindiği üzere klasik psikanaliz tekniğinden birçok bakımdan ayrıldığı için kendi psikolojisine «Analitik Psikoloji» demiştir. Freud psikanalizinin analiz oturumlarının sayısı ve uzunluğu çok değişkendi, bu oturumlar, çoğu kez, günümüzdekinden daha kısaydı. Psikanalistlerin tekniği çabucak kalıplaştı; öyle ki, örneğin hastaları haftada beş kere görmek, hastanın bir divana uzanması, analistin de hastanın görmeyeceği bir yerde durması şart olmuştu.

Jung, hekimle hastanın karşılıklı konuşması, aralarına hiçbir şey girmemesi gerektiğine inandığı için, divana uzanmalarını istemiyordu. Hastalarını, Freud'a göre daha uzun aralarla görmek isterdi. Haftada en çok dört kez görürdü; ama daha çok, haftada iki, ya da bir kere görmekle yetinirdi; bu, hastanın içinde bulunduğu duruma göre değişirdi. Zaman zaman ara verdiği, ya da buluşmaları «tatil ettiği» bile olurdu.

Bir hastaya, tedaviye yanaşsın diye, tedavi süresinin kısa olacağını vaat etmemek gerekirdi. Her vaka analize gelmezdi. Başarısız bir psikanaliz büyük düşkırıklıklarına ve tehlikelere yol açardı. Tedavi süresi boyunca ara vermek gerekirdi; böylece bilinçdışı, analitik tartışmaya tepki gösterme zamanı bulur ve yaşamın

normal akışı devam ederdi. Klasik psikanaliz tekniğinin sakıncalı yanları şunlardı: Hastanın edilgen rolü aşırı derecede belli edilmiş oluyordu: Sanki biri onu ameliyat ediyormuş gibi bir durum sözkonusuydu. Hastanın yapma bir boşluk hücresine kendisini hapsetmesini kolaylaştırmaktaydı. Böylece, onu analistten ayıran uçurum üzerine köprü kurmasını güçleştiriyordu.

Jung, hastalarının, analiz süresince günlük yaşamlarından kopmalarını istemezdi. Yakın geçmişte Freud'çu analistler de hastalarını görme sayısını azaltmışlardır; kimi, divanı da bırakmıştır. Jung'un en çok saldırılan yanı teleolojik (ereklilik) yanıdır. Oysa, hastanın kişisel çocukluk yaşamına daha bir eğilmesi gerektiği üzerinde durulabilirdi. Çünkü birçok nevrotik belirtiler, Jung'un dengeleme düzeni çerçevesi içinden çok, hastanın çocukluk yaşantılarıyla, ya da anlaşılmaması çerçevesi içinde daha kolay kavranabilir. Örneğin, agorafobi'yi bir dengeleyici belirti olarak yorumlayabilmek güçtür; ama çocukluk bağımlılığında bir diretme olarak görülmesi daha kolaydır. Bu Jung'un kendi kendini ayar ve dengeleme düzeninin önemini yadsımak değildir; ne var ki, bunun evrensel olarak biçimi bozulmadan uygulanması güçtür.

Jung, nevrozun nedeninin geçmişte değil, şimdi de bulunacağına inanıyordu. Hastalar bir yerde saplanıp kaldığında, nevrotik belirtiler göstermeye başlıyor, yaşla gerçekleşen doğal psikolojik gelişim, kendi yolunda ilerlemediği zaman yer alıyordu. Bu, yaşamdaki «yükümlülüklerin» birini yerine getirmekten kaçınıldığında ortaya çıkıyordu. Örneğin, kadınlardan kaçan bir adam, ya da hamile kalmaktan sakınan bir kadın, cesaretsizlikleri yüzünden nevrotik olabilirlerdi. Jung, bu gibi durumlarda, hastalarda çocukluğa ait birçok gereç sağladığının farkındaydı: Bunlar, yakın akrabalara duyulan cinsel duygular, bebekteki cinsellik ve Freud'çu psikanalizin bize tanıttığı başka bütün çocuk fantezileriydi. Ama Jung, Freud'dan değişik olarak, bu gerçeklerin ortaya çıkışını, şimdi de varolan bir yanlış durumdan ileri geldiğine inanıyordu. Ancak kişinin libido enerjisi şimdi ve burada doğru anlatımını bulamadığı zaman, çocuksu fanteziler geri gidilerek depreşiyordu. Freud, hastaların, geçmişteki takılmalarından kendileri-

ni kurtaramamış oldukları için bugün engellenmiş olduklarını düşünüyor, Jung ise, hastalarının geçmişteki takılmalarına dönmelerini, şimdi bir engelle karşılaşmış olmalarına yoruyordu. Bir tür büyümemiş ve Freud'un çizdiği tanıma uyan birçok hasta vardır. Öte yandan Freud'çu analizciler, ilgilerini hastanın yalnızca çocukluk geçmişine yöneltirler ve şimdiye intibaklarını düşünemezler; çocukluk çağındaki takılmalar, bir hastanın belirtilerinin nedeni ise, niçin erişkin adamın yaşamının belli bir anında ortaya çıkıp tedirginlik yaratmaktadır, bunu düşünmemektedirler.

Jung, Freud'un düşleri, bilinçdışına götüren «Kral Yolu» olarak görmesini hep saygıyla karşılamıştır. Ancak düş yorumu konusunda birçok önemli yönden ayrılacaktı ondan. Freud «Düşün nedeni nedir? Düş neyin belirtisidir?» diye sorar. Jung ise, «Düşün anlamı nedir? Neyin simgesidir?» der. Jung, Freud'un düşlerin ille de kabul edilmez olanı gizlediği düşüncesini benimsemiyordu. Freud'a göre, düşlerin bir «görünürdeki içeriği», bir de «gizli içeriği» vardı; gizli şey de çoğunluk isteğinin yerine getirilmesiydi; gene Freud'a göre düşler, ister istemez düş görenin geçmişiyle ilgili olduğu kadar şimdisi ile de ilgiliydi. Jung, düş dilini, anlaşılması güç olabilen, ama amacı herhangi bir şey saklamak olmayan, simgesel bir dil olarak görüyordu. Bir kimse bilmediği bir dil karşısında nasıl davranırsa, Jung'un da düşler karşısındaki ilk tutumu öyle oluyordu. Freud'daki gibi çoğu cinsellikle ilgili simgeler, daha doğrusu, işaretler ve allegoriler söz konusu değildi. Her insanda, hatta bir insanın gördüğü her düşte, gerçek simge niteliğinde, kendi anlamını içeren öğelerdi. Jung, düşleri daha çok da bir düşler dizisini incelerken hastasının çağrışımlarını da açmasına yardım ederdi. Freud'çu analiz «serbest çağrışım» yöntemiyle gördüğü esas düşten uzaklara gidebiliyor, oysa Jung, hastalarından çağrışımlarını, düş imgelerinin kendileriyle sınırlamalarını istiyordu. Jung çağrışımlar, ister bir düşten, ister muayenehanenin duvarındaki bir sinekten kaynaklansın, bunların eninde sonunda hastanın sorunlarına yöneleceğini kabul ediyordu. Ancak çağrışımın kendisi düşü açıklayamazsa, bu durumda hem hasta, hem de analist, hiçbir şey yorumlayamazdı. Jung'a göre düşlerin çoğu «kişisel bilinçdışından» kay-

naklanıyordu; yani, günlük coşkusal sorunlarıyla kişilerarası ilişkilerden ve çocukluk çağından kalma tortulardan çıkıyordu. Bu düşlerin önemini yadsımamasına karşın, Jung, daha çok ortak bilinçdışından gelir gibi görünen düşlerle ilgileniyordu. Bunun için de geniş mitoloji, din tarihi, simya, Çin yogası bilgisi gerekti. Buysa, çoğu hekimler için erişilmesi güç bir şeydi. Bu bakımdan, bugün için olsun, gelecekte olsun, yapıtından yararlanacak hekimler ya da hastalar sınırlı kalacaktır. Bugün, yapıtları psikiyatrlardan çok psikologlara, düşünürlere, sanatçılara, edebiyatçılara hitap etmektedir.

Jung'u en çok ilgilendiren hastalar normal nevrotik diye bildiğimiz kişilikler değildi. Bu grup hastalar için Jung yeni bir teknik geliştirmiştir. Etkin imgeleme dediği bir yöntemdir bu. Jung da kendi kendini analiz ederken, vizyonlarının ve düşlerinin resmini çizmiş ve boyamıştır. Hastalarına da aynı şeyi önerirdi; ya da yeğledikleri zaman şiir yazabilir, modeller çizebilir, heykeller yapabilir, hatta fantezilerini raks ile dile getirebilirlerdi.

Jung'un özellikle ilgilendiği bir durum da, insanın ne tam uyanık, ne de tam uyur, uslamlamanın askıda kaldığı, ancak bilincin tamamiyle ortadan kalkmadığı durumlarda görülen fantezilerdi. Bu «etkin imgelem» yöntemi hastanın yaratıcılığını seferber etmiş oluyordu. Hekime bundan sonra kalan iş, tedaviden çok, hastanın kendi içinde gizli yaratıcı olanakları geliştirmekti.

Etkin imgelem yöntemine ancak kendileri de o yaşantıyı duymuş psikoterapistlerce başvurulmalıdır; yüzeysel bir teknik olarak buna başvurulması hasta için tehlikeli olabilir; çünkü, analistin tam denetimi altında olmaz, bu yöntemi yasaklayacak kadar ileri gitmezse, bilinçdışı, dizginleri ele alabilir.

Jung'un önemle üzerinde durduğu konulardan biri de transferans (aktarma) olayıdır. Psikanaliz için transferans, cinsel bir olgudur; çünkü, her bir ruhsal bozukluk bebeklik çağından gelme cinsel bir sorun gizler ardında, nedeni de, bilinçdışının yalnızca bastırılmış cinsel eğilimlerden oluşmasıdır. Oysa analitik psikolojide transferans, hastanın bilinçdışının psikoterapiste yansıması demektir; söz konusu bilinçdışıysa, cinsel isteklerden başka bir sürü şey içerir. Bilinçdışını-

zın her bilinmeyen içeriğinin başka insan varlıklarına, hatta nesnelere yansıması genel bir kuraldır. İlkellerde bunu daha iyi görürüz. İlkel adam coşkusunu çevresine yansıtır. Bu yüzden çevresindekiler «mana» dedikleri ruhsal güçle yüklü gibiymiş gibi gelir onlara; «mana» aslında kendi bilinçdışının enerjisinden türemektedir. Ruhsal içeriğimizin bilincinde olmadığımız zamanlar buna benzer bir mekanizma söz konusudur. Böylece hasta bilinçdışındaki gizli yanlarını analistin kişiliğine bu mekanizma yoluyla yansıtır. Özellikle kendi kendine aşk, narsisist (özsever) eğilimindeki hastalar söz konusu olduğundan bunun sık sık erotik bir niteliğe büründüğü doğrudur. Bu gibi durumlarda bilinçdışı eski bir tek-yanlılığı dengelemeye çalışmakta, hastanın o zamana kadar bastırmış olduğu ya da savsakladığı insan ilişkileri kurma gereksinimini dile getirmektedir. Hastanın psikoterapistle olan ilişki sorununu göğüsleyerek bu yönde geliştirilmemiş gizilgüçlerini gerçekleştirmesine yardım edilmelidir.

Öte yandan, analist aşırı gelişmiş bir akılcının gözlerinde büyücühekim rolüne bürünürse, bu hiçbir biçimde cinsel bir yansıtma olmaz, ille de bir baba yansıtması da değildir; aşırı akılcı kişinin bir türlü benimseyemeyeceği bir şeyi, ruhunun aklî olmayan enerjilerini dile getiriyor demektir.

Psikanalist transferansı başlıca tedavi etkeni olarak görür, bilinçdışının bastırılmış içeriği, analistin kişiliğine yansıtılarak yeniden sahnelenir; böylece yeniden bilinç düzeyine yükseltilmiş olur.

Oysa Analitik Psikoloji bu sürece, örneğin bastırmayla bilinçten uzaklaşır, ruhsal içeriklerin yansıması olarak bakar; bu durumda söz konusu içerikler «kişisel bilinçdışı»na, ya da daha önemlisi hâlâ bilinçdışında olan şeylerin yansıtılmasıdır ki, bu durumda genellikle arketipik niteliktedir. Çoğu kez kişisel bilinçdışına ait içeriklerin yansıması ardında gizli, daha derinde arketipik nitelikte bir içerikler düzeyi vardır. Analizin başlangıcında, yansıtma kaçınılmaz bir şeydir; ancak düşlerde transferans görülebilir, çünkü bilinçdışının analizinde gerekli bütün gereçleri sağlarlar. Böylece, Analitik Psikoloji transferans'a, bastırılmış cinsel içtepileri yeniden yaşamdan bir mekanizma olarak değil, hastanın, bilinçli yaşamında eksik olan ruhsal işlevlerin

bilincine vardıran bir olgu gibi bakar. Transferans bu anlamda, bilinçdışının burçlanması demektir; böylece, hastanın kişiliğinin tek-yanlılığı dengeleme atılımı meydana getirmektedir. Transferans, ruhun gelecekteki gerilimi için gerekli olan bilinçdışının içeriklerini uyarmaya yarayabilir. Bu, özellikle arketip imgelerinin yansıtıldığı durumlar için geçerlidir. Bu bakımdan, hastanın henüz kendi içinde bulamadığı bir enerji kaynağı gizler çoğu zaman. Bu enerjiyi kendi bilinçdışında bulduğunda ve onu bilincinde bütünleştirdiğinde de transferans «çözümlenebilir», yok olabilir.

Transferans büyülü bir çember gibidir; psikolojik durumun anlamı doğru dürüst anlaşılıncaya dek hasta bu büyülü çember içinde kalır. Belli bir ruhsal içerik bilince katılıp bütünleşmediği süre, o büyülü çember açılmaz.

Transferans, daha geniş bir olgu olan yansıtma olayının bir yanıdır; yani, yansıtma analistin kendi kişiliğine ise, transferans söz konusudur. «Olumlu» transferans, yapıcı libido yüklü imgelerin yansıtılmasıdır; bu, yokedici libido yüklü imgelerin «negatifi»dir.

İnsan ancak yansıtma yoluyla en iç süreçlerinin farkına varmaktadır. Bu yansıtmaların geri çekilip alınması demek, insanın kendi kendini tanıması, bilincine varması demektir. Kişi, gölgesinin yansıtmalarını geri çekip aldığında, kendi sorunuyla karşı karşıya gelmekte ve yansıtmanın yokedici enerjisi olumlu enerjiye dönüşmektedir.

Jung, insanlık için, yeni bir ses değil belki, ne var ki, fırtınaya tutulmuş, gideceği yer belirsiz bir tekne gibi, dalgalar üzerinde sallanıp duran çağımızın uygarlığı için, hiç beklenmedik bir anda karşısına çıkan, sığınabileceği bir liman. Öyle bir liman ki, bir ana kucağı gibi, insan için gerekli tüm besinleri sunan, tarihin ilk günlerinden günümüze dek gelen tüm varoluşu içeren bir barınak. Bütün unuttuklarımızı, köklerimizi anımsatmakta bize. Kendimizi kendimize yeniden kavuşturmakta. Bununla birlikte, sesine kulak verenlerin sayısı, gün geçtikçe artsa da, az; çağımızın gürültülü dünyasında zor duyuluyor sesi. Karşıt sesler bir uyum içinde birleşmekte, tüm çatışmalar bir'e dönüşmekte. Özellikle günümüzün dünyasının gereksindiği şey, nicedir doğmuştu da, bulutları yırtıp açığa çıkmakta güçlük çeken barış güneşi gibi parıldıyor ufukta.

İsviçreli, ya da Avrupa'nın başka ülkelerinden gelen, birçok ünlü bilim adamıyla türlü psikoloji derneklerinin girişimi sonucu 1948'de Zürich'te C. G. Jung Enstitüsü kuruldu. Bir vakıf durumunda olan bu kuruluş «Analitik Psikoloji» eğitimini ve araştırmasını amaçlamakta, kurucusu Jung'un fikirleri önderliğinde kendisine sayısız izleyiciler yetiştirmektedir. Bunların birçoğu Jung'un kendisi tarafından eğitilmiştir. Dersler İngilizce ve Almanca'dır. «Analitik Psikoloji» diploması alabilmek için, ilkin kuramsal konulardan sınav geçiren öğrenciler, sonradan uygulamalı konulardan da sınava girmektedir. Bu arada bir tez hazırlaması istenir. Ayrıca her öğrencinin 300 oturumluk ve en az 250 saatlik bir süre gözetim altında analiz yapmış olması gerekir.

Bugün İngiltere ve Amerika'da Jung vakıfları kurulmuş olup, geniş kapsamlı araştırmalar yapan, zengin bir analist grubuna yardımcı olmakta, yapıtlarını yayımlamaktadır.

ENDER GÜROL

ANALİTİK PSİKOLOJİ ÜZERİNE BİR DENEME

I

PSİKANALİZ

HEKİMİN, özellikle de "sinir hastalıkları uzmanı"nın niyeti hastasını iyi etmekse, psikoloji bilmesi elzemdir; çünkü, "sinir", "sinirlilik", "histeri" gibi deyimlerin kapsadığı durumların kaynağı psişiktir, yani ruhsaldır, dolayısıyla, ister istemez ruhsal tedavi gerektirir. Soğuk su, ışık, taze hava, elektrik gibi şeylerin etkisi geçici olmaktan öteye gitmez. Hastanın aklından zoru vardır, zihnin en karmaşık, en yüksek melekeleri doğru dürüst işlememektedir; durum tıp alanının da ötesindedir. Hekim, aynı zamanda, psikolog da olacaktır, yani insan ruhunu tanımak zorundadır.

Eskiden, yani elli yıl önceye kadar, hekim doğru dürüst bir psikoloji eğitimi görmezdi. Psikiyatri ders kitapları, klinik tanımlarla, akıl hastalıklarını sıralayan sistemlerle doluydu; üniversitelerde, psikoloji adı altında öğretilen şey, felsefeydi, ya da Wundt'un öncüsü olduğu "deneysel psikoloji". Nevrozların psikoterapisine doğru ilk adım, Paris'teki Salpetrière Akıl Hastalıkları Hastanesi'nden Charcot ekolü tarafından atıldı; Pierre Janet nevroz vakaları psikolojisi üzerindeki çığır açan araştırmalarına başlamış bulunuyordu; Nancy'deki Bernheim ise, Liébault'nun, nevrozun maziye karışmış bir yöntem olan telkin yoluyla tedavisi fikrini işlemeye başlamıştı. Sigmund Freud, Bernheim'ın kitabını

çevirmiş, bu kitaptan değerli bilgiler edinmişti. O tarihlerde, nevrozlar ve psikozlar psikolojisi diye birşey yoktu henüz. Nevroz psikolojisinin temelini atma ayrıcalığı Freud'a ait olacaktı. Dersleri, nevrozların uygulamalı tedavisinde edinmiş olduğu deneyimlerin ürünüydü, yani *psikanaliz* diye adlandırdığı bir yöntemin sonucuydu.

Konumuzu daha yakından ele almadan, psikolojinin bugüne dek "bilim" denilegelen şeyle ilişkisi hakkında birkaç söz söylemem gerekiyor. Anatole France'ın *"Les savants ne sont pas curieux"* (Bilginlerin gözü görmek istemiyor) sözünün ne kadar yerinde olduğunu bir kez daha gösteren bir olay ile karşı karşıyayız burada. Bu konuda yazılan ilk doğrudürüst kitap, yepyeni bir nevroz kavramı ortaya koymasına karşın, pek yankı uyandırmamıştır. Tek tük yazar, bir kaç sözle beğenilerini dile getirdikten sonra, histeri vakalarını alışılageldiği biçimde açıklamaya devam etmişlerdir. Bu davranışları, yeryüzünün yuvarlak olduğu fikir ya da gerçeğini överek göklere çıkardıktan sonra, gene de ondan yassı imiş gibi söz edenlerin davranışlarına benziyordu. Freud'un, sözünü ettiğimiz yapıtını izleyen yayımları, psikiyatri için paha biçilmez gözlemler içermesine karşın, zerre kadar dikkat çekmemişti. 1900 yılında, Freud, ilk sahici düş psikolojisini yazdığında —bu alan, o ana kadar zifiri karanlığın egemen olduğu bir alandı— herkes gülüp geçmişti, 1905'te ise, cinselliğin psikolojisine ışık tutmaya kalktığında, bu gülmeler hakaretlere dönüşmüştü. Aydınların çıkardığı bu hışım fırtınası, Freud psikolojisi için, o ana kadar görülmedik, bilimin sınırlarını aşan bir propaganda fırtınasına neden olmuştu.

Dolayısıyla, bu yeni psikoloji ile daha bir yakından ilgilenmemiz gerekiyor. Daha Charcot'nun zamanında biliniyordu: nevroz arazları "psikojenik" idi, yani ruhsal kökenliydi, kaynağı *psişe* idi. Genelde Nancy ekolünün çabaları sayesinde, tüm histeri arazlarının, telkin yoluyla yaratılabileceği öğrenilmişti. Aynı şekilde, anestezi, parezi, paralizi ve amnezi gibi histerik olaylara neden olan psikolojik mekanizmalar hakkında da, Janet'nin araştırmaları sayesinde, epey bilgi edinilmişti. Ancak, bilinmeyen bir şey, histeri arazlarının psişeden nasıl türediği idi; nedensel psişik bağıntılardan kimsenin haberi yoktu. 1800'lerin başında, yaşını başını almış bir pratisyen hekim, Doktor Breuer'in, yeni psikolo-

jinin temelini oluşturacak bir buluşu oldu. Histerili, zeki bir kadın hastası vardı; bilinci bulanıktı (*état crépusculaire*=alacakaranlık); ana dilini konuşamaz olmuştu, anlatmak istediklerini ancak İngilizce anlatabiliyordu (sistematik afazi=sistemli sözyitimi). Kol hareketine kumanda eden korteks merkezi, normal insanınkinden farksızdı; gene de anatomik nedenler araştırılıyordu. Histeri semptomatolojisini (arazlar bilimini) anatomik olanaksızlıklar sergiler. Histerik bir nedenden işitme duyusunu tamamiyle yitiren bir kadının sık sık şarkı söylediğine tanık olunmuştu. Bir keresinde, gene böyle şarkı söylemekte olduğu bir anda, doktor, belli etmeden piyanoya oturmuş, hafif hafif ona eşlik etmeye başlamıştı. Bir müzik cümlesinden diğerine geçerken doktor aniden tonu değiştirmiş, hasta ise, farkında olmadan, değişen ton üzerinden şarkısına devam etmişti. Hasta, görüldüğü gibi, hem işitiyor, hem işitmiyordu. Sistemli körlük vakalarında da aynı durum sergilenmektedir: tam histerik körlük çeken bir erkek hasta, tedavi esnasında görmeye başlamıştı; ancak, ilk başta, görmesi kısmi kalmış, uzun süre de böyle devam etmişti. Hasta, çevresindeki herkesi görüyordu, görmediği tek bir şey vardı. Benzer deneyimlerden çıkarılan sonuca göre, hastanın bilinci algılamakta kusur ediyordu, yoksa görme duyusu görevini pekâlâ görüyordu. Bu durum organik bir bozukluğun varlığı ile çelişiyordu; çünkü öyle olsaydı, esas işlev de etkilenmiş olurdu.

Bu saptamadan sonra, Breuer vakasına dönelim. Bozukluk herhangi organik bir nedenden kaynaklanmadığına göre, histerik, yani psikojenik (ruhsal kaynaklı) olmalıydı. Breuer, (kendiliğinden doğan, ya da yapay olarak yaratılan) bilinç bulanıklığı *(état crepusculaire)* durumundayken, üzerine çullanan anıları, fantezileri hasta kadına anlattırıyordu; hasta ise böyle bir seanstan sonra, saatler boyunca rahatlamış oluyordu. Breuer, kadının tedavisi süresince, bu buluştan sistemli bir şekilde yararlanmıştı. Hastanın kendi, bu tedavi yöntemine «konuşma tedavisi» diye ad takmıştı, kimi zaman da, şaka yollu «baca temizliği» dediği de oluyordu.

Kadın, sonunda ölecek olan hasta babasına bakarken hastalanmıştı. Fantezileri, doğal olarak, babasının hastalığı sırasındaki o kötü günlerle ilişkiliydi. O döneme ait anılar, dalgınlık anılarında, bir fotoğraf netliğiyle yüzeye çıkıyordu; bu anılar, en küçük ayrıntısına kadar canlıydı, böyle

plastik ve net bir resmin bilinç tarafından uydurulduğu düşünülemezdi. (Bilincin daraldığı durumlarda sık sık rastlanan, bellek güçlerinin bu yoğun durumuna «hipermnezi» denmiştir). Önemli şeyler açığa çıkmaya başlamıştı. Anlatılan sayısız olaylardan biri de şuydu:

Bir gece, yüksek ateş içinde kıvranan hastanın başındayken, ameliyat için Viyana'dan gelmesi beklenen bir cerrahın neden olduğu bir sinir gerginliği vardı havada: Bir ara, annesi, odadan dışarı çıkmıştı, kızı Anna, sağ kolu, sandalya arkalığından sarkmış, gözü açık, düş görür gibiydi. Karşısındaki duvardan kara bir yılan çıkmıştı, ısırmak kastıyle hasta adama doğru uzanıyordu. [Evin arkasındaki çayırda, yılan bulunması pek olasıydı; kızı korkutmuş olmalı ki, şimdiki sanrısının (hallucination) nedeni de buydu]. Yılanı kovmak istemişti, ne var ki sandalyenin arkalığından sarkan koluna sanki inme inmişti, kol «uykuya dalmıştı»; duyusunu yitirmiş, *paretik* haldeydi; eline baktığında, parmaklarının minik kafataslı yılanlara dönüşmüş olduğunu gördü. Yılanı, inmeli koluyla kovmaya kalkışmış olmalıydı, dolayısıyla duyu yitimi ve inmeli hali, yılan sanrısı ile bağlantılanmıştı. Yılan ortadan yok olduğunda, öyle korkmuştu ki, dua etmek istemişti, ama ağzından tek söz çıkmıyordu; bir İngiliz yuva şarkısını anımsayıncaya dek ağzı tek sözcük telâffuz edememişti, ondan sonra da düşünmeye ve dua etmeye İngilizce devam etmişti.

İnme ile sözyitiminin geçtiği sahne hastaya açıklanınca, durum düzelmişti. Böylece, vakanın iyileştiği sonucuna varılmış bulunuyordu. Sözünü ettiğim, Breuer ile Freud'un birlikte yazdıkları kitapta buna benzer çok örnek vardır. Bu tür sahnelerin güçlü etkisi olacağı besbelli, insanlar, hastalık belirtilerinin oluşumunda, bu belirtilere nedensel anlam yüklemeye eğilimli. Charcot'nun güçle savunduğu, İngiliz «sinir şoku» kuramından türetilen, o sırada geçerli histeri görüşü, Breuer'in buluşunu açıklamaya pek elverişliydi.

Travma kuramı denilen kuram doğmuş oluyordu böylece; bu kurama göre, histeri belirtisi ve bu belirti hastalığa neden olduğu çapta, psişik izleri bilinçdışında yıllar boyu sürecek, psişik hasarlardan, travmalardan ortaya çıkıyordu. Breuer ile birlikte çalışmaya başlayan Freud, bu buluşun doğruluğunu kanıtlayan birçok örnek vermeye başlamıştı. Demek ki yüzlerce histeri arazının hiçbiri rastlantısal değildi, ardında daima psişik

olaylar yatıyordu. Böylece, yeni kavram çok geniş, deneysel bir çalışma alanı açmış bulunuyordu. Ancak, Freud'un araştırıcı zihni, uzun süre yüzeysel düzeyde kalamazdı, çünkü daha derin ve daha zorlayıcı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Breuer'in hastasının yaşadığı aşırı kaygı durumlarının kalıcı izlenimler bırakma olasılığı doğaldı. Ama nasıl olmuştu da, kadıncağız, marazi olduğu besbelli bu yaşantıları yaşamıştı? Babasına bakmasının yarattığı sinir gerginliği mi olmuştu bütün bunların nedeni? Öyle olsaydı, benzeri bir sürü vaka daha vardı demek; öyle ya, bu gibi yorucu hastabakıcılık sık rastlanan bir olaydır, hastabakıcının sinirlilik durumu da pek ender sayılmaz. Tıp bunun yanıtını şöyle veriyor: «Yapılan hesapta bilinmeyen şey, yatkınlıktır,» diyor. İnsan belli bir duruma «yatkın» oluyor, o kadar. Freud içinse sorun, bu yatkınlığı neyin yaratmakta olduğuydu. Bu, onu ister istemez psişik travmanın geçmişine götürüyordu. Coşku dolu sahnelerin insanlar üzerinde değişik etkileri olduğu, ya da bazı kimselerin umursamadığı, dahası hoşuna gittiği kurbağa, yılan, fare, kedi gibi şeylerin, başkalarını dehşete saldığı bilinen şeydi. Kılını kıpırdatmadan kanlı ameliyat sahnelerine tanık olan bir kadının, kediye dokunmaktan korktuğu, çekindiği görülmüştü. Ani bir korku ardından, akut bir histeriye tutulan genç bir kadın hatırlıyorum. Gittiği bir akşam partisinden arkadaşlarıyla evine dönmekteymiş; birden arkasından dört nala bir at arabasının geldiğini duymuş. Yanındakiler bir kenara çekilmişler, bizimkiyse, dehşet içinde, arkasında araba, yolun orta yerinde koşmaya devam etmiş. Arabacı kırbacını şaklatıyor, küfürler savurup duruyormuş, ama boşunaymış, kadın, köprüye giden yol boyunca koşmuş durmuş. Gücünün tükendiğini hissetmiş, atların ayakları altında ezilmemek için, kendini tam ırmağa atmak üzereyden çevreden yetişenler onu kurtarmış. Söz konusu kadın, o kanlı 22 ocak tarihinde, St Petersburg'da, askerlerin açtığı ateş altındaki caddedeymiş. Çevresindekiler sapır sapır dökülüyor, ölüyor, ya da yaralanıp yere yuvarlanıyormuş, ama o, soğukkanlılığını yitirmeden, ne yaptığını bilir durumda bir bahçeye açılan kapıya dalıp, başka bir caddeye çıkabilmiş. O dehşet dolu dakikalar, başka bir heyecana neden olmamış. Sonradan, kendini iyi, her zamankinden daha iyi hissetmiş.

Aslında benzer tepkilere sık sık rastlanır. Dolayısıyla, bir travmanın

şiddetinin kendi başına hastalık yaratıcı, patojenik bir anlamı olmayabilir; hastalık yaratması, travmanın hasta için, özel bir anlam taşımasına bağlıdır. Yani, durum ne olursa olsun, hastalık yaratan etki, şokun kendisi değildir; belli bir psişik eğilimi harekete getirmiş olması gerekir, hasta, bazı durumlarda, bilinçdışı ile özel bir anlam bağlantısı kurabilir. «Yatkınlığın» anahtarı ola ki buradadır. Bu durumda, kendi kendimize şunu sormamız gerekir: araba sahnesinde ne gibi özel bir durum vardı? Hastanın korkusu at nalı sesleri ile başlamıştı: bir an, bu, kaçınılmaz, korkunç bir alın yazısı gibi görünmüştü kadına, ölecek, ya da korkunç bir olay olacaktı; artık sonra ne yaptığının farkında değildi.

Esas etkinin atlar tarafından yaratıldığı kesindi. Bu önemsiz olaya karşı, hastanın açıklanamayacak derecede tepki gösterme eğilimi, atların kendisi için özel bir önemi olduğunu gösteriyordu. Örneğin, kızın başından, atlarla ilgili bir kazanın geçmiş olabileceğini varsayabilirdik. Sonuçta, böyle olduğu anlaşıldı nitekim. Yedi yaşlarındayken, arabacıları ile gezmeye çıkmışmış, derken atlar birden ürkmüş, dörtnala kalkmış. Derin bir ırmak boğazına, uçuruma doğru yuvarlanıp gidiyorlarmış. Arabacı, arabadan atlamış, kıza da atla diye haykırmış, ne var ki kız öyle korkmuşmuş ki, ne yapacağına bir türlü karar veremiyormuş. Gene de, son anda atabilmiş kendini bir yana, atlar ise yardan aşağı uçmuş. Böyle bir olayın derin izler bırakacağı belliydi kızın üzerinde. Aradan yıllar geçtikten sonra, benzer bir durumun uyandıracağı zararsız bir olayın ardından anlamsız gibi görünen bu tepki çocukluktaki bu olayla ilişkili idi, ancak patalojik yönü henüz açıklığa kavuşmuş değildi. Bu esrarı çözebilmemiz için tamamlayıcı bilgiye gerek vardı. Gittikçe elde ettiğimiz, daha geniş deneyimlerimizin gösterdiğine göre, o ana kadar analiz ettiğimiz vakaların hepsinde, travmatik yaşantıların yanı sıra, aşk alanına giren özel rahatsızlıklar sınıfı da söz konusu olmuştu. «Aşk», cennet ile cehennem arasında uzayan esnek bir kavram olup, iyi ile kötüyü, ulu ile sıradanı kendi içinde birleştirir. Bu buluştan sonra, Freud'un görüşleri büyük değişikliğe uğramıştır. Büyük çapta, Breuer'in travma kuramının büyüsü altında, nevrozun nedenini travmatik yaşantılarda ararken, sorunun ağırlık merkezi bambaşka bir yere kaymış bulunuyordu. Vakamız bunu iyi canlandırmaktadır: atların hastanın yaşamında neden özel bir

rolü olduğunu anlamış bulunuyoruz ya, ancak daha sonraki, bu denli abartılmış ve yersiz tepkisini anlamakta güçlük çekiyoruz. Bu hikâyedeki patolojik özellik, kendi başına tehlikesiz hayvan olan attan ürkmüş olmasında. Travmatik yaşantıdan ayrı olarak, çoğu zaman aşk alanında rastlanan, tedirginlik yaratabilecek bir durum olabileceğini düşünerek, bu açıdan da bir acayiplik söz konusu mudur acaba diye araştırmamızda yarar vardı. Kız, nişanlanmayı düşündüğü bir genç adamla konuşmaktaymış, onu sevmekte ve onunla mutlu olacağını düşünmekteymiş. Bütün bilinen bundan ibaretti. İlk soruşturmanın olumsuz sonuçları bizi yıldırmamalıydı. Hedefe doğrudan ulaşılamadığı zaman, dolambaçlı yollara başvurmak gerekir. Kızın, atların önü sıra koştuğu, o acayip olaya dönmemiz gerekiyordu. Arkadaşlarının kim olduğu, ayrıldığı partinin ne biçim bir parti olduğu konusunda sorulara başladık. Parti, sinirlerini tedavi ettirmek için yabancı bir memlekette bir sağlık merkezine gitmek üzere olan en yakın arkadışının veda partisiymiş. Söz konusu arkadaşı evliymiş, söylendiğine göre de mutluymuş; bir de çocuğu varmış. Mutlu olduğu konusunu şimdilik bir yana bırakabiliriz, çünkü mutlu olaydı, her halde «sinirli» olmaz, tedavi de gerekmezdi. Yaklaşım açımı değiştirdim. Arkadaşlarının onu kurtarmasından sonra, ev sahibine —yani en yakın arkadaşının kocasının evine— getirmişlerdi; gecenin geç saatinde onu götürebilecekleri başka bir yer yokmuş çünkü. O bitkin halinde iyi karşılanmıştı. Bu noktada hasta hikâyesine ara verdi; sıkılmış görünüyordu, yerinde duramaz bir hal almış, konuyu değiştirmişti. Hoş olmayan bir yaşantıyı anımsadığı belliydi. İnatçı bir direnme de bertaraf edildiğinde, o gece bir başka ilginç olayın daha meydana geldiği öğrenildi; iyi dost, kendisine ateşli bir ilânı aşkta bulunmuştu; evin hanımı evde olmadığı için, hem güç hem de son derece tedirgin edici bir durum çıkmıştı ortaya. İlk bakışta, bu ilânı aşk, durup dururken, gökten yıldırım düşer gibi inmişti, ama bu tür şeylerin genelde bir geçmişi vardır. Birkaç hafta boyu, uzun bir aşk hikâyesini bölüm bölüm öğrenebildik, sonunda görünüm bütünüyle ortaya çıkmıştı. Gerçek hikâye şöyleydi:

Hasta, küçüklüğünde oğlan çocuğu gibi yetiştirilmişti, haşarı oğlan oyunları oynamış, kendi cinselliğini hor görmüştü; kadınsı tavırları, uğraşları olmamıştı hiç. Ergenlik çağından sonra, erotik sorunlar

yaklaştığında, herkesten kaçar olmuştu. İnsanoğlunun biyolojik yapısını uzaktan yakından anımsatan her şeyden nefret ediyor, onu hor görüyordu; yalın gerçekle ilgisi olmayan bir fantezi dünyasında yaşıyordu. Böylece, yaklaşık yirmidört yaşına kadar, bu yaştaki kızın kalbini genelde etkileyecek serüvenlerden, umutlardan kaçınmıştı. Derken, karşısına, iki adam çıkmış, çevresinde oluşan dikenli çiti aşabilmişti. A en yakın arkadaşının kocasıydı. B ise bekâr arkadaşı. İkisini de seviyordu. Gel zaman git zaman, B'yi çok daha beğendiğinin farkına varmıştı. Aralarındaki yakınlık gelişmiş ve çok geçmeden nişanlanacakları söylentileri dolaşmaya başlamıştı. B ile olan ilişkileri ve kendi dostları sayesinde A ile sık sık bir araya geliniyordu. A'nın mevcudiyeti onu nedenini anlayamadığı bir tarzda tedirgin etmeye, sinirlendirmeye başlamıştı. Ta o sırada, hasta büyük bir partiye katılmıştı. Arkadaşları da oradaydı. Dalmış yüzüğü ile oynarken, yüzük bir ara parmağından kaymış, masanın altına yuvarlanmıştı. Hem A, hem de B, yüzüğü aramaya koyulmuş, sonunda onu bulan B olmuştu. Derken ağzım kulaklarına vardırtan bir gülümsemeyle yüzüğü parmağına takarak: «Anlarsın ya» demişti B. Kız, karşı koyamadığı garip bir duygu ile yüzüğü parmağından çıkarıp açık duran pencereden fırlatmıştı. Tahmin edilebileceği gibi, bu olayı zor bir an izlemişti, çok geçmeden de büyük bir üzüntü içinde partiden ayrılmıştı. Aradan uzun bir zaman geçmeden, tesadüf bu ya, yaz tatilini karı koca A'ların da kaldığı bir sağlık merkezinde geçirmişti. Bayan A, besbelli sinir nöbetleri geçiriyor, keyifsiz olduğu için de odasından çıkmıyordu. Böylece hastamız, yalnız başına Bay A ile gezmelere çıkabiliyordu. Bir keresinde de sandala binmişlerdi. O kadar neşeli ve içi içine sığmaz bir haldeydi ki suya düşmekte gecikmemişti. Yüzme bilmiyordu üstelik. A ise büyük güçlükle, onu, yarı baygın, sudan çıkarabilmişti. Sonra da öpmüştü. Bu romantik olay, aralarındaki bağı pekiştirmişti. Ancak hastamız, bu tutkunun derinliğinin bilincine çıkmasına izin vermemişti, çünkü nicedir alışıktı bu gibi şeylerin üstüne sünger çekmeye; daha doğrusu, bu gibi şeylerden kaçmaya. Kendini, kendi gözünde bağışlatmak için B ile olan nişanlılık durumuna daha bir sıkı sarılmış ve kendi kendine sevdiği adamın B olduğunu söylemeye başlamıştı. Doğal olarak, bu küçük oyun, kadın kıskançlığının keskin bakışlarından kaçmamıştı. Dostu bayan

A, sırrın farkına varınca sinirleri daha da allakbullak olmuştu. Sinirlerini tedavi ettirmek için Bayan A'nın ülke dışına gitmesi gerekmişti. Veda partisinde cinler: «Bu gece A yalnız. Ne yap yap, evinde kalmaya bak» diye fısıldamıştı kulağına. Düşündüğü gibi de olmuştu nitekim, garip davranışı sayesinde eve dönerek amacına ulaşmıştı.

Bu açıklama karşısında, bu tür olaylar zincirini ayarlayıp gerçekleştirmenin ancak şeytan işi olacağı düşünülecektir. İşin içinde bir «şeytan» olduğu kesin, bu dramatik sonuca götüren güdülerin bilinçli olmadığını vurgulamam gerek. Hasta için olaylar kendiliğinden gelişmişti, kendisinin olan bitenlerden haberi yoktu. Ancak, önceden öğrendiğimiz hususlar sayesinde, bilinç kendisini B ile nişanlanmaya itmekte iken, her şeyin bu amaca yöneldiğini açıkça görmekteyiz. Ters yöndeki bilinçdışı dürtü daha güçlü olmuştu.

Konumuza dönersek, travmaya tepkideki patalojik (yani acayip, ya da abartılı) unsur, nereden kaynaklanıyor? Benzer deneyimlerden yola çıkarak vardığımız sonuca göre, vakamızda, travmanın yanı sıra, erotik alanda bir bozukluk olduğunu düşündük; yanılmadık da, hastalığın esas nedeni gibi görünen travma, aslında kendini belli etmeyen bilinçdışındaki önemli bir erotik çatışmayla bağlantılıydı. Bu durumda, travma, kendi başına anlamın bütün yükünü taşımış oluyordu, travmanın yerini, patojenik unsuru erotik bir çatışma gibi gören, daha derin, daha kapsamlı bir kavram almış oluyordu.

Sık sık sorulur: niçin herhangi başka bir çatışma değil de, erotik çatışma nevrozun nedeni oluyor, diye. Buna verebileceğimiz tek bir yanıt var: kimse bunun böyle olması gerektiğini iddia etmiyor, sadece sık sık bununla karşılaşıldığı da bir gerçek. Ne kadar karşı çıkılırsa çıkılsın, aşk ile sorunları ve çatışmalarının, insan yaşamında —titiz ve dikkatli soruşturmaların gösterdiğine göre— kişinin sandığından çok daha önemi olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda travma kuramı moda olmaktan çıkmıştır; nevrozun temelinde travmanın değil, gizli bir erotik çatışmanın yattığı buluşu ile travma anlamını yitirmiştir.

II

EROS KURAMI

BU buluşla travma sorunu hiç beklenmedik bir şekilde çözülmüş oluyordu; ne var ki, yerini erotik çatışma sorunu almıştı. Verdiğimiz örnekten anlaşılacağı üzere, bu sorun, sıradan bir erotik çatışma ile karşılaştırılamayacak birtakım anormal unsurlar içeriyordu. İnsana acayip, inanılmaz gelen şey, hastanın gerçek tutkusunun kendisinden gizli olmasıydı, bilincinde canlı olan, sadece kendi iddiasıydı. Vakamızda, tartışma götürmeyecek şey, gerçek ilişkinin karanlıkta kaldığı, bilinci sahte ilişkinin kaplamış olduğu idi. Bu olayları kuramsal olarak açıklayacak olursak, şu sonuca varıyoruz: Bir nevroz vakasında, birbiriyle çatışan, biri bilinçdışı, iki eğilim vardır. Bu çok genel bir ifade. Mahsus böyle söylüyorum, çünkü patalojik çatışma, kişisel bir dava ise de, aynı zamanda, kendini bireyde belirten, alabildiğine geniş tabanlı bir insan çatışmasıdır da, insanın kendine karşı bölünmesi, uygar insanın «mümtaz vasfıdır» da ondan. Nevrotik kişi, doğa ile kültürü kendi içinde bir uyum durumuna getirmek zorunda kalan, bölünmüş bir kişiliktir.

Kültürün gelişmesi, bildiğimiz gibi, insanın içindeki hayvanın derece derece boyunduruk altına alınmasıyla olur. Özgürlüğe susamış yanımız başkaldırmadan gerçekleştirilemeyecek bir ehlileştirme sürecidir bu. İnsanların üstünden zaman zaman, kültürlerinin sınırları içinde uzun süre hapsolmuş bir çılgınlık dalgası geçer. Antikite çağı, bunu Doğudan gelen Diyonizos cümbüşlerinde yaşamıştı; klasik kültürün temel ve karakteristik bir unsuru durumuna gelmişti bu yaşantı. Bu cümbüşlerin ruhu, İsa'dan önceki son yüzyılın sayısız mezhep ve felsefe ekollerindeki Stoacı asetisizm (züht) idealinin gelişmesine epey katkıda bulunmuş, o çağın Mitraizm ve Hıristiyanlık gibi iki züht dinini meydana getirmişti. İkinci

bir Diyonizosçu uçarılık dalgası, Batıda, Rönesansta görülmüştü, İnsanın kendi çağının ruhunu değerlendirmesi kolay değildir, son yarım yüzyılın doğurduğu, birbirini izleyen devrimler sorunlar arasında «cinsellik sorunu» yepyeni bir edebiyat türü yaratacaktı. Bu «akımda» psikanalizin başlangıcını görüyoruz; bunun psikanaliz kuramları üzerinde alabildiğince *tekyanlı bir etkisi olmuştur.* Ne de olsa, çağının akımlarından kimse kendini tamamiyle bağımsız kılamaz. O günden beri «cinsellik sorunu» genelde, siyasal ve ruhsal sorunlar tarafından arka plana itilmiştir. Bu, insanoğlunun içgüdüsel yapısının, uygarlığın zorla koyduğu engellere daima karşı çıkmakta olduğu esas gerçeğini değiştirmez. Adlar değişir, gerçek değişmez. Bugün biliyoruz, uygarlığın zorlamalarıyla çatışan sadece hayvansı yanımız değildir, bilinçdışından yükselen yeni fikirlerdir çoğu zaman; bu fikirler de, içgüdüler kadar baskın uygarlıklara aykırı düşmektedir. Günümüz insanının, temelde «cinsellik sorununun» önemsiz bir önsezgisi olan politik tutkularla coşması karşısında, kolayca, bir nevroz siyasal kuramı ortaya atabiliriz. Öte yandan, daha sonra, politikanın da, daha derin bir dinsel coşkunun öncüsü olduğunun farkına varabiliriz. Nevrotik, haberi olmadan, çağının baskın akımlarına kendini kaptırır ve bunları kendi çatışmasına yansıtabilir.

Nevroz, çağımızın sorunu ile yakından ilgilidir; bireyin, genel sorunu kendi kişiliği içinde çözümlemesi için yaptığı başarısız bir girişimdir aslında. Nevroz, Özben'in bölünmesidir. Çoğu kimsede bunun nedeni, bilinç eski ahlâk idealine sımsıkı tutunmakta devam ederken, bilinçdışının, bilincin yadsımaya çalıştığı —çağdaş anlamında— ahlâkdışı ideal peşinde koşmasıdır. Bu tip insanlar gerçekte olduklarından daha saygın görünmek isterler. Çatışma, öteki türlü de olabilir: görünürde saygı telkin etmeyen ve davranışlarını hiç kayıt altına almak istemeyen insanlar da vardır. Bu aslında kötü numarası yapmaktır, çünkü arka plandaki bilinç-dışına düşen ahlâksal yanları ahlâkçı görünen adamın ahlâkdışı yanının ters bir ifadesi olduğu kesindir. Dolayısıyla, uçlara kaçmaktan çekinmelidir, çünkü bu, daima esas durumun görünürdeki durumun karşıtı olduğu izlenimi uyandırır insanda. «Erotik çatışma» düşüncesini açıklığa kavuşturmak için, genel bir inceleme gerekli idi. Şimdi artık önce psikanaliz tekniğini, sonra da terapi sorununu ele alabiliriz.

Bu teknikteki en büyük sorun, elbette ki, en kısa ve en uygun yoldan, hastanın bilinçdışında neler olup bittiğine ulaşmak sorunudur. Başlangıçtaki yöntem, hipnotizma idi: hasta hipnotik konsantrasyon durumundayken, sorgulanıyor, ya da, gene aynı durumda, kendiliğinden açığa vurduğu fantezilere kulak veriliyordu. Bu yönteme bugün de arasıra başvuruluyor, ancak, şimdi uyguladığımız tekniğin yanında, bu, ilkel, çoğu kez de yetersiz kalıyor. İkinci bir yöntem ise, Zürich psikiyatri kliniğindeki çağrışım yöntemi olmuştur. Deney sırasında, karakteristik bozukluklarla kendini belli eden, duygu-yüklü fikirler diyebileceğimiz «kompleksler» halinde, çatışmaların yansıtıldığı görülmektedir. Ancak, hastalığa neden olan çatışmalara erişmenin en önemli yöntemi, ilk Freud'un gösterdiği gibi, düş yorumudur.

Düş konusunda «yapı ustalarının beğenmeyip bir kenara attığı taş, kilit taşı durumuna gelmiştir» diyebiliriz. Düş, psişenin, şu ele avuca sığmaz, önemsiz görünen ürünü, ancak çağımızda horgörülmeye başladı. Eskiden kaderin habercisi, yakında meydana gelecek bir olayın işareti idi, kutsal ruhtu, tanrıların müjdecisi sayılırdı. Bugün, düşü, görevi bilinçten gizlenen sırları açığa çıkarmak olan, bilinçdışının elçisi gibi görüyoruz; bu görevini ise tam olarak yerine getirmekte. Düşün «dış görünüşü», yani hatırladığımız şekli, Freud'un görüşüne göre, bize evin içi hakkında herhangi bir fikir vermeyen, sadece bir cephe, tersine, «düş-sansürcüsü» nün yardımıyla, onu dikkatle gizlemekte. Ama, bazı teknik kurallara başvurarak düşgören kişiyi, gördüğü düşün ayrıntıları üzerinde konuşturduğumuz takdirde, çağırışımlarının belli bir yöne doğru yöneldiğine ve belirli temalar çevresinde dolaştığına tanık olmakta gecikmiyoruz. Bu temalar, kişisel anlam taşımaktadır, düşün arka planında olabilecek, insanın aklına taş çatlasa gelmeyecek bir anlam içermektedir; dikkatli bir araştırmanın gösterdiği gibi, bu arka plan ile düşün dış görünüşü arasında son derece nazik, ince, dakik bir ilişki vardır. Düşün bütün ipuçlarını birleştiren bu fikirler kompleksi, aradığımız çatışmanın ta kendisidir, ya da, kendini duruma göre ayarlayan bir türüdür. Freud'a göre, çatışmadaki acı verici, aykırı düşen unsurlar, bu şekilde örtbas edilmekte, ya da silinmekte, ortaya «istek-gerçekleştirme» denilen bir durum çıkmaktadır. Ancak düşlerin belirli istekleri gerçekleştirdiği pek

enderdir; örneğin, vücudun uyarılarının oluşturduğu düşler bunlardandır: uyurken karnı acıkan bir kimsenin düşünde leziz yemekler gördüğü gibi. Uyurken kişi, bir yandan kalkmak isterken, bir yandan uykusuna devam etmek istediği durumlarda, düşünde uyanıp kalktığını görür örneğin. Gene, Freud'un görüşüne göre, niteliğinin, uyanık zihnin düşünceleri ile bağdaşmadığı bilinçdışı istekler vardır; insanın, kabul etmekten kaçındığı, acı yüklü dilekleri vardır; Freud'un, düşün gerçek mimarları olarak gördüğü dilekler bunlardır. Örneğin, görünüşte bir kız-çocuk annesini gönülden sevmektedir, ama düşünde, annesinin öldüğünü görür ve büyük acı duyar. Freud'a göre, bu kız, annesine karşı, kendinin bilincinde olmadığı, gizli, acı duygular beslemekte, annesinin bu dünyadan göçmesini istemektedir. En saf kız çocuğunda bile böyle duygular görülebilir, ama kendisine bu gibi duygular zorla yüklenmeye kalkışıldığında, çocuk şiddetle karşı çıkar. Görebildiğimiz kadarıyla, düşün, dış görünüşünde, istek-gerçekleştirme izinden çok, korku, panik gibi şeylerle, yani, varsayılan bilinçdışı-içtepinin tam karşıtı ile, karşılaşmaktayız. Ancak, pek iyi bildiğimiz gibi, abartılı bir panik durumu, insanı, çoğu kez ve haklı olarak söz konusu durumun tam zıddı bir durumun varlığından kuşkulandırır. Bu noktada, ince eleyip sık dokuyan okuyucu, haklı olarak soracaktır: düşte panik durumunun abartılmış haliyle ne zaman karşılaşırız diye. Görünürde istek-gerçekleştirmenin izine rastlamadığımız bu tür düşler sayısızdır: düşteki çatışma, bilinçdışında meydana gelmektedir. Aslına bakılacak olursa, düşgörenimizde, anneden kurtulma isteği vardır; bilinçdışı dili ile ifade edilecek olursa, annesinin ölmesini istemektedir. Ancak, aslında böye bir eğilimi var diye suçlayamayız onu, çünkü düşü çatıp kuran o değildir, bilinçdışıdır. Bu eğilimin bilinçdışı olması, düşgören açısından hiç beklenmedik bir şeydir. Bunu bilinçli bir şekilde düşünmediğini kanıtlamaya böyle bir şeyi düşünde görmüş olması yeterlidir. Annesinin niçin ortadan kalkması gerektiğini bilmemektedir. Erişkinin dünyasında kendini belli etmeyen, çocukluk çağındaki bütün içgüdüsel içtepileri de içeren, belleğin anımsayamayacağı kadar gerilere gitmiş şeylerin, bilinçdışının belli bir katında saklı bulunduğunu biliyoruz. Bilinçdışından yükselen şeylerin çoğunun, çocuksu nitelikte olduğu söylenebilir; örneğin, «Annem ölünce, benimle evlenirsin, değil mi,

baba?» gibi basit sorular söz konusu olabilir. Bir çocuk isteğinin bu şekilde ifade edilmesi, yakında duymuş olduğu, evlenme isteğinin yerini almaktadır; nedenini henüz anlayamadığımız, düşgören için, vakamızda acı verici bir istektir Evlenmek fikri, daha doğrusu, buna tekabül eden içtepinin ciddiliği, «bilinçdışına itilip bastırılmıştır», oradan kendini, ister istemez, çocuksu bir söylemle belli edecektir, çünkü bilinçdışının emrindeki malzeme, genelde çocukluk çağındaki anılardan oluşmaktadır. Düş, acı veren, çocukça bir kıskançlık içermekte. Düşgören babasına âşık gibi, bu yüzden annesinden kurtulmak istiyor. Ama esas çatışma, bir yandan evlilik arzusu, öte yandan bu konuda bir türlü karar verememesinde; kesinlikle neler olacağını, uygun bir koca olup olmayacağını bilmiyor. Üstelik, aile yaşamını seviyor, sevgili annesinden ayrıldığında, büyüyüp bağımsızlığını elde ettiğinde, durumunun nasıl olacağını düşünüyor. Evlilik sorununun ciddi bir sorun olduğundan, kendisine egemen olduğundan habersiz; sorunu bir yana bırakıp, anababa evine süklüm püklüm dönemez. O eski çocuk değildir artık; evlenmek isteyen bir kadındır. Bu kimliği ile dönüyor, koca bulmak isteği ile. Ama aile içinde, baba koca durumunda; koca olarak babasını seçtiğinden haberi yok. Ama, bu bir yasak akraba evliliği, ensest olmaz mı? Böylece ikinci bir entrika teması giriyor işin içine. Freud, bu ensest eğiliminin esas neden olduğu üzerinde duruyor, düşgörenin bir türlü karar verememesinin gerçek nedeni de bu ona göre. Bu açıdan bakıldığında, saydığımız öteki nedenler ikinci derecede kalmakta. Benim bu görüş karşısındaki tutumun şu: falan yerde bir cinayet işlenmesi, çatışmaya neden olan, dünyanın her yerinde görülen adam öldürme cinnetinin varlığını kanıtlayamayacağı gibi, ensest eylemin de dünya çapında bir olay olduğu söylenemez. Hepimizin içinde, her türlü suç işleme tohumu yok değil. Ancak bir tohumun varlığı ile, nevrozdaki gibi kişilik bölünmesine yol açacak fiilî bir çatışma arasında dağlar kadar fark vardır.

Nevrozun tarihini dikkatle inceleyecek olursak, genelde kritik bir an ile karşılaştığımızı görmekteyiz, karşı konulmayıp, bertaraf edilmeye çalışılan bir sorun ile karşılaşılan bir andır bu. Bu kaçış, tıpkı ardında yatmakta olan tembellik, gevşeklik, korkaklık, endişe, bilgisizlik ve bilinçsizlik gibi doğal ve sık görülen bir tepkidir. İşler nahoş, çetin, tehlikeli

olduğunda, duraksarız ve kaçamak davranırız. Bu nedenler, yeter de artar bile. Varlığı kuşku götürmeyen ve Freud'un haklı olarak gördüğü ensest belirtileri, bence ikincil bir olaydır, üstelik patolojiktir.

Düş, çoğu kez görünürde anlamsız ayrıntılarla doludur, bir saçmalık havası egemendir, ya da, yüzeysel olarak bakıldığında, anlaşılmaz, şaşkınlık yaratır. Dolayısıyla, sabırla, alabildiğine dolaşık bir kördüğümü ciddi bir şekilde çözmeye başlamadan önce, daima, belli bir direnmeyi yenmeniz gerekir. Ancak sonunda, gerçek anlamını ortaya çıkardığımızda, düşgörenin sırlarına vâkıf olduğumuzu anlarız, görülen düşün son derece anlamlı olduğu, gerçekte söyledikleri her şeyin önemli ve ciddi olduğunu farkederiz. Bu buluş, çağımızın akılcı niteliğinin şimdiye dek ciddiye almadığı, düşlerin anlamı olduğu sözde-boşinancına daha saygılı davranmamızı zorunlu kılıyor. Freud'un dediği gibi, düş yorumu, bilince giden *via regia*'dır, dosdoğru yoldur. Dosdoğru, insanın sırlarına götürür kişiyi, hekimin ve ruh eğitimcisinin elinde eşsiz bir alettir.

Yalnızca Freud'çu psikanaliz değil, genelde analitik yöntem de, birtakım düş yorumlarından ibarettir. Tedavi esnasında düşler, birbiri ardından bilinçdışının içeriklerini yüzeye çıkarır, bunları, gün ışığının mikroplardan arındırıcı gücüyle karşı karşıya bırakır; bu yolla, kaybolup gittiği sanılan nice değerli şey, yeniden kazanılmış olur. Kendisi hakkında yanlış fikirler besleyen bir çok kimse için geçireceği tedavinin gerçek bir işkence olacağı kesindir. Çünkü, eski bir tasavvuf sözü «Neyin var neyin yoksa ver ki, hepsini geri alasın!» der, böylece kendi içinde daha derin, daha güzel, daha kapsamlı bir şeyin doğabilmesi için, kurduğu bütün boş hayallerini bırakması gerekecektir. Bu, tedavi sırasında bir kez daha bilincine varılan bu gerçek, eski bir hikmettir; bu tür bir psişik eğitimin ise kültürümüzün en enerjik çağında gerekli görülmesi dikkat çekicidir. Analiz, çok daha derinlere inerse de, bu, birçok açıdan Sokrates'in yöntemi ile karşılaştırılabilir. Freud'çu araştırma tarzı, patojenik çatışmanın, kaynağı bakımından, erotik veya cinsel unsurun aşırı derecede önemi olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Bu kurama göre, bilinçli zihnin eğilimi ile ahlâkdışı, uyumsuz, bilinçdışı istek arasında bir çarpışma söz konusudur. Bilinçdışı istek, çocukluk dönemine aittir, yani, artık şimdi ile uyuşmayan, dolayısıyla da ahlâksal nedenlerden bastırılmış olan ve

çocukluk çağına kadar uzanan bir istektir. Nevrotik insan, anlamını açıklayamadığı, keyfi sınırlamalarla bağdaşmayan bir çocuk psişesine sahiptir; bu ahlâkı benimsemeye çabalamakta, ama kendi içinde bölünmektedir: bir yanı, sorunu ortadan kaldırmaya, öteki yanı, özgürlüğe kavuşma peşindedir — sürüp giden bu çatışmanın adı nevrozdur. Söz konusu çatışma, her açıdan bilinç düzeyine çıkmış olaydı, pek muhtemelen hiçbir zaman nevrotik arazlar doğurmazdı: bu arazlar, yaradılışımızın öteki yanını göremediğimizde ve sorunların neden ısrarlı olduğunu anlayamadığımızda ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu koşullar altında belirmektedir, böylece psişenin tanınmayan yanını dile getirmektedir. Böylece, araz, Freud'a göre bilinç düzeyine çıktığında, ahlâksal inançlarımızla şiddetli bir çatışmaya giren, benimsenmeyen isteklerin gerçekleştirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, psişenin gölge yanındaki sorun, bilincin gözlemi dışında kaldığından, hasta tarafından çözümlenememektedir. Hasta onu düzeltememekte, onunla anlaşamamakta, öte yandan onu görmezlikten de gelememektedir; çünkü, gerçekte, bilinçdışı içtepilerine «hâkim olamamaktadır». Bilinçli zihin hiyerarşisi dışına atılan bu içtepiler özerk kompleksler haline dönüşmüştür; analiz büyük direnmelerle karşılaşması pahasına bunları yeniden denetim altına alacaktır. Gölge yanlarının bulunmaması ile övünen hastalar vardır: bize içlerinde her hangi bir çatışma bulunmadığına dair teminat verirler, ne var ki, kaynağı belirsiz başka şeylerin, histerik davranışlar, kendi kendilerine ve komşularına oynadıkları gizli oyunlar, sinirden doğan mide krampları, vücudun orasında burasında beliren sancılar, durup dururken sinirlenmeler ve daha bir sürü sinir arazlarının yollarını tıkamakta olduklarının farkında değillerdir. Freud psikanalizi-çok şükür-bastırılmış olan içgüdülerin dizginlerini koyvererek büyük kötülük etmekle suçlanmıştır. Bu korku, ahlâksal ilkelerimizin etkinliği konusunda ne kadar güvensiz durumda olduğumuzu göstermiştir. Halka göre, sefahata düşmemelerinin nedeni kilisede vazedilen ahlâktır. Aslında, her hangi bir ahlâk ilkesinden çok daha gerçek olan ve ikna edici sınırlar koyan şey zorunluluktur. Psikanalizin, hayvansal içgüdeleri bilince çıkardığı doğrudur, ancak, birçok kimsenin inanmak isteyeceği gibi, bu içgüdülere sınırsız serbestlik tanımaktan çok, onları amaçlı bir bütün

içinde toplamaya çalışmaktadır. Bir insanın kişiliğinin, tümüne egemen olması her halükârda bir avantajdır, yoksa, bastırılmış unsurlar durup dururken başka bir yerde belirebilirler. İnsanlar, yapılarının gölge-yanını görebilecek şekilde eğitilmiş olaydılar, hemcinslerini daha iyi anlayıp sevmeleri mümkün olurdu belki. Biraz daha az ikiyüzlülük, kişinin kendisini biraz daha iyi tanıması, komşumuz için iyi olurdu; çünkü, kendimize uyguladığımız haksızlık ve şiddeti başkalarına aktarmaya hepimiz hazırızdır.

Freud'un duyguları bastırma kuramı, dünyada, sadece sanki içgüdüsel ahlâkdışı yanlarını bastıran, üstün ahlâklı kimseler varmış gibi davranıyor. İçgüdüsel içtepilerinin dizginlerini tamamiyle serbest koyvermiş bir halde yaşayan ahlâkdışı kimsenin, bu kurama göre, nevroza karşı bağışıklı olması gerekir. Deneyimlerin gösterdiğine göre, gerçek böyle değil oysa. Bu adam da, tıpkı diğer adamlar gibi pekâlâ nevrotik olabilir. Onu analiz ettiğimizde, ondaki bastırılan şeyin ahlâk olduğunu görüyoruz. Nevrotik ahlâkdışı kişi Nietzsche'nin çarpıcı deyimi ile, hareketlerinin düşünceleriyle uyum içinde olmadığı «solgun suçlu» gibidir.

Bastırılmış edeplilik kalıntılarının, bu durumda insanın içgüdüsel yapısı üzerinde gereksiz bir kontrol uygulayan, çocukluk çağından geleneksel olarak arta kalmış şeyler olduğu için, kökten sökülüp atılması gerektiği görüşüne katılmak mümkün. Ancak, *écrasez l'infâme* (boş inanç ile horgörü) ilkesi sınırsız bir sefihlik kuramına varır ki, bu, doğal olarak, alabildiğine saçma ve fantastik olur. Freud ekolünün de unutmaması gereken bir şey, ahlâkın, Sina Dağı'ndan insanlara kabul ettirilmek üzere taş yazıtlar ile indirilmediği, insanlık kadar eski, insan ruhunun bir işlevi olduğu. Ahlâk, insana dışardan zorla kabul ettirilen bir şey değildir; ilk günümüzden beri içimizde vardır — insan toplumunun ortak yaşamının, onsuz varlığını sürdüremeyeceği şey de, Musa'nın yasası değil, ahlâksal yapımızdır. Toplumun bütün düzeylerinde ahlâkla karşılaşmamız bundandır. Aynı zamanda, sürünün ortak yaşamını da yöneten, hareketleri içgüdüsel olarak ayarlayan yoğun bir insan topluluğunda geçerlidir. Öteye geçildi mi, yürürlüklerini yitirirler. Ötede egemen olan eski gerçek *Homo homini lupus*'dur (insan insan için kurttur). Uygarlık geliştikçe, giderek, daha geniş insan topluluklarını aynı ahlâk düzeninin kurallarına tâbi

kılmayı başarmış bulunuyoruz; ancak sosyal sınırlar ötesinde, yani birbirinden bağımsız insan toplulukları arasındaki boşlukta, bu ahlâk düzenini gerçekleştiremedik. Söz konusu boşlukta, eskiden de olduğu gibi, kanunsuzluk ve başıboşluk hüküm sürmektedir — ancak bunu, açıktan açığa söylemeye ancak bir düşman cüret eder.

Freud ekolü, nevrozda, cinselliğin temel öneminden, dahası sadece cinselliğin öneminden o kadar emin ki, bundan mantıksal bir sonuç çıkararak günümüzdeki cinsel ahlâka yiğitçe saldırmıştır. Bunun yararlı ve gerekli olduğuna kuşku yok, çünkü bu alanda durumun son derece çapraşık olması yüzünden, eskiden olduğu gibi bugün de pek billurlaşmamış fikirler mevcut. Nasıl Orta Çağda her bir vakaya uyacak belirgin bir mâli ahlâk yasası olmadığı, sırf bir yığın ahlâkı olduğu için, mâliye horgörülüyor idiyse, bugün de sadece bir yığın cinsel ahlâkı söz konusu. Yasadışı çocuk sahibi olan bir kız, kınanmakta, onun edepli, efendi bir insan olup olmadığını kimse düşünmemektedir. Yasaca onaylanmayan her türlü aşk, ister doğrudürüst kimseler, ister cibilliyetsizler arasında olsun, ahlâkdışı görülmektedir. Olan biten şey bizi öyle şaşkına çevirmiş durumda ki, olayın nasıl *vukuu* bulduğu ve *kimin* başına geldiğini hâlâ unutuyoruz. Orta Çağda da mâliye denince vahşice arzulanan, parıl parıl parlayan altın anlaşılırdı, altınsa şeytanın ta kendi idi.

Gene de, işler göründüğü kadar basit değildir. Eros sorunu, gelecekteki kurallar ne olursa olsun, çözümlenmiş bir sorun değildir, öyle olarak da kalacaktır. İnsanın bir yanı, hayvansı bedeni olduğu sürece varolacak ilksel hayvansı yaradılışına aittir, öte yandan, ruhun en yüce hali ile ilişkilidir. Ancak ruhu ile içgüdüsü doğru uyum içindeyken, gelişip serpilir. Herhangi birinden yoksunsa, sonuç hastalığa yol açar, ya da kolayca maraziliğe dönecek bir tekyanlılık olur. İnsanda, aşırı kaçan hayvansallık, uygar kişiyi hasta eder, aşırı uygarlıksa, hasta hayvanlar yetiştirir. Bu ikilem, Eros'un insanın ne kadar güvensiz bir ortamda olduğunu göstermektedir. Çünkü, eninde sonunda, Eros, insanüstü bir güçtür, doğanın kendi gibi, dizginlenmeye ve sanki güçsüzmüş gibi sömürülmeye açıktır. Ne var ki, doğaya karşı zafer kişiye pahalıya mal olur. Doğanın, ilke açıklamasına ihtiyacı yoktur, bütün istediği, hoşgörü ve bilgece ölçülülüktür.

Bilge Diotima'nın, Sokrates'e dediği gibi: «Eros güçlü bir şeytandır». Onu, hiçbir zaman altedemezsiniz, etseniz dahi, kendi zararınıza olur. Temel unsurlardan biri olmasına rağmen, iç dünyamız bundan ibaret değildir. Böylece, Freud'un nevrozun cinsellik kuramı gerçek olaylar üzerine kurulu bir ilkeye dayanmakta. Ancak tekyanlı ve biricik gerçek olma yanılgısına düşüyor; aynı zamanda, sınır tanımayan Eros'a da kaba cinsellik deyimleri yamama ihtiyatsızlığında bulunuyor. Bu bakımdan Freud, bütün umudu dünya bilmecesini test tüpü içinde çözmek olan, maddeci çağın tipik temsilcisidir. Freud'un kendi de, yıllar geçtikçe, kuramındaki dengesizliğini kabul etmiş, *libido* diye adlandırdığı Eros'un karşısına, yok edici içgüdüyü, yani ölüm içgüdüsünü koymuştur. Ölümünden sonra yayımlanan bir yazısında şöyle demektedir: «Uzun düşünüp taşınmalardan sonra, sadece iki temel içgüdünün varlığını kabul etmeye karar verdik: bunlar *Eros* ile *yokedici ölüm içgüdüsüdür*. Bu temel içgüdülerin ilkinin amacı gittikçe büyüyen birimler kurmak ve onları korumak, kısacası bir arada tutmak; ikincisinin amacı ise tersine, bu bağları bozmak ve her şeyi yok etmek. Bu nedenle buna ölüm içgüdüsü dedik».

Bu kavramın kuşku götüren başka yanlarının daha derinine inmekten kaçınıyorum. Apaçık bir şey var, herhangi başka bir süreç gibi, yaşamın da bir başlangıcı, bir de sonu var; bu başlangıç ise, aynı zamanda sonun bir başlangıcı. Freud, her halde şunu demek istiyor: her süreç bir enerji olayıdır, enerji ise ancak karşıtların geriliminden doğar.

III

ÖTEKİ GÖRÜŞ AÇISI
İKTİDAR İSTENCİ

ŞİMDİYE kadar söz konusu yeni psikoloji sorununu genelde Freud'çu açıdan ele aldık. Alabildiğine gerçek bir hakikati önümüze serdiği kesin; içimizdeki bir şey bunu kabul etse de, gururumuz ve uygarlaşan bilincimiz kabul etmeyebilir. Bu gerçek çoğu kimseyi sinirlendiriyor, düşmanca davranmalarına, hatta korkmalarına neden oluyor; dolayısıyla da bir çatışmanın varlığını kabule yanaşmıyorlar. İnsanın, sadece ufak tefek zayıf yanlarından ve kusurlarından ibaret olmayan, kesinlikle şeytanî bir dinamizme sahip, gölge-yanı'nın olması korkunç bir düşünce doğrusu. İnsan, birey olarak, bunun farkında değildir pek; koşullar ne olursa olsun, kendi kendini aşması inanılır gibi görünmez ona. Gelgelelim, bütün bu zararsız yaratıklar, bir araya gelip de bir yığın oluşturmaya görsünler, kudurmuş bir canavar karşısında buluruz kendimizi; her birey, bu canavarın bedeninde minik bir hücreden başka bir şey değildir; istese de istemese de, kanlı saldırılarına onunla birlikte gitmekten, hatta elinden geldiğince ona yardım etmekten kaçınmaz. Çevresini bu uğursuz olasılıkların yarattığı kuşkuların sardığı insan, doğasının gölge-yanı'nı görmezlikten gelmektedir. Gene de, alabildiğine gerçek, o yararlı ilk günah inancıyla körü körüne mücadele etmektedir. Acı duyarak bilincine varmış bulunduğu çatışmayı kabul etmekte bile tereddüt etmekte. Yaşamın güçlüklerle dolu yanı üzerinde ısrar eden bir psikoloji akımı —şu veya bu konuda önyargılı olsa da, abartılı davransa da— ürkütücü demeyelim ama en azından hoş karşılanmaz; bizi sorunun dipsiz uçurumuna bakmaya zorlar da ondan. Bu olumsuz yanımız

olmadan bütünleşemeyeceğimizi, tıpkı öteki cisimler gibi, bizim de, gölgede kalan bir yanı olan bu bedeni yadsıyacak olursak, üç boyutlu olmaktan çıkıp, dümdüz, tatsız tuzsuz bir duruma geleceğimizi bize duyuran bir güç olmalı. Ne var ki, bu beden, hayvan ruhlu bir hayvandır, içgüdüye kayıtsız şartsız boyun eğen bir organizmadır. Kişinin gölge-yanı ile özdeşleşmesi, içgüdüyü, arkaplanda, sinmiş duran o korkunç dinamizmi kabul etmek demektir. Hıristiyanlığın sofu ahlâkı bizi bundan kurtarmak istemektedir, ancak bunu, insanın hayvan doğasını derinden altüst etmesi pahasına gerçekleştirmektedir.

Bunun ne demek olduğunun, içgüdüye «evet» demenin ne demek olduğunun farkına varan var mı acaba? Nietzsche'nin arzusu buydu, buydu öğretmek istediği, bu arzusunda da alabildiğine ciddiydi. Ender rastlanan bir tutku ile, bütün yaşamını, üstüninsan fikrine adamıştı, yani içgüdüye boyun eğerek kendini aşan insan fikrine. Ne biçim bir seyir izleyecekti bu tür bir yaşam tarzı? *Zerdüşt*'ün kehanette bulunduğu gibi oldu sonunda, önseziyle algıladığı ip cambazının ölümle sonuçlanan âkibetinde olduğu gibi, «aşılmaması» gereken adam, ölmekte olan ip cambazına: «Ruhun bedeninden önce ölecek» demekte idi. Daha ilerde cüce, Zerdüşt'e: «Ey Zerdüşt, bilgelik taşı! Kendini yükseklere atıyorsun ya, atılan her taş er geç yere düşer!» diyecekti. «Sen ey kendine mahkûm kişi, kendi taşını kendin atmaya mahkûm kişi, sen ey Zerdüşt, gerçekten yükseklere atıyorsun ya taşı — tepene düşecek sonunda.» Kendi için «Ecce Homo» diye bağırdığında, çok geç kalmıştı, tıpkı bir kez daha, bu söz telâffuz edildiğinde, geç kalmış olduğu gibi, ruh, beden ölmeden önce çarmıha gerilmeye başlamıştı bile.

Böylesine olumlu bir tutumu vazeden birinin yaşamına, iyiden iyiye eleştirel bir yaklaşımla bakıp, böyle buyuran kişinin sözlerinin kendi yaşamı üzerindeki etkilerini inceleyelim. Bu açıdan bakıp yaşamını inceden inceye tetkik ettiğimizde, içinde bulunduğu gerilim aklını patlatıncaya kadar Nietzsche'nin içgüdüsü ötesinde kahramanların ulu yüksekliklerinde yaşadığını en titiz bir sağlık rejiminin, titizlikle seçilmiş iklim şartları altında bir sürü uyku ilacının yardımıyla yaşadığını kabul etmek zorundayız. Olumludan söz ederken, olumsuzu yaşıyordu. İnsana, insan denen hayvana karşı duyduğu nefret çok büyüktü. Her şeye rağmen,

sık sık hayal ettiği ve yutmak zorunda olmaktan korktuğu koca lokmayı yutamıyordu bir türlü. Zerdüşt arslanının kükremesi, yaşamak için feryat figan eden bütün o «üstün» insanları bilinçdışı mağarasına gerisingeri itmişti. Yaşayışı buyurduklarıyla bağdaşmıyordu. Çünkü «üstün» insanları bilinçdışı mağarasına gerisingeri itmişti. Yaşayışı buyurduklarıyla bağdaşmıyordu. Çünkü «üstün» insan dediği, uyku ilacı olmaksızın uyuyabilmeliydi, Naumburg'da ve Basel'de «sise, gölgeye» aldırmadan yaşayabilmeliydi. Evlenmek, çoluk çocuk sahibi olmak, mevki sahibi olmak, saygı görmek istiyor, yaşamın anlık gerçeklerinin, estetik anlayış ve zevkten yoksun kişilerin beğendiği şeylerin dahi tadına bakmak istiyordu. Nietzsche, bu içgüdüyü, yaşamak isteyen hayvansal dürtüleri yaşayamamıştı. Tüm büyüklüğüne ve önemine karşın, Nietzsche patolojik bir kişilikti.

Yaşadığı içgüdü yaşamı değil de, neydi peki? Nietzsche'nin uygulamada içgüdüyü yadsıdığı söylenebilir mi? Kendisi bunu kabule yanaşmazdı, eminim. Tersine, içgüdüsel yaşamını en yüksek anlamda yaşadığını kolayca kanıtlayabilirdi de. Kendi kendimize hayret içinde sorabiliriz, nasıl oluyor da, insanın içgüdüsel doğası, onu hemcisinden ayırıyor, insanlıktan tamamiyle soyutluyor, nefretin ayakta tuttuğu sürüden ayırıyor? İçgüdüyü, insanları birleştiren, çoluk çocuk sahibi yapan, koşturan, duyusal isteklerinin doyumuna çalışan bir etken olarak düşünüyoruz. Bunun, içgüdünün olası cephelerinden sadece biri olduğunu unutuyoruz. Biyolojik türün korunması içgüdüsü yanında, Özben'in de bir korunma içgüdüsü vardır.

Nietzsche'nin sözünü ettiği, işte bu içgüdüdür. Yani iktidar istencidir. Ona göre içgüdüsel ne varsa, bu iktidar istencini izlemekte. Bu Freud'un cinsellik psikolojisi açısından apaçık bir yanılgı, biyolojinin yanlış kavranması, *dekadan* bir nevroz örneği. Hıristiyanlığın ötesine doğru yaptığı bu sıçramanın içinde gizli tehlikeler olduğuna işaret ediyor. Hıristiyanlığın, insanın hayvansı tarafını yadsıması, elbette ki, Nietzsche'yi derinden etkilemiş, bundan dolayı, iyi ve kötü'nün ötesinde, daha yüksek düzeydeki bir insan tamlığı hayal etmişti. Hıristiyanlığın temel tutumlarını ciddi olarak eleştiren, aynı zamanda bu tutumların kendisine sağladığı korumadan da yoksun kalır. Karşı konmaz bir şekilde

hayvansı ruhun eline kendini terkeder. Bu, Diyonizos çılgınlığı anıdır, hiçbir şeyden kuşkulanmayan ruhta, tarifi olanaksız ürpertilere neden olan «sarışın hayvan»ın allak bullak edici tezahürüdür. Bu onu kahramana ya da yarı tanrı, insanüstü bir varlığa dönüştürmektedir. «İyi ve kötü»nün fersah fersah ötesinde duyacaktı kendini ister istemez.

Psikoloji açısından bakan kişi bu halin «insanın gölge-yanı ile özdeşleşmesi» olduğunu bilir, bu, bilinçdışı ile çarpışma anlarında her zaman görülen bir olaydır. Bu durumda işe yarayacak tek şey ihtiyatlı bir özeleştiridir. Bir kere, insanın dünyayı yerinden oynatacak bir şey bulması pek olası değildir, çünkü böyle şeyler dünya tarihinde pek seyrek görülür. İkinci olarak, böyle bir şeyin başka bir yerde de meydana gelip gelmediğini dikkatle incelemek gerekir — örneğin, Nietzsche bir filolog olarak, zihnini yatıştıracağına kuşku olmayan, eski Yunanda birtakım benzer yaşantılar bulabilirdi. Sonra, insan, bir Diyonizos yaşantısının, putatapanlığa dönük olduğunu görüp, burada keşfedilen yeni bir şey olmadığını, aynı hikâyenin ta başlangıçtan beri yinelenip durduğunu farkederdi. Unutulmaması gereken dördüncü husus ise, ruhsal durumun insanı, böyle kıvanç içindeki kahramansı, tanrımsı yüksekliklere çıkarmasının ardından, aynı gücün onu uçurumların dibine götüreceği besbelliydi. Bu düşünceler insanı avantajlı bir duruma getirirdi, bütün bu fanteziler, oldukça yorucu bir dağ tırmanma seferinden dönüşte, günün sıradan olaylarına dönmesiyle sona ererdi. Nasıl ki akarsular vadileri, geniş ırmaklar da düz arazileri arar, yaşam da sadece, sıradan şeyler boyunca akmakla yetinmez, her şeyi sıradan yapar. Olağandışı, eğer facia ile son bulmazsa, her zaman değilse de, kimi zaman, usul usul sıradan olanın yanısıra gider. Kronikleşen kahramanlık kasılıp kalır, buysa facia ile ya da nevrozla, ya da her ikisiyle birden sonuçlanır.

Yüksek gerilim çarpmıştı Nietzsche'yi. Ama bu vecd haline, Hıristiyanlığın yardımıyla da ulaşabilirdi pekâlâ. Bu, hayvan psişesi sorununa yanıt değil elbette — çünkü vecd halindeki hayvan bir canavardır. Hayvan, kendi yaşamının yasasına uyar. Böyle bir hayvana, uysal, «iyi» diyebiliriz. Ama vecd durumu, yaşamın kendi yasasının ötesine geçer ve doğa açısından bakıldığında uygunsuz hareket eder. Bu tür uygunsuzluk sadece insana özgüdür, bilinci ve özgür iradesi zaman zaman, hayvansı

doğasındaki köklerinden dizginlerini koparır. Hem kültürün, hem de aşırı gidildiğinde, ruhsal hastalığın temelidir. İnsan, kendine zarar gelmeden ancak belli bir miktarda kültüre dayanabilir. Kültür ve doğanın sonu gelmez ikilemi, bir şeyin fazla veya eksik olması sorunudur, yoksa, ya o ya bu sorunu değildir.

Nietzsche olgusu bizi şu soru ile karşı karşıya bırakıyor: gölge-yanı ile, yani iktidar istenci ile çarpışması, kendisine ne göstermişti? Bu sahte bir şey miydi, duygularını bastırma belirtisi mi? İktidar istenci gerçek miydi, yoksa sadece ikincil bir olay mıydı? Gölge-yanı ile çatışma birtakım cinsel fantezilerin dizginini koyvermiş olsaydı, durum apaçık anlaşılırdı: ama böyle olmadı. İşin esası, Eros değil, ben'in iktidarı idi. Bundan çıkaracağımız şey, bastırılan şeyin Eros değil, iktidar istenci olduğuydu. Eros'un gerçek, iktidar istencinin yapmacık olduğunu varsaymamız için neden yok. İktidar istenci de, Eros kadar güçlü, onun kadar eski ve özgün bir şeytandır.

Nietzsche'ninki gibi bir yaşama, altta yatan iktidar içgüdüsünün doğasına ender bir tutarlılıkla bağlı, ölesiye yaşanan bir yaşama, yapmacık, sahte bir yaşam diyemeyiz. Yoksa, Nietzsche'nin karşı kutbu Wagner için verdiği haksız hükümden biz de suçlu olurduk. Wagner için şöyle diyordu Nietzsche: «Onda her şey yapmacık. Gerçek, ya gizlenmiş, ya allanıp pullanmış; kelimenin iyi ve kötü anlamıyla tam bir sahne oyuncusu». Bu önyargının nedeni neydi peki? Wagner, Nietzsche'nin görmezlikten geldiği ve Freud psikolojisinin üzerine dayandığı öteki temel istenci simgeliyordu. Freud'un öteki içgüdüden, iktidar istencinden haberi olup olmadığı konusunda kendi kendimize soracak olursak, yanıtı, onu, «ben-içgüdüsü» adı altında algıladığı olurdu. Ne var ki, bu «ben-içgüdüleri»nin geniş mi geniş yer kaplayan cinsel unsurun yanında oldukça önemsiz bir yeri var. Gerçekte, insan doğası, ben-ilkesi ile içgüdü-ilkesi arasında korkunç, bitip tükenmek bilmeyen bir çatışmanın yükünü taşımaktadır: ben demek, engel, sınırlama demek, içgüdü ise sınırsızlık; ikisi de aynı güçte. Bir anlamda, insan, «sadece tek içtepinin bilincinde» olduğu için şükretmeli, ötekini tanımaya çalışırken de ihtiyatlı davranmalı. Ancak, ötekini de öğrenecek olursa, gerisi artık insanın kendine kalmış; bu durumda, *Faust*'un karşılaştığı çatışma ile karşı karşıya

demektir. *Faust*'un birinci bölümünde, Goethe, içgüdüyü kabul etmenin ne demek olduğunu göstermiştir. İçimizde ne kadar önemsiz, değersiz, korkak varsa siner ve bu kabulden korkup kaçar bahanesi mükemmeldir: içimizdeki «öteki», gerçekten «bir başkasıdır», gerçekte, düşünen, eylemde bulunan, duyan, iğrenç ve alçakça olan her şeyi arzulayan sahici bir insandır. Bu şekilde yapmacık olanı elimize geçirip, ona savaş ilan ederek rahatlarız. Ahlâk tarihinde bu kronik mizaçlardan örnekler vardır. Bunlardan biri, sözünü ettiğimiz Wagner'e, Paulus'a karşı Nietzsche'dir. Günlük yaşam bu çarpıcı örneklerle doludur. Bu akıllı yolla insan, kendini, karşısında cesaretinin ve gücünün yok olabileceği *Faust*'un faciasından kurtarabilir. Bütünleşmiş insan en amansız düşmanından, hatta düşman ordusundan daha korkunç olanın göğsünde barındırdığı «öteki-ben» olduğunu bilir. Nietzsche'nin içinde bulunan bir Wagner vardı, *Parsifal*'ine gıpta etmesi bundandı; ancak daha da beteri, içinde aynı zamanda Paulus'u da barındırması idi. Nietzsche, ruhun damgasını yemişti; «öteki» kulağına «Ecce Homo» diye fısıldarken, o, Paulus gibi, İsalaşmayı yaşamak zorunda kalmıştı — «Çarmıh karşısında yenilen» kim oldu sonunda, Wagner mi, Nietzsche'mi?

Kader bu ya, Freud'un ilk öğrencilerinden Alfred Adler, nevrozun temelini yalnızca iktidar ilkesi üzerine dayandırdığı bir başka bakış açısı geliştirdi. Tersten vuran bir ışık altında bakıldığında, aynı şeylerin nasıl bambaşka görüntüye büründüğü gerçeği insanı hayrete düşürüyor. İlk karşıtlığı ele alalım: Freud'a göre her şey daha önce yer almış olan olayların neden olduğu şaşmaz bir nedensellik zincirini izler, Adler'e göre ise her şey teleolojik (erekcil) bir «düzen» işidir. Basit bir örnek verelim: genç bir kadında endişe nöbetleri belirmişti. Geceleri kâbuslar görmekte, damarlarındaki kanı donduran canhıraş çığlıklarla uyanmaktaydı. Kendine hâkim olamamakta, kocasına sımsıkı sarılıp, ona kendisini bırakmayacağını, onu gerçekten sevdiğini söylemesi için yalvarıyordu. Zamanla sinirsel kökenli bir astım tablosu da ortaya çıkmış, nöbetler gündüz de gelmeye başlamıştı.

Freud yöntemi, hemen hastalığın ve arazlarının esas nedenini araştırmaya başlar. Endişe uyandırıcı neler görmüştü acaba düşünde? Vahşi boğalar, arslanlar, kaplanlar, kötü niyetli erkekler ona saldırıyor-

lardı. Peki, bunlar hastada neler çağrıştırıyordu? Evlenmeden önce yaşadığı bir hikâyeyi. Dağda bir sağlık merkezinde kalıyordu. Epey tenis oynamış, birtakım insanlarla tanışmıştı. Özellikle de iyi tenis oynayan, akşamleyin de gitar tıngırdatan genç bir İtalyan vardı. Aralarında küçük çapta bir flört başlamıştı, bir keresinde de birlikte ay ışığında gezmeye çıkmışlardı. Bu arada İtalyan, huyu kurusun, «hiç beklenmedik bir anda» karakterini belli etmişti. Adam «öyle bir bakışla bakmıştı ki» ona, o bakışı zihninden silip atamamıştı bir türlü. Bu bakış, onu düşlerinde de izlemişti; düşlerinde peşinden koşan hayvanların bakışı, tıpkı onun bakışına benziyordu. O bakış acaba sadece o İtalyanda mı vardı? Bir başka anı daha yardıma koşuyor burada. Hasta, on dört yaşındayken bir kazada babasını kaybetmiş. Babası sık sık yolculuğa çıkan bir dünya adamı imiş. Ölümünden az önce, kızını Paris'e götürmüş; gezdikleri yerler arasında Folies Bergères de varmış. Orada, kızın zihninden izi silinmeyecek bir olay geçmiş. Tiyatrodan çıkarken, oyalı boyalı bir yosma, edepsizce babasına toslamış. Kız dehşet içinde babasının ne diyeceğini beklerken, babasının gözlerinde o aynı bakışı, o hayvansı parıltıyı görmüş. Dile getirilemeyecek bir şey, gece gündüz kızı izlemeye başlamış. O günden sonra babasıyla olan ilişkisi değişmiş. Bazan sinir tutuyor, yanına yaklaşılmaz bir hal alıyormuş, bazan da babasına aşırı derecede sevgi gösterisinde bulunuyormuş. Derken, nedeni belirsiz, âni ağlama nöbetleri belirmiş, bir süre, babası ne zaman evde kalacak olsa, sofrada otururken yutkunma zorluğu çekmeye başlamış, boğulur gibi oluyor, bir iki gün sesi gidiyormuş. Babasının beklenmedik ölüm haberini alınca, önüne geçemediği bir acı duymuş ve histerik gülme nöbetine tutulmuş: çok geçmeden kendine gelmiş, durumu düzelmiş ve nevrotik araz nerdeyse tamamiyle kaybolmuş. Ancak İtalyan ile macerası, içinde, korktuğu bir şeyi depreştiriyormuş. Durup dururken, bir gün genç adamla ilişkisini kesivermiş. Birkaç yıl sonra da bir başkasıyla evlenmiş. Şimdiki nevrozunun arazlarının ilk belirmesi kocasının bir başka kadınla romantik bir ilişkisi olduğunu keşfedince, ikinci çocuğunun doğuşunun ertesine tesadüf etmiş.

Bu hikâye insanın zihninde birçok sorun uyandırıyor; örneğin, anneden hiç söz edilmiyor. Anne, sinirli bir tipmiş, vaktini hastane hastane dolaşarak, derdine çare arayarak geçiriyormuş. O da sinir kökenli

astımdan şikâyetçiymiş, onda da endişe arazları varmış. Hastanın hatırlayabildiği kadarıyla evlilikleri pek resmi cinstenmiş. Annesi babasını doğrudürüst anlayamamışmış; hasta kendinin babasını daha iyi anlamış olduğu kanısındaymış. Babası kızını çok seviyor, anasına karşı çok soğuk davranıyormuş.

Bu işaretler hastalığın genel görünümü hakkında bize fikir vermeye yeter. Şimdiki arazlar ardında, İtalyan ile yaşantısına doğrudan bağlı fanteziler söz konusuydu; ancak bu fantezilerin aslında babasıyla ilişkili olduğu apaçıktı; babasının mutsuz evliliği küçük kızın kendine, aslında annesinin doldurması gereken güvenli bir yer sağlaması için bir fırsat yaratmıştı. Bunun ardında da, doğal olarak, baba için gerçekten uygun eşin kendisi olması gerektiği fantezisi yatıyordu. İlk sinir nöbeti, bu fantezi büyük bir şok yarattığında ortaya çıkmıştı, aynı şoku annesi de yaşamış olabilirdi, ama kızın bundan haberi yoktu. Bu arazlar kolayca düşkırıklığına uğramış, karşılıksız kalmış bir aşkın ifadesi olarak yorumlanabilir. Boğulur gibi olma, yenilip yutulması kolay olmayan şiddetli duygusal yaşantıların bilinen bir sonudur (günlük dilimizdeki benzetmeler, bildiğimiz gibi bu tür fizyolojik olaylarla ilişkilidir). Baba ölünce, bilinçli zihni çok üzülmüştü, ama gölge-yanı buna gülmüştü; bayır aşağı giderken ağlayıp, yokuş yukarı çıkarken gülen, hep ilerisini düşünen Till Eulenspiegel gibi. Baba evdeyken üzülüyor, hastalanıyor, gittiği zaman kendini daha iyi hissediyordu; hiçbirinin diğeri için aslında elzem olmadığı o tatlı sırrı birbirinden gizleyen nice karı koca gibi.

Bilinçdışının bu münasebetle gülmede haklı olduğu, gülmeyi izleyen sağlıklı durumla ortaya çıkmaktadır. Kız bütün geçmişini unutmayı başarabilmişti. Sadece, İtalyan ile olan macerası yeraltı dünyasını canlandırmakla tehdit ediyordu. Ne var ki, kız kapıyı vurup kapamış, bir eş ve anne olarak mükemmel bir durumda dağı aşınca, nevroz canavarı sürünerek gerisingeri gelmişti.

Cinsellik psikolojisi nevrozun nedeninin, hastanın babasından temelde kurtulamaması olduğunu söylemektedir; eskiden üzerinde babası ile bağlantılı olarak büyük izlenim bırakmış olan o esrarlı «şeyi» İtalyanda görünce o yaşantı canlanmıştı. Bu anılar, nevrozun dolaysız nedeni, kocasıyla da yaşadığı benzer yaşantı ile canlanmıştı doğal olarak.

Dolayısıyla, nevrozun içeriği ve nedeni, babasına karşı duyduğu çocuksu-erotik duygu ile kocası için duyduğu aşk arasındaki çatışmadır, diyebiliriz.

Ancak, aynı klinik vakaya «öteki» içgüdü, iktidar istenci açısından bakacak olursak, bambaşka bir görünüm ortaya çıkmakta. Anababanın mutsuz evliliği, çocuğun iktidar istenci için mükemmel bir fırsat yaratmıştır. İktidar içgüdüsü, ben'in, her ne vasıta ile olursa olsun, «üst»e çıkmasını istemektedir. Ne pahasına olursa olsun, «kişinin bütünlüğü» korunmalıdır. Süje üzerinde en ufak bir üstünlük elde etmeyi amaçlayan çevreden gelen her girişim, görünürde dahi olsa, Adler'in ifadesi ile «erkeksi bir protesto» ile karşı konmaktadır. Annenin düşkırıklığı ve nevroza sığınması iktidar sergilemek ve üstünlük elde etmek için istenilen fırsatı yaratmıştır. Sevgi ve iyi davranışın iktidar içgüdüsü bakımından bu amaç için biçilmiş kaftan olduğu bilinir. Erdem çoğu kez başkalarını kabul etmeye zorlar insanı. Hasta, daha küçük bir çocukken kendini sevdirerek, sırnaşarak babasının gözünde ayrıcalıklı bir yer sağlamış bulunuyordu — bu babasına olan aşkından değildi, sadece sevgi göstermenin üstünlük elde etmek için iyi bir yöntem olduğundandı. Babasının ölümündeki gülme nöbeti bunun apaçık bir kanıtıydı. Bir an durup düşünürsek, dünyayı olduğu gibi görünceye kadar, aşkın böyle bir açıklamasına —haydi kötü bir ima demeyelim ama— korkunç bir hoşgörüyle bakmaya eğilimliyiz. Âşık olan ve aşkına inanan, amaçları gerçekleştiğinde sanki hiç âşık olmamış gibi sırt çeviren az mı insan gördük! Hem doğanın yöntemi de bu değil mi? «Pir aşkına» aşk mümkün müdür? Mümkün olsa da, son derece ender rastlanan en yüksek erdemlerden biri olmalı. Belki de aşkın amacı konusunda genelde, elden geldiğince az düşünme eğilimi söz konusudur; yoksa, aşkımızın değerini daha az uygun bir ışık altında gösterecek buluşlarımız olurdu.

Hastayı, babasının ölümünü öğrendiğinde, gülme nöbeti tutmuştu, eninde sonunda üste çıkmıştı işte. Histerik bir gülüştü bu, psikolojik kökenli bir arazdı, bilinçli ben'den değil, bilinçdışı sâiklerden doğan bir şeydi. Bu hafife alınmayacak bir ayrılıktır; aynı zamanda insan erdemlerinin nereden ve nasıl doğduğunu da bize göstermektedir. Bunların karşıtı, bilinçli erdemlerimizin karşıtlarının nicedir birikmekte olduğu cehenneme —çağdaş bir ifadeyle— bilinçdışına inmiş bulunmaktadır.

Erdem uğruna, bilinçdışı hakkında bir şey öğrenmek istememekteyiz; bilinçdışı denen şey yoktur demek, erdemli anlayışın doruğuna ulaşılmışlığı gösterir. Heyhat! Hoffmann'ın masalındaki *Şeytan'ın İksiri* gibi. Medardus kardeşin başına gelen bizim de başımıza gelmektedir: bir yerimizde, masanın altına atmaya can attığımız her şeyi saklayıp gizleyen, kötü niyetlerle istif eden, kendi etimiz ve kanımızdan uğursuz ve korkunç bir kardeşimiz var. Hastamızda, nevroz, babasında, hâkim olamadığı bir şeyin varlığını sezdiğinde patlak vermişti. Derken büyük bir ışık doğmuştu: annesinin nevrozunun amacını öğrenmiş bulunuyordu, akılcı yöntemlerle ve cazibeyle üstün gelinemeyecek bir engelle karşılaşıldığında, o ana kadar kendinin haberi olmadığı bir başka yöntem daha vardı, bu yöntemi annesi daha önce keşfetmiş bulunuyordu. Bundan böyle annesinin nevrozunu taklit edecekti. Nevrozun ne yararı olur ki, diyeceksiniz. Nevrozun hikmeti ne ola? Çevresinde nevroz vakası gören herkes bilir bunun nelere «kadir» olduğunu. Bütün ev kasıp kavrulur bu yöntemle. Kalp spazmları, nefes tıkanma nöbetleri, kramplar, nelere yol açmaz ki. Acıma duyguları sular seller gibi akar, anababalar üzülür, hizmetçiler koşuşur, telefonların ardı arkası kesilmez, doktorlara koşulur, teşhis koymakta güçlük çekilir, sonra hadi bakalım, bir doktordan ötekine işin yoksa gez dur, tedavi çarelerinin bini bir para gider, keselerin ağzı açılır ve bütün bunların orta yerinde saf, masum hasta durur, «spazm»ları geçince de, herkes *ona müteşekkir olur.*

Adler'in ifadesi ile bu eşsiz «düzen» küçük kız tarafından keşfedilmiş ve babası ne zaman orada olsa, başarıyla ona başvurmuştur. Baba ölünce, artık üstünlüğü elde etmiş oluyordu. İtalyan, ona erkekliğini uygun bir şekilde hatırlatarak kadınsılığını vurguladığında, İtalyan'ın pabucu dama atılmıştı. Ama uygun bir evlilik fırsatı çıkınca karşısına, âşık olmuş, eş ve annelik kaderine hemen razı olmuştu. Saygı gören üstünlüğü korunduğu sürece her şey yolunda gitmişti. Ama kocasının gözü bir an dışarıya kayınca, iktidarının dolaylı ifadesi eskisi gibi son derece etkin olan «düzene» başvurmuştu, çünkü, önceden babasının durumunda, üzerinde hâkimiyet kuramadığı bir engele —bu kez kocasına— toslamıştı.

İktidar psikolojisi açısından durum böyle, korkarım okur şimdi Hocanın durumunda hissedecek kendini. Tarafların birini dinleyip ona

haklısın derken, ötekini dinlediğinde ona da haklısın deyip, bir üçüncü nasıl olur da hem beriki hem öteki haklı olur, diye sorunca, «sen de haklısın» diyen Hocayı hatırlatıyor. İktidar istencinin son derece önemli rolü olduğu kesin. Kronik arazların ve komplekslerin, inanılmaz bir inatçılıkla ve kurnazlıkla, karşı konmaz bir şekilde amacına doğru ilerleyen ince «düzenler» olduğu doğrudur. Nevroz teleolojik olarak yönlenmiştir. Bununla Adler büyük başarı elde etmiştir. Şimdi, bu iki görüşün hangisi doğru dersiniz? İnsanın beynini patlatacak bir soru. Bu iki açıklamayı yanyana koymamız olası değil, birbirine taban tabana zıt da ondan. Birinde başta kesin gerçek Eros ile Eros'un kaderi, ötekinde ben'in iktidarı söz konusu. Birinci durumda Ben, amaca, yani iktidara erişmek için bir araç. Ben'in iktidarından yana olanlar birinci görüşe karşı çıkacaklar, aşktan yana olanlar, ikinci açıklamayı benimsemeye yanaşmayacaklardır.

IV

DAVRANIŞ TİPİ SORUNU

ÖNCEKİ bölümlerde incelediğimiz gibi, iki kuramı bağdaştırmak için, ikisine birden üstten bakan bir görüş açısı gerekmektedir. İşimize gelsin gelmesin, bunlardan birini ötekinin hatırı için görmezlikten gelemeyiz. Önyargısız olarak, iki kuramı da inceleyecek olursak, ikisinde de önemli gerçekler olduğunu yadsıyamayız; üstelik bunlar, ne denli çelişse de, taban tabana zıt değildirler. Freud kuramının basitliği insana çekici geliyor, bu kurama karşı çıkmak zor gibi görünüyor. Ama aynı şey, Adler'in kuramı için de geçerli. Onunki de basit, Freud'inki kadar açıklayıcı. Her iki okulun yandaşlarının da, tek yanlı gerçeklerine sımsıkı tutunmuş, onları bırakmak istememelerinde şaşılacak taraf yok. İki taraf da, güzel, oturaklı kuramlarını bir çelişkiyle değiş tokuş etmeye, birbirine karşıt görüş açıları arasında şaşkına dönmeye niyetleri yok, besbelli.

Her iki kuram da, büyük çapta doğru olduğuna —yani ikisi de sorunu çözmüş göründüğüne— göre, ortaya çıkan, nevroz denilen şeyin birbirine karşıt iki cephesi olmalı: biri Freud'un, öteki de Adler'in görüşleri ile açıklanmış oluyor. Ama nasıl oluyor da, araştırıcılardan her biri, olayın sadece bir yanını görebiliyorlar ve her biri sadece kendi kuramının doğruluğunu savunuyor? Bundan şu çıkıyor: her araştırıcı, nevrozda, kendi psikolojik yapısına uyan tarafı görüyor demek. Adler'e gelen vakalar ile Freud'unkilerin, nevroz vakaları olarak, birbirinden ayrı şeyler olduğu söylenemez her halde; ancak kişisel özellikler yüzünden, her biri olaya başka açıdan bakıyor, böylece de ortaya temelden ayrılan görüşler ve kuramlar çıkıyor. Adler, kendini aşağı, sindirilmiş gören bir süjenin, «protestolar» ile, birtakım «düzenler» ile, anababaya, öğretmenlere, kurallara, yetkililere, durumlara, kurumlara falan, aynı şekilde

yöneltilen başka uygun yollarla nasıl hayali bir üstünlük sağlamaya çalıştığını görüyor. Başvurulan bu vasıtalar arasında cinsellik bile söz konusu. Bu görüş, objelerin mizacının ve anlamının tamamiyle ortadan kalktığı süjeye aşırı önem vermekte. Objelere, olsa olsa, bastırıcı eğilim araçları olarak bakılıyor. Objelere yöneltilen aşk ilişkileri ve başka arzuların da Adler'de temel unsurlar olduğunu söylersem, her halde yanlış olmaz; ancak nevroz kuramında, bunlara Freud tarafından verilen baş rol tanınmamaktadır.

Freud, hastasını, önemli objeler ile ilgili ve bağımlı olarak görüyor. Ana ve babanın buradaki rolü büyük, hastanın yaşamına giren başka önemli etkiler veya koşullar dosdoğru bu temel unsurların nedenselliğine geri gidiyor. Kuramındaki *pièce de résistance* (direnme faktörü) transferans (aktarma) kavramı, yani hastanın hekimle olan ilişkisi, özellikle belirlenmiş bir objeyi ya arzulamakta, ya da onu direnme ile karşılamakta, bu tepki ise, ilk çocukluk döneminde baba ve ana ile olan ilişki aracılığıyla kurulmuş *pattern*'i (kalıbı, örneği) izlemekte. Süjeden gelen şey temelde körü körüne haz peşinde koşma: ancak bu çaba, niteliğini belirli objelerden almakta. Freud'da objelerin önemi daha büyük; özellikle belirleyici rol oynayan sadece obje, ilginç bir şekilde nerdeyse önemsiz durumda, haz kaynağı ve «endişe mekânı» olmaktan öteye gitmiyor. Belirtildiği gibi, Freud, ben-içgüdülerini tanıyor, ancak sırf bu deyim bile süje hakkındaki kavramının, belirleyici unsurun süje olduğu Adler'inkinden apayrı olduğunu göstermeye yeter.

Her iki araştırmacı da süjeyi, obje ile ilişkili olarak görüyorlar, ancak bu ilişki ne kadar da başka görünüyor! Adler'de obje ne olursa olsun, kendi güvenliğini ve üstünlüğünü arayan süje vurgulanıyor, Freud'da vurgu tamamiyle objeler üzerinde; bu objeler, belirli özelliklerine göre, süjenin arzularını ya teşvik ediyor, ya engelliyor. Bu ayrılığın nedeni, olsa olsa bir mizaç ayrılığı sorunudur, insanoğlunun iki ayrı zihin yapısının birbirine karşıt olmasıdır; bunlardan biri, belirleyici etkeni, özellikle süjede, ötekisi objede görmektedir. Bunun ikisi ortası, sağduyuya göre, insan davranışının, süje tarafından koşullandığı kadar obje tarafından da koşullandığı gerçeği olabilirdi: İki araştırmacı da, kuramlarının normal insanın psikolojik açıklamasını değil, nevrozu kapsadığını ileri sürebilir-

lerdi. Ama böyle bir durumda, Freud'un hastalarının bazısını Adler'in doğrultusunda açıklayıp, tedaviyi ona göre yapması, Adler'in ise, bazı vakalarda, eski hocasının görüşünü lütfedip uygulamaya tenezzül buyurması gerekirdi ki, durum böyle olmadı.

Bu ikilem şöyle düşünmeme neden oldu: acaba, dedim kendi kendime, iki ayrı tip insan mı söz konusu, biri daha çok obje ile, öteki daha çok kendi ile ilgilenen iki insan tipi mi var? Acaba bu, birinin sadece birini, ötekinin sadece ötekini görmesini ve birbirinden ayrı sonuçlara varmalarını açıklar mı? Söylemiş olduğumuz gibi, feleğin, belli bir grubu, şaşmaz bir şekilde belli bir hekime yönlendirecek şekilde hastalar seçmiş olacağı düşünülemezdi. Bir süredir, hem kendimle hem de meslektaşlarımla ilgili olarak bir şeyin farkına varmıştım. Kimi vaka birimize, kimi de ötekimize itici geliyordu. Hekim ile hasta arasında iyi bir ilişkinin oluşup oluşmaması son derece önemlidir. Kısa süre içinde doğal bir güven doğmazsa aralarında, hastanın bir başka hekime gitmesi iyi olur. Karakterlerini tutmadığım, ya da bana itici gelen hastaları başka bir meslektaşıma göndermekten bir an için olsun geri durmamışımdır; hastanın derdine daha iyi bir deva olurdu bu davranış. Yoksa, doğru iş yapmış olmaz, iyi sonuç almazdım. Herkesin kendine göre sınırı vardır; özellikle bir psikoterapistin bunu gözardı etmemesi gerekir. Kişisel ayrılıklar ve uyumsuzluklar yerinde olsa bile, aşırı ve gereksiz direnmelere neden olur. Freud-Adler çatışması birçok olası davranış tipi arasında sadece biridir.

Bu konu üzerinde uzun uzun düşündüm; sayısız gözlem ve deneyim sonucu, iki temel davranış varsaydım: bunlar içedönüklük ile dışadönüklük idi. İçedönük davranış, kendi içine kapanık, objelerden kaçınan, çekingen, düşünceye dalmaya eğilimli, geri çekilen, çoğunluk savunma durumuna geçmeyi yeğleyen, kendine güvenmeyen bir araştırma pozu ardına saklanmayı sever. Dışadönük ise, kendini kolayca mevcut duruma uyduran, çabuk ilişkiler kuran, kuruntuya kapılmayan, belirsiz durumlar karşısında atılgan bir davranıştır. Birinci durumda, doğal olarak, önemli olan şey süjedir, ikincideyse objedir. Bu gözlemler iki tipin sadece ana çizgileri. Birazdan yeniden ele alacağım bu iki davranış, aslına bakacak olursanız, hiçbir zaman yalnız başına görülmez. Tipler çok değişkendir, şimdi şöyle davranır, şimdi böyle; şaşmaz değildir. Bireysel oynamalar

bir yana, bu değişkenliğin nedeni, temel davranışa özel karakterini veren, düşünme veya duyma gibi, bilinçli işlevlerin birinin üstün gelmesidir. Temel davranış tipinin tam ters davranışlarda bulunmasının nedeni, insana nice acı verse de, doğasının dizginlerini serbest bırakmayacağını öğretmesidir belki de. Öyle vakalar vardır ki, örneğin nevrotiklerde, kişiliğinin bölünmesinden dolayı, insan, karşısında bilinçli bir davranış mı, bilinçsiz bir davranış mı bulunduğunu kesinlikle bilemez; çünkü insan, karşısında bazan ön planda birinin yarısını, bazen öteki yarısını bulur, bu da aklını allakbullak eder. Bu yüzden, nevrotik kişiliklerle birlikte yaşamak ömür törpüsüdür.

Yukarda sözünü ettiğim kitapta, sekiz gruba ayırdığım geniş tip ayrılıklarının fiilen varoluşu, birbiriyle çatışan iki nevroz kuramını, bir tip-karşıtlığı gibi görmeme neden oldu, Bu buluş, karşıtlığın üstüne çıkıp ve sadece birine değil, ikisine birden eşit hayat hakkı tanıyacak bir kuram geliştirmeme yol açtı. Bunun için sözünü ettiğim kuramların her ikisinin de eleştirisini yapmak gerek. Her iki kuram da yüksek ideal, kahramansı davranışlar, duygu soyluluğu, derin inançlar, acı olmasına acı ama bu gibi şeylere uygulandığında, sıradan bir gerçeğe indirgenmiş oluyor. Bunlar hiçbir zaman böyle uygulanmamalıdır, çünkü her iki kuram da, hastalıklı ve zararlı olan şeyi kesip atacak, neşteri keskin ve acımasız cerrahın elinin altında uygun tedavi aletleri olabilir. Nietzsche'nin insanlığın ruhunda kanser tümörleri gibi gördüğü (gerçekte de kimi zaman böyledir) idealleri yıkıcı eleştirisinin nedeni buydu. İyi bir hekimin, insan ruhunu gerçekten tanıyan bir hekimin elinde, Nietzsche'nin deyimi ile «ince farkları» ayırt edebilen bir hekimin elinde —her iki kuram da ruhun gerçekten hasta yerine uygulandı mı— iyi gelen ilaçlardandır, dozu bireye göre ayarlaması koşuluyla bunların büyük yararı olur, ancak ölçüyü kaçıran bir elde, zararlı ve tehlikeli olabilirler. Bunlar nazik yöntemlerdir, tıpkı başka eleştiriler gibi, yok edilmesi, ortadan kaldırılması, ya da indirgenmesi gereken bir şey olduğunda, iyi sonuç verirler, ancak inşa edilmesi gereken bir şey olduğunda zarar vermekten başka işe yaramazlar.

Hekimin becerikli ve nazik ellerine bırakıldığında, her iki kuram da, tıpkı zehirli ilaçlar gibi, kötü sonuç doğurmaz; çünkü, bu dağlayıcı ilaçları uygulamak için, insan ruhunu alabildiğine iyi tanımak gerekir. İnsan,

değerli, korumaya değer şeyi hastalıklı ve yararsız şeyden ayırt etmeyi bilmelidir, bu en güç işlerden biridir. Psikoloji bilgisi taslayan sorumsuz bir hekimin, dar görüşlü, sözde-bilimsel bir önyargıyı nasıl sergilediğini anlamak için Möbius'un Nietzsche hakkındaki yazısına, ya da daha iyisi «İsa Olayı» yazısına bakmak yeter.

Bu nevroz kuramları evrensel kuramlar değildir, mevzi uygulanacak dağlayıcı ilaçlar gibidir. Yıkıcı ve indirgeyici kuramlardır. Bu kuramlar, her şeye «Siz .....'den ibaretsiniz" demektedir. Hastaya, arazlarının şundan bundan ileri geldiğini, şundan bundan ibaret olduğunu açıklamaktadır. Belli bir vakada, böyle bir indirgemenin yanlış olduğunu ileri sürmek doğru olmaz, ancak, hasta ruh kadar, sağlıklı bir ruhun da genel bir açıklaması çerçevesi içinde, indirgeme kuramı kendi başına olanaksızdır. Çünkü insan ruhu, ister hasta, ister sağlıklı olsun, *sadece* indirgeme ile açıklanamaz. Eros'un her zaman, her yerde varolduğu, iktidar arzusunun ruhun her yerinde, yüce doruklarında, dipsiz derinliklerinde mevcut bulunduğu, ancak ruhun ne sadece bunlardan biri, ne ötekisi, ne de her ikisi olduğu bir gerçektir. Ruhun bunları *aynı zamanda* neye döndürdüğü, neye döndüreceğidir. Bir insanın nasıl oluştuğunu bilecek olursak, onun ancak yarısını anlamış oluruz. Hepsi bu kadarla bitmiş olaydı, ha şimdi yaşıyor, ha yıllar önce ölmüş, farketmezdi. Canlı bir kimse olarak anlaşılmamaktadır, çünkü yaşam sadece dünden ibaret değildir, bugünü düne indirgeyerek de açıklanamaz. Yaşamın bir de yarını vardır, bugün, dünün ne olduğu konusundaki bilginize yarının başlangıcını da ekleyebilirsek eğer anlaşılabilir. Bu, yaşamın bütün psikolojik ifadeleri için, hatta psikolojik arazlar için de geçerlidir. Nevroz arazları, ister «çocuk cinselliği» olsun, ister çocuktaki iktidar istemi olsun, sadece çok eskiye dayanan nedenlerin sonuçları değildir, aynı zamanda yaşamın yeni bir sentezine yönelik girişimlerdir de — ancak, bu cümleden olmak üzere, başarısız girişimler olduğunu da söylemek gerek! Öyle veya böyle, değer ve anlam taşıyan girişimlerdir. İç ve dış doğanın hava koşullarının kötü gidişi yüzünden filizlenemeden kalan tohumlardır.

Okuyucu soracaktır elbette: nedir şu nevroz denen şey, insanlığın şu yararsız, baş belâsının anlamı nedir diye. Nevrotik olmak ne işe yarar, diyeceklerdir. İnsanların yararlı sabır erdemini geliştirmeleri için, Rabbin

yarattığı tıpkı sinekler ve zararlı böcekler ne işe yarıyorsa, nevroz da o işe yarar. Doğa bilimleri açısından bu düşünce budalaca görünse de, psikoloji açısından «zararlı böcekler» yerine «sinir *arazlarını* koymak yerinde olur belki. Budalaca, sıradan düşüncelerle alay etmeye pek yanaşmayan Nietzsche bile, hastalığına çok şey borçlu olduğunu defalarca söylemiştir. Bütün yararını ve hikmeti vücudunu nevroza borçlu nice insan tanıdım; nevroz bu kimselerin yaşamda yapacakları çılgınlıkları önlemiş, onları değerli potansiyellerini geliştirecek olan bir yaşam tarzını seçmelerine zorlamıştır. Eğer nevroz, demir pençesi ile onları oldukları yerde tutmamış olaydı, bu potansiyel boğulup kalmış olurdu. Öyle insanlar vardır ki, yaşamlarının bütün anlamı, gerçek önemleri bilinçdışındadır; bilinçli zihinleri, aldatmadan ve yanılgıdan ibarettir. Başkalarında ters bir durum vardır, onlar için nevrozun anlamı başkadır. Bu son seçenek tam bir indirgeme yöntemi, uygulanması uygun yöntemdir. Bu noktada, okur, nevrozun bazı vakalarda böyle bir anlamı olabileceğini, ancak normal günlük vakalarda bu denli geniş kapsamlı bir amaçlılığı olmayacağını düşünebilir. Histerik endişe halleriyle birlikte görülen yukarda sözü edilen astım vakasının ne değeri olabilir ki? Doğrusu, değerin bu vakada nerede olduğu belli değil, özellikle de vaka kuramsal indirgeme açısından yani bireysel gelişimin Gölgesinde ele alındığında. İncelediğimiz iki kuramın ortak noktası, insanın Gölgesine ait her şeyi acımadan ortaya çıkarmasıdır. Patojenik unsurun neden ibaret olduğunu açıklayan kuramlar, daha doğrusu varsayımlar var. Bunlar, dolayısıyla insanın olumlu değerleri ile değil, kendilerini tedirgin edercesine görünür kıldıkları olumsuz değerlerle ilgili. «Değer» denen şey, enerjinin sergilenmesi için bir olanaktır. Negatif bir değerin de enerji sergilenmesi için bir olanak olduğuna göre —ki bu, nevrotik enerjinin bildiğimiz belirtilerinde açıkça görülebilir— o da düpedüz bir «değer», ancak enerjinin yararsız ve zararlı belirtilerini olanaklı yapan bir değer. Enerji, kendi başına ne iyidir, ne kötü, ne yararlıdır, ne zararlı, nötürdür, çünkü niteliği enerjinin alacağı biçime bağlıdır. Enerjiye niteliğini veren şey biçimidir. Öte yandan, enerjisiz bir biçim de nötürdür. Dolayısıyla, gerçek bir değerin yaratılması için hem enerjiye, hem de biçime gerek vardır. Nevrozda psişik enerji yok değil, ancak aşağı düzeyde, işe yaramayacak bir biçimde. İki indirgeyici kuram,

bu aşağı düzeydeki biçim için kimyasal çözücü rolü oynuyor. Sayelerinde elde edilen serbest, ancak nötür haldeki enerji, rağbet görmüş dağlayıcı devalardır. Şimdiye kadar, bu yeni, serbest kalan enerjinin hastanın emrinde bulunduğu, onu dilediği gibi kullanabileceği sanılmıştır. Enerji, cinselliğin içgüdüsel gücü olduğuna göre, herkes bunun süblime edilmiş (yüceltilmiş) bir uygulamasından söz eder olmuştur, hasta, bu çerçeve içinde, analizin yardımıyla, cinsel enerjiyi «yüceltebilecekti», yani cinsellikle ilgisi olmayan bir alana uygalayabilecekti, onu ya bir sanata yöneltecek, ya da başka, iyi veya yararlı bir etkinliğe dönüştürecekti. Bu görüşe göre, hasta dilerse, eğilimi de varsa, içgüdüsel güçlerini yüceltebilir.

İnsan, ömrünün geri kalan yanında, izleyeceği kesin bir çizgi çizebilecek yetenekteyse eğer, bu görüşü bir dereceye kadar yerinde bulabiliriz. Ancak biliyoruz ki, yaşamımız boyunca izleyeceğimiz yolları önceden saptamamızı belirleyecek bir ileri görüşlülüğe veya bilgeliğe sahip değiliz, kısa kısa aşılacak yollar için bir şeyler söyleyebiliriz ancak. Sözünü ettiğimiz «sıradan» bir yaşam için. «kahramanlık» dolu bir yaşam değil, çok daha ender olmasına ragmen, kahramanlık dolu yaşamlar da var, doğal olarak. Böyle bir yaşam için, yaşamın izleyeceği belli bir yol yoktur, ya da yolları ancak kısa kısa saptayabiliriz diyemeyiz elbette. Yaşamın kahramanca yaşanması salt bir olay, yani bazen ölümle sonuçlansa dahi bu tür bir yaşama neyle sonuçlanacağı belli kararlar yön verir. Kabul etmek gerekir ki, hekim genelde gönüllü kahramanlarla değil, sıradan vatandaşlarla uğraşır; bu vatandaşların yüzeysel kahramanlıkları, kendilerinden büyük, çocuksu bir meydan okuyuş gibidir, ya da alıngan bir aşağılık duygusunu örtmeye çalışan bir böbürlenmedir. Bu, insanı ezici, yavan yaşamda, yazık ki, sağlıklı, sıradışı pek bir şey yok. Bizden kahramansı taleplerde bulunulmuyor değil; tersine, insanı sinirlendiren ve iğrendiren de bu — her gün, sabrımızdan, sadakatimizden, sebatımızdan, fedakârlığımızdan, sıradan taleplerde bulunuyorlar, bu talepleri alçakgönüllülükle yerine getirmek (ki böyle davranmak zorundayız) kahramanca davranışlara, alkış almaya yeltenmeden davranmak için, doğrusu dışardan fark edilmeyecek bir kahramanlık gerektirmektedir.

Parıltılı bir hali yoktur, övgü almaz, daima günlük kılığı ardına gizlenir. Bu talepler, öyle taleplerdir ki, yerine getirilmezse eğer, nevroz

doğururlar. Bunlardan kaçınmak için birçok insan, herkesin gözünde büyük yanılgı gibi olsa da, yaşamını etkileyecek önemli kararlar almak cüretini göstermiştir. Böyle bir yazgı karşısında ancak saygı ile eğilinir. Ama, dediğim gibi, bu tür vakalar nadirdir; büyük çoğunluğu öteki vakalar oluşturur. Bunların yaşamlarının yönleri basit, düz bir çizgide gitmez; kader, onların karşılarına çapraşık, zenginliklerle dolu bir labirent çıkarır, ancak bu sayısız olanaklardan sadece birini seçmek zorundadırlar. Kendi huyunu çok iyi bilse de, önceden bu tek olanağı kim önceden bilebilir ki. İrade ile çok şey başarılabilir. Ancak belirgin bir şekilde güçlü iradesi olan bazı kişiliklerin kaderine bakarak, kendi kaderimizi, ne pahasına olursa olsun, kendi irademize tâbi kılmak, büyük yanılgıya düşmek olur. İrademiz, düşünmemizin ayarladığı bir işlevdir; dolayısıyla, söz konusu düşüncenin niteliğine bağlıdır. Buna, gerçekten düşünme diyorsak, mantıklı olması gerekir, yani akla uygun olmalıdır. Ama yaşam ile kaderin akla uygun olması, tıpatıp uyması nerede görülmüştür? Bunların akıldışı olduğunu, ya da en azından insan aklının ötesinde olduğunu düşünmemiz için nedenlerimiz var. Olayların akıldışılığını kör talih dediğimiz şey gösteriyor, gelgelelim, şans denen şeyi inkâr etmemiz gerekiyor; çünkü, ilk olarak, nedensel ve gerekli olmayan her hangi bir süreci hayal edemiyoruz; bu yüzden de şansa yoramıyoruz onu. Ama uygulamada, her şey şansa bağlı, öyle ki, bizim nedensellik felsefemizi rafa kaldırsak yerinde olacak. Yaşamın bütünlüğünü sözüm ona yasaya bağlı, ama işin tuhafı yasaya göre yönetilmiyor, aslında akıldışı. Dolayısıyla akıl ile akla dayanan istenç ancak bir noktaya kadar geçerli. Aklın seçtiği yönde ne kadar ileri gidersek, aynı şekilde hayat hakkı olan yaşamın akıldışı olanaklarını dışladığımızdan, o kadar emin olabiliriz. İnsanın yaşamına yön vermede daha çok yetenek sahibi olması uygun görülmüştür. Aklın ele geçirilmesinin insanlığın en büyük başarısı olduğu söylenebilir; ancak bu, olayların daima o yönde gideceği anlamına gelmez. Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç faciası kültürün en iyimser akılcılarının hesaplarını bile yanlış çıkarmıştı. 1913'de Oswald şöyle yazıyordu:

Şimdiki silahlı barışın savunulamayacağı ve gittikçe olanaksızlaştığı konusunda dünyada herkes aynı fikirde. Milletlerden kültür için sarfedilen paranın çok üstünde büyük fedakârlıklar beklenmekte, üstelik, karşılığında herhangi olumlu bir değer beklemeden. İnsanlık savaşçıl amaçların ve şimdiki durumun yarattığı bütün diğer sayısız kötülüklerin hayat bulmasına yönelik, asla gerçekleşmeyen *şu savaş hazırlıklarını bir yana bırakacağı çareyi keşfedebilse, bir milletin erkek nüfusunun azami kuvvet ve etkinlik çağındaki gücünün büyük bir bölümünü terhis edebilse, öyle bir enerji tasarrufu sağlamış olurdu ki, bugüne kadar hayal dahi edilmeyen bir kültürün yeşereceğini düşünebilirdik. Çünkü savaş, irade çatışmalarının çözümüne yönelik en eski vasıta olsa da, tıpkı kişisel çatışmalarda olduğu gibi, uygunsuz, gereksiz enerji israfına yol açmaktadır. Dolayısıyla, hem potansiyel durumdaki savaşın hem de kuvveden fiile çıkmış savaşın toptan ortadan kaldırılması, başarının zorunlu şartı ve günümüzün en önemli kültürel görevlerinden biri olur.*

Ne var ki, kaderin akıldışılığı, iyi niyetli düşünürlerin akıldışılığı ile uyuşmuyordu; kaderin bu akıldışılığı, sadece yığılan silah ve orduların yok edilmesini mukadder kılmıyor, aynı zamanda eşine rastlanmayan bir kitle katliamı, canavarca bir tahribatı da kapsıyordu — insanlık, bundan kaderin sadece bir yanına akılcı yollarla egemen olunabileceği sonucunu çıkarabilirdi.

İnsanlık için sözkonusu olan, birey için de söz konusu, insanlık bireylerden oluşuyor da ondan. İnsanlık psikolojisi neyse, birey psikolojisi de odur. Dünya savaşı, uygarlığın akılcı niyetleriyle korkunç tarzda boy ölçüşmüş oluyor. Bireyde «irade» denilen şey, milletlere uygulandığında «emperyalizm» oluyor, çünkü irade, kadere karşı iktidarın başkaldırmasıdır, şansı dışlamaktır. Uygarlık, irade ve niyetin doğurduğu, serbest enerjilerin akılcı, «amaçlı» bir tarzda yüceltilmesidir. Birey için de durum aynıdır; dünya uygarlığı fikri, savaş tarafından nasıl korkunç bir düzeltmeye uğramışsa, bireyin de yaşamında sık sık öğrenmesi gereken şey «kişinin kendi tasarrufunda» olduğu söylenen enerjilerin, aslında kendi tasarrufunda olmadığıdır.

Bir keresinde, Amerika'da, bu anlatılanlara iyi örnek oluşturacak bir vaka ile karşılaştım, kırk beş yaşlarında bir işadamı çıkageldi günün birinde. Kendi kendini yetiştirmiş, çekirdekten başlayıp yüksek mevkilere çıkmış tipik bir işadamıydı. Çok başarılı olmuş, büyük bir şirket kurmuştu. Kendi kendini emekliye ayırmadan önce, şirkete yeni bir çekidüzen vermek istemişti. Bana gelmeden iki yıl önce şirketten ayrılmış bulunuyordu. O ana kadar, başarılı Amerikan işadamlarına özgü tek yanlılıkla, inanılmaz derecede yoğun bir çalışma ile bütün çabasını şirkete hasretmişti. Üzerinde «yaşamayı» düşündüğü görkemli bir mülk satın almış bulunuyordu. Mülkten anladığı atlar arabalar, golf, tenis kortları, partiler, daha neler neler idi. Ama bu arada, malsahibini hesaba katmamıştı. Tasarrufunda bulunması gereken enerji, bu çekici planlara boyun eğmek istemiyor, başını almış, bambaşka bir yöne doğru gidiyordu. Ne zamandır özlem duyduğu mutluluk yaşamına başladığından birkaç hafta sonra, bedeninde garip, ne olduğu belirsiz birtakım duyular üzerinde kara kara düşünmeye başlamıştı, birkaç hafta daha sonra da hastalık hastası olmuştu. Tam bir sinir krizi içindeydi. Görülmedik güçte, enerji dolu, sapasağlam biri iken, huysuz bir çocuk olup çıkmıştı. Görkeminin sonu buydu. Bir endişeden kurtulup bir başka endişenin kucağına düşüyordu, neyi olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Ünlü uzman bir hekime başvurmuş, doktor ona işsizlikten başka bir derdi olmadığını söylemişti. Hasta bunu mantıklı bulmuş, eski işine dönmüştü. Ama bu onun için büyük bir düşkırıklığı olmuştu. Ne sabır, ne sebat işe yaramıyordu. Enerjisi işine zorla kanalize edilemiyordu. Durumu gittikçe kötüye gidiyordu. Eskiden sahip olduğu o hayat ve yaratma enerjisi, yıkıcı bir güçle, gerisingeri üstüne çullanmaya başlamıştı. Yaratıcı dehası sanki kendine karşı baş kaldırmıştı, kendisinin dünyada büyük örgütler kurduğu gibi, şeytanı da aynı şekilde, onu ezip tamamiyle yok edecek olan, ince sistemler örüyordu. Onu gördüğümde tamamiyle yıkılmış bir durumdaydı. Kendisine bu denli devasa bir enerjinin içinden çekilebileceğini, ama sorunun, bu enerjinin nereye kanalize edilmesi gerektiği sorunu olduğunu anlattım. Kendisine, her ne kadar, bütün yaşamını ciddi işe adamış bir kimsenin, kendince eğlenmeye hakkı varsa da, atların en güzeli, arabaların en hızlısı ve partilerin en görkemlisi, bu enerjiyi pek

muhtemelen kendine çekemeyecekti. Felek, insan aklıyla hareket etseydi, ilkin çalışma, sonra da hak edilmiş bir dinlenme, mantıklı olurdu. Ama feleğin davranışına akıl ermez, yaşam enerjisi ise münasebetsizce kendine uygun bir akış yolu ister. Yoksa tıkanır kalır, yıkıcı olur. Eski durumuna döner. Bizim vakamızda ise yirmi beş yıl önce yakalandığı bir frengi söz konusuydu. Aslında bu bile, kaybolup gitmiş olan, çocukluk anılarının canlandırılması yolunda aşamalardan biri idi ancak. Arazlarının seyrini planlayan, annesi ile olan ilk ilişkisi idi: bütün bu arazlar, amacı çoktan ölmüş olan annesinin dikkatini ve ilgisini çekmek olan bir «düzen»den ibaretti. Varılan bu aşama, sonuncu aşama da değildi, çünkü son amaç, sanki onu kendi bedenine gerisingeri çekmekti, çünkü gençliğinden beri kafasının içinde yaşamıştı. Varlığının bir yanını ayrıştırmıştı; öteki yanı âtıl durumda kalmıştı. «Yaşamak» için öteki yanına ihtiyacı vardı. Hastalık hastası «depresyonu», onu gerisingeri, hep ihmal etmiş olduğu bedenine doğru itmişti. Depresyonunun ve marazi muhayyilesinin işaret ettiği yönü izleyebilseydi, böyle bir durumun doğuracağı fantezilerin yarısının bilincinde olmuş olaydı, kurtuluş yoluna girmiş olurdu. Sözlerimin yakışıksız kaçacağını biliyorum. Bu kadar ilerlemiş bir vaka, ancak kişi ölünceye dek itina ile izlenebilir, tedavisi olanaksızdır.

Bu örnekten anladığımıza göre, «tasarrufumuzda» bulunan enerjiyi, dilediğimiz gibi, rasyonel yolla seçilen bir objeye aktarmamız iktidarımız dahilinde değil. İndirgeyici analizin aşındırıcı niteliğiyle, kullanılamayacak biçimlerini yok ettiğimizde, serbest kalan, sözde kullanılmaya hazır enerji için de genelde aynı şey söz konusu. Söylemiş olduğumuz gibi, bu enerji kişinin isteğine bağlı olarak ancak kısa bir süre uygulanabilir. Ama çoğu kez, kendisine rasyonel olarak sunulan olanakları uzun süre elinde tutmak istemez. Psişik enerji, kendi koşullarının gerçekleştirilmesi üzerinde ısrar eden alabildiğine müşkülpesent bir şeydir. Enerjinin miktarı ne olursa olsun, doğru yere kanalize edilemediği sürece bir işe yaramaz.

Gittikçe açık olarak gördüğüm bir şey, yaşamın ancak doğru kanalda ileri doğru akabileceği. Karşıtların gerilimi olmadığı takdirde, enerji de olmaz; dolayısıyla, bilinçli zihnin tutumuna karşıt olan şey nedir, onu keşfetmemiz gerek. Karşıtların birbirini telâfisinin, nevroz hakkındaki eski kuramlarda da rol oynadığını görmek ilginç: Freud'un kuramı Eros'a,

Adler'inki iktidar istencine takılıp kalmıştı. Mantıken, aşkın karşıtı nefret Eros'unki ise Phobos (korku)dur, ama psikolojik olarak, iktidar istencidir. Aşkın egemen olduğu yerde iktidar istenci yoktur; iktidar istencinin üstün geldiği yerdeyse aşk yok demektir. Biri, ötekinin gölgesidir: Eros görüş açısını benimseyen, telâfi edici karşıtını iktidar istencinde bulur, iktidarı vurgulayan kişi ise, bunu Eros'da bulur. Bilinçli davranışın tek yanlı açısından bakıldığında, Gölge, kişiliğin aşağılardaki bir bölümüdür, dolayısıyla da, yoğun bir direnme ile bastırılmış durumdadır. Ancak karşıtların gerilimini meydana getirmek için, bastırılmış içeriğin bilinç düzeyine çıkarılması gerekir, yoksa ileri doğru hareket düşünülemez. Bilinçli zihin üstte, Gölge alttadır: yüksekte olan daima aşağıyı, sıcak ise soğuğu nasıl ararsa, bilinç de, belki de haberi olmadan, bilinçdışındaki karşıtını arar, onsuz âtıllaşır, tıkanır, katılaşır. Yaşam ancak karşıtların kıvılcımından doğar.

Bir yandan entelektüel düşünüşün, öte yandan da psikolojik önyargının hakkını vermek için, Freud, Eros'un karşıtı olarak, yok edici «ölüm içgüdüsü» dediği unsuru koymak zorunda kalmıştı. Bir kere Eros, yaşamın eşdeğeri değildir; ama öyle olduğunu sananlar için, Eros'un karşıtı ister istemez ölüm olması gerekir. Sonra, kendimizin en yüksek ilkesinin karşıtının katıksız bir biçimde yıkıcı, öldürücü ve kötü olduğunu düşünürüz. Ona her hangi bir olumlu yaşam gücü atfetmekten çekiniriz, ondan kaçınırız, korkarız.

Belirtmiş olduğum gibi, hem yaşam, hem de felsefeye ilişkin, birçok yüksek ilke vardır; dolayısıyla da, karşıt bir o kadar çeşitli telâfi biçimi olacaktır. Daha önce ikisini belirlemiştim: içedönüklük ile dışadönüklük demiştim. Bunlar bana iki ana karşıt tip gibi gelmişti. William James, düşünürlerde bu iki tipin varlığına dikkat çekmişti. Birine «yumuşak başlı» diğerine «dik kafalı» demişti. Aynı şekilde, Ostwald da, bilim adamları arasında «klasik» ve «romantik» diye benzer bir ayırım yapmıştı. Birçok diğer tip arasında yalnızca bu ikisinden söz eden sadece ben değilim. Tarihe bakışım büyük manevi çatışmaların çoğunun, iki tipin karşıtlığı üzerine dayandığını göstermiştir. Bu tür örnekler arasında en çarpıcısı, nominalizm ile realizm arasındaki karşıtlıktır. Platon ile Megara ekolü arasında başlayan bu ayrılık, skolastik felsefenin mirası olmuş

«konseptualism» inde birbirine karşıt görüş açılarını birleştirme girişiminde bulunması, en azından bir girişimde bulunması, Abelard'ın büyük başarısı olmuştur. Bu çekişme, idealizm ile materyalizm arasındaki bu karşıtlık günümüze dek gelmiştir. Öte yandan, sadece genelde insanoğlu değil, her birey daha bir yakından bakıldığında, her bir tip, eş olarak kendisini tamamlayıp, eksik yanını telâfi eden, karşıt tipi seçmeyi yeğlemektedir. İçedönüğün düşünür yapısı onu eylemden önce daima düşünüp taşınmasına, ince eleyip sık dokumasına iter. Bu, ister istemez, onun eyleme geçmesini yavaşlatır, çekingenliği, güvensizliği onu duraksatır, dolayısıyla dış dünyaya kendini uydurmada güçlük çeker. Bunun tersine, dışadönük objeye karşı olumlu bakar. Deyim yerindeyse, nesneler onu çeker adeta. Yeni, bilinmeyen durumlar onu büyüler. Bilinmeyeni yakından tanımak için can atar. Genelde, ilkin eylemde bulunur, sonra hareketi üzerinde düşünür. Dolayısıyla, eylemi hızlıdır, duraksamalara, kuruntulara yer yoktur. Bu durumda, iki tipin, birlikte, ortak yaşamaları için yaratılmış oldukları görülmektedir. Biri işin düşünme yanının gereğini yapmakta, öteki ise girişim ve uygulamanın icabına bakmaktadır. Bu iki tip evlenince, ideal bir birlik meydana getirebilirler. Yaşamın türlü cepheli ihtiyaçlarına uymak için vakitlerini harcadıkları süre, birbirleri için biçilmiş kaftandırlar. Ne var ki, erkek para kazandığında, ya da durup dururken şöyle okkalı bir mirasa konduğunda ve dış gereksinimler baskısı kalktığında, birbirleriyle uğraşmak için vakit bulurlar. O ana kadar sırt sırta vermişler ve dış zorluklara göğüs germişlerdir. Ama artık yüzyüze bakmakta, karşı tarafça anlaşılmayı beklemektedirler; ancak, bir de bakarlar ki, meğer hiç anlamamışlar birbirlerini. Her biri başka bir dil konuşmakta. O zaman işte çatışma başlar. Bu mücadele sakin ve dört duvar arasında geçse bile, acıdır, zalimcedir, aşağılayıcıdır. Çünkü biri için değer olan şey, öteki için değer yokluğudur. Her birinin, kendi değerinin bilincinde, karşısındakinin değerini anlayacağını, böylece her hangi bir çatışmanın boşuna olacağını düşüneceği sayılır. Bu yolu deneyen fakat başarılı bir sonuca varmayan epey vaka gördüm. Normal insanlar söz konusu olduğu zaman, bu kritik geçiş dönemleri oldukça kolayca atlatılmaktadır. «Normal»den anlaşılması gereken kendisine asgari yaşam gereksinimi sağlayan koşullar altında yaşayabilen insandır.

Ama çoğu insan böyle davranamamaktadır; dolayısıyla normal insan sayısı da az olmaktadır. Kendini nisbeten tanıyan kişilerin çoğu, yeme ve yatma güvenliğinden çok daha başka şeyler ister yaşamlarında. Bu gibi kimseler için ortak ilişkinin sona ermesi büyük darbe olur. Bunun neden böyle olması gerektiğini anlamak kolay değil. Ancak hiç kimse sadece içedönük ya da dışadönük olmayıp, potansiyel olarak her iki davranışı da içinde sakladığından —kendini dış dünyaya uydurmak için ancak bunlardan birini seçmiş bulunduğuna göre— içedönüğün içinde, bir yerde, uyur durumda, gelişmemiş halde, dışadönüklüğün saklı bulunduğu, öte yandan ise dışadönüğün içinde içedönüklüğün, benzer bir biçimde, gölgede yaşamını sürdürdüğü sonucuna varmak zorundayız. İşte böyle, İçedönüğün içinde dışadönüklük vardır, ancak, bilinçli bakışı daima süjeye yöneldiği için bu davranış bilinçdışındadır. Kendisi objeyi görmüyor değildir, ancak obje hakkında, ya yanlış kanıları vardır, ya da obje baskı altındadır, bu yüzden elinden geldiğince, sanki obje korkunç ve tehlikeli bir şeymiş gibi, ondan kaçınmak ister. Bir örnek vererek, anlatmak istediğimi daha bir açıklığa kavuşturayım.

İki genç, kırlarda gezintiye giderler. Karşılarına bir şato çıkar. İkisi de şatonun içini görmeye can atarlar. İçedönük: «Acaba içinde ne var?» der. Dışadönük: «Ne duruyoruz, girip baksak ya» diye yanıtlar. İçedönük duraklar: «Ya bizi içeri almazlarsa?» der. Bu arada hayalinde birtakım zabıta kuvvetleri, cezalar, vahşi köpekler canlanmıştır. Dışadönük: «Biz de sorarız o halde. Nasıl olsa girmenin bir yolunu buluruz.» Onun hayalindeki iyi yürekli yaşlı bekçiler, konuksever şato beyleri ve belki de kendilerini bekleyen romantik serüvenlerdir. Dışadönüğün iyimserliği üstün gelir, sonunda kendilerini şatonun içinde bulurlar. Hikâye şöyle çözümlenir: şatonun içi restore edilmiştir, içinde eski el yazmaları bulunan birkaç salondan başka bir şey yoktur. İçedönük, eski el yazmalarıyla çok ilgilenir. Onları görür görmez, sanki dünyası değişmiştir. Bulduğu hazine onu kendinden geçirmiş, haz çığlıkları atmaktadır. Müze bekçisini bir tarafa çeker, ondan bu konuda bilgi koparmaya çalışır, fazla bilgi elde edemeyince, delikanlı müze müdürünü görmek istediğini söyler. Çekingenliği kaybolmuştur, objeler çekicilik kazanmıştır, dünya kılık değiştirmiştir. Öte yandan, dışadönüğün sabrı tükenmektedir. Yüzünü

asmış, esnemeye başlamıştır. Ne iyi yürekli yaşlı bekçiler vardır ortada, ne şövalye konukseverliği, ne her hangi bir süreven izi — görüp göreceği, müzeye dönüştürülmüş bir şatodan ibarettir. El yazması denen şeyin, geldikleri yerde bir sürü benzeri vardır. Birinin coşkusu artarken, ötekininki sönmektedir, şato kendisine artık sıkıcı gelmektedir, el yazmaları ona bir bilgi kitaplığı anımsatmaktadır, kitaplık üniversiteyi, üniversite ise dersleri ve karşısına dikilen sınavları. Daha önceleri, o kadar ilginç ve çekici gelen şato üstüne, şimdi kasvet bulutları çökmüştür. Obje negatif bir değer kazanmıştır. «Bu harika koleksiyonla karşılaşmak inanılmayacak şey!» diye çığlık atan içedönük karşısında, dışadönük, keyfi kaçmış olduğunu saklamadan: «Burası çok sıkıcı, ben patlıyorum», diye yanıt vermektedir. Bu içedönüğün canını sıkmıştır, için için bir daha dışadönük biriyle gezintiye çıkmamaya yemin etmiştir. Dışadönük ise, içedönüğün kendisine kızmasına canı sıkılmış, için için şöyle düşünmektedir: «Herifin bencil olduğunu biliyordum zaten, böyle güzel bir bahar günü, açık havada gezmek dururken, kendi keyfi için günümüzün içine etti» demektedir.

Peki, ne olmuştu? Şu şato karşılarına çıkıncaya dek mutlu bir ortak yaşamları vardı. Derken (Prometeus gibi) önceden-düşünen kişi şatonun içine girebileceklerini söylemiş, (Epimeteus gibi) sonradan-düşünen, dışadönük kişi, kapıyı açmıştır. İşte o an tipler tersine dönmüştür. İlk başta içeri girme fikrine karşı duran içedönük, şimdi dışarı çıkmak istememektedir, dışadönük ise, keşke ayağım kırılsaydı da içeri adım atmasaydım, demektedir. İçedönük, objenin büyüsü altındadır, dışadönük, olumsuz düşünceler içindedir. İçedönük el yazmalarını bulduğunda her şey bitmiştir. Çekingenliği yok olmuştur, obje onu ele geçirmiştir, o da karşı koymadan boyun eğmiştir. Öte yandan obje, dışadönük için gittikçe itici bir nitelik kazanmış, sonunda, kendi keyifsiz öznelliğinin mahpusu durumuna gelmiştir, İçedönük dışadönük, dışadönük içedönük olup çıkmıştır. Ancak içedönüğün dışadönmesi ile dışadönüğün içedönmesi başka başka şeylerdir. İkisi de kıvançlı bir uyum içinde gezerken, birbirlerinden yakınmıyorlardı, ikisi de doğal karakterlerini yaşamaktaydılar. Davranışları birbirlerini tamamladığından, her birinin ötekine karşı davranışı olumlu idi. Birinin davranışı, ötekini de içerdiğinden, birbirlerini tamamlıyor-

lardı. Bunu şato kapısı önündeki kısa konuşmalardan anlıyoruz. İkisi de şatoya girmek istemişti. İçedönüğün, şatonun içine girme konusunda ileri sürdüğü kuşkular öteki için de geçerliydi. Dışadönüğün girişimi de öteki için geçerliydi. Böylece birinin davranışı ötekini içeriyordu, bir kimse kendinin doğal tutumunda, bu bir dereceye kadar daima böyledir, çünkü bu davranışta belli bir ortak uyum söz konusudur. Bu daima süjeden gelse dahi, içedönüğün davranışında da aynı şey geçerlidir. Dışadönüğün davranışı objeden süjeye yönelirken, içedönüğünki süjeden objeye yönelmektedir.

Ancak, içedönük söz konusu olduğunda obje, süjeye egemen olur ve onu cazibesine kaptırırsa, davranışı sosyal niteliğini kaybeder. Dostunun varlığını unutur, onu içermemektedir artık, obje onu sindirmiştir, arkadaşının ne kadar sıkıldığının farkında değildir. Aynı şekilde, bekledikleri onu düşkırıklığına uğratınca, dışadönük de ötekini düşünmez olmuştur, böylece kendi öznelliğinin kabuğuna çekilmiş, keyfi kaçmıştır.

Olayı şöyle özetleyebiliriz: içedönükte, objenin etkisi, ikincil durumdaki dışadönüklüğü yüzeye çıkarmış, dışadönükte ise ikincil durumdaki içedönüklük sosyal davranışının yerini almıştır. Böylece, başlangıçtaki önerimize geri gelmiş oluyoruz. «Biri için değer, öteki için değer yokluğu olmaktadır.» Hem pozitif, hem negatif olaylar, ikincil durumdaki karşıt-işlevi kendine çeker. Böyle bir durumda, ortaya duygusallık çıkar. Duygusallık, aşağılık duygusunun varlığının şaşmaz belirtisidir. Bu, sadece iki kişi arasında değil, aynı zamanda kendi içimizdeki çatışmanın ve anlaşmazlığın psikolojik temelini oluşturur. İkincil durumdaki işlevin özünü özerklik oluşturur: bağımsızdır, saldırır, insanı büyüler; bizi öyle etkisi altına alır ki, artık kendi kendimizin efendisi değilizdir; kendimiz ile başkaları arasında bir ayırım yapamayız. Öte yandan, karakterin oluşması için, öteki tarafımızın, ikincil işlevin de ifade imkânı bulmasına bırakamayız; çünkü öteki işlere ihtiyaç duyabileceğimiz zaman, her an gelebilir ve yukardaki örnekte de gördüğümüz gibi, bizi hazırlıksız yakalayabilir. Sonuç da kötü olabilir, dışadönük objeye karşı olan kaçınılmaz ilişkisini, içedönükse süjeye karşı olan ilişkisini kaybeder. Öte yandan içedönüğün sürekli kuşkular ve duraksamalarla taciz edilmeden bir eyleme başlaması, dışadönüğün ise kendi ilişkilerini tehlikeye düşürmeden, kendi hakkında düşünmesi şarttır.

İçedönüklük ile dışadönüklükte, Goethe'nin bir zamanlar diastol ve sistol diye atıfta bulunduğu birbirinin antitezini oluşturan doğal davranışlar, ya da eğilimler söz konusudur. Bunlar, uyumlu bir şekilde birbirini izleyerek, yaşama ritim sağlarlar, ancak bu ritmi gerçekleştirmek büyük bir sanat işi gibi görünüyor. Doğal yasanın herhangi bir bilinçli eylem tarafından tedirgin edilmemesi için, bunu ya tamamiyle bilinçdışından gerçekleştirmek, ya da antitetik hareketleri yapabilmek ve yapmayı istemek için çok daha yüksek bir anlamda bilinçli olmak gerekir. Gerisingeri, hayvanın bilinçdışılık durumuna dönemeyeceğimize göre, tek kalan şey, daha yüksek bir bilinç düzeyine gidecek çetin yoldur. Kendi serbest irademiz ve amacımız doğrultusunda, o büyük Evet'i ve Hayır'ı yaşamamızı olanaklı kılacak bilinç insanüstü bir idealdir. Gene de bir hedeftir. Belki de şimdilik zihniyetimiz Evet'i bilinçli olarak istememize, Hayır'a ise ancak tahammül etmemize izin vermektedir. Durum böyle olunca, çok şey gerçekleşmiş demektir.

İnsan doğasında içkin ilke olarak, karşıtlar sorunu, kendimizi gerçekleştirmemiz sürecinde bir başka aşamayı daha oluşturmaktadır. Bu genelde bir olgunluk sorunudur. Bir hastanın pratik tedavisi, hele vaka gençler ile ilgili ise, pek bu sorunla başlamaz. Gençlerdeki nevrozlar, genelde hakikatin kuvvetleri ile, gelişmemiş, çocukluk davranışı arasındaki çatışmadan doğar, bu çocuksu davranış, gerçek, ya da hayali anababaya karşı aşırı düşkünlük, teleolojik (erekcil) açıdansa gerçekleştirilmesi olanaksız kurgular, planlar ve özlemlerden meydana gelir. Bu gibi durumlarda Freud ile Adler'in indirgeme yöntemleri tamamiyle yerinde yöntemlerdir. Ya olgunluk çağında ortaya çıkan ya da hastayı çalışamaz duruma getiren birçok nevroz vakası vardır. Doğal olarak, bu vakalarda, hastaların gençliklerinde bile anababaya karşı aşırı derecede bağlı oldukları ve her türlü çocuksu boş hayaller içinde bulundukları söylenebilir, ama bütün bunlar, onların bir meslek edinmelerini ve mesleklerini başarıyla icra etmelerini, normal bir evlilik yapmalarını önlememiş, bu durumu önceki davranışları olgunluk çağında birden başarısızlığa uğrayıncaya kadar sürdürebilmişlerdir. Bu gibi durumlarda, onlara çocukluk fantezilerini anababalarına karşı aşırı bağımlılıklarını hatırlatmak işe yaramaz; bununla birlikte, bu da yöntemin gerekli bir bölümüdür ve çoğu kez

kötü bir sonuç doğurmaz. Ancak gerçek terapi, yolunu tıkayan şeyin artık anababası değil, kendi —yani kendi kişiliklerinin ana ve baba rolünü üstlenmiş olan bilinçdışı bölümü— olduğunu anlayınca başlar. Bunun farkına varış olayı, yardımcı olsa da gene de negatiftir, «Bana karşı olan babam ve anam değil, ben kendimmişim meğer» demek yetmez. Kendi içindeki, kendine karşı olan *kim*dir? Ana ve baba imgeleri ardına gizlenen, yıllar boyu ona derdinin nedeninin bir yolunu bulup, içine, dışardan girmiş olduğuna onu inandırmış olan, kişiliğinin o esrarlı kısmı nedir? Bu kısım bilinçli davranışın karşıtıdır; kendini kabul ettirmediği sürece ona rahat huzur vermeyecek, onu tedirgin edecektir. Gençler için geçmişten kurtulma yeterli olabilir, gelecek olanaklarla dolu, önlerindedir. Birkaç bağı koparmak yeter, işin geri kalan yanını yaşam-içgüdüsü halleder. Ancak, yaşamlarının büyük bir bölümünü arkada bırakmış olanlar için, geleceğin onlar için harika olanaklar gizlemediği ve günlük alışılmış işleri yapmaktan ve yaşlılığın belli belirsiz hazlarını beklemekten başka bir şeyin söz konusu olmadığı kimseler için durum başkadır.

Geçmişinden azat etmeyi başarabilirsek, gençlerin anababalarının imgelerini daima daha uygun figürlere, onların yerini alacak şeylere aktardığını görmekteyiz. Örneğin, anneye karşı beslenen duygu kadın eşe, baba yetkesi ise saygı duyulan öğretmenlere, üstün kişilere veya müesseselere aktarılmaktadır. Bu esas bir çözüm değilse de, normal insanın bilincinde olmadan yürüdüğü pratik bir yoldur, dolayısıyla da belirgin baskılar ve direnmeler söz konusu değildir.

Erişkin için durum başkadır. Kolaylıkla veya zorlukla yolun bu bölümünü ardında bırakmıştır. Belki de çoktan geçmişten kopmuş durumdadırlar, annelerini ararken karşılarında eşlerini bulmuşlar, kadınlarsa, babalarını, kocalarında bulmuşlardır. Babalarına ve baba müessesesine gereken saygıyı göstermişlerdir, kendileri baba olmuşlar ve bütün bunları arkalarında bıraktıktan sonra, ilerlemelerin ve isteklerin yerine getirilmesinin sıkıcı bir şey olduğunun, pişmanlık ve gıpta karışımı bir duygu ile dönüp baktıkları gençliğin boş hayalleri olduğunun artık kendilerini yaşlılığın ve tüm boş hayallerinin sonunun beklediğinin farkına varmışlardır. Artık ana ve baba yoktur; dünyaya ve nesnelere yansıttıkları bütün boş hayaller yavaş yavaş gerisingeri kendilerine doğru bitkin,

yorgun ve argın gelmektedir. Bu çeşitli ilişkilerden geriye doğru yönelen enerji, bilinçdışına akmakta, geliştirmeyi ihmal etmiş olduğu şeyleri harekete getirmektedir.

Gençlerde, nevrozda kördüğüm olan içgüdüsel güçler, serbest kaldığında, ona canlılık, ümit vermekte ve yaşamının kapsamını genişletme fırsatı sağlamaktadır. Yaşamının ikinci yarısında olan biri için bilinçdışında uyur durumda yatan karşıtların işlevinin gelişmesi, canlanma demektir, ancak bu gelişme, artık çocukluk çağındaki bağlarının çözülmesi, çocukluk çağındaki boş hayallerin yıkılması ile ve eski imgelerin yeni figürlere aktarılması yoluyla olmaz; karşıtlar sorunu aracılığı ile gerçekleşir.

Karşıtlık ilkesi, ergenlik çağındaki temel bir ilkedir, ergin kişinin psikolojik kuramının bu olayı tanıması şarttır. Bu bakımdan Freud ve Adler'in görüşleri genelde uygulanabilecek kuramlar olarak ileri sürüldüğünde birbirine zıt düşmektedir, teknik ve yardımcı kavramlar düzeyinde kaldıkları sürece, birbirleriyle çelişiyor, biri ötekini dışlıyor. Sırf bir teknik geçici önlem olarak kalmak istiyorsa, bir psikoloji kuramının karşıtlık ilkesine dayanması gerekir, yoksa nevrotik bakımdan dengesiz bir psişe oluşturmuş olur. Karşıtlık olmadan denge olmaz, kendi kendini otamatik ayarlayan bir sistem olmaz. Psişe işte böyle kendi kendini otomatik ayarlayan bir sistemdir.

* *
*

Daha önce bıraktığımız yerden devam edersek, bireyde eksik olan değerlerin, niçin nevrozun kendi içinde bulunduğunu açıkça görürüz. Bu noktada genç kadının vakasına dönüp bu arada kazanmış olduğumuz bilgiyi uygulayalım. Farzedelim bu hasta «analiz» edildi, yani tedavinin sonunda, arazlarının arkasında gizli bilinçdışı düşüncelerinin niteliğini anladık, böylece bu arazların kuvvetini oluşturan bilinçdışı enerjiyi yeniden ele geçirdik. Ortaya şimdi şu çıkıyor: tasarruf edilebilmeye hazır enerji nasıl kullanılacak? Hastanın psikolojik tipine göre bu enerjiyi belli

bir objeye yöneltmek gerekir, bir hayırseverlik etkinliğine örneğin, ya da başka yararlı bir işe. Kendilerini gerektiğinde işlerine bütün varlıklarıyla adayan özel enerjili, ya da çalışmaktan zevk duyan kimseler için, bu kolay olabilir, ama çoğu zaman durum başkadır. Çünkü unutulmamalıdır ki, teknik deyimiyle libido'nun bilinçdışında objesi vardır, İtalyan genci gibi, ya da onun yerini alan başka bir insan gibi. Bu gibi durumlarda, yüceltme ne kadar arzu edilir olsa da, olanaksızdır, çünkü gerçek obje, övülesi etik etkinliklere göre, çok daha iyi bir kanal sağlamaktadır. Çoğumuz bir adamdan söz ederken, gerçekte olduğundan çok, olması gerektiği şekilde konuşuruz. Ama hekimin işi daima gerçek adamlarladır; gerçeğinin bütün cepheleri yaşanıncaya kadar «kendi» kalan adamlarla. Gerçek eğitim, ancak çıplak hakikatten yola çıkarak başlar, aldatıcı ideallerden değil.

Sözü edilen tasarrufa amade enerjiyi hiç kimse dilediği gibi yöneltemez. Enerji, bağlı olduğu kullanılmaz durumdaki biçiminden serbest bırakılmadan önce, bu kanalı bulmuştu bile. Hastanın önceden İtalyan gencinin çevresinde döndürdüğü fantezileri şimdi hekime aktarılmış bulunuyordu. Hekimin kendi, bilinçdışı libidonun objesi haline gelecekti. Hasta transferans gerçeğini kabul etmeyi reddederse, ya da hekim bunu anlayamazsa, veya yanlış yorumda bulunursa, hekimle olan ilişkiyi tamamiyle olanaksızlaştırmaya yönelik güçlü direnmeler ortaya çıkar. Sonra hasta çekip gider, başka bir hekim, ya da kendini anlayacak birini bulur, ya da araştırmayı bırakır ve sorunu ile başbaşa kalır. Bununla birlikte, eğer hekime transferans vaki olur ve bu kabul edilirse, eskisinin yerine geçen doğal bir biçim bulunur, çatışmadan nispeten uzak bir enerji kaynağı sağlar. Bu vâki olduğu takdirde, doğa yasalarına veya tedirgin edici bir etkiye bile bile karşı gelmiş olur.

Transferansta her türlü çocuk fantezileri aktarılır. Bu fantezilerin dağlanması gerekir, yani indirgeyici bir analiz ile çözülmesi gerekir, buna transferansı çözmek denir. Bu şekilde, enerji kullanılmaz durumda yeniden serbestliğe kavuşmuş, gene bir tasarruf konusu çıkmıştır ortaya. Bir kez daha doğaya güvenmek zorunda kalırız, uyum sağlayacak olan bir objenin daha aranmadan önce seçilmiş olmasını umarız.

V

KİŞİSEL BİLİNÇDIŞI VE ORTAK BİLİNÇDIŞI

SÜRECİMİZDE yeni bir aşamaya gelmiş bulunuyoruz. Çocuksu transferans fantezilerini öyle bir noktaya getirdik ki; durum, hekimi, babasının, anasının, amcasının, velisinin, öğretmeninin ve bütün aile büyüklerinin yerine koyan hastanın kendi için bile yeterince açık artık. Ancak deneyimlerimizin sık sık kanıtladığı gibi, hekimi bir kurtarıcı, tanrısal bir varlık gibi canlandıran başka fanteziler de ortaya çıkmakta — doğal olarak bu, sağlıklı, bilinçli düşünme eylemi ile tamamiyle çelişmektedir. Öte yandan, bu tanrısal sıfatlar, içinde yetiştiğimiz Hıristiyanlığın çerçevesini çok aşıyor; putatapıcılığın büyüsüne bürünüyor, çoğu kez de hayvansı biçimde ortaya çıkıyor.

Transferansın kendi de, bilinçdışı içeriklerin yansıtılmasından ibarettir. İlkin, hastalık belirtilerinden, düşlerden ve fantezilerden de anlayacağımız gibi, bilinçdışının yüzeysel içerikleri yansıtılmaktadır. Bu durumda, hekim (geçen bölümde sözünü ettiğimiz İtalyan genci gibi) olası bir âşık rolündedir. Sonra, baba rolünde çıkar ortaya: Bu baba, hastanın gerçek babası için beslediği duygulara göre, ya iyi, müşfik bir baba, ya da «gürleyen» bir babadır. Bazan hekim, ananın ifade ettiği önemi üstlenir; garip de olsa, olmayacak şey değildir. Bütün bu fantezi yansıtmalarının temeli, kişinin *özel anılarındadır.*

Son olarak da, alışılmadık fantezi biçimleri çıkar ortaya. Hekime olağanüstü güçler atfedilir; ya büyücü, ya şeytan, ya da bunun karşıtı iyilik meleği, kurtarıcı olur çıkar. Öte yandan, bu iki karşıt kişiliği içinde bulundurduğu da olur. Hastanın bilinçli zihnine böyle görünmesi şart değildir elbette, onu bu kılıkta gösteren şey yüzeye çıkan fantezilerdir sadece. Bu tür hastalar, bu fantezilerin kendilerinden doğduğunu, hekimin

kişiliği ile uzaktan yakından hiç ilgisi olmadığını bir türlü kabule yanaşmazlar. Bu yanılgı, bellekte bir tür bir yansıtmaya meydan verebilecek herhangi kişisel bir nedenin bulunmaması gereğine dayanmaktadır. Anne ve baba bunlara mahal verecek tarzda davranmamış olsalar da, bu tür fantezilerin, çocukluk çağındaki bir dönemde, anaya ve babaya atfedildiğini gösteren vakalara rastlanmıştır.

Freud, kısa bir denemesinde, Leonardo da Vinci'nin yaşlılığında nasıl iki annenin etkisi altında kalmış olduğunu göstermiştir. İki anneden, ya da iki ayrı soydan gelme olayı, Leonardo vakasında, geçerli olmasına geçerli idi, ama bu olay sadece onun için değil, başka sanatçıların yaşamlarında da rol oynamaktadır. Benvenuto Cellini'nin de iki ayrı soydan gelme fantezisi vardı. Bu genel mitolojik bir motiftir. Birçok efsane kahramanlarında iki anneden söz edilir. Bu fantezi, kahramanların gerçekte iki anneye sahip olmalarından doğmamaktadır, kişisel bellek alanına değil, insanlığın zihin tarihinin esrarına ait, yaygın bir *"ilksel"* imgedir.

Her bireyde, kendi kişisel anılarından başka, Jacob Burckhardt'ın yerinde bir deyimi ile «ilksel» simgeler vardır; bunlar «kalubelâdan» beri insan muhayyilesinden kalıtım yolu ile edinilen kuvvetlerdir. Bu kalıtım, bazı mitos ve efsane motiflerinin dünyanın her yerinde aynı biçimlerde tekrarlanması, gerçekten hayret verici bir olayı açıklıyor. Akıl hastalarımızın bizim çok eski metinlerde karşılaştığımız imgelerin ve çağrışımların aynını harfiyen niçin canlandırdığını gösteriyor. *Symbole der Wandlung* (Dönüşüm Simgeleri) adlı kitabımda bunlardan bazı örnekler verdim. Böyle derken, fikirlerin kalıtım ile geçtiğini ileri sürüyor değilim, bambaşka bir şey olan, bu gibi fikirlerin oluşma olanağından söz ediyorum.

Tedavinin daha sonraki bir aşamasında, kişisel anılarla ilgisi olmayan fanteziler belirmeye başladığında, içinde insanlığa ortak ilksel imgelerin uyur durumda bulunduğu, bilinçdışının daha derin bir katının tezahürleri ile karşılaşıyoruz. Bu imgelere veya motiflere «arketipler» (ana örnekler) diyorum, bilinçdışının «dominantları» (baskın örnekleri) dediğim de oldu. Bu fikrin daha ayrıntılı açıklaması için okurun ilgili yapıtlara başvurmasını öneririm.

Bu buluş, olayı anlamamızda bir adım daha ileri götürüyor bizi: yani, bilinçdışında iki kat bulunduğu gerçeğini kabul etmemize. Bir kişisel, bir

de, kişiötesi, kişidışında bilinçdışı var. Bu sonuncusuna «ortak bilinçdışı» da diyoruz, çünkü kişisel olabilecek bir şeyden tamamiyle uzak, tamamiyle evrensel bir olay; bu içeriklere her yerde rastlamak mümkün, kişisel bilinçte olmayacak şeyler bunlar. Kişisel bilinçte, unutulan anılar, bastırılıp geri itilmiş olan (yani bile bile unutulmuş) acı hatıralar, eşikaltı algılamalar, yani bilinç yüzeyine çıkacak gücü bulamamış duyu-algılamaları, en sonra da, bilinç için henüz olgunlaşmamış içerikler var. Bu, sık sık düşlerde karşılaştığımız gölge figürüne tekabül etmektedir.

İlksel imgeler insanlığın en eski ve en evrensel «düşünce biçimleridir». Bunlar duygu oldukları kadar, düşüncelerdir de; bilgi kaynağını, bilinçdışın kendini bilmesi gibi gören felsefî ya da gnostik sistemlerde görüldüğü gibi, kısmî ruhlar halinde, kendi bağımsız yaşamlarını sürdürürler. Melek, baş melek, Aziz Paulus'daki «prenslikler ve güçler», Gnostiklerin arhonları, Aeropagitus Diyonizos'un göksel hiyerarşisi vb. arketiplerin görece özerkliğinden kaynaklanmaktadır.

Şimdi, transferansın kişisel, çocuksu biçiminden kurtulduğunda, libido'nun seçtiği objeyi bulmuş oluyoruz. Bilinçdışının derinliklerine doğru yolculuğuna devam eder ve orada ta başlangıçtan beri uyuklamakta olan şeyleri harekete getirir. İnsanlığın o gün bu gündür yararlandığı gizli hazineyi, tanrılarının ve şeytanlarının barındığı, insanın onlar olmasaydı insan olmaktan çıkacağı şu güçlü, büyük düşüncelerin barındığı yeri bulmuştur.

Ondokuzuncu yüzyılın doğurduğu büyük fikirlerden birini alalım ele: enerjinin korunması fikrini. Bu fikri ilk ortaya atan Robert Mayer bir hekim idi; bunu keşfeden, fizikçi ya da doğabilimci olsaydı, daha uygun olurdu. Ancak, gözden kaçırılmaması gereken bir olay var burada; bu fikir, kelimenin tam anlamıyla, Mayer tarafından «oluşturulmuş» değildi. O sırada mevcut fikirler, ya da bilimsel varsayımların kaynaşması sonucu doğmamıştı, yaratıcısının içinde bir bitki gibi gelişmişti. 1944 yılında Mayer, bu konuda Griesinger'e şöyle yazıyordu: «Kuramı yazı masasında oluşturmuş değilim (burada gemi hekimi olarak 1840-1841 yıllarında yaptığı bazı fizyolojik gözlemleri anlatmaktadır). Fizyolojiye ilişkin sorunları iyi anlamak için, insanın bazı fiziksel süreçler hakkında bilgisi olması şarttır; tabii şeylere, ben şahsen itici bulduğum, metafizik açıdan

bakılmadığı sürece. Böylece kendimi fiziğe adadım ben de, bu konuya öylesine kaptırdım ki kendimi, gülen varsın gülsün, bulunduğumuz, yeryuvarlağının şu ücra köşesine pek ilgi duymadığım için, çalışmama ara vermeyeyim diye teknede kalmayı yeğledim; o ana kadar, ve o andan sonra da duymadığım ve duymayacağım bir *ilham* altındaydım. Kafamda çakan şimşekler Surabaya'ya kadar çaktı durdu, fikir fikri doğurdu. O zamanlar arkada kaldı, ama bende yüzeye çıkan şeylerin sakin kafa ile incelenmesi, bunun sadece öznel olarak kanıtlanabileceği bir hakikat olduğunu öğretti bana. Benim gibi fizikten pek anlamayan biri tarafından bunun gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği belli değil.»

Enerji bilimi üstüne yazdığı kitapta, Helm şöyle diyor: «Robert Mayer'in yeni fikri, üzerinde daha çok kafa yorarak, geleneksel enerji kavramlarından kopmuş değildir, bu fikir, sezgisel olarak algılanan fikirlerdendir; ruhsal nitelikteki başka alanlardan türeyen bu tür fikirler zihni ele geçirir ve geleneksel kavramları, kendi suretlerine göre yeniden biçimlendirmeye zorlar».

Şimdi şu sorun çıkıyor ortaya: kendini böyle doğa gücüyle kabul ettiren bu yeni fikir nereden gelmektedir? Tropik ülkelere bu ilk yolculuğun sayısız izlenimlerini tamamen gölgede bırakan, bilinci tutsak yapan bu gücü nerden alıyor? Kolay yanıtlandırılacak sorular değil bunlar. Kuramımızı buraya uygulayacak olursak, açıklama şöyle olabilir: enerji ve enerjinin korunması fikri, ortak bilinçdışında uyur durumda bulunan ilksel bir imge olmalı. Böyle bir sonuca varabilmemiz için doğal olarak bu tür bir ilksel imgenin insanlığın zihin hayatının geçmişinde gerçekten var olmuş ve çağlar boyunca işler durumda bulunmuş olmasını kanıtlamak zorundayız. Kanıt bulmak o kadar zor değil; yeryüzünün birbirinden alabildiğine uzak bölgelerindeki en ilkel dinler bu imge üzerine kurulmuş bulunmaktadır. Tek ve belirleyici düşüncesinin her şeyin çevresinde döndüğü, evrensel sihirli bir kuvvet olduğunu söyleyen, madde veya zihin olaylarının maddeden çok kuvvetlerin etkisine bağlı olduğunu savunan dinamistik dinler vardır. Ünlü İngiliz araştırmacısı Tylor olsun, Frazer olsun bu düşünceyi yanılarak animizm (ruhçuluk) diye dile getirmişlerdir. Gerçekte, ilkellerdeki kuvvet-kavramı birtakım ruhları değil, Amerikalı araştırmacı Lovejoy'un yerinde bir ifadesi ile «ilkel enerji bilimi»ni dile

getirmektedir. Bu kavram, ruh, can, Tanrı, bedensel güç, verimlilik, doğurganlık, büyü, nüfuz, iktidar, itibar, tıp ve efektlerin serbestliğe kavuşması ile nitelenen bazı duygusal durumları ifade etmektedir. Polinezya adalarındaki bazı *mulungu*'larda — aynı ilkel kuvvet kavramı, ruha, cinlere perilere inanmayı, büyüyü ve itibarı ifade etmektedir; hayret verici bir şey vâki olduğunda, halk «Mulungu!» diye bağırmaktadır. Bu iktidar kavramı, ilkeller arasında en eski tanrı kavramıdır ve tarih boyunca sayısız değişmelere uğrayan bir imgedir. Eski Ahid'de sihirli güç, yanan çalıda ve Musa'nın çehresinde tezahür eder; İncillerde, gökten ateşten diller biçiminde Kutsal Ruh ile iner. Herakleitos'da dünya enerjisi, «hep canlı kalan ateş» olarak, Perslerde tanrısal rahmet «ahoma»nın kor halindeki ateşinde vardır; Stoacılarda ilk sıcaklık, kaderin gücüdür. Orta Çağ efsanesinde azizlerin başları çevresindeki hale, şeref nuru, ışık halkası olarak görünmektedir ve azizin vecd halinde yattığı kulübenin damından alev gibi parlamaktadır. Vizyonlarında, azizler, bu gücün güneşini, ışığının tamlığını görmüşlerdir. Eski görüşe göre, ruhun kendidir bu güç; ruhun ölümsüzlüğü fikrinde, ruhun korunumu içkin durumdadır, öte yandan, Budistlerin ilkel ruh göçü kavramında, sınırsız değişebilirliği ve süresiz korunumu fikri içkindir.

Görülüyor ki, bu fikir insan beynine çağlar boyu çakılmıştır. Bunun tezahürü için sadece bazı koşulların ortaya çıkması gerekmektedir. Robert Mayer için bu koşullar yerine getirilmiş bulunuyordu. İnsanoğlunun en yüce, en iyi fikirleri, bu ilksel imgelerden çekilmiş kopyalardır sanki. Bu arketiplerin ya da ilksel imgelerin kaynağı sık sık sorulmuştur. Bana öyle geliyor ki bunların kaynağı insanlığın sürekli tekrarlanan yaşantılarının birikimi olarak açıklanabilir ancak.

En sık rastlanan, aynı zamanda en etkin olan yaşantılardan biri, her gün güneşin görünürdeki hareketidir. Bilinen fiziksel süreç çerçevesi içinde bilinçdışında böyle bir şey yok. Öte yandan, bulduğumuz şey türlü çeşitlemeleri ile güneş-kahramanı mitos. Gün arketipini oluşturan bu mitosdur, fiziksel süreç değildir. Aynı şey ayın evreleri için de söylenir. Arketip, aynı veya benzer mistik fikirleri defalarca tekrar etmek için bir çeşit hazırlıktır. Dolayısıyla, sanki bilinçdışı üzerine tab edilen şey, fiziksel süreç tarafından meydana getirilen öznel fantezi-fikirler idi. Bu

durumda arketipler, öznel tepkilerin neden olduğu yinelenen izlerdir. Bu varsayım, sorunu çözmeden gerisingeri gönderiyor, ister istemez. Bazı arketiplerin hayvanlarda da bulunduğunu, niteliği daha fazla açıklanamayacak yaşamın doğrudan doğruya ifadesi olduğunu varsayabiliriz pekâlâ. Sadece arketipler değil, görünüşe bakılırsa, sonsuzca tekrarlanan tipik yaşantıların izlenimlerinin dahi aynı zamanda —söz konusu aynı yaşantıların tekrarlanmasına yönelik etkenler gibi— ampirik bir tutumları vardır. Çünkü bir arketip, düşte, fantezide, ya da yaşamda tezahür ettiği zaman, öyle bir etki ya da güç doğurur ki, bu sayede ya «numinous» (huşu uyandıran, esrarlı) bir etki yaratır, ya da bir harekete geçilmesini gerektirir.

İlksel imgeler hazinesinden nasıl yeni fikirler doğduğunu bu örnekte gördükten sonra, şimdi transferans sürecini incelemeye devam edelim. Libidonun, obje olarak, görünüşte saçma ve acayip fantezilerden ibaret ortak bilinçdışının içeriklerini seçtiğini gördük. Söylediğim gibi, ilksel imgelerin hekime yansıtılması, tedavinin bu aşamasında yabana atılmaması gereken bir tehlikedir. İmgeler sadece insanlığın ilk günden beri düşünüp durduğu güzel ve hoş şeyleri değil, aynı zamanda insanlığın yapabileceği şeytanlıkları ve kötülükleri de içerir. Sahip oldukları özgül enerji sayesinde —bunlar alabildiğine yüklü, özerk güç merkezleri gibi davranırlar— bilinç üzerinde büyüleyici, ona sahip çıkıcı etkileri vardır; dolayısiyle, süje'yi yaygın değişmelere uğratırlar. Bunu, din değiştirmelerde, telkin yolu ile etkilemelerde, özellikle de bazı şizofreni tiplerinin başlangıcında görüyoruz. Eğer hasta, hekimin kişiliğini, bu yansıtmalardan ayıramaz durumda ise, durum vahimleşir ve insan ilişkisi olanaksızlaşır. Ama hasta bu tehlikeden kaçarsa, bu kez imgeleri kendi içine yansıtma tehlikesi ile karşılaşır, yani kafasındaki acayip özellikleri, hekim yerine kendine yansıtmış olur. Bu da öteki kadar kötü bir şeydir. Dışa yansıtmada, bir ya da hekimi olağanüstü bir biçimde patolojik olarak tanrısallaştırma ile, öte yanda, nefret dolu bir horgörü arasında gidip gelmektedir. İçe yansıtmada ise, gülünç bir şekilde, kendi kendinitanrısallaştırma ya da manevi bakımdan kendine işkence çektirme söz konusudur. Her iki durumda da yapılan hata, ortak bilinçdışının içeriklerini bir kişi'ye atfetmektir. Bu şekilde, kendini, ya da eşini, ya Tanrı ya

şeytan durumuna koymaktadır. Burada arketipin karakteristik etkisini görüyoruz: ilk çağlardan beri varolan bir çeşit güç ile psişeyi ele geçirmekte ve onu insanlığın sınırlarını aşmaya zorlamaktadır. Sonuç, abartılma, şişirilmiş bir davranış, özgür iradenin kaybı, hezeyan ve hem iyi hem de kötü için coşkulu davranış olmaktadır. İnsanların cinlere perilere daima ihtiyaç duymuş olmasının, Tanrısız yaşayamamasının nedeni budur; bunun istisnası dünü yaşamış olan becerikli tek tük *homo occidentalis*'in (Batılının), kendilerini —kalın kafalı, soğuk yürekli, tenekeden yapılmış— tanrılara dönüştürmüş olması sonucu, «Tanrıları ölmüş» olan Üstinsanlardır. Tanrı fikri, Tanrının bizatihi varlığı sorunu ile hiç ilgisi olmayan, akıldışı nitelikte olan mutlaka gerekli psikolojik bir işlevdir. İnsan zekâsı, bu soruyu ne yanıtlayabilir, ne de Tanrının varlığına bir kanıt getirebilir. Arketip olduğu için, bilinçli olmasa da, bilinçdışında var olan, her yerde hazır ve nazır, kadiri mutlak, her şeye gücü yeten tanrısal bir varlık fikri sözkonusu olduğu için böyle bir kanıt gereksizdir de. Psişenin içinde üstün bir güç vardır, bu bilinçli olarak Tanrı değilse, Paulus'un sözleri ile, insanın «karnı»dır. Ben Tanrı fikrini bilinçli olarak ele almayı yeğliyorum, çünkü böyle davranmayacak olursak, başka bir şey Tanrılaştırılır bu sefer, bu ancak sadece «aydınlanmış» zekâların doğurabileceği cinsten uygunsuz ve budalaca bir şey olur genelde. Zekâmız, Tanrı hakkında doğrudürüst bir fikir oluşturmada yaya kalmıştır, Tanrı varsa eğer, nasıl varolduğu da yanıtsız kalacak sorunlardandır. Tanrının varlığı yanıtsız kalmaya mahkum bir sorudur. İnsanlar kalubelâdan beri tanrılardan söz etmektedir bundan sonra da sonsuza dek sözünü edecektir. İnsan kendini ne kadar güzel görürse görsün, olası zihin melekelerinin sadece biri olduğunu ve ancak olaylar dünyasının ona tekabül eden yanını kapsadığını bilmek zorundadır. Ancak aklın almadığı, akıldışı olan şey varlığını dört bir yandan belirtmektedir. Akıldışı olan da, aynı şekilde, psikolojik bir işlevdir — tek kelime ile, ortak bilinçdışıdır; oysa aklî olan temelde bilince bağlıdır. Dünyada vâki olan tek tek olayların düzensiz karmaşasında bir düzen araması, sonra da, en azından, insanı ilgilendiren sorunlarda bir düzen yaratması için, bilinçli zihnin bir nedeni olması gerekir. Hem içimizdeki, hem de dışımızdaki karmaşayı elimizden geldiğince söküp çıkarma tutkusu gibi övülesine yararlı bir

tutku, bizi etkilemektedir. Görünüşe bakılırsa, bunda ileri gidilmiştir. Bir akıl hastası, bir keresinde şöyle demişti bana: «Doktor, dün gece gökleri baştanbaşa cıva biklorür ile dezenfekte ettim, ama Tanrıyı bulamadım». Dediği şey, bizim de başımıza geldi galiba.

Gerçekten büyük bir bilge kişi olan koca Herakleitos psikoloji yasalarının en harikasını keşfetmişti: karşıtların ayarlayıcı işlevi idi söz konusu olan. Buna, tersine koşmak anlamına gelen *enantiodromia* demişti; bundan anladığı, her şeyin er geç karşıtına doğru koşacağı idi. (Burada yukarıda sözünü ettiğimiz Amerikalı İşadamı olayının enantiodromia'nin iyi bir örneği olduğunu hatırlatayım.) Görüldüğü gibi, kültürün akla uygun tutumu, ister istemez karşıtına doğru koşmaktadır, yani kültürün akıldışı bir şekilde yok edilmesine doğru. Kendimizi asla akıl ile özdeşleştirmememiz gerek, Çünkü insanoğlu hiçbir zaman sadece akıllı yaratık olmamıştır, olmayacaktır da; bu, züppe kültür tâcirlerinin kulağına küpe olsun. Akıldışı hem söküp atılamaz, hem de atılmaması gerekir. Tanrılar ölmez, ölmemelidir de. Biraz önce, insan psişesi içinde üstün bir gücün var gibi göründüğünden söz ettim ve bunun Tanrı fikri değilse eğer «insan karnı» olacağını söyledim. Anlatmak istediğim şu idi: şu veya bu temel bir içgüdü, ya da fikirler kompleksi, daima psişik enerjinin tümünü kendine çeker, ben'i de hizmetine koşar. Genelde, bu enerji odağına öyle bir güç ile çekilir ki, kendini onunla özdeşleştirir ve artık başka bir şeye ihtiyacı olmadığını düşünür. Böylece bir cinnet, bir monomani, ya da ecinnilik oluşur; psişik dengeyi ciddi bir şekilde tehlikeye sokan akut bir tek yanlılık meydana gelir. Böyle bir tek yanlılık kapasitesinin başarının sırrı olduğu kesin — uygarlığımızın canla başla teşvik ettiği cinsten bir başarı. Bu monomanilerde enerjinin birikmesine, bu tutkuya, eskiler «tanrı» diyordu, bugün de günlük konuşmada aynı atıfta bulunuruz. «Şunu bunu tanrılaştırıyor» demez miyiz? İnsan, kendisinin istediğini seçme özgürlüğü olduğunu sanıyor, bazı güçlerin elinde oyuncak olduğunu farketmiyor, ilgi duyduğu şeyin efendisi durumuna geldiğini, tüm gücünü kendine çektiğini biliyor. Bu tür ilgi konuları tanrılaşmakta, çoğunlukça da kabul edildiğinde yavaş yavaş bir «tapınak» oluşturmakta ve çevresinde bir cemaat toplamaktadır. Biz buna «örgüt» diyoruz. Bunun ardından örgütü parçalamayı hedefleyen bir tepki geliyor, böylece Şeytanı

İblis ile kovmaya çalışıyoruz. Kesin iktidar elde eden bir hareket soruna çözüm getirmediği zaman, sözünü ettiğimiz ters yöne koşma hareketi başlıyor, nasıl örgütlenirken gözü kapalı bir tutum içinde olmuşsa, örgütü bozma hareketinde de öyle hareket ediyor.

Bu uğursuz ters yöne koşma yasasından tek kurtulabilen kimse, kendini bilinçdışından soyutlayabilen insandır, ancak bunu bastırma yoluyla halledemez, yoksa bastırdığı şey onu arkasından vurur, *her ne değil ise* onu karşısına koyarak çözümler.

Bu, onu, yukarda sözünü ettiğimiz aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım ikileminden kurtulma yoluna sokar. Hastanın ben ile ben-olmayan'ı, yani ortak psişeyi ayırması gerekir. Bundan böyle kendini uyduracağı malzemeyi bu yolla elde edecektir. Şimdiye dek kullanılamaz ve patolojik durumdaki enerjisi, uygun bir alana girmiştir. Ben'i, ben-olmayan'dan ayırt edebilmesi için yaşama karşı olan görevini yerine getirmek zorundadır. Bu konuda ihmal edeceği her şey bilinçdışına kayacak ve durumunu destekleyecektir, böylece kişi onun tarafından kıyılma tehlikesi ile karşılaşmış olacaktır. Ama bunun için ödeyeceği ceza ağırdır. Eskilerden Siynesius'un dediği gibi, tanrı ya da cine dönüşen «kendisine vahiy gelen ruh» tur (pnömatik gibi), bu durumunda da Zagreus gibi tanrılar tarafından parçalara ayrılarak cezalandırılacaktır. Nietzsche'nin, hastalığının başlangıcında duyduğu yaşantı buydu. Enantiodromia demek, karşıt-çiftlere ayrılmak demekti, bu, «tanrının» sıfatlarındandır, dolayısıyle aynı zamanda benzeyen insanın da sıfatlarındandır; o insan ki, tanrıya benzerliğini, tanrılarına üstün gelmiş olmasına borçludur. Ortak bilinçdışından söz eder etmez, gençlerin ya da uzun süre çocuk kalmış kişilerin pratik analizi dışında kalan bir alandaki bir sorunla karşı karşıya buluyoruz kendimizi. Hâlâ çözümlenmesi gereken anne ve baba imgelerinin söz konusu olduğu, sıradan adamın doğal mülkü olan, hâlâ fethedilmeyi bekeleyen bir miktar yaşamın bulunduğu her yerde, ortak bilinçdışından ve karşıtlar sorunundan söz etmesek daha iyi olur. Ama ana baba transferansları ve gençlik hülyaları egemenlik altına alındığında, ya da egemenlik altına alınmaya hazır olduğunda ancak, bunlardan söz açmak zorunda kalırız. Burada Freud ve Adler'in indirgeme yöntemlerinin dışındayız; bir insanın mesleği veya evliliği, ya da yaşamının genişleme-

si anlamına gelecek herhangi bir şeyi engelleyen manialar artık bizi ilgilendirmiyor, şimdi karşımızda, adamın yaşamını sürdürmesi için gerekli anlamı bulmak zorundayız — anlamsız bir tevekkülün ve pişmanlığın taşıdığı anlamın ötesinde bir anlam söz konusu.

Yaşamımız güneşin seyrini izliyor. Sabahleyin güç kazanmaya başlıyor, öğle vakti sıcaklığı doruk noktasına çıkıyor. Derken karşı koşma, enantiodromia başlıyor: ileri hareketinde gücü artmıyor, eksiliyor. Dolayısıyla genç ile yaşlı kimselere uygulamamız gereken yöntem aynı olamaz. Birinci durumda, yayılmayı ve yükselmeyi engelleyen manialarını tümünü ortadan kaldırmak yeterli; ikinci durumdaysa inişe yardım eden her şeyi eğitmemiz gerek. Toy bir delikanlı, yaşlıların kendi haline bırakılması gereğine inanır, acı patlıcanı kırağı çalmaz der; ona göre onlar eleyeceklerini elemişler, eleklerini de asmışlardır, geçmişe mâzi derler. Ancak, yaşamın anlamının gençlik ve büyüme çağı ile son bulduğunu sanmak yanlıştır; örneğin, menopozdan sonra kadında «iş kalmadı» demek doğru değildir. Yaşamın ikinci yarısı, tıpkı birinci yarısı kadar anlam doludur; sadece anlam ve amaç başkadır. İnsanın iki amacı vardır: birincisi doğal bir amaçtır, çocuk edinmek, çoluğunu çocuğunu geçindirmektir; bunun için para ve sosyal mevki gerekir. Bu amaç gerçekleştiğinde yeni bir evre başlar: bu da kültür evresidir. Birinci amacı gerçekleştirme için doğa bize yardım eder, bunun için eğitim yardımımıza koşar; ikinci amaca erişmek için pek yardımcımız yoktur. Çoğu kez, sahte bir tutku ile karşılaşırız; yaşlı adam yeniden delikanlılık hevesine kapılır; için için buna inanmaz oysa. Doğal evreden kültürel evreye geçişi birçok kimse için bu denli zor ve acı yapan budur; gençlikten biraz pay almak için gençlik hevesine kapılırlar, gençlerle genç olurlar. Bunu özellikle annelerde görürüz, çocuklarında ararlar anlamlarını, onlardan bir an vazgeçecek olsa, dipsiz bir uçuruma düşeceklerini sanırlar. Nevrozların hayatın akşamında doğmasında şaşacak bir şey yok. Bu bir tür ikinci ergenlik çağıdır, tutku fırtınalarının estiği «tehlikeli» bir çağ. Ancak, bu yaşta ortaya çıkan sorunlara artık eski reçeteler para etmez; yelkovan geri alınamaz. Gencin dışarda bulduğu şeyi, yaşamının ikinci yarısındaki adam içinde arayıp bulmak zorundadır. Burada, hekime epey baş ağrısı veren yeni sorunlarla karşılaşıyoruz.

Yaşamın birinci yarımından ikinci yarımına geçiş, eski değerlerin yeniden değerlendirilmesi demektir. Bir an önce eski ideallerimizin karşıtının değerini takdir etmemiz, eski inançlarımızdaki yanlışı algılamamız, eski gerçeğimizde gerçek olmayanı tanımamız, o ana kadar aşk denilen şeyin içinde ne kadar düşmanlık, hatta nefret payı olduğunu bilmemiz gerekir. Karşıtlar çatışmasının cazibesine kapılan birçok kişi, kendilerine iyi ve uğrunda çaba sarfetmeye değer gibi görünen her şeyi kaldırıp atmış, eski ben'lerinin tam tersi bir yaşam sürmeye çalışmışlardır. Meslek değiştirmeler, boşanmalar, dinsel kamplar, her türlü din, siyasi parti veya inanç değiştirmeler, karşı tarafa geçmenin belirtileridir. Karşı tarafa geçmeye engel olan şey, insanın eski yaşamının bastırılması, bilinçli erdemler ve değerlerin karşıtlarının henüz bastırılmış ve bilinçdışında bulunduğu zamanki eski dengesiz durumu ortaya çıkarmasıdır. Eskiden olduğu gibi, belki de, nevrotik bozuklukların nedeni, karşıt fantezilerin bilinçdışında bulunmasıydı, şimdi ise eski ideallerin bastırılması sonucu bozukluklar ortaya çıkmaktadır. Bir değerdeki değersiz olanı veya bir hakikatteki hakikat olamayanı gördüğümüzde değer veya hakikatin ortadan kalktığını sanmamız büyük bir yanılgıdır. Sadece *göreceleşmiştir*. İnsana değgin her şey görecedir, çünkü her şey bir iç kutupluluğa dayanır; çünkü her şey bir enerji olayıdır. Enerji, doğal olarak, önceden var olan bir kutupluluk üstüne dayanır, onsuz enerji olamaz çünkü. Enerji anlamına gelen dengeleyici sürecin gerçekleşmesi için daima yükseğin ve alçağın, sıcağın ve soğuğun vb. olması gerekir. Dolayısıyla, karşıtları lehine bütün önceki değerleri yadsıma eğilimi, sözünü etmiş bulunduğumuz tekyanlılık kadar bir abartıdır. Sorun evrence kabul edilmiş, hakkında kuşku olmayan değerleri reddetmekse bu önüne geçilemeyecek bir kayıp olur. Bu şekilde hareket eden, Nietzsche'nin de demiş olduğu gibi, içindeki değerlerinden boşalmış olur.

Esas sorun, karşıt tarafa geçmek değildir, bir taraftan eski değerleri korurken, öte taraftan karşıtlarını da tanıyabilmek sorunudur. Doğal olarak, bu, çatışma ve kişinin bölünmesi demektir. Hem felsefî açıdan, hem ahlâksal açıdan insanın bundan kaçınması normal; karşıta geçmekten daha sık rastlanan başka bir seçenek de eski davranışın taşlaşmasıdır. Kabul edilmesi gerekir ki, yaşlılar söz konusu olduğu zaman, her ne kadar

nahoş olsa da, bu bir başarı sayılır; en azından karılarına sırt çevirmemiş oluyorlar, dürüstlüklerinden şaşmıyorlar, sersemleşmiyorlar, sözlerinden dönmüyorlar, sadece cansız odunlaşıyorlar, ya da daha kibarcası, geçmişin direkleri oluyorlar. Ama bunun yanında ortaya çıkan arazlar, katılık, darkafalılık, zararlı olmasa bile hoş değil; çünkü bir hakikati, ya da başka bir değeri benimseme yöntemleri öylesine esneklikten uzak ve şiddetlidir ki, kaba davranışları, hakikatin kendine çektiği şeyden daha fazlasını iter, sonuç olarak, arzu edilen iyinin karşıtı elde edilmiş olur. Katılıklarının esas nedeni karşıtlar sorunundan korkmaktır: «Medarus» uğursuz kardeşi karşısında, esrarlı bir dehşete kapılır. Dolayısıyla, yalnız tek bir hakikat, tek bir yol gösterici eylem ilkesi olması gerekir; bu ilke salt olmalıdır; yoksa, kendileri dışında, her yerde, her an vukuu bulabilecek faciaya karşı koruma sağlamazlar. Ama aslında en tehlikeli devrimci kendi içimizdedir, yaşamın ikinci yarısına sağ salim geçilmek isteniyorsa herkesin bunun bilincine varması gerekir. Elbette şimdiye kadar yaşamış olduğumuz güvensizlikle, iç bölünmesiyle ve çelişen inançlarla değiş tokuşta bulunmamız gerekecektir. İşin beter yanı, bu durumdan kurtuluşun olmamasıdır. Mantık *tertium non datur* (başka çıkar yol yok) diyor.

Tedavinin uygulamadaki gereksinimleri bizi, bu tahammül ötesi durumdan çıkaracak başka yol ve vasıta aramamıza zorladı. Görünürde aşılamayacak bir engelle karşılaşınca insan geri adım atmaktadır: teknik deyimi ile regresyona başvurmaktadır. Bugünküne benzer durumlar yaşadığı eski zamana dönüyor, o zaman kurtulmak için hangi çareye başvurduysa o çareyi yeniden deniyor. Ancak gençlikte işe yarayan şey, yaşlılıkta işe yaramamaktadır. Nitekim, eski mevkiine dönmek, Amerikalı işadamının işine yaramamıştı, gördüğümüz gibi. Bu durumda gerileme, yani regresyon, çocukluk çağına kadar gitmektedir (birçok yaşlı nevrotiğin çocukça davranışlarında görürüz bunu) hattâ çocukluk öncesine uzanmaktadır. Bu garip görünebilir, ama mantıken olmayacak şey de değildir.

Önce de söylediğimiz gibi, bilinçdışında iki kat var gibidir: kişisel kat bebeklik döneminin ilk anılarına uzanır, ortak kat ise bebeklik döneminin öncesine gider, atalarımızın yaşamının kalıntılarını kapsar. Kişisel bilinçdışının anı-imgeleri, deyim yerindeyse, dolmuştur; çünkü bunlar

bireyin kişisel olarak yaşadığı imgelerdir, ortak bilinçdışının arketipleri dolu değildir; çünkü kişisel olarak yaşanmış olmayan biçimlerdir. Öte taraftan, psişik enerji geri gidecek olursa, ilk bebeklik döneminden de geriye uzanır ve atalarımızın mirasını kapsayacak olursa, o zaman mitolojik imgeler uyanır: bunlar arketiplerdir. O ana kadar varlığından hiç haberimiz olmayan manevi bir iç dünya açılmakta, tüm eski fikirlerimizle taban tabana zıt gibi duran içerikler sergilenmektedir. Bu imgeler öylesine yoğundur ki, milyonlarca kültürlü insanın niçin teosofi ve antroposofinin büyüsüne kapıldığını anlamamızı kolaylaştırır. Böyle olmasının nedeni, bu gibi çağdaş gnostik sistemlerin, kendi içimizde, dile getirilemeyen olup biten şeyleri, katoliklik de dahil, Hıristiyanlığın mevcut biçimlerinin her hangi birinden daha iyi ifade etme ve anlatma ihtiyacını karşıladıklarındandır. Katoliklik, protestanlıktan daha kapsamlı bir biçimde daha iyi dile getiriyor elbette. Ancak ne geçmişte, ne de şimdi, Katoliklik, eski putatapmacılık simgeciliğinin zenginliğine ulaşamamıştır; bu simgeciliğin Hıristiyanlığa kadar uzaması, daha sonra yavaş yavaş yer altına inmesi ve erken Orta Çağdan çağımıza kadar canlılığını koruması bu nedendendir. Büyük çapta yüzeyde görünmez olmuştur: ancak, kılık değiştirerek, çağdaş yönelimli bilinçli zihnimizin tekyanlılığını telâfi etmek için geri gelmektedir. Bilincimiz öylesine doymuş, yuğrulmuş bulunuyor ki, Hıristiyanlık, bugün bize egemen olan fikirlerimizin alabildiğine belirgin bir biçimde karşıt tezi gibi göründüğü için, bilinçdışındaki karşıt pozisyon orada tutunacak yer bulamamaktadır. Bir pozisyona ne kadar tek yanlı, katı ve salt olarak tutunulursa, öteki o kadar saldırgan, düşman ve uyuşmaz olmakta, dolayısıyla ilk bakışta bu ikisinin uyuşma olasılığı yok gibi görünüyor. Ancak bilinçli zihin hiç olmazsa bütün insan görüşlerinin *göreceli* geçerliğini kabul ederse, muhalefet de uyuşmaz niteliğinden bir şeyler kaybeder. Bu arada çatışma kendine, ifadesini bulabileceği uygun yerler arıyor, örneğin Budizm, Hinduizm, Taoizm gibi doğu dinlerine yöneliyor. Teosofideki senkretizm bu gereksinimi epey karşıladığından, neden başarı kazandığı açıklanmış oluyor.

Analitik tedavide ifade edilmesi, biçim verilmesi gereken arketipik yaşantılar söz konusudur. Doğal olarak, bu tür yaşantıların doğduğu zaman ve zemin sadece bu değildir; çoğu kez, beklenmedik anda zuhur

ederler, üstelik sadece «psikolojik-kafalı» kimselerde değil. Akıl sağlığından profesyonel psikoloğun dahi hiçbir kuşku duymayacak olduğu kişilerin ağzından nice ilginç düşler ve vizyonlar anlatıldığını duymuşumdur. Arketipin yaşantısı çoğunluk, kişinin en büyük sırrı gibi saklanır, çünkü insan varlığının özü ile ilgilidir. Ben-olmayan'ın, anlayışa meydan okuyan bir iç muhalifin ilksel yaşantısı gibidir. Bu durumda, doğal olarak, bize yardımcı olabilecek paralel olaylar ararız; farkına vardığımız şey özgün vakanın, birtakım çıkarsamalı fikirlerle yorumlandığıdır. Tipik bir örneği Flüe'li Nikolas Kardeşin üçleme vizyonu, ya da kendisinin ilkin tanrısal bir vahiy gibi sonra da şeytan gibi gördüğü Aziz Ignatius'un gök gözlü yılan vizyonu gibi. Bu dolambaçlı yorumlarla, otantik yaşantının yerini, yabancı bir kaynaktan alınmış imgeler ve sözcükler almaktadır; kendi toprağımızda yetişmiş olmayan, yüreklerimizle değil de kafalarımızla bağlantısı olan görüşler, fikirler ve biçimler almaktadır. Doğrusu, düşüncelerimiz bile kendi ürünü olmadığı için bunları kolaylıkla anlayamamaktadırlar. Bu gibi ikameler, insanları gölgeli, gerçekdışı yapmaktadır; yaşayan hakikatler yerine boş sözcükler koymaktadır ve acı dolu, karşıtların geriliminden, canlı ve yaratıcı her şeyin solup öldüğü, soluk, iki-boyutlu hayaller dünyasına kaçmaktadır.

Regresyon ile bebeklik-öncesi dönemle ortaya çıkan, o sözle ifade edilemeyecek olayların ikamelere ihtiyacı yoktur; her insanın yaşamına ve işine göre tek tek biçimlenmeyi isterler. Bunlar, atalarımızın yaşamı, sevinçleri ve üzüntülerinden türeyen imgelerdir ve sadece yaşantı olarak değil, aynı zamanda fiilen de hayata dönmeyi arzu etmektedirler. Bilinçli zihne ters düştüklerinden, doğrudan doğruya dünyamıza aktarılamamakta, bilinç ile bilinçdışı hakikat arasında aracılık yapacak bir yol bulunması gerekmektedir.

VI

SENTETİK YA DA YAPICI YÖNTEM

BİLİNÇDIŞI ile uyuşma süreci, bir iştir bayağı, hem eylem hem de eziyet söz konusudur. Gerçek, ya da «hayalî», rasyonel ve akıldışı veriler üzerine dayandırılan bir işlevi canlandırdığı için, bilinç ile bilinçdışı arasında açılan uçurum üzerinde bir köprü oluşturduğundan buna «doğaüstü işlev» denmiştir. Bu doğal bir süreçtir, karşıtların geriliminden doğan enerjinin tezahürüdür, düşler ve vizyonlarda kendiliğinden ortaya çıkan bir dizi fantezi-olaylarından ibarettir. Aynı süreç bazı şizofreni biçimlerinin başlangıç evrelerinde de gözlemlenebilir. Bunun klasik bir örneği Gérard de Nerval'in özyaşam öyküsü *Aurélia*'da vardır. Ama edebiyattaki en önemli örneğini *Faust* II'de görüyoruz. Karşıtları birleştiren doğal süreç, aşağıda anlatacağım şeyden ibaret bir yöntem geliştirmeme örnek ve temel oluşturdu: bilinçli bilinçsiz doğanın buyruğu ile vaki olan her şey, bile bile çağırılmış ve bilince ve bilincin görünümüne entegre edilmiştir. Başarısızlığa uğrama çoğu zaman, bunların, kendi içlerinde gerçekleşen olaylara egemen olabilecek zihinsel ve ruhsal teçhizata sahip olamamalarından doğmaktadır. Burada özel bir tedavi yöntemi olarak tıbbî yardımın işin içine girmesi gerekir.

Görmüş olduğumuz gibi, bu kitabın başında ele alınan kuramlar, düşü (veya fanteziyi), kendisini oluşturan anı birimlerine ve arkadaki içgüdüsel süreçlere ayırarak çözümleyen, tamamiyle nedensel ve indirgeyici bir usule dayanmaktadır. Bu usulün uygunluğunu ve sınırlarını yukarda anlattım. Bu, düş simgelerinin kişisel hatıralara ya da arzulara artık indirgenemeyeceği, yani, ortak bilinçdışının imgelerinin belirmeye başladığı noktada, işlemez duruma gelmektedir. Bu ortak fikirleri herhangi kişisel bir şeye indirgemeye çalışmak boşunadır — boşuna olması bir

yana, acı deneyimler sonucu öğrendiğime göre, aynı zamanda zararlıdır da. Nice güçlüklerden, uzun tereddütlerden sonra ve birçok başarısızlıklar sonucu bulduğum doğru yol sayesinde, sözü edilen anlamda, tıp psikolojisindeki katıksız kişiselci tutumumu bıraktım. Sadece indirgemeden *ibaret olduğu* çapta, analizin sonunda ister istemez bir sentezin gelmesi gerektiğini, bazı psişik malzemenin, incelemek için parçalara ayrıldığında hemen hemen hiçbir şey ifade etmediğinin, tersine, parçalara ayrılacağına, anlamın, amplifikasyon yöntemi dediğimiz yöntemle — elimiz altındaki bütün bilinçli vasıtalarla takviye edilip yaygınlaştırıldığı takdirde zenginleşeceğini temelden saptamam gerekti. Ortak bilinçdışının imgeleri veya simgeleri, sentetik tedavi yöntemi değerlerini ortaya çıkarmaktadır. Nasıl ki, analiz, simgesel fantezi malzemesini, kendisini oluşturan parçalarına ayırıyorsa, sentetik usul de bu malzemeleri evrensel ve anlaşılabilir bir ifadede bütünleştiriyor. Bu usul sanıldığı kadar basit değildir, sürecin bütününü açıklamaya yardım edecek bir örnek vereyim. Kişisel bilinçdışının analizi ile ortak bilinçdışından içeriklerin yüzeye çıkmak üzere olduğu o kritik sınır çizgisine gelmiş olan bir kadın hasta şöyle bir düş görmüştü: *Geniş bir ırmağın karşı yakasına geçmek üzereyim; arada köprü filan yok, ancak geçebileceğim sığ bir yer buluyorum. Tam ayağımı suya atmışken, suda gizlenmiş bir yengeç ayağımı kıskaçlarıyla tutuyor ve gitmemi engelliyor.* Derken korku içinde uyanır. Çağrışımları: Irmak: «Aşılması güç bir sınır — bir engeli aşmam gerek — belki de ağır ilerlediğim için — karşı yakaya geçmem gerek.»

Sığlık: «Güvenle karşıya geçilebilecek bir fırsat — olağan bir yol, yoksa ırmak çok geniş olurdu — tedavide engel olanağı var.»

Yengeç: «Yengeç suda iyi gizlenmiş, göremedim — Kanser (Almanca'da yengeç krebs = İngilizcede crab) korkunç bir hastalık (kanserden ölen Bayan X'e atıf) — bu hastalıktan korkuyorum — yengeç gerisingeri yürüyen bir yaratık — doğal olarak beni ırmağa çekmek istiyor — beni feci şekilde yakaladı, feci korktum — karşı kıyıya geçmemden beni alıkoyan nedir? Tamam, arkadaşımla (kadın) yeniden kavga ettik.»

Bu arkadaşı ile olan ilişkilerinde bir gariplik var. Yıllar boyu sürmüş olan, eşcinselliğe yakın, duygusal bir bağ var aralarında. Arkadaşı da bir-

çok bakımdan hastanın kendi gibi, o da sinirli. Ortaklaşa ilgilendikleri birçok sanat dalı var. Hastanın kişiliği arkadaşınınkinden daha kuvvetli. Arkadaşlıkları aşırı derece samimi olduğundan ve hayatın birçok başka olanağını dışladığından, ideal dostluklarına karşın, ikisi de sinirli ve sinirlenmeleri birtakım vahşi sahnelere neden olmakta. Bilinçdışı bu yolla aralarına mesafe koymaya çalışmakta, fakat buna kulak asmamaktadırlar. Kavga, genelde, bunlardan biri yeterince anlaşılmadığını farkettiğinden, birbirleri ile daha açık konuşmalarını üstelediğinden başlamaktadır, böylece, üzerine her ikisi de içlerini dökmeye karar veriyorlar. Doğal olarak çok geçmeden gene anlaşamıyorlar, daha beter bir sahne izliyor bu kez. Eh, hiç yoktan bu da fena sayılmaz. Bu kavga, ne zamandır bir türlü bırakmak istemedikleri hoşlanma ve zevkin yerine geçmekteydi. Özellikle hastam, her ne kadar her sahne «onu aşırı derecede yoruyor» idiyse de, en yakın arkadaşı tarafından anlaşılmamanın verdiği o tatlı acıyı duymadan edemiyordu. Hastam çoktan beri bu dostluğun marazi bir hal aldığını farketmişti, ancak sahte bir tutku, bu arkadaşlığı kurtarmanın hâlâ bir yolu olduğuna inandırmıştı ona. Vaktiyle annesi ile arasında abartılı ve fantastik bir ilişki vardı, annesinin ölümünden sonra da duygularını arkadaşına aktarmıştı.

Analitik (nedensel-indirgeyici) yorum: Bu yorum tek bir cümle ile özetlenebilir: «Irmağın karşı yakasına geçmem (yani arkadaşımla ilişkimi kesmem) gerektiğinin farkındayım, ama arkadaşımın beni tutup saran kollarını açmamasını istiyorum — çocuksu bir arzu bu, annenin o çok iyi bildiğim sarılışı ile bana sarılıp kendisine doğru çekmesini istiyorum.» Arzunun uygunsuzluğu, olayların geniş çapta kanıtladığına göre, güçlü eşcinsellik altakıntılarında. Yengeç onu ayağından yakalıyor. Hastanın kocaman «erkek» ayakları var, arkadaşı ile olan ilişkisinde erkek rolü oynuyor, buna tekabül eden cinsel fantezileri var. Ayak çoğu kez erkek uzvunu canlandırır. Tam yorumu şöyle: arkadaşını bırakmak istememesinin nedeni, onun için duyduğu cinsel isteklerini bastırmış olmasıdır. Bu arzular, bilinçli kişiliğin eğilimi ile hem ahlâksal hem de estetik bakımdan uygunsuz olduğundan, bunlar bastırılmıştır, dolayısıyla aşağı yukarı bilinçdışı sayılır. Kaygısı, onun bastırılmış arzusuna tekabül etmektedir. Bu yorum hastanın yüce dostluk idealini yerin dibine

batırmaktadır. Analiz esnasında, bu noktada, bu yoruma karşı çıkamazdım elbette. Bir süre önce bu olaylar eşcinsellik eğilimi konusunda onu ikna etmiş bulunduğu için, kendinin hoşuna gitmese de bu eğilimini kolayca kabul ederdi. Tedavinin bu noktasında böyle bir yorumda bulunmuş olaydım, herhangi bir direnme ile karşılaşmazdım. Hoş olmayan bu eğilimin verdiği acıyı, anlayışı sayesinde yenmişti. Ama bana: «Niçin hâlâ bu düşü analiz edip duruyoruz? Söylediklerinizi ne zamandır biliyorum.» diyebilirdi pekâlâ. Nitekim bu yorum hastaya yeni bir şey söylememekte; dolayısıyla ilginç ve etkin bulmuyor. Böyle bir yorum tedavinin başlangıcında imkânsız olurdu, çünkü hastanın aşırı iffeti hiçbir surette böyle bir şeyi kabul etmezdi. Anlayış «zehiri»nin küçük dozlarla, titizlikle verilmesi gerekiyordu; ta ki daha mantıklı düşünür duruma gelinceye dek. Analitik ya da nedensel-indirgeyici yorum yeni bir şeye ışık tutmazsa, aynı şeyin türlü çeşitlemelerini göstermekte devam ederse, olası arketip motiflerinin aranma zamanı gelmiş demektir. Nedensel-indirgeyici yöntemin bu durumda bazı sakıncaları vardır. Bir kere hastanın çağrışımlarını, örneğin, yengecin kanseri çağrıştırmasını (crab=cancer) dikkate almamaktadır. Sonra, özellikle seçilen bu simge açıklanmadan kalmaktadır. Ana-arkadaş niçin yengeç olarak canlandırıl-maktadır? Daha güzel, daha plastik bir figür, bir su perisi olabilirdi. «O bir yandan kız niteliğinde, onu çekiyor, bir yandan erkek niteliğindeki o, alta düşüyor» vb. Bir ahtapot, bir ejder ya da balık da aynı görevi görebilirdi. «Üçüncü olarak da, nedensel-indirgeyici yöntem, düşün özel bir olay olduğunu ve dolayısıyla alabildiğine ayrıntılı bir yorum, yengeci, hiçbir zaman sadece arkadaşa veya anneye götüremez, aynı zamanda süjeye, yani düşgörenin kendine de götürmesi gerekir. Düşgörenin kendidir tüm düş; hem ırmak, hem sığlık, hem yengeçtir, daha doğrusu, bu ayrıntılar, süjenin bilinçdışındaki koşullarını ve eğilimlerini dile getirmektedir.

Bu çerçeve içinde aşağıdaki yeni deyimleri kullanmam gerekti: düş imgelerini gerçek objelerle eşit gören her yorumu, obje (nesne) düzeyinde yorum diye adlandırıyorum. Buna karşı, düşün her bir bölümünü ve içinde rol alan herkesi düşgörenin kendine götüren yoruma da süje düzeyinde yorum diyorum. Obje düzeyindeki yorum analitiktir, çünkü, düş içeriğini, dış durumlara götüren belleğin komplekslerine ayırmaktadır. Süje

düzeyindeki yorum sentetiktir, çünkü bellekteki kompleksleri dış nedenlerinden ayırır, bunları süjenin eğilimleri veya bütünü oluşturan parçaları olarak görür ve yeniden süje ile birleştirir. (Herhangi bir yaşantıda, sadece nesneyi değil, ilkin ve her şeyden önce, kendimi yaşarım, doğal olarak yaşantıyı kendi kendime açıklamam koşuluyla.) Bu durumda, düşün bütün içerikleri, öznel içerik bakımından simge olarak ele alınır. Sentetik veya yapıcı yorum süreci süje düzeyinde bir yorumdur.

Sentetik (yapıcı) Yorum:

Hasta, ortadan kaldırılması gereken engelin kendinde olduğundan habersizdir: aşılması güç ve daha ileri gitmesini engelleyen bir sınır çizgisidir bu. Gene de bu engeli aşmak olanaklıdır. Ancak, tam bu sırada özel ve hiç beklenmedik bir tehlike çıkmaktadır ortaya — geri geri, aşağılara doğru hareket eden ve birlikte düşgöreni de sürüklemek isteyen (insan-olmayan, ya da insanaltı olan) hayvana benzer bir şey. Bu tehlike gizli bir yerde ortaya çıkan ve tedavisi olanaksız (ezici) öldürücü bir hastalığa benzeyen bir şey. Hasta, arkadaşının onu engellediğini ve aşağılara doğru sürüklemeye çalıştığını söylemekte. Buna inandığı sürece, arkadaşını «kalkındırmaya», eğitmeye ve ıslah etmeye çalışmaya devam etmesi gerekmektedir; kendisinin aşağılara sürüklenmesini durdurmak için, boş ve anlamsız, idealistçe çabalama zorunda kalmaktadır. Arkadaşı da, hasta ile aynı durumda olduğu için, benzer çabalarda bulunmak zorundadır. Biri ötekinin üstüne çıkmaya çalışan, dövüşen horozlar gibidirler. Biri ne kadar yükseğe sıçrarsa, öteki o kadar acı çekmektedir. Niçin mi? Her biri suçun diğerinde olduğuna inandığı için. Süje düzeyinde yorum bu çılgınlıktan kurtarmaktadır: düş, hastaya, içinde, sınırı aşmasını, yani bir durumdan ya da davranıştan diğerine geçmesini engelleyen bir şey olduğunu göstermektedir. Davranış değişikliği olarak bir yer değiştirme şeklindeki yorumu bazı ilkel dillerdeki ifade tarzlarında görülmektedir. «Gitmeyi düşünüyorum» sözü «gitme noktasındayım» (üzereyim) gibi ifade edilmektedir. Düş dilini anlaşılır kılmak için ilkellerin psikolojisinden ve tarihsel simgecilikten sayısız paralellere ihtiyacımız var, çünkü düşler, temelde bütün geçmiş evrim çağlarındaki işlevsel olanakların

kalıntılarını içinde bulunduran, bilinçdışından çıkmaktadır. Bunun klasik bir örneği, Çinlilerin *I Ching* adlı fal kitabındaki «Büyük suyun karşısına geçmek»tir.

Şimdi her şey yengeçten ne anlaşılacağına dayanıyor doğal olarak. Bir kere (arkadaşını çağrıştırdığına göre) bunun arkadaşıyla ilgili olması gerekir, ama aynı zamanda annesi ile de ilgisi olması gereken bir şey. Anne ile arkadaşın bu nitelik ile ilgili olup olmaması, hasta bakımından önemli değil. Durum değişecekse, hastada bir değişiklik olması gerekir. Annede bir şey değiştirilemez artık, çünkü ölmüştür. Arkadaş ise, değişmesi üstelenemez. Değişmek istiyorsa, bu kendi bileceği bir iş. Söz konusu niteliğin anneyle bağlantılı olması, bebeklik çağını ilgilendiren bir şeye işaret ediyor. Peki, hastanın anne ve arkadaşı ile olan ilişkisinde ortak ne var? Ortak etken, şiddetli ve duygusal bir sevgi arzusu, altında ezilecek kadar tutkulu bir etken. Bu arzu çocuğun bir şeyi tutturması gibi, karşı konulması güç bir nitelik taşıyor. Bir içgüdünün zorlayıcı niteliğine sahip, henüz ehlileştirilmemiş bir tarafı olan libidonun disiplin altına alınamayan, ayrıştırılmamış, insansılaştırılmamış bir bölümü var karşımızda. Böyle bir bölüm için *hayvan* iyi bir simgedir. Hayvan olsun olmasın, ama, neden yengeç? Hastada yengecin çağrıştırdığı sözcük kanser; hastanın şimdiki yaşında ölen Bayan X kanserden ölmüştür. Hasta şöyle veya böyle Bayan X ile özdeşleştirmiş midir kendini? Bu noktayı biraz deşelim. Hasta Bayan X hakkında şunları söylemiştir: Bayan X erken dul kalmıştı; neşeli, hayat dolu bir kadındı; birçok erkek dostu olmuştu, bunlar arasında, hastanın kendinin de tanıdığı onu büyüleyici ve garip bulduğu, son derece yetenekli bir sanatçı vardı. Özdeşleşme, ancak gerçekleşmemiş, yani bilinçdışı bir benzerliğe dayanır ancak. Hastamız ne bakımdan Bayan X ile benzeşiyor acaba? Burada hastaya daha önceki fantezilerini ve düşlerini hatırlattım, bunlar onda hoppa züppe bir yanı olduğuna işaret ediyordu; kendi içinde, belli belirsiz algıladığı bu eğilimin, onu ahlâksız yaşamaya itmek istediğini farkettiği için, bastırmaya çalışmıştı. Böylece «hayvan» unsurunun anlaşılmasına yardım edecek önemli bir aşamada daha bulunmuş oluyoruz; böylece bir kez daha aynı, eğitilmemiş, içgüdüsel bir arzu ile karşılaşıyoruz; ancak, bu kez erkeklere yönelmiş durumda. Arkadaşını bırakmak istemeyişinin bir nedenini daha

keşfetmiş oluyoruz: kendisine çok daha tehlikeli görünen öteki eğiliminin kurbanı olmaması için arkadaşına sımsıkı tutunması gerekiyor. Dolayısıyla, çocukluk, eşcinsellik düzeyinde kalıyor, bir savunma görevi görüyor onun için. (Bunun uygunsuz çocukluk ilişkilerine takılıp kalmaya neden olan en güçlü motiflerden biri olduğunu göstermiştir deneyimler.) Ancak bu hayvan unsuru, aynı zamanda onun için sağlık demek, yaşamın tehlikeleri karşısında gerilemeyecek gelecekteki sağlam kişiliğin tohumu demek.

Ne var ki, hasta, Bayan X'in kaderinden başka bir sonuç çıkarmıştı. Kadının ani ağır hastalığını ve ölümünü, sürmüş olduğu rahat hayatın âkibeti, kaderin uyguladığı bir ceza gibi görmüştü, çünkü onun yaşamış olduğu bu hayat, kendisi kabul etmemiş de olsa, hastanın gıpta ile baktığı bir hayattı. Bayan X öldüğünde, hasta arkasında insansı, hınzır bir memnunluğun gizli olduğu ahlâk örneği bir tavır takınmıştı. Bu yüzden kendini cezalandırmak, kendisini hayatttan ve hayatta yaşayabileceği maceralardan alıkoymak için, hep Bayan X'in örneğini gözlerinin önüne getirmiş ve tatminsiz bir arkadaşlığın sefaletini omuzlarına yüklemişti. Bütün bu olaylar bilincinde pırıl pırıl değildi doğal olarak, yoksa hiçbir zaman meydana gelmezlerdi. Bu tahminin doğruluğu eldeki malzeme sayesinde kolayca kanıtlanmış oluyordu. Bu özdeşleşmenin hikâyesi burada bitmiyor. Hasta sonradan açıkladığına göre, ancak kocasının ölümünden sonra gelişen ve sanatçıyla dostluğuna neden olan hatırı sayılır bir sanat yeteneğine sahipti. Hastanın, sanatçının kendi üstünde ne kadar güçlü ve özellikle büyüleyici izlenim bıraktığının farkına vardığını hatırlayacak olursak, bu olay, özdeşleşmenin temel nedenlerinden biri gibi görünüyor. Böyle bir büyülenme sadece bir kişinin diğeri üzerindeki etkisi ile olmaz; bu bir ilişki sorunudur; büyüleyen de büyülenen de benzer ruh hallerinde olmalıdır. Ancak bu, doğal olarak bilinçdışı olmalıdır, yoksa büyülenme diye bir şey olamaz. Bu, bilinçli sâik olmadığı için, zorlayıcı nitelikte bir olaydır; bir irade sorunu değildir; bilinçdışından yükselen ve kendini zorla bilince kabul ettiren bir şeydir. Dolayısıyla hastanın, sanatçınınkine benzer bilinçdışı bir yatkınlığı olduğunu varsaymamız gerekir. Bu durumda bir erkekle de özdeşleşmiş olmaktadır. Düş analizini hatırlayalım, «erkek» ayağına atıfta bulunulmuştu. Nitekim hasta, arka-

daşı ile olan ilişkisinde erkek rolünü oynamaktadır; ne yapılacaksa karar veren daima odur; patronluk taslayan bazan da sadece kendinin istediği bir şeyi yapmaya zorluyor onu. Arkadaşı her bakımdan kadınsı, oysa hastada bir erkek havası var. Sesi dahi arkadaşınınkine göre daha kalın ve pes. Hastanın anlattığına göre Bayan X alabildiğine kadınsı, arkadaşına benzer bir havadaymış, nazik ve müşfikmiş. Bu bize bir ipucu daha veriyor: arkadaşıyla olan ilişkisinde, hasta, sanatçının Bayan X ile olan ilişkisinde oynadığı rolü oynuyor. Böylece Bayan X ve âşığı ile olan özdeşleşmesini tamamlıyor ve her şeye rağmen, kaygı içinde bastırmış olduğu hafifmeşrepliğini dile getiriyor. Ama bunu bilinçli olarak yaşamamaktadır, kendisi bilinçdışı eğiliminin oyuncağı gibidir; bir başka deyişle, onun egemenliği altındadır ve kompleksinin bilinçıdışı unsuru haline gelmiştir.

Şimdi yengeç hakkında çok daha fazla şey öğrenmiş bulunuyoruz: libidonun bu ehlileştirilmemiş bölümünün iç psikolojisini içermektedir. Bilinçıdışı özdeşleştirmeler, onu gittikçe aşağılara doğru sürüklemektedir. Bu güce sahip olmaları bilinçdışı olduğu için nüfuz edilmesi olanaksız olduğundandır. Dolayısıyla, yengeç, bilinçdışı içeriklerin simgesi durumundadır. Bu içerikler daima hastayı arkadaşı ile olan ilişkilerine döndürmektedir (yengeç geri geri gider). Ancak arkadaşı ile olan ilişkisi demek, hastalık demektir, çünkü bu yüzden nevrotik olmuştur.

Aslında bütün bunlar obje düzeyindeki analizin çerçevesi içine girmektedir. Ancak, anlamaya vesile olan önemli bir ilke olduğunu kanıtlayan, öznel düzeydeki analizden ancak yararlanarak bu bilgiyi elde ettiğimizi unutmamalıyız. Pratik bakımdan şu ana kadar eriştiğimiz sonuçlarla yetinmemiz gerek; ancak kuramın taleplerini de yerine getirmeliyiz; bütün çağrışımların karşılıkları henüz gerektiği gibi değerlendirilmiş değil, simgenin seçilişinin anlamı da tam açıklanmadı.

Yengeç suda gizlenmiş, ilkin farkına varmamıştım, demişti, incelediğimiz bilinçdışı ilişkilerin de ilkin farkına varmamıştı hasta; bu ilişkiler de suyun içinde gizlidir. Irmak hastanın karşı kıyısına geçmesine engeldir. Onu engelleyen, kendisini arkadaşına bağlayan bilinçdışı etkilerdir. Engel olan bilinçdışıdır. Böylece su bilinçdışını ifade etmektedir, daha doğrusu bilinçdışılık durumunu, gizleme durumunu ifade etmektedir; çünkü yengeç de bilinçdışının bir unsurudur, derinlerinde gizli duran dinamik içeriktir.

VII

ORTAK BİLİNCİN ARKETİPLERİ

ŞİMDİYE kadar obje düzeyinde anlaşılmış bulunan olayları süje düzeyine çıkarma görevi ile karşı karşıyaydık. Şimdi ise, bunları objeden kurtarıp hastanın öznel komplekslerinin simgesel ifadeleri olarak ele almamız gerekiyor. Bayan X figürünü süje düzeyinde yorumlamaya çalışırsak, bu figüre, kısmî-ruhun kişileşmiş hali, daha doğrusu, düşgörenin belli bir cephesi olarak bakmamız gerekir. Böylece Bayan X hastanın olmak istediği, ama olmaktan korktuğu şeyin imgesi durumuna gelmektedir. Büyüleyici sanatçı süje düzeyine o kadar kolay yükseltilemez, çünkü hastanın içinde uyur durumda bulunan bilinçdışındaki sanatçı yeteneği Bayan X tarafından üstlenilmiş durumda. Ancak sanatçıya, bilinçli olarak farkına varılmadığı için bilinçdışında yatan, hastanın erkekliğinin imgesi demek daha doğru olur. Bu, hastanın bu konuda kendini aldatması bakımından gerçek. Kendi gözünde nazik, kibar, hassas ve kadınsı, hiç de erkeksi değil. Kendisine erkeksi özelliklerini belirttiğimde öfkelenerek şaşkınlığını ifade etmişti. Ancak garip, büyüleyici unsur bu özellikler ile bağdaşmıyor. Bu unsur hiç yok gibi. Ancak bu duyguyu kendi ortaya çıkardığına göre, bir yerde gizli olmalı.

Böyle bir unsur düşgörenin kendinde bulunmadığında, elde ettiğimiz deneyimin bize gösterdiğine göre, daima yansıtılmış olmalıdır. Peki kime? Hâlâ sanatçıya mı? Hastanın ufkundan çoktan kaybolmuş durumdadır kendisi, yansıtmayı da alıp götürmüş olamaz, üstelik büyülenmiş olmasına karşın bu adamla herhangi bir kişisel ilişkisi olmuş da değildi. Bu adam onun için bir fantezi figürü idi daha çok. Hayır, bu tür bir yansıtmanın yerel olması gerekir, bir yerde içeriğin yansıtılmış olması gereken biri olmalıdır, yoksa bunu kendi içinde somut olarak farketmesi

gerekirdi. Bu noktada gerisingeri obje düzeyine geliyoruz, yoksa yansıtmanın yerini saptayamayız. Hasta, benden başka, kendisi için özel bir anlam taşıyan herhangi bir erkeğin olmadığını söylüyor; bense hekimi olarak epey bir anlam taşıyorum onun için. Doğrusu böyle bir şeyi farketmediysem de söz konusu içerik her halde bana yansıtılmış olmalıydı. Ancak bu daha ince anlamlı içerikler hiçbir zaman yüzeye çıkmaz; muayenehane dışında meydana çıkar daima. Çekine çekine şu soruyu sordum kendisine. «Söyleyin bana, yanınızda ben yokken size nasıl görünüyorum? Aynı mıyım?» Yanıtı şöyle oldu: «Yanımdayken hoş birisiniz, ama kendi başıma olduğum zamanlar, ya da sizi uzun bir süre görmediğim zamanlar, görünümünüz garip bir biçimde değişiyor. Bazen idealleşiyorsunuz, sonra gene başka bir havaya bürünüyorsunuz.» Duraksamıştı, ben devam etmesi için teşvik ettim. «Nasıl yani?» dedim. «Bazan bana tehlikeli, meşum biri gibi görünüyorsunuz, kötü bir büyücü ya da bir şeytan gibi. Bilmiyorum bu fikirler nerden geliyor — aslında hiç de böyle değilsiniz oysa.»

Belli ki, içerik, transferansın bir bölümü olarak bana yansıtılmıştı, psişik envanteri içinde olmaması bundandı. Burada başka önemli bir gerçekle karşılaşıyoruz: beni sanatçıyla özdeşleştirmişti, bilinçdışı fantezisinde, benimle Bayan X rolünü oynamakta idi doğal olarak. Önceden açığa çıkardığımız malzemeyle —cinsel fantezilerle— bunu ona kolayca kanıtlayabilirdim. O zaman, engel ben oluyordum, karşıya geçmesine engel olan yengeç gibi. Bu durumda obje düzeyinde sınırlanmış olaydık, yanılmış olurduk. Ne işe yarardı benim şöyle açıklamam: «Ama ben hiçbir bakımdan o sanatçıya benzemiyorum ki, ne de meşum veya kötü bir büyücüyüm!» Bu, hastaya bir şey ifade etmezdi, böyle olmadığımı hastanın kendi de biliyordu. Gelgelelim yansıtma eskisi gibi devam etmektedir ve ben onun ilerlemesine engel olmaktayım.

Birçok tedavi bu noktada tıkanıp kalmaktadır. Bilinçdışının tuzağından kurtuluşun tek bir çaresi vardır, o da hekimin kendisini süje düzeyine çıkarması ve bir imge gibi olduğunu kabul etmesi. Güzel, ama, neyin imgesi? En büyük güçlük de burada işte. «Hastanın bilinçdışındaki bir şeyin imgesiyim» diyecektir hekim. Buna karşılık o da şöyle yanıt verecektir: «O halde ben erkek oluyorum, üstelik meşum ve büyüleyici,

kötü bir büyücü ya da cin, öyle mi? Hadi canım sizde. Bunu kabul edemem. Saçma bir şey. Bu olsa olsa siz olursunuz!» Haklı, böyle şeyleri ona aktarmam abes. Hekim nasıl kabul etmezse, o cine periye dönüşmek istemez elbette. Gözleri parıldıyordu, çehresi kötü bir ifadeye bürünmüştü, o ana kadar görülmedik bir direnmenin parıltısı vardı. Yanılmış mıydım acaba? Neydi? Karşılıksız bir aşk mıydı sorun? Hakarete uğramışlık, hor görülmüşlük hissi mi uyanmıştı kadında? Bakışında bir av hayvanının bakışı, gerçekten şeytani bir şey vardı. Gerçekten de şeytan mıydı? Yoksa av hayvanı, şeytan ben miydim, ve önümde benim çaresizlik halindeki kaba kuvvetimle başvurduğum büyüklere karşı kendini korumaya çalışan ürkmüş bir kurban. Bütün bunlar saçmaydı — fantastik, asılsız hayaller. Nereye dokunmuştum? Yeni teller mi titremeye başlamıştı? Ancak bu kısa sürmüştü. Hastanın yüzündeki ifade düzelmişti, sanki rahatlamış gibi, şöyle dedi: «Acayip, sanki arkadaşımla olan ilişkimde bir türlü kurtulamadığım bir noktaya dokundunuz. Korkunç bir duygu bu, insanlıkdışı, kötü, zalimce. Bu duygunun ne kadar acayip olduğunu anlatamam size. Bu duyguyu duyduğumda, her ne kadar var gücümle karşı koyuyorsam da, arkadaşımdan nefret ediyor, onu hor görüyorum.»

Bu sözler, olan bitene aydınlatıcı bir ışık tutmuştu: arkadaşının yerini almıştım. Arkadaşı yenilmişti. Baskı buzları erimişti ve hasta, haberi olmaksızın, yaşamının yeni bir evresine girmişti. Artık biliyordum, arkadaşıyla olan ilişkisinde iyi veya kötü her ne var idiyse, bana aktarılmış oluyordu, ancak hastanın bir türlü başedemediği şu esrarlı X ile şiddetli bir çatışma demekti bu. Bana yansıtılmış olan, X'in doğasını henüz açıklamıyor idiyse de transferansın yeni bir evresi başlamıştı.

Kesin olan bir şey vardı; eğer hasta bu tür transferansa takılıp kalsaydı, feci yanlış anlamalar bizi bekliyor olmalıydı, çünkü bana da, arkadaşına yaptığı muameleyi yapmış olacak demekti — yani, X daima konu olacak ve yanlış anlamalara yol açacaktı. Kendi kabul etmediğine göre, şeytanı hep bende görecekti. Bütün çözümlenmesi olanaksız çatışmalar bu şekilde ortaya çıkar. Çözümlenmeyen bir çatışma da yaşamı çıkmaza sokar.

Bir başka olanak da şu: hasta güçlük karşısında eski savunma mekanizmasına başvurabilir, karanlıkta kalan noktayı görmezlikten

gelebilirdi. Yani, yeniden, bütün yöntemin gerekli ve açık talebi olan şeyi yapar, içerikleri bilinçte tutacağına yeniden bastırmaya başlardı. Ama bununla bir şey kazanmış olmazdı; tersine, X bu kez bilinçdışından tedirgin etmeye başlardı, ki bu da çok daha kötü olurdu. Bu tür kabul edilemeyecek içerikler ortaya çıkınca, bunun kişisel nitelik taşıyıp taşımadığına dikkat etmeliyiz. «Büyücü» ve «şeytan», adından da kolayca anlaşılacağı üzere insansı ve kişisel nitelikleri değil, mitolojik nitelikleri canlandırmaktadır. Büyücü ve şeytan hastaya çullanan o bilinmeyen «insandışı» duyguyu ifade eden mitolojik figürlerdir. Daha yakın bir eleştiriye tâbi tutulmayan sezgisel hükümlerse de bir insan kişiliğine herhangi bir şekilde uygulanamayacak sıfatlardır bunlar; sürekli hemcinslerimiz üzerine yansıtılmakta ve insan ilişkilerini bozmaktadır.

Bu sıfatlar daima kişiüstü ya da ortak bilinçdışının yansıtılmakta olduğunu gösterir. Her ne kadar hepimiz «şeytanlar»dan ya da «cadı büyücülerden» söz edildiğini duymuşsak, ya da okumuşsak da, bu, kişisel anılarımızın kapsamına girmez. Hepimiz çıngıraklı yılanları işitmişizdir, ama sırf bir kertenkele hışırtısı duyduk diye kertenkeleye çıngıraklı yılan demiyoruz. Bizim üzerimizde gerçekten şeytanî bir etkisi yoksa, durup dururken tanıdıklarımızdan birine şeytan demeyiz. Ancak bu etki, onun kişisel karakterinin bir bölümünü oluşturuyorsa, kendisini her yerde belli eden, o zaman bu adam gerçekten bir şeytan, bir tür insan kılığına girmiş kurt olur. Ama bu mitolojiye girer, yani ortak psişe kapsamına, bireysel psişenin alanında değildir. Bilinçdışımız yoluyla tarihsel ortak psişede payımız olduğu sürece, doğal olarak bilinçdışımızda insan kılığında kurtlar, şeytanlar, sihirbazlar dünyasında yaşıyoruz, çünkü bunlar, geçmiş çağların üzerine büyük duygu yatırımı yaptığı şeylerdir. Aynı şekilde tanrılar, şeytanlar, kurtarıcılar ve suçlularla da ortak taraflarımız vardır; ancak bilinçdışının bu gizilgüçlerini kişisel olarak kendinize atfetmek saçma olur. Dolayısıyla psişenin kişisel ve kişisel olmayan sıfatlar arasında kesinkes bir ayırım yapmak zorundayız. Ortak bilinçdışın bazen dehşet saçıcı varlığını yadsıyamayız, bunlar ortak psişenin içerikleri olarak bireysel psişeye karşıt ve ondan ayrıdır. Basit kafalı halk bunları hiçbir zaman bireysel bilinçten ayırt etmemiştir, çünkü tanrılar ile şeytanlar psişik yansıtmalar, dolayısıyla da bilinçdışının içerikleri olarak

görülmemiş âşikâr hakikatler gibi kabul edilmiştir. Ancak aydınlanma çağında insanlar tanrıların gerçekte var olmadığını, tanrıların düpedüz yansıtmalardan ibaret olduğunu anlamışlardır. Böylece tanrılar bir tarafa bırakılmıştır. Ne var ki, buna tekabül eden psikolojik işlev bir tarafa bırakılmış değildi, bilinçdışına inmişti, böylece bir zamanlar tanrısal imgeler kültüne yatırılmış olan libidonun fazlalığı insanları zehirlemişti. Dinsel işlev gibi güçlü bir işlevin değerinin yitirilmesinin ve bastırılmasının ister istemez bireyin psikolojisi üzerinde ciddi sonuçları oldu. Bilinçdışı libidonun bu geri akışı sonucu alabildiğine kuvvetlendi ve o eski ortak içerikler yoluyla bilinç üzerinde güçlü bir etkisi olmaya başladı. Aydınlanma Çağı bildiğimiz gibi Fransız Devriminin korkunç facialarıyla son buldu. Şimdi de ortak psişenin bilinçdışı yıkıcı kuvvetlerinin başkaldırdığını farkediyoruz. Sonuç, eşine rastlanmamış çapta bir kitle katliamı olmuştur. Bilinçdışının amacı da buydu. Pozisyonu, çağdaş yaşamın akılcılığı ile sonsuz güç kazandı; akıldışı her şeyi horgörerek, akıldışının işlevini bilinçdışına itti. Bu işlev bilinçdışına varınca odak noktası görülemediği için kökünden çıkarılıp atılamayan, tedavisi olanaksız bir hastalık gibi durmadan allakbullak eder ortalığı: Bu durumda birey olsun, millet olsun, kendi yaşamlarında akıldışını yaşamak zorunda kalır, en yüksek ideallerini, en parlak zekâlarını, cinnetlerini en mükemmel biçimde ifade etmeye adarlar. Aynı şeyi küçük çapta kendisine akıldışı görünen bir yaşam tarzından kaçan hastamızda — Bayan X'de görüyoruz, kendisi bunu patolojik bir biçimde, büyük fedakârlıklara girerek, arkadaşıyla olan ilişkilerinde yaşamıştı.

Akıldışını her zaman varolduğu için, gerekli psikolojik bir işlev gibi görüp, içeriklerini, somut hakikatler gibi değil —öyle olsaydı regresyon olurdu— bayağı iş gördüklerine göre gerçek, psişik gerçekler olarak kabul etmek zorundayız. İnsanoğlunun deneyimlerinin haznesi, aynı zamanda bu yaşantının ön koşulu olan ortak bilinçdışı, vücut bulması uzun yıllar alan dünyanın bir imgesidir. Bu imgede, arketipler ya da dominantlar zaman içinde billurlaşmışlardır. Bunlar iktidar kuvvetleri, tanrılardır, ruhun deneyim çemberinde muntazaman vukubulan tipik olayların baskın yasaları ve ilkelerin imgeleridir. Bu imgeler, psişik olayların oldukça aslına uygun kopyaları, arketipleri olduğu çapta, bunların arketipleri, yani

benzer deneyimlerin yığılması ile vurgulanan genel özellikleri, aynı zamanda fizik dünyasının bazı genel özelliklerine tekabül ederler. Dolayısıyla, arketipik imgeler mecazi olarak fiziksel olayların sezgisel kavramlarıdır. Örneğin ilksel soluk, ya da ruhun özü *esir*, dünyanın her yerinde var olan bir kavramdır, *enerji* ya da büyüleyici güç de aynı derecede yaygın bir sezgisel düşüncedir.

Fiziksel olaylarla benzeştiğinden, arketipler genelde yansıtılınca belirginleşirler; yansıtmalar bilinçdışı olduğu için de, bunlar, anlaşmazlıkları, kavgaları, bağnazlıkları ve her türlü çılgınlığı kışkırtan anormal derecede çevredekileri göklere çıkaran ya da yerin dibine batıran yansıtmalar halinde görülür. «Falan kimseyi tanrılaştırıyor» deriz, «Filan kimse Bay X'in baş belâsı deriz. Böylece çağdaş mitos oluşumları, acayip dedikodular, kuşkular, önyargılar çıkar ortaya. Arketipler çok dikkat isteyen, güçlü etkisi olan son derece önemli şeylerdir. Öyle uluorta yadsınmamalıdır varlıkları, dikkatle ölçülüp tartılmalıdır; bunların psişik enfeksiyon taşıma tehlikeleri unutulmamalıdır. Sadece yansıtmalar yoluyla gerçekleştikleri için ve bu yansıtmalar kendilerine uygun bir çengel bulunca ancak, kendilerini astıklarından, bunların değerlendirilmeleri ve ölçülmeleri kolay iş değildir. Böylece, bir kimse şeytanını komşusuna yansıtacak olduğunda, söz konusu kimsenin, böyle bir imgenin kendisine atfedilmesini mümkün kılan bir yanı var demektir. Ama bu, söz konusu kimsenin ille de şeytan olduğunu göstermez; tersine, çok iyi bir insan olabilir, ancak yansıtmanın sahibine sevimsiz gelmektedir, aralarını açan bir durum var demektir. Yansıtma sahibinin ille de şeytan olması gerekmez, kendinde şeytansı bir taraf olduğunu, bu tarafını yansıtarak ancak, tesadüfen, farkına vardığını kabul etmelidir. Bu onu şeytan yapmaz; tıpkı karşısındaki gibi efendi biri olabilir. Şeytanın ortaya çıkması böyle bir durumda, sadece söz konusu iki kimsenin şimdilik uyuşamayacağını göstermek içindir: bu yüzden, bilinçdışı bunları ayırmaktadır. Şeytan, «Gölge» tipinin bir değişik biçimidir; yani kişiliğin kabul edilmeyen, gölgede kalan yanının tehlikeli cephesidir.

Bilinçdışı ortak içeriklerin yansıtmasında hemen hemen her zaman karşılaşılan arketipler gizli güçleri olan «büyücü şeytan»dır. Buna iyi bir örnek Gustav Meyrink'in *Golem*'i, ya da büyü ile dünya savaşı çıkartan

aynı yazarın *Fledermause* adlı yapıtındaki Tibetli sihirbazdır. Meyrink'in elbette benden haberi yok; kendi bilinçdışından, hastanın bana yansıttığı duyguya benzeyen bir duyguyu sözlere ve imgelere bürüyerek bağımsız olarak bunları ortaya çıkarmış oluyor; Sihirbaz *Zerdüşt*'de de var, *Faust*'da ise kahramanın kendi.

Şeytan simgesi, Tanrı kavramının en aşağı düzeydeki, en eski aşamalarından biridir. Özel becerileri olan, büyü gücüne sahip bir kişilik, ilkel oymak sihirbazı ya da büyücü-hekim. Bu figür çoğunluk esmer, mongoloid tipte olur, bu kılığında olumsuz, muhtemelen de tehlikeli bir görünüm sergiler. Bazen Gölge'den ayırt etmek güçtür, ayırt edilebilecek durumdaysa o da; ama büyüsel niteliği ne denli üstün gelişirse, bu ayırımı yapmak o kadar kolaylaşır, bu şeytanın «yaşlı bilge kişi» gibi son derece önemli bir yanı da olabilir.

Arketiplerin kabulü bizi epey ileri götürmüş oluyor. Esrarlı duygu izlenerek ortak bilinçdışındaki belirli bir varlığa kadar götürülebildiği takdirde, komşumuzdan sadır olan sihirli ya da şeytani efekt ortadan kalkmaktadır. Ama bu durumda karşımıza yepyeni bir iş çıkmaktadır: ben, bu psikolojik ben-olmayan varlıkla nasıl başedecektir. Arketipleri gerçekte var kabul edip, işi orada bırakacak mıyız?

Bu sürekli bir bölünme durumu, birey ile ortak psişe arasında bir bölünme demektir. Bir yanda, ayrışmış çağdaş bir ben, öte yanda alabildiğine ilkel bir çeşit zenci kültürü bulunmaktadır. Bu durumda, şimdi de var olan şeyle karşılaşmış olacağız — yani, esmer bir ilkelin üzerine uygarlık cilâsı çekilmiştir; iki şey arasındaki uçurumda gözlerimiz önüne serilmiş olacak. Ancak böyle bir bölünme âcil sentez gerektirir ve geliştirilmemiş bulunan şey geliştirilmelidir; iki tarafın birleştirilmesi şarttır; yoksa, sorunun nasıl sonuçlanacağını tahmin edebiliriz; ilkel insan karşı konmaz bir şekilde, bastırılıp geri gönderilecektir: Ancak ilkel adamın zengin bir tarzda geliştirilmiş simgeciliği ile — yani, dogmaları, ritleri yeterli surette kendini ifade etmesini mümkün kılacak, hâlâ geçerli, dolayısıyla da yaşayan bir din söz konusu ise, bu birleşme olabilir: söz konusu dinin, en ilkel düzeye kadar uzanan bir düşünme ve hareket etme tarzı olmalıdır. Katoliklikteki durum böyledir, bu Katolikliğin hem avantajı, hem de en büyük tehlikesidir.

Bu yeni muhtemel birleşme sorununa geçmeden, başlangıçtaki düşe dönelim. Bütün bu sözlerimiz düşü daha iyi anlamamıza yardımcı oldu, özellikle de önemli bir bölümünü yani korku duygusunu. Bu korku, ilkellerdeki ortak bilinçdışının içeriklerinden korkma duygusudur. Görmüş olduğumuz gibi hasta kendini Bayan X ile özdeşleştiriyor, böylece kendisinin de o esrarlı sanatçı ile bir çeşit ilişkisi olduğunu gösteriyor. Gördüğümüz gibi, hekim sanatçı ile özdeşleştirildi, ayrıca, öznel düzeyde, ben, ortak bilinçdışındaki sihirbaz figürünün imgesi durumuna geldi.

Bütün bunlar, düşteki, geri geri yürüyen yengeç simgesinde ifadesini buluyor. Yengeç, bilinçdışının canlı içeriği, dolayısıyla nesnel düzeydeki analiz ile açıklanamaz, zararsız duruma getirilemez. Bununla birlikte, mitolojik veya ortak psişik içerikleri bilincin nesnelerinden ayırıp, bunları bireysel psişenin dışında psikolojik gerçekler haline getirebiliriz. Aklın bilme yeteneğiyle, arketiplerin gerçeğini «varsayıyoruz», daha kesin bir ifade ile bu içeriklerin psişik varlığını idrak düzeyinde varsayıyoruz. Öznel olarak vurgulanması gereken bir özellik var, bu, bilinebilecek içerikler sorunu değildir, öznenin ötesinde, büyük çapta psişik sistemlerdir, bu yüzden de bilinçli zihnin kontrolunda bazı ender koşullar altında bulunabilirler, yoksa büyük çapta bilincin dışındadırlar.

Ortak bilinçdışı ile bireysel psişe ayrışmadan eş koşuldukları sürece, herhangi bir ilerlemede bulunulamaz; ya da, düş diliyle ifade edilmesi gerekse, sınır aşılamaz. Eğer bütün bunlara rağmen, Düşgören sınır çizgisini geçmeye kalkışırsa, bilinçdışı harekete geçer, onu yakalayıp, sımsıkı tutar. Düş ve içindeki malzeme ortak bilinçdışını, kısmen suyun derinlerinde gizli yaşayan aşağı düzeydeki bir hayvan, kısmen de ancak zamanında bir cerrahi müdahale ile tedavi edilebilecek tehlikeli bir hastalık gibi görmektedir. Bu nitelendirmenin ne dereceye kadar uygun olduğunu gördük. Söylediğimiz gibi, hayvan simgesi, insandışı olanı, kişi ötesini ifade etmektedir; ortak bilinçdışının içerikleri eski çağlardan kalma, özellikle insansı işlev görme tarzları değildir sadece, aynı zamanda, özellikle insan varoluşunun nispeten kısa süresinden çok daha eskiye uzanan, insanoğlunun hayvan atalarından kalma işlev kalıntılarıdır da aynı zamanda. Bu kalıntılar, ya da Semon'un deyimi ile «hücre protop-

lazmasındaki sürekli değişim hali» harekete getirildiğinde sadece gelişimin hızını geciktirmekle kalmaz, aynı zamanda bilinçdışını harekete getirip depo edilmiş enerji tüketilinceye kadar onu geriletir. Ancak insanın, ortak bilinçdışına karşı bilinçli davranışıyla meydana çıkan enerji yeniden kullanılır hale gelir. Dinler, bu enerji devridaimini, tanrılarla ritüel birleşme yoluyla somut bir şekilde saptamaktadır. Bununla birlikte, bu yöntem bizim entelektüel ahlâkımıza ters düşmektedir; üstelik yerini, bizim ideal olarak, hatta sorunun muhtemel bir çözümü gibi kabul edemeyeceğimiz şekilde Hıristiyanlık almıştır. Öte yandan, bilinçdışının figürlerini ortak psişik olaylar ya da işlevler olarak görürsek, bu varsayım, hiçbir şekilde entelektüel vicdanımıza karşı gelmez. Mantıken kabul edilebilir bir çözüm getirir, aynı zamanda, ırksal tarihimizin kalıntılarını harekete getiren bir çözüm yolu da gösterebilir. Bu çözüm önceki sınırların aşılmasını da olanaklı yapar, dolayısıyla buna, doğaüstü işlev diyebiliriz. Bu, yeni bir davranışa doğru dereceli bir gelişme demektir.

Kahraman-mitosu ile paralellik çarpıcıdır. Çoğu kez, kahramanın canavar (bilinçdışı içerik) ile tipik karşılaşması su kenarında, belki de bir sığlıkta yer almaktadır. Bu, Longfellow'un Hiawatha'sının sayesinde öğrendiğimiz Kızılderili mitosları için geçerlidir. Bu kesin savaşta, kahraman Yunus Peygamber gibi, mutlaka canavar tarafından yutulur. Frobenius bol ayrıntılarla göstermiştir bunu. Ama, canavarın içine girdi mi bir kez, canavar karnında onunla birlikte doğan güneşe doğru yüzerken, kahraman canavarla kendi yöntemi ile hesaplaşır. İç organlarını, örneğin yüreğini, ya da canavarın yaşamak için onsuz edemeyeceği hayati organlarından birini (bilinçdışını harekete getiren değerli enerjiyi) keser. Böylece canavarı öldürür; canavar karaya doğru sürüklenir, orada kahraman doğaüstü işlev sonucu (Frobenius buna «geceleyin deniz yolculuğu» demektedir) yeniden doğan ve bazen canavarın daha önce yuttuklarıyla birlikte dışarı çıkar. Bu şekilde, enerjisinden olan bilinçdışı, artık baskın pozisyonunu yitirmiş olduğu için, durum normale döner. Görülüyor ki, mitos, hastamızı da rahatsız eden ana çizgilerini çizmekte.

Şimdi önemli bir soruna daha dokunacağım, okurun dikkatini çekmiş olmalı; düşte ortak bilinçdışı, tehlikeli ve zararlı gibi alabildiğine olumsuz bir görünümüyle ortaya çıkıyor. Bunun nedeni, hastanın

muhtemelen edebi yeteneklerinden dolayı olacak, alabildiğine gelişmiş zengin bir fantezi dünyası olması. Fantezi güçleri hastalığının bir belirtisi, kendisini bu fantezilere çok kaptırıyor ve gerçek yaşamın kaçıp gitmesine göz yumuyor. Bundan daha fazla mitoloji kendisi için son derece zararlı olabilir, çünkü karşısında koskoca bir dış yaşam külçesi, yaşanmamış duruyor. Ona durumunun tam tersine dönmesini göze aldırtacak kadar bir düşkünlüğü yok hayata. Bilinçdışı, üzerine çullanmış, hakikati yaşamasına izin vermiyor. Dolayısıyla, düşün gösterdiği gibi, ortak bilinçdışının kendisine tehlikeli bir şey gibi gösterilmesi gerekti, yoksa hayatın talepleri karşısında ona sığınmaya dünden razı idi.

Bir düşü incelerken, figürlerin *nasıl* sunulduğunu dikkatle gözlemlemeliyiz. Örneğin, bilinçdışını canlandıran yengeç olumsuz, yani «geri geri gidiyor», üstelik, kritik bir anda düşgörenin ilerlemesine izin vermiyor. Yön değişimi (belirli bir uyaranın ayaklandırdığı tepkinin açığa vurulması tehlikeli olduğunda, tepkiyi uyarandan başkasına yöneltme ya da o tepkinin yerine başka bir tepki gösterme), duygusal evriklik (sevgiden nefrete ya da nefretten sevgiye birdenbire dönme durumu) vb. gibi, Freud yapımı düş mekanizmaları denen şeylerin yanılttığı kimseler, gerçek düşün, düşüncelerinin ardında gizlendiğini varsayarak, düşün «cephesin»den bağımsız olabileceklerini hayal ettiler. Buna karşı ne zamandır söyleyip duruyorum, deyim yerindeyse, düşü insanı bile bile aldatmak için dolaplar çevirmekle suçlamaya hakkımız yoktu. Doğanın anlamı, çoğu kez belirsizdir, ya da nüfuz edilemez, ancak, insanoğlu gibi düzenbaz değildir. Dolayısıyla, düşü, her ne olmak ise niyeti, öyle kabul etmeniz, olduğundan daha fazla veya daha eksik bir şey atfetmemeniz gerekir. Bir şeye olumsuz bakıyorsa, ona olumlu dememizde anlam yok. Arketipik «sığlıktaki tehlike» öylesine açık ki, insanın düşü nerdeyse bir uyarı gibi kabul etmesi gerekiyor. Ancak bu tür antropomorfik yorumları onaylamamak zorundayım. Düşün kendinin bir şeye ihtiyacı yok; şeker hastasının kanındaki şeker ya da tifüs hastasının ateşi gibi apaçık, varlığı yadsınmayacak doğal bir olay. Eğer biz becerir de, doğanın işaretlerini çözebilirsek, onda bir uyarı görebiliriz.

Peki neyin uyarısıdır bu? Bilinçdışının düşgöreni ırmağın karşı yakasına geçme sırasında onu yenilgiye uğratabileceği aşikâr tehlikesi.

Yenilgiye uğramak işten değildir. Irmağa yaklaştığı yaka, şu ana kadar hakkında bildiğimiz durumu. Bu durum onu nevrotik çıkmaza sokmuştur, *aşılmaz bir nesne ile karşılaşmış gibidir.* Bu engel, düşte karşıya geçilmesi olanaksız olmayan bir ırmak gibi görünmektedir. Dolayısıyla, işler o kadar ciddi görünmemektedir. Ancak ırmakta beklenilmeyen bir şeyle, gizli yengeçle karşılaşılmaktadır, ırmağı geçilmez yapan, ya da öyle gösteren gerçek tehlikeyi bu canlandırmaktadır. Tehlikeli yengecin bu belirli yerde pusuya yatmış olduğunu önceden bileydi, ırmağı başka bir yerden geçmeye kalkar, ya da başka önlemler alırdı. Düşgörenin şimdiki durumunda karşıya geçilmesi şart gibi. Karşıya geçmek, her şeyden önce, önceki durumun lehine aktarılması (transferans) anlamını taşıyor. Yenilik burada. Ne yapacağı belirsiz bilinçdışı söz konusu olmasaydı, bu o kadar büyük bir tehlike oluşturmazdı. Ancak, transferans yoluyla arketipik figürlerin hareketinin serbest kalma tehlikesi söz konusu, bunu hesaba katmamıştık. Ev sahibini dikkate almamıştık, «tanrıları unutmuştuk».

Düşgören dindar bir kimse değil, «çağdaş» biri. Bir zamanlar görmüş olduğu din eğitimini unutmuş durumda, tanrıların işin içine girdiği anları hatırlamıyor, yapısının derinlikleri depreştirdiği çağlar boyu süregelen durumlardan habersiz. Bu durumlardan biri aşk, tutkusu ile, tehlikesi ile. Aşk, ruhumuzdaki, varlığından hiç kuşkulanmadığımız öyle güçleri seferber eder ki, bunlara hazırlıklı olsak iyi ederiz.

Bilinmeyen tehlikeler ve etkenlerin «dikkatle hesaba katılması» anlamında *«religio»*dur burada söz konusu olan. Basit bir yansıtmadan yola çıkan aşk vargücüyle öyle bir çullanabilir ki üstüne, göz kamaştırıcı bir algılama yanılgısı tüm yaşamını normal seyrinden çıkarabilir. Düşgörenin başına ne gelecek, iyi bir şey mi, kötü bir şey mi, Tanrı mı, Şeytan mı? Ne olduğunu anlamadan, hayvanın kıskacına yakalandığını farkediyor. Böyle bir çıkmazla başedebilip edemeyeceğini kim söyleyebilir ki. Şimdiye dek böyle bir olasılık karşısında dolambaçlı yollara başvurarak durumu idare edebilmiştir. Ancak şimdi onu alıkoymakla tehdit etmektedir. Bu tehditten kaçabilirsek ne âlâ, yok, kaçamazsak, «İşleri Tanrıya havale etmeniz», ya da işin iyi sona ereceğine «iman» etmeniz gerekir. Gördüğümüz gibi, bizim bir katkımız olmadan, hiç beklenmedik bir durumda kişinin kadere karşı takınacağı dinsel tavır sorunu çıkmaktadır ortaya.

Düş bu durumda düşgörene ayağını dikkatlice geri çekme seçeneğinden başka seçenek bırakmıyor; çünkü ileri gitmesi, onun sonu olur. Nevrotik durumdan henüz kurtulamıyor, çünkü düş, bilinçdışından, olumlu bilinçdışı güçlerden hâlâ o uğursuz kadının gerçekten karşı yakaya geçme girişimine başlamadan düşgörenin daha çok çalışmasını ve daha nüfuz sahibi olmasını bekliyor.

Bu olumsuz örnekle, bilinçdışının bütün bu vakalarda hep olumsuz rol oynadığı izlenimini yaratmak istemiyorum. Bunun için iki düş daha anlatacağım; bu kez söz konusu, bilinçdışının bir başka yanına, daha olumlu yanına ışık tutuyor. Karşıtlar sorununun çözümü, ancak akıldışı yolla, bilinçdışının yardımıyla, yani düşlerin katkısıyla sağlanabileceğinden daha bir hevesle yapıyorum bunu.

İlkin okuyucuya, düşgörenin kişiliği hakkında bilgi vermem gerek, çünkü onu tanımadan, kendisini acayip düş atmosferine koyamaz. Öyle düşler vardır ki, baştanbaşa şiirdir, ancak bir bütün olarak yarattıkları hava yoluyla anlaşılabilir. Düşgören, yirmisini yeni aşmış, görünümü hâlâ çocuksu. Görünüşünde, davranışında hanım kız havası yok değil. İyi bir eğitim aldığı, iyi yetiştirildiği belli. Zeki, entelektüel ve estetik zevkleri gelişmiş. Estetizmi aşırı derece belirgin: zevkli biri, her türlü sanattan anlıyor. Müşfik, iyi kalpli, tipik ergenlik çağının coşkuları var, biraz efemine. Büluğ çağındakilere özgü aldırış etmeyiş yok. Yaşına göre çok genç, gecikmiş bir gelişme vakası olduğu açık. Bana gelmesinin nedeni eşcinselliği yüzünden olması anlaşılmayacak bir şey değil. Bana ilk gelişinden önceki gece şu düşü görmüştü: *«Gizemli bir alacakaranlığın hüküm sürdüğü ulu bir katedraldeyim. Lourdes Katedrali olmalı. Orta yerde derin, karanlık bir kuyu var, içine inmem gerekiyormuş.»*

Düş bir ruh durumunun tutarlı ifadesi. Düşgörenin yorumu şöyle: *«Lourdes gizemli bir iyileşme çeşmesi. Doğal olarak dün size tedaviye geleceğimi, iyi olmak istediğimi hatırladım. Dediklerine göre Lourdes'da buna benzer bir kuyu varmış. Kuyudaki su içine inmek hoş olmasa gerek. Kilisedeki kuyu çok derindi.»*

Bu düş bize ne anlatmak istiyor? Yüzeysel olarak bakıldığında, durum açık, önceki günün ruh durumunun bir çeşit şiirsel ifadesi gibi düşünülebilir. Ne var ki, bununla yetinemeyiz, çünkü deneyimlerin gös-

terdiğine göre düşler çok daha derin, çok daha anlamlıdır. Düşgörenin epey şiirsel bir hava içinde gelmiş olabileceğini, tedaviye sanki huşu uyandıran tapınağın gizemli alacakaranlığında kutsal bir dinsel eylemmiş gibi başladığını düşünebiliriz. Ancak bu gerçeklere hiç uymuyor. Hasta, hoş olmayan bir şey için, şiirsellikten uzak bir şey olan eşcinsellik için gelmiştir hekime. Her halükârda düşün kaynağının bu denli dolaysız bir nedeni olduğunu kabul edecek olaydık, önceki günkü ruh durumundan niçin bu kadar şiirsel bir düşgöreceğini anlardık. Öte yandan, düşün mimarı, onu bana tedavi için getirten, şiirsellikten alabildiğine uzak söz konusu vakanın düşgören üzerinde bıraktığı izlenimler olmuş olabilir. Bu kadar yoğun şiirsel bir düş görmesi belki de, önceki günkü ruh durumunun şiirsellikten uzak olmasıydı; tıpkı gündüz aç kalmış birinin, gece düşünde leziz yemekler gördüğü gibi. Tedavi fikri biçiminin ve hiç de hoş olmayan usulünün, düşte, şiirsel bir şekle dönüşmüş olarak, düşgörenin canlı estetik ve coşkusal gereksinimlerini en etkin şekilde karşılayacak bir havada belirdiği kesin. Kuyunun karanlık, derin ve soğuk olmasına rağmen, bu çekici görünümün, karşı konmaz bir biçimde, çekimine kapılacaktır. Düş havası, tatsız ve şiirsellikten uzak muayene için bana geleceği ertesi sabah da devam edecektir. Ola ki, düşün etkisinin altın parlaklığı yavan gerçeğin üzerine vuracaktır.

Düşün anlamı acaba bu mudur? Olmayacak şey değil, kendi deneyimime göre, düşlerin büyük çoğunluğu telâfi edici türdendir. Psişik dengeyi sağlamak için hep karşı tarafı vurgular. Ancak ruh durumunun telâfisi, düş manzarasının tek amacı değil. Düşün bir de zihin düzeltici yanı var. Doğal olarak, gireceği tedavi hakkında hastanın yeterli bilgisi yoktu. Düş ona, karşısındaki tedavinin niteliğini şiirsel mecazlarla anlatmakta. Katedral imgesine ilişkin çağrışımlarını ve yorumlarını izlersek, bu apaçık ortaya çıkıyor: «Katedral, bana Köln Katedralini anımsatıyor» demişti. «Daha çocukken görkemi büyülemişti beni. Ondan ilk kez annemin bana bahsettiğini hatırlıyorum, bir de ne zaman bir köy kilisesi görsem, sorardım Köln Katedrali bu mu diye. Öyle bir katedralde rahip olmak isterdim.»

Bu çağrışımlarda, hasta çocukluğunun en önemli deneyimlerinden birini anlatmaktadır. Bütün bu tür vakalarda, annesi ile olan ilişkisi son

derece yakındı. Bundan özellikle iyi ya da yoğun *bilinçli* bir ilişki anlamayalım, kendini bilinçli olarak dile getiren, belki sadece geç kalmış bir karakter gelişimiyle, yani görece bir çocuksuluk ile ifade eden gizli, yeraltından bir bağ niteliğinde bir şey gibi görmeliyiz. Gelişen kişilik, doğal olarak böyle çocuksu bir bağdan uzaklaşmak ister; gelişimi en çok engelleyen şey, bilinçdışı —aynı zamanda ruhsal bakımdan embriyonik— durumda ısrardır. Bu nedenle içgüdü ilk fırsatta anne yerine başka bir obje koyar. Bu obje gerçek annenin yerine geçecekse, bir bakıma ona benzemesi gerekir. Hastamızda da böyle bir durum sözkonusu. Çocuk fantezisinin Köln Katedrali simgesine sımsıkı tutunması, annesinin yerine koyacak bir obje bulmayı amaçlayan bilinçdışının gücüne tekabül etmekte. Bilinçdışı gereksinim, çocuksu bağın zedeleneceği söylendiğinden daha da kuvvetleniyor. Çocuk muhayyilesinin kilise fikrine tutkuyla yapışması bundan; çünkü kilise, tam anlamıyla, annedir. Dilimizde sade kilise ana değil, dahası kilisenin rahminden söz ederiz. *Benedictio fontis* diye bilinen törende, vaftiz kurnasına *«İmmaculatus divini fontis uterus»* (Meryemin lekesiz rahmi) deriz. Fantezi dünyasında iş görmeye başlamadan insanın bilinçli bir şekilde bunu bilmesi gerektiğini düşünüyoruz doğal olarak, bundan habersiz bir çocuk bu anlamların etkisinde kalamaz elbette. Bu benzeşmeler bilinçli zihin ile değil, bambaşka bir yolla iş görür. Kilise anababaya tamamiyle doğal, ya da «et ve kan yoluyla» bağlantının yerine daha yüksek manevi bir varlığı canlandırmaktadır. Böylece, bireyi bilinçdışı doğal bir ilişkiden kurtarır; bu ilişki aslında bir ilişki değildir, gelişmemiş, bilinçdışı bir kimliktir. Bu, sırf bilinçdışı olduğundan, tam bir atâlet durumundadır ve herhangi bir ruhsal gelişmeye karşı vargücüyle direnir. Bu durumla, bir hayvan ruhu arasında esas farkın ne olduğunu söylemek güç. Bireyin kendini başlangıcındaki, hayvana benzer durumundan koparmaya çalışmak sadece Hıristiyan kilisesinin özel ayrıcalığı değildir; kilise, belki de insanlık kadar eski, içgüdüsel bir çabanın sadece en son ve Batıya özgü bir biçimidir. Belli bir dereceye kadar gelişmiş ve henüz bozulmanın bütün ilkel topluluklarda en çeşitli biçimlerde görülecek bir çabadır: yani erkekliğe adım atarkenki inisiyasyon riti ya da müessesesinden bahsediyorum. Delikanlı ergenliğe adım attığında, «erkekler evine» veya bir başka kutsama yerine götürülür, bura-

da bir düzen üzere ailesine yabancılaştırılır. Aynı zamanda, dinsel misterlere de inisye edilmekte, böylece sadece yepyeni birtakım ilişkilere sokulmakla kalmıyor, yenilenmiş ve değişmiş bir kişilik olarak, yeni doğmuş gibi (quasi modo genitus) yeni bir dünyaya adım atıyor. İnisyasyonda bazen sünnet gibi şeyleri de kapsayan birtakım işkenceler de olur. Bu âdetlerin çok eski olduğu kesin. Bunlar nerdeyse içgdüsel mekanizmalara dönüşmüştür, dıştan herhangi bir zorlama olmadan yinelenip durmaktadırlar; Alman öğrencilerinin «vaftizleri» Amerikan öğrencilerinin erkek öğrenci derneklerindeki vahşi çılgınca inisyasyonlarını hatırlayalım. Bunlar ilksel imge olarak bilinçdışına kazılmış durumdadır. Annesi küçük oğluna Köln Katedralinden söz ettiğinde, bu ilksel imge harekete geçmiş ve canlanmıştır. Eğitimini ilerletecek rahip eğitmen olmadığından, çocuk annesinin ellerinde kalmıştı. Ancak bir erkeğin liderliği özlemi çocukta gelişmiş ve eşcinsel eğilim biçimini almıştı — çocuğun fantezilerini eğitecek bir erkek olaydı, bu sakat gelişme olmayabilirdi. Eşcinselliğe sapma tarihte eskilere gidiyor. Yunanistan'da olsun, bazı ilkel topluluklarda olsun, eşcinsellik ve eğitim nerdeyse eş anlamlıydı. Bu açıdan bakıldığında, ergenlik çağındaki eşcinsellik, aslında bir erkek rehberliği gereksiniminin yanlış anlaşılmasıdır. Aynı zamanda ana kompleksine dayanan ensest korkusunun genelde bütün kadınlara teşmil edilmesi de söz konusu olabilir; bana soracak olursanız, olgun olmayan bir erkeğin kadınlardan korkması normaldir, çünkü kadınlarla olan ilişkisi genelde çok kötüdür.

Düşe göre, tedavi inisyasyonu hasta için eşcinselliğin esas anlamının gerçekleşmesi demektir, yani ergin kişinin dünyasına girmesi demektir. Doğrudürüst anlayabilmek için başvurmak zorunda kaldığımız böyle sıkıcı laf kalabalığını, düş birkaç canlı mecazda özetlemiş bulunuyor; herhangi bir bilimsel yazıdan daha etkin bir şekilde düşgörenin muhayyilesinin duygusunu ve anlayışını işleyecek bir görünüm yaratıyor. Bu durumda hasta, birtakım tıbbî ve pedagojik örgütlerin yağmuru altında kalıp şaşkına döneceğine, tedaviye daha iyi ve zekice hazırlanmış olmaktadır. (Bunun için ben düşleri sadece değerli bir bilgi kaynağı olarak değil, aynı zamanda olağanüstü etkin bir eğitim aracı olarak da görüyorum.)

Şimdi ikinci düşe geliyorum. Peşinen söylemeliyim, birinci görüşmemizde, demin sözünü ettiğim düşe herhangi bir şekilde atıfta bulun-

madım. Sözünü bile etmedim. Uzaktan yakından ilgisi olabilecek bir söz dahi söylenmedi. İkinci düş şu:

Büyük bir Gotik katedral içindeyim. Minberde bir rahip var. Arkadaşımla birlikte onun önündeyiz; elimde küçük bir fildişi figür var, sanki vaftiz edilecekmiş. Birden yaşlı bir kadın çıkıyor, arkadaşımın parmağındaki öğrenci derneği yüzüğünü çıkarıp kendi parmağına takıyor. Arkadaşım bunun onu şu veya bu şekilde bağlamasından korkuyor. Ama aynı zamanda harika bir org müziği duyuluyor.

Burada, bir önceki günkü düşün devamı olacak ve onu tamamlayacak bazı noktalara kısaca değinmek istiyorum. İkinci düşün birinci düş ile bağlantısı olduğuna kuşku yok: düşgören bir kez daha erkekliğe adım atma inisyasyonunda. Ama yeni bir figür var: rahip; önceki durumda bulunmayışını kaydetmiştik. Düş, eşcinselliğin bilinçdışı anlamının gerçekleştirilmiş olduğunu, artık yeni bir gelişim evresinin başlayabileceğini doğruluyor. Esas inisyasyon töreni, yani vaftiz töreni artık başlayabilir. Düş simgeciliği daha önce söylediğimi doğruluyor, yani böyle bir geçiş ve psişik dönüşümü meydana getirmek Hıristiyan kilisesinin ayrıcalığı değil, kilisenin arkasında, bazı koşullar altında, bunları yürürlüğe koyacak yetenekte canlı bir ilksel imge var.

Düşe göre vaftiz olacak şey fildişinden bir Japon heykelciği. Hasta bu konuda şöyle diyor: «Bana erkeklik organını anımsatan minik tuhaf bir heykelcik. Bu organın vaftiz edilmesinin gerekli olması elbette acayip. Ancak, unutmayalım, Yahudilikte sünnet bir çeşit vaftizdir. Eşcinselliğine bir atıf olmalı, çünkü benimle birlikte minberin önünde duran arkadaşım, kendisiyle birlikte ilişkide bulunduğum kimse. Aynı öğrenci derneğindeyiz. Örgüt yüzüğü ilişkimizi simgeliyor olmalı».

Genel olarak, yüzük bir bağ, ya da bir ilişkinin nişanesidir, örneğin nişan yüzüğü gibi. Bizim vakamızda bu yüzüğün, eşcinsel ilişkiyi simgelediği açık, düşgörenin arkadaşıyla birlikte olması da aynı şeyi doğruluyor.

Çaresi bulunması gereken şey eşcinsellik. Düşgören bu oldukça çocuksu durumdan çıkarılıp, bir rahibin gözetimi altında bir çeşit sünnet

öreni yoluyla ergin kişilik durumuna inisye edilecektir. Bu fikirler, yaptığım önceki düşün analizine tam olarak tekabül etmektedir. Buraya kadar gelişim, mantıklı bir şekilde, arketip imgelerinin yardımına uygun olarak gelişmiştir. Ancak burada tedirgin edici bir unsur giriyor işin içine. Örgüt yüzüğünü yaşlı bir kadın ele geçiriyor; o ana kadar eşcinsel bir ilişki olan şeyi kendine doğru çekiyor, böylece düşgörenin, kendine özgü yükümlülükleri olan yeni bir ilişkiye girdiği için korkmasına neden oluyor. Yüzük artık bir kadının elinde olduğuna göre, bu karşı cinsle ilişkinin *tuhaf bir niteliği vardır.* Hasta, kadın için: «Annemin bir arkadaşı» diyor «Onu çok severim, benim için ikinci bir anne».

Bu söz düşünde neler olup bittiğini gösteriyor: bu inisyasyon sonunda eşcinsel bağı çözülmüş, yerini karşı cinsle olan bir ilişkiye bırakmıştır, annemsi bir kadınla platonik bir dostluk ilişkisi. Bu kadının annesine benzemesine rağmen, bu kadın artık annesi değil, onunla olan ilişki, erkekliğe doğru bir adımın atılmış olduğuna işaret ediyor, ergenlik çağı eşcinsellik böylece kısmen yenilmiş oluyor.

Yeni bağ korkusunu anlamak güç değil, bir kere, kadının annesine benzemesi onu korkutuyor — eşcinsel bağlılığın çözülmesi anneye tam geri dönüş olabileceği korkusu söz konusu, sonra, evlilik vb. gibi olası yükümlülükleriyle birlikte, erişkinin karşı cinse olan normal ilişkisindeki yeni ve bilinmeyen unsurlar söz konusu. Burada, karşımızda bir regresyon, gerileme değil, ilerleme var, çıngır çıngır öten müzik bunu doğruluyor. Hasta müzikten anlıyor, özellikle dinsel org müziğini seviyor. Dolayısıyla müzik onda alabildiğine olumlu bir şeyi ifade ediyor, burada düşe uyumlu bir son sağlamış oluyor; nitekim arkadaş ertesi sabah güzel, kutsal bir duyguyla uyanıyor.

Şimdiye kadar hastamın tek bir defa muayenehaneme geldiğini, hastalığın kısa genel geçmişinden başka bir şey konuşulmadığını düşünürseniz, her iki düşün hayret verici beklentilerde bulunduğunu söylediğimde herhalde bu fikre karşı çıkmazsınız. Hastanın durumuna çok ilginç bir ışık tutuyor; bilinçli zihin bunu garip buluyor, aynı zamanda adi tıbbi duruma, düşgörenin zihin özelliklerine estetik, entelektüel ve dinsel ilgilerine özel olarak kendini uyduran bir görünüm veriyor. Tedavi için bundan daha iyi koşul olamazdı. Bu düşlerin anlamından hastanın

tedaviye, oğlan çocukluğunu bırakıp erkek olmaya tamamiyle hazır bir şekilde büyük umutla başladığı çıkarılabilir. Ama gerçekte durum böyle olmaktan uzaktı. Bilinçli durumdayken epey tereddüt ve direnme içindeydi; bununla birlikte, tedavi ilerledikçe durmadan karşı çıkıyor, güçleşiyor her an önceki infantilizmine dönmeye hazır görünüyordu. Düşler, bilinçli zihinde taban tabana zıt. Düşler ileriye doğru bir seyir gösteriyor ve eğitimciden yana olduğuna işaret ediyor. Özel işlevlerini açıkça belli ediyorlar. Bu işleve ben telâfi diyorum. Bilinçdışındaki ileri hareket ile bilinçli geri hareket terazi kefelerini bir düzeyde tutan bir karşıt çift oluşturmakta. Eğiticinin etkisi bu dengenin ileriye doğru eğilmesine neden oluyor.

Delikanlı vakasında, bilinçdışının imgeleri tamamiyle olumlu bir rol oynuyor, gerçek yerine bir fantezi-objesine geri gitmek ve kendini yaşama karşı bu objenin arkasına saklama tehlikesi yok pek. Bu bilinçdışı imgelerin etkisinin kader çizgisi bir niteliği var. Kimbilir, bu ebedi imgeler, insanların kader dediği şeydir belki de.

Arketipler her yerde, her zaman görev başındadır elbette. Ama tedavi esnasında uygulamada özellikle gençler söz konusu olduğunda, hastaların arketiplerle içli dışlı olması tavsiye edilmez. Öte yandan buhranlı yaş dönemlerinde, ortak bilinçdışının imgelerine özel dikkat gerekiyor, çünkü karşıtlar sorununun çözümü için arketipler kaynaktır. Bu malzemenin bilinçli olarak ele alınması sonucu doğaüstü işlev arketiplerin aracı olduğu ve karşıtları birleştirebilecek kabiliyette bir algılama şekli ortaya çıkartabilir. «Algılama» sözcüğünden anlaşılan sadece zihnin anlayışı değildir, deneyim yoluyla gerçekleştirilen bir anlayıştır. Söylemiş olduğumuz gibi, arketip dinamik bir imgedir, nesnel psişenin bir parçasıdır, canlı bir karşıtlık olarak yaşandığında ancak doğru dürüst anlaşılabilir.

Uzun bir süreyi kapsayacak olan, bu sürecin ana çizgilerini vermek —tabii bu mümkün olaydı— boşuna olurdu; çünkü bunlar bireylere göre aklın almayacağı kadar değişmektedir. Tek ortak unsur, bazı belirgin arketiplerin ortaya çıkmasıdır. Bu arada sayalım bazılarını. Gölge, hayvan, yaşlı bilge kişi, anima, animus, ana, çocuk ve durumları yansıtan sayısız başka arketipler. Gelişim sürecinin hedefine ilişkin arketiplere

özel bir yer vermek gerek. Bu konuda gerekli bilgi için *Psychology and Alchemy* (Psikoloji ve Simya), *Psychology and Religon* (Psikoloji ve Din) ve *The Secret of the Golden Flower* (Altın Çiçeğin Gizi) adlı Richard Wilhelm ile yayımladığımız kitaba başvurun.

Doğaüstü işlev gelişigüzel, amaçsız, hedefsiz hareket etmez, esas insanın ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Bir kere doğal bir süreçtir, bazı durumlarda bireyin bilgisi veya yardımı olmadan seyrini izler, bazan muhalefet karşısında istediğini zorla gerçekleştirir. Bu sürecin anlamı ve amacı ta başka embriyonik tohum plazmasında gizli kişiliği her yönü ile gerçekleştirmektedir; başlangıçtaki potansiyel tamlığın üretimi ve açığa çıkarılmasıdır. Bilinçdışının bu uğurda kullandığı simgeler, insanlığın tamlığı, bütünlüğü ve mükemmelliğini ifade etmek için her zaman kullanmış olduğu simgelerin aynıdır: bu simgeler, genelde, dörtlük ve daireden ibarettir. Bunun için bu sürece ben *individuation* (bütünleşme) süreci dedim.

Doğal *individuation* süreci, tedavi yöntemim için hem bir örnek hem de bir ilke oldu benim için. Nevrotik bir bilinçli davranışın bilinçdışı telafisi, bilinçli zihnin tekyanlılığının etkin ve sağlıklı bir biçimde düzeltebilecek bütün unsurlarını içerir, tabii bu unsurlar bilinç düzeyine çıkarıldığı, yani anlaşılıp bilinçle, birtakım gerçekler olarak bütünleştiği takdirde. Pek seyrek olarak, bir düş öyle bir yoğunluk kazanır ki, yarattığı şok bilinçli zihni yerinden oynatır. Genelde düşler, bilinç üzerinde radikal bir etkide bulunmayacak kadar zayıftır ve anlaşılmaz. Dolayısıyla, telâfi, bilinçdışında yeraltına iner ve etkisi olmaz. Ama gene de, hiç etkisi olmaz değildir. Ancak, bilinçdışı muhalefetimiz tutarlı bir şekilde görmezlikten gelinir ve bilincimizin niyetlerini karşı konmaz bir şekilde engelleyen arazlar ve durumlar ayarlar. Tedavinin amacı demek ki düşleri ve bilinçdışının bütün diğer tezahürlerini elden geldiğince anlamak ve değerlendirmektir; önce, zaman ilerledikçe daha tehlikeli bir hal alan bir bilinçdışı muhalefetin oluşumunu önlemek, sonra da telâfinin iyileştirici etkeninden elden geldiği kadar yararlanmaktır.

Bu işler, bir insanın tamlığa erişebilme yeteneğine, yani sağlıklı olma yeteneğine sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımda bulunmamın nedeni, şu veya bu nedenle kendi bütünlükleri

ile karşı karşıya geldiklerinde, doyamayacak ve çabucak mahvolacak bireylerin varoluşudur. Böyle olmasa, bile, ömrünün geri kalan yanını parçacıklar ya da kısmi kişilikler şeklinde sefilane bir şekilde geçirirler, sosyal veya psişik parazitizm ile desteklenirler. Bu gibi kimseler başkalarının belasıdır, ölümcül boşluklarını güzel bir dış görünüşe bürürler. Bunları burada incelediğimiz yöntemle tedaviye kalkışmak boşuna olur. Bu durumda yapılacak şey, durumu idare etmeyi sürdürmektir, çünkü gerçek hem tahammülü güç hem de yararsız olur.

Bir vaka anlattığımız gibi tedavi edildiğinde, inisyatif bilinçdışındadır, ancak bütün eleştiriler, seçim ve karar bilinçli zihne aittir. Karar doğru ise ilerlemeyi işaret eden düşlerce doğrulanır; ters durumda, düzeltme, bilinçdışı tarafından yapılır. Tedavinin seyri, bilinçle sürekli bir konuşma şeklinde devam eder, Düşlerin doğru yorumunun son derece önemli olduğu söylediklerimizden anlaşılacağı üzere apaçıktır. Ama kişi yorumunun doğruluğundan nasıl emin olacaktır? Bir yorumun doğru olduğunu gösterecek güvenilir bir ölçüt var mıdır? Bu soruya iyi ki olumlu bir yanıt verebilecek durumdayız. Yanlış bir yorumda bulunmuşsak, ya da şu veya bu nedenle eksik ise, bir sonraki düş durumu ayarlayacaktır. Örneğin, daha önceki motif daha açık bir şekilde tekrarlanacaktır, ya da yorumumuz, alaycı bir dolaylı ifade ile sadede getirilir veya doğrudan muhalefetle karşılaşılır. Tutun ki, bu yorumlarda isabetsiz prosedürümüzün genelde tam bir sonuç elde edememiş olması, fuzuliliği, girişimin soğukluğunu, kısırlığını ve boşluğunu belirtir: böylece doktor ile hasta ya sıkıntı ya da kuşku içinde boğulur. Doğru yorum hayata can katarsa, yanlış yorum insanı çıkmaza, direnmeye, şüpheye, karşılıklı kısırlaşmaya iter. Eskimiş geçmiş hayallere ya da çocuksu taleplere inatla sarılmada görülebileceği gibi, hastanın direnmesi sonucu tıkanmalar olabilir. Bazan hekim gerekli anlayıştan yoksundur, bir keresinde başıma gelmişti, pek zeki bir hastam vardı, bir kadın hasta, türlü nedenlerden bana antika biri gibi görünmüştü. İyi bir başlangıçtan sonra, düşlerini yorumlamamda yürümeyen bir şeyin farkına vardım. Yanılgımın kaynağını bulamadığım için, kuşkularımı bir yana bırakmaya karar verdim. Seanslarımız esnasında, konuşmalarımızın gittikçe tatsızlaştığını farkettim; boşunalığı açıktı. Sonunda hastama açılmaya karar verdim. O da bunun farkında gibiydi. Ertesi gece şu düşü

gördüm: *«Akşam güneşinin aydınlattığı bir vadiden geçen bir köy yolunda yürüyordum. Sağımda, dik bir tepenin doruğunda bir şato vardı, en tepedeki kulenin üzerinde, bir tür korkuluk üstünde bir kadın oturmuştu. Onu iyi görebilmem için boynumu iyice geriye kanırmam gerekti, öyle ki sonunda boynum çıt etti.»* Düşümde bile kadının hastam olduğunu tanımıştım.

Bundan şunu çıkardım, düşte bu denli yükseğe bakmam gerektiğine göre, gerçekte hastamı herhalde çok horgörmüştüm. Kendisine yorumu ile birlikte düşümü anlattığımda, durum birdenbire değişmişti, tedavi de dörtnala ayağa kalkmıştı. Çok pahalıya mal olsa dahi bu çeşit yaşantılar, düşün telâfi mekanizmasının güvenilirliğine sarsılmaz bir inanca götürmektedir.

Bütün bu tedavi yönteminde söz konusu edilen sayısız sorunlara son on yılki emeğimi ve araştırmamı hasrettim. Analitik psikolojinin şimdiki durumunun ancak genel görünümü üzerinde duracağım, alabildiğine dal budak salmış bilimsel, felsefî ve dini ayrıntılı tartışmalara girmeyeceğim. Bunun için okuru yukarda adı geçen yapıtlara göndermem gerekir.

VIII

BİLİNÇDIŞINA TEDAVİ AÇISINDAN YAKLAŞIM KONUSUNDA GENEL DÜŞÜNCELER

BİLİNÇDIŞININ bir eğlence, bir salon oyunu yapılabilecek bir şeye dönüştürülebileceğini sanmak büyük yanılgıya düşmek olur. Bilinçdışı her zaman, her koşul altında tehlikeli değildir elbette, ancak bir nevroz söz konusu olduğunda, bu, patlamaya hazır bir şarj gibi, bilinçdışında belli bir enerji yapıldığının işaretidir. Burada tedbirli olmak gerekir. İnsan düşleri analiz etmeye başladığında neyin dizginlerini koparacağı bilinmez. Derinlere gömülmüş, görünmeyen bir şey, er geç yüzeye çıkabilecek —çıkmayabilir de— bir şey harekete gelebilir. Tıpkı bir artezyen kuyusu kazmak niyetiyle işe başlayıp, bir volkanla karşılaşılacağı gibi. Nevrotik arazlar olduğunda, çok dikkatli hareket etmek gerekir. Ancak işin en tehlikeli yanı nevrotik arazlar değildir. Öyle insanlar vardır ki, görünürde normaldir, özel bir nevrotik araz belirtisi göstermezler. Kendileri doktor, öğretmen vb. olabilir, kendi kendilerinin normallikleriyle övünürler, iyi yetiştirilmişlerdir, normal görüşleri, yaşayışları vardır, ancak bu normallik içlerinde uyuyan bir psikozun yapay telâfisi olabilir. İlgili kişiler bu kimselerde herhangi bir anormallikten kuşkulanmazlar. Bu husus belki bunlardan dolaylı olarak kuşku duyulmasını gerektirir, psikolojiye ve psikiyatriye karşı gösterdikleri ilgidir bu, ışığın kelebeği kendine çektiği gibi, bu konular da onları çeker. Ancak analitik teknik bilinçdışını harekete getirdiğinden ve ön plana çıkardığından, bu vakalarda sağlıklı telâfi mekanizması bozulur, bilinçdışı dizginlenmesi olanaksız fanteziler doğurur ve öyle yüklü durumlar ortaya çıkarır ki, bazı koşullarda akıl hastalıklarına, dahası intihara bile götürür insanı. Yazık ki, bu uyur durumdaki psikozlara sık sık rastlanmaktadır.

Böyle vakalara toslama tehlikesi, kendisi nice deneyim ve beceri sahibi olursa olsun, bilinçdışının analizi ile uğraşan herkes için vardır. Beceriksizlik, yanlış fikirler, keyfi yorumlar gibi şeyler yüzünden aslında ille de kötü sonuçlanmayacak vakalar kötü biter. Bu sadece bilinçdışının analizine özgü bir şey değildir, kötü yapılan bütün tıbbi müdahalelerin neremesidir. Halk arasında dolaşan ruh hekiminin delilerle uğraştığı için eninde sonunda kendisinin de akıl hastası olacağı kanısı nasıl saçma ise, analizin insanları akıl hastası yapacağı iddiası da o kadar saçmadır.

Tedavi risklerinden başka, bilinçdışı dünya dururken de tehlike konusu olabilir. En sık rastlanan tehlikelerden biri, kazalara neden olmasıdır. Bir sürü kaza, halkın tahmin edemeyeceği kadar psişik nedenlerden vuku bulmaktadır. Tökezleme, bir yere toslama, parmaklarını yakma gibi önemsiz sakarlıklardan tutun da, araba kazaları, dağcılık facialarının nedenleri de psişik olabilir; bütün bu kazaların psişik nedeni haftalar, hatta aylar önceden hazırlanmış olabilir. Bu tür birçok vaka ile karşılaştım, insanın kendi kendine zarar verme eğilimini haftalar öncesi incelediğim düşlerde görmüşümdür. Sözde dikkatsizlikten meydana gelen kazaların ardında bu gibi nedenler yatar. Biliriz şu veya bu nedenden keyifsiz olduğumuzda, ufak tefek çılgınlıklardan başka, psikolojik an elverişli olduğu takdirde hayatımızın sonu olabilecek kadar tehlikeli işlere bile girişebiliriz. «Tam ölme zamanını buldu» gibi sözler gizli psikolojik nedene işaret eder. Aynı şekilde bedensel hastalıklar meydana gelebilir veya kronikleşebilir. Kötü işleyen bir psişe bedene çok zarar verebilir, tıpkı bir bedensel hastalığın psişeyi etkileyebileceği gibi; çünkü psişe ile beden ayrı ayrı varlıklar değildir, aynı yaşamı paylaşırlar. Psişik komplikasyonları olmayan bedensel hastalık yok gibidir, nedeni varsın psişik olmasın, farketmez.

Ancak, bilinçdışının sadece olumsuz yönü üzerinde durmak yanlış olur. Bütün normal durumlarda, bilinçdışının olumsuz veya tehlikeli olmasının nedeni, onunla bir olmadığımız, ona karşıt oluşumuzdur. Bilinçdışına karşı olumsuz bir davranış, ya da bilinçdışından kopuş, bilinçdışının dinamiğinin, içgüdüsel enerji ile özdeş olduğu süre zararlıdır. Bilinçdışıyla ayrı düşmek, içgüdünün kaybı, köksüzlük demektir.

Doğaüstü, aşkın sıfatı ile nitelendirdiğim işleri başarıyla geliştire-

bilirsek eğer, uyumsuzluk sona erer, o zaman işte bilinçdışının olumlu yönünden yararlanabiliriz. Bilinçdışı o zaman cömert bir doğanın insana bahşedebileceği bütün teşvik ve yardımı sağlamış olur. Bilinçli zihinden uzak tutulmuş olanakları saklı tutar, çünkü bütün eşikaltı psişik içerikler, nicedir unutulmuş ya da savsaklanmış şeylerle birlikte, arketipik uzuvlarında bulunan, çağlar boyu birikmiş bütün bilgelik ve deneyimler emrine amadedir.

Bilinçdışı sürekli etkin durumdadır, içindeki malzemeyi, geleceğe yararı olacak şekilde karıştırıp yoğurur. Bilinçli zihin gibi, o da ileriye yönelik eşikaltı karışımlar meydana getirir; ancak hem incelik hem de kapsam bakımından bilinçli kombinasyonlarına çok üstündür. Yanlış yöne yöneltilme tuzağına karşı durabilmesi koşuluyla, bilinçdışı, söz konusu nedenlerden insana biricik kılavuz olabilir.

Uygulamada, tedavi, elde edilen terapi sonuçlarına göre ayarlanır. Sonuç, tedavinin hemen hemen her evresinde elde edilebilir, hastalığın ağırlığı veya süresi bir şey farkettirmez. Öte yandan, ağır bir vakanın tedavisi herhangi bir ilerleme kaydetmeden uzun sürebilir. Az sayıda bir hasta topluluğu, iyi tedavi sonuçları elde edildikten sonra dahi, kendi gelişimleri için daha ileri aşamalara doğru ilerliyorlar. Dolayısıyla, bütün bu sürece katılmak için insanın ille de ciddi bir vaka konusu olması gerekmez. Her halükârda, ta baştan eğilimli olan kişiler, daha yüksek bir düzeye erişme yeteneği ve hevesi olanlar ancak daha yüksek bir bilinç düzeyine ulaşabilirler. Bu konuda insanlar da, hayvan türleri de birbirinden çok farklı, aralarında tutucular da var, ilericiler de. Doğa aristokratiktir ama ilerleme olanağını münhasıran ıskalanın yukarısındaki türler için ayırıyor demek değildir bu. Psişik gelişim de böyledir: özellikle yetenekli bireylere özgü değildir. Bir başka deyimle, çok geniş kapsamlı psikolojik bir gelişim gerçekleştirmek için ne yüksek bir zekâ, ne başka bir beceri gerekir, çünkü bu gelişimde manevi nitelikler, zihinsel kusurları telâfi edebilmektedir. Tedavinin amacı insanların beyinlerine birtakım genel formüller ve karmaşık öğretiler aşılamak değildir. Herkes ihtiyacı olduğu şeyi, kendine göre, kendi dilinde alabilir. Benim burada sunduğum, entelektüel bir formülasyon; pratik uygulamanın genel akışında üzerinde tartışılacak şeylerden değil. Konuyu işlerken aktardığım bölük pörçük vakalar, uygulamada olup bitenler hakkında kaba bir fikir vermektedir.

Yukardaki bölümlerde anlatılan bu şeylerden sonra, eğer okur, çağdaş tıbbi psikolojinin kuramı ve uygulaması konusunda hâlâ net bir görünüm elde edemediyse, bu beni şaşırtmaz. Tıp psikolojisi dalının geniş düşünce ve deneyim alanının somut tüm görünümünü sunmak hemen hemen olanaksızsa da, benim üslubumdaki hataların da bunda payı olsa gerek. Sayfa üzerinde bir düş yorumu keyfi, karmaşık, yüzeysel görülebilir; ama hakikatte aynı şey eşsiz bir realizmde küçük bir dram sergileyebilir. Bir düşü ve yorumunu *yaşamak* ile sayfa üzerinde size aktarılan sulandırılmış bir aktarma arasında çok fark vardır. Bu psikolojideki her şey, en derin anlamında, yaşantıdır; en soyut havalara girse de, kuram bütünüyle yaşanan bir şeyin dolaysız ürünüdür. Freud'un cinsellik kuramını tekyanlılık ile suçluyorsam, bunun asılsız bir spekülasyon olduğunu söylemiyorum; o da kendilerini bizim pratik gözlemimize zorla kabul ettiren, gerçek olayların yalansız dolansız manzarasıdır. Bunlardan yapılan çıkarsamalar hep tekyanlı kurama yöneliyorsa, bu, söz konusu gerçeklerin hem ne kadar nesnel hem de ikna gücü olduğunu gösterir. Araştırıcıya kendi başına, kendi en derin izlenimlerinin ve bunların soyut biçimlendirilmesinin üstüne çıkması söylenemez; çünkü izlenimlerin edinilmesi ve bunların kavramlara dönüştürülmesi bütün bir ömür işidir. Ben, bir nevrozlar psikolojisinin dar sınırları içinde yetişmediğim için, hem Freud hem de Adler'e üstün bir tarafım var; Nietzsche tarafından çağdaş psikoloji için hazırlanmış olan psikiyatri açısını benimsemişimdir; Freud'un görüşleri bir yana, Adler'inkilerin gelişimini de gördüm. Böylece, işin ta başlangıcından itibaren hareketli çatışmanın ortasında buldum kendimi ve sadece mevcut fikirleri değil, aynı zamanda kendiminkileri de göreceli olarak, daha doğrusu belli bir psikolojik tipin ifadeleri olarak gördüm. Sözünü ettiğimiz Breuer olayı Freud için nasıl önemli idiyse, benim kendi görüşlerimin altında da önemli bir yaşantı yatıyor. Tıp eğitiminin sonuna doğru genç bir kızda uzun süre bir uyurgezerlik vakasını gözlemledim. Bu, doktora tezimin konusunu oluşturdu. Benim bilimsel yazılarımı tanıyanlar için, bu kırk yaş yapıtımı daha sonraki fikirlerimle karşılaştırmaları ilginç olabilir.

Bu alan bakir bir alan. Sık sık yanılgıya düşmüşümdür ve öğrenmiş olduklarımı sık sık unutmuşumdur. Ama nasıl ışık karanlıktan doğarsa,

hakikat de yanılgıdan öyle doğar. Guglielmo Ferrero'nun *«misérable vanité du savant»* (âlimin zavallı gururu) sözünü kendim için uyarı şiarı edindim ve yanılgılarımdan korkmadığım gibi, onlardan ciddi olarak esef de etmedim. Bilimsel araştırma işi benim için bir sağmal inek, ya da itibar vasıtası olmadı; mücadele, çoğunlukla acı oldu, hastanın günlük psikolojik yaşantısı ile karşı karşıya gelmek zorunda kaldım. Dolayısıyla, yazdığım her şey beynimin ürünü değil, çoğu yüreğimden kaynaklandı, zihin düşünce silsilesini izlerken sevgili okurum yer yer iyi doldurulmamış gediklerle karşılaşırsa bunu hatırında tutsun. İnsan bildiği bir şeyi anlatırken ancak uyumlu bir akış sözkonusu olabilir. Ama insan yardım etmek, tedavi etmek gereksiniminin zorlaması karşısında, yol açan kâşif gibi davranmak zorunda kalıyor, henüz bilinmeyen hakikatlerden de söz etmesi gerekiyor.

SONUÇ

Okur, bu birkaç sayfaya yeni ve belki de anlaşılması güç şeyler sıkıştırmaya kalktığım için beni bağışlar umarım. Keşif seferinde karşılaştığı şeyleri, susayan için soğuk su mu olur artık, semeresiz yanılgıların kum çölleri mi olur, her neyse, topluma aktarma gereksinimi duyan biri olarak okurun eleştirel yargısına açığım. Bunlarda kimi yardıma koşuyor, kimi uyarıcı rolü oynuyor. Keşiflerin doğruluğuna yanlışlığına çağımızın bireyleri değil, gelecek kuşakları karar verecektir. Bugün henüz doğru olmayan şeyler var, belki de onları doğru bulmaya cesaretimiz yok, ama yarın o cesareti bulabiliriz. Ama kader çizgisinde yürümek zorunda olan herkes, yoluna umutla, dikkatle devam etmeli, yalnızlığının ve tehlikelerinin bilincinde olmalı. Burada anlatılan yolun özelliği, gerçek hayattan çıkan ve gerçek hayatı etkileyen psikolojide artık dar entelektüel, bilimsel görüş açısıyla kendimizi sınırlandırmamamız gereğidir; aynı zamanda duygu açısını da hesaba katmak zorundayız. Dolayısıyla da psişenin içerdiği her şeyi pratik psikolojide genelleştirilen insan psişesi ile uğraşmıyoruz, birey olan insan varlıkları var karşımızda ve onları ezen sayısız sorunlar. Sadece zekâyı tatmin eden bir psikoloji hiçbir zaman sadece zekâ ile kavranamaz. İstesek de istemesek de felsefe işin içine giriyor, çünkü psişe tüm doğasını kapsayacak bir ifade arıyor.

ÇAĞDAŞ İNSANIN RUHSAL SORUNU

YAŞADIĞIMIZ günle öyle yakından ilgili ki çağdaş insanın ruhsal sorunu, onu tam olarak kavramamız olanaksız. Çağdaş insan, yeni biçim bulmuş bir varlıktır; çağdaş sorun da, yanıtı gelecekte olan, yeni ortaya çıkan bir sorun. Bu bakımdan, çağdaş insanın ruhsal sorunundan söz ederken, tek çaremiz soru sormak; soruların yanıtı konusunda, uzaktan yakından en ufak bir fikrimiz olsaydı, söylemek istediklerimizi başka türlü dile getirirdik sanırım. Sorunun kendi de belirsiz bir soru: İşin gerçek yanı, bunun tek bir insan varlığının kavrama yeteneğini aşacak derecede evrensel bir şeyle ilgili olduğu. Bu bakımdan, uçlara kaçmadan, büyük bir titizlikle ele almamız gerekir böyle bir sorunu. Yürekten inanıyorum buna; gelişigüzel lâflar etmemize çanak tutan sorunlardan olduğu için, aşırı gitmekten korkuyorum doğrusu; gene de uluorta şeyler söylemek zorunda kalacağım.

Örneğin uluorta gibi gelecek bir sözle başlayalım: Çağdaş dediğim insanın, yaşadığımız günün bilincindeki kişi olduğu, sıradan biri olmadığı kesin bir kere. Bir dağ doruğunda, ya da dünyanın ucunda duran, önünde geleceğin uçurumu açılmış, başı üstünde göklerin yüksekliği, aşağılarındaysa, ilk sisler içinde yetkin bir tarihe sahip tüm insanlığın baştanbaşa uzandığı kişiden söz ediyoruz. Çağdaş insan, ya da bir kez daha yinelersek, şimdiyi yaşayan insan, sık karşılaştığımız bir kimse değildir. Bu niteliğe lâyık kişi pek azdır; insanın en üstün bir bilinç düzeyinde olmasını gerektirir de ondan. Bütünümüzle şimdiye ait olmamız, varlığımızın, bir insan olarak, tam bilinçdışının da en aşağı düzeye inmesi gerekir. Çağdaş insan, yalnızca şimdide yaşayan kimse değildir; öyle olsaydı, şimdi sağ olan herkesin çağdaş insan sayılması gerekirdi. Ancak yaşadığı ânın tam bilincinde olan kişi çağdaştır.

Kendisine gerçekten «çağdaş» diyebileceğimiz kişi yalnız bir insandır. Yalnız olmak zorundadır; her zaman da yalnız kalacaktır; çünkü, şimdinin bilincine varabilmek için attığı her adım, onu, insan yığınlarıyla olan o ilk *participation mystique'den*[1], ortak bilinçdışına gömülmekten uzaklaştırır onu. İleriye atılan her adım, neredeyse bütün insanlığı kucaklayan o bilinçdışı temelden uzaklaştırır insanı. Uygarlıklarımızda bile, ruhbilim açısından alt düzeydekiler, nerdeyse ilkeller gibi yaşarlar; onu izleyenler, insan kültürünün başlangıcındaki bilinç düzeyindedirler; en yüksekte olanlarsa, son birkaç yüzyılın yaşamına ayak uydurabilmiş bir bilince sahiptirler. Tanımladığımız anlamda, gerçekte şimdiyi yaşayan kişiyi çağdaş sayabiliriz ancak; yalnızca odur günümüzün bilincinde olan, odur daha önceki düzeylerin yaşam yollarından gitmeyen. Geçmiş dünyaların değerleri, uğraşları, onu sırf tarihsel açıdan ilgilendirir. Böylece, en derin anlamda, «tarihdışı» olmuştur, tamamiyle geleneksel kalıplar içinde yaşayan insanlar yığını ona yabancı geliyordur artık. Geçerliliği yitmiş eski kalıpları ardında bırakarak, dünyanın ucuna varan, ve, her şeyi yeşertip büyütecek bir boşluk önünde bulunduğunu gören kişi çağdaştır ancak.

Bu sözler bomboş çınlayabilir kulaklarda, anlamları beylik sözlere indirgenebilir. Şimdiden bilincinde olmayı taslamak kadar kolay şey yoktur. Nitekim, değersiz, koca bir insan sürüsü, türlü gelişim aşamalarının, kendilerine düşen yaşam görevlerinin üzerinden atlayıp geçerek, çağdaşlık havası veriyorlar kendilerine. Köksüz, hortlak vampirler bunlar, gerçek çağdaş kişinin yanı başında bitiyorlar da, onun aslında hiç de imrenilmeyecek yalnızlığını horluyorlar. Böylece yığınların kör bakışları şimdiyi yaşayan tek tük birkaç kişiyi, bulanık gösteren şu sözde çağdaş hayaletler tülü ardında görüyorlar da, onları birbirleriyle karıştırıyorlar. Başka çıkar yolu yok bunun; «çağdaş» kişi tehlikeli geliyor, kuşku uyandırıyor insanda; hep böyle olmuştur, geçmişte bile, Sokrates de, İsa da böyle değil miydiler?

İnsanın kendine gerçekten çağdaş diyebilmesi için, bir kere kendisinin iflas etmiş olduğunu kabullenmesi gerekir; daha acısı da, bir

[1] *Participation mystique:* Gizemci katılım.

tarih işi olan kutsallıkla böbürlenmeyi bırakmalıdır. Prometheus'un günahı «tarihdışılık»tır; bu anlamda, çağdaş insan, günah içinde yaşıyor demektir. Daha yüksek bir bilinç düzeyine erişmek günahtır. Ama dediğim gibi, dünyasında kendisine verilen görevleri tam olarak yerine getiren ve geçmişe ait olan bilinç aşama kalıplarını dar bulan kişi ancak şimdinin tam bilincine varabilir. Bunu gerçekleştirebilmesi, için en iyi anlamda erdemli ve yetkin olması, en azından öteki insanların başarmış oldukları şeyleri, hattâ biraz da fazlasını başarmış olması gerekir. Bundan sonra gelen en yüksek bilinç düzeyine kişiyi eriştirebilecek olan bu niteliktir.

«Yetkinlik» düşüncesinin, özellikle sözde-çağdaşlara iğrenç geldiğini biliyorum; kendilerine yapmacık davranışlarını anımsatıyor da ondan. Ama bu, çağdaş insan için, onu ölçüt almamızı engelleyemez. Başka çaremiz de yok, çünkü yetkin olmadıkça, çağdaşlık taslayan kişi, vicdansız bir kumarbazdan başka birşey olamaz. Son derece yetkin olmak zorunda, çünkü geleneksel bağını koparmış olmasını yaratıcı yeteneğiyle bağışlatmadıkça, geçmişle bağını koparmış olmakla kalır, o kadar. Geçmişi yadsımakla, şimdinin bilincinde olmak aynı şeydir demek, kuyruklu yalan olur. «Bugün», dün ile yarının arasındaysa eğer, bir anlam taşır. «Bugün» geçiş sürecidir, ve bu anlamda, onun bilincinde olan kişi ancak kendisine çağdaş diyebilir.

Kendisine çağdaş diyen bir sürü insan var, özellikle de sözde-çağdaşlar. Bu bakımdan, gerçekte çağdaş insan, çoğu kez kendisine eski-kafalı diyen kimseler arasından çıkıyor. Bu tutumunda haklı da. Geçmişe ve tarihe karşı kazandığı zafer suçluluğu üzerinde durması, gelenekle kopardığı bağı yüzünden yiten dengeyi sağlamak içindir. Bir bakıma da kendisine sözde-çağdaş denilmesinden kaçındığı için davranıyor böyle.

Her iyi niteliğin, bir kötü yanı vardır; dünyada bir iyi yer aldığında, ister istemez bir de kötü yer alacaktır. Acı, ama gerçek. Şimdinin bilincinin, kuruntuya dayanan bir huzura yol açma tehlikesi de yok değil; kendimizi insanlık tarihinin doruk noktası, sayısız yüzyılların en olgun, en son ürünü olarak görme kuruntusudur bu.

Buna inanacak olursak, bu zavallılığımızı, kendimizi beğenen bir davranışta benimsemekten başka bir şey olmaz; bizler, çağların umutlarını ve beklentilerini düşkırıklığına uğratanlarız. Düşünün, nerdeyse iki bin yıllık Hıristiyan ülkülerinin ardından, Mesih dönüp geleceğine, yeryüzünde cennet kurulacağına, göre göre ne gördük, Hıristiyan ülkeler arasında çıkan Dünya Savaşı, dikenli teller, zehirli gazlar. Yerde, gökte, bundan büyük facia mı olur!

Böyle bir görünüm karşısında, yeniden alçakgönüllülüğümüze dönsek artık. Çağdaş insanın bir doruk olduğu doğru, ama yarın o da aşılacak; çağlar süren bir gelişimin son ürünü olduğu gerçek, ama aynı zamanda insanlık umutlarının en kötü düşkırıklığı da. Çağdaş insan farkında bunun. Bilimin, teknolojinin, örgütlenmenin yararlarını görmüştür, bunların ne gibi facialar doğurduğunu da görmüştür; Avrupayı nerdeyse yıkıma salacak olan, «Barış zamanında savaşa hazırlan» ilkesine uyarak, barış yolunu iyi hazırlayan, iyi niyetli hükümetleri de görmüştür. Ülkülere gelince, Hıristiyan kilisesi, insan kardeşliği, uluslararası demokrasi ve iktisadî çıkarlar «dayanışması» gerçeği sınanması olan, ateşle vaftize dayanamamıştır. Bugün, Dünya Savaşından[2] onbeş yıl sonra, gene aynı iyimserliği, aynı örgütlenmeyi, aynı siyasal tutkuları, lafları ve sloganları görüyoruz. Bunların ister istemez başka facialara yol açmasından nasıl korkmaz insan. Başarı dilemede kusur ettiğimiz yok ya, savaşın bırakılmasını amaçlayan sözleşmelere inandığımız da yok. Bu gibi geçici önlemlerin ardında içimizi kemirip duran bir kuşku var. Doğrusunu isterseniz, çağdaş insanın, ruhbilimsel açıdan, nerdeyse öldürücü bir yumruk yediğini, bunun sonucu da tam bir kuşkuculuğa düştüğünü söylersem, abartmış olmam sanırım.

Hekim olmanın görüşlerimi etkilemiş olduğu sözlerimden açıkça anlaşılıyor herhalde. Hekim, her zaman hastalıkları bulur çıkarır; hekim olmamak da elimden gelmiyor. Ancak hekimin, hastalık olmadığı yerde hastalık araması abes olur. Genellikle beyaz ırklar, özellikle de Batılı uluslar hastadır, ya da Batı Dünyası uçurumun

[2] Birinci Dünya Savaşı.

kenarındadır, diyecek değilim. Böyle bir yargıda bulunmaya yetkim yok.

Çağdaş insanın ruhsal sorunu konusundaki bilgim, doğal olarak, başka kişiler ve kendim üzerindeki gözlemlerime dayanıyor. Uygar beyaz ırkların yaşadığı dünyanın dört bir bucağından gelen sağlıklı, hasta, yüzlerce okumuş kişinin en iç ruhsal yaşamı konusunda epey bilgi edindim; bu görgü üzerine dayanıyor görüşlerim. Elbette, yalnızca tek-yanlı bir görünüm çizebilirim ancak, çünkü gözlemlediğim şeyler ruhsal yaşamda yer alan olaylar: Bunlar içimizde adetâ *içimizin içi*'nde yer alıyorlar. Ruhsal yaşam için her zaman doğru olmayabilir bu; ruh her zaman içimizin içinde bulunmayabilir. Ruhsal yaşamı kendi başına tanımayan bir sürü ırklarda, ya da tarih çağlarında ruhu dışarda aramak gerekir. Örnek olarak eski bir kültürden herhangi birini ele alabiliriz; özellikle de görkemli yansızlığı ile ve işlememiş olduğu *günahların itirafıyla*, Eski Mısır'ı ele alalım.[3] Nasıl Bach'ın müziğinde, kişisel sorunların, ya da kişisel coşkuların anlatımını bulamazsanız, piramitlerde ve Sakkara'daki Apis[4] mezarlarında da bulamazsınız.

İster dinsel bir törenle, ister ruhsal bir yaklaşımla olsun, kişinin içinden gelen özlemlerini ve umutlarını —örneğin yaşayan bir din gibi— yeterince dile getiren yerleşik bir dış biçim olduğu sürece, ruhun dışta bulunduğunu, tam anlamında herhangi bir ruhsal sorunu olmadığını düşünebiliriz. Her ne kadar insan, eski çağlardan beri psikoloji konusu olan olayları tanıyacak biçimde kendisine bakabilmiş anlayabilmişse de, psikoloji son elli yıl içinde gelişmiştir. Teknik bilgi için de durum aynıdır. Romalılar buhar makinesinin yapılması için gerekli bütün mekanik ilkeleri biliyorlardı, ama yapa yapa bir oyuncak yaptılar. Daha ileriye gitmeye gerek yoktu ki. Ondokuzuncu yüzyıldaki işbölümü ve uzmanlaşmadır insanın edindiği bilgilerin

[3] Eski Mısır'daki bir geleneğe göre, ölü, yeraltında yargıçların huzuruna çıktığında işlememiş olduğu suçların ayrıntılı bir açıklamasını yapar, işlemiş olduklarından söz etmezmiş. *(Çev.)*

[4] Apis Öküzleri: Alnında ay biçiminde ak bir leke bulunan kara öküzler. Eski Mısır çoktanrıcılığında hayvan tapımı, hayvanları tanrı sayma yerine, kimi hayvanların tanrıların ruhlarını taşıdığına inanma biçimindeydi.

bütününü uygulamasını gerektiren. Çağımızda ruhbilimi «keşfetmemizin» nedeni de bu manevî gereksinmedir. Ruhun kendini açığa vurmadığı zaman olmamıştır; yalnız, eskiden kimse farkında değildi bunun, kimsenin dikkati çekilmemişti buna. İnsanlar psikolojiye kulak asmadan yaşayıp gidiyorlardı. Ama bugün dikkatimizi büyük bir titizlikle ruhun davranışına çevirmeden edemiyoruz artık.

Bunun ilk farkına varan hekimler olmuştur. Çünkü din adamının kaygısı, benimsenmiş belli bir inanç çerçevesi içinde, ruhun düzenli çalışmasını sağlamaktır. Bu çerçeve, yaşamın gerçek ifadesi olduğu sürece, psikoloji, sağlıklı bir yaşam için teknik yardımcılık görevi görür, o kadar; ruh da, kendi başına bir sorun oluşturmaz. İnsan bir «sürü-adamı» gibi yaşadıkça da, kendisine özgü «bir ruh içeriğine» sahip olamaz; ruhun ölümsüzlüğüne olan o inancını yitirmediği sürece başka gereksinimi de yoktur zaten. Ancak, içinde doğmuş bulunduğu yerel din kalıbına sığmamaya başladı mı, din onun yaşamını bütünüyle kavrayamaz duruma gelince, o zaman, ruh, yalnızca kilisenin önlemleriyle çözümlenemeyen, kendi başına bir varlık kazanmış olur. Bugün bizlerin deney üzerine dayalı bir psikolojimiz olması, inanç ya da bir felsefe düzeninin varsayımlarına dayanmaması bundan. Böyle bir psikolojimiz olması bile, ruhsal yaşamımızda derin bir kaynaşma olduğunu gösteren bir belirtidir. Bir çağın ruhsal yaşamında kopukluk oldu mu, bireyde de aynı biçimde, kökten bir değişiklik var demektir. Her şey iyi gittiği, ruhsal enerji de kendine yeterli ve iyi ayarlanmış yollarla uygulama alanı bulduğu sürece, bizi içten hiçbir şey tedirgin etmez. Hiçbir belirsizlik, ya da kuşku söz konusu olamaz, kendi kendimize karşı bölünmemiz olanaksızlaşır. Gelgelelim ruhsal etkinliğin kanallarından biri, ya da ikisi tıkandı mı, durumumuz, önüne bend çekilivermiş bir ırmağı andırır. Akıntı gerisingeri kaynağına doğru yönelir; içerdeki adam, görünürdeki adamın istemediği bir şey istemektedir. Ancak böyle, bu tedirginlik durumunda bilincine varıyoruz ruhun, ya da, bilinçli görüşümüzle uyuşmayan bir nesneye tökezlemiş oluyoruz. Freud'un psikanaliz çalışmaları bu süreci en açık biçimde göstermiştir. Freud'un ilk ortaya çıkardığı şey, cinsel sapıklığın ve suç fantezilerinin varlığıydı; bunlar kılık değiştirmediği

sürece, uygar bir insanın bilinçli görüşüyle hiçbir biçimde uyuşmayacak nesnelerdi. Bunların güttüğü insan, âsi, suçlu ya da akıl hastası sayılırdı.

Bilinçdışının, ya da insan zihninin ardülkesinin bu görünümünün tamamiyle yeni bir şey olduğunu söyleyemeyiz. Her zaman ve her kültürde durum herhalde aynı olmuştur. Her kültür, yokedici karşıtını doğurmuştur; ne var ki bizimkinden önceki hiçbir kültür, ya da uygarlık, ruhsal dip akıntılarını, bu denli ciddiye almak zorunda kalmamıştı. Ruhsal yaşam hep bir tür metafizik bir düzenle dile getirilmiştir. Ama çağdaş bilinç, diretmek için istediği kadar çırpınıp dursun, ruhsal kuvvetlerin gücünü benimsemekten kaçınamamaktadır artık. Çağımızı, öteki çağlardan ayıran budur. Bilinçdışındaki karanlık kıpırdanışların etkin güçler olduğunu, ussal dünya düzenimize hiç olmazsa şimdilik uyduramadığımız ruhsal güçlerin varlığını artık yadsıyamayız. Bu güçler üzerine yaptığımız incelemelerden bir bilim doğmuş olması, onlara gösterdiğimiz ciddi dikkatin bir başka kanıtıdır. Geçen yüzyıllar bu güçleri bir kenara bırakır, umursamazdı; bizim içinse, üzerimizden çıkarıp atamadığımız Nessus'un gömleği[5] gibi bir şey oldu.

Dünya Savaşının feci sonuçlarının doğurduğu, bilinçli görüşümüzde yer alan devrim, iç yaşamımızda, kendimize ve kendi değerimize olan inancımızdaki sarsılma ile kendini belirtmekte. Yabancılara, bizden olmayanlara, hem siyasal hem de ahlâksal bakımdan ciğeri beş para etmez kişiler diye bakıyorduk; çağdaş insansa, siyasal açıdan olsun, ahlâksal açıdan olsun, kendisinin de herkes gibi olduğunu kabul etmek zorunda. Eskiden Tanrının bana buyurduğu görevin, başkalarını ilkelere uymaya çağırmak olduğuna inanırdım, şimdi kendimi ilkelere uymaya çağırmak gerektiğinin farkındayım. Dünyanın artık usa uygun bir biçimde düzenlenme olanağı kalmadığını düşünüyorum da ondan; barış ve uyumun egemen olması gereken eski bin-yıllık-dönem düşlerimin solduğunu gördüğümden. Çağdaş insanın bütün bu gibi sorunlar

[5] Nessus: Yunan mitologyasında, karısı Diyanira'yı kaçırma girişiminde bulunduğu için, Herkül tarafından öldürülen, yarı insan yarı hayvan yaratık; aşk muskası görevi gören Nessus'un kanına batırılmış gömlek Herkül'ün ölümüne neden olmuştu.

karşısındaki kuşkucu davranışı, siyaset ve dünya devrimi konusundaki hevesini kursağında bıraktı; dahası, bu kuşkuculuğun, ruhsal enerjilerin, dış dünyaya pürüzsüz uygulanabilmesi için ortam yok. Kuşkuculuğu yüzünden, çağdaş insan, yeniden içine kapanmaktadır; enerjileri kaynaklarına akmaktadır; akıntı, kendi yolu boyunca engelle karşılaşmadan akmış olaydı, balçık içinde gizlenmiş kalacak olan, hep orada durup duran içerikler, böylece yüzeye çıkmaktadır. Dünya, Orta Çağ insanı için nasıl da bambaşkaydı! Ona göre dünya sıcaklığını esirgemeyen bir güneşin kendi çevresinde çizdiği çember ortasında sonsuzca durup duruyordu; kendilerini sonsuz mutluluğa hazırlayan Yüce Varlığın esirgeyici bakımı altında yaşıyordu Tanrı kulları; insanların hepsi de, ne yapacaklarını ve bozuk bir dünyadan, bozulması olanaksız ve kıvançlı varoluşun doruklarına çıkmaları için nasıl davranmaları gerektiğini iyice biliyorlardı. Böyle bir yaşam, düşlerimizde bile bize gerçek görünmemekte. Doğabilim bu güzel duvağı yırtalı çok oluyor. O çağ çoktan geçti, insanın kendi babasını yeryüzünün en yakışıklı, en güçlü adamı olarak düşündüğü o çocukluk çağı geride kaldı.

Çağdaş insan, Orta Çağdaki kardeşinin bütün metafizik kesinliklerini yitirmiş, yerine maddesel güvenlik, genel esenlik ve insancıllık ülküleri koymuş bulunmakta. Ancak bu ülkülere bugün hâlâ sarsılmadan duruyor demek için, biraz fazla iyimser olmak gerek. Maddesel güvenliğin durumu da kötü, çünkü, çağdaş insanın maddesel «ilerlemedeki» her adımı korkunç facia olasılığını aynı oranda artırmaktadır. Bunu düşünmek bile insanı allak bullak etmede. Bugün kentlerde provaları yapılan zehirli gaz saldırılarına karşı savunma önlemlerine ne demeli? «Barışta savaşa hazırlan» ilkesine dayanarak bu gibi saldırıların önceden planlanmış ve öngörülmüş olduğu açık değil mi? İnsan, yoketme malzemelerini yığdı mı bir kez, rahat durur mu içindeki şeytan, bu silahların kendilerinden beklenen işte kullanılmalarını geciktirir mi hiç? Bilinen bir gerçektir. Yeter sayıda bir yere yığılan ateşli silah, kendiliğinden patlar.

Bütün kör olasılıklara egemen, Herakleitos'un (karşıtına dönüşme anlamına gelen) *enantiodromia* dediği, o müthiş yasanın

belli belirsiz önsezisi, zihnin arka sokaklarından çıkarak, çağdaş bilimi dondurucu bir dehşetle kaplıyor ve bu dev kuvvetler karşısında, toplumsal ve siyasal önlemlerin sürekli etkinliğine olan inancı felce uğratıyor. Yapma ve yıkma eylemlerinin durmadan dengeyi bozduğu bir dünyanın korkunç görünüşüne sırtını çevirip, bakışını kendi zihninin derinliklerine yöneltirse, görmese daha iyi edeceği bir kargaşa ve karanlıkla karşılaşacaktır. Bilim, iç yaşam sığınağını bile yıktı. Bir zamanlar koruyucu bir barınak olan o yer, şimdi dehşetle dolu. Gene de kendi zihinlerimizin derinliklerinde bu denli çok kötülükle karşılaşmamız, nerdeyse su serpiyor içimize. Hiç olmazsa, insanlığın içindeki kötü'nün kökünü bulduğumuzu sanıyoruz. İlkin afallıyorsak, düşkırıklığına uğruyorsak da, kendi zihinlerimizin belirtileri olduğu için, onları bir bakıma dizginleyebiliyoruz, ya da etkin bir biçimde ortadan kaldırıyoruz. Bunda başarı kazandığımızda, dünyadaki kötünün bir parçasını kökünden koparıp sokağa attığımızı varsaymaktan hoşlanıyoruz. Bilinçdışı ve işleyişi konusundaki geniş bilgimize dayanarak, kendi kötü güdülerinden habersiz bir devlet adamı tarafından kimsenin aldatılmayacağını düşünmekten hoşlanıyoruz: Gazetelerin bile onu bir kenara çekip: «N'olur, bir psikanaliz yaptırsanız. Sizde, bastırılmış bir 'Baba-Kompleksi' var», diyeceğini düşünüyoruz.

Bu gülünç örneği, bir şeyin ruhsal olması demek, onu denetimimiz altında tutarız anlamına geldiğini sanmamızın bizi ne gibi saçmalıklara götürdüğünü gösterdiği için özellikle seçtim. Dünyadaki çoğu kötülüğün insanın genellikle çaresiz, bilinçdışında yaşamasından ileri geldiği doğru, ama keskinliği artan bakışımızla, bu kötüye karşı, onun içimizdeki kaynağında, savaşabileceğimiz de gerçek. Bilim dıştan açılan yaralarla uğraşmamızı olanaklı kıldığı gibi, içten açılan yaraları da iyileştirmemize yardım etmektedir. Son yirmi yıl içinde yer alan ve tüm dünyada çabucak yayılan psikolojiye karşı duyulan ilgi, çağdaş insanın, dikkatini belli bir çapta maddesel nesnelerden kendi öznel süreçlerine yönelttiğini gösteriyor. Bu yalnızca bir merak işi mi dersiniz? Sanatta, insanın temel görüşündeki, gelecekte yer alacak değişiklikleri sezinleme niteliği var: Ekspresyonist sanatsa, daha geniş bir değişiklikten önce bu yönelimi sezmiş bulunuyor.

Şimdi ruhbilime duyulan ilgi, insanın, dış dünyadan alamamış olduğu bir şeyi, ruhsal yaşamdan beklediğini göstermekte: Dinlerimizin, kuşkusuz içermesi gerekip de —hiç olmazsa çağdaş kişi için— içermediği bir şey. Dinin türlü biçimleri, çağdaş insana, içten gelir gibi, kendi ruhsal yaşamının ifadeleri gibi görünmüyor artık: Onun için, bu biçimler, dış dünyanın nesneleriyle bir. Bu dünyanın dışındaki manevi bir varlıkça bir vahiy gönderilmiş değil ona; ne var ki, sanki kişilik giysisini giyermiş gibi, birtakım dinleri ve inançları giyip çıkarıyor, sonradan da bunları eski giysiler gibi ıskartaya atıyor. Genelde bilinçdışı zihnin nerdeyse hastalıklı denecek belirtileri karşısında büyüleniveriyor.

Eski çağların ıskartaya çıkardığı bir şeyin birden dikkatimizi çekmesini anlamak nice güç olsa da, bunu yadsıyamayız. Bu konulara genel bir ilgi duyulduğu gerçek, sağduyumuza nice ters gelse de bu böyle. Psikolojiye bir bilim olarak gösterilen ilgi değil yalnızca düşündüğüm, ne de psikanalize karşı gösterilen daha sınırlı bir ilgi; ispiritizma, müneccimlik, teozofi[6] içeren birtakım ruhsal olgulara karşı gittikçe artan bir ilgi bu. Dünya onsekizinci yüzyıl sonundan bu yana böyle bir ilgi görmemiştir. İsa'dan sonra birinci ve ikinci yüzyılda yeşeren Gnostik[7] düşünce ile ancak karşılaştırabiliriz bunu. Aslına bakacak olursanız, günümüzdeki ruhsal akım Gnostiklerle derinden bağlı. Bugün Fransa'da Gnostik kilise bile var: Almanya'da da açıktan açığa kendini Gnostik ilan eden iki ekol bulunmakta. Sayısal açıdan insanı şaşırtan çağdaş akım teozofi ile Avrupadaki kardeşi antropozofi[8]; bunlar Hindu kılığına bürünmüş Gnostiklerden başka bir şey değil. Bu akımlar yanında bilimsel psikolojiye olan ilgi solda sıfır kalıyor. Gnostik düzenlerin ilginç yanı, bunların yalnızca bilinçdışının belirtilerine dayanmaları, ve ahlâksal öğretilerinin, yaşamın gölge yanı karşısında, ürküp kaçmaları. Avrupada dirildiği biçimde bile, Hindu *Kundalini Yoga* bunu gösteriyor. Gizilbilimler konusunda bilgisi olan herkesin tanıklık edeceği gibi, bu alan için de geçerli.

[6] Teozofi: Sihir ve Büyücülükle gerçekleştirilmeye çalışılan doğatanrıcılık.
[7] Gnostikler: Saltık bilginin anlık sezişlerle kavranabileceğine inananlar.
[8] Antropozofi: Ruhsal gerçeğin varlığını tanıma melekesini geliştirme ve gerçekleştirme hareketi.

Bu akımlara karşı gösterilen aşırı ilginin dinin geçerliğini yitirmiş kalıplarına artık aktarılmayan ruhsal enerjiden kaynaklandığı kesin. Böylece, bilimsellik taslasalar bile, bu akımlar gerçek nitelik taşımakta. Dr. Rudolf Steiner, Antropozofisi'ne «Ruh Bilimi» dese, Mrs. Eddy, «Hıristiyan Bilimi»nden söz etse de, hiçbir şey değişmez. Bu örtbas etme girişimleri, yalnızca, dinin nerdeyse siyaset, ya da dünya devrimi kadar kuşku yarattığını göstermekte.

Çağdaş insanın, ondokuzuncu yüzyıldaki kardeşinin tersine, dikkatini ruhuna, ondan büyük şeyler bekleyerek yönelttiğini söylersem, aşırı gitmiş olmam sanıyorum: Çağdaş insanın davranışı, herhangi geleneksel bir inançtan değil, Gnostiklerdeki dinsel yaşantı kavramı gibi bir duygudan ileri geliyor. Sözü edilen akımlara birtakım bilimsel havalar vermeye çalışmalarını karikatürize etmememiz, onları gülünç görmememiz gerekir: Batı dinlerinin özü olan inanç'tan çok «bilim» veya bilgi peşinde olduklarının bir işaretidir bu. Çağdaş insan inanç üzerine dayanan buyurucu varsayımlardan ve bunlar üzerine dayandırılan dinlerden nefret ediyor. Bilgi içeriği, ruhsal yaşamın derinliği bakımından kendi yaşamıyla uyuştuğu oranda ancak onları geçerli saymaktadır. Dileği bilmektir. Söz konusu yaşantıyı kendi duymak istemektedir. St. Paul'ün Papazlar Kurulu Başkanı Inge, Anglikan Kilisesi'nde aynı amaçları olan bir akımdan söz ediyor.

Yeryüzünün araştırılmadık köşesi kalmadığına göre, coğrafî keşifler çağı da kapanmış bulunuyor. Bir zamanlar, Kuzey Dağları'nın ötesinde sonsuz ışık ve bolluk ülkesinde yaşadığı düşünülen insanlara artık inanmayan ve bilinen dünyanın sınırlarının ötesinde neyin var neyin yok olduğunu kendi gözleriyle görüp öğrenmek isteyen kimselerle başladı bu iş. Çağımız, ruhun içinde ne var ne yok, bilmek istiyor. İspiritizma seansları düzenlenen çevrelerde sorulan soru şu: "Medyum, bilincinden uzaklaştığında, neler oluyor?»; Teozofist ise, «Daha yüksek bilinç düzeylerinde ne gibi bir yaşantım olur acaba?» diyor kendi kendine. Astrologun sorduğu soru da şu: «Bilinçli niyetimin ötesinde, yazgımı etkileyen güçler neler?» Psikanalistin sorduğu soru ise: «Nevrozun ardındaki bilinçdışı güdüler nelerdir?» sorusu.

Çağımız, ruhsal yaşamında, yaşantıları kendi duymak istiyor. Başka çağların yaşantısı üzerine dayalı varsayımlardan bıkmış artık. Ne var ki bunlardan kuramsal bir biçimde yararlanmaktan da kaçınmıyor; örneğin belli başlı dinler ve gerçek bilim yoluyla. Dünün Avrupalısı, bu uçurumun derinliklerine dalmaya görsün, baştanbaşa bir ürperti kaplıyor benliğini; bu araştırma konusu tekin gelmiyor ona, karanlık buluyor onu; üstelik başvurulan yöntemleri bile, insanın en ince zihin başarılarının, insanı afallatıcı derecede kötüye kullanılması gibi görüyor. Üç yüz yıl önce bir zayiçe çizmesine karşılık, bugün en azından bin zayiçe çizilmektedir denilse, ne der günümüzün astronomu? Dünyanın, Yunan Antikite çağından bu yana tek bir boş inancından kurtulmadığı söylense, eğitimci ne der acaba, felsefedeki Aydınlıklar Çağı savunucusu ne der? Psikanalizin kurucusu Freud'un kendi, ruhsal ardülkenin pisliğine, karanlığına ve kötülüğüne parlak bir ışık tuttu, içeriğini, çöp yığını, cüruf olarak gösterdi, böylece arkalarına bakıp, bir şey aramalarından alıkoymaya çalıştı onları. Başaramadı, uyarısı ise, ters tepki yarattı, tam engellemesini istediği şeye yol açtı: Millete bütün bu pisliğe karşı bir hayranlık uyandırdı. Buna düpedüz sapıklık desek yeri; ne var ki, bunun pislik sevgisi olmadığı, bu insanları çeken şeyin, ruhun kendi büyüsü olduğu da gerçek.

Ondokuzuncu yüzyılın başından beri, Fransız Devriminin unutulmaz yıllarından bu yana, insan, ruha daha önem vermeye başladı; ruha gittikçe artan bir dikkat yöneltmesi, onu her gün daha bir çekici bulmasındandı. Notre-Dame Kilisesi'nde, Us Tanrıçasının simgesel olarak tahta oturtulması, Batı dünyası için son derece önemliydi. Wotan'ın meşe ağacının Hıristiyan misyonerlerince kesilip devrilmesi kadar önemli. Bu devrim sonucu, gökten, öç alıcı bir yıldırım düşüp çarpmış değil küfredene.

Tuhaf bir rastlantı, tam o sıralarda, Anquctil du Perron adında bir Fransız, Hindistan'dan 1800'lerin ilk yıllarında ülkesine dönerken, yanında, elli Upanişad'ı içeren *Upnekhat*'ın bir çevirisini getirmişti; bu, Batı dünyasını, Doğunun şaşırtıcı zihni ile ilk kez karşılaştırmış oluyordu. Tarihçi için bu olayın herhangi bir deneme ve sonuçla ilgisi

yoktur. Ama hekimlik görgüme dayanırsam, *işin içinde başka bir şeyin* olduğunu söylemem gerek. Geçerliği hiç değilse kişisel yaşamda tam olan ruhbilimsel bir yasayı karşılıyor gibi geliyor bu bana. Önemini ve değerini yitiren her bir bilinçli yaşam parçası için —yasaya göre— bilinçdışında bir denge gücü oluşuyor. Fiziksel dünyadaki enerji korunumuna benzer bir şey var bunda, çünkü ruhsal süreçlerimizin bir de *nicelik yönü* var. Hiçbir ruhsal değer, yerine aynı yoğunluk derecesinde başka bir değer konulmadıkça, yok olamaz. Bu, psikoterapistin her gün karşılaştığı bir gerçek; bu olgu her gün yinelenmekte, bir kez olsun sekteye uğramış değildir. İçimdeki hekim, bir halk topluluğunun yaşamının da ruhbilimsel yasaya uyması gerektiğini söylüyor bana. Topluluk hekimin gözünde, bireye oranla, karmaşık bir ruhsal yaşam görünümünde, o kadar. Başka bir açıdan bakacak olursak, ruhunun «uluslarından» söz eden ozanı anımsayalım. Ruhun türlü görünümleri vardır ya, bunlardan, biri, bireysel değildir; bu bireysel almayan yanı, ulustan, topluluktan, hatta insanlığın bütününden oluşur. Ama şöyle, ama böyle, tek bir, Swedenborg'un deyimiyle, «En Büyük Adam»ın o heryeri kaplayan ruhsal yaşamının bir parçasıyız biz.

Bir paralel çizelim: Bendeki karanlık birey nasıl yardımcı ışığı çağırırsa, bir ulusun ruhsal yaşamında da durum aynıdır. Notre-Dame Kilisesi'ne akan yıkıma and içmiş kalabalıkta, bireyin ayaklarını yerden kesen karanlık ve adsız güçler rol oynuyordu; Anquetil du Perron'u etkileyen ve onun *tarihte unutulmayacak* bir yanıt vermesine yol açan gene de bu güçlerdi. Schopenhauer ile Nietzsche'nin kökü burdadır. Doğu zihnini onlar Batıya getirmişlerdi, bunun üzerimizdeki etkisini ise henüz ölçebilecek çapta değiliz, ama önemsemezlik etmeyelim. Şimdiye dek bunun Avrupa'daki zihinsel yaşam düzeyinde etkisi yok gibi; tek tük şarkiyatçı, tek tük Budizm heveslisi, Madame Blavatsky ve Annie Besant gibi birkaç ünlü kişi görüyoruz. Bu belirtiler, dağınık adalar sanki; aslına bakacak olursanız, deniz altındaki çok büyük sıradağların dorukları bunlar. Kültürsüz kişiler, yakın zamanlara kadar, müneccimliğin artık ortadan kalktığına inanıyordu, kahkahalarla gülünüp geçilecek bir duruma sokulmuş nicedir. Ama

günümüzde, toplumsal derinliklerden yükselerek, üç yüz yıl önce aforoz edildiği üniversitelerin kapılarını çalmakta. Doğu düşüncesi de aynı durumda olsa gerek; düşük toplumsal düzeylere kök salmıştır da, şimdi yavaş yavaş yüzeye doğru yükseliyordur. Dornach'taki Antroposofism tapınağı için beş altı milyon İsviçre Frangı nerden geldi? Bu paranın kaynağı herhalde tek bir kişi değil. Kendilerini açıktan açığa teosofist diye ilan edenlerin tam sayısını söyleyecek istatistik yok elimizde; ilan etmeyenlerse cabası. Ama milyonlarcası olduğu kesin. Bu sayıya birkaç milyon da Hıristiyan veya teosofist eğilimli ispirtizmacı ekleyebiliriz.

Büyük yenilikler hiçbir zaman tepeden gelmez, hep aşağılardan yükselir; tohumlarının gökten düşmüş olduğu nice gerçek olsa da ağaçlar, gökten aşağı değil, yeryüzünden göğe yükselirler. Yeryüzü kabuğunun kabarmasıyla bilincin kabarması aynı şey. Her şey göreceleşiyor, dolayısıyla, kuşkuya bürünüyor. Duraksayan, soru soran insan, barış anlaşmaları, dostluk paktları, demokrasi ve diktatörlük, kapitalizm ve Bolşeviklik ile şaşkın bir dünyayı seyrede dursun, ruhu kuşku ve güvensizlik kargaşasını yatıştıracak bir yanıta özlem duyuyor. Ruhun bilinçdışı güçlerine boyun eğenler, aşağı toplum düzeyindeki kimseler; ülkenin alabildiğine horlanan sessiz halkı, ünlü büyüklerin alışık olduğu akademik önyargılara bulaşmamış kimseler. Bütün bu insanlar, yukardan bakıldığında, acıklı, ya da gülünç bir güldürü sahneliyorlar gibi; ne var ki, bunlar da, bir zamanlar Tanrının hoşnut olduğu Galileliler kadar saf ve basit. İnsan ruhunun süprüntüsünü bir karış kalınlığında bir kitapta özetlenmiş görmek acı değil mi? Havelock Ellis ve Freud'un, bilimsel saygı ile karşılanan ciddi eserlerinde ciddi olarak ele aldığı konular, *Anthropophyteia* adlı kitapta nasıl da bir sürü saçmalıklar, olmayacak hayaller, saçma eylemler olarak yansıtılmış: O ne saçma sözler, eylemler, yabanıl fanteziler! Bunlara bilimsel saygı göstermede kusur etmeyen, Freud izleyicileri okurları da dünyanın dört bir bucağına dağılmış durumda. İtici şeyler karşısındaki bu coşkunluğu, bu yavanlığın uyandırdığı saygıyı nasıl açıklamalı? Görüyoruz ki itici şeyler ruha aittir, ruhun özündedir, eski yıkıntılardan kurtarılmış değerli el yazması parçalardır. İç yaşamın

gizli ve gürültülü nesneleri bile çağdaş insan için değerlidir, çünkü amacına yaramaktadır. Hangi amaca mı?

Freud, *Düşlerin Yorumu* adlı kitabının başında şu satırları yazmıştı: *«Flectere sine queo superos Acheronta movebo»* (Üstesinden gelinmezse yolumuz cehennemdir); güzel de, ne uğruna?

Tanrılarımız, tahttan indirmemiz gereken bilinçli dünyamızın putları ve değerleridir. Eski tanrıların gözden düşmesinin başlıca nedeninin aşk skandalları olduğu bilinen bir gerçek. Tarih kendini yinelemekte; övülen erdemlerimizin ve eşsiz ülkülerimizin kuşkulu temellerini açığa çıkarmamız isteniyor; derken bir zafer çığlığı işitiliyor: «İşte sizin tanrılarınız, insan işi hepsi de, tuzak bunlar, insan alçaklığının damgasını taşıyan sabuklamalardan başka şey değil ölü kemikleri ile dolu iğrenç beyaz mezarlar». Kulaklarımıza yabancı gelmiyor bu ses, vaktiyle kavrayamadığımız İncil'deki sözcükler bunlar.

Bunların gelişigüzel benzetmeler olmadığı kesin. Freud'çu psikolojiyi İncillerden üstün tutan ve bolşevikliği, yurttaşlık erdeminden daha anlamlı bulan insanların sayısı oldukça kabarık. Oysa, bütün bu insanlar, gene bizim kardeşlerimiz ve her birimizde onları destekleyen hiç olmazsa bir ses var, çünkü sonunda, hepimizi saran biricik ruh söz konusu.

Bu ruhsal değişikliğin beklenmedik sonucu dünyaya daha çirkin bir yüz giydirilmesi. Öyle çirkin ki bu yüz, onu sevemiyoruz artık, kendimizi bile sevemez olduk, sonunda da bizi iç yaşamımızın gerçekliğinden ötelere çekecek hiçbir şey bulamaz olduk dış dünyada. Bu ruhsal değişikliğin gerçek anlamı burada kuşkusuz. *Karma* ve ruhların beden değiştirmesi öğretileri ile teosofi neyi anlatmaya çalışıyor sanki, bu dünyanın ahlâksal açıdan tamamlanmamış kişiler için geçici bir sağlık merkezi gibi görünmekte olduğunu, değil mi? Çağdaş dünyanın içkin anlamını göreceli yapıyor, ancak başka bir teknik uyguluyor, o kadar; dünyamızı alçaltmaktan çok, başka, daha yüksek dünyalar vaat ederek, ona göreceli bir anlam veriyor, o kadar. Sonuç değişmiyor.

Bütün bu düşüncelerin «bilimsel» olmadığı kesin, işin gerçek yanı bunların çağdaş insanı aşağılardan ele geçirdiği, en az bilinçli

olduğu yanından. Çağdaş düşüncenin, Einstein'ın görecelik kuramıyla uzlaşması ve atomun yapısıyla ilgili, bizi gerekircilikten ve görsel betimlemeden uzaklaştıran fikirleri benimsemesi rastlantı mıdır? Fizik bilimi bile madde dünyamızı buharlaştırıveriyor. Çağdaş insan ruhsal yaşam gerçeğine dönüyorsa ve dünyanın kendisine vermediği güveni ondan bekliyorsa, bence bunun şaşılacak yanı yok.

Ancak, ruhsal açıdan, Batı dünyası tehlikeli durumda, ruhumuzun güzelliği konusundaki kuruntu yüzünden acımasız gerçeğe gözümüzü kapamadığımız oranda da bu tehlike artmakta. Batı, kendi sarhoşluk bulutu içinde yaşıyor, kendi yüzünü göremiyor. Acaba başka ırklara nasıl görünüyoruz? Çin, Hint bizler için ne düşünüyor? Siyah halklar arasında ne gibi duygular uyandırıyoruz? Ya o, ülkelerinden yoksun kıldığımız, içki ile frengi ile köklerine kibrit suyu ektiğimiz ulusların düşüncesi nedir bizim için?

Bir Kızılderili dostum var. Beyaz adam konusunda çene çalıyorduk bir keresinde, bana şöyle demişti: «Beyazları anlamıyoruz, hep tedirgin durumdalar, sürekli olarak bir şey aramaktalar. Nedir aradıkları? Bilmiyoruz. Onları anlamıyoruz. Burunları pek dik, dudakları pek ince ve acımasız, yüzlerindeki çizgiler de öyle. Düpedüz deli bunlar.»

Adını bilmiyordu, ama onu anımsamıştı dostum: Her ülkeye, kendisini ilgilendirmeyen ülkelere bile kanadını germek isteyen yırtıcı Aryen kuşuydu bu. Hıristiyanlığın tek gerçek, beyaz ırktan İsa'nın tek kurtarıcı olduğunu bize inandıran şu ünlü büyüklük kuruntumuza da değinmişti. Tüm Doğuyu, bilimimizle, teknolojimizle kargaşaya salıp, ondan vergi alıyor, misyonerlerimizi ta Çin'e kadar gönderiyoruz. Afrika misyonerlerinin çokkarılı evlilik düzenini kaldırması sonucu, fuhuş öylesine artmıştır ki, yalnız Uganda'da, yılda, zührevi hastalıklardan korunma önlemleri için yirmi bin İngiliz lirası harcanmaktadır; bunun, sözünü etmediğim ahlâksal sonuçları daha da kötü. «İyi» Avrupalı da, bu yola getirici başarıları için misyonerlerine ücret ödemekte. Polinezya'da çekilen acılardan, esrar ticaretinin nimetlerinden söz ettiğim yok daha.

Kendi ahlâk bulutlarından dışarı çıkarıldığında, Avrupalının görünümü böyle işte. Ruhsal yaşamın gömülü bölümlerini açığa çıkar-

mak için ilkin kokuşmuş bataklığı kurutmamız gerek. Bu pis işe ancak Freud gibi bir ülkücü ömrünü adayabilirdi. Psikolojimiz burada başlıyor. Bizler için de ruhsal yaşamın gerçekleriyle tanışmamız, ancak bu uçtan başlayabilirdi: Bize itici gelen, görmek istemediğimiz şeylerden. Ancak ruh, yalnızca kötü ve değersiz nesnelerden oluşsaydı, dünyada hiçbir güç, onu çekici bulmaya zorlayamazdı normal bir insanı. Herkesin, teosofide esef edilecek üstünkörülükten, Freud'çu psikolojideyse duyumculuktan başka şey görmemesi, bu akımların, yakında utandırıcı bir biçimde sona ereceğini göstermekte. Güçlerinin, ruhsal yaşamın yarattığı büyüden ileri geldiğini gözden kaçırıyorlar. Bunların uyardığı aşırı ilginin başka anlatım yolları bulacağı kesin; ancak, yerlerine daha iyi bir şey konmadıkça, bu kalıplar içinde kendilerini belli edecekleri de kesin. Boş inanç ve sapıklık ne de olsa aynı şey. Bunlar, yeni ve daha olgun biçimler doğuracak ilkel aşamalar.

İster zihinsel, ister ahlâksal, ister estetik açıdan olsun, Batının ruhsal yaşamının dip akıntılarının pek iç açıcı bir görünümü yok. Çevremize anıt gibi bir dünya diktik ve eşsiz bir enerjiyle köle gibi çalıştık uğruna. Onun bu denli görkemli oluşu, kendi yaradılışımızdaki görkemi dışımıza çıkardığımızdan; içimize baktığımızda, karşılaştığımız, ister istemez yetersiz ve yakışıksız.

Biliyorum, bunu derken, genel bir bilinç gelişimi için fazla acele ediyorum. Ruhsal yaşamın bu olgularına herkesin bakışları işlemiş değil henüz. Batılılar, bu olguları anlama yolunda; anlaşılabilecek nedenlerden dolayı da, buna karşı canla başla ayak diriyorlar. Spengler'in kötümserliğinin de payı yok değil bunda, ancak yalnızca akademik çevrelere özgü bu. Psikolojik görüş açısından, haksız olarak kişisel yaşam bölgesine ayak basmak demek bu, dolayısıyla da kişisel direnmeler ve yadsımalar olacaktır. Bu direnmeleri anlamsız bulduğum yok, tersine, bu direnmelerde bizi yoklukla tehdit eden tehlikeye karşı sağlıklı bir tepki var. Görecelik baş ve son ilke olarak benimsenildi mi, yıkıcı etkisi oluyor. Ruhun iç kapayıcı dip akıntılarına dikkat çekmem, kötümser bir uyarıda bulunmak için değil; bilinçdışının, yalnızca hasta değil, aynı zamanda tehlikeli yanı olsa da,

sağlıklı, yapıcı zihinler için de güçlü bir çekiciliği olduğunu belirtmek istiyorum. Ruhsal derinlikler doğanın kendidir; doğa ise yaratıcı yaşamdır. Doğanın, yaptığı şeyi aynı zamanda yıktığı da gerçek, ama yıktığını yeniden yaptığı da gerçek. Çağdaş göreceliğçe yıkılan ne varsa şu görülen dünyada, ruh, onların eşdeğerlisini yaratacaktır. İlkin, karanlık ve iğrenç şeylere giden yolun ötesini göremiyoruz, ama bu görüntüye katlanmayan insandan ne ışık çıkar, ne güzellik. Işık, karanlıktan doğar, güneşse, insan özlemini gerçekleştirsin, ya da korkularını yatıştırsın diye gökte durmamıştır henüz. Anquetil du Perron'un örneği, ruhsal yaşamın karanlığa gömüldükten sonra da sağ kaldığını göstermiyor mu? Çin, Avrupa biliminin ve teknolojinin kendisini yıkıma götürdüğünün farkında değil pek. Eh, bizlerin de Doğunun gizli, manevi etkisinden yıkılacağımıza inanmamız için bir neden yok.

Biz teknik üstünlüğümüzle Doğunun madde dünyasını altüst ederken, Doğunun da manevi üstünlüğüyle bizim ruhsal dünyamızı kargaşaya saldığını unutuyor muyum ne? Biz Doğuyu dışardan ezerken, onun bizi içten ele geçirebileceği düşüncesi hiç gelmiyor aklımıza. Böyle bir düşünce saçma gibi görünüyor, çünkü, yalnızca maddesel nedensellik ilintilerini görebiliyoruz ve Orta Sınıfımızın zihinsel şaşkınlığının sorumluluğunu Max Müller, Odenberg, Neumann, Deussen, Wilhelm ile onlar gibilere nasıl yükleyebileceğimizi anlayamıyoruz. Roma İmparatorluğu örneği ne anlatıyor bize? Roma Anadolu'yu aldıktan sonra, Asyalı oldu, Avrupa bile Asya'nın etkisinde kaldı. Bugün de durum aynı. Kilikya'dan, Roma ordusunun dini, Mitra inançları geldi ve Mısırdan, tâ sislerle kaplı Britanya'ya dek uzandı. Hıristiyanlık da Asya'dan gelme değil mi?

Batı teosofisinin, Doğuya amatörce bir öykünmeden başka bir şey olmadığını henüz açıkça kavramış değiliz. Astroloji bizi yeniden sarmaya başladı, oysa Doğunun günlük ekmeğidir astroloji. Viyana'dan ve İngiltere'den kaynaklanan cinsel yaşam incelemelerimiz, bu konudaki Hint öğretilerinden ileri değil, ne ilerisi! Geri. Bilim bin yıl önceki Doğu metinlerinin göreceliğini bize tanıtırken, Batıda yeni yeni ele alınmaya başlayan insan davranışının tamamiyle dış nedenlerle belirlenemeyeceği düşüncesi, Çin biliminin temelini oluşturuyor. Richard

Wilhelm'in bana anlattığına göre, analitik psikolojinin keşfettiği bazı karmaşık konular eski Çin metinlerinde açıkça anlatılıyormuş; *psikanalizin kendi, ve onun doğurduğu düşünce akımları* —ki bu kesinlikle bir Batı gelişimidir— çok eskilerden gelen bu Doğudakilerin yanında pek yaya kalırmış. Psikanalizle Yoga arasındaki paralellikleri Oskar A.H.Schmitz çizmiş bulunuyor.

Teosofistlerin tuhaf bir düşüncesi var: Onlara göre, Himalayalarda mı, Tibette mi, bir yerde, kurulup oturan kimi Mahatmalar, dünyadaki her zihni etkiliyor, ya da yönetiyormuş. Doğunun, sağlam kafalı Avrupalılar üzerinde, büyüye inancı sayesinde yarattığı etki öyle güçlü ki, aklı başı yerinde birçok Avrupalı, kendi düşüncelerinin hiçbir geçerli yanı olmadığını, öte yandan, söylediğim her iyi sözün, benim farkında olmadığım bir biçimde, Mahatmaların etkisi sonucu doğduğunu söylüyorlar. Batıda dolaşan ve şaşmaz bir inançla inanılan bu Mahatmalar mitosu da, her mitos gibi önemli psikolojik bir gerçeği yansıtmaktadır. Bugün uğradığımız manevi bir değişikliğin temelinde Doğunun yattığı doğru gibi. *Ancak bu Doğu, Mahatmalarla dolu bir* manastır değil, bir bakıma kendi içimizde yatan bir Doğu. Yeni ruhsal kalıplar yaşamımızın derinliklerinden yükselecektir. Aryen ırkından gelen insanın sınırsız yırtıcılık tutkusunu yatıştırmaya yardımı dokunabilecek olan ruhsal güçlerin ifadeleri olacaktır.[9] Doğuda tehlikeli bir Kiyetizm'e[10] dönüşen yaşamın daralmasına benzer bir şey belki de bu; ruhun istekleri, toplumsal yaşamın zorunlulukları kadar buyurucu olduğu zaman insan varoluşunun eriştiği şu dengelilik belki de. Ne var ki, Bu Amerikalılaşma çağında böyle bir umuttan henüz uzağız, bana yeni manevî bir çağın eşiğinde-yiz gibi geliyor yalnızca. Peygamberlik taslamak istemiyorum, ama tedirginlik döneminden doğan bir huzur özlemi, ya da güvensizlikten oluşan bir güven özlemi üzerinde durmadan, çağdaş insanın manevi sorununun ana çizgilerini çizemem. Yeni yaşam biçimleri, sırf dileklerden ya da ülkülerimizin gereksinimlerinden değil, yokluktan ve sıkıntıdan kaynaklanır.

---

[9] 1928'de yazılan bu sözlerin, sonradan nasıl doğru çıktığını gördük. *(Çev.)*

[10] Kiyetizm (Quetism): Hıristiyan gizemciliği, Türkçede sekincilik adıyla anılır. Her türlü eylemden el etek çekerek düşünceyle sükuna kavuşmayı öneren Kiyetizm, XVII. yy.'da kurulmuş gizemci bir Hıristiyan tarikatıdır.

Bana soracak olursanız, günümüzün manevi sorununun özünü, ruhsal yaşamın çağdaş insan üzerindeki büyüsünde aramalı. Kötümser olarak bakarsak buna bir çöküş belirtisi deriz, iyimser olarak da, bunu Batı dünyasında, geniş kapsamlı manevi bir değişiklik gibi görürüz. Anlamlı bir belirti olduğu kesin. Halk topluluklarının geniş kesimlerinde kendini gösterdiği için daha da dikkate değer; kestirilemeyen ve —tarihin de gösterdiği gibi— kestirilemeyecek olan yollarda insan yaşamını değiştiren, şu ölçülemeyecek ruhsal güçlerin işi olduğu için daha da önemli bu. Ruhsal yaşamın büyüleyici gücünün sapık yanı yok; öyle güçlü bir çekiş gücü ki bu, tatsız olan dahi yıldırmıyor onu.

Dünya anayolları boyunca her şey yüzüstü bırakılmış gibi görünüyor. Yunan ve Roma dünyası insanının ölü Olimpos tanrılarını bırakıp, Asya'nın gizli dinsel törenlerine dönüşü gibi, çağdaş insan da, şimdiye kadar yürümüş olduğu yollardan çıkmış, içgüdüsel bir davranışla arka sokaklarda ve ağaçlıklı yollarda yürümekte. Bizi bu araştırmaya iten, dışa döndüren içimizdeki güç. Doğunun teosofisini ve büyüyü de kendine katmakta; ama bu, aynı zamanda içe de yönelmekte ve bilinçdışı ruhumuza dikkatimizi çekmektedir. Bir Buda'nın[11], tek inandırıcı o eski yaşantıyı duyabilmesi için, iki milyon tanrısını bir yana bırakan kuşkuculuğu ve amansızlığı uyandırıyor içimizde.

Şimdi bir soru kalıyor: Çağdaş insan konusunda söylediğim gerçekten doğru mu, yoksa bir göz aldanması mı bu? Söylediklerim milyonlarca Batılının gözünde olmayacak şeyler, birçok okumuş kimse için, esefle karşılanacak yanılgılar. Sorabilir miyim, aşağı sınıflar arasında yayıldığı görülen, Hıristiyanlık konusunda, kültürlü bir Romalı ne düşünürdü? Kutsal kitabın Tanrısı, Akdeniz ötesindeki Allah kadar canlı. Bir şeye inananlar, başka bir şeye inananlara gâvur diyor çıkıyor; onlara acır gibi bakıyor, ve ancak dinini değiştirirse hoş görebiliyor. Dahası, kurnaz Avrupalı, din ve benzeri şeylerin, yalnızca yığınlar için, kadınlar için olduğunu düşünüyor, iktisadî ve siyasi sorunlar çerçevesi içinde yeri olduğuna inanmıyor.

[11] Buda: Beden isteklerini yenerek tanrısal bilgiye ulaşan ermiş.

Gökte tek bulut yokken fırtına kopacağını söyleyen kimse gibiyim, inanmıyorlar bana. Ola ki, duyduğum, ufkun ötesindeki bir fırtınadır da bize kadar gelmez. Ancak ruhsal yaşamda anlamlı olan şey, bilinç ufkunun ötesindedir hep; çağdaş insanın manevi sorunundan söz ettiğimizde, yalnızca gece açan çiçeklerle örtülü, saf ve ince, belli belirsiz görülen nesnelerle uğraşıyoruz. Gündüz her şey görünür, *elle dokunulur durumda, ama gece* de dün kadar uzun ve biz, gecede yaşıyoruz. Gece gördükleri bir düş insanların gününü berbat eder sık sık. Günün yaşamı da, birçok kimse için, öylesine kötü bir düş ki, ruh uyandığında, geceyi özlüyor. Günümüzde bu insanların çok sayıda olduğunu sanıyorum. Çağdaş insanın ruhsal sorununun benim sunduğum biçimde olduğunu savunmam bundan.

Doğrusu tek-yanlı davranıyorum diye suçlanabilirim; çünkü, herkese açık gelen dünya yaşamımızın ruhundan söz etmiş değilim. Uluslararasıcılığı ya da Uluslarüstücülüğü simgeleyen Birleşmiş Milletler, ya da onun gibi kuruluşların ulusçuluk ülküsünde görüyoruz bunu; sporda da, pek iyi dile getirildiği sinema ve caz müziğinde de var bu.

Bunlar çağımızın özel belirtileri, hümanizma ülküsünün, bedeni de içine alacak bir duruma nasıl getirildiğini gösteriyor. Spor, insan bedeninin eşsiz biçimde değerlendirilmesini gösteriyor, günümüzün dansı da öyle. Öte yandan sinema, bir dedektif öyküsü gibi, tehlikesiz yaşamın insancıl bir düzenlenmesinde bastırılmış olması gereken bütün coşku, tutku ve istekleri gerçekleştiriyor. Bunların ruhsal durumla ilgili belirtiler olduğunu görmek güç değil, Bunun *çekici gücü, insanın kendini yeniden gözden geçirmesini*, insan yaradılışının kendi, temel olgularını yeniden değerlendirmesini sağlıyor. Uzun süre horlanmasından sonra, bu, bizi, bedeni yeniden keşfetmemize yol açarsa, şaşmamalıyız.

Bedenin ruhtan aldığı öç de diyebiliriz buna. Keyserling acı alayla şoför günümüzün kültür kahramanıdır, dediğinde yanılgıya düşmüyordu. Beden de aynı kaygıda, o da ruh gibi büyüleyici olmak istiyor. Eskisi gibi zihin ile madde arasında sıkışıp kalacak olursak, gene, durum dayanılması güç bir çelişki ifade ediyor demektir. Hatta bizi,

kendimize karşı bölebilir bile. Ama ruhun, içten bakıldığında görünürdeki canlı beden olduğu, bedenin de, canlı ruhun dış görünümü olduğu gizli gerçeğiyle kendimizi uzlaştıracak olursak —ki aslında ikisi de birdir— şimdiki bilinç düzeyinin bedene hakkını vermesi için yaptığı atılımı anlarız. Bedene olan inancın, bedeni ruh adına yadsıyan bir görüşü benimseyemeyeceğini de görürüz. Bu fiziksel ve ruhsal yaşamın savları, geçmişteki benzer savlara göre öylesine aceleci ki, bunda insanın bir çöküntü belirtisi göresi geliyor. Ne var ki, bu aynı zamanda bir gençleşmeyi de dile getirebilir; Hölderlin'in dediği gibi:

Tehlike nerdeyse
Oradadır Kurtarıcı

Aslında gördüğümüz, şey, Batı dünyasının daha hızlı bir tempoda yürüdüğü, Amerikan temposuna ayak uydurduğu; insanı dünya yolundan saptırıp, Kiyetizm'e götüren katlanışa karşı bir yürüyüş bu. Dış ile iç yaşamın karşıt kutupları olan nesnel ve öznel gerçek arasında büyük bir gerilim oluşuyor. Yaşlanan Avrupa ile genç Amerika arasında belki de bu son yarış; bilinçli insan, Doğanın yasal gizli güçlerine tuzak kurmak ve ulusların uykusundan daha büyük ve kahramanca bir zafer elde etmek için, bu çaresiz ya da sağlıklı çabaya başvuruyor.

Bunu tarih yanıtlayacaktır.

Aşırı görülebilecek nice savlardan sonra, konuyu kapamadan önce, başta verdiğim sözü tutuyorum, ılımlılık ve ihtiyat zorunluluğuna dikkat etmek gerek diyorum. Biliyorum sesimin tek ses olduğunu, benim yaşantım ummanda bir damla; bilgim, mikroskobun görüş alanından daha geniş değil, iç gözümse, dünyanın küçücük bir köşesini yansıtan bir ayna, düşüncelerimse, öznel bir itiraf.

RUH VE ÖLÜM

BİREYSEL insan varoluşunun açık sonu olan şu ölüm konusunda neler düşündüğümü soran çok oldu. Ölümün kaçınılmaz bir şey olduğunu biliyoruz. Çoğu zaman, *cümle sona ermeden konan bir* nokta oluyor ölüm; bu noktanın ötesinde başkalarına kalan, birtakım anılar ve sonuçlardan ibarettir. Ölüme uğrayan için kum saati boşalmıştır, yuvarlanan taş durmuştur. Bu ölüm karşısında yaşam bize bir zaman akışı gibi, sonunda durması doğal olan kurulmuş bir saatin işleyişi gibi gelmektedir. Bu «akış» en yoğun duyduğumuz an, bir insan yaşamının gözlerimizin önünde durduğunu gördüğümüz *andır*, yaşamın anlamı ve değerini de az önce canlı bir bedenden ayrılan son soluğu gördüğümüzde anlarız, içimiz cız eder. Bu duygu, gelecek için nice ümitleri olan, geleceği yaratan gençler için başka, umutsuz bir vaka, ya da bir ayağı çukurdaki mezar yolcusu bir ihtiyar için başka görünüme bürünüyor. İnancımıza göre gençliğin bir amacı, anlamı, değeri vardır. Oysa ölmek demek varoluşun sonuna gelmek demektir; anlamsız abes bir şey gibi gelmektedir bu bize. Bir gencin, dünyadan, yaşamdan, gelecekten korkması, herkesçe kötü, akla aykırı, nevrotik bir şey gibi görülmektedir; kaçanın korkak olduğu düşünülür. Ama yaşlanan bir kimse, artık uzun yıllar yaşamayacağını duyunca, bizim kendi gönlümüze kaygı salan bazı duyguları duyuyoruz; bakışımızı, elimizden geldiği kadar başka yöne çeviriyor, başka bir konuya atlamaya çalışıyoruz. Gençleri düşünürkenki, yargılarkenki iyimserlik burada güçsüz kalmaktadır. Bu gibi durumlarda basmakalıp bazı bilgece sözler ediyoruz: «Hepimiz o yolun yolcusuyuz» vb. gibi. Ama tek başımıza kaldık mı, gecenin sessizliğinde ve karanlığında, düşünceler, yaşanan yılların hesabını yapmaya başladığında, uzun olaylar serisi saatin yelkovanını durmadan çevirmesi, insanın bütün sevdiklerini,

isteklerini, sahip olduğu şeyleri, ümitlerini, erişmek istediği şeyleri tamamiyle yutacak olan karanlık duvarın ağır ve sürekli ilerleyişi karşısında, bütün bilgece sözler yitip gitmekte, kaygı uykumuzu kaçırmakta, boğucu bir örtü gibi üzerimize düşmektedir.

Birçok insan gönlünde, büyük bir tutkuyla can attığı yaşamın karşısında paniğe düşecek derecede bir endişe duymaktadır; yaşlanan daha büyük sayıda bir insan yığını da, aynı endişeyi ölüm karşısında duymaktadır. Hatta ölümden, sonradan en çok korkacak olan kimselerin, gençliklerinde yaşamdan korkan kimseler olduğunu görmüşümdür çoğu zaman. Gençler söz konusu olduğunda, yaşamın normal zorunlulukları karşısında birtakım çocuksu direnmeler çektikleri söylenir; yaşlılar için de aynı şey söylenebilir: Onlar da yaşamın normal zorunluluğundan korkmaktadırlar. Ama ölümün bir olayın sonundan ibaret olduğuna o kadar inanılmıştır ki, ölüme —yükselen genç bir yaşamın amaç ve niyetlerinde olduğu gibi— bir amaç, bir işin tamamlanması gibi bakılmaktadır.

Yaşam da bir enerjik olaydır. Bütün enerjetik süreçler, ilke bakımından, geri çevrilemez, bu yüzden de tek bir amaca, dinlenme durumuna yönelmişlerdir. Süreç demek aslında durulmak isteyen, bir hareketsizlik halinde başlayan bir kargaşalıktır. Yaşamın kendi de bir amaca yönelmiştir, canlı bedense, gerçekleşmek isteyen birtakım «ereklikler» (sonlular) sistemidir. Her akışın sonu, amacıdır. Her akış, amacına erişmek için canla başla çalışan bir koşucu gibidir. Gençlerin dünyevî şeylere ve yaşama karşı atılışları, büyük ümitleri ve uzak amaçları gerçekleştirmek için harcadıkları çabalar, yaşamın amacına giden eğilimin ta kendidir, bu eğilim herhangi bir şekilde geçmişe takıldı mı, ya da saptanan amaçların zorunlu kıldığı kaçınılmaz riskler karşısında korkup geri gitti mi, hemen yaşam korkusuna, nevrotik direnmelere, depresyonlara (ruhi çöküntülere) ve fobilere (yersiz korkulara) çevrilmektedir. Aşağı-yukarı ortasına rastlayan yaşamın olgun çağına ve doruğuna erişilmesi, amaçlara, eğilime hiçbir şekilde son vermemektedir. Ortaya varmadan nasıl yoğun bir biçimde yorulmadan yükseldiyse, şimdi bayır aşağı inmektedir, çünkü amaç zirvede değil, yokuşun başladığı vadidedir. Yaşamın eğrisi bir merminin

çizdiği parabole benzer. Başlangıçtaki hareketsiz durumundan atılan mermi ilkin yükseldikten sonra yine hareketsiz durumuna döner.

Yaşamın psikolojik eğrisinin, doğa yasalarına bu denli uymadığı doğrudur. Uyumsuzluk bazan yokuşun ta başlangıcında yer alabilir. Mermi biyolojik olrak yükselir; psikolojik bakımdan duraklar. Kişi yerden kopmak istemiyormuş gibi yıllarının gerisinde kalır, çocukluğuna sığınır. Yelkovanı durdurmakla, zamanın durdurulduğu sanılır. Bununla birlikte, biraz gecikmeyle doruğa varıldı mı, psikolojik bakımdan hareketsiz, dinlenme halinde kalınır, kişi bayır aşağı inilmeye başlandığının farkına varsa bile, hiç olmazsa geriye uzun uzun bakarak, bir kere erişilmiş olan doruğa takılıp kalır. Önce yaşamın engeli olan korku, şimdi, ölümün karşısına çıkmıştır. Yaşam korkusunun, yükselmeyi geciktirdiği söylenir, bu gecikmeyse, bu kez, daha büyük bir istek olan erişilmiş olan yükseklikte kalma isteğini haklı çıkarmaya yarar. Bütün direnmelere karşı (ki şimdi esefle karşılanmaktadır) yaşamın üstün gelişi buna kanıttır; ama yine farkında olmadan insan onu durdurmaya çalışır. Bu şekilde davranan insanın psikolojisi doğal toprağını yitirir. Bilinci askıda kalır, oysa altında, parabol, gittikçe hızlanarak iner.

Ruhun besleyici toprağı, doğal yaşamdır. Gidişini göze almayan kimse askıda kalır, donar. Olgunluk çağındaki çoğu kimsenin katılaşması bundan ileri gelir; arkaya bakarlar ve kalplerinde gizli bir ölüm kaygısı, geçmişe takılı kalırlar. Hiç olmazsa, psikolojik olarak, şimdi ile herhangi bir canlı ile ilişki kurmadan, gençlik zamanlarını yoğun olarak düşünerek, yaşamın sürecinden kaçarlar. Ömrün ortasından sonra, ancak yaşamla birlikte ölmek isteyen kişi canlı kalır. Çünkü parabolün döndüğü ve ölümün doğuşunun yer alması, ömrün ortasının esrarlı saatinde olur. İkinci yarısında yaşam bir yokuş, bir açılış, bir çoğalış, bir taşış değildir; ölmüştür, çünkü amacı sonu demektir. Kişinin yaşamının en yüksek noktasına erişmesini istememesiyle, yaşamının sonunu istememesi aynı şeydir. İkisi de yaşamak istememek demektir. Oluşla yitiş aynı eğriyi oluşturur.

Kuşkulanılması olanaksız bu gerçeği kabul etmemek için bilinç elinden geleni yapmaktadır. Kişi genellikle geçmişinin mahpusudur,

gençlik hayalinde barınır. Yaşlanmak kimse tarafından hoş karşılanmamaktadır. Yaşlanmak istememenin, çocukluktan çıkmak istememek kadar anlamsız bir şey olduğu anlaşılmak istenmemektedir. Otuz yaşındaki birinin hâlâ çocukluk çağında kalması, nasıl hoş karşılanmazsa, altmışlık bir genç de hoş bir şey değildir. İki durum da sapık durumlardır, üslupsuzdur ve psikolojik bakımdan doğaya aykırıdır. Çaba göstermeyen, zafer katamayan bir genç gençliğinden yararlanmamış sayılır, tepelerin doruğundan vadilere yuvarlanarak uğulduyan sellerin sırrına kulak vermeyen ihtiyarsa anlamsız biri olup, tam bir geçmişte dona-kalmış ruhsal bir mumyadır. Kendi yaşamının dışındadır ve bunak bunak, makine gibi kendini yineler durur. Bu gibi hayaletler gereksindiren bir kültüre ne demeli?

Yaşamımızın oldukça uzun istatistiki süresi, uygarlığın ele geçirdiği bir şeydir. Uzun ömürlü olan ilkel insanlar azdır. Doğu Afrika'da gördüğüm ilkel kabilelerde ortalama altmışından yukarı aksaçlı pek az insan gördüm. Ama bunlar gerçekten ihtiyardılar, yaşlarını öylesine benimsemişlerdi ki, sanki hep o yaşta yaşamış gibiydiler. Her bakımdan oldukları gibi görünüyorlardı. Bizler, çoğu zaman olduğumuzdan başka türlü görünmek isteriz. Sanki bilincimiz doğal temelinden biraz ayrılmış da doğal süre içinde artık iyi görünmez olmuş. Yaşamın süresinin bir duyu aldanımından ibaret olduğuna, istendiğinde değiştirilebileceğine bizi inandıran bir bilinç gururunun acısını çekiyoruz sanki (insan, bilincin, doğaya karşı olma yeteneğini nasıl elde ettiğini ve bu otoriterliğin ne ifade ettiğini bilmek istiyor).

Mermi izi hedefte son bulur; yaşam da, yöneldiği son amaç olan ölümle bitmekte. Yükselişi, doruğuna varışı, bu amaca, yani ölüme varmak için basamak ve yollardır. Çelişken formül, mantığa uygun bir biçimde yaşamın belli bir sona, amaca doğru yönelmesinden çıkmaktadır. Burada bir tasım oyunu oynadığım sanılmasın. Yaşamın yükselişinde bir amaç ve anlam buluyoruz da, inişinde niye bulmuyoruz? İnsanın doğuşu anlamla dolu da, ölümü niye değil? Yirmi yıldan daha uzun bir süre boyunca genç insan varlığı, bireysel varoluşunu tam bir şekilde açması için hazırlanmaktadır; sonu için de niye yirmi yıldan daha uzun bir süre hazırlanmamalı ki, doruğa varmakla bir şeye

erişilmiş olduğu, bir şey olunduğu, bir şeyin ele geçirildiği doğrudur. Ama ölümle nereye erişiyoruz?

İnsanın bir cevap beklemeye hakkı olduğu bir anda cebimden birdenbire bir inanç çıkarıp da, bir inanç benimsemesine çağırmam hiç de hoşuma gitmiyor. Kendimin de hiçbir zaman elimden gelmediğini açıklamam gerek. Bu bakımdan şimdi kalkıp da, ölümün, mezarın ötesinde sürekli bir varoluşa götüren ikinci bir doğuş olduğuna inanılması gerektiğini ileri sürecek değilim. Hiç olmazsa insanların ölüm üstündeki düşüncelerimin, yeryüzünün bütün büyük dinlerinde açık ve kesin bir şekilde ifade olunduğunu söyleyebilirim. Dahası da var, bu dinlerin çoğunun karmaşık, ölüme hazırlık sistemleri olduğu da söylenebilir; öyle ki, yaşam gerçekte, deminki çelişken sözlerim açısından son amaç olan ölüme bir hazırlıktan başka bir şey değildir. Bugün yaşayan iki büyük din olan Hıristiyanlık ve Budizmde yaşamın anlamı sonunda tamamlanmaktadır.

Aydınlanma çağında (aufklaerung) dinlerin özü konusunda bir düşünce ortaya atılmıştı, çağa özel bir horgörü olmasına rağmen yaygınlığı yüzünden burada sözü edilmeye değer. Bu düşünceye göre dinler bir tür felsefe sistemleriydi, bu bakımdan dinler de, felsefe sistemleri gibi insanların kafasından çıkmıştı. Biri günün birinde bir tanrı hayal etmiş, birtakım dogmalar uydurmuş ve bu «istekleri gerçekleştiren» hayal sayesinde insanlığı istediği gibi yöneltmeye başlamıştı. Bu düşünceye dinsel simgeleri zihnen kavramadaki güçlüğün psikolojik gerçeği karşı duruyor. Bu simgelerin kaynağı hiç de akıl değil, başka bir yerden çıkıyor; belki de yürekten, ya da, derin psişik bir tabakadan, bu tabakanınsa sadece yüzeyi oluşturan bilince benzer yanı pek az. Dinsel simgelerin «vahiy» niteliğinde olması bu yüzden; yani bunlar genellikle ruhun bilinçdışı faaliyetinin kendiliğinden vücut bulan ürünleri. Ne olursa olsunlar açık olan bir şey bunların düşüncenin yarattığı şeyler olmadığıdır; insan ruhunun doğal vahiyleri olan bu simgeler tıpkı bitkiler gibi, binlerce yıl boyunca yavaş yavaş gelişip büyümüşlerdir. Bugün de tek tek bireylerde yabancı bir türün çiçekleriymiş gibi bilinçdışından fışkıran gerçek ve sahici dinsel simgelerin kendiliğinden belirdiğini görmekteyiz; bilinç

bu ürünler karşısında şaşkına dönmekte ne yapacağını bilememektedir. İçindekiler biçim bakımından bireysel olan bu simgelerin, büyük dinlerdeki gibi aynı bilinçdışı «ruhtan» (ya da herhangi bir yerden) geldiğini saptamak güç olmasa gerek. Her neyse, edinilen tecrübenin gösterdiğine göre, dinler bilincin marifeti değildir, bir bakıma tam ifadesi olan bilinçdışı ruhun doğal yaşamından çıkmaktadır. Bütün evrene yayılmış olmasını ve tarih boyunca insanlık üstüne büyük etkide bulunuşunu açıklar bu. Dinsel simgeler, hiç olmazsa doğal psikolojik gerçekler olmasaydı bu olayları anlayamazdık.

«Psikolojik» kelimesinin çoğu kimse için birtakım zorluklar çıkardığını biliyorum. Bu eleştirileri yatıştırmak için kimsenin «psişe»nin ne olduğunu bilmediğini, dolayısıyla da doğada ne denli geniş bir alan kapladığını söyleyemeyeceğini belirtmem gerek. Psişe ile sınırlanan psikolojik bir gerçek, maddeyle sınırlanan fiziksel bir gerçek kadar geçerli ve uygundur.

Dinlerde ifade olunan kamuoyu, görmüş olduğumuz gibi, benim çelişken ifademe uyuyor. Bu bakımdan, ölümü, anlamdan yoksun basit bir duruş gibi göreceğimize, yaşamın anlamının tamamlanması olarak ve gerçek amacı olarak düşünmenin insanlığın genel ruhuna daha uygun olduğu görülüyor. Bu konuda aydınlanma çağının düşüncesine kapılanlar psikolojik bakımdan yalnız kalmış oluyor ve genellikle insanlara değgin olan bir gerçeğe karşı durmuş oluyor.

Bu son cümle, bütün nevrozların temel gerçeğini içinde bulunduruyor: sinir bozukluklarının özü aslında içgüdülere karşı yabancılaşma, bazı temel psişik gerçekler karşısında bilincin bölünüşüdür. «Aydın» düşünceler böylece, farkında olmadan nevrotik, belirtilerin kapı komşusu durumunda bulunuyor. Nevrotik belirtiler gibi bu düşünceler de, yüreğe, ruhun derinliğine, temele daima bağlı kalan doğru psikolojik düşüncenin yerine konan bozulmuş bir düşünce ifade eder. Açık bir biçimde olsun olmasın, bilinçli olsun olmasın, doğa ölüme hazırlanmakta. Bazı anı - imgelerin yanında, kendini hayallere veren bir gencin düşüncelerini dolaysız olarak gözlemleyip kaydedebilseydik, her şeyden önce gelecekle ilgili birtakım hayallerin varlığını görürdük. Nitekim hayallerin büyük çoğunluğu gelecekle

ilgilidir. Gelecekteki bazı gerçekler için hazırlayıcı eylemler veya psişik çalışmalardır çoğunlukla. Tabii kendi farkında olmadan aynı tecrübeyi yaşlanan birine uygulayacak olaydık, onda, arkaya bakmakta olduğundan, gence nazaran daha çok anı-imgeler bulurduk, ama onunla birlikte aynı zamanda insanı hayrete düşürecek sayıda ölüm de dahil olmak üzere gelecek için ümitler de bulurduk. Yıllar geçtikçe ölüm düşünceleri insanı şaşırtıcı derecede yığılmaktadır. Yaşlanan kişi istesin istemesin ölüme hazırlanır. Doğanın kendinin, sonu göz önünde bulundurarak bu hazırlığa nezaret etmesi bence bu yüzdendir. Bireysel bilincin düşüncesinin burada hiçbir nesnel önemi yoktur. Ama öznel bakımdan bilincin ruhla birlikte yürümesi ile yüreğin bilmediği düşüncelere takılması apayrı şeylerdir. Ölüm olan son'a kişinin kendini uydurmaması, gençlikte, gelecekle uğraşan hayalleri geri itmek nevrozu kadar tehlikeli bir nevrozdur.

Uzun psikolojik tecrübem sayesinde bilinçdışı psikolojik faaliyetini ölüme yakın bir zamana kadar izleyebildiğim kimseler üstünde birtakım gözlemlerde bulunabildim. Genellikle, yakın son, normal yaşamda bile psikolojik durumların değişmelerini gösteren simgelerle bildirilmişti: yer değiştirme, yolculuk gibi yeniden doğuş simgeleriydi bunlar. Öyle zaman oldu ki bir yıldan daha uzun bir süre izlediğim seri düşlerde (hatta dış koşulların bu gibi bir düşünceyi hiçbir zaman ilham etmeyeceği durumlarda bile) yakın ölümün haberlerini gördüm. Böylece birey gerçek ölüm yer almadan çok önce ölmeye başlıyordu. Çoğu zaman ölüm anından önce bir karakter değişmesi yer alır. Ruh bireyin başına gelebilecek şey konusunda kaygılanmadıkça bilinçdışının oldukça zararsız bir olay olan ölümü önemsemediğine şaşırdım. Öte yandan, bilinçdışı, ölümün nasıl yer aldığıyla daha çok ilgilenir gibi, ölüm karşısında bilincin davranışının uygun olup olmadığıyla ilgili gibi. 62 yaşında bir kadına bakıyordum. Daha taze sayılırdı, oldukça keskin bir zekâsı vardı. Düşlerinden bir şey anlayamaması yeteneksizliğinden değildi. Anlamak istemediği apaçıktı. Pek açık olan düşleri hiç de hoşuna gitmiyordu. Çocukları için ideal bir anne olduğunu sanıyordu; ama çocukları hiç de aynı düşüncede değildi, düşler de apayrı bir kanıda idi. Verimsiz çabalarla geçen bir-

kaç hafta sonunda (savaş sırasıydı) askere çağrılmam yüzünden tedavisi olanaksız bir hastalığa tutuldu. Çoğu zaman, ya çılgın bir halde, ya da uyurgezer bir durumda bulunuyordu. İşte bu durumda, ara verilmiş bulunan analitik çalışmaya yeniden başladı, eskiden büyük inatla karşı durduğu şeyleri ve daha birçok şeyi itiraf etti. Bu otoanaliz (kendi kendini inceleme) her gün birkaç saat olmak üzere altı hafta devam etti. Bu süre sonunda normal tedavi gören bir hasta gibi durgunlaşmıştı. Derken öldü.

Bu ve bu gibi daha birçok olay, ruhumuzun bireyin ölümüne karşı hiç de kaygısız olmadığı sonucuna varmama sürüklüyor beni. Ölmek üzere olanların her gereken yerde düzen getirmeye çalışması da aynı şeye işaret ediyor.

Bu olayların son açıklamasının ne olması gerektiği zihin yeteneğimizi aştığı gibi ampirik bir bilimin yetkisine de girmez, çünkü sonuç ister istemez ölüm yaşantısını da gerektirir. Yazık ki bu olay gözlemciyi öyle bir duruma getiriyor ki, bildiğini ve çıkardığı sonuçları nesnel olarak açıklayabilmesini olanaksız kılıyor.

Başlangıç ile son arasında —uykuyla da üçte birine inen kısa zaman süresi içinde— gerilmiş bilinç, dar sınırlar içinde hareket ediyor. Vücudun yaşamı biraz daha uzun sürüyor; daima daha önce başlıyor ve çoğu zaman bilinçten daha sonra sona eriyor. Başlangıç ve son bütün süreçlerin kaçınılmaz özellikleridir. Bununla birlikte, daha yakından bakıldığı zaman bir şeyin nerede başladığını, nerede bittiğini belirtmek son derece güç, çünkü olaylar, başlangıçlar ve süreler aslında hiçbir zaman bölünemeyecek bir süreklilik oluşturuyor. Her türlü bölmenin keyfi olduğunu ve alışkanlık işi olduğunu, aslında pek iyi bilerek, süreçleri ayırmak ve tanımak için bölüyoruz. Bunu yaparken evrensel sürecin sürekliliğine hiçbir biçimde karışmıyoruz; «başlangıç» ve «son» her şeyden önce bilinçli bilgimizin zorunluluklarıdır. Bireysel bir bilincin bize göre sonuna vardığını kesin olarak saptayabiliyoruz. Ama psişik sürecin sürekliliğine bu biçimde ara verilmiş oluyor mu acaba? Hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü bugün, elli yıl öncesi kadar emin değiliz ruhun beyne bağlı olduğundan. Kesin olarak konuşabilmek için, psikolojinin bazı parapsikolojik gerçekleri sindirmesi gerek; henüz buna başlamış değil.

Bizim bilincimizin dışında bulunan psişe, zaman ve mekânla olan bağlarına pek acayip bir ışık tutan niteliklere sahip gibi. Zaman ve mekânda telapati olaylarını düşünmekteyim, bunları görmemezlikten gelmek herkesin bildiği gibi açıklamaktan daha zordur. Bazı istisnalar dışta kalmak üzere bilim bu konuda pek gevşek davranmıştır. Psişenin iddia olunan telepatik kabiliyetlerinin benim için büyük güçlükler doğurduğunu itiraf etmeliyim, çünkü «telepati» kelimesi herhangi bir şeyi ifade edecek durumda değil. Bilincin zaman ve mekân sınırı öyle açık bir gerçek ki, bu temel gerçeğe aykırı olanların kuramsal önemi büyük bir olay olmaktadır. Bu durumda zaman ve mekân sınırının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu ortadan kaldırılışın vasıtası, mekânlılığı ve zamanlılığı sadece görece olan, yani şartlı nitelikler olan psişe olacaktır. Yoksa zaman ve mekân sınırlarını aşabilir, bu da zaman ve mekânın görece bakımdan dışında olmak gibi temel bir nitelik sayesinde olmaktadır ister istemez. Kavranması pek kolay bu olanak bence o kadar önemli ki bilinç araştırıcılarını yeni çabalar göstermeye kışkırtmalı. Ama bilincimizin gelişmesinde öylesine geç kalmış durumdayız ki (istisnalar da kuralı doğrulamaktadır), telepati olaylarının önemini ve psişe için tam değerini ölçmemizi olanaklı yapacak bilimsel ve zihinsel araçlar elimizde yok genellikle. Dikkati bu tür olaylar üstüne çekmemin nedeni şu: psişenin beyne bağlı, zaman ve mekân ile sınırlı olup olmadığı sorunu, sanıldığı gibi, apaçık bir olgu, ya da kolayca reddedilebilecek bir yanılgı değil.

Şimdiye dek bilinen ve yeterince emin olunan bazı parapsikolojik olaylar üstünde biraz bilgisi olan, özellikle telepati olaylarının gerçekliği konusunda kuşkulanmaz. Gözlemlerimizi nesnel olarak inceleyip eleştirecek olursak, algılamaların kısmen, sanki mekân, kısmen de zaman yokmuş gibi yer aldığını görürüz. Tabiî bundan ne zaman ne de mekân olmadığı, dolayısıyla da insan zihninin zaman ve mekân kategorileri içinde hapsedimesinin bir hayal olduğu sonucunu çıkaramayız. Tersine, zaman ve mekân, zaman içindeki ampirik kanıtlardır, çünkü bütün algılanabilen şeyler zaman ve mekânda yer alır gibidir. Bu insanı şaşkına çeviren kesinlik karşısında aklın telepatik olayın özel niteliğini kabul etmekte güçlük çekmesi anlaşılır. Ama olaylara karşı

âdilce davranmak için, esas özü oluşturan nesnenin zaman ve mekân dışının görünüşü olduğu reddolunamaz. Aslında saf içgüdüler ve dolaysız kesinlikler, başka türlü belirtemeyecek olan temsilci biçimlerin psikolojik apriorisini doğrulayan bir tür kanıttır. Zamansız ve mekânsız bir varlık biçimi hayal edemeyişimiz bunun olanaksız olduğunu gösteren bir kanıt gibi düşünülemez. Görünürdeki zamandışılık ve mekândışılık niteliğinden salt bir biçimde, zaman ve mekândışı bir varlığın gerçekliğini çıkaramayız; ama algılamanın görünürdeki zamana ve mekâna değgin niteliğinden de, bu niteliklerden yoksun hiçbir varlık biçiminin olmayacağını da çıkaramayız. Ruhun, bu niteliklerden yoksun bir varoluş biçimine değebileceği varsayımı, yeni bir şey ortaya çıkıncaya kadar bilimin ciddiye alabileceği bir sorundur. Modern kuramsal fiziğin fikirleri ve şüpheleri psikoloğu bile tedbirli kılmalıdır. Felsefî bakımdan «mekânın sınırı» mekân kategorisini görece kılmaktan başka neyi ifade eder? Aynı macera (nedensellik kategorisinin başına geldiği gibi) zaman kategorisinin de başına gelebilir. Bu konudaki kuşku bugün her zamankinden daha çok yerindedir.

Psişenin özünün, aklımızın kategorilerinin çok ötesinde karanlık temellere dayandığına kuşku yok. Ruh, görüntüsü karşısında ancak hayli kıt bir zihnin yetersizliğini itiraf etmeyeceği yıldızlar sistemiyle dünya kadar bilinmeyenler gizlemekte. İnsan zihninin bu aşırı güvensizliği karşısında bilgi iddiaları sadece gülünç değil, aynı zamanda son derece tatsız. Bu bakımdan biri gönlünün içten gereksinmesine boyun eğerek, veya insanlığın en eski bilgelikleriyle uyuştuğunu duyarak ya da psikolojik olguya dayanarak «telepatik» algılamalar olduğunu benimseyerek psişenin temelinde zamansız ve mekânsız bir varlığa katılır ve böylece simgesel olarak acemice «sonsuz» dediğimiz şeye ait olursa, eleştirici muhakeme bilimin apaçık bir olgu değil savından başka bir kanıtla karşı çıkamaz. Ayrıca çok eski zamanlardan beri varolan ve evrene yayılmış bulunan insan ruhunun bir «eğilimi» ile uyumlu olarak bulunmak gibi hoş bir üstünlüğe de sahip olur. Geleneğe karşı kuşkuculuk veya başkaldırma, korkaklık, psikolojik yaşantının kısırlığı, ya da bilgisizlik yüzünden bu sonuca varmayan kişi, ruhunu geliştiremez; üstelik kanının gerçekleriyle çatışma halinde

olacağından kuşku yoktur. Bu gerçekler salt mı değil mi hiçbir zaman doğrulanamaz. Bunların «eğilim» halinde olmaları yeter; bu «gerçeklerle» olan çatışmada işi hafiften almanın ne olduğunu biliyoruz; bu aşağılık duygusu belirtilerine siz ister kökten kopuk, ister sapıklık, ister yaşamın anlamsızlığı deyin, bu durumda insan sanki içgüdülerin üstüne bile bile çıkmış gibidir. Çağımızda sık sık görülen sosyolojik ve psikolojik yanlışların en fecilerinden biri belli bir andan sonra bir şeyin baştanbaşa değişebileceğini, örneğin insanın bambaşka bir kılığa gireceğini, ya da tamamiyle yeni bir formül ve bir gerçek bulacağını sanmasıdır. Şeylerin derinden değişmesi, ya da sadece düzelmesi, daima bir mucize olmuştur. Kanın gerçeklerinden kopmak bugün her zamankinden daha iyi bildiğimiz nevrotik kaygı durumuna yol açar. Kaygı durumu anlamsızlığı doğurur, yaşamın anlamsızlığı, abesliğiyse çağımızın henüz bütün genişliğini ve kapsamını sezemediği manevî bir hastalıktır.

RUHLARA İNANCIN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

İNSANLIĞIN geçmişine baktığımızda, sayısız dinsel inançlar arasında hayaletlerin, insanların çevresinde bulunan, onları pek etkin bir şekilde görünmeden etkileyen manevi yaratıkların varlığına yaygın bir inanç görüyoruz. Bu yaratıkların *spiritler* (inler, cinler, periler) ya da ölmüşlerin ruhları olduğu düşünülmüştür. Bu inanç, yüksek kültürü olan uluslardan tutun da, hâlâ taş çağında bulunan Avustralya'nın yerlilerine kadar, her yerde görülmektedir. Batının uygar ülkelerinde yüzyıldan biraz daha uzun süren aydın rasyonalizm safhası, bununla savaşmış ve birçok okumuş kimsede başka metafizik kanıların yanında, spiritlere olan inancı bilinçaltına göndermiştir. Bununla birlikte, yine de halk arasında canlı olarak kalmıştır. Perili evler en aydın ve okumuş kimselerin bulunduğu şehirlerde bile hâlâ vardır, köylü ise hayvanları konusunda fala baktırmaya devam eder. Oysa —rasyonalizmin kaçınılmaz sonucu olarak— materyalizm çağında bile *spiritlere* inanç daha yüksek bir düzeyde canlanmıştır. Boş inanç karanlığına yeni bir düşüş değildir bu, yoğun bir bilimsel kaygı, şu belirsiz olayların karanlık karmaşıklığını gerçeğin ışığına kavuşturma ihtiyacındadır. Crookes, Myers Wallace, Zooliner ve daha birçok adı kötüye çıkmış bilginler, ruhlara olan inancın bu rönesansının ve yenilenmesinin simgesidir. Gözlemlenmiş olan olayların niteliği üstünde tartışılabilir; bu bilginler birtakım yanlışların ve duyu aldanmalarının kurbanı olduğu söylenerek suçlanabilir; yine de yetkilerini ve bilim alanındaki ünlerini, her türlü kişisel kaygıları bir yana bırakıp, bu karanlığa yeni bir ışık tutmayı denemek gibi, eşsiz ahlâksal bir davranışta bulunmuşlardır. Ne akademik önyargılara, ne de halkın alaylarına aldırmışlardır; okumuş kimselerin zihninin her zamankinden daha çok maddeci akım tarafından kapladığı bir zamanda, çağdaş maddecilikle çelişir gibi görünmekte olan psişik kaynaklı olaylara dikkat çektiler. Bu

kimseler, demek oluyor ki, maddeci kavrama karşı insan zihninin tepkisini gösteriyordu. Tarihsel bakımdan, bunların spiritlere inancında, sadece duyudan gelen gerçeğe karşı en etkili silah olarak kullanılmalarında şaşılacak bir şey yok, çünkü spiritlere inanç ilkel için aynı fonksiyonel değerdedir. İlkel kişi, çevresinde yer alan olaylara alabildiğine bağlıdır. Sayısız güçlükler ve sefaletler içinde, düşman komşuların ve tehlikeli yabani hayvanların ortasında, çoğu zaman amansız doğal koşullar altında yaşam süren ilkelin keskinleşmiş duyuları, duyusal istekleri, efektlere tam egemen olamaması onu fiziksel gerçeklere zincirle bağlar, öyle ki tamamiyle maddeci bir davranışa kapılması, dolayısıyla da bozulması olanaklıdır. Ama ruhlara inancı, daha doğrusu manevî olanın algısı, tamamiyle görünebilen ve dokunulabilen bir dünyaya bağlayan zincirlerden onu sürekli bir biçimde kurtarır; çevresindeki fiziksel dünya kanunlarına kadar, kaygı ve titizlikle boyun eğmesi gereken manevi bir gerçeğin kesinliğini ona zorla kabul ettirir. Böylece iki dünyada yaşar gibidir. Fiziksel gerçeği, aynı zamanda bir spiritler dünyasıdır da, fiziksel gerçek onun için yadsınamayacak bir şeyse, ruhların dünyası da, onun için aynı derecede gerçektir, inandığı için değil, manevi şeyleri algılamadaki bönlüğü yüzünden. Kültürle ve rasyonel ışıklarla —ki bu ilkel için pek uğursuz bir şeydir— temas bu bönlüğü ortadan kaldırınca, ilkel, spirit kanunuyla yöneltilmeyi bırakır ve bozulur Bu yenilgiden, Hıristiyanlık da koruyamayacaktır onları, çünkü yüksek bir şekilde gelişmiş olan bu din, iyi sonuçlarını gerçekleştirebilmesi için aynı zamanda pek gelişmiş bir psişe de gerektirir.

Spiritler olgusu ilkel bir inanç gerçekliğinin dolaysız kanıtıdır. Bu spiritler olgusunun ne olduğuna daha yakından bakacak olursak, şu psikolojik olaylarla karşılaşmaktayız; bir kere her şeyden önce, spiritlerin vizyonuna ilkellerde sık rastlanır. Onlarda bunun, uygar insandakinden daha sık olduğu sanılarak, sadece bir boş inanç olduğu sonucuna varılır; çünkü bazı hastalıklı durumlar dışta kalmak üzere, bu gibi şeylerin uygar insanda yer almadığı düşünülür. Uygar insanın spiritler varsayımına ilkel kişiden daha az inandığı ve başvurduğu bilinir; oysa, bence, psişik olay, ikisinde de aynı sıklıkta yer almaktadır. Ruhları görünür kılmak için büyücünün baş vurduğu şeylere yöneldiği takdirde, bir Avrupalının da

aynı şeyleri algılayacağından eminim. Tabii o başka türlü yorumlayacaktır, bu da onların gücünü yok edecektir; ama olayın kendi, mutlak olarak hiçbir şey yitirmemektedir. Uzun süre ilkel koşullar altında yaşamak zorunda kaldığı, ya da rastlantılar onu olağanüstü psişik durumlara getirdiği zaman, Avrupalının da herkesi hayrete düşürecek algılamaları olduğu bilinmektedir.

Spiritlere inanç, ilkelde her şeyden önce düşe dayanır, ilkel, düşünde birçok faal insan görmektedir, bunlara spirit diye bakmaktadır. Ayrıca, bilindiği gibi, bazı düşler ilkele uygar insana ifade ettiğinden daha çok şey ifade eder. Sadece ikide bir sözünü ettiği için değil bu, gözünde o kadar büyük önemi vardır ki düşün, çoğu zaman onu gerçekten ayıramaz gibidir. Uygarlar için, genellikle, düşler önemsiz gibi görünür; bununla birlikte, çoğu zaman tuhaf ve etkileyici nitelikleri yüzünden, bazı düşlere büyük önem verenler de yok değildir. Bazı düşlerin özelliği, bir ilham olduğu varsayımını anlaşılır kılmaktadır. Bir ilham olduğuna göre, her ne kadar bu mantıki sonuç söz konusu değilse de, ister istemez ilham edecek bir şeyin de bir *spirutus*'u olması gerekir. Özellikle buna uygun bir durum, düşlerde sık rastlanan ölmüşlerin görülmesidir. Safdil kavrayış bu görünüşleri ölülerin yeniden belirmesi diye düşünmektedir.

Spiritlere inancın başka bir kaynağı olarak da, psişik bozuklukları, sinir bozukluklarını (özellikle, ilkellerde sık görülen histerik nitelikteki bozuklukları) sayabiliriz. Bu hastalıklar, çoğu zaman bilinçdışı psikolojik çatışmalardan ileri geldiği için, bunların ama şöyle ama böyle o öznel çatışmayla ilgili canlı veya ölmüş kimseler tarafından meydana getirildiği sanılmaktadır. Ölüler söz konusu olduğunda, kötü etkide bulunmuş olan şeyin onların spiritleri olduğu sanılmaktadır. Çoğu zaman, çocukluğa kadar uzanan marazi çatışmalar anababa spiritlerinin anısına bağlanmaktadır; böylece ilkel için ana-babaların spiritlerinin özel bir önemi olması doğaldır. Atalara ve anababalara tapmanın niçin bu denli yaygın olduğunu açıklar bu. Ölülere tapma her şeyden önce ölmüşlerin kötü etkilerine karşı kendilerini korumak içindir. Sinir bozuklukları söz konusu olduğunda ana-babanın hastalar üstündeki etkisinin ne denli büyük olduğu bilinir. Çoğu, nicedir ölmüş bile olsalar, gerçekten onların takibine uğradıklarını duyarlar. Ana-babanın psikolojik yankılanması öyle güçlüdür ki, söyle-

diğimiz gibi, birçok halk topluluklarında, başlı başına bir ölülere tapma sistemi gelişmiştir[1].

Zihin hastalıklarının, spiritlere inancın kaynağı söz konusu olduğunda, büyük rolleri vardır. İlkellerde, bildiğimize göre, kronik zihin hastalıklarının çoğunu oluşturan bir hastalık olan, şizofreni hastalığının geniş alanına ait gibi görünen, hezeyanlı, birsamlı ve katatonik hastalıklar görülür çoğu zaman. Her zaman ve her yerde akıl hastaları kötü spiritlerin çarptığı, ecinniler gibi görülür. Hasta, birsamlarıyla bu inancı destekler. Bu çeşit hastalar, görmeden çok, işitme birsamları çekerler: «sesler» duyarlar. Bunlar çoğu zaman ana-babadır, ya da belli bir şekilde hastanın öznel çatışmasına bağlı kimselerin sesleridir. Safdil anlayışa göre bu çeşit birsamlar, bu seslerin spiritlerden çıktığı izlenimi vermektedir.

Spiritlere inanmak için, ruha da inanmış olmak gerekir.

İlkel kişi bu çeşit spirit'in daima bir ölünün ruhu olduğuna inanır; bu spirit önceden bir canlının ruhuydu demek. Bu, çoğu zaman insanın bir tek ruhu olduğuna inandığı zaman böyledir. Durum, her yerde aynı değildir, çoğu zaman birkaç ruhun birden varolduğu, birinin ölümünden sonra devam ettiği ve görece bir ölümsüzlüğü olduğu düşünülür. Bu durumda çağrıldığında gelen ruh canlı varlığın ruhlarından biridir. Yani topyekûn ruhun bir bölümü, psikolojik parçasıdır.

İlkel kişi, bu ruhlardan başka, hiçbir zaman insan ruhu ya da parçası olmamış olan spiritlerin varlığına da inanır. Bu çeşit zihinler için başka bir kaynak aramak doğru olur.

Ruha inancın psikolojik temellerine daha yakından bakmadan, yukarda sözü edilen olayları kısaca gözden geçirelim. Spiritlere inanca bu çeşit gerçeklik veren üç ana kaynaktan söz ettim: *bunlar hayaletler vizyo-*

[1] 1925/26'da Elgon tepesine yapılan bir yolculuğa katılmıştım. Su taşıyan kadınlardan biri hastalandı. Civar köylerin birinde oturan genç bir kadındı. Görünüşe bakılırsa enfeksiyöz bir çocuk düşürme durumu vardı, ateş alabildiğine yüksekti. Basit ilaçlarımız onu tedavi edecek durumda değildi. Ailesi hemen bir «nganga» (sihirbaz-hekim) çağırdı. Bu hekim çevreyi koklaya koklaya gittikçe açılan daireler halinde kubbenin çevresinde dönmeye başladı. Birden dağdan inen bir patika üstünde durdu ve hastanın pek gençken ölmüş olan ve bambu ormanının yükseklerinde bulunan ve kızları ölüp de onlara katılsın diye her gece oradan inen ana-babanın kızı olduğunu söyledi. Hemen o patika üstünde minyatür bir kulübe biçiminde bir «ruhlar tuzağı» kuruldu; hastanın görüntüsü gibi balçıktan bir heykelcik yaptılar ve «poşo» denen yiyecekle birlikte küçük kulübenin içine koydular. Gece spiritler kızlarının orada olduğunu sanarak oraya girdiler. Hasta iki güne kalmadan iyileşiverince, şaşırıp kaldık. Bizim teşhisimiz mi yanlıştı acaba? Her neyse muamma çözülmeden kaldı.

nu, düş ve zihin yaşamındaki marazi bozukluklardır. Bunların en normali ve sık görüleni, ilkel psikolojide genellikle büyük önemi olan düştür. Peki düş nedir?

Düş, bilinçli bir sâik olmadan uykuda yer alan psikolojik bir olgudur. Bununla birlikte, bilinç düşlü uykuda tamamiyle hareketsiz bir halde değildir; hafif bir derecede sürmektedir. Böylece düşlerin çoğunda ben'in nisbi bir bilinci vardır, ancak bu ben pek sınırlıdır ve düşsel ben denen bu ben acayip şekilde bir değişikliğe uğramıştır. Bu uyumadan önceki ben'in bir parçası, ana çizgileridir. Bilinç, psişik bir muhtevanın ben'e bağlandığı çapta vardır. Ben özel iç sağlamlığı olan psişik bir komplekstir. Düşsüz uykular nasıl azsa, ben'in kompleksinin de bütün faaliyetine ara vermesinin seyrek olduğu kabul edilebilir. Uyku bunu genellikle daraltır. Ona yaklaşan psişik içeriğin düşünde bu ben'e gerçek dış olaylar katılabilir; böylece düş ile uyumadan önceki düşünceye benzemeyen, daha çok gerçek durumlara yaklaşan durumlara götürülüyoruz. Varolan insanlar ve nesneler vizyonumuzun alanına giriyorlar; düşün imgeleri de başka çeşit bir gerçek gibi düşsel ben'in bilinç alanına girmektedir. Düşleri kendimiz yapıyoruz diye bir duygu duyduğumuz yok, sanki bize dışardan geliyorlarmış gibi bir şey duyuyoruz. Keyfimize tâbi değiller, kendilerine özgü yasaları var. Kendiliğinden oluşan, açıktan açağa bağımsız psişik kompleksler gibi çıkıyorlar ortaya. Geldikleri kaynağın bilincine varmış değiliz. Böylece kaynağını bilinçdışına götürüyoruz. Bağımsız, bilincimizin kontrolundan kaçan, kendine özel kurallarla ortaya çıkan ve kaybolan psişik komplekslerin varlığını kabul etmemiz gerekiyor. Uyanık yaşamımızın yaşantısı, düşüncelerimizi yaratanın kendimiz olduğuna, istediğimiz zaman istediğimizi düşünebileceğimize inandırıyor bizi. Bunların nerden geldiğini, niçinini, amaçlarını bildiğimizi sanıyoruz. Bir düşünce biz istemeden çıkarsa ortaya, ya da birdenbire kaybolup giderse, istisnai hatta marazi bir şey olduğunu sanıyoruz. Uyanıkkenki psişik faaliyete uyurkenki durum arasındaki ayrılık bize çok olağanüstü gibi geliyor. Uyanıkken psişe, bilinçli faaliyetin kontrolü altında gibi görünüyor, oysa ikinci durum tersine, bilincimize başka bir dünyadan gelme tuhaf ve anlaşılmaz olaylar gibi sızan içerikler doğuruyor adeta.

Vizyonda da durum aynı. Vizyon da düş gibi sadece uyanıkken görülmekte. Bilinçli algılamanın yanında bilinçdışından çıkmakta olup,

bilincin sürekliliğindeki bilinçdışı bir içeriğin patlak vermesidir. Aynı olgu akıl hastalıklarında da yer almaktadır. Belli bir nedeni olmaksızın kulak sadece çevredeki sesleri değil, dıştan gelen sesli dalgaları da almaktadır; içten olduğunda kulak daha uyarılmış oluyor ve hastanın bilincinin dolaysız olarak erişilebilecek içeriği dışındaki psişik içeriği duyuyor. (Kendi düşüncelerini yüksek sesle ifade eden hastalar da vardır. Ancak bunlara az rastlanır.) Zihinle duygunun öncülerden çıkardığı yargıların yanında, kendilerini zorla kabul ettiren, görünüşte gerçek algıların etkisi altında, ama gerçekte, bilinçdışı iç koşulların neden olduğu düşünce ve kanılar ortaya çıkarmaktadır. Bunlara duygusal düşünceler diyoruz.

Bu üç durumun ortak niteliği, psişenin bir bütün oluşturmasına rağmen bölünmez bir birim olmasında, bölünebilecek ve aşağı yukarı da bölünmüş bir bütün oluşundadır. Türlü bölümler aralarında birbirine bağlı da olsalar, görece bir bağımsızlık halini saklarlar, öyle ki ruhun bazı bölümleri ben ile ya pek seyrek olarak ilişki kurar, ya da hiç kurmaz. Bu psişik parçalara bağımsız kompleksler dedim ve bu olay üstüne kurdum psişenin kompleksler kuramı denen kuramımı. Bu kurama göre ben'in kompleksi psişemizin karakteristik merkezini oluşturmaktadır. Ama bu birçoğunun bir tanesidir sadece. Ötekiler, oldukça sık olarak onunla ilişki kurar, böylelikle bilince çıkar. Bununla birlikte, bir süre ilişki kurmadan yaşayabilir. Saint-Paul'ün Hıristiyanlaşmasının psikolojisi bunun mükemmel bir örneği olup, herkesçe bilinir. Tam Hıristiyan olduğu anın hiç beklenmedik bir an olmasına rağmen, tekrar edilen bir yaşantının bize bilgi vermesi yüzünden, bu denli temelden bir değişmenin içte uzun süre hazırlandığını biliyoruz; bu hazırlık bittikten sonra ancak, yani kişi din değiştirmek üzere olgunlaştığı an yeni gerçek şiddetli bir duyguyla patlak vermektedir. Saint-Paul, kendi farkında olmadan nicedir Hıristiyandı; Hıristiyanlıktan bağnazca nefret etmesi bundandır, çünkü bağnazlık, içinde gizli kuşkuları bastırmak zorunda kalanlarda görülür daima. Din değiştirenlerin en koyusunun bağnazlar olması bu yüzdendir. İsa'nın, Şam yolunda görünmesi, bilinçdışı Hıristiyan kompleksinin Saint-Paul'ün ben'iyle ilişki kurduğu ânı gösteriyor sadece. İsa'nın ona aşağı yukarı nesnel bir vizyon biçiminde görünmesi, Saint-Paul'ün Hıristiyan duygularının bilinçdışı bir kompleks olması yüzündendir. Bu duygular kendisinin

değilmiş gibi yansıtılmış bir şekilde görünüyordu ona. Kendisini Hıristiyan gibi göremeyen Saint-Paul, İsa'ya karşı direnme ile kör olmuş ve bir Hıristiyan sayesinde iyileşebilmiştir. Bu durumdaki psikolojik körlük (bilinçdışı), görmek istememe yüzündendir. Görmek istememek Saint-Paul'ün Hıristiyanlığa karşı bağnazca direnmesini gösterir, Kutsal Kitap bu direnmenin Saint-Paul'de hiçbir zaman tam olarak sönmediğini doğrulamaktadır; zaman zaman, yanlış olarak sara'ya yorulan krizler halinde patlak veriyordu. Bu krizler, din değiştirmeyle bölünmüş olan Paul kompleksine âni dönüşleri ifade etmektedir, ondan önce Hıristiyan kompleksinde olduğu gibi.

Entelektüel ahlâksal nedenler yüzünden Saint-Paul vakasını metafizik bir açıklamaya tabi tutamıyoruz, yoksa hastalarımızda rastladığımız buna benzer durumları da aynı şekilde açıklamamız gerekir. Sadece aklın değil, aynı zamanda duygunun da karşı çıktığı baştanbaşa saçma sonuçlara götürür bu bizi. Düşlerde, vizyonlarda, marazi birsamlarda psişenin bağımsız kompleksleri özel bir açıklıkla ortaya çıkmaktadır. Ben, bunun bilincine varmadığından, dolayısıyla da ona yabancı olduğundan daima yansıtmalar halinde belirir önce. Düşlerde, bunlar başkaları halinde çıkar; vizyonlarda bir bakıma mekâna yansıtılmış gibidir; akıl hastalarındaki sesler de aynı biçimdedir; çünkü hastalar doğrudan doğruya çevrelerindeki kimselerin sesine yormamaktadır duydukları sesi. Takip fikirleri, hastanın, kendi bilinçdışı komplekslerinin niteliklerini kendilerinde gördüğü bazı kimselere atfedilir çoğu zaman. Ben'i, bilinçdışı komplekse düşman olduğundan, hasta bu kimselerin kendine düşman olduğunu sanır; Paul de benimsenmeyen İsa kompleksine karşı böyle davranmıştı. Hıristiyanlar, kendi farkında olmamasına rağmen, kendinde varolan şu İsa kompleksini temsil ettikleri için takibe uğratmıştı Hıristiyanları. Bu, günlük olaylardandır; hiç duraklamadan, insanları veya şeyleri filan falan şekilde farzederiz ve bu yansıtmaya göre onları sever, ya da onlardan nefret ederiz. Ama kontrol ve düşünce o kadar karmaşık, o kadar zordur ki, insan, yansıttığını, böylelikle anlamsız bir hokkabaz oyununun kurbanı olduğunu bilmeden, gelişigüzel yargıda bulunmayı yeğlemektedir. Bu gibi bir sürecin adaletsizliğinin ve sertliğinin hiç farkına varılmamaktadır. Sırf kaygısızlık yüzünden, insan,

kendi kusurlarını veya üstünlüklerini başkasından görme lüksüne kendini kaptırınca, kişiliğin önemli çapta kaybedildiği, hiç akla getirilmemektedir. İnsanın başkasını kendi kadar budala ve aşağı görmesi, iyi niteliklerini yağmacı ahlâksal haydutlarda görmeye gönüllü olması ile aynı şey olup, bu denli zararlı bir şey yoktur.

Bu bakımdan, ruhlar, ben'e doğrudan doğruya bağlı olmadığı için yansıtılmış, beliren, bağımsız, bilinçdışı komplekslerdir. Yukarıda, ruhun varlığına inancın, spiritlerin varlığına da inancı gerektireceğini söyledim. Spirit'ler ben'e yabancı gibi görünürken ve bağımsız varlıklar gibiyken, ruhlar başka türlü davranmaktadırlar. İlkel kişi bir spiritin yakınlığını veya etkisini hoş olmayan tehlikeli bir şey gibi görür: Onu kovabildiği zaman içi rahatlar. Oysa ruhun kayboluşunu ağır bir hastalık gibi görür, nitekim vücudun ağır hastalıklarını bu kayba atfeder. Amacı, hastanın içine kuş-ruhunu yeniden döndürmek için yapılan sayısız törenler vardır. Çocukları dövmek yasaktır, çünkü ruhları incinip kırılabilir. Ruh, böylece ilkel için normalde kendiyle birlikte olması gereken bir şeydir, oysa spiritler normal olarak çevrede bulunmaması gereken şeylerdir. Bu yüzden spiritlerin bulunduğu yerlerden kaçmaktadırlar. Oraya korkuyla, dinsel veya büyüsel niyetlerle girerler.

Ruhların çokluğu, spiritler gibi davranabilen, birtakım, nisbeten bağımsız komplekslerin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte ilişkilerinin hastalığı doğurduğu ve ilişkilerinin kesilmesinin iyileşmeyi oluşturduğu spiritler komplekslerinin tersine bu ruh kompleksleri, ben'e bağlı gibidir ve kaybı bir hastalık gibi görülmektedir. Bu yüzden ilkel patoloji, hastalığın nedeni olarak, sadece ruhun kaybını değil, aynı zamanda spirit tarafından ele geçirilmiş olmayı da görmektedir. İki kuram birbirini dengeliyor gibi.

Böylece normal olarak ben'e bağlı bilinçdışı komplekslerin varlığı ile normal olarak ben'e bağlı olmaması gereken başka komplekslerin varlığını kabul etmemiz gerek. Bunların birincisi ruhun kompleksleri, ikincisiyse spiritlerin kompleksleridir.

İlkellerin düşüncesinde sık görülen bu ayrım, benim bilinçdışı kavramına her yönden uyuyor. Ona göre bilinçdışı birbirinden kesinlikle ayrı iki alana bölünmüştür. Bunlardan birine ben kişisel bilinçdışı diyo-

rum. Yaşam süresince unutulmuş bütün psişik içerikleri kapsamaktadır. Bunların izleri, bütün bilinçli anılar sönmüş olsa dahi, bilinçdışında saklanmaya devam etmektedir. Ayrıca kişisel bilinçdışı bütün bilinçeşiğinin altındaki izlenimleri ya da bilince erişemeyecek derecede güçsüz algıları kapsamaktadır. Buna bir de bilinç eşiğimi aşamayacak derecede henüz pek zayıf veya pek belirsiz bilinçdışı görüntü düzenleri eklenir. En sonunda da bilinçli davranışa uymayacak birtakım içerikler de vardır. Çoğu zaman bir içerikler grubu vardır. Uyuşmazlığı yüzünden geri itilen, ahlâksal, entelektüel veya estetik bakımlardan kabul edilemeyecek gibi şeylerdir bunlar. İnsanın, sadece güzeli, iyiyi, gerçeği düşünüp duymasının olanaksız olduğu bilinir. Ama elden geldiği kadar ideal bir davranışta bulunmak için o davranışa uymayan her şeyi geri iter. Olgunlaşmış insanlarda, çoğu zaman olduğu gibi, örneğin düşünce gibi bir fonksiyon özellikle gelişmişse ve bilince egemen ise, duygu ister istemez arka plana itilmiş oluyor, böylelikle büyük çapta yeniden bilinçdışına düşüyor.

Kişisel bilinçdışını oluşturan odur. Öteki bölüme kolektif (ortak) ya da kişisel olmayan bilinçdışı diyorum. Terimden de anlaşılacağı üzere, bu ortak bilinçdışında kişisel hiçbir şey yoktur; bu, en azından bir insan topluluğuna, daha çok bir ulusa, hatta bütün insanlığa aittir. Bunlar bireysel varoluşun elde ettiği şeyler değildir, manevî biçimlerin ve yaradılıştan varolan içgüdelerin ürünleridir. Her ne kadar çocukta yaradılıştan var olan birtakım görüntüler yoksa da, iyice belirtilmiş fonksiyonel olanakları olan pek gelişmiş bir beyne sahiptir. Bütün soyunun sinir fonksiyonlarının tortusu gibidir. Çocuk, böylece dünyaya çalışmaya hazır bir organla gelmektedir. Bu beyinde, önceden biçim bulmuş olan içgüdülerle, insanların düşüncesine daima temel olmuş olan ilkel imgeler vardır, mitolojik motiflerin zenginliği buradan gelmektedir. Normal insanda ortak bilinçdışının varlığını dolaysız olarak, doğrulamak kolay değildir tabii, bununla birlikte, düşlerinde arasıra mitolojik görüntüler belirmektedir. Ortak bilinçdışının muhtevaları, bazı akıl hastalıklarında, özellikle de şizofrenide pek açık olarak belirmektedir. Çoğu zaman son derece çeşitli mitolojik imgeler yer almaktadır. Bunları akıl hastalarının kişisel varoluşlarının yaşantılarına atfetmek olanaksızdır. Burada ilkel imajları yaratan ilkel mitolojik düşüncedir, bilinçli yaşantıların canlandırılması değildir.

Demek ki kişisel bilinçdışı bireye ait ve psişik yaşamının kaçınılmaz bir bölümünü oluşturan kompleksler içermektedir. Ben'e bağlı olması gereken herhangi bir kompleks geri itmeyle veya ortadan kaybolmayla bilinçdışı olunca, birey bir kayba uğramaktadır. Örneğin psikoterapötik bir tedavi sonucu, kaybolan bir kompleks, yeniden bilince çıktı mı, bir enerji artışı duymaktadır. (Bu artışın her zaman hoş karşılanmadığı doğrudur. Kaybın nahoş sonuçları kendilerini duyurmadığı süre kompleksin kaybından memnun olunmuş olduğundandır.) Çoğu nevrozun tedavisi bu şekilde yer almaktadır. Tersine, ortak bilinçdışının bir kompleksi ben'e bağlandı mı, birey tuhaf, kaygı verici, aynı zamanda şaşırtıcı bir şeyin izlenimini duyar; bilinç büyük çapta etkilenmiş bulunmaktadır; çünkü kompleksin marazi bir şey olduğu, ya da kendi tarafından normal yaşamdan saptırıldığı izlenimi duymaktadır. Ortak bir içeriğin ben'e bağlanması daima bir «yabancılaşma» (akıl hastalığı) doğurur, çünkü o sırada bireysel bilince, bilinçdışı kalması gereken, yani ben'den ayrı durması gereken bir şey karışmaktadır. Bilinçten bu çeşit bir içeriği ayırabilirsek, birey kendini daha hafif, daha normal duymaktadır. Yabancı içeriğinin patlak vermesi, birçok zihin hastalıklarının başlangıcının özel belirtisidir. Hastalar tuhaf ve duyulmamış düşüncelerin saldırısına uğrar, dünya değişmiş gibi görünür. İnsanların yüzleri gariptir, türlü ifadelere bürünmüştür.

Kişisel bilinçdışının içeriklerinin ruhumuza ait olduğunu sanıyoruz; ortak bilinçdışınınkilerinse, tersine yabancı, dıştan geliyormuş gibi olduğunu duyuyoruz. Bir kişisel kompleksin yeniden bütüne katılması, bir hafifleme, çoğu zaman gerçek bir iyileşme doğurmaktadır; ortak bilinçdışının bir kompleksinin patlak vermesi, tersine hiç de hoşa gitmeyen, hatta tehlikeli bir belirtidir. Ruhlara ve spiritlere olan ilkel inancın paralelizmi açıktır. İlkellerin ruhları kişisel bilinçdışının komplekslerine teka-bül eder; oysa spiritler ortak bilinçdışının komplekslerine tekabül etmektedir.

Bilim açısından, ilkelin, ruhlar ve spiritler diye düşündüğü şeye biz, psişik kompleksler diyoruz. Tarihte olsun, şimdi olsun, ruhlara ve spiritlere olan inancın oynadığı olağanüstü rol gözönüne getirilecek olursa, bunların sadece varolduklarını tesbit etmekle yetinemeyiz; daha derine inip, niteliğine nüfuz etmemiz gerektir.

Komplekslerin varlığını çağrışım yöntemiyle doğrulamak kolaydır. Yapılacak şey şudur: deneyi yapan, bir kelime söyler, cevap verecek olan kişi, elinden geldiği kadar çabuk, o kelimenin kendinde uyandırdığı başka bir kelimeyi söyler. Tepki süresi ölçülür. Basit kelimelere verilecek cevabın, «güç» kelimelere verilecek cevaptan daha çabuk yer alacağı beklenir. Aslında durum başkadır. Çoğu zaman basit kelimelere verilen cevap süresi beklenmedik bir uzunluk gösterirken, güç kelimeler hemen cevaplandırılmaktadır. Daha inceden inceye yapılan araştırmalar kışkırtıcı kelime, güçlü bir duygusal havası olan bir muhtevaya dokunduğu zaman tepki süresi uzamaktadır. Tepki süresinin uzamasından başka burada ayrıntısına giremeyeceğim, karakteristik başka bozukluklar yer almaktadır. Duygusal havalı içerikler, genellike, cevap veren kimsenin başkasının bilmesini istemediği olaylarla ilgilidir. Çoğu zaman bu yüzden zihinde geri itilmiş acı anılı olaylar, bazan da kişinin kendisinin de bilmediği olaylar söz konusudur. Bir kışkırtıcı kelime bu çeşit bir kompleksle karşılaştırılmı, o kimse hiçbir cevap bulamaz, ya da o kadar çok şey gelir ki aklına, hangisini söyleyeceğini bilemez, bu yüzden makine gibi kışkırtıcı kelimeyi tekrarlar ya da sonradan hemen başka bir kelimeyi ye-rine koyacağı bir kelimeyle cevap verir vb. Deney bittikten sonra, kişi kışkırtıcı kelimelerin her birine verdiği cevapları hatırlamaya çalışır, ama komplekslere bağlanan kelimelere verdiği cevapları pek iyi hatırlayamaz. Bazı özellikler, bağımsız kompleksin özel niteliklerini açıkça göstermektedir; tepkisel davranışta bir bozukluğa sebep verir, cevap verme olanağını yok eder, ya da hiç olmazsa, oransız bir gecikmeye neden olur, ya da uygunsuz bir tepki gösterir; çoğu zaman da cevabın anısını yok ettirir. Böylece davranışı bozarak bilinçli iradeyi engeller. Komplekslerin bağımsızlığından söz etmemiz bu yüzdendir. Bu deneyi bir sinir veya akıl hastasına soracak olursanız, tepkiyi bozan, komplekslerin, psişik bozukluğun ana muhtevasıdır aynı zamanda. Tepki anormallikleri yanında birtakım belirtiler de kışkırtılmış olmaktadır. Kişinin, bazı kışkırtıcı kelimelere, görünürde anlamsız, tutarsız sözlerle cevap verdiği, sanki yabancı bir kimse tarafından söyleniyormuş gibi beklenmedik bir şekilde unuttuğu durumlara tanıklık ettim. Bu sözler bağımsız komplekse aitti. Dış bir uyarı bunları uyardı mı, bu bağımsız kompleksler birden zihinsel

karışıklık, ruhsal depresyonlar, endişe halleri vb. doğurur, bazan da birsamlar halinde belirir. Kısacası öyle bir davranıştır ki bu, spiritlere inancın bunun güzel bir ifadesi olduğu izlenimi uyanıyor insanda.

Bu karşılaştırmayı daha da ileri götürebiliriz. Bazı kompleksler bireysel hayattaki acılı, çetin yaşantılardan doğar. Bunlar uzun süreli psişik yaralar açan duygusal nitelikteki yaşantılardır. Bir felaket yaşantısı örneğin, bir insanda yüksek değerli nitelikleri yok edebilir. Bundan kişisel nitelikteki bilinçdışı kompleksler doğar. Böyle bir durumda, bu ilkel kişi ruhun kaybından söz eder —hakkı da vardır— çünkü psişenin bazı bölümleri gerçekten yitmiştir. Bağımsız komplekslerin bir kısmı bu cins kişisel yaşantılardan ileri gelmektedir. Ama bambaşka bir kaynaktan geldiği de olur. Birincisini tanımak ne kadar kolaysa —çünkü herkesin görebileceği dış yaşamla ilgilidir— ikincisini kavramak da o kadar güç ve karanlıktır, çünkü daima ortak bilinçdışının içeriğine ait algılar veya izlenimlerle ilgilidir. Genellikle bu iç algılar dış nedenlerin yardımıyla boşuna aklileştirmeye çalışılmaktadır. Bunlar bireyin önceden hiçbir zaman bilincine varmamış olduğu akıldışı muhtevalardır, dış bir neden araması boşunadır. Yabancı bir spiritin önemli olduğunu belirten kanısı ile ilkel kavram bunu çok iyi göstermektedir. Bu iç olayların şu iki durumda belirdiğini gözlemlemiş bulunuyorum; bir dış olay, kişiyi, o ana kadar ki bütün yaşam kavramının yıkılmasına neden olacak derecede kışkırttı mı; ya da herhangi bir neden yüzünden ortak bilinçdışının içerikleri, ona bilinci etkileyecek gücü veren bir kuvvet şiddeti kazandığı zaman. Bu durum, öyle sanıyorum ki, bir ulusun, ya da geniş bir halk topluluğunun yaşamında toplumsal, siyasal ya da dinsel nitelikte derin bir değişiklik yer aldığında ortaya çıkmaktadır. Bu gibi bir değişiklik, aynı zamanda psikolojik davranışın değişikliğinin de belirtisidir. Derin tarihsel değişiklikleri sadece dış şartlara bağlamaya alışık olduğumuz doğrudur. Ama öyle geliyor ki bana, bu dış şartlar bilinçdışında hazırlanmış, dünya ve yaşam karşısındaki yeni davranışın sayesinde yer aldığı basit fırsatlardır. Genel siyasal, toplumsal ve dinsel koşullar, ortak bilinçdışını şu bakımdan etkiler; dünya konusunda üstün gelen kavramı veya yaşam karşısındaki davranışı bastıran bütün etkenler ortakbilinçdışında yavaş yavaş toplanır ve böylelikle içeriğini canlandırır. Bu durumda çoğu zaman güçlü bir

sevgisi olan birey, ya da birçok kimse, ortak bilinçdışındaki değişiklikleri algılar, aktarılabilecek düşüncelere çevirirler. Derken bu düşünceler çabuklukla yayılırlar, çünkü benzer değişimler öteki kimselerin bilinçdışında da yer almış bulunmaktadır. Bir yandan beliren karşı koymaya rağmen yeni düşünceleri kabul konusunda genel bir eğilim vardır. Yeni düşünceler sadece eskilerin düşmanları değildir; aynı zamanda ekseri eski davranışça pek benimsenmeyecek bir biçimde çıkarlar ortaya.

Ortak bilinç içerikleri her canlandığında, bu olay bilinç üstüne son derece güçlü bir etkide bulunur. Daima bir karışıklık yer alır. Ortak bilinçdışının yeniden canlanmasının nedeni yaşamdan beklenen ve umulan şeylerin iflası ile, bilinçdışının gerçeğin yerini alması tehlikesi büyüktür. Marazi bir durum çıkar ortaya. Öte yandan ortak bilinçdışının harekete getirilmesinin nedeni halkın bilinçdışındaki psikolojik süreçleriyse birey ister istemez tehdit altında gibi duyacaktır kendini, ya da hiç olmazsa, yönünü şaşırmış gibi olacaktır, ama bundan doğan durumda, hiç olmazsa birey için marazi bir taraf yoktur. Yine de bütün bir halkın zihin durumunu bir psikoza benzetebiliriz. Bilinçdışını aktarılabilecek bir dile çevirme başarıldı mı bir kez, sonuç sağlamdır, bilinçdışındaki içgüdüsel kuvvetler bu çevirme sayesinde bilince aktarılmakta, sonuçları ağır bir şevk duyulabilecek yeni bir güç kaynağı olmaktadırlar.

Spiritler, ille de kötü ve tehlikeli değillerdir; düşüncelere çevrildiler mi, iyi sonuçlar doğurabilirler.

Spiritler kaybolan adaptasyonun yerine geçen, ya da bir halk topluluğunda yetersiz olmuş olanın yerine yeni bir davranış koymaya çalışan ortak bilinçdışının kompleksleridir. Spiritler böylece marazi fikirler, ya da henüz bilinmeyen yeni düşünceler olmaktadır.

Ölülerin spiritleri şöyle biçim bulmaktadır; ölüyü ailesine bağlayan bütün afektif bağlar, ölümden sonra gerçek kullanılışını kaybetmektedir; böylece hemencecik bilinçdışında kaybolmaktadır, orada bilince hiçbir mutlu etkide bulunmayan bir ortak muhtevayı harekete getirmektedir. Bu yüzden Batak'lar ve daha birçok ilkeller, ölür ölmez, göçüp gidenlerin kötü bir karaktere büründüğünü ve daima şu ya da bu yoldan canlıların kötülüğüne çalıştıklarını söylemektedirler. Bunun nedeni, herhalde ölülere fazla bağlı kalmanın insanları yaşama daha az uygun yaptığını

hatta hastalıklar doğurduğunu görmüş olmalarıdır. Uygunsuz sonuç hemen, ya libidonun kaybı, ya depresyon, ya da bedensel bir rahatsızlıkla ortaya çıkabilir. Hortlamalar ölümden sonra ortaya çıkan bir olay olarak görülmektedir. Bunlar, her şeyden önce, hakkında kuşkulanılmayacak psişik bir gerçektir. Aydınlıklar felsefesi denen felsefeye garip bir şekilde bağlı boş inanç fobisi, son derece ilginç olayların, hikâyelerin bir yana atılmasına ve böylelikle bilim tarafından kaybına neden olmuştur. Hastalarımdan bu konuda sayısız hikâye dinlediğim gibi, kendimde bir kaçını gözlemledim. Ama temelli bir düşünce ortaya koyabilmem için elimdeki veriler kıt. Ne olursa olsun, ben kendim şu sonuca vardım: hayaletler söz konusu olduğunda tabii birtakım düşler işin içine giriyor, ne var ki, «ekol bilgeliği» bu konuda hiçbir şey duymak istemiyor.

Bu incelememde, bilinçdışı süreçler üstünde bugünkü bilgilerimizden çıkan, spiritler probleminin bir psikolojik kavramının ana çizgilerini çizdim. Psikolojinin sınırlarını aşmadım, spiritler başlı başına var mı yok mu, varoluşları maddi sonuçlarla doğrulanabilir mi, doğrulanamaz mı, bunun üstünde özellikle durmadım. Böyle bir sorun'un apriori olarak anlamsız olduğunu düşündüğümden değil. Ancak en ufak sondaj yapabilecek durumda değilim. Okuyucum benim kadar bilir ki spiritlerin bağımsız varoluşlarının kanıtını bulmak son derece güçtür, çünkü spiritlerle konuşma çoğu zaman kişisel bilinçdışının günlük belirtileridir. Yine de burada sözü edilmesi gereken istisnalar vardır. Bu yüzden bir dizi kitapta Stewart E. White'ın anlattığı olağanüstü duruma dikkati çekmek istiyorum. Buradaki konuşmaların yanında olağanüstü derecede derin bir sürü arketipik fikirler var; örneğin, bunlardan biri de «Ben» (nefs) arketipi, öyle ki, sanki benim yazılarımdan almış. Bile bile kopya çektiğini aklıma getirmiyorum, bir ruhun ona yazdırmış olduğuna da inanmıyorum. Aslında, her halde, ortak arketipin kendiliğinden ortaya çıkardığı özel bir şey. Bunda şaşılacak bir şey yok aslında, nitekim «ben» tipini bireysel hayal dünyasında göreceğimiz gibi, bütün mitolojide görmek olanaklıdır. Psikolojinin uzun süredir bilinçdışında varlığını belirttiği ortak içeriklerin bilinçte âniden belirmesi bilinçdışı içerikleri bilince aktaran medyumların sözlerinde görülen genel eğilimlerdendir. Özellikle medyumların sözlerinde beliren eğilimler konusunda ispiritizma

edebiyatını epey okudum ve şu sonuca vardım ki, ispiritizmada, bilinçdışı, bilince kolektif bir biçimde çıkması için kendiliğinden bir çaba gösteriyor. Sözü geçen spiritlerin çabaları, ya canlıları dolaysız bir şekilde daha bilinçli yapıyor veya yapmaya çalışıyor, ya da yeni ölüleri dolaylı olarak da canlıları psikoterapötik çabalarından faydalandırmak istiyor. Bu bakımdan ortak bir olgu olan ispiritizma tıbbî psikolojinin yöneldiği yöne yönelmiş durumda; ortak bilinçdışının özünün özelliklerinin gösterdiği gibi aynı temel görüntüleri harekete getiriyor. İnsanı ne denli şaşırtıcı olursa olsun, bu olaylar spiritler varsayımını ne doğruluyor, ne de yalanlıyor. Doğruluğunu göstermek için kanıt söz konusu olduğunda iş değişir. Bugün gözde olan her açıklanamayan şeyi şarlatanlık gibi görmek çılgınlığına kapılacak değilim. Duyudışı algılama olaylarını destekleyecek kanıt henüz pek az. Bilimse safdillik lüksüne veremez kendini. Bu durumlar henüz cevap bekleyen durumlardır.

Parapsişik olgulara gelince, bunlar genellikle bir medyumun varlığına bağlıdır. Edindiğim tecrübeye göre bunlar bilinçdışı komplekslerin dışa vuran sonuçlarıdır. Bu dışa vurmaların varlığından şüphem yok tabii. Örneğin bilinçdışı komplekslerin telepatik sonuçlarını gördüm, birtakım parapsişik olgulara da tanıklık ettim. Ama bütün bunlarda gerçek spiritlerin varlığını gösterecek bir kanıt göremedim ve yani bir olay yer alıncaya kadar bu olguların alanını, psikolojininin bir bölümü gibi düşünmek zorundayım. Bilimin kendi kendine zorla sınır koyması gerektiğini sanıyorum. Ama unutulmamalıdır ki bilim sadece bir zihin işidir. Zihinse, başka, temel psişik fonksiyonların biridir sadece, bu yüzden evreni tam olarak göstermeye yetmez. Hiç olmazsa duyguyu eklemek gerekir. Duygunun kanıları zihninkine benzemez çoğu zaman, her zaman da ondan aşağı seviyede olduğu ileri sürülemez. Ayrıca bilinçli zihnin emrinde olmayan bilinçdışının, bilinç eşiği altındaki algıları vardır, bunlar evrenin entellektüel bir imgesi olarak belirmezler. Bu bakımdan zihnimize ancak dar bir değer vermede haklıyız. Ama zihinle çalıştığımız zaman da bilimsel olarak davranmak ve değersiz olduğunu açık bir şekilde gösteren kanıtla karşılaşmadıkça, bir deney ilkesine bağlı kalmak zorundayız.

PSİKOLOJİ VE DİN

I

BİLİNÇDIŞI ZİHNİN BAĞIMSIZLIĞI

GÖREVİM, psikolojinin daha doğrusu temsilcisi olduğum tıp psikolojisinin şu özel kolunun din konusunda neler söyleyebileceğini göstermek olacaktır. İnsan zihninin en eski ve en evrensel faaliyetlerinden biri, şüphesiz ki dindir. Bu yüzden, insan kişiliğinin psikolojik yapısıyla ilgili her türlü psikolojinin, dinin sadece toplumsal ve tarihsel bir olay olmayıp, aynı zamanda çoğu kimse için hatırı sayılır derecede kişisel bir ilgi konusu da olduğu gerçeğine dikkatini çevirmeden edemeyeceği bellidir.

Çoğu zaman bana filozof denmiştir, oysa ben bir deneyciyim ve fenomenoloji görüş açısına bağlıyım. Kişi, arasıra, bir yaşantılar birikintisinden ve sınıflandırılmasından öteye gider de, birtakım düşünceler söylerse, umarım ki, bu, bilimsel deneycilik ilkelerine aykırı olmaz. Nitekim bir yaşantının düşünmeden varolamayacağına inanıyorum, çünkü «yaşantı» bir sindirim sürecidir, onsuz hiçbir anlayış söz konusu olamaz. Bu sözlerin gösterdiği gibi, psikolojik sorunlara, felsefe açısından değil, bilim açısından bakmaktayım. Dinin önemli bir psikolojik yanı olduğu için, ona salt bir deneyci görüş açısından bakıyorum, yani, olayları gözlemlemekle yetiniyorum; metafizik veya felsefi fikirleri uygulamaya kalkışacağım yok. Bu gibi fikirlerin sağlam olabileceğini yadsımıyorum, ancak, onları doğru uygulayabileceğime güvenim yok, çoğu kimsenin, psikoloji üstünde, ne bilinmesi gerekiyorsa bildiğini sandığının farkındayım; çünkü, onlara göre, psikoloji, sadece kendileri üstünde bildikleridir.

Yazık ki, psikoloji o kadarla bitmiyor. Felsefeyle ilgisi azsa da, çoğu gelişigüzel bir yaşantıyla kavranamayacak, deneysel olgularla uğraşmaktadır. Bu kitapta, pratik psikolojinin din sorunuyla nasıl karşı karşıya geldiğini anlatmaya çalışacağım. Ancak sorunun genişliği yüzünden, bu işin üç konferansla olmayacağı bellidir, çünkü somut ayrıntıların gerekli tanıtlanması, hem zaman ister, hem de açıklama. Birinci bölüm, pratik psikoloji ve din sorununa bir giriş olacaktır. İkincisi bilinçdışı zihinde gerçek dinsel fonksiyonun varlığını destekleyen olaylarla ilgilidir. Üçüncüsüyse, bilinçdışı süreçler ve dinsel sembolizmle uğraşmaktadır.

Pek alışılmadık bir fikir ileri süreceğim için, dinleyicilerimin, temsil ettiğim psikolojinin şu metodolojik görüş açısını iyi bilip bilmediklerini bilmiyorum. Bu görüş açısı tamamiyle fenomenolojiktir, yani olaylarla, yaşantılarla, kısacası olgularla ilgilidir. Bunların gerçek olması bir yargı sonucu değil, birer olgu oluşlarındandır. Örneğin bakireyken doğum söz konusu olduğunda, psikolojinin biricik ilgilendiği şey, ortada böyle bir fikir olmasıdır, yoksa başka bir anlamda, bu fikrin doğru mu, yanlış mı olduğuyla ilgilenmez. Var olduğuna göre, bu fikir, psikoloji açısından gerçektir, Psikolojik varlık, fikir sadece bir tek kişiden çıktığı zaman özneldir, bir toplumdan —kamu oyuyla— çıkmışsa nesnel olur.

Bu görüş, tabii bilimler görüşünün aynıdır. Zooloji nasıl ayrı ayrı hayvan türleriyle uğraşıyorsa, psikoloji de fikirlerle ve ayrı ayrı zihin içindekileriyle uğraşmaktadır. Fil gerçektir, çünkü vardır. Oysa fil ne bir sonuçtur, ne bir beyandır, ne de bir yaratıcının öznel yargısıdır. Bir fenomendir. Ama biz, psişik olayların, isteğe, keyfe bağlı sonuçlar olduğu, hatta insanı yaratanın icadı olduğu fikrine öyle alışmışız ki, psişe ile içindekilerin kendi keyfi icadımızdan, ya da hemen hemen bir varsayış ve yargının aldatıcı sonucundan başka şey olmadığını söyleyen önyargıdan bir türlü kurtulamamaktayız. Gerçek şu ki, bazı fikirler hemen hemen her yerde, her zaman var, üstelik, göçlere ve geleneklere bağlı olmaksızın, durup dururken ortaya çıkmaktadırlar. Bunları yaratan birey değildir, bunlar sadece bireyde çıkmaktadır ortaya, o kadar, hatta bireyin bilincine kendilerini zorla kabul ettirmektedirler. Bu, Platon felsefesi değil, deneyci psikolojidir.

Dünden söz ederken, başta, bu terimden anladığımı açıklamalıyım. Lâtince religio[1] kelimesinin ifade ettiği gibi, din, Rudolf Otto'nun isabetle *numinosum*, dediği şeyin, dikkatle, inceden inceye gözetilmesidir, yani herhangi bir istenç eylemi sonucu olmayan dinamik bir varlık veya sonuçtur. Tersine, insan, nesnesini kavrar ve onu yönetir, o da, dinin, yaratıcısından çok, kurbanı olur. Nedeni ne olursa olsun *Numinosum*, öznenin elinde olmayan bir durumdur. Dinsel öğretim ve kamu oyu, her yerde, bu durumu bireyin dışında bir nedene bağlamaktadır. *Numinosum*, ya göze görünen bir nesnenin niteliğidir, ya da bilinci acayip bir biçimde değiştiren, görünmeyen bir varlığın etkisidir. Hiç olmazsa genellikle bu böyledir.

Ama din kurallarını yerine getirme ve âyin sorunu ele alınınca bazı istisnalar çıkıyor ortaya. Sırf *Numinosum* etkisini yaratmak için, ruh çağırma, kurban kesme, tefekküre dalma ve başka yoga çalışmaları insanın kendi kendine eziyet çektirmesi gibi türlü yollarla yapılan, büyüsel nitelikte birçok âyin biçimlerine başvurulmaktadır. Ne var ki, bu gibi törenlerden önce, daima dıştaki nesnel bir tanrısal nedene dinsel bir inanç vardır. Örneğin, Katolik kilisesi, insanı kutsamak için, birtakım kutsama törenleri yapmaktadır; ama bu eylem, tanrısalı, orada hazır bulunması için, büyüsel olduğuna şüphe olmayan bir yöntemle zorlamak olacağından, mantiken, kimsenin kutsama eyleminde bulunması için tanrısal yardımı zorlayamayacağı, bununla birlikte, tanrı, destekleyeceğini düşünmeseydi kutlamaya yer vermeyeceğinden tanrısal bir kuruluş olan kutsamada tanrının yine de ister istemez hazır bulunacağı söylenmektedir.

Din bana, *religio* teriminin başlangıçtaki anlamıyla açıklanabilecek, insan zihninin özel bir davranışı gibi geliyor, yani «kudretler» diye bilinen, ruh, cin, tanrı, yasa, fikir, ülkü gibi bazı dinamik öğelerin ya da insanın dünyasında, dikkate alınmaya değer, güçlü, tehlikeli, yardımcı öğelerin, ya da tapılacak ve sevilecek derecede ulu, güzel ve anlamlı öğelerin dikkate alınması ve gözetilmesidir. Belli bir amaç peşinde olan biri için günlük dilde «amacına taparcasına bağlı» deriz; William James bir bilimcinin çoğu zaman inancı olmadığını, ama davranışının dinsel olduğunu söyler.

---

[1] Religio: Latince din anlamına gelir.

«Din» kelimesinden anladığımın bir inanç olmadığını açıkça belirtmek istiyorum. Bununla birlikte, başlangıcında her itikadın *numinosum* yaşantısına, öte yandan, kesin olarak yaşanmış bir *numinosum*'a olan bağlılık, güven ve inanca, *pistis*'e[2] ve bunu izleyen bilinç değişimine dayandığı gerçek: Paul'ün, Hıristiyan olması bunun güzel bir örneğidir. «Din»in, *numinosum* yaşantısıyla değişmiş bir bilince özgü bir davranışı ifade ettiği söylenebilir.

Mezhepler esas dinsel yaşantının kurallar halinde derlenmiş ve dogma[3] durumuna getirilmiş biçimleridir. Yaşantının içindekiler kutsallaştırılmış, genellikle bükülmez, çoğu zaman inceden inceye işlenmiş, donmuş bir yapı durumuna getirilmiştir. Yaşantının egzersizi ve tekrarı bir âyin ve değişmez bir kuruluş olmuştur. Bu, ille de cansız bir taşlaşma olmayabilir. Tersine, değişmesi için hayati bir ihtiyaç duyulmaksızın, çağlar boyunca, milyonlarca kimsenin dinsel yaşantı biçimi olabilmiştir. Katolik kilisesi, her ne kadar çoğu zaman bir çeşit sıkılıkla suçlandırılmışsa da, kilise, yine de dogmanın kendi hayatı olduğunu ve bu yüzden değişim ve gelişim geçirebileceğini kabul etmektedir. Dogmaların sayısı bile sınırsız olup, zamanla artırılabilir. Bununla birlikte, bütün değişim ve gelişimler, ilk yaşanan gerçeklerin çerçevesiyle sınırlanmış olup, belli bir dogmatik unsur ve duygusal değer saklar içinde, Protestanlık bile —ki dogmatik gelenekten ve derlenmiş âyin yönteminden tamamiyle özgür gibi görünür— dört yüzden fazla mezhebe ayrılmıştır. Hıristiyan olmak ve Tanrı, insanlık için eziyet çeken İsa'da belirmiştir inancı çerçevesi içinde ifadesini bulmak zorundadır. Budist ve Müslüman fikir ve duyguların katılmayacağı, ya da boyutları genişletilemeyecek, içinde belli şeyler olan kesin bir çerçevedir bu. Sadece Buda, Muhammed, Konfüçyüs, Zerdüşt değildir dinsel fenomeni temsil eden, aynı zamanda Mitras, Attis, Kibele, Mani, Hermes ve birçok yabancı Tapınma biçimleri tarafından da temsil edilmektedir. Psikolog, bilimsel olarak davrandığı için, her bir inancın biricik ve sonsuz gerçek olduğu savını bir yana bırakmak zorundadır. Bakışını dinsel sorunun insansı yanına çevirmesi gerektir, çünkü inançlar ne duruma sokulmuş olursa olsun o, esas dinsel yaşantıyla ilgilidir.

---

[2] Pistis: Yunanca İNANÇ anlamına gelir.

[3] Dogma: Her türlü inceleme ve Eleştirmenin üstünde tutulan, gözü kapalı inanılan fikir (T.D.K. Sözlüğü).

Bir doktor ve sinir hastalıkları uzmanı olarak benim çıkış noktam, herhangi bir inanç değildir, *homo religiosus*'un[4] psikolojisidir, kendini ve kendi yoluyla genel durumunu etkileyen bazı öğeleri dikkate alıp onları inceden inceye gözeten kimselerin psikolojisidir. Tarihsel gelenek veya antropolojik bilgiye dayanarak, bu öğeleri tanımlamak ve bunlara birer ad bulmak kolaydır, ama aynı şeyi psikoloji açısından başarmak son derece güç bir iştir. Din sorunu üstünde bütün söyleyebileceklerim, hastalarımdan veya normal denen kimselerden edindiğim deneyimlerimin sonucudur. İnsanlardan edindiğimiz deneyim, onlara karşı davranışımıza çok bağlı olduğu için, sizlere meslek çalışmamda izlediğim yol üstünde genel bir fikir vermekle başlayabiliyorum ancak.

Her nevroz, kişinin en iç yaşamına bağlı olduğundan, bir hasta, içinde bulunduğu hastalığa başlangıçta onu götüren durum ve karmaşıklıkların hepsini tam olarak anlatmak zorunda kaldığında hep duraklar. Niçin serbestçe konuşamaz peki? Niçin korkar, utanır, çekingen davranır? Bunun nedeni, kamu düşüncesi, görgü, şöhret denen önemli şeyleri meydana getiren bazı dış öğeleri «dikkatle gözettiği» içindir. Doktoruna güvense de, ondan artık utanmayacak bir duruma gelse de, sanki kendi bilincine varmak tehlikeliymiş gibi, bazı şeyleri kendine kabul ettirmekten çekinir, hatta korkar. Kişi çoğu zaman kendinden daha güçlü şeylerden korkar. İnsanda kendinden daha güçlü bir şey var mı acaba? Unutmamalıyız ki, her nevroz, kendi çapında, maneviyatı bozar. Kişinin nevrotik olması, kendi kendine olan güvenini yitirdiğini gösterir. Bir nevroz, insan için alçaltıcı bir yenilgidir, kendi psikolojilerini oldukça tanıyan kimselerce de bunun böyle olduğu kabul olunur. Kişi, böylece «gerçek olmayan» bir şey tarafından yenilgiye uğramış olur. Doktorlar bir şeyi olmadığını, gerçek bir kalp hastalığı veya gerçek bir kanseri olmadığını hastaya çoktan söylemiş olabilirler. Hastalık belirtileri de böylece hayali olmuş olur. Hasta kendisinin bir «hastalık hastası» olduğuna inandıkça da, bütün kişiliğini bir aşağılık duygusu kaplar. «Bendeki belirtiler hayaliyse» der, «böyle musibet bir muhayyileyi de nerden buldum ve niçin böyle sıkıntı verici bir şeyi seviyorum?» Aklı yerinde bir adamın nerdeyse yalvarırca-

[4] Homo religiosus: Lâtincede dindar adam anlamına gelir.

sına bir bağırsak kanseri olduğunu ileri sürmesi, üstelik aynı zamanda umutsuz bir sesle, tabii, kanserinin sadece hayal işi olduğunu bildiğini söylemesi çok acıklı bir sahnedir.

Bizim maddeci kavramımız, yazık ki, nevrotik hastalıklarda pek işe yaramıyor. Ruhun nazik bir bedeni olsaydı, kaba maddi vücud nasıl acı çekiyorsa, hiç olmazsa bu belli belirsiz duman durumundaki vücudun da, hayali de olsa bir kansere tutulmuş olduğu söylenebilirdi. Hiç olmazsa gerçek bir şey olurdu. Tıp bu yüzden psişik nitelikteki her şeyden nefret etmektedir, ya beden hastadır, ya da hastalık denen şey yoktur. Ona göre vücudun gerçekten hasta olduğunu kanıtlayamazsınız, buna sebep, şimdiki bilgimizin, doktorun organik olduğu şüphe götürmez hastalığın gerçek niteliğini bulmasına yardım edemediği, içindir.

Peki psişe[5] dediğimiz şey de nedir?

Maddeci bir önyargıya göre, bu sadece beyindeki organik süreçlerin tesadüfi, epifenomenal bir sonucudur. Her türlü psişik bozukluğun organik veya fiziksel bir bozukluktan gelmesi gerektir, bunun ortaya çıkarılmasının biricik nedeni, şimdiki teşhis vasıtalarımızın yetersizliğidir. Psişe ile beyin arasındaki yadsınamayacak bağ, bu görüşü desteklıyorsa da, sarsılmaz bir gerçek durumuna getirmiyor. Bir nevroz vakasında beynin organik süreçlerinde gerçek bir bozukluk olup olmadığım bilmiyoruz; iç salgı bezlerinde bir bozukluk olsa bile, bunun, sebep mi sonuç mu olduğunu söylemek, imkânsız.

Öte yandan, nevrozun gerçek nedeninin psikolojik olduğu kesin. Organik ve fiziksel bir bozukluğun, sadece bir itirafla, bir anda iyi oluvereceğini hayal etmek gerçekten çok güç, 39 dereceye kadar yükselen bir isteri ateşinin, psikolojik nedeninin hasta tarafından açıklanmasıyla, birkaç dakika içinde düşmesi gibi bir olaya tanıklık ettim. Bazı psikolojik çatışmaların sırf tartışılmasıyla etkilenen, hatta iyileşen, görünürde fiziksel hastalıklara ne diyeceğiz? Hemen hemen bütün bedeni kaplamış olan psoriasis[6] vakasının birkaç haftalık psikolojik tedavi sonucu 9/10

[5] Psişe: Yunanca ruh demektir. İlk anlamı hayatın ilkesiydi, şimdi zihin, zihniyet, ruh anlamında kullanılmaktadır. Psişe Jung'da, bilinci de bilinçdışını da içine alır.

[6] Psoriasis: bir cilt hastalığı.

iyileştiğini gördüm. Başka bir vaka: Bir hastanın kolonu bir gerilme sonucu 40 santim alınmıştı, ama sonra olağanüstü bir şekilde yeniden uzadı. Hasta umutsuzluğa düşmüş, ikinci bir ameliyat geçirmek istemiyordu, oysa cerrah üsteleyip duruyordu. Bazı gizli psikolojik olaylar açığa çıkar çıkmaz, kolon normal işlemeye başladı.

Sık sık görülen bu gibi vakalar, psişenin bir hiç olduğuna, ya da hayali bir olayın gerçek olmadığına inanmayı güçleştiriyor. Ancak miyop bir zihnin aradığı yerde değildir psişe. Vardır, ama fiziksel olarak değil. Varlığın sadece fiziksel olabileceğini sanmak nerdeyse gülünç denebilecek bir önyargıdır. Nitekim, bildiğimiz biricik varoluş biçimi psişiktir. Tersine, öyle diyebiliriz ki, fiziksel varoluş sadece bir tümdengelimdir, çünkü maddeyi, ancak duygular yoluyla aktarılan psişik imgeleri kavrayabildiğimiz süre, bilebiliriz.

Bu basit, ama temel gerçeği unutmakla büyük bir hata yapıyoruz. Bir nevrozun, sebep olarak hayalden başka bir şeye dayanmaması, onun daha az gerçek bir şey olduğunu ifade etmez. Bir adam tutar da beni baş düşmanı görerek öldürüverirse, bu sırf bir hayal sonucu da olsa, ben ölmüş olurum ya. Öyle muhayyileler vardır ki, fiziksel şartlar kadar zararlı, tehlikeli olabilirler. Psişik tehlikelerin, salgınlardan ve depremlerden bile tehlikeli olduğuna inanıyorum. Orta çağlardaki veba ve çiçek salgınları bile, 1914'teki bazı fikir ayrılıkları, ya da Rusya'daki bazı siyasal ülküler kadar insan öldürmemiştir.

Dışta bir Arşimed noktası olmadığından, zihnimiz kendi varoluş biçimini kavrayamıyorsa da, yine de vardır. Psişe vardır, hatta varoluşun ta kendisidir.

Hayali kanseri olan hastamıza ne cevap vereceğiz şimdi? Şöyle diyeceğim «Evet dostum, gerçekten kansere benzer bir şeyin var senin, öldürücü, kötü bir şey, ama bu hayali olduğundan, bedenini öldürmeyecek senin. Sonunda ruhunu öldürecek. İnsanlarla olan bağlarını ve kişisel mutluluğunu zaten bozdu, hatta zehirledi, böylece, bütün psişik varlığını yutuncaya kadar gittikçe artacak. Artık sonunda insan olmaktan çıkacaksın, kötü, öldürücü bir kanser yarası haline geleceksin.»

Her ne kadar kuramsal zihni tabii ona kendi muhayyilesinin sahibi ve yapıcısı gibi telkinde bulunacaksa da, hastamız bu marazi muhayyi-

lesinin kendinin işi olmadığını elbette biliyor. İnsan gerçekten kanser olduğu zaman, kanserin kendi vücudunda olmasına rağmen, böyle kötü bir şeyin sorumlusu olduğuna hiçbir zaman inanmaz. Psişe söz konusu olduğunda sanki psişik şartlarımızı kendimiz yaratıyormuşuz gibi, hemen bir çeşit sorumluluk duyarız. Bu önyargının tarihi oldukça yenidir. Yakın zamanlara kadar, yüksek uygarlık seviyesine erişmiş kimseler bile, psişik etkenlerin zihin ve duygumuzu etkileyebileceğine inanıyordu. İnsanda bazı psikolojik değişmelere sebep olacak ruhlar, büyücüler, sihirbazlar, cinler, melekler, hatta tanrılar vardı. Eskiden kanseri olduğunu düşünen kişi, bunu bambaşka yorumlayabilirdi. Biri ona büyü yaptı, ya da cin çarptı sanabilirdi. Hiçbir zaman, böyle asılsız bir hayali kendi yarattığını düşünmezdi.

Nitekim, bu kanser fikrinin, kendiliğinden, bilinçle aynı olmayan, psişenin o bölümünden çıktığını düşünüyorum. Bilince kendini kabul ettiren bağımsız bir gelişme gibi görünüyor. Bilinç için bizim kendi psişik varlığımız denebilir, ama kanserin, bize bağlı olmayan, kendine özgü psişik varlığı vardır. Bu sözler gözlemlenebilen olguları tamamiyle açıklıyor gibi görünüyor. Bu duruma, bir çağrışım deneyi uygulayacak olursak, çok geçmeden, insanın kendi evinin efendisi olmadığını görürüz. Tepkileri, kendi başına buyruk olan güçler altında gecikecek, ortadan kaldırılacak, ya da yerine başka şeyler konacaktır. Bilinçle isteyerek yanıtlandırılması olanaksız, birtakım uyarıcı sözler olacaktır. Bunlar deney geçiren kimse için bile, ekseri bilinçdışı olan, içteki kendi başına buyruk unsurlarla yanıtlandırılacaktır. Bizim vakada, kanser fikrinin kökündeki psişik kompleksten gelen yanıtları bulacağız tabii. Bir uyarıcı söz, gizli kompleks ile ilgili bir şeye dokundu mu, *ego*[7] bilincinin tepkisi tedirgin olacak, hatta kompleksten gelen bir yanıt onun yerine geçecektir. Kompleks, *ego*'nun isteklerine karışabilen, başına buyruk bir varlık gibidir. Gerçekte, kompleksler kendi zihin hayatları olan ikinci derecede veya kısmî kişilikler gibi davranırlar.

Komplekslerin çoğunun bilinçten ayrılmasına sebep, bilincin geri iterek onlardan kurtulmayı tercih ettiği içindir. Ama öyleleri de vardır ki,

[7] Ego: Bilinçli zihnin merkezi.

önceden hiçbir zaman bilince gelmemişlerdir, bu yüzden istenerek geri itilmiş olamazlar Bilinçdışı zihinden çıkarlar, acayip, karşı konmaz kanılar ve içtepilerle bilinci kaplarlar. Bizim hastamız bu sınıftandır. Okumuşluğuna ve zekâsına rağmen onu bir türlü bırakmayan cin gibi bir şeyin çaresiz kurbanı olmuştur. Marazi fikrinin şeytansı gücüne karşı elinden hiçbir şey gelmiyordu. Her şeye rağmen habis bir ur gibi büyüyordu o. Bir gün, bu fikir ortaya çıkıvermiş, bir daha da ayrılmamıştı ondan; sadece kısa bazı aralar vardı.

Bu gibi vakaların olması insanların kendi bilinçlerinin farkına varmaktan niçin korktuğunu bir bakıma açıklıyor. Perdenin ardında gerçekten bir şey olabilir —kimbilir— böylece insanlar, bilinçlerin dışındaki öğeleri «dikkate alıp inceden inceye gözetmeyi» tercih ediyor. Çoğu kimsede bilinçdışının içinde olabilecek şeyler konusunda bir çeşit ilkel bir Desidemonia(*) var. Bütün tabii utanç, çekingenlik ve inceliğin ardında, bilinmeyen bir şey «Ruh tehlikeleri» korkusu var. Tabii, kişi böyle gülünç bir korkuyu kabul etmek istemez. Ama insan bu korkuyu duymakta haklı olduğunu anlamalıdır; tersine, bu çok iyi sebeplere dayanmaktadır. Kendimizin, ya da komşumuzun, durup dururken aklına bir fikir sarmayacağından, hiçbir zaman emin olamayız. «Çağdaş ve eski tarihten biliyoruz ki, bu fikirler oldukça tuhaftır, öyle tuhaftır ki, herkes onlarla bağdaşamaz. Bunun sonucu olarak bütün karşıkoyucular ne denli iyi niyetli ve makul olurlarsa olsunlar, ya diri diri yanarlar, ya kafalarını uçurturlar, ya da modern makineli tüfekle, yığınlarla ortadan kaldırılırlar. Bu gibi şeylerin uzak bir geçmişe ait olduğu fikriyle kendimizi yatıştıramayız. Yazık ki bunlar sadece şimdiki zamana değil, özellikle gelecek zamana ait gibi görünüyorlar, *Homo homini lupus*[8] acı ve her zaman, herkesçe bilinen, belli bir şeydir. İnsan bu bilinçdışı zihindeki kişisel olmayan güçlerden korkmada haklıdır. Kişisel işlerimizde ve normal şartlar altında hiçbir zaman, ya da hemen hemen hiçbir zaman ortaya çıkmıyorlar diye kendimizi mutluluk içinde sanırız, Ama öte yandan, insanlar, bir araya gelir de bir yığın oluştururlarsa, o zaman ortak insanın

(*) Desidemonia: Şeytana inanma.

8 Homo homini lupus: İnsan insanın kurdudur. Lâtince atasözü.

saklı duran güçleri —yığının bir bölümü durumuna gelinceye dek her insanda uyur duran canavarlar veya cinler— bağlarını koparırlar. Yığın insanı bilinçdışında, aşağı bir ahlâk ve zihin seviyesine iner; o seviye bilinç eşiğinin altında her zaman vardır, yığınla kışkırtılır kışkırtılmaz patlak vermeye hazır bir durumdadır.

İnsan psişesini sadece kişisel bir şey olarak görmek ve onu sadece kişisel açıdan anlatmaya kalkışmak bence büyük yanlıştır. Böyle bir açıklama yöntemi, kişinin ancak günlük uğraşlarına ve ilişkilerine uygulanabilir. Ama, örneğin beklenmedik ve oldukça olağanüstü bir olay gibi bir dert ortaya çıkacak olursa, hemencecik içgüdüsel güçler yardıma çağrılır, bu güçler hiç beklenmedik, yeni hatta garip görünürler. Bunlar kişisel nedenlerle açıklanamaz. Daha çok, güneş tutulması olaylarındaki paniklere benzeyen öldürücü şekilde patlak vermesini bir baba kompleksiyle açıklamak, tamamiyle yetersizdir.

Ortak güçlerin ortaya çıkıvermesiyle meydana gelen karakter değişimi hayret verici bir şeydir. Kibar ve aklı başında bir kimse, bir manyak, ya da bir yaban hayvanı olur çıkıverir. İnsanlar bunların sorumluluğunu hep dış şartlara yüklemeye eğilim gösterir, ama içimizde olmayan bir şey patlak vermez ki. Bir volkan üstünde yaşamakta olduğumuz bir gerçektir ve çevresindeki herkesi yok edebilecek bir patlamaya karşı korunması için insanın elinde hiçbir vasıta yoktur. Akla ve sağduyuya hitap etmek elbette iyi bir şey, ama dinleyicilerimiz, tımarhanelikse, ortak bir kriz geçiren bir yığınsa, elden ne gelir? Büyük ayrılık yoktur ikisi arasında, çünkü çılgın yığınlar; kişisel olmayan, karşı koyamayacakları etkiler altında hareket ederler.

Nitekim, makul vasıtaların baş edemeyeceği bir gücün ortaya çıkması için bir nevroz yeter. Kanser vakamız, insan akıl ve zihninin, en açık saçmalık karşısında ne kadar güçsüz kaldığını gösteriyor. Hastalarıma açık, fakat yenilmesi imkânsız saçmalığı, henüz anlaşılmayan, bir gücün ve anlamın belirtisi olarak görmelerini öğütlüyorum. Böyle bir vakayı ciddiye almanın, uygun bir açıklamasını aramanın daha etkin bir yöntem olduğunu tecrübeyle öğrendim. Ama bir açıklama marazi sonuca eşit bir varsayım ortaya çıkarırsa ancak, elverişli olur. Bizim vakamız bir istenç gücü ve telkinle karşı karşıya; bu, bilincin

karşısına koyabileceği herhangi bir şeye eşitten daha eşit. Bu nazik durumda, hastaya, son derece anlaşılmayacak bir şekilde de olsa, arazının arkasında, ama şöyle, ama böyle, gizlice icatlarda bulunduğunu ve onları desteklediğini telkin etsek kötü bir yöntem olur. Böyle bir telkin, mücadeleci ruhu o saat felce uğratır, maneviyatını bozar. Kompleksinin, bilinçli kişiliğine yönelmiş kendi başına buyruk bir güç olduğunu anlaması çok daha iyidir. Üstelik böyle bir açıklama, meseleyi kişisel nedenlere bağlamaktan çok daha iyi uyar gerçek duruma. Görünürde kişisel bir neden vardır, ama bu, bile bile olan bir şey değildir, sadece hasta buna uğramıştır.

Babil destanı Gilgameş'in küstahlığı ve *İvris*'i[9] tanrılara meydan okuduğunda, tanrılar kahramanın yasaya uygun tutkusunu kontrol altına almak için, gücü Gilgameş'inkine eşit bir adam yaratmışlardır. Hastamızın başına gelen de aynı şeydir; dünyayı zekâ ve akıl gücüyle düzenlemiş, ya da hiç olmazsa kendi kişisel yazgısını çizebilmiştir. Aklının amansız yasası her şeyi boyunduruğa almak istemiştir, ama bir yerde, doğa kaçmış ve hiçbir şekilde karşı konamayacak bir öç alma biçimiyle, kanser fikriyle geri gelmiştir. Acımak nedir bilmeyen, zalim bir boyunduruk altında tutmak için bilinçdışı zihin tarafından biçimlendirilmiştir bu ustaca araç. Bütün mâkul ülkülerine ve hele salt güçlü insan istencine olan inancına inebilecek en ağır darbedir bu. Böyle bir saplantı ve bencil güç amacı için aklını ve zekâsını kötüye kullanmaya alışmış bir kimsede doğabilir ancak.

Bununla birlikte, Gilgameş tanrıların öcünden kaçmıştır. Gözettiği uyarıcı düşler görmüştür. Bu düşler ona düşmanını nasıl altedebileceğini göstermiştir. Tanrıların kalmadığı ve hatta şöhretlerini yitirdiği bir çağda yaşayan hastamız da bu gibi düşler görmüş, ama bunlara kulak asmamıştır. Zeki bir adam, nasıl olur da düşleri ciddiye alabilir ki! Düşlere karşı sık görülen önyargı, genel olarak insan ruhunun önemsenmemesinin belirtilerinden ancak biridir. Aslında çok daha ciddi belirtiler vardır. Bilim ve tekniğin hayret verici bir şekilde gelişmesi karşısında, bilgelikten ve içgözlemden korkunç derecede yoksun kalmıştır. Dinsel

[9] Ivris: Yunanca Kültür anlamına gelir.

öğretimimizin ölümsüz bir ruhtan söz ettiği gerçek, ama özel bir tanrısal esirgeme olmasa, doğrudan doğruya sonsuz ilence uğrayacak psişe için, gerçek insan psişesi için, söyleyecek pek az tatlı sözü var. Psişenin genellikle önemsenmemesinin nedeni bir iki önemli unsura dayanır, ama biricik neden bu değildir. Oldukça yakın zamanlardaki gelişmelerden çok önce bilinçdışına yaklaşan her şeye karşı ilkel bir korku ve tiksinti vardı.

Bilinç başlangıcında herhalde güvenilmez bir şeydi. Oldukça ilkel toplumlarda bilincin ne kadar kolay ortadan kalktığını görüyoruz; «Ruhun tehlikeleri»nin biri, ruhun yitirilmesidir örneğin. Bu durum psişenin bir bölümünün yeniden bilinçdışı olmasıdır. Buna başka bir örnek de Germen *Sagasının*[10] *Berserk*[11] durumunda eşit olan *amok*[12] durumudur. Buna, birlikte yıkıcı toplumsal sonuçlar doğuran bir vecd durumu denebilir. Bayağı bir heyecan bile epey bir bilinç kaybına sebep olur. İlkel kişiler bu yüzden, çok kibar davranmaya çalışırlar, yavaş sesle konuşurlar; silahlarını yere bırakırlar, çömelirler, başlarını eğerler, avuç içlerini yukarı doğru çevirirler. Bizim kibar davranış biçimlerimiz bile, hâlâ olağan psişik tehlike karşısında dinsel bir davranış gibidir. Yazgıları, büyüsel bir iyi gün dileğiyle yatıştırmış oluyoruz. El sıkışırken sol elimizi cebimizde veya arkamızda tutmamız ayıptır. Fazla yatıştırıcı davranırlar. Büyük, yetkili kimselerin önünde çıplak başla eğiliriz, yani, birdenbire önüne geçemeyeceği bir öfkenin buyruğuyla davranabilecek kudretliyi yatıştırmak için, başımızı çıplak olarak sunarız. Savaş rakslarında ilkel kişiler öyle heyecana kapılırlar ki kan bile dökebilirler.

İlkeller psişik tehlikeler nöbet bekliyormuş gibi davranırlar ömürleri boyunca, tehlikeleri azaltmak için baş vurulan çareler ve yöntemler türlü türlüdür. Yasak bölgeler bu olgunun bir dış kanıtıdır. Sayısız tabular, inceden inceye, korku içinde gözetilen sınırlı, psişik bölgelerdir. Elgon tepesinin güney yamaçlarında yaşayan bir oymağa gitmiştim, büyük bir yanlış işledim. Ormanlarda sık sık karşıma çıkan ruh evlerini soracaktım, dereden tepeden konuşurken, ruh anlamına gelen *«Selelteni»* kelimesini kullanacak oldum. Herkes birden sustu, çok zor duruma düşmüşlerdi. Yavaş sesle söylenmesi için üstünde titizlikle durdukları bir kelimeyi yük-

[10] Saga: Eski İskandinav hikâyesi.

[11] Berserk: Çılgınca Savaşan vahşi kuzeyli Savaşçı.

[12] Amok: Çılgınca kana susama.

sek sesle söylemiş, pek tehlikeli bir durum yaratmıştım. Toplantıya devam edebilmek için konuyu değiştirmek zorunda kaldım. Bu oymaklar aynı zamanda hiç düş görmediklerini söylediler, düş görmek, başkanın, ya da sihirbaz hekimin ayrıcalığıydı. Sihirbaz hekim sonradan hiç düş görmediğini açıkladı çünkü artık bölge âmiri gelmişti. «İngilizler bu memlekete geleli artık düş görmüyoruz» dedi. «Bölge âmiri, savaş, hastalık, nerde yaşamamız gerektiği konusunda her şeyi biliyor.» Bu tuhaf sözler, düşlerin bir zamanlar en yüksek siyasal kılavuz, «Mungu»nun sesi olduğunu gösteriyordu. Bu yüzden, bayağı bir kimsenin düş gördüğünü söylemesi akıllıca iş olmazdı.

Düşler, Bilinmeyenin sesidir, yeni tasarılar, yeni tehlikeler, kurbanlar, savaş ve başka belâlı şeylerle durmadan tehdit eder. Afrikalı zencinin biri bir keresinde düşünde düşmanlarının onu tutsak edip diri diri yaktıklarını görmüştü. Ertesi gün akrabalarını çağırıp kendisini yakmaları için onlara yalvardı. Onlar ancak ayaklarını bağlayarak ateşe koymak şartıyla bunu kabul ettiler. Adam tabii sakatlandı, ama düşmanlarından da kurtulmuş oldu.

Bilinçdışının beklenmedik ve tehlikeli davranışlarına karşı koymak için birçok inanç ve törenler vardır. Düşün «tanrısal bir ses ve haberci» olmasına rağmen yine de tükenmek bilmez bir kaygı kaynağı olması ilkel zihni tedirgin etmemektedir. Bu ilkel olgunun belli kalıntılarını Yahudi peygamberlerinin psikolojisinde de görmekteyiz. Çoğu zaman sese kulak vermede duraklarlar. Hosea gibi dindar bir adamın Tanrının buyruğunu yerine getirmesi için bir fahişeyle evlenmesinin hiç de kolay olmadığını kabul edelim. İnsanlığın doğuşundan bu yana, ele avuca gelmeyen, bir başına buyruk (doğaüstü) etkiyi belli biçimler ve yasalarla sınırlamak için çok çalışılmıştır. Bu süreç, tarih boyunca, birtakım âyinler, müesseseler ve mezheplerle sürdürülmüştür. Son iki bin yıl içinde, Hıristiyan kilisesinin, bu etkilerle insan arasında, koruyuculuk ve aracılık görevini üstüne aldığını görüyoruz. Örneğin, Orta Çağ kilise yazılarında, düşlerde tanrısal bir içebakış olduğu açık, ama bu görüş pek desteklenmemektedir: Kilise bir vahyin gerçek mi, değil mi, olduğuna karar vermek hakkını saklı tutar. Kilise bazı düşlerin Tanrı'dan çıktığını kabul eder ve bunların bazılarının bir vahiy olabileceğini söylerse de düşlerle uğraşmaya pek hevesli

değildir, hatta onlara tamamiyle karşıdır. Böylece, yakın çağlarda yer alan zihin davranışlarındaki değişme, hiç olmazsa bu görüş açısından bir bakıma iyi karşılanmıştır, çünkü düşleri ve iç yaşantıları önemle dikkate alan eski içgözlemci davranışın cesaretini kırmıştır.

Kilisenin dikkatle ördüğü birçok duvarı yıkan protestanlık, bireysel vahyin ayırıcı ve başka başka inanç doğurucu sonucuna uğramıştır hemen. Dogmatik çit kaldırılınca ve âyin törenleri yetkinliğini yitirince, insan, Hıristiyan ve putperest dinsel yaşantının eşsiz özü olan bir dogma ve âyin kurallarının koruması olmaksızın, bir iç yaşantıyla karşı karşıya gelmiştir. Protestanlık dogmanın bütün inceliklerini yitirmiş, mes âyini, günah çıkarma, âyinlerin büyük bir kısmı ve rahiplik zâhitliği önemini kaybetmiştir.

Bu sözler, ne bir değer yargısıdır ne de öyle olmak niyetindedir, bunu açıkça söylemem gerek. Ben sadece olguları açıklıyorum. Bununla birlikte, Protestanlık, kilisenin kaybolan yetkisi yerine Kitab-ı Mukaddesin yetkisini koymuştur. Ama tarihin gösterdiği gibi, Kitab-ı Mukaddesin bazı bölümleri türlü türlü açıklanabiliyor. İncil'in bilimsel eleştirmesi de, kutsal yazıların tanrısal yönünü belirtmekte pek yardımcı olmamıştır. Bilimsel aydınlanma dedikleri şeyin etkisi altında kültürlü kimselerin çoğu, ya kiliseden ayrılmış, ya da ona karşı tamamiyle ilgisiz kalmıştır. Bunlar sadece tatsız birtakım akılcılar veya nevrotik aydınlar olsaydı yitirilen şey o kadar esef edilecek bir şey olmazdı. Ama bunların çoğu dindar kişilerdir. Ne var ki bugünkü inanç biçimleriyle uyuşamamaktadırlar. Böyle olmasaydı, oldukça okumuş, Protestan sınıfları üstünde Buchman hareketinin önemli etkisi açıklanamazdı. Arkasını kiliseye çeviren Katolik, çoğu zaman ateizme gizli veya açık bir eğilim gösterir, Protestan ise mümkünse bir mezhebe katılır. Katolik kilisesinin mutlakiyetçiliği aynı derecede mutlak bir olumsuzluk gerektiriyor gibi, oysa Protestanlık rölativizmi birtakım değişmelere müsaade etmektedir. Hıristiyanlık tarihine fazla girdiğim düşünülebilir, buna sebep, sadece, düşe ve bireysel iç yaşantısına karşı olan ön yargıyı anlatmaktır. Bu sözleri bizim kanserli hastamızla aramızda geçen konuşmanın bir bölümü de olabilirdi. Musallat fikrini bir patolojik saçmalık olarak hor görmeyip ciddiye almasının daha iyi olacağını söyledim ona. Ama ciddiye almak demek

bunu bir çeşit teşhis gibi kabul etmek, gerçekten varolan bir psişede kansere benzer marazi bir gelişme biçiminde derdin ortaya çıktığını söylemek olacaktı. «Ama» diye soracak tabii «bu marazi gelişme de ne?» Bense «Bilmiyorum» diyeceğim, çünkü gerçekten bilmiyorum. Her ne kadar önce de söylediğim gibi bunun ödünleyici ve tamamlayıcı bir bilinçdışı gelişmesi olduğuna şüphe yoksa da, özel niteliği ve içindekiler konusunda hiçbir şey bilinmiyor. Bilinçte bulunmayan şeylere dayanan bilinçdışı zihnin kendiliğinden tezahürüdür bu.

Hastam musallat fikrin kökünü teşkil eden şu bilinçdışının içine nasıl gireceğimi merak etmekte. Onu afallatma pahasına, gerekli bilgiyi düşlerinden elde edeceğimizi söylüyorum. Bu düşleri, sanki akıllı, amaçlı ve kişisel bir kaynaktan çıkıyormuş gibi ele alacağız. Bu tabii iddialı bir varsayım. Aynı zamanda bir macera da, çünkü hâlâ sayısı oldukça kabarık çağdaş psikolog ve filozoflarca varolduğu yadsınan gözden düşmüş bir şeye büyük önem vermiş olacağız. Kendisine yöntemimi anlattığım ünlü bir antropolog, şu tipik sözleri söyledi bana: «Hepsi güzel, güzel ya, tehlikeli,» Evet, tehlikeli olduğunu kabul ediyorum, bir nevroz kadar tehlikeli. Bir nevrozu iyi ederken tehlikeyi göze almak gerekiyor. Tehlikesiz bir iş, çok iyi biliriz ki etkin olmaz. Kanseri ameliyatla tedaviye kalkmak da tehlikeli, ama onsuz da olmaz. Daha iyi anlaşılsın diye hastalarıma psişeyi, üstünde ince yaraların açılabileceği nazik bir beden gibi görmelerini sık sık söyleyesim gelir. Psişe tahayyül edilemez; bu yüzden havadan daha belirsiz, ya da birtakım mantık kavramlarının aşağı yukarı, bir felsefi sistemidir diye düşünen önyargılı inanç öyle geniş ki, insanlar içindeki bazı şeylerin farkında olmadığı süre onların var olmadığını düşünür. Bilinçdışında, güvene ve güvenilir psişik bir göreve inanılmadığı gibi, düşler gülünç şeyler olarak görülmektedir. Bu koşullar altında ileri sürdüklerim büyük kuşkular uyandırmaktadır. Düşlerin belirsiz hayaletlerine karşı insanın uydurmadığı düşünce kalmamıştır.

Bununla birlikte, yine de, derin incelemeye girmeden, varlığı, çağrışım deneyiyle de tesbit olunabilecek aynı çatışma ve kompleksleri görüyoruz. Üstelik bu kompleksler, varolan nevrozun bütünden ayrılmaz bir bölümünü meydana getirmektedir. Bu bakımdan düşlerin, çağrışım deneyi kadar, bize bir nevrozun içindeki şeyler üstünde bilgi vereceğine

inanmakta haklıyız. Aslında daha da çok şey verir. Araz, toprak üstündeki bitki sapıdır, bitkinin aslı toprak altına kök salmıştır. Kök bir nevrozun içindekileri gösterir; komplekslerin, arazların ve düşlerin döl yatağıdır. Hatta düşlerin, psişenin toprakaltı süreçlerini dakiklikle gösteren ayna olduğuna inanmakta da haklıyız. Oraya varırsak, hastalığın gerçekten «kökü»ne inmiş oluruz.

Niyetim nevrozların psikopatolojisine girmek olmadığından, düşlerin psişenin bilinmeyen iç olgularını nasıl açığa çıkardığını ve bu olguların neler olduğunu göstermek için başka bir örnek daha alacağım. Düşgören pek zeki ve kültürlü, okumuş bir kimsedir. Nevrotikti, bana gelmesinin sebebi nevrozunun kendini ezer bir hal aldığı, yavaş yavaş, şaşmadan maneviyatını tehlikeye düşürdüğü içindi. İyi ki, zihin bütünlüğü bozulmamıştı, zekâsını rahatça kullanabiliyordu. Bu yüzden, ona düşlerini gözlemleyip, yazmak görevini verdim. Düşler analiz edilmiyor ve kendisine açıklanmıyordu, çok sonra ancak başladık analize. Şimdi açıklayacağım düşler, hiçbir etki altında kalmadan tabii bir olay dizisi izliyor, hastam Analitik Psikoloji okumuş filan değildir.

Bu düş serisi, 400'den çok düşü içine aldığından, bütünü üstünde size bir fikir veremem; bu düşlerin 74'ünü seçip yayımladım, bunlarda acayip bir dinsel ilgi saiki vardı. Düşgörenin katolik bir eğitim görmüş olduğunu da söylemeliyiz, ancak şimdi ne kiliseye gidiyor, ne de dinsel sorunlarla ilgili. Biri tutar da ona her hangi bir dinsel görüş yamamaya kalkarsa, bayağı şaşıracak olan şu aydın bilimcilerdendi. Bilinçdışı zihin, bilince bağlı olmayan psişik bir varlıktır diye ileri sürülürse, bizim düşgörenimizin vakası gibi bir vaka pek ilginç olur, ancak bazı düşlerin dinsel karakteri konusundaki fikrimizde yanılmıyorsak. Sadece bilinçli zihin üstüne önem verilir de, bilinçdışının kendi bağımsız bir varlığı olduğu kabul olunmazsa, düşün, gereçlerini gerçekten bilincin içindekilerden mi türettiğini ortaya çıkarmak gerekir. Olgular bilinçdışını içine alan varsayımdan yana çıkarsa, insan düşleri, bilinçdışı zihnin dinsel eğilimleri bakımından bir bilgi kaynağı olarak ele alabilir.

İnsan, düşlerin, bizim anladığımız anlamda açıktan açığa dinden söz etmesini bekleyemez. Bununla birlikte, 400 düş içinde, açıktan açığa dinle ilgili iki düş var. Şimdi size düşgörenin kendisinin kaleme aldığı düşü veriyorum.

Tiyatrodaymış gibi birçok ev var; bir çeşit sahne dekoru. Biri Bernard Show'un adını söylüyor. Aynı zamanda biri oynanacak oyunun uzak bir gelecekte geçtiğini söylüyor. Evlerin birinin üstünde bir levha var, üstünde şunlar yazılı:

Bu Evrensel Katolik kilisesidir.
Efendimizin Kilisesi.
Kendilerini Tanrının araçları olarak görenler içeri girebilirler.

Aşağıda da küçük harflerle:

Kilise İsa ile Paul tarafından kurulmuştur. Sanki bir firma eskiden beri sürüp gelen şöhretiyle övünüyormuş gibi.

Dostuma: «İçeri girip bir bakalım» diyorum. O: «anlamıyorum bir türlü, dinsel duygu sahibi olmak için neden bir araya gelinmesi gerektiğini» diye cevap veriyor. Ben: «Sen bir Protestansın, hiçbir zaman anlamazsın.» diyorum. Kadının biri başıyla doğruluyor. Derken kilisenin duvarına asılı bir afiş gözüme çarpıyor.

Üstünde şu yazılı:

Askerler!

Tanrının kudreti altında olduğunuzu duyduğunuz zaman ona doğrudan doğruya hitap etmekten kaçının. Tanrı sözlere kanmaz. Aynı zamanda kendi aranızda Tanrının sıfatlarını tartışmaya kalkmamanızı özellikle öğütleriz. Değerli ve önemli hiçbir şey dille anlatılamayacağından, bu uğraş boşuna olur.

İmza: Papa (bir isim var, ama çıkarılabilecek gibi değil).

Şimdi kiliseye giriyoruz. İçerisi kiliseden çok camiye benziyor, hatta Ayasofya'yı andırıyor. İskemle filan yok, bu çok hoş bir mekân duygusu uyandırıyor insanda. Resim de yok. Sadece duvarlarda çerçeveli cümleler var (tıpkı Ayasofya'daki gibi). Bu cümlelerden biri şöyle «Velinimetinize yaltaklık etmeyin!» Beni başıyla doğrulayan kadın ağlamaya başlıyor ve «Başka yapacak ne kalıyor ki» diyor. Ben: «Bence çok doğru» diyorum, ama kadın ortadan kayboluyor. İlkin görüşü kapayan bir sütunun tam önünde duruyorum, derken durduğum yerden ayrılıyorum ve önümde bir insan kalabalığı görüyorum. Ben onlardan değilim, yapayalnız duruyorum. Ama onları iyi görüyorum, yüzlerini de görüyorum. Şöyle diyorlar: «Tanrının kudreti altında olduğumuzu itiraf ediyoruz. Cennet kendi içimizdedir» Bunu üç kere törenle söylüyorlar. Derken org Bach'ın bir fügünü çalıyor, koro da şarkı söylüyor, bazan şu sözler tekrarlanıyor; «Geri kalan her şey kâğıttan ibaret», yani canlıymış gibi bir izlenim yaratmıyor.

Müzik bitince törenin ikinci bölümü başlıyor, ciddi işler görüşüldükten sonra topluluğun eğlendiği öğrenci toplantılarında olduğu gibi. Durgun ve olgun insanlar var. Biri gidip geliyor, ötekiler aralarında konuşuyor, birbirlerine hoş

geldin diyorlar. Piskoposluk okulundan şarap ve başka içecek şeyler dağıtılıyor. Şerefe kaldırılıyormuş gibi kilisenin gelişmesi için dileklerde bulunuluyor ve bir radyo hoparlöründen çıkan bir caz melodisi şu nakaratı tekrarlıyor: «Charles da katıldı oyuna». Sanki cemiyetin yeni bir üyesinin duyduğu zevk, bu icra ile ifade olunacakmış gibi. Bir rahip açıklıyor bana: «Bu oldukça havai eğlenceler resmen doğru bulunmakta ve kabul edilmektedir. Kendimizi biraz Amerikan yöntemlerine uydurmalıyız. Bizdeki gibi büyük kalabalıklarla uğraşacaksınız, bu kaçınılmaz bir şey. Bununla birlikte belirli bir biçimde perhiz karşıtı bir eğilimi benimsemediğimize göre, prensip bakımından Amerikan kiliselerinden ayrılıyoruz.» Bunun üzerine büyük bir ferahlık duygusuyla uyandım.

Bildiğiniz gibi düşlerin fenomenolojisi üstüne birçok eser var, ama bunların psikolojisiyle ilgilenen pek az kişi bulunur. Bunun açık nedeni, bu işin çok nazik ve tehlikeli olması. Freud, psikopatoloji alanında edindiği görüşlerin yardımıyla düş psikolojisinin giriftliğini açıklamak için büyük çaba gösterdi. Bu işe girişmesindeki cesarete hayran olmakla birlikte yöntem ve sonuçlarıyla uyuşamıyorum. Freud, düşü, arkasında bir şeyin inceden inceye gizlendiği bir cephe gibi görüyor sadece. Nevrotiklerin hoş olmayan şeyleri sakladıklarına şüphe yok, belki de tıpkı normal insanlar kadar saklıyorlar. Ama bu kategorinin, düş gibi normal ve dünya çapındaki bir fenomene uygulanıp uygulanamayacağı sorunu çok önemli. Bir düşün göründüğünden başka birşey olduğunu hiç sanmıyorum. Bana kalırsa, ben, başka bir Yahudi eserine, Talmud'a baş vuracağım; şöyle diyor Talmud: «Düş kendi kendini açıklar.» Yani ben düşü olduğu gibi kabul ediyorum. Düş öyle zor, öyle karmaşık bir konu ki, olabilecek hileli yanları üstünde tahminlerde bulunmaya kalkışamıyorum. Düş doğal bir olaydır, bizi yanıltacak hileli bir şey olduğunu düşünmemiz için hiçbir sebep göremiyorum. Düş, bilinç ve istenç büyük çapta söndüğü zaman ortaya çıkmaktadır. Nevrotik olmayan, doğal bir sonuç gibi görünüyor. Üstelik, düş sürecinin psikolojisi hakkında o kadar az şey biliyoruz ki, açıklarken, düşün içine yabancı unsurlar sokarken, çok, ama pek çok dikkatli olmalıyız.

Bütün bunlardan dolayı, bence yukardaki düşün konusu gerçekten din, niyeti de bu. Düş ayrıntılı ve tutarlı olduğundan belli bir mantık ve niyet gösteriyor, yani düşün içindekilerde doğrudan doğruya ifadesini bulan, bilinçdışındaki bir nedenle harekete gelmiş oluyor.

Düşün birinci bölümü Katolik kilisesi lehine ciddi bir açıklama. Belli bir Protestan görüşü, din bireysel bir yaşantıdır görüşü, düşgörence benimsenmiyor. İkinci, daha da acayip bölümü, kilisece kesinlikle bir dünya evi görüşüne uygulanmaktadır, sonra da, gerçek kilisece desteklenmeyecek olan perhiz karşıtı eğilim lehine bir açıklamadır. Ama düşgörenin perhiz karşıtı rakibi bunu bir ilke durumuna getiriyor. Ruhanî bir anlam vermek ve manevîleştirmek, açıktan açığa Hıristiyan ilkeleridir, buna karşı her türlü direniş kâfir bir putperestliğe düşmek olur. Hıristiyanlık hiçbir zaman dünyevî olmamıştır, şarap ve ekmekle başı hoş olmamıştır, caz müziğinin dinsel törene sokulmasının özellikle iyi olup olmayacağı pek şüphelidir. Gezinerek, oldukça Epikürcü bir üslubla birbirleriyle tartışan «Durgun ve olgun» kimseler, insana, çağdaş Hıristiyanlık için tatsız, Antikitenin bir felsefi ülküsünü hatırlatıyor. Birinci bölümde olsun, ikinci bölümde olsun kitlelerin üstünde durmaktadır.

Böylelikle Katolik kilisesi, her ne kadar kuvvetle tavsiye olunuyorsa da, aynı zamanda temel bir Hıristiyan davranışıyla bağdaşmayacak garip bir putperest görüş de var. Sanki bir «Gemütliche»[13] hava içinde saklı tutulmakta ki, bu hava içinde tehlikeli çelişkilerle, silik bir kalıp birbirine karışıyor. Tanrıyla bireysel bağ, Protestan görüşü, yığın örgütü ve buna tekabül eden dinsel bir duygunun altında eziliyor. Kalabalık üstünde durmak ve putperest bir ülküye atıf, Avrupa'da gerçekten yer alan şeylere acayip paralelliklerdir. Herkes çağdaş Almanya'daki putperestliğe şaşıp duruyordu, çünkü kimse Nietzsche'nin Diyonizos yaşantısının nasıl açıklanacağını bilmiyordu. Nietzsche, bilinçlerinde Diyonizos'un Germen yeğeni Wotan'ın, Büyük Savaş boyunca gelişen, ilerde ortaya çıkacak Almanların, binlercesinden, milyonlarcasından biriydi. O zaman tedavi ettiğim Almanların düşlerinde, Wotan başkaldırmasının gelmekte olduğunu açıktan açığa gördüm ve 1918'de, bir makalemde, Almanya'da meydana gelmek üzere olan yeni gelişmenin özelliğini gösterdim. Bu Almanların hiçbiri *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ü incelemiş değillerdi, sonra putperest kurbanlar kesmeye başlayan gençler Nietzsche'nin yaşantısını tabii bilmiyorlardı. Bu yüzden tanrılarına Diyonizos değil, Wotan dediler, Nietzsche'nin hayat hikâyesindeki yadsınamayacak kanıtlar, esas

[13] Gemütliche: Ferah, rahat.

tanrının Wotan olduğunu gösteriyor, ama Nietzsche, kendisi bir filolog olduğundan ve ondokuzuncu yüzyılın 70 ve 80 yıllarında yaşadığından tanrısına Diyonizos dedi. İki tanrı arasında, gerçekten ortak yanlar çok.

Hemen susturulan Protestan dosttan başka, hastanın bütün düşü içinde toplumsal duygu, yığın dini ve putperestliğe karşı bir davranış yok görünürde. Dikkatimizi çekmesi gereken acayip bir olay var sadece: bu, ilkin Katolikliğin övülmesini destekleyen, derken «Başka yapacak ne kalıyor ki» diye ağlayan ve bir daha gözükmemek üzere kaybolan kadın var.

Kim bu kadın? Düşgören için belirsiz, tanımadığı biri; ama o düşü gördüğünde —onu daha önceki düşlerinde gördüğünden— Bilinmeyen Kadın diye onu bekliyordu.

Bu figür erkeklerin düşlerinde büyük rol oynadığından buna teknik bir terim olan, «anima» diyorum, çünkü ta eski çağlardan beri mitoslarda aynı beden içinde, erkek ve kadının birlikte yaşadığı fikri görülmektedir. Bu psikolojik sezgiler genellikle tanrısal çift, tanrısal Syzgia[14] ya da yaratıcının hünsa niteliği fikriyle belirmiştir. Ama Kingsfor'dun yaşam-öyküsü yazarı Edward Maitland, *Tanrının iki cinsiyetli niteliği üstünde*, günümüzdeki bir iç yaşantısını anlatır, sonra hünsa ve çifte cinsiyetli iç insanlardan (bu homo adamicus'tur) bahseden bir hermetik felsefe[15] var. *Hermetis Tractat us Aureus*'un bir Orta Çağ açıklayıcısı, bu iç insan, «erkek biçiminde görünürse de, daima Havva'yı birlikte taşır, yani kadını bedeninde gizlidir» demektedir.

Anima bir erkek vücudundaki dişi genler azınlığının psişik bir suretidir herhalde. Aynı figür bir dişi bilinçdışının imgeleri arasında görülmediğine göre, bunun böyle olma olasılığı daha çoktur. Bununla birlikte, eşit bir rol oynayan mütekabil bir figür vardır, bu bir kadın imgesi değil, bir erkek imgesidir bu kez. Kadın psikolojisindeki bu erkek figürüne animus denmiştir. Her iki figürün tipik belirtilerine animosity[16] denegelmiştir. Anima mantıksız davranışlara sebep olur, animus ise ortaya insanı kızdırıcı konular, makul olmayan fikirler atar. Bunların ikisi de düşlerde

---

[14] Syzgia: Gnostisizmde, insanın erkek, kilisenin de dişi olarak bir çift meydana getirmeleri.

[15] Hermetik felsefe: Simya ve büyüyle ilgili felsefe.

[16] Animosity: Düşmanlık.

sık sık ortaya çıkan figürlerdir. Genel olarak bilinçdışını kişileştirirler, ona acayip, hoş olmayan, sinirlendirici niteliğini verirler. Bilinçdışının kendi başına böyle olumsuz nitelikleri yoktur. Bunlar ancak bu figürlerle kişileştirildiği ve bilinci etkilemeye başladığı zaman ortaya çıkarlar. Sadece kısmi kişiler olduklarından, ya aşağı seviyede bir kadın, ya da aşağı seviyede bir erkek niteliğindedirler, sinirlendirici etkileri bundan ileri gelmektedir. Bunu yaşayan bir erkek, nedeni belirsiz davranışların elinde olur, kadınsa münakaşacı olur ve konudışı düşünceler atar ortaya.

Animanın kilise düşüne tamamiyle olumsuz tepkisi, düşgörenin kadınsı yanının, bilinçdışı yanının davranışıyla uyuşmadığını gösteriyor. Bu uyuşmazlık duvardaki şu cümleden çıkıyor: «Velinimetinize yaltaklık etmeyiniz» ki bununla düş gören aynı fikirdedir. Cümlenin anlamı oldukça açık, öyle ki insan kadının bu yüzden kaygı içine niye düştüğünü anlayamıyor. Bu esrara daha fazla girmeden önce, şimdilik, düşte bir çelişme olması, pek önemli bir azınlığın canlı bir protestoyla sahneyi terk etmesi ve daha sonraki işlere aldırmaması olgusuyla yetinmemiz gerek.

Böylece, düşten anlaşıldığına göre, düşgörenin zihninin bilinçdışı işlemesi katoliklikle putperest bir yaşama zevkini tam olarak uzlaştırmaktadır. Bilinçdışının ortaya çıkardığı, belli ki bir görüş veya kesin bir düşünce ifade etmiyor daha çok bir zihinle tartma eylemini dramatik olarak ortaya koyuyor. Bu belki şöyle de ifade edilebilir: «Nedir kuzum şu din meselesi? Katoliksin sen, öyle değil mi? Yetmez mi bu? Ama perhize gelince, kilise bile buna biraz uymak zorunda, filmler, radyo, ruhani beş çayı filan falan niçin içilmesin kilisede; biraz şarap, neşeli arkadaşlarla?» Ama gelgelelim gizli bir sebepten eski düşlerinde gördüğü, acayip gizemli kadın, büyük hayal kırıklığına uğramış gibi oradan ayrılıp gidiyor.

Ben animanın halinden anladığımı itiraf etmeliyim. Tabii, uzlaşma pek ucuz ve üstünkörü oluyor, ama bu onun kendisine büyük şey ifade etmediği, birçok insanın özelliği olduğu gibi, düşgörenin de özelliğiydi. Din hastamı kaygılandırmıyordu, hiçbir zaman, hiçbir şekilde kaygılandırmayacağı belliydi. Ama bana pek önemli bir yaşantı yüzünden gelmişti. Çok akılcı ve okumuş bir kimse olduğundan nevrozun ve maneviyatını kıran güçlerin karşısında zihinsel davranışının ve felsefesinin onu

tamamiyle terkettiğini görmüştü. Bütün dünya görüşlerinde, kendini yeter derecede kontrol altına alabilmeye yarayacak bir şey bulamamıştı. Kendi şimdiye dek benimsemiş olduğu kanılar ve ülküler tarafından terkedilmiş bir insan durumundaydı tıpkı. Bu gibi durumlarda hastanın çocukluk dinine dönmesi ve onda kendine yarayacak bir şeyler bulmaya çalışması çok görülen şeylerdendir. Bununla birlikte bu, eski dinsel inançlarını canlandırmak için, bilinçli yapılmış bir girişim veya alınmış bir karar değildi. Sadece düşünde görmüştü; yani bilinçdışı, dini konusunda acayip bir açıklamada bulunmuştu. Sanki. Hıristiyan bilincinin ezeli düşmanı beden ve ruh, çelişkili niteliklerini acayip bir biçimde hafifleterek anlaşmışlardı. Ruhanilik ve dünyevilik, beklenmedik bir durgunluk içinde birleşiyor. Sonuç oldukça acayip ve gülünç. Ruhun amansız ciddiyeti, şarap ve gül kokan bir antikite kıvancı ile tehlike altına girmiş görünüyor. Düş, elbette ki ruhani ve dünyevi bir hava yaratıyor, bu ahlâksal çatışmanın keskinliğini körletiyor ve bütün zihnin acısını ve felâketini unutkanlık ülkesine gönderiyor.

Bu bir isteğin yerine getirilmesi idiyse, tabii bilinçli bir davranış olacaktı, çünkü hasta da nitekim bunda çok ileri gitmişti. Bunun da bilincine varmış değildi, çünkü şarap en tehlikeli düşmanlarından biriydi. Tersine, düş, hastanın ruhsal durumunun tarafsız bir açıklamasıdır. Dünyevilik ve topluluk içgüdüleriyle bozulmuş, soysuzlaşmış bir dinin manzarasıdır. Tanrısal yaşantının numinosum'u yerine, dinsel bir duygululuk vardır. Canlı gizemini yitirmiş bir dinin iyi bilinen bir özelliğidir bu. Böyle bir dinin yardımda bulunamayacağı, ya da herhangi başka bir ahlâksal etkisi olamayacağı kolayca anlaşılır.

Her ne kadar daha olumlu bir nitelikte bazı başka cepheler, belli belirsiz görülebiliyorsa da, düşün genel görünüşünün hoş olmadığına şüphe yok. Düşlerin tam olumlu, ya da tam olumsuz olması çok az görülür. Genel olarak iki cephesi vardır, ama tabii biri ötekinden daha güçlüdür. Böyle bir düş dinsel davranış sorununu ortaya çıkarması için, psikologa yeter derecede gereç sağlamaktadır. Bu düş elimizdeki biricik düş olsaydı, iç anlamını açığa çıkarmayı umut edemezdik pek, ama seri düşlerimiz arasında tuhaf bir dinsel sorun gösteren birçok düş var. Elimden geldiği kadar ben, hiçbir zaman, tek bir düşü başlı başına incele-

mem. Genel olarak bir düş, bir seri düşe aittir. Bir düzen üzere, uykuyla ara veriliyorsa da, bilinçte bir süreklilik vardır, muhtemelen bilinçdışı işler de bir süreklilik durumundadır, hatta bilinçteki süreklilikten daha da süreklidir belki. Her neyse, benim deneyimlerime göre düşlerin, bilinçdışı olaylar zincirindeki, gözle görülür bağlar olduğunu sanıyorum. Düşün daha derin sebepleri sorusuna ışık tutmak istiyorsak, düş serisine dönmemiz ve bu düşün 400 düşlük uzun zincirin neresinde bulunduğunu ortaya çıkarmamız gerekir.

Bizim düşün korkunç, acayip bir nitelikte iki düşün arasına sıkışmış olduğunu görüyoruz, önceki düşte bir kalabalık toplanıyor, acayip bir tören yer almakta, muhtemelen büyüsel nitelikte, amaç da «Şebek'in yeniden yapılması». Sondaki düşte de aynı konu var: Büyüsel bir yöntemle hayvanların insan haline değişmeleri.

Düşlerin ikisi de hasta için son derece ürkünç ve tatsız, Oysa kilise düşü belli ki yüzeyde hareket ediyor ve başka şartlar altında bilinçli olarak da düşünülebilecek fikirler ortaya atıyor, bu iki düş tuhaf ve birbirlerinden ayrı özellikte, yarattığı duygusal etki de öyle ki, düşgören elinden gelse, bunları önleyecek. Nitekim ikinci düşün metni aynen şöyledir: «insan kaçarsa, her şey bitti demektir» Bu sözler Bilinmeyen Kadının sözleriyle uyuşuyor: «O halde her şey bitti». Bu sözlerden şunu çıkarıyoruz: kilise düşü, çok daha derin anlamlı düş düşüncelerinden kaçmaya bir girişimdi. Bu düşünceler, önceki ve sonraki düşlerde düzme olarak görülüyor.

II

Dogma ve Doğal Semboller

Bu düşlerin birincisi kilise düşünden önceki bir maymunun yeniden yapılması törenini işlemekte. Bu noktayı gerektiği gibi açıklamak çok ayrıntı gerektirir. Bu yüzden sadece şunu söyleyeyim ki, «maymun» terimi, zihinsel bir davranış uğruna tamamiyle ihmale uğramış olan, düşgörenin içgüdüsel kişiliğini göstermektedir. Bunun sonucu, içgüdüleri onu altetmiş, zaman zaman karşı konamayacak patlamalar halinde ona saldırmıştır. Maymunun «yeniden yapılması», bilinç silsilesinin çerçevesi içinde içgüdüsel kişiliğin yeniden yapılmasıdır. Böyle bir yeniden yapılma, ancak, bilinçli davranışta önemli değişikliklerle birlikte yer alırsa, mümkün olur. Hasta tabii bilinçdışının eğilimlerinden korkuyordu, çünkü o ana kadar bu eğilimler kendilerini çok uygunsuz biçimlerde göstermişlerdi. Bunu izleyen kilise düşü, bu korkudan bir kilise dininin barınağında yer bulma çabasıdır «Hayvanların insanlara değişmesi» konusundaki üçüncü düş, tabii birinci düşün konusunu sürdürüyor, yani maymun sadece, sonradan bir insan yapılmak üzere yeniden yapılmaktadır. Yeni bir varlık olacaktır, yani hasta şimdiye kadar parçalanmış içgüdüselliğin yeniden bütün haline gelmesiyle önemli bir değişikliğe uğrayacak, böylece yeni bir adam olacaktır. Çağdaş zihin, ihtiyar adamın ölümü, yenisinin yapılması, ruhsal yeniden doğuş ve buna benzer eski moda mistik saçmalıklardan söz eden şu eski gerçekleri unutmuş durumda. Günümüzün bir bilimcisi olan hastam, bu gibi düşüncelerden kurtulamadığı zaman kaç kere ne yapacağını şaşırmış. Aklını yitirmekten korkmuş, oysa iki bin yıl önceki adam bu gibi düşleri hoş karşılar ve büyüsel bir yeniden doğuş ve hayatın bir yenilenmesi umuduyla sevinirdi. Ama bizim çağdaş davranışımız boş inanç sislerine, Orta Çağı'm ve ilkelliğin saflığına dönüp bakarak şişiniyor ve rasyonel bilincin, gök tırmalayan alt katlarında bütün canlı geçmişi taşıdığını unutuyor. Sözünü ettiğimiz bu alt katlar olmasa zihnimiz havada askıda kalır. Elbette sinirli olur. Zihnin

gerçek tarihi birtakım bilgiç kitaplarda değil, herkesin canlı zihin organizmasında gizlidir.

Bununla birlikte, yenilenme fikrinin, çağdaş bir zihinde kolayca şok etkisi uyandırabilecek biçimlere girdiğini sanmayalım. «Yeniden doğuş»un bize göründüğü şekli ile düşlerde tasvir edildiği şekli arasında bağ kurabilmek imkânsız değilse de, doğrusu güçtür. Garib ve beklenmedik bir değişim üstünde bilgi vermeden, daha önce sözünü ettiğim öteki düşe, açıktan açığa dinsel olduğu belli olan düşe dikkatimizi çevirmek gerek.

Kilise düşü, düş serisinin oldukça ilklerindendir, oysa şu düş, sürecin son evrelerine ait:

Düşün tamamı şöyledir:

Kutsal bir eve giriyorum. Evin adı İçsükûn veya nefse dönüş evi. Arka planda, dört piramidimsi nokta var; bunlar belli bir şekilde düzenlenmiş, birçok mum yanıyor. Evin kapısında yaşlı bir adam ayakta duruyor. Girenler var, konuşmuyorlar ve düşüncelerini bir noktada toplayabilmek için çoğu zaman kıpırdamadan duruyorlar. Kapıdaki yaşlı, eve gelen ziyaretçiler için şu sözleri söylüyor: «Buradan çıktıklarında artık temizdirler.» Derken eve giriyorum, tamamiyle zihnimi topluyorum. Bir ses şöyle diyor: «Yapmakta olduğunuz tehlikelidir. Kadın imgesinden kurtulmak için ödenen bir vergi değildir din; çünkü bu imge elzemdir. Dini ruhsal hayatın öteki yanı yerine kullananlara yuh olsun! Yanılgı içindedir onlar, lânetlenecektirler. Din başka bir şeyin yerine konulan bir şey değildir, ruhun başka her faaliyetine ilave olunan en son başarıdır. Hayatın olgunluğundan dinini doğuracaksın, ancak o zaman kutsanacaksın». Bu son cümleyle birlikte, belli belirsiz bir müzik duyulmaya başlıyor, bir org basit bir hava çalıyor, bana biraz Wagner'in «Ateş Büyüsü»nü hatırlatıyor. Evden ayrılırken, alev alev yanan bir dağ görür gibi oluyorum ve kanmak bilmez bir ateşin kutsal bir ateş olduğunu duyuyorum.

Hasta, düşün büyük etkisi altında bulunuyor. Bu onun için kutsal ve büyük anlam taşıyan bir yaşantı; hayata ve insanlığa karşı davranışında tam bir değişiklik yaratan yaşantılardan biri.

Düşünün kilise düşüne paralel olduğunu görmek güç değil. Sadece kilise «Kutsal ev» ve «nefse dönüş evi» oluyor bu kez. Katolik kilisesinin törenleriyle veya başka bilinen sıfatlarıyla ilgisi yok gibi, sadece mumlar

var yanan, bunlar muhtemelen katolik ayinlerinden türetilmiş olup sembolik bir biçimde düzenlenmiştir. Dört pramid ya da nokta teşkil etmektedirler, bu, belki alev aleve yanan dağın dört türlü yönünün son vizyonunu önceden gösteriyor. Bununla birlikte 4 rakamının görünmesi, düşlerinde sık sık görülen ve pek önemli bir rol oynayan şeydir. Düşgörenin söylediği gibi, sözü geçen kutsal ateş, Bernard Show'un *Saint Joan*'una aittir. «Kanmak bilmez» ateş ise Tanrının iyi tanınan sıfatıdır, sadece Kitab-ı Mukaddeste değil, Origenes vaızlarında geçen, İncil'e girmemiş, başka suretle muhafaza edilmiş olan, İsa'nın sözleri içindeki İsa'nın allegorilerinden biridir: «Ait ipse Salvator: *qui iuxta me est, iuxta ignem est, qui longe est a me, longe est a regno.*» Bana yakın olan ateşe yakındır, benden uzak olan Tanrı ülkesinden uzaktır. Herakleitos'dan beri hayat bir *pir aizon,* sonsuzca yanan bir ateş gibi görülmüştür. İsa da kendisini, Hayat olarak vasıflandırdığı için, İncil'e alınmamış bu sözün ne olduğu anlaşılabilir, hatta buna inanılabilir. Hayat anlamıyla ateş sembolizmi düşün çevresine uymakta, çünkü «hayatın olgunluğunu» dinin tek meşru kaynağı olarak görmekte. Böylece dört ateşli nokta Tanrının varlığını veya ona benzer bir fikri gösteren bir ikon gibi iş görüyor. Önceden de söylediğim gibi 4 rakamı bu düşlerde önemli rol oynuyor, hep Pitagor'un *tetraktis*[17] fikrine benzer bir fikre imada bulunuyor.

Dörtlünün uzun bir tarihi vardır. Sadece Hıristiyan ikonolojisinde ve mistik spekülasyonda geçmemekte, Gnostik felsefede, daha büyük rol oynamakta, daha sonra da XVIII yüzyıla kadar bütün Orta Çağ boyunca görülmektedir.

Ele aldığımız düşte, dörtlü, bilinçdışı zihnin yarattığı dinsel davranışın en önemli savunucusu olarak görülüyor. Düşgören «nefse dönüş evi»ne kilise düşündeki gibi bir dostla değil, yalnız giriyor. Derken karşısına yaşlı bir adam çıkıyor. Bu adam, daha önceki bir düşünde bilge kişi olarak görünmüş ve düşgörenin ait olduğu, yeryüzünde, belli bir nokta tayin etmiştir. Yaşlı adam, ayinin özelliğini bir arınma hareketi olarak anlatmakta. Bununla birlikte, düş metninde, ne türlü bir arınma olduğu, ya da neden arınıldığı açık değil. Gerçekte yer alan biricik

[17] Tetraktis: Dörtlü.

hareketin sesin vecd fenomenine götüren bir zihin temerküzü ve tefekkür olduğu görülüyor. Ses, seri düşlerinde sık sık beliriyor. Hep yetkili bir karar veya buyruk açıklıyor, bu, ya hayret verici bir sağduyu ve gerçek, ya da derin felsefi bir anlam ortaya koyuyor. Bu hemen her defasında kesin bir beyan olup, çoğu zaman, düşün sonuna doğru ortaya çıkıyor ve genellikle öyle açık ve inandırıcı oluyor ki, düşgören sözlerime karşı söyleyecek bir şey bulamıyor. Sözler öyle tartışılmayacak bir gerçek havasında ki, çoğu zaman, uzun uzun bilinçdışı bir düşünüp taşınma ve fikir tartmanın son ve mutlak derecede geçerli bir özeti gibi görünüyor. Ses, çoğu zaman yetkili bir kimseden, bir kumandandan, bir gemi kaptanından veya yaşlı bir doktordan çıkıyor. Bazan, bu durumda da olduğu gibi, nerden geldiği belirsiz basit bir ses oluyor. Bu pek okumuş ve şüpheci insanın Sesi kabul etmesi şaşılacak şeydir; çoğu zaman hiç işine gelmiyordu, yine de, onu, sorgu sual etmeden, hatta ona boyun eğerek kabul ediyordu. Böylece ses, yüzlerce dikkatle yazılmış düş boyunca bilinçdışının önemli, hatta kesin bir temsilcisi oluyor. Hastalarım arasında, düşlerde ve bilincin daha acayip durumlarında beliren ses fenomenini gösteren biricik hasta bu olmadığı için, bilinçdışı zihnin zaman zaman, gerçek bilinçli anlayışa üstün bir zekâ ve amaçlılık gösterdiğini kabul etmem gerek. Bu olgunun temel bir dinsel fenomen olduğuna şüphe yok, vakamızda, burada, bilinçli zihin yapısının, dinsel fenomen yaratacağı kimsenin aklına gelmez elbet. Başka vakalarda sık sık benzer şeyler gördüm; bu verileri başka şekilde ifade edemediğimi söylemeliyim. Çoğu zaman, Sesin sade bireyin kendisinin düşüncelerini temsil ettiği söylenerek, karşı çıkıldı bana. Olabilir; ama bir düşünceye, ancak ben onu düşünmüşsem benim diyebilirim, kazandığım, ya da bilinçli ve meşru şekilde elde ettiğim paraya ancak benim param diyebilirim. Biri bana armağan ederse, tabii «benim kendi param için teşekkür ederim» diyemem bununla birlikte üçüncü kişiye «Bu benim param» diyebilirim. Ses konusunda da durum aynı. Ses, tıpkı fikirlerini söyleyen bir dost gibi bazı şeyler söylemekte. Söylediklerinin kendi fikirlerim olduğunu ileri sürmek ne doğru olur, ne de gerçek.

Kendi bilinçli çabamla yarattığım veya elde ettiğim ile, bilinçdışı zihnin bir mahsulü olduğuna şüphe olmayan şey arasında bu yüzden bir

ayırma yapıyorum. Biri karşı çıkabilir, bilinçdışı zihin denen şeyin sadece kendi zihnim olduğunu ve böyle bir ayrıntı yapmanın boşuna olduğunu ileri sürebilir. Ama bilinçdışı zihnin sadece benim zihnim olduğundan şüpheliyim; çünkü «bilinçdışı» terimi, kendimin bile habersiz olduğu bir şeydir. Aslına bakarsanız bilinçdışı zihin, kavramsı, kolaylık olsun diye ileri sürülen bir şeydir. Gerçekte sesin nerden çıktığını bilincim bilmiyor, yani bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. İstediğim zaman fenomeni yaratamadığım gibi, sesin ne diyeceğini de önceden bilmiyorum. Bu şartlar altında sesi meydana getiren unsura benim zihnim demek küstahlık olur. Gerçek bir şey olmaz. Sesi düşte farketmeniz hiçbir şey ifade etmez, çünkü benim demeyeceğiniz birçok gürültüler de duyabilirsiniz sokakta.

Sesin kendinizin olduğunu ancak bir şartla söyleyebilirsiniz, yani bilinçli kişiliğinizi bütünün bir bölümü olarak veya daha büyük çember içinde daha küçük bir çember gibi düşünürseniz. Küçük bir banka memuru bir arkadaşına şehri gezdirirken banka binasını gösterip: «Bu da benim bankam» derse, aynı imtiyazı kullanıyor demektir.

İnsan kişiliğinin iki şeyden meydana geldiğini söyleyebiliriz: bunların birincisi, bilinç ve kapsadığı her şey, ikincisiyse bilinçdışı bir psişenin sonsuzca geniş arkaplanı. Birincisi aşağı yukarı tanımlanıp, sınırları çizilebilir, ama insan kişiliğinin bütünü söz konusu olduğunda tam bir tasvir ve tanımlamanın imkânsız olduğunu söylememiz gerek. Yani, her kişiliğin kaçınılmaz derecede sınırlandırılması ve tanımlanması imkânsızdır; çünkü, kişilik bilinçli ve gözlemlenebilir bir bölümden meydana gelmiştir, ki bu, gözlemlenebilen olguları anlatabilmemiz için varsaymak zorunda olduğumuz bazı unsurları içinde bulundurmamaktadır. Bilinmeyen unsurlar bilinçdışı dediğimiz şeyi meydana getirmektedirler.

Bu unsurların neler olduğunu bilmiyoruz, çünkü ancak sonuçlarını gözlemleyebiliyoruz. Bunların, bilinç içindekilerine benzeyen, psişik nitelikte şeyler olduğunu düşünsek de, kesin bir şey söyleyemeyiz. Ama böyle bir benzerliği düşündük mü de, daha ileri gitmemek elimizden gelmez. Zihnimizin içindekiler bir egoya bağlı olduğu süre ancak bilinçli ve algılanabilir olduğundan, çok güçlü bir kişisel özelliği olan ses fenomeni de, bir merkezden çıkmış olabilir, ancak bu merkez bilinçli ego-

muzla aynı şey değildir. Böyle mantık yürütmek ancak egoyu bütün, sınırsız ve tanımlanmaz psişik kişiliğinin bir merkezi olan üstten düzenli bir Ben'e bağlı ya da onun içindeymiş gibi kavradığımız zaman geçerli olabilir.

Kendi karmaşıklığıyla insanı eğlendiren felsefi düşünceleri sevmem. İleri sürdüğüm, biraz anlaşılması güçse de, hiç olmazsa gözlemlenmiş olguları ifade etmek için açık gönüllü bir girişimdir. Basit olarak söylemek gerekirse; her şeyi bilmediğimiz için, hemen hemen her yaşantı, olgu veya nesne bilinmeyen bir şey bulundurur içinde. Böylece, bir yaşantının bütünlüğünden söz ederken «bütünlük» terimi, yaşantının sadece bilinçli yanını gösterir. Yaşantımızın nesnenin bütününü kapsadığını düşünemeyeceğimizden, onun mutlak bütünlüğünü, yaşanmamış olan bölününü de ister istemez içinde bulundurduğu açıktır; aynı şey, söylemiş olduğum gibi, her yaşantının ve mutlak bütünlüğünün bilinçten daha geniş bir yüzey kapladığı psişede de varittir. Yani, evren psişik organizmamızın müsaade ettiği süre tesbit edilebilir ancak, diyen genel kurala, psişe bir istisna teşkil etmez.

Psikolojik deneylerim defalarca bana göstermiştir ki, psişeden çıkan bazı şeyler bilinçten çok daha tamdır. Çoğu zaman, bilincin yaratamadığı, üstün bir analiz, anlayış veya bilgi bulundurur içinde. Bu gibi olaylar için uygun bir terimimiz var: içgüdü. Bunu söylerken, sanki yerine yerleşmiş bir şey varmış gibi, çoğu kimse hoş bir duygu duymaktadır. Ama hiçbir zaman, bunlar, içgüdüyü kendi yapmadıklarının farkında değillerdir. Tersine, hep size gelen birşey vardır; bir fikir gelir aklınıza, kendi kendini çıkarmıştır ortaya, siz ustaysanız ve çabuk davranırsanız onu yakalayabilirsiniz.

Bu yüzden, kutsal ev düşündeki sesi, düşgörenin bilinçli ben'inin bir bölümü olan daha tam kişiliğin bir mahsulü olarak görüyorum ve bunun, sesin, düşgörenin gerçek bilincine üstün bir zekâ ve açıklık göstermesinin sebebi olduğunu ileri sürüyorum. Bu üstünlük, sesin kayıtsız şartsız yetkisinden ileri gelmektedir.

Sesin bildirisi düşgörenin davranışına tuhaf bir eleştiridir. Kilise düşünde, hayatın iki yanını kolayca uzlaştırmak için bir girişimde bulunmuştur. Bildiğiniz gibi, bilinmeyen kadın, anima, uzlaşmayarak sahneden

ayrılmıştır. Şimdiki düşte ses animanın yerini almış gibi görülmekte ve sadece duygusal bir karşı koymayla yetinmeyip, iki türlü din konusunda birtakım şeyler buyurmakta. Sözlerine göre düşgören, metinde görüldüğü gibi dini «Kadın imgesi» yerine koymaya eğilim gösteriyor. «Kadın» animayı temsil ediyor. Dini «Ruhun hayatının öteki yanı» yerine kullandığından söz eden ikinci cümleyle desteklenmekte bu. Bilinç eşiğinin altında, yani bilinçdışı zihin denen şeyde gizli, dişi azınlığın temsilcisidir. Tenkitçi şöyle diyecektir bu durumda: «Bilinçdışından kaçmak için dini kullanıyorsan, Ruhunu hayatının bir bölümünün yerine koymak için kullanıyorsun. Ama din hayatın tamlığının meyvesi ve en son noktasıdır, yani iki yanı da içinde bulunduran bir hayat.

Aynı seriden başka düşlerin dikkatli bir karşılaştırması «öteki yanının» ne olduğunu kesinlikle gösteriyor. Hasta duygusal gereksinmelerini engellemeye çalışmıştır hep. Nitekim başına bela açacaklarından, evliliğe zorlayacaklarından, örneğin aşk, bağlılık, sadakat, güven, duygusal bağlanma gibi şeylere ve ruhun gereksinmelerine tam bir boyun eğmekten korkmuştu. Bütün bunların bilimle veya akademik bir meslekle ilgisi yoktu; üstelik «ruh» kelimesi nefret edilecek bir zihin ahlâksızlığıydı ona göre.

Animanın «esrarı» dinsel kinayeydi, büyük bir muammaydı hastam için, tabii din konusunda, dinin bir inanç işi olduğundan başka bir şey bilmiyordu. Dini, kiliseye gitmekle yutturulacak, bazı acayip duygusal isteklerin yerine konabilecek bir şey gibi görüyordu. Çağımızın önyargıları, düşgörenin korkularına görünür biçimde yansımış. Oysa ses, bağnazlıktan uzak, hatta dini insanı hayrette bırakacak kadar ciddi olarak ele alıyor, «her iki yanı» da kapsayan bir hayatın doruğuna koyuyor, böylece alabildiğine benimsenen aydın ve akılcı önyargıları altüst ediyor. Bu öyle bir altüst ki, hastam ikide bir delireceğini sanmış. İşte böyle günümüzün veya dünün vasat aydın kişisini tanıyan biri olarak, bu kötü durumu çok iyi anladığımı söylemeliyim «Kadın imgesini» yani bilinçdışı zihni ciddi olarak değerlendirmek aydın sağduyu için ne büyük darbedir!

Hastamın tedavisine, aşağı yukarı 350 düşün ilk serisini kendisi gözden geçirdikten sonra başladım. Sözkonusu olayın geçip gitmesine karşın onu neden hâlâ tedirgin ettiğini anlamıştım. Macerasından kaçmak

istemede haklıydı! Ama iyi ki adamın «dini» vardı; yani yaşantısını «dikkatle hesaba katmıştı» ona bağlanabilmesi ve onu sürdürmesi için yaşantıya yeter derecede pistis'i, ya da bağlılığı vardı. Bir nevrotik olması da büyük şanstı onun için, böylece yaşantısına bağlı kalmamaya yeltendiği veya sese kulak vermediği zaman nevrotik durumu hemen geri geliyordu. Bir türlü «ateşi söndüremiyordu», sonunda yaşantısının anlaşılmaz numinosum özelliğini kabul etmek zorunda kaldı. Sönmek bilmez ateşin «kutsal» olduğunu açıklamak zorunda kaldı. Bu, tedavisinin baş şartıydı.

Bu vaka belki bir istisna gibi düşünülebilir, çünkü gerçekten insana, dörtbaşı mamur insan azdır. Okumuş kimselerin büyük çoğunluğunun parça parça kişilikler olduğu, bunların gerçek *iyiler yerine birçok* başka şeyler koymuş oldukları doğrudur. Bu durum daha birçok insan için olacağı gibi, bizimkine de nevroz ifade ediyordu.

Çoğu zaman genellikle «din» denen şey, öyle hayret *verici derecede* başka bir şeyin yerine konan bir şeydir ki, bir mezhep demeyi tercih ettiğim bu çeşit «din»in, insan toplumunda önemli bir görevi olup olmadığını sorup duruyorum kendi kendime. Bunun amacı, dolaysız yaşantı yerine, sağlam, düzenlenmiş bir dogma ve ayin kuralları içinde seçilmiş uygun semboller koymaktır. Katolik kilisesi, bunları, tartışılması imkânsız yetkesiyle, Protestan Kiliseye (bu terimi hâlâ kullanabilirsek) itikat ve İncil'in sözleri üstünde ısrar ederek muhafaza etmekte. Bu iki ilke iş gördükçe, insanlar dolaysız dinsel yaşantıdan korunacak ve yoksun kalacaktır. Böyle bir şey başlarına gelse bile, Kiliseye başvurabilirler, çünkü o, yaşantının, Tanrıdan mı, Şeytandan mı; kabul edilecek cinsten mi, değil mi olduğunu bilir.

Mesleğimde dolaysız yaşantı duymuş çok insan gördüm, bunlar dogmatik kararın yetkisine boyun *eğmek istemiyorlardı.* Onlarla birlikte yaşadım tutkulu çatışmaları; çılgınlık anlarını, umutsuz çaresizlikleri ve depresyonları; bunlar hem acayip, hem de korkunçtu, dolayısıyla, dogma ve ayin kurallarının hiç olmazsa zihin sağlığı *yöntemlerini çok iyi biliyorum.* Kiliseye bir düzen üzre giden Katolik biriyse hastam, ona, gidip günah çıkartmasını ve içini dökmesini öğütlüyorum, böylece kendisine fazla ağır gelebilecek dolaysız yaşantıdan korumuş oluyorum onu. Protestanlar için durum o kadar kolay değil, çünkü dogma ile ayin kural-

ları öyle belli belirsiz bir hal almış ki, etkinliklerini son derece yitirmişler. Genel olarak, itirafta bulunup, günah çıkartma da yok, Protestan rahipler de psikolojik bilgisizlik içinde bulunuyor. Katolik «Vicdan yönetmeni» çoğu zaman psikolojik bakımdan usta ve zeki. Üstelik Protestan rahipleri bir ilâhiyat fakültesinde bilimsel eğitim geçirdiği için, tenkitçi zihinleri yüzünden inancın saflığını tehlikeye düşürüyor, oysa bir Katolik rahibin eğitiminin yerleşmiş tarihsel geleneği, kuruluşun yetkisini kuvvetlendiriyor.

Bir doktor olarak tabii «bilimsel» denen mezhebe katılabilir, bir nevrozu meydana getiren şeylerin geri itilmiş çocuksu cinsiyet veya istenç gücünden başka bir şey olmadığını söyleyebilirim, böylece bu şeyleri önemsemeyerek, bir bakıma hastalarımı dolaysız yaşantı tehlikesinden koruyabilirim. Ama biliyorum ki bu kuram ancak bir bakıma doğru, yani nevrotik psişenin bazı üstünkörü yönlerini ifade etmekte. Hastalarıma kendimin tam inanmadığı bir şeyi söyleyemem.

Bu kez bana şöyle denebilir: «kiliseye giden Katoliğe, git rahibe itiraf et de günah çıkart derken yine kendinin inanmadığı bir şey söylüyorsun», tabii bir Protestan olduğum farzedilirse. Bu ince soruya cevap vermek için elimden geldiği kadar kendi inancımı zorla kabul ettirmeye kalkmam. Sorulacak olursa, o andaki bilgim diye düşündüğüm şeyden ileri gitmeyen kanılarımdan elbete ayrılmam. Bildiğime inanmaktayım. Başka her şey varsayımdır, daha ötesi Bilinmeyendir. Bunlar beni kaygılandırmıyor, ancak onlar üstünde bir şey bilmem gerektiğini duyacak olursam, eminim ki beni kaygılandırmaya başlayacaklardır.

Bu yüzden bir hasta tutar da, nevrozu sadece cinsiyete bağlarsa, fikrini bozmam, çünkü biliyorum ki böyle bir kanı, hele derinlere kök salmışsa, dolaysız bir yaşantının korkunç müphemliğinin saldırısına karşı çok iyi bir şeydir. Böyle bir savunma işe yaradığı süre, onu kırmam, çünkü biliyorum ki, hastanın böyle dar bir çember içinde düşündüğünün güçlü sebepleri vardır. Ama düşleri, koruyucu kuramı yıkmaya başlarsa, anlatılmış olunan düş vakasında da olduğu gibi, daha geniş kişiliği desteklemem gerekir.

Aynı şekilde ve aynı sebep yüzünden, işine geldiği süre kiliseye giden Katolik varsayımını desteklemekteyim. Her iki durumda da savun-

ma, aşağı yukarı son gerçek midir değil mi diye akademik sorun üstünde durmadan korkunç bir tehlikeye karşı, bir savunma aracını destekliyorum. İşe yaradığı süre bana yeter.

Bizim hastaya gelince, onun Katolik savunması ben vakaya daha el koymadan çok önce kırılmıştı. Rahibe gidip, itiraf etmesini filan söyleyecek olsaydım, gülerdi bana, onun durumunda desteklenmeyecek bir şey olan cinsellik kuramına da güldü nitekim. Ama ben ona, hep tamamiyle sesten yana olduğumu göstermeye çalıştım; çünkü bunu, tekyönlülüğünden kurtarmakla görevli, gelecekteki daha büyük kişiliğinin bir bölümü olarak görüyordum.

Aydın akılcılık özelliği taşıyan belli bir zihin kısırlığı için, işleri basitleştiren bilimsel bir kuram iyi bir savunma aracı olabilir, çünkü modern insan «bilimsel» etiketi taşıyan her şeye, feci derecede inanmakta. Böyle bir etiket zihinleri hemencecik rahat ettirmektedir, hemen hemen *Roma locuta causa finita*[18] gibi. Başlı başına her türlü bilimsel kuralın, ne kadar ince olursa olsun, bana göre, psikolojik gerçek açısından, dinsel doğmadan daha az değeri vardır, çünkü bir kuram ister istemez son derece soyut birşeydir ve yalnızca akla hitap eder. Bu yöntem, psişe gibi akıldışı bir olguyu daha iyi ifade eder. Üstelik dogma, varlığını bir yandan Tanrı-İnsan, haç, bakireyken doğum, bakireyken gebe kalma, Teslis gibi «vahyedilen» dolaysız yaşantılara, öte yandansa, birçok insanın ve çağların sürekli, birlikte çalışmalarına borçludur. Dogma, kendi başına dolaysız bir yaşantıyı içine almayan şeyin kendisi iken, bazı dogmalara niçin «dolaysız yaşantılar» dediğim pek açıkça anlaşılmayabilir. Bununla birlikte, sözünü ettiğim Hıristiyan dogmaları, sadece Hıristiyanlığa özel değildir. Putperest dinlerde sık sık görülmektedir ve üstelik uzak bir geçmişte vizyonlar,[19] düşler ve vecd anlarında çıktığından türlü değişikliklerle psişik fenomenler halinde yeniden kendiliğinden ortaya çıkabilirler. Bu gibi fikirler hiçbir zaman icat edilmiş değildir. İnsanlığın zihinsel amaçlı bir faaliyette kullanmayı öğrenmeden önce ortaya çıkmışlardır. İnsanlar düşünce yaratmayı öğrenmeden, düşünce onlara gelmiştir. Düşünmüyorlar, ama zihinlerinin görevini seziyorlardı. Nesnel

[18] Roma konuştu işler halloldu.

[19] Vizyon: Görü, hayal.

psişenin bilinçdışının kendiliğinden ve bağımsız olan faaliyetini yansıtan bir düş gibidir dogma. Bilinçdışının bu şekilde ifadesi, daha sonraki dolaysız yaşantılara karşı bilimsel kuramdan çok daha etkin bir savunma aracıdır. Kuram, yaşantının duygusal değerlerini göz önüne getirmemek zorundadır. Dogma ise, tersine, bir bakımdan büyük ifade zenginliğine sahiptir. Bilimsel bir kuramın yerine az sonra bir başka kuram geçer. Dogma çağlar boyunca sürer, eziyet çeken Tanrı-İnsan, en az beş bin yıldan daha geriye, Teslis ise muhtemelen daha geri zamanlara uzanmaktadır.

Dogma, ruhu, bilimsel kuramdan daha tam olarak temsil eder; çünkü bilimsel kuram sadece bilinçli zihni ifade eder. Üstelik, bir kuram ancak canlı birşeyi soyut kavramlarla ifade etmekten başka birşey yapamaz. Oysa dogma, bilinçdışının canlı sürecini tam bir şekilde nedamet, kendini feda ediş ve kurtuluş dramı biçiminde ifade eder. Bu açıdan bakılırsa, Protestanlığın Katoliklikten ayrılmasının önlenememesi insana hayret veriyor. Ama Protestanlık, kendilerine özgü, meraklılık, elde etme ve pervasızlıklarıyla, maceracı Germen oymaklarının itikadı haline geldiğinden, acayip huylarının, kilisenin savunduğu barış ile hiç olmazsa bir süre pek bağdaşamayacağı mümkün gibi görünüyor. Bir kurtuluş sürecinin başlarına gelmesine ve kilisenin muhteşem yapısı içinde billurlaşmış bir tanrıya boyun eğmeye pek hazır değil gibidirler. Kilisede belki de pek fazla Imperium Romanum ya da Pax Romana[20] vardı, çünkü o zaman olduğu gibi, şimdiki güçleri de hâlâ yeter derecede ehlileştirilememiştir. Onların istediği, belki de maceracı ve huzursuz kimselerle, her türlü muhafazakârlık ve boyun eğiş biçimine uymayacak kadar kanı durmuş kimselerde sık sık görüldüğü gibi, yatıştırılmamış ve daha az kontrol altına alınmış bir Tanrı yaşantısıydı her halde. Böylece, bazısı tamamiyle, bazısı da belli bir çapta Tanrıyla insan arasına girmeyi ortadan kaldırdılar. Koruyucu duvarların yıkılması yüzünden, önemli bilinçdışı öğeleri ifade eden kutsal imgelerden yoksun kaldılar, aynı zamanda bilinçdışı zihnin ele avuca gelmez güçleriyle başetmek için güvenilecek bir yol olan ayinlerinden de yoksun kaldılar. Böylece büyük bir enerji miktarı özgürlüğe kavuşmuş

[20] Roma Yetkisi, Roma barışı.

oldu ve eski merak ve ele geçirme kanallarına dönüverdi, böylece yeryüzünün büyük kısmını yutan canavarların anası haline geldi Avrupa.

O gün bugün Protestanlık bir hizip yuvası halinde, aynı zamanda bilim ve tekniğin ilerlemesi insan bilincini öylesine kapladı ki, bilinçdışı zihnin ele avuca sığmayan kuvvetlerini unuttular. Büyük savaşın felaketi ve bunu izleyen derin bir zihin bozukluğunun olağanüstü belirtileri gerekti beyaz insanın zihninin her bakımdan sağlam olmadığını göstermek için; savaş patladığında, dünyanın akla uygun yollarla düzeltilebileceğine çok güveniyorduk. Şimdi hayretle devletlerin, çağlardır iddiası olan teokrasiyi, yani totaliter rejimi benimsediğini, bunun ister istemez özgür düşünceyi ortadan kaldıracağını görüyoruz. Dünyada cennet yaratmak için çocuksu kurumları desteklemek amacıyla yine insanlar birbirinin boğazını kesmekte. Eskiden oldukça iyi zincirlenmiş olan ve dev çapında bir zihin çerçevesi içinde insanın işine yarayan, altdünyanın, isterseniz cehennem deyin buna, güçlerinin şimdi bir Devlet esareti ve herhangi bir zihinsel ve ruhsal güzelliği olmayan bir Devlet hapishanesi yaratmakta, ya da yaratmaya çalışmakta olduğunu açıkça görüyoruz. Sırf insan aklının, volkanı kontrol altına almak gibi, büyük bir görevi yerine getiremediğine inanan günümüzde epey insan var.

Yazgıdır bu gelişimi meydana getiren. Bunun suçu Protestanlıkta veya Rönesansta değildir. Ama kesin olan bir şey var, Protestan olsun olmasın, günümüzün insanı, Roma zamanından beri, dikkatle dikilen ve sağlamlaştırılan kilise duvarlarının koruyuculuğundan yoksun kalmıştır. Bu yüzden de dünya-yokeden dünya-yaratan ateş bölgesine yaklaşmıştır. Hayat çabuklaştırılmış ve korku dalgalarıyla yoğunlaştırılmıştır. Dünyamız tedirginlik ve korku dalgalarıyla kaplanmıştır.

Protestanlık, bir zamanlar olduğu gibi, şimdi de, hem büyük bir tehlike göstermekte, hem de büyük fırsat sağlamaktadır. Bir kilise olarak ayrılmaya devam ederse, insanı, bütün ruhsal koruyucu şeylerden ve bilinçdışı zihinde özgürlüğe kavuşmayı bekleyen güçlerin dolaysız yaşantısına karşı savunma araçlarından yoksun kılacaktır. Uygar dediğimiz şu dünyamızdaki akıl almayacak vahşetlere bakın, bütün bunlar insanların ve zihin durumlarının ürünü. Bakın şu şeytansı yıkma araçlarına, bunlar, hepimizin özendiği, kimseye zararı dokunmayan insan-

lar, aklı başı yerinde, saygı değer vatandaşlar tarafından icat edilmiştir. Sonunda her şey birden patlak verince ve her yer anlatılamayacak derecede bir yıkıntı cehennemine dönünce, kimse sorumluluğu üstüne almak istemeyecek. Böyle oluyor işte ne yaparsınız, oluyor ama, sebebi kim, insan. Ama insanlar bir düzen üzere ödevlerini yerine getiren ve vasat bir hayat süren, alçakgönüllü ve önemsiz bilincinden başka bir yanı olmadığına inanan kimseler olduklarından herhangi bir şey tarafından kontrol edilmeyen müthiş bir kuvvetle yönetildiğini bilmiyor. Bu korkunç kuvvet, kötü bir şeytanın içine girdiği düşünülen komşu devletten korkmayla en iyi anlatılabilir. Kimse kendinin ne kadar ve nerde şeytanı içinde bulundurduğunu bilmediğinden, herkes, kendi durumunu başkasına yansıtıyor, böylece en büyük topları, en zehirli gazları bulundurmak kutsal bir ödev oluyor. İşin en kötü yanı kişinin bunda kendini haklı görmesidir. Bütün komşularımız, tıpkı bizimki gibi kontrol edilmeyen ve edilemeyen korkuyla yönetilmekte. Hastaların korku çektiklerinde öfke ve nefret duydukları zamandan daha tehlikeli oldukları akıl hastanelerinde çok iyi bilinir.

Protestan, Tanrıyla başbaşa kalmıştır. «Günah çıkartma, itiraf denen şey kalmadığı gibi, Tanrıya günahlarını bağışlatmak için elinde çare de yoktur. Günahlarını bir başına sindirmesi gerektir, uygun âyin kuralları olmayışından erişilmez bir şey haline gelmiş Tanrının esirgeyiciliğine pek güvenmemektedir. Bu yüzden Protestan vicdanı uyanık durmaktadır, kötü vicdanıysa can çekişmek ve başkalarını tedirgin etmek gibi hoş olmayan bir eğilim elde etmiştir. Ama bu yolla Protestan, zihniyetçe hemen hemen erişilmeyecek bir derecede, günahın farkına varmanın biricik şansını ele geçirmiş bulunmaktadır. Çünkü Katoliklikte itiraf ve günah çıkartma, fazla gerilimi azaltmaya hazırdır. Oysa Protestan, gerilimiyle başbaşadır ki bu vicdanını bilemeye devam edebilir. Vicdan, özellikle kötü vicdan, bir Tanrı vergisi olabilir; üstün bir özeleştiri gibi kullanıldığında gerçek bir armağandır bu. Özeleştiri, içgözlemci ve ayırıcı bir etkinlik gibi, insanın kendi psikolojisini anlamak için yapılacak girişim için elzemdir. Sizi şaşırtan bir şey yapmışsanız ve kendinize sizi böyle bir hareket yapmaya götüren şeyin ne olduğunu sorarsanız, kötü vicdanın saikine, davranışınızın gerçek saikini bulmak için buna tekabül eden tefrik

melekesine ihtiyacınız vardır. Ancak o zaman işlerinizi hangi saiklerin yönettiğini anlayabilirsiniz. Kötü vicdanın iğnelemesi, hatta önceden bilinçdışı olan şeyleri bulması için, sizi mahmuzlar, böylece bilinçdışı zihnin eşiğini atlamış olur ve sizi insandaki toptancı katilin bilinçdışı aleti yapacak olan şu kişidışı kuvvetlerin farkına vardırır. Bir Protestan, kilisesini tamamiyle yitirdikten sonra, ayakta durur da, hâlâ Protestan kalırsa, yani Tanrıya karşı savunusuz ve duvarlarla veya topluluklarla artık korunmayan bir kimse olarak kalırsa dolaysız dinsel yaşantıyı yaşamak gibi biricik ruhsal talihi elde etmiş olur.

Bilinçdışı zihnin yaşantısının hastam için ne ifade ettiğini anlatabildim mi bilmiyorum. Bununla birlikte böyle bir yaşantının değerini ölçecek nesnel bir ölçü birimi yok elimizde. Yaşantıyı duyan kişiye göre ne değeri varsa, onu olduğu gibi kabul etmemiz gerek. Böylece, bazı düşüncelerin görünürdeki gereksizliğinin zeki bir kimseye birşey ifade ettiği sizi hayrete düşürebilir. Ama söylediklerini kabul edemezseniz, ya da kendinizi onun yerine koyamazsanız durumunu yargılamamalısınız. Dinsel vahiy dilediği yere eser. Psişe, belirtisinden ayrılmadığından kişinin oradan yargılayabileceği, dışta bir Arşimed noktası yoktur. Psişe, psikolojinin nesnesidir, tesadüfe bakın ki, aynı zamanda öznesidir de, bu olgudan kaçınılamaz.

«Dolaysız yaşantı» dediğim şeye örnek olarak birkaç düş, tabii, tecrübesiz göz için, araya girip bir tedirginlik yaratmamaktadır. Bunlar bireysel yaşantının alçakgönüllü tanıklarıdırlar; herhangi bir gösteride bulunmamaktadırlar. Bu düşleri seri halinde verecek olsaydım ve bütün süreç boyunca ortaya çıkan zengin sembolik gereci anlatabilseydim durum elbette daha iyi ortaya çıkardı. Ama düş serisinin hepsi de, geleneksel inancın herhangi bir kısmıyla, güzellik ve anlatım bakımından boy ölçüşemez. Bu inanç daima birçok zihin ve çağın meyvesidir, bireysel yaşantının bütün tuhaflığında, eksikliklerinden ve kusurlarından temizlenmiştir. Ama bütün bunlara rağmen, bireysel yaşantı, yoksulluğu gereği kendisiyle, dolaysız hayattır, o anda atmakta olan sıcak kırmızı kan damarının kendidir. Bu, gerçek peşinde olan kimse için en iyi gelenekten daha kandırıcıdır. Bununla birlikte, dolaysız hayat daima bireyseldir, çünkü hayatı taşıyan bireydir ve bireyden çıkan her şey de bir bakıma biri-

cik, geçici ve eksiktir; düşler gibi istenmeden meydana gelen şeyler söz konusu olduğu zaman, özellikle böyledir bu. Çoğu insanın sorunları aynı da olsa, aynı düşleri göremeyeceklerdir. Salt biriciklik haline gelen birey olmadığı gibi, salt biriciklik haline gelmiş bireysel sonuçlar da yoktur. Düşler bile çok yüksek seviyede ortak gereçlerden meydana gelmemektedirler; tıpkı bütün toplulukların mitoloji ve folklorunda bazı motiflerin hemen hemen aynı biçimde tekrarlandığı gibi. Ben bunlara Arketip diyorum. Bunlardan anladığımız, mitosu meydana getiren gereçler ve aynı zamanda bilinçdışından çıkan bireysel ve yerli ürünler halinde hemen hemen bütün dünyada ortaya çıkan ortak nitelikteki biçim ve imgelerdir. Arketip motifleri, herhalde sadece gelenek ve göçlerle yayılmayan, aynı zamanda kalıtımsal olan, insan zihninin arketip örneklerinden çıkıyor ortaya. Bu varsayım kaçınılmaz bir şey, çünkü karmaşık arketip imgeleri bilge, herhangi doğrudan doğruya bir gelenek izlemeden ortaya çıkmaktadır.

Önbilinç, ilksel fikirler kuramı benim buluşum değildir, nitekim «arketip» terimi, ki, İ.S. ilk yıllara aittir, bunu göstermektedir. Psikolojiye özellikle atıfta bulunan bu kuramı önce Adolf Bastian'ın sonra da Nietzsche'nin eserinde görüyoruz. Fransız edebiyatında Hubert, Mauss ve Lévy Bruhl benzer fikirler ileri sürmektedir. Eskiden ilksel fikirler, *Catégories*[21] veya *habitudes directrices de la conscience*[22] ve *représentations collectives*[23] vb. denen kurama, ben sadece araştırmaları genişleterek, deneyci bir temel kurabilirim.

Yukarda ele aldığımız düşlerin ikincisinde dahi, göz önüne getirdiğimiz bir arketip vardır. Bu, 4 piramidimsi nokta teşkil eden, yanan mumların acayip düzenidir. Bu düzen, mihrap, ya da *iconastatis*'e (Doğu kiliselerinde en kutsal yeri topluluktan ayıran üç kapılı ve üstü azizlerin resimleriyle dolu kısım) koyularak burada insan kutsal resimler görmeyi beklerken, 4 rakamının sembolik önenimi belirtiyor. Tapınağa «Nefse dönüş evi» dendiği için, bu özelliğin, tapınak yerinde görünen imge ve simge ifade olduğunu düşünebiliriz. Pitagoras'ın terimi olan *tetrarkis*'i

[21] Kategoriler.

[22] Vicdanın yönetici alışkanlıkları.

[23] Ortak temsiller.

kullanırsak hastamızın düşünün açıkça işaret ettiği gibi, gerçekten «nefse dönüşe» atıfta bulunduğunu görürüz. Bu simge, çoğu zaman 5 ana bölümü olan veya 4 ana bölüme ayrılmış bir çember biçiminde başka düşlerde ortaya çıkıyor. Aynı serinin başka düşlerine bölünmemiş bir çember, bir çiçek, kare bir meydan veya oda, bir dörtgen, bir küre, bir saat, ortada çeşme olan simetrik bir bahçe, bir gemi, uçak veya masada dört kişi, bir masanın çevresinde dört iskemle, dört renk, 8 tekerlek; sekiz ışınlı bir yıldız veya güneş, sekize bölünmüş bir şapka, dört gözlü bir ayı, kare bir mahpus hücresi, dört mevsim içinde dört ceviz olan bir kâse, yassı yuvarlağı 4 x 8 = 32 bölüme ayrılmış bir dünya saati, vb.

Bu dörtlü semboller 400 düşlük bir seride 71 kere ortaya çıkıyor. Benim vakam da bunun dışında kalmıyor. Dörtlünün ortaya çıktığı çok durum gördüm, hepsinin de çıkış yeri bilinçdışıydı, yani düşgören bunu bir düşünde görmüştü ve anlamı konusunda hiçbir fikri yoktu ve dörtlünün simgesel önemini hiç bilmiyordu. Üçlü olsaydı, durum bambaşka olurdu tabii, çünkü Teslis herkesçe bilinebilecek tanınmış bir sembolik rakamı temsil eder. Ama bizim için dörtlü, hele modern bilimci için, her hangi başka bir rakamdan fazla bir şey ifade etmemektedir. Rakam simgeciliği ve önemli tarihi, düşgörenimizin zihninin ilgilendiği şeylerin tamamıyla dışında kalan bir bilgi alanıdır. Bu gibi şartlar altında, düşler dörtlünün önemi üstünde durursa, bunun bilinçdışından olduğunu söylememizde her bakımdan haklıyız. Dörtlünün numinosum özelliği ikinci düşte daha açık beliriyor. Bu olgudan, «kutsal» dediğimiz bir anlama doğru yöneldiğini açıklayabiliriz. Düşgören bu acayip özelliği herhangi bilinçli bir kaynağa götüremediğinden, simgeciliğin anlamını açığa çıkarmak için bir karşılaştırma yöntemini tam olarak bu kitabın çerçevesine sokmak tabii imkânsız. Bu yüzden sadece atıflarda bulunmakla yetineceğim.

Bilinçdışının içindekilerinin çoğu zihin durumlarının tarihsel kalıntıları gibi olduğundan, bilinçdışının içindekilere paralel olan, şu bilinçli seviyeye erişmek için, birkaç yüz yılcık geri gitmek yeter. Bizim vakamızda üç yüz yıl kadar geri gitsek olur, derken bir de bakarız, bilimciler ve tabiat filozofları, dairenin kareye çevrilmesi muammasıyla ciddi bir şekilde uğraşmakta.

Bu anlaşılması güç meselenin kendisi de, çok daha eski ve tamamiyle bilinçdışı şeylerin psikolojik bir yansıtmasıdır. Ama o günlerde dairenin Tanrıyı temsil ettiğini biliyorlardı: *Devs est figura intellectualis, cujus centrum est ubuque, circumferentia vero nusquam*,[24] demiştir bu filozoflardan biri St. Augustin'in sözlerini tekrarlayarak. Alabildiğine içedönük ve içgözlemci bir adam olan Emerson bile aynı fikre değinmeden edemiyor, o da St. Augustin'in sözlerini tekrarlıyor. Daire imgesi hermetik felsefesinin başlıca yetki sahibi Platon'un *Timaeus*'undan beri mükemmel biçim olarak görülmüştür — en mükemmel maddeye, altına *anima mundi*[25] veya *anima media natura*[26]ya ve ilk yaratılan ışığa da daire biçimi verilmiştir. Makrokozmos; Büyük Dünya yaratan tarafından *in forma rotunda et globosa*[27] biçiminde yapıldığı için bütünün en küçük parçası nokta bile bu mükemmel tabiatı içinde bulundurmaktadır. Filozof şöyle der: *Omnium figurarum simplicissima et perfectissima est rotunda, quae in puncto requiescit.*[28] Maddede uyur bir durumda ve gizli bulunan bu Tanrı imgesi simyacıların dediği gibi ilk kaos'tur veya cennet toprağıdır veya denizdeki yuvarlak balıktır, ya da sadece yuvarlak bir yapı veya yumurtadır. Bu yuvarlak şey, maddenin kapılarını açan anahtarı elinde bulunduruyordu. *Timaeus*'da dendiği gibi, ancak, dünyayı yaratan etken, mükemmel varlık, dört unsurun bir arada olması; *tekraktis*'i eritebilirdi aynı yuvarlak dünyanın dört bileşenini. XIII. yüzyıldan beri büyük yetkililerden biri *turba philosophorum*[29] yuvarlağın, bakırı dörde ayıracağını söylemektedir. Böylece aranıp duran *aurum philosophicum*[30] da yuvarlaktır. Gizli yaratıcı etkenin nasıl elde edileceği konusunda fikir ayrılığı vardı. Bazıları onu, içinde belli bir konsantrasyon, ya da özellikle uygun cinsten bir öz olan bir *prima materia*[31] şeklinde ele geçeceğini

[24] Tanrı öyle zihinsel bir biçimdir ki, ortası her yeri kaplar, dairesiyse hiçbir yerde değildir.
[25] Dünyanın ruhu.
[26] Orta tabiat ruhu.
[27] Yuvarlark ve küre biçiminde.
[28] Bütün basit ve mükemmel şekiller yuvarlaktır.
[29] Filozof kütlesi.
[30] Filozof Altını.
[31] İlk madde.

umuyordu. Başkalarıysa yuvarlak maddeyi *conjunctio* denen bir çeşit sentezle yaratacığını umuyordu; *Rosarium Philosophorum*'un[32] adı bilinmeyen yazarı şöyle der: «Erkekle kadından yuvarlak bir çember yap, ondan bir dikdörtgen, ondan da bir üçgen çıkar. Çemberi yuvarlak yap, işte sana, Filozof Taşı.»

Bu harika taş Empedokles'in *sferos*'una[33] ve Platon'un her bir yanında iki cinsiyetli insanına *evdemonistatos teos*'una[34] tekabül eden hünsa nitelikteki mükemmel canlı bir varlık gibi sembolize ediliyordu. Ta XIV. yüzyılın başlarında *lapis*, Petrus Bonus tarafından bir Hıristiyanlık allegorisini temsil ediyor ve İsa'yla karşılaştırılıyordu. XIII. yüzyılın sözde Thomas'çı bir kitabı olan *Aurea Hora*'da taşın Hıristiyan dininin eski âyinlerinde son derece büyük önemi vardır. Bu olguları burada bildirmemin sebebi, sadece dörtlüyü içinde bulunduran daire veya kürenin, bilgili atalarımızın çoğu için Tanrıyı ifade ettiği içindir.

Latin kitaplarında açık olan şey daha maddede uyur durumda gizli dünyayı yaratan etmen *homo philosophicus*[35] denen ikinci Adem ile aynı kimse oluşudur. Bu ikinci Adem, ruhani kişi, Adam Kadmon olup, çoğu zaman İsa ile bir tutulur. Bozulabilen dört unsurdan oluştuğu için, Başlangıçtaki Adem ölümlüyken, ikinci Adem tek, katıksız ve bozulmaz bir özden yapıldığı için ölümsüzdür. Böylece Sözde-Thomas şöyle der; *Secundus Adam de puris elementis in aeternitatem transivit. Ideo quia ex simplici et pura essentia constat, in aeternum manet.*[36] Orta Çağ boyunca ünlü bir yetkili olan Lâtinleştirilmiş bir Arap yazarı Senior, lapis üstüne şöyle demiş: «Durmadan arttığı için hiçbir zaman ölmeyen bir madde var.» Bu madde ikinci Ademdir.

Bu alıntılardan anlaşılıyor ki, filozofların aradığı yuvarlak madde, bizim düş simgeciliğimize pek benzeyen niletikteki bir yansıtmadır. Düşlerin, vizyonların hatta birsamların büyük opus philosopharum ile

[32] Filozof tesbihi.
[33] Küre.
[34] Ulu: Mutlu tanrı.
[35] Filozof kişi.
[36] İkinci Adem basit unsurlardan sonsuzluğa geçer, bu yüzden basit ve özlü unsurlar sonsuzca varolur.

karıştırıldığını tanıtlayan tarihsel belgeler var elimizde. Daha basit zihin yapılı olan atalarımız, bilinçdışının içindekilerini doğrudan doğruya yansıtıyordu. Bununla birlikte madde, bu gibi yansıtmaları kolaylıkla kabul edebiliyordu, çünkü o zamanlar hemen hemen bilinmeyen, anlaşılmaz bir varlıktı. İnsan tamamiyle esrarlı bir şeyle karşılaştığı zaman, kendi faraziyelerini hiç tenkit etmeden ona yansıtır. Ama kimyasal maddeler günümüzde iyi bilindiğinden, atalarımız kadar özgürce yansıtamıyoruz biz. Tetraktis'in artık psişik bir şey olduğunu kabul etmemiz gerekiyor; bunun dahi uzak veya yakın bir gelecekte bir yansıtma olup olmadığını bilmiyoruz. Şimdilik modern insanın bilinçli zihninde hiç var olmayan bir tanrı fikrinin üç dört yüz yıl önce bilindiği şeklinde geri geldiği bize yetiyor.

Bu tarihi bilginin hastamca hiçbir şekilde beklenmediğini belirtmem gerekmez herhalde. Klasik bir şair şöyle diyor:

Naturam expellas furca tamen usque recurret[37]

Bu eski filozofların fikrine göre Tanrı kendini ilkin dört unsurun yaratılmasıyla belirtmiştir. Bunlar, dairenin dört bölümünü temsil ederler. *Codex Brucianus*'un Mısırlı yerlisi bir Hıristiyan Gnostik'i kitabında Biricik-yaratılan (*monogenes* veya *antropos*)[38] konusunda şu sözler var: «Onun yeri Monad'dadır, Monad ise *Setheus* (yaratıcı) dadır, nereden geldiğini kimse bilmez... Ondan Monad gelmiştir, baştanbaşa iyi şeylerle yüklü bir gemi gibi, her türlü ağaçla dolu ve ekili bir tarla gibi, insanlığın bütün ırklarıyla dolu bir şehir gibi... örtüsünde, onu bir koruyucu gibi çeviren oniki kapı vardır... bu Biricik yaratılanın Ana kentidir» (Mitropolis). Başka bir yer de Anthropos'un kendi kentidir, uzuvlarıysa dört kapı. Monad nurun bir kıvılcımıdır *spintir*,[39] Tanrının bir zerresidir. Monogenes'in. İncil'in Hıristiyanlık dörtlüsü, ya da İncil yazarlarının dört simgesi olan melek, kartal, öküz, veya buzağı ve aslandan oluşan kilisenin simgesel binek hayvanını temsil eden Tetrapesa veya tetramorphus'a tekabül eden dört sütunla duran bir düzlük üstünde bulunduğu düşünülmektedir. Bu metnin, Vahiy Kitabındaki Yeni Kudüs ile benzerliği açıktır.

[37] Doğayı istediğiniz kadar kovun, geri gelecektir.
[38] Monogenes, antropos: İnsan.
[39] Kıvılcım.

Dörde bölünme, dördün sentezi, dört rengin mucizevi ortaya çıkışı, işin dört safhası: *nigredo dealbatio, rubefactio* ve *citrinitas*[40] eski filozofların baş niteliklerini ve yönlerini temsil etmektedir. Peki nasıl oluyor da benim hastam bu eski spekülasyonları tekrarlıyor?

Nedenini bilmiyorum. Sadece, bunun sırf bu vakaya özgü olmadığını biliyorum; kendi gözlemim veya meslektaşlarımın gözlemleri altındaki birçok vaka da aynı simgeciliğin kendiliğinden ortaya çıktığını görmüşümdür. Bunları üç dört yüz yıl önceden aldıklarını sanmıyorum. O çağ, bu aynı arketip fikrinin pek ön planda olduğu başka bir çağdır. Nitekim Platon'un *Timaeus*'da gösterdiği gibi, Orta Çağ çok daha eskidir. Bu klasik çağdan veya Mısır'dan gelmiş değildir; çünkü her çağda, hemen hemen her yerde görülmektedir. Örneğin bunun Kızılderililer için ne derece büyük önemi olduğunu hatırlamalı.

Her ne kadar dörtlü bir dünya yaratıcısı tanrı fikriyle ilgili görülen, çağlarca eski tarihöncesi simgesi de, ne acayiptir ki, buna uğrayan şu çağdaş insanlar tarafından ne olduğu pek ender olarak anlaşılıyor. İnsanlar kendi başlarına bırakıldıklarında, simgeyi, tarihini bilmemek şartıyla, acaba nasıl açıklarlar diye epey merak etmişimdir. Bu yüzden onları kendi fikirlerimle tedirgin etmemeye çalışmışımdır, genel olarak da, kendilerini, ya da daha doğrusu kendi içlerindekilerini, bir şeyin simgesi olarak açıkladıklarını görmüşümdür. Yaratıcı bir arkaplan, bilinçdışı zihnin derinliklerindeki hayat verici bir güneş, kendilerine ait olan bir şey gibi duymuşlardır. Her ne kadar çoğu zaman bunu hemen hemen Ezekiel'in vizyonunun kopyası olduğunu görmek kolay idiyse de, bu benzerlik nadiren tanınmıştır. Hatta vizyonun ne olduğunu bildiklerinde bile, bu bilginin günümüzde az görüldüğünü de söylemek gerek. Sistemli körlük diyebileceğimiz şey, Tanrının, insanın dışında olduğu önyargısının sonucudur sadece. Bu ön yargı sadece Hıristiyanlıkta yoksa da, bazı dinler buna hiç katılmıyorlar. Tersine, bazı Hıristiyan mistikleri gibi, ya bir apriori aynılık, ya da bazı idman ve alıştırmalarla erişilecek bir amaç biçiminde Tanrıyla insanın temelde aynı olduğu üstünde duruyorlar; bunu, örneğin Yoga yöntemlerinde gördüğümüz gibi, Apuleius'un değişimlerinde de görüyoruz.

---

[40] Siyahlık, beyazlık, kırmızılık, yeşillik ve sarılık.

Karşılaştırma yöntemi dörtlüyü, yarattığında beliren Tanrının aşağı yukarı dolaysız temsili olduğunu şüphesiz gösteriyor. Böyle modern insanın düşlerinde, kendiliğinden ortaya çıkan simgenin de aynı şeyi insanın içindeki Tanrıyı ifade ettiği sonucuna varabiliriz. Her ne kadar vakaların çoğu bu benzerliği tanımıyorsa da, bu açıklama yine de doğru olabilir. Tanrı fikrini «bilimsel olmayan» bir varsayım olarak ele alacak olursak, insanların niçin bu yolda düşündüklerini kolayca anlatabiliriz. Tanrıya bir çeşit inanç besleseler de, aldıkları dinsel eğitim bu fikri, mistik diye horgördüğünden, içteki Tanrı fikrinden hep ürkeceklerdir. Ama işte bu «mistik» fikirdir bilinçdışı zihnin doğal eğilimleriyle teşvik gören. Ben kendim ve meslek arkadaşlarım aynı tür simgeciliği bir sürü vakalarda görmüş olduğumuzdan, varlığından artık şüphe edemeyiz. Gözlemlerim, üstelik, 1914'e kadar geri gitmektedir; onları açıklamadan ondört yıl bekledim.

Biri bu gözlemlerimi Tanrının varlığının bir çeşit tanıtlaması gibi anlamaya kalkarsa, esef edilecek bir yanılgıya düşmüş olur. Bunlar sadece Tanrının arketip imgesinin varlığını tanıtmak içindir ki, bu bence Tanrı hakkında psikolojik bakımdan ileri sürülebilecek en çok şeydir. Ama pek önemli ve etkin bir arketiptir, oldukça sık ortaya çıkışı her türlü *theologia naturalis* için dikkate değer gibi görünüyor. Çoğu zaman yüksek derecede bir numinosum niteliği olduğundan bu yaşantı dinsel yaşantılar arasına girer.

Esas Hıristiyan simgeciliği bir Teslis iken, bilinçdışı zihnin ifadesinin dörtlü olması çok ilginçtir. Aslına bakarsanız koyu Hıristiyan ifadesi de pek tam sayılmaz; çünkü kötülük ilkesinin dogmatik görünüşü Tesliste yoktur, bu kötülük ilkesi, şeytan gibi oldukça tuhaf bir varlıktır. Tanrının insanla aynı olması sapkınca bir varsayım olduğundan, «içteki Tanrı» da dogmatik açıdan güçtür. Ama çağdaş zihnin anladığı dörtlü, sadece Tanrının içte olduğunu değil, aynı zamanda Tanrının insanla aynı olduğunu ileri sürüyor. Dogmanın tersine, üç değil, dört cephe vardır. Dördüncünün şeytanı temsil ettiği kolayca çıkarılabilir. Her ne kadar din kitaplarımızda: «Ben kendim ve babam biriz. Beni gören babamı görmüş demektir» deniyorsa da. İsa'nın dogmatik insanlığını, insan kendini İsa'y-

la ve *homoousia*[41] sıyla bir tutacak kadar belirtmek bir küfür ve çılgınlık sayılır. Ama Ortodoks bir açıdan bakıldığında böyle anlaşılıyor; bu yüzden, tabii dörtlünün *diabolica fraus*[42] olduğu açıklanabilir, başlıca kanıt da Hıristiyan kozmosunun suçlandırılabilir kısmını oluşturan dördüncü cephesinin sindirilmesi olacaktır. Öyle sanıyorum ki, kilisenin bu gibi sonuçları, her türlü ciddiye almak girişimini akim bırakması gerekir. Bu gibi yaşantılara herhangi bir yaklaşmayı da mahkum etmesi gerekir, çünkü kendinin ayırmış olduğu şeyi doğanın birleştireceğini kabul edememektedir. Dörtlü ile ilgili her türlü olayda tabiatın sesi iyice işitilmektedir, buysa bilinçdışı zihinle ilgili her şeye karşı eski kuşkuları uyandırmaktadır. Düşlerin bilimsel araştırması eski düş yoluyla falcılıktır ve simya kadar sakıncalıdır. Düş psikolojisine yakın paraleller, Latin simya kitapları arasında vardır, bunlar gibi sapkınlıklarla doludur. Bir zamanlar gizlilik ve koruyucu mecazlar gerekiyormuş her halde. Eski simyacılığın beyanları modern düşlerin çıktığı aynı bilinçdışı zihinden gelmekte olup, onlar kadar doğanın sesidir.

Nihai şeyler konusunda pek şüphe beslenmeyen ve dünyanın her bir tarihinin Tekvin ile başladığı bir Orta Çağ manzarası içinde yaşasaydık, düşleri bir yana bırakabilirdik. Nihai şeylerin şüpheli olduğu, uzadıkça uzayan bir tarihöncesinin var olduğu ve insanların herhangi bir numinosum yaşantısı duyduğunda, bunun psişenin yaşantısı olduğunu çok iyi bildiği modern bir dekor içinde yaşıyoruz yazık ki. Tanrının tahtınının çevresinde dönen ateşten bir dünya düşünemeyiz artık ve Onu yıldız kümeleri sistemlerinden ötede bir yerde de aramayı hayal edemeyiz. Ama insan ruhu, esrarlarla dolu gibi; çünkü bir deneyci için bütün dinsel yaşantı, zihnin acayip bir durumu haline düşüyor. Yaşayan kimseler için dinsel yaşantının ne ifade ettiği konusunda bir şey bilmek istiyorsak, bugün onun her türlü hayal edilebilecek biçimini inceleme fırsatımız bol. Bir şey ifade ediyorsa, bu, yaşantıyı yaşayan için her şey demektir. Kanıtların dikkatli incelemesi sonucu insan hiç olmazsa ister istemez buna varıyor. Dinsel yaşantı, içindekiler ne olursa olsun en yüksek beğeni

---

[41] Tanrı Baba ile Tanrı Oğul benzer, ama aynı özden değildir savı.

[42] Şeytan.

ile bir çeşit yaşantı diye tanımlanabilir. Modern zihniyet, *extra ecclesiam nulla salus* (Kilise dışında kurtuluş yoktur) hükmüyle ifade olunduğundan, son ümit olarak ruha dönecektir. Kişi başka nerede yaşantı elde edebilir? Cevabı aşağı yukarı anlattığım gibi olacak. Doğanın sesi cevap verecektir ve insanın ruhsal sorunuyla ilgili her şey, yeni şaşırtıcı sorunlarla karşılaşacaktır. Hastalarımın ruhsal gereksinmeleri yoluyla, bilinçdışı zihnin ortaya çıkardığı simgeciliğin olağanüstü sonuçlarının hiç olmazsa bazılarını anlamak için ciddi girişimde bulunmak zorunda kaldım. Zihinsel ya da ahlâksal sorunların tartışmasına girmek bizi fazla ileri götüreceğinden, bir imgeyle yetinmek istiyorum.

Bir dinin ana simgesel figürleri, daima söz konusu olan belli, ahlâksal ve zihinsel davranışı ifade eder: Örneğin haç ile türlü dinsel anlamları. Başka bir ana simge de Teslistir. Bunlar yalnızca erkeksi özelliklerdir. Bununla birlikte bilinçdışı zihin onu dörtlüye çevirir, aynı zamanda birliktir de bu, nasıl ki Teslisteki üç kişi bir ve Tanrıyla aynı şey ise. Eski tabiat filozofları Teslisi, *imaginata natura*[43] olduğundan üç *asomen*[44] veya *spiritus*[45] ya da *volatilla*[46] yani su, hava ve ateş gibi gösteriyorlardı. Öte yandan dördüncü bileşense *to somaton*[47] idi, toprak ya da beden. Bedeni, Meryem ile temsil ediyorlardı. Böylece fiziksel Teslisine kadınsı unsur eklemişler, sembol hünsa *rebis, fillus saplentiae*[48] olan dörtlüyü ya da *circulus quadratus*'u[49] yaratmışlardı. Orta Çağ tabiat filozofları dördüncü unsurdan şüphesiz ki toprak ve kadını anlıyorlardı. Kötülük ilkesi açık olarak belirtilmemişse de, *prima materia*'nın zehirli niteliğinde ve daha başka imalarla belirtilmektedir. Modern düşlerde dörtlü, bilinçdışının çıkardığı bir şeydir. Birinci bölümde anlattığım gibi bilinçdışı çoğu zaman bir dişi figür olan anima ile kişileştirilir. Görünüşe bakılırsa, dörtlü sembol bundan çıkmaktadır. Bu, dörtlünün döl yatağı bir *teotkos*[50] veya *Mater Dei*[51]dir, tıpkı toprağın Tanrının Anası olduğu düşünüldüğü

[43] Hayal edilen tabiat.
[44] Bedensizlik.
[45] Ruh.
[46] Uçan.
[47] Beden.
[48] Bilge oğul.
[49] Dairenin Kare yapılması.
[50] Tanrıyı doğuran.
[51] Tanrının anası.

gibi. Ama Teslis doğmasında, kadın olsun, kötülük eden olsun, dışta tutulduğundan, kötülük unsuru da dinsel simgenin bir bölümünü teşkil edecektir, eğer bu sonuncu bir dörtlü teşkil ederse, böyle bir gelişmenin önemli ruhsal sonuçlarını kestirmek için özel bir hayal gücü gerekmez.

III

Doğal Bir Simgenin Tarihi ve Psikolojisi

Felsefe merakını yıldırmak istemiyorsam da, dörtlü simgesinin ortaya çıkardığı sorunun ahlâksal ve zihinsel cephelerini karıştırmamayı tercih ediyorum. Psikolojik sonuçları elbette çok önemli ve yeterince anlamlı. Pratik tedavide bunların büyük rolü oluyor. Burada psikoterapiyle uğraşmıyor, psişik fenomenin, dinsel cephesini ele alıyorsak da psikopatolojideki incelemelerim, beni mezarlarının tozunu deşerek bu tarihsel sembol ve figürleri ortaya çıkarmak zorunda bırakmıştır. Genç bir akıl doktoruyken böyle bir şey yapacağım aklımın kenarından geçmezdi. Bu yüzden dörtlü simgeyi, *circulus quadratus* ve Teslis dogmasını düzeltmek için sapkınca teşebbüsler üstündeki bu uzun tartışma oldukça konudan uzak ve fazla üstünde durulmuş olsa da bundan memnunum. Aslında dörtlü üstündeki, bütün söylediklerim örnek vakamın en son bölümüne, esef edilecek derecede kısa ve eksik bir giriştir.

Düş serimizin daha başında daire ortaya çıkmakta. Örneğin düşgörenin çevresinde bir daire çizen yılan biçimini alıyor. Daha sonraki düşlerde bir saat, bir merkez noktası olan bir çember, atış çalışması için yuvarlak bir hedef, bir *perpetuum mobile* olan bir masa saati, bir kitap, bir küre, yuvarlak bir masa, bir kâse vb. Kare de hemen hemen aynı zamanda var, bir şehir meydanı, ortasında bir havuz olan bir bahçe halinde beliriyor. Çok geçmeden kare dairevi bir hareketle ilgili gibi görünüyor: bir kare meydan çevresinde yürüyenler, köşelerinde dört yılan olan ve insanların dört köşenin çevresinde döndüğü dörtköşe bir odada yer alan büyüsel bir tören (hayvanların insana değişmesi) düşgörenin bir taksi içinde dörtköşe bir meydanda dönmesi, dörtköşe bir mahpus hücresi,

kendi ekseni çevresinde dönmekte olan boş, dörtköşe bir meydan. Başka düşlerde daire, kendi ekseni çevresinde dönüş hareketiyle temsil ediliyor, örneğin dört çocuk karanlık bir halka taşıyor ve bir daire içinde geziniyor. Daire aynı zamanda dörtlüyle karışık olarak ortaya çıkıyor, dört yönünde 4 ceviz olan gümüş bir kâse, ya da dört ayaklı bir masa olarak. Orta özellikle belirtiliyor gibi. Bir halkanın ortasındaki bir yumurtayla, bir asker birliğinden oluşan bir yıldızla, dört yön noktasının dört mavisinin oluşturduğu bir daire içinde kendi ekseni çevresinde dönen bir yıldızla; kutupla, kıymetli bir taşla vb. temsil olunuyor bu orta.

Bugün bu düşler hastaya ani bir göz izlenimi biçiminde gelen bir tek resimde canlanıyor. Zaman zaman hastanın böyle şeyler gördüğü veya hayal ettiği oluyordu, ama bu kez izlenimi çok güçlü bir yaşantı olmuştu. Kendisinin de dediği gibi: «En ulu ahengin bir izlenimiydi» bu. Böyle bir durumda bizim izlenimimizin ne olduğu, ya da üstünde bizim ne düşündüğümüz önemli değildir. Önemli olan hastanın neler duyduğudur. Onun yaşantısıdır, durumunu değiştirecek derecede güçlü bir etki gücü varsa, buna sözle karşı koymanın anlamı yoktur. Psikolog ancak, işin ehliyse durumu tesbit edebilir, aynı zamanda böyle bir vizyonun böyle bir kişi üstünde niçin böyle bir etkide bulunduğunu anlamaya çalışabilir. Vizyon hastanın psikolojik gelişmesinde bir dönüm noktasıydı. Bu dinsel bir ifadeyle ihtida idi.

Vizyonun metni aynen şöyledir:

İkisinde de ortak bir merkezi olan bir yatay, bir dikey daire var. Bu dünya saati. Kara kuş tarafından taşınıyor. (Hasta burada kara bir kartalın altın halkayı alıp götürdüğü daha önceki bir vizyona geri dönüyor.) Dikey daire 4 x 8 = 32 bölüme ayrılmış, beyaz kenarlı mavi yassı bir yuvarlak. Üstünde kendi ekseni çevresinde dönen bir el var. Yatay daire dört renkten oluşuyor. Rakkası taşıyan daire üstünde dört adam ayakta duruyor, eski vizyonun altın halkası da çevresinde.

Dünya saatinin üç ritmi, ya da vuruşu var:

1. Küçük vuruş; mavi dikey yassı yuvarlağın kolu bir kerede saniyenin 1/32 hızıyla hareket ediyor.

2. Orta Vuruş; elin kendi ekseni çevresinde tam bir kere dönüşü. Aynı zamanda yatay daire saniyenin 1/32 hızıyla hareket ediyor.

3. Büyük vuruş; 32 orta vuruş, altın halkanın kendi ekseni çevresinde bir tek tam dönüşüne eşit.

Bu vizyon, daha önceki düşlerdeki bütün imaları özetliyor. Eskiden daire, küre, kare meydan, dönen saat, yıldız, haç, dörtlü zaman gibi şeylerle nitelenen parça parça simgelerden bir bütün yapmak girişimi gibi geliyor bana bu.

Tabii «en ulu ahenk» duygusunun böyle soyut bir yapıyla verilmesinin sebebini anlamak güç. Ama Platon'un *Timaeus*'undaki iki daireyi ve *anima mundi*'sinin ahenkli tam yuvarlağını düşünecek olursak, anlamaya giden bir yol bulmuş oluruz. Yine «Dünya saati» terimi, kürelerin müzikli ahengi konusundaki Antikite kavramını belirtiyor. Kozmolojik bir sistem olurdu bu. Göğün ve yıldızların sessiz dönüşünün veya güneş sisteminin düzenli hareketinin vizyonu olsaydı, manzaranın mükemmel ahengini anlar ve beğenirdik. Aynı zamanda kozmosun Platoncu vizyonunun yarı bilinçli bir zihin durumunun sisi arasında hafif hafif parıldadığını hayal edebilirdik. Ama Platoncu manzaranın ahenkli mükemmelliğiyle pek uyuşmayan birşey var vizyonda. İki daire ayrı ayrı nitelikte. Ayrı olan sadece hareketleri değil, renkleri de. Dikey daire mavi, dört rengi içinde bulunduran, yatay olmayan ise altın sarısı. Mavi daire göğün mavi yarım küresini yatay daire de, dört küçük adamla kişileştirilen ve dört renkte nitelenen dört yön noktalı ufku temsil edebilirdi. (Önceki düşlerin birinde dört nokta bir keresinde dört çocukla, sonra da dört mevsimle gösterilmiştir.) Bu manzara insana dünyanın Orta Çağın daire biçimindeki temsillerini hatırlatıyor hemencecik, ya da dört yazarı *rax gloriae*'yi, ya da ufkun zodyakla biçim bulduğu *melothesiae*'yi. Muzaffer İsa'nın temsili Horus ile dört oğlunun aynı resimlerinden türetilmiş gibi. Doğuda da buna benzer şeyler var: ekseri Tibet menşeli Budistik mandalalar ve daireler. Bunlar, genel olarak içinde dört yönü ve mevsimleri gösteren, dört kapılı, dört köşe kutsal bir yapı olan dairevi bir padma, ya da lotus'tan oluşuyor. Ortada bir Buda, ya da daha sık olarak Şiva ile Şakti'nin birleşmesi, ya da eşdeğer bir *dorje* (yıldırım sembolü) vardır. Bunlar *yantras*'dır, temaşa, tefekkür ve Yogi'nin bilincinin en son tanrısal tüm, bilincine tahvili amacıyla yapılan ayinlerin aletleridir.

Benzerlikler ne kadar göze çarpar cinsten olursa olsun, tatmin edici derecede değildir. Çünkü hepsi de merkezi öyle belirtiyorlar ki, sanki bunlar ortadaki figürün önemini belirtmek için yapılmış görünüyorlar.

Bununla birlikte bizim vakamızda merkez boş. Sadece bir matematik noktasından ibaret. Sözü geçen paraleller dünyayı yaratan veya dünyayı yöneten Tanrıyı, ya da gökteki burçlara bağlı insanı tasvir ediyor. Bizim simgemiz zamanı temsil eden bir saattir. Böyle bir simgeye benzetilebilecek aklıma gelen tek şey zayiçe planıdır. Onun da dört yön noktası bir de boş merkezi vardır. Üstelik tuhaf bir tesadüf daha var: Önceki düşlerde sık sık eksen çevresinde dönmeden söz ediliyor, bu dönüşse genellikle sola doğru. Zayiçenin sola doğru, yani yelkovanın ters yönünde hareket eden oniki evi vardır.

Ama zayiçe sadece bir tek daireden yapılmıştır, üstelik açıktan açığa ayrı iki sistem arasında bir çelişme yoktur. Bu yüzden zayiçe de, simgemizin zaman cephesine biraz ışık tutuyorsa da, bu tatmin edici bir benzetme değildir. Orta Çağ simgeciliğinin hazinesi zengin olmasaydı, bu çabalarımızı bırakıp, psikolojik paraleller aramamız gerekirdi. İyi bir tesadüf eseri, az tanınan XIX yüzyılın başlarında yaşamış bir Orta Çağ yazarı olan, Châlis manastırı baş rahibi, Normandiyalı bir şair, 1330' ile 1355 arası üç *pétérinages* yazmış olan Guillaume de Digulleville'in eseriyle karşılaştım. Bu üç eserin adı *Le pélérinage de la vie humaine, de l'âme et de Jésus. Christ* (İnsan hayatının, ruhun ve İsa'nın hacı) idi. *Son Chant du péléringe de l'Ame*'da bir cennet vizyonu görüyoruz.

Cennet 49 tane kendi ekseni çevresinde dönen küreden yapılmıştır. Bunlara yeryüzünün yüzyıllarının ana örneği, ya da arketip'i olan siècles (yüzyıllar) denmektedir. Ama Guillaume'a kılavuzluk eden, meleğin açıkladığı gibi, Kilise ifadesi olan *in saecuta saeculorum*[52]. Adi zamanı değil, sonsuzluğu ifade etmektedir. Altın bir gök bütün küreleri çevirmektedir. Guillaume altın göğe başını kaldırıp baktığında, sadece bir metre genişliğinde ve gökyakut renginde küçük bir dairenin farkına varıyor. Bu daire için *«il sortait du ciel d'or en un point et y rentrait d'autre part et il en faisait tout le tour»*[53] diyor. Belli ki mavi daire göğün altın kâsesini parçalara ayıran büyük bir daire üstünde bir yassı yuvarlak gibi yuvarlanıyordu.

---

[52] Bütün çağlar boyunca.

[53] Altın göğün bir noktasından çıkıyor, çepeçevre dolaşarak bir noktasında kayboluyor.

Burada demek iki ayrı sistem oluyor, biri altın rengi, öteki mavi, bunların biri ötekiyle kesişiyor. Mavi daire nedir? Melek yine hayret içindeki Guillaume'a anlatıyor:

Ce cercle que tu vois est le calendrier,
Qui en faisant son tour entier,
Montre des saints tes journées
Quand elles doivent être fêtées.
Chacun en fait le cercle un tour,
Chacune toile y est pour jour,
Chacun soleil pour l'espace,
De jours trente ou Zodiaque.[54]

Mavi daire kilise takvimidir. Burada başka bir paralel daha görüyoruz: zaman unsuru. Hatırlanacağı gibi vizyonumuzdaki zaman üç nabızla nitelenmiş, ya da ölçülmüştür. Guillaume'un mavi takvim dairesinin çapı bir metre. Üstelik Guillaume mavi daireye bakmaktayken birden allar giymiş üç ruh beliriyor. Melek bu anın o üç azizin bayram anı olduğunu açıklıyor ve bütün zodyak üstünde konuşmaya devam ediyor. Balıklara gelince on iki balıkçının bayramını anlatıyor, sonra da kutsal Teslisi. Burada Guillaume söze karışıyor ve meleğe hiçbir zaman Teslis simgesini anlamadığını söylüyor. Ona bu esrarı açıklama lütfunda bulunmasını rica ediyor. Bunun üzerine melek şöyle cevap veriyor:

Or il y a trois couleurs principales: le vert, le rouge et l'or.[55] Bunların tavus kuşunun kuyruğunda birleştiğini söyleyebiliriz. Sonra devam ediyor: *Le Roi de toute puissance qui met trois couleurs en unité ne peut-il faire aussi qu'une substance soit trois?*[56] Altın renginin Babaya, Kırmı-

54 «Gördüğün çember takvimdir,
Dönüşünü tamamlarken
Azizlere günleri gösterir,
Hangilerinin kutsanacağını.
Her birinin çemberi bir kez döner,
Her yıldız günü gösterir,
Her güneş mekânı
Otuz günün, ya Zodyakın.»

55 Üç temel renk vardır. Yeşil, kırmızı, sarı.

56 Üç rengi bir yapan ulu kral, bir özü üç yapamaz mı?

zının Oğula, yeşilinin de Ruhul Kudüs'e ait olduğunu söylüyor. Derken melek şaire ihtar ederek, artık soru sormamasını söyleyip kayboluyor.

Meleğin öğretisinden biliyoruz ki, üç, Teslis ile ilgili. Böylece Teslis konusunda önceki mistik spekülasyon alanına kaymamızın amaçtan fazla ileri gitmek olmadığını da biliyoruz. Aynı zamanda renkler motifiyle karşılaşıyoruz. Ama, ne yazık ki hastamızın 4 rengi var, oysa Guillaume daha doğrusu melek, altın, kırmızı ve yeşil olmak üzere sadece üç renkten söz etmekte.

Burada *Timaeus*'un ilk sözlerini zikredebiliriz: «Üçü var, peki dördüncüsü nerde?» Goethe'nin *Faust*'unda da Bölüm II'deki ünlü *Kabires* sahnesindeki aynı sözleri buluyoruz, bunlar belki de «haşin manzara» diye çevirilebilecek şu esrarlı «Streng Gebilde» vizyonunu denizden getiriyorlar.

Vizyonumuzun dört küçük adamı cüce veya *Kabires*'lerdir. Dört yön noktasını, dört mevsimi, aynı zamanda dört rengi de temsil etmektedirler. *Faust*'da olduğu gibi *Timaeus*'da da gélériinge'da 4 rakamı eksik. Olmayan renk tabii mavi; Sarı, Kırmızı ve Yeşil serisine ait olan Mavi niçin eksik? Takvimin neresinde yanlışlık? Yoksa yanlışlık zamanda mı? Ya da mavi renkte mi?

İhtiyar Guillaume'cuğun da karşısına aynı sorun çıkmış: üçü var, peki dördüncüsü nerde? Bir şey anlamadığını söylediği Teslis konusunda birşeyler duymak isterdi her halde, Meleğin, Guillaume'a başka acayip soru sormadan kaçmakta acele etmesi insanda kuşku uyandırıyor.

Guillaume göğe çıktığında herhalde kendinden haberi yoktur, çünkü gördüğünden bazı sonuçlar çıkarırdı. Peki şimdi ne gördü bakalım? İlkin sonsuz mutluluğa erişmiş kimselerin oturduğu küreleri, ya da Siècles'leri gördü. Sonra altın göğü seyretti, «ciel d'or», orada altın bir taht üstünde oturan gökler kralı vardı, yanında da kahverengi kristal bir yuvarlak taht üstünde gökler kraliçesi oturuyordu. Bu son ayrıntı Meryem'in göğe, ölülerin dirilmesinden önce vücudla birleşmesine müsaade edilen tek ölümlü varlık olarak, vücuduyla yükselmesi varsayımına atıfta bulunmaktadır. Bu gibi temsillerde kral çoğu zaman İsa'dır, onunla birlikte gelin olarak da kilise görülür. Ama çok önemli olan şey Kralın hem İsa, hem de Teslisin kendisi, 4 rakamının da kraliçesi olmasıdır. Mavi, Meryem'in göksel man-

tosudur; göğün mavi çadırının üstünü örttüğü topraktır. Ama Tanrının annesinden niye söz edilmiyor? Dogmaya göre Meryem sadece *beata*'dır,[57] tanrısal değildir. Üstelik, aynı zamanda vücudu ve karanlığı olan toprağı temsil etmektedir. Bu yüzden işte, Meryem acıyıcı ve bütün günahkârların savunucusudur.

Bu kıymetli Orta Çağ psikolojisi parçasından hastamızın mandalasının başarılarına biraz nüfuz etmiş oluyoruz. Dörtlüyü birleştiriyor ve hep birlikte, ahenk içinde iş görüyorlar. Hastam Katolik eğitimi görmüştü, böylece istemeye istemeye ihtiyar Guillaume'cuğu epeyce kaygılandıran aynı sorunla karşı karşıya gelmişti. Orta Çağlar için gerçekten büyük meseleydi bu. Testis meselesi, Meryem'in rahmi biçiminde, Tanrının kutsal evi ve tanrısal kurtuluş işinin zincirinde kaçınılmaz bakla olan dişi unsurun, toprağın ve vücudun *dışta tutulması* ya da pek şartlı tanınması meselesi. Hastamın vizyonu yüzyılların sorununa simgesel bir cevaptır. Dünya saati imajının «en ulu ahenk» izlenimi yaratmasının daha derin sebebi budur belki. Bu, maddeyle ruh, etin istekleriyle «Tanrı aşkı» arasında yıkıcı çatışmanın olası bir çözümünün ilk bildirisiydi. Kilise düşünün acınacak durumdaki yetersiz uyuşması; bütün çelişmelerin uzlaştığı bu mandala vizyonuyla tamamiyle yenilmiştir. Ruhun bir kare olduğuna dair eski Pitagorcu fikri burada kanıt olarak ileri sürebilirsek, mandala Tanrıyı üçlü ritim ile, ruhu da da estetik dörtlüyle, yani dört renge ayrılmış daireyle ifade eder. Böylece en derin anlamında ruhun Tanrıyla birleşmesini ifade eder.

Dünya saati *quadratura circuli* ve *perpetuum mobile*'yi de temsil ettiğinden Orta Çağ zihninin bu iki uğraşı tam ifadesini mandalamızda buluyor. Altın halka ve içinde bulunanlar, dörtlüyü, 4 kabiri, (Ön Asya bitki tanrıları) 4 renk, mavi daire ve Teslis ve zaman hareketini temsil ediyor Guillaume'a göre. Bizim vakamızda altın daire yavaş hareket ederken, mavi dairenin yelkovanı son süratle hareket ediyor. Mavi daire, Guillaume'un altın göğünde biraz uygunsuz görünüyorsa da bizim vakamızdaki daireler bir ahenk içinde kaynaşmış durumda. Teslis artık hayattır, *bütün sistemin üç ritimli «nabzı»dır*, bununla birlikte dörtlünün

[57] Kutsal.

katı olan 32'ye dayanmaktadır. Böylece bir yanda daire ve dörtlü, öte yanda üçlü ritim birbirinin içine öyle bir giriyorlar ki, biri aynı zamanda ötekinin içinde de bulunuyor. Guillaume'un eserinde Teslis açık olarak belli, ama dörtlü, göğün Kralı ve Kraliçesi ikiliğinde gizli. Hem listelik mavi renk kraliçeye değil, Teslis sıfatlarıyla nitelenen, zamanı temsil eden takvime bağlanıyor. Bu bizim vakamıza benzeyen bir birbirine giriş gibi geliyor.

Nitelik ve içindekilerin birbirine girmesi simgelerin özelliğidir. Bu durum Hıristiyanlığın Teslisinde de vardır. Baba, Oğulun içinde, Oğul Babanın içinde, Ruhul Kudüs de hem Baba'nın, hem de Oğulun içinde, ya da içlerine sinmiş durumdadır. Babadan Oğula ilerleme bir zaman unsurunu gösterir, oysa mekân unsuru Mater Dei ile kişileştirilir. (Anne niteliği başlangıçta Ruhul Kudüs'e atfolunuyordu; Ruhul Kudüs'e de bazı ilk Hıristiyanlar *Sophia Sapientia* diyorlardı o zamanlar. Bu dişi nitelik kökten çıkarılıp atılmamıştır, hiç olmazsa hâlâ Ruhul Kudüs simgesine, *Columba spiritus sancti*'ye[58] bağlıdır. Ama dörtlü, ilk kilise sembolünde ortaya çıkmasına rağmen, dogmada yoktur. Daire içindeki eşit kollu haç dört İncil yazarıyla birlikte duran İsa, *Tetramorphus* vb. demek istiyorum. Daha sonraki kilise simgeciliğinde *rosa mystica vas devotionis, fons signotus ve hortus conclusus Mater Dei*'nin[59] ve ruhanileştirilmiş toprağın sıfatları olarak görünüyor.

Bizim mandalamız Orta Çağ Hıristiyan felsefesinde bol bol tartışılan ana sorunların bazılarının soyut, hemen hemen matematiksel bir temsilidir. Soyutlama öyle ileri gidiyor ki, Guillaume'un vizyonunun yardımı olmasaydı geniş bir alana yayılmış, tarihsel kökler sistemini gözümüzden kaçırmış olurduk. Hastanın bu gibi tarihsel gereçler üstünde herhangi gerçek bir ilgisi yok. Din üstünde çocuklukta herkesin aldığı küçük çaptaki bilgiden başka bir şey bilmiyordu. Kendisi dünya saatiyle herhangi dinsel bir simgecilik arasında bir bağ görmüyordu. Vizyonun içinde, ilk bakışta insana din konusunda hatırlatacağı bir şey olmadığı belli. Ana vizyonun kendi «nefse dönüş evi» düşünden hemen sonra gelmiştir. O düş yine daha önceki bir düşte temsil olunan üç ve dört sorununa cevaptı.

[58] Ruhul Kudüs'ün güvercinle temsili.

[59] Mistik gül, dindarlık vazosu, temel sembol ve Tanrının Anasının kapalı olan bahçesi.

Mesele, orada, dört yanında renkli suyla dolu dört kâse olan, bir dikdörtgen mekândı. Biri sarı, öteki kırmızı, üçüncüsü yeşil, dördüncüsüyse renksizdi. Tabii mavi eksikti, ama bir mağaranın derinliklerinden bir ayının çıktığı daha önceki vizyondaki öteki üç renkle ilgisi vardı. Aynı, kırmızı, sarı, yeşil ve mavi ışık çıkaran dört gözü vardı. Daha sonraki düşte mavi rengin kaybolması hayrettir. Aynı zamanda, her zamanki kare, önceden hiç ortaya çıkmamış olan bir dikdörtgene dönüşmüştü. Bu açık tedirginliğin sebebi animanın temsil ettiği dişi unsura karşı direnmeydi. «Nefse dönüş evi» düşünde ses bu olguyu doğruluyor. Şöyle diyor: «Yaptığın tehlikelidir. Din, kadın imgesinden kurtulmak için ödediğin bir vergi değildir, çünkü bu imge ille de gereklidir». «Kadın imgesi» tamamiyle «anima»dır.

Bir erkeğin *animasına* karşı koyması normaldir, çünkü daha önce söylediğim gibi, *anima* o ana kadar bilinçli hayattan uzak tutulmuş eğilimler ve içindeki unsurlarla birlikte bilinçdışını temsil etmektedir.

Bunlar birtakım gerçek veya zahiri sebepler yüzünden dışlanmıştır. Bazıları ortadan kaldırılmış, bazıları geri itilmiştir. İnsanın psişik yapısındaki toplum aleyhine olan unsurların miktarını temsil eden eğilimlerdir bunlar ve ben bunlara «istatistik suçlu» diyorum ki, bunlar da ortadan kaldırılmaktadır. Yani bilinçle ve bile bile elden çıkarılmaktadır. Ama sadece geri itilen eğilimler genellikle şüpheli bir özellik gösterir. Bunların topluma aykırı olduğuna şüphe yoktur, ama daha çok alışılmadık ve toplumsal bakımdan tuhaf şeylerdir. Kişinin bunları niçin bastırdığı da belli değildir. Bazıları sırf korkaklıktan bastırır, bazıları sırf alışılmış bir ahlâk yüzünden bazılarıysa saygı kaygısından. Bastırma eylemi şeylerin yarı bilinçli, yarı istemeyerek gitmeye koyuverilmesidir, sıcak bir ekmeğin birden elden bırakılıvermesi veya kedinin uzanamadığı ciğere pis demesi, ya da kendi isteklerinin bilincine varmamak için başını çevirip başka yana bakmaktır. Freud, bastırmanın, nevrozun oluşunun ana mekanizmalarından biri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ortadan kaldırma, bilinçli ahlâksal bir seçmedir, ama geri itme hoş olmayan kararlardan kurtulmak için oldukça ahlâka aykırı bir «eğilimdir». Ortadan kaldırma, kaygı, çatışma ve acı yaratabilir, ama bilinen örneklere uyan bir nevroz yaratmaz. Nevroz meşru acı çekmek gibi bir şeydir.

«İstatistik suçlu»yu dışta tutacak olursak, olmasını istediğimizden daha az ideal ve daha çok ilkel bir insanın psişik alt yapısına ait bayağı nitelikler ve ilkel eğilimlerin geniş ülkesi kalır geride. Uygar veya eğitim görmüş ya da ahlâksal bir varlığın, nasıl yaşaması gerektiği konusunda bazı fikirlerimiz var, zaman zaman da bu büyük ümitlerimizi yerine getirmek için elimizden geleni yapıyoruz. Ama doğa, çocuklarının her birine aynı şeyleri bağışlamamış olduğundan, bunların kimi daha başarılı kimi daha başarısız oluyor. Böylece doğru dürüst, yani göze batan herhangi bir anormallik göstermeden yaşayan kimseler var. Günah işlerse de, ufak tefek günahlar işlerler, ya da işlediği günahlar bilinçlerince bilinmez. Kişi günahlarını bilmeyen kimselere karşı daha hoşgörülü olur. Kanun arasıra, bilinmemesine rağmen cezalandırıyorsa da, *kilisedeki itiraf*, ancak kişinin kendisinin günah saydığı şeyle ilgili. Ama doğa günahı bilmeden işleyenlere karşı hoşgörülü değil. Bile bile yapmış gibi, bilmeden yaptığı şeyleri de aynı şiddetle cezalandırıyor. Böylece bir zamanlar sofu ihtiyar Drummand'un da söylediği gibi, yakınlarına dayanılmasını güç yapan tuhaf sinirlilik ve kızgınlık krizleri geçiren, öte yanlarını bilmeyen kimselerin çoğu yüksek ahlâklı kimseler oluyor. Azizliğin ünü büyüktür, ama bir azizle yaşamak insanda bir aşağılık duygusuna, hatta ahlâksal bakımdan daha az eğilimli kişilerde korkunç bir ahlâksızlığa sebep olur. Ahlâklılık zekâ gibi bir eğilim işidir. Ahlâklılığı bozmak mümkünse de, kişiyi kendinde olmayan bir sisteme zorla sokamazsınız.

Ne yazık ki, insan bir bütün olarak, kendisini sandığından, ya da olmak istediğinden daha az iyidir; bunda şüphe yok. Herkesin bir gölgesi vardır, bu kişinin bilinçli hayatında belirli olmadığı süre daha kara ve yoğundur. Aşağılık duygusu bilinçliyse, kişinin her zaman onu düzeltme imkânı vardır. Üstelik başka menfaatlerle devamlı temastadır, bu yüzden değişmeye hazırdır. Ama bilinçten geri itilir ve yalnız başına bırakılırsa hiçbir zaman düzeltilmez. Üstelik beklenmedik bir anda birden patlak verebilir; ne yapar yapar, en iyi niyetli girişimleri engelleyen bilinçli bir gizli engel oluşturur.

Geçmişimizi birlikte taşıyoruz, yani istekleri ve duygularıyla birlikte, ilkel ve aşağılık insanı ve ancak büyük bir çaba sonucu kendimizi bu yükten kurtarabiliriz. Bir nevroz çıkarsa, oldukça yoğun bir gölgeyle

uğraşmamız gerekiyor demektir. Böyle bir vakanın tedavi edilmesi gerekiyorsa, kişinin bilinçli kişiliğiyle gölgesinin birlikte yaşayabilmesini sağlayacak bir çare bulmak gerektir. Kendileri böyle dert çekenler, ya da başkalarına yaşasınlar diye yardım eden herkes için çok önemli bir meseledir bu. Gölgenin ortadan kaldırılması, başağrısını dindirmek için kafayı kesmek gibi bir şey olur. Bir insanın ahlâk durumunu bozmak işe yaramaz, çünkü daha iyi yanını da öldürür ki onsuz gölgenin bile anlamı kalmaz. Bu karşıtların uzlaştırılması büyük bir meseledir. Antikitede bile bazı zihinleri kaygılandırıyordu. ikinci yüz yılın efsanevi biri, bir Gnostik olan Karpokrates, Matta'ya göre İncil'in 5.25. bölümündeki: «Rakibinizle çabucak anlaşınız, onunla aynı yoldayken» sözlerindeki rakibi bedensel insan olarak anlamıştır. Canlı beden kişiliğin kaçınılmaz bir bölümü olduğundan, metnin şöyle olması gerekirdi: «çabucak kendinle anlaş, kendinle aynı yoldayken». Kilise babalarının daha sağlam zihniyetlerinin bu ince ve modern görüş açısından son derece pratik fikrin inceliğini ve başarısını takdir edeceği tabiidir. Tehlikeliydi de, bugün de insanın hayatının niçin fedakâr olması gerektiğini, yani insandan daha büyük bir fikre kendini adaması gerektiğini unutmuş bir uygarlığın, en hayati, aynı zamanda en tehlikeli sorunudur. İnsan kendine bir şey ifade ediyorsa, büyük şeyler yaşayabilir. Ama güçlük bu ifadenin sağlanmasındadır. Tabii, bir kanıt olmalıdır bu; ama kişi, insanın icat edebileceği en kandırıcı şeylerin değersiz ve hazırlop olduğunu ve kişisel istek ve korkularına karşı bir şeye inanmadığını görüyor.

Bastırılan eğilimler, yani gölge, kesin olarak kötü olsaydı, ortada hiçbir mesele kalmazdı. Ama gölge oldukça bayağı, ilkel, uygunsuz ve tuhaftır; tamamiyle kötü değildir. Hatta bir bakıma insan varoluşunu canlandıracak, güzelleştirecek, aşağı, çocuksu, ve ilkel nitelikler bile ihtiva etmektir, ama bu gerçekleştirilmiyor. Okumuş halk, şimdiki uygarlığımızın çiçeği, kendini köklerinden yükseğe kaldırmış ve toprakla olan bağını koparmak üzere. Bugün nüfusun aşağı tabakasının tedirgin ve huzursuz olmadığı hiçbir uygar memleket yok. Bazı Avrupa milletlerinde bu, üst tabakaya da çıkmış durumda. İşlerin bu durumu, psikolojik sorunumuzun dev boyutlarda yansımasıdır. Topluluklar insan yığınları olduğundan, sorunları da, kişisel sorunların yığınıdır. Bir insan serisi kendini üstün

insanla bir tutuyor ve aşağı inmek istemiyor, öteki takım kendini aşağı insan olarak görüyor ve yüzeye çıkmak istiyor.

Bu sorunlar hiçbir zaman kanunla veya entrikalarla çözülemez. Ancak genel bir davranış değişikliğiyle olur. Bu değişiklik propagandayla, yığın toplantılarıyla veya şiddetle olmaz. Bireylerdeki değişiklikle başlar. Kişilerinin beğendikleri ve beğenmedikleri şeyin, hayat ve değer görüşlerinin değişmesiyle devam eder ve ancak bu gibi bireysel değişikliklerin biraraya gelmesi meydana getirir ortak hal çaresini.

Okumuş kimse kendindeki aşağılık duygusunu başkaldırmaya zorlayacağının farkında olmadan bastırır. Hastamın bir zamanlar düşünde «Sol cenahı tamamiyle boğmak» niyetinde olan bir asker birliği görmesi dikkate değer. Biri sol cenahın işte bu yüzden boğulması gerektiğini ileri sürer. Düş, hastamın kendindeki aşağılık insanla nasıl uğraşması gerektiğini gösteriyor. Belli ki doğru bir yöntem değil bu. Oysa «nefse- dönüş» düşü, sorusuna doğru cevap olarak dinsel bir davranış gösteriyor. Mandala, tarihsel bakımdan, görmüş olduğumuz gibi, Tanrıyı felsefi olarak açıklamak veya tapma amacıyla görünür biçimde, ya da Doğuda olduğu gibi, yoga çalışmaları için bir yantra halinde göstermek için bir simge olarak işe yarıyordu. Göksel dairenin bütünlüğünü ve dörtlü ilkeyi, unsuru, ya da psişik nitelikleri birleştiren yerin dört köşeliliği tamlığı ve birleşmeyi ifade ediyor. Böylece Mandala «uzlaştırıcı bir simge» vekarını taşıyor. Tanrıyla insanın uzlaşması İsa'nın ve haçın simgesiyle ifade olduğundan, hastanın dünya saatinin de buna benzer uzlaştırıcı bir anlamını umut edebiliriz. Tarihsel benzetmelerle önyargılar edindiğimizden, Tanrının, Mandalanın orta yerinde olacağını bekleriz. Oysa merkez boştur. Mandalayı tarihsel örneklere göre inceleyecek olursak, Tanrının daire, Tanrıçanın da dörtköşeyle temsil edildiği sonucuna varmamıza rağmen, Tanrının yeri boştur. «Tanrıça» yerine «mekân» veya «ruh» da diyebilirdik. Tarihsel önyargıya karşı bununla birlikte (tanrısal imgenin dörtlü tarafından işgal olunduğu «nefse-dönüş evi»nde olduğu gibi) Mandala'da Tanrının iziyle karşılaşmadığımızı da söylememiz gerek. Tersine, bu bir mekanizmadır. Böylece önemli bir vakayı önceden edinilmiş bir fikrin lehine gözden kaçırmaya hakkımız olduğunu sanıyorum. Bir düş veya bir vizyon, olması gerektiği gibidir. Başka bir şeyin kılık değiştirmiş

şekli değildir. Tabii bir üründür, herhangi bir nihai amacı yoktur. Hiç etkilenmemiş hastaların yüzlerce Mandalasını gördüm, aynı vakayı olguların büyük çoğunluğunda gördüm, merkezde bulunan hiçbir tanrı yoktu. Merkez genellikle belirtilir. Ama orda bulduğumuz simgenin bambaşka anlamı vardır. Yıldız, güneş, çiçek, eşit kollu bir haç, değerli bir taş, içi su veya şarap dolu bir kâse, çöreklenmiş bir yılan ya da insandır, ama hiçbir zaman bir tanrı değildir.

Bir Orta Çağ kilisesinin gül penceresinde muzaffer bir İsa gördüğümüzde, haklı olarak bunun Hıristiyan kültürünün merkezi bir simgesi olması gerektiğini düşünüyoruz. Aynı zamanda, bir halkın tarihine kök salmış herhangi bir din de, o halkın geliştirdiği, örneğin politik hükümet biçiminde olduğu gibi, psikolojilerinin ifadesidir. Kişilerin düş veya vizyonlarında görmüş oldukları veya «etkin imgelem» ile geliştirdikleri modern mandalalara aynı yöntemi uygulayacak olursak mandalaların «dinsel» demeden edemeyeceğimiz belli bir davranış ifadeleri olduğu sonucuna varıyoruz. Din olumlu olsun, olumsuz olsun en yüksek ve en güçlü değeri olan bir bağdır. Bu bağ, istekle olabileceği gibi, istemeyerek de olabilir; yani bile bile bilinçdışı yoluyla sizi tutsak kılan değeri kabul edebilirsiniz. Sisteminizdeki en yüksek güç olan bu psikolojik olgu tanrıdır, çünkü tanrı denen şey üstünlüğüyle ezici psişik bir unsurdur daima. Bir tanrı ezici bir unsur olmaktan çıkarsa, bir isimden başka bir şey olmaz. Özü ölmüş, gücü gitmiştir. Antikite tanrıları, niçin saygınlığını ve insan ruhları üstündeki etkisini yitirdi? Çünkü Olimpos'un tanrıları zamanlarını doldurmuş ve yeni bir din başlamıştı, Tanrı insan olmuştu da ondan.

Modern mandalalardan sonuçlar çıkarmaya devam edersek, önce, halkın yıldızlara mı, güneşlere mi, çiçeklere mi ya da yılanlara mı, taptığını sormamız gerek. Bunu yadsıyacaklardır, ama aynı zamanda küreler, yıldızlar, haçlar gibi şeylerin kendilerindeki bir merkezi temsil eden simgeler olduğunu söyleyeceklerdir. O merkezden ne kastolduğu sorulacak olursa da kekelemeye başlarlar, dünya saatinin vizyonunun onda mükemmel bir ahenk duygusu yarattığını gören hastamın itirafına pek benzeyen yaşantılardan söz ederler. Başkaları aynı vizyonu büyük bir acı ve felaket anında gördüklerini söylerler. Yine başkalarına ulu bir düşü,

ya da uzun ve boşa çıkan kaygıların son bulup, bir barış çağı başladığı anı hatırlatır. İnsanların yaşantılarını özetleyecek olursanız, aşağı yukarı şöyle bir ifade elde edersiniz: kendilerine geldiler, kendilerini kabul edebilirler, kendi kendileriyle uzlaşabildiler, böylece kötü şart ve olaylar konusunda uzlaştılar. Eskiden aynı şey şöyle ifade olunurdu: Tanrıyla bağdaştı, kendi istencini feda etti, kendini, Tanrının buyruğuna boyun eğdirdi.

Modern bir mandala, tuhaf bir zihin durumunun istemeye istemeye itirafıdır. Mandalada Tanrı yoktur, bu yüzden bir tanrıya boyun eğiş veya onunla uzlaşma diye bir şey de yoktur. Tanrının yerine insanın bütünlüğü geçmiş gibidir.

İnsandan söz edildi mi, herkes kendi ego kişiliğinden söz edildiğini sanıyor —yani kişiliğinin kendi bildiği kadarından— başkalarından söz edildi mi, kendilerinkine pek benzer bir kişilikten söz edildiğini sanıyor. Ama modern araştırma bize, kişinin bilincinin sonsuzca uzanan bilinçdışı bir psişe üstüne dayandığını ve onunla çevrildiğini öğrettiği için, insan sadece bilincinden ibarettir diyen oldukça eski moda önyargıyı gözden geçirmemiz gerek. Bu oldukça basit varsayıma hemen eleştirici bir soru olabilir; kimin bilinci? Kendi bilinci mi, yoksa çevresindeki başka kimselerin bilinci mi? Doğrusu kendi kendimin görüşümle, başkalarının beni görüşünü bağdaştırmak çok güç. Kim haklı? Gerçek birey kim? Daha da ileri gidip, insanın ne kendi ne de başkaları tarafından bilinmediğini göz önüne getirecek olursak —var olduğu daha kanıtlanabilir olan, bilinmeyen bir şey— kimlik sorunu daha da çetinleşiyor. Aslında psişik varlığın genişliğini ve son özelliğini tanımlamak imkânsızdır. Şimdi, insandan söz ettiğimiz zaman, onun tanımlanamayacak bütününü ancak simgesel olarak ifade edilebilecek, dille anlatılamayacak toplamını söylemek istiyoruz. «Nefs» kelimesini insanın bütününü anlatmak için, bilinçli ve bilinçdışı varlığının son toplamını anlatmak için kullanıyorum. Bu terimi Doğu felsefesinden aldım, öyle bir felsefe ki tanrılar insansı olmaktan çıktığında bile ortaya çıkan o sorunlarla yüzlerce yıl uğraşmıştır. *Upanişadların* felsefesi çoktan tanrıların rölativizmini tanımış bir psikolojiye tekabül eder. Bu, ateizm gibi aptalca bir yanlışlıkla karıştırılmamalıdır. Dünya eskiden nasıl idiyse, şimdi de öyle ama bilincimiz acayip değişikliklere uğramakta. İlkin, çok eski zamanlarda (bu hâlâ bugün

yaşamakta olan ilkel kimselerde görülebilir) psişik hayatın ana gövdesi, görünüşe bakılırsa, insan ve insan olmayan nesnelerdeydi; bugün diyeceğimiz gibi, yansıtılmıştı. Bilinçlilik tam bir yansıma durumunda pek varolamaz. Olsa olsa bir duygular yığını olur. Yansıtmaların ortadan kalkmasıyla bilinçli bilgi yavaş yavaş gelişti. Tuhaftır ki, bilim, aslında dünyanın ruhanilikten çıkarılmasının birinci evresi olan astronomi kanunlarının bulunuşuyla başlamıştır. Yavaş yavaş, adım adım izledi. Daha Antikite çağında, tanrıları, dağlardan, ırmaklardan, ağaçlardan ve hayvanlardan çekip aldılar. Bilimimiz yansıtmalarını hemen hemen tanımayacak derecede inceltti. Ama bizim her günkü psikolojik hayatımız, hâlâ yansıtmalarla kaynaşıyor. Bunları gazetelerde, kitaplarda, söylentilerde dedikodularda bol bol bulabilirsiniz. Bugünkü bilgideki bütün boşluklar hâlâ yansıtmalarla doludur. Başkalarının ne düşündüğü ya da gerçek karakterlerinin ne olduğu konusunda hâlâ kendimize güvenemiyoruz. Bazı kimselerin kendimizde olmadığını bildiğimiz bütün kötü niteliklere sahip olduğuna veya hiçbir zaman kendimizin olamayacağı bütün kötülükleri yaşadıklarına inanıyoruz. Gölgemizi utanmadan yansıtmamak için son derece dikkatli olmalıyız; hâlâ yansıtılmış göz aldanımı olan bataklıktayız. Bu yansıtmaların topunu çekip alacak kadar cesur birini hayal ediyorsanız, oldukça kalın bir gölgenin farkında olan bir birey çıkar karşınıza. Böyle biri yeni sorunlar ve çatışmalarla yüklemiştir kendini. Kendi kendi için ciddi bir problem olmuştur, şimdi onlar şunu bunu yapıyor, onlar haksız, onlara karşı savaşmak gerek diyemez. «Nefse dönüş evi»nde yaşıyordur. Böyle bir adam, dünyadaki her hatalı şeyin kendi içinde olduğunu bilir ve kendi gölgesiyle baş etmeyi öğrendi mi de, dünya için gerçek bir şey yapmış demektir. Günümüzün çözülmemiş büyük toplum sorunlarının hiç olmazsa küçücük bir bölümünü ortadan kaldırabilmiştir. Bu problemler idaresi güç ve karşılıklı yansıtmalarla zehirlidir. Kendini ve kendinin bütün uğraşlarında bilinçdışında taşıdığı o karanlığı bile göremeyen nasıl doğru görür?

Çağdaş psikolojik gelişme, insanı gerçekte neyin meydana getirdiğini daha iyi anlamaya yarıyor. Tanrılar ilkin insanüstü kuvvette ve güzellikte, karlı dağların doruklarında veya mağara, orman ve denizlerin karanlığında yaşarlardı. Sonradan bir tek tanrı oldular, derken, Tanrı insan

oldu. Ama tanrılar zamanımızda herhangi bir bireyin kucağında toplanıyor ve psişik fonksiyonlar halinde kılık değiştirmiş olmalarına rağmen yine eskisi kadar güçlü ve hayret verici, insan psişesini avucunun içinde tuttuğunu sanıyor. Onu bir bilim durumuna getirmeyi bile düşünüyor. Ama psişe aslında hem yapan, hem doğuran psişik özne ve hatta bilinç olanağının ta kendisidir. Psişe bilincin sınır çizgisinin öyle ötesinde ki, bilinç, okyanusta bir adaya benzetilebilir. Ada küçük ve dardır, oysa okyanus geniş ve derindir, öyle ki, mesele bir mekân meselesiyse tanrıların içte veya dışta olmaları farketmez. Ama dünyanın ruhanilikten çıkarılması —yansıtmaların çekilip alınması— tarihsel süreci şimdiye dek sürdüğü gibi sürerse o zaman tanrısal veya şeytansı her türlü özelliğin, ruha, bilinmeyen insanın içinde dönmesi gerekir. İlkin bu maddeci hata kaçınılmaz gibi görünüyor. Tanrının tahtı yıldız kümeleri arasında bulunmadığından, bundan Tanrının hiçbir zaman var olmadığını çıkardılar. İkinci kaçınılmaz yanlış da, psikolojizm'dir: Tanrı bir şeyse, bazı saiklerden, korkudan, örneğin güç isteminden ya da bastırılmış cinsellikten türetilmiş bir hayal olsa gerek denmiştir. Bu sözler yeni değildir. Putperest tanrılarının putlarını yıkan Hıristiyan misyonerleri tarafından buna benzer şeyler söylenmişti. Ama eski misyonerler eski tanrılarla savaşarak yerine yeni bir Tanrıyı koyarlarken çağımızdaki putkırıcılar eski değerleri yok ederken yerine herhangi bir şey koyup koymadıklarını bilmiyorlar. Nietzsche eski yazıtları yıkarken ne yaptığını pekâla biliyordu, yine de ikinci bir kişilik gibi, kendini büyük trajedisi *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'de bir tuttuğu bir çeşit *alterego*[60] olan dirilmiş Zerdüşt ile kendi kendini desteklemek için hutaf bir ihtiyaç duydu. Nietzsche tanrısız değildi; sadece, Tanrısı ölmüştü. Bunun sonucu olarak Nietzsche'nin kendi ikiye ayrıldı, öteki ikinci Ben'ine Zerdüşt, başka zamanlardaysa Diyonizos demek zorunda kaldı. Kurtulamayacağı hastalığı sırasında mektuplarını Trakyalıların uzuvları koparılan Diyonizosu olan «Zagreus» diye imzalardı. Zerdüşt'ün trajedisi şu ki, Tanrısı öldüğünden Nietzsche'nin kendisi tanrı oldu; bunun böyle olması Tanrısız olmayışındandır. Olumsuz bir inançla yetinmeyecek derecede olumlu bir nitelikteydi.

[60] Öteki Ben.

Böyle biri için Tanrının öldüğünü söylemek tehlikeli gibi görünüyor. Hemencecik şişinmenin kurbanı olur. Tanrı fikri önemli hatta ezici, psişik yoğunluğu temsil ettiğinden, bir bakıma böyle bağımsız bir yoğunluğun bir *nonego* olduğuna inanmak daha güvenilecek bir iş olur, belki de tamamiyle başka insanüstü bir varlık *totaliter aliter*'dir. Böyle bir inanç karşısında ister istemez küçük, hemen hemen kendi boyunda görür kendini. Ama *tremendum*'un öldüğünü ilân ederse, o zaman bir zamanlar Tanrı gibi büyük bir varlığa yatırılmış olan büyük gücün nereye gittiğini bulması gerekir. Başka bir ad altında belirebilir ya da izm'le biten bir şeyler olur, hatta ateizm diyebilir, bunlara karşı insanlar eskiden Tanrıya nasıl davranıyorlarsa, öyle davranırlar, inanırlar, ondan ümit eder ve beklerler. Yeni bir ad altında başka bir kılıkta çıkmazsa ortaya, ölüm ilanının çıktığı kimsenin zihnine elbette döner. Korkunç bir enerji işi olduğundan, sonuç kişiliğin bölünüşü şeklinde aynı derecede önemli psikolojik bir bozukluk olacaktır. Bu ayrılma iki veya daha çok kişiliğe ayrılmaya sebep olabilir. Sanki bir tek kişi bütün enerji toplamını taşıyamayacağından, o ana kadar görevsel parçalardan meydana gelen kişilik, bölümlere ayrılır ve bağımsız kişilerin onurunu ve önemini üzerine alır.

İyi ki insanlığın büyük bir kısmı Nietzsche kadar duyarlı, dinsel kişilerden meydana gelmemiş. Alık, duygusuz kimseler Tanrı fikrini yitirirlerse hiçbir şey olmaz hiç olmazsa o anda kendilerine bir şey olmaz. Ama toplum olarak, yığınlarda zihin salgını baş gösterir ki, bu şimdi oldukça çoğalmaktadır.

Mandalayla ifade edilen yaşantı, artık tanrısal imgeyi yansıtmayan kimselerde görünür. Bunlar gerçek şişinme ve çözünme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Yuvarlak ve kare çitler bu yüzden bir patlama ve çözülmeyi önlemek için koruyucu duvarlar veya bir *vas hermeticum*[61] yaratan büyüsel araçların değerini taşır. Böylece mandala insanın kendi içine tam olarak dönmesini gösteriyor ve destekliyor. Bu durum hiç de bencillik değildir. Tersine, şişinme ve çözümlemeyi önlemek amacı güden çok ihtiyaç duyulan nefse dönüştür.

---

[61] Kapalı vazo.

Görmüş olduğumuz gibi çit, Yunanca *temenos* denen bir tapınağın veya yalnız bir kutsal yerin sınırıdır. Bu durumda daire, dıştaki şeylerle karışmaması gereken bir iç sürecini korumakta ve yalnız tutmaktadır. Böylece mandalalar simgesel olarak eski somut gerçekleri tekrar eden çok eski yöntem araçlarıdır. Söylemiş olduğum gibi, *temenos*'un sakini tanrıydı. Ama mahpus veya mandaladaki iyi korunan şey tanrı gibi değil, çünkü yıldız, haç, küre vb. gibi kullanılan simgeler bir tanrının ifadesi değil, insan kişiliğinin pek önemli bir bölümü gibi görünüyor. Mandalanın mahpusu ya da korunan sâkini, sanki insanın kendi, ya da hiç olmazsa iç ruhudur. Modern mandalaların ortalarında genellikle tanrıyı bulduğumuz eski büyüsel dairelerin içinde hayret verici derecede yakın paralelleri olduğundan, modern mandalada insanın —tam insanın— tanrının yerine geçtiği açık.

Bu yer değiştirme, tabii, ne kendiliğinden oluşu ne daima temelde bilinçdışı oluşu bakımından dikkate değer bir olaydır. Tanrı fikrinin artık bağımsız bir varlık olarak yansıtılmadığı bir durumda, neler olacağını bilmek istiyorsak, insanın bilinçdışı zihninin cevabı şudur; Bilinçdışı tanrı yerine *in loco dei* yeni bir insan fikri, tanrılaştırılmış veya tanrısal bir insan, hapsolunmuş, gizlenmiş ve toplumsal sembolizmle ifade olunan bir insan fikri yaratmaktadır. Simgeler hastanın örneğin dünya saati durumunda olduğu gibi mikrokozmos ve aynı zamanda makrokozmos Ortaçağ kavramını ima etmektedir.

Mandalaya götüren birçok süreçler ve mandalanın kendi, Orta Çağ spekülasyonlarının, doğrudan doğruya doğrulamaları gibi görünüyor. Sanki halk Filozof taşı, *aqua permanens* tanrısal su, yuvarlaklık, dörtköşelik, dört renk vb. üstünde eski kitapları okumuş gibi. Oysa simyacı felsefenin ve anlaşılması güç simgeciliğin yanından bile geçememişlerdir.

Bu olayları tam takdir etmek güçtür. Kişinin başlıca kaygısı, bunların Orta Çağ simgeciliğiyle açık ve etkili paralelliği olsaydı, bu eski düşünme yöntemlerine dönüş diye açıklanabilirdi. Ama bir eski yönteme dönüş olunca, bunun sonucu bozuk bir uygulama ve buna tekabül eden bir etkinlik eksikliği oluyor. Bununla birlikte böyle bir sonuç, sırf böyle gelişmelerden çıkmaz ortaya. Tersine, nevrotik ve kişiliğin ayrıldığı

durumlar çok iyiye doğru gitmekte ve insanın bütün karakteri düzelmektedir. Uygulama iyiye doğru gitmektedir. Bu sebeplerden dolayı bana göre söz konusu süreç bir geriye gidiş diye açıklanmamalıdır. Bence daha çok, Orta Çağların başında ve hatta daha önce Hıristiyanlığın başlangıcında ortaya çıkmış psikolojik süreçlerin gerçek bir devamıdır. Ana simgelerin birinci yüz yılda var olduğuna dair belgesel kanıt var elde. *«Baş Rahip Komarios, Kleopatra'ya Tanrısal Sanatı Öğretiyor»* adlı Yunan kitabından söz ediyorum. Metnin, kaynağının putperestlik ve Mısır olduğuna şüphe yok. Aynı zamanda III. yüzyılın bir filozofu olan Zozimos'un mistik metinleri de var. Bununla birlikte, her ne kadar ana sembolizmi putperestliğe ait olup *Corpus Hermeticum*'un felsefesiyle yakından ilgiliyse de burada Yahudi ve Hıristiyan etkileri belirgin.

Mandalayla ilgili simgeciliğin yakın akrabalarını eski putperestlik kaynaklarına kadar götürmesi, bu görünürde psikolojik olaylara bir ışık tutuyor. Doğrudan doğruya gelenekle desteklenmeden bir Gnostik fikir eğilimini sürdürüyorlar gibi. Her dinin belli bir ileri gelen psikolojik durumun kendiliğinden ortaya çıkan bir ifadesi olduğunu düşünmekte haklıysam, o zaman Hıristiyanlık Miladi yılın başlangıcında ileri gelmiş olan ve sonraki yüz yıllarda geçerli olan bir durumun ifadesidir diyebilirim. Ama aynı şekilde dinsel ifadeyle belirebilecek başka durumların varlığını dışta bırakmayan, tam o sırada üstün gelen bir durumu ifade ediyordu. Hıristiyanlık yaşayabilmek için bir süre Gnostisizm ile savaşmak zorunda kaldı, buysa «Hıristiyan» önkoşuluna hemen hemen eşit bir başka koşuldu. Gnostisizm tamamiyle silinip atıldı, kalıntıları öyle bir şekilde parçalandı ki, iç anlamına girebilmek için özel bir inceleme gerekir. Ama simgelerin tarihsel kökleri Orta Çağlara uzanıyorsa, bunlar elbette Gnostisizmde bulunacaktır.

Önceden ortadan kaldırılmış olan psikolojik bir durum, ortadan kaldırılma durumunun ana fikirleri dibe çökerken, kendini yeniden belli ederse, pek mantığa aykırı olmaz. Gnostik sapkın mezhep, ortadan kaldırılmasına rağmen, simyacılık adı altında Orta Çağ boyunca sürmüştür. Simyacılığın birbiri için elzem olan iki bölümü olduğu bilinir, bir yanda doğru dürüst kimya araştırması, öte yanda *«theoria* veya *philosophia»*. Birinci yüzyılın sözde Demokritos'un yüzyıllarının adının

ta fizika ke ta mistika[62] gösterdiği gibi iki bölümde Miladın başlangıcında birlikte vardırlar. Aynı şey III. yüzyılda Zozimos'un yazıları ile Leyden Papirüsleri için de varittir. Antikite simyasının dinsel ve felsefi görüşleri de açıktan açığa Gnostikti. Bu son görüşler acayip ve açık olmayan bir fikir çevresinde toplanmaktadır. Belki şöyle ifade edilebilir: başlangıcın kaotik sularını kuluçkaya yatıran *anima mundi* yaratıcı amil veya tanrısal ruh, madde de potansiyel bir durumda kalmış ve baştaki kaotik durum onunla birlikte sürmüştür. Böylece filozoflar veya kendilerine dedikleri gibi «Bilgelik çocukları» ünlü *prima materia*'larını, ruha gebe, başlangıçtaki kaos'un bir kısmı gibi gördüler. «Ruh»dan anladıkları yarı maddi bir *pneuma* bir çeşit nazik bir beden idi, buna «uçan» da diyorlar ve oksidlerle diğer eriyebilen bileşkenleri kimyasal olarak tanıtıyorlardı. Kimyada cıva ve felsefede vahiy tanrısı *Hermes* denen ruha *Merkür* dendi ki bu *Hermes Trismegistos* gibi simyanın baş yetkilisiydi. Niyetleri kaostan esas tanrısal ruhu çıkarmaktı, buna öz, Tanrılar suyu, âbu hayat *quinta essentia, aqua permanens, utorteon vafi* veya *tinctura* deniliyordu. Ünlü bir simyacı Johannes Rupescissa esas öze *le ciel humain,* insan göğü veya gök demektedir. Ona göre bu mavi bir sıvıydı ve gök gibi bozulmaz cinstendi. Esas özün gök renginde olduğunu söylüyor, *et notre soleil l'a orné, tout ainsi que le soleil orne le ciel.*[63] Güneş altının bir allegorisidir. Şöyle diyor *«Iceluy Soleil est vray or»* ve devam ediyor *«ces deux choses conjointes ensemble influent en nous... des conditions du ciel des cieux et du soleil céleste.*[64] Fikri, belli ki, göğün ve içimizdeki göksel güneşin simgelerini yaratan özünözü, mavi gök ve içindeki altın güneştir. Guillaume'un göksel vizyonuna, doğru çizilmiş bir paralel gibi gördüğüm, altın bir mikrokozmosun resmidir bu. Bununla birlikte renklerin sırası terstir; *Rupescissa* da yassı, yuvarlak, altın ve gök mavisi rengindedir Aynı düzeni olan hastam daha çok simyacı yönde gibi görünüyor.

---

[62] Fizik ve mistisizm.

[63] Güneş göğü nasıl süslerse, onu da öyle süsledi.

[64] Bu güneş gerçek altından, bu iki şey birlikte Göklerin göğünün ve göksel güneşin şartlarını etkiliyor.

Mucizevi sıvı, tanrısal su, gök veya sema denen herhalde Tekvinin 1.6 «Gök üstü suları»nı ima ediyor. Görevsel bakımdan bunun içinde yaratıcı ve biçim değiştirici niteliği olan kilisenin kutsal suyuna benzeyen bir çeşit vaftiz suyu olduğu düşünülüyordu. Katolik kilisesi hâlâ *benedicto fontis*[65] eylemini Paskalyadan önce *sabbathum sanctum*'da[66] icra eder. Ayin *descensus spiritus sancti in aquam*'ın[67] tekrarından ibarettir. Adi su, bu yolla insanı değiştirme ve ruhi bakımdan yeniden can verme gibi tanrısal bir nitelik kazanır. Bu tanrısal suyun simyasal fikridir, aqua permanens (Değişmez su) putperestlikten gelmeseydi, ikisinden de olmadığı simyanın *aqua permanens*'ini *benedictio fontis* eyleminden türemekte zorluk çekilmezdi. Mucizevi suyu Birinci yüzyıla ait ilk Simya kitaplarında görüyoruz. Üstelik *Physis*'e giren *descensus spirutus Mani* üstünde büyük etkisi olan bir gnostik efsanedir bu. Herhalde manişeizm etkisiyle, Latin simyasının ana fikirlerinden biri olmuştur. Filozofların niyeti mükemmel olmayan maddeyi kimyasal olarak, altına, *panaccea*'ye, her derde deva ilaca ya da hayat iksirine çevirmekti. Ama felsefi veya mistik bakımdan, tanrısal *hermaphroditus*'a ikinci Adem'e, dirilişin ulu ve bozulmaz vücuduna veya *lumen luminum*'a[68] insan zihninin aydın durumu olan *splentia*'ya[69] çevirmişti. Richard Wilhelm ile birlikte Çin simyasının da aynı fikri doğurduğunu, *opus magnum*'un[70] amacının «elmas vücut» yaratma olduğunu gösterdim.

Bütün bu ayrıntılar, psikolojik gözlemlerimi tarihsel dekoruna yerleştirmek için bir girişimdir. Tarihsel bağ olmaksızın havada asılı sırf bir merak olarak kalır. Göstermiş olduğum gibi modern simgeciliğin eski kuramlar ve inançlarıyla olan bağı, her zamanki dolaylı veya dolaysız gelenekle hatta sık sık tahmin edildiği gibi, gizli bir gelenekle dahi tesbit olunamaz. En dikkatli araştırmalar bile, hatanın bu çeşit kitaplar okuduğunu veya bu konuda herhangi bir bilgisi olduğunu açığa çıkarmış değildir. Öyle görünüyor ki, bilinçdışı zihinler, kendini defalarca şu son

[65] Kutsal su.
[66] Kutsal sabat.
[67] Ruhul kudüsün suya inişi.
[68] Nurun nuru.
[69] Bilgelik.
[70] Büyük eser.

2000 yıl içinde gösteren aynı düşünceyle hareket etmiştir. Böyle bir süreklilik, ancak biyolojik soyaçekim ile geçirilen bir bilinçdışı durumu farzedersek, olabilir. Bu varsayımımla temsillerin bir mirasından söz etmiyorum tabii, yoksa, imkânsız olmasa bile kanıtlaması güç olur. Soydan alınan nitelik bana öyle geliyor ki, aynı veya hiç olmazsa benzer fikirleri yeniden doğurabilme imkânı gibi bir şey. Bu imkâna arketip dedim ki bu zihinsel bir önkoşul olup, beynin görevinin bir özelliğidir.

Bu gibi tarihsel paralellerin ışığı altında, mandalaya o ana kadar bedende gizli, uyur durumda olan artık dışarı çıkarılmış ve yeniden canlanmış olan tanrısal varlığı simgeliyor, ya da insanın tanrısal bir varlığa değişiminin yer aldığı tekneyi veya odayı temsil ediyor.

Böyle ifade etmenin insanı ister istemez aşırı metafizik spekülasyonlara sürüklediğini biliyorum. Ne yapalım ki öyle, ama insan zihninin yarattığı, her zaman yaratmış olduğu bu. Bu gibi olguların bir yana bırakılacağını düşünen psikoloji, ister istemez onu suni olarak dışta bırakmış olacaktır. Deneysel açıdan kabul edilemeyecek felsefi bir önyargıdır bu.

Bu gibi ifade biçimleriyle metafizik bir gerçek kurmadığımızı belirtmem iyi olur belki. Bu, zihnin böyle işlediğini göstermek için sadece. Hastamın, mandalayı gördükten sonra kendini çok daha iyi duyduğu bir gerçek, onun için hallolunan problemi anlarsınız. İmkânı olsaydı mandala kadar anlaması güç ve uzak bir yaşantının mümkün sonuçları üstündeki bütün spekülasyonları ortadan kaldırmakta duraklamazdım. Ama yazık ki benim için bu çeşit yaşantı, ne uzak, ne de anlaşılması güç. Tersine, mesleğimin günlük kaygısı hemen hemen. Yaşamak istiyorlarsa yaşantılarını ciddiye alması gereken bir çok insan biliyorum. Bunlar ya şeytanı, ya da derin denizi seçmek zorunda. Şeytan mandala veya ona eşit bir şey, derin deniz ise nevroz. Şeytan hiç olmazsa oldukça kahramansı, ama deniz ruhsal ölümdür. İyi niyetli akılcı, Şeytanı İblis ile kovduğum ve yerine dinsel inanç hilesiyle namuslu bir nevrozu koyduğumu söyleyecektir. Birinci şık için söyleyecek sözüm yok metafizikçi olmadığımdan, ama inanç değil sorunum, yaşantı. Dinsel yaşantı salttır. Tartışmaya gelmez. Ancak bir yaşantı duymadığınızı söyleyebilirsiniz, karşınızdaki da: «Kusura bakma ben duydum» diyecektir. Tartışmanız da orda bitecektir. Dünya dinsel yaşantı üstünde ne düşünürse düşünsün, onu

yaşayan, ona bir hayat, anlam ve güzellik kaynağı sağlayan ve dünyaya ve insanlığa yeni bir görkem veren büyük bir hazineye sahiptir, Pistis'e sahiptir, barış içindedir. Böyle bir hayat olmaz, bu gibi yaşantı gerçek değildir, bu gibi bir pistis bir hayalden ibarettir diyebilmek için ölçü nerde? Nitekim yaşamanız için yardım eden nihai şeyler üstünde daha iyi bir gerçek var mı? Bilinçdışı zihin tarafından yaratılan simgeleri bunun için dikkatle ele alıyorum. Bunlar modern insanın tenkitçi zihnini ikna edecek biricik şeylerdir. Bunlar eski moda sebepler yüzünden ikna edicidir. İnsanı kuşatıcıdır, bir nevrozu iyi eden, nevroz kadar kandırıcı olmalıdır: nevroz çok gerçek olduğundan yardımcı yaşantının da o derece gerçek olması gerekir. Kötümser olarak söylerseniz pek gerçek bir hayal olması gerekir. Ama gerçek bir hayal ile iyileştirici dinsel bir prognozu olan, tahmine göre ölünceye kadar çekilen bir hastalıktır diyebilirsiniz; normallik olarak görülen bir bünye kusurudur; insan beyni öldürücü derecede fazla büyümüş bir hayvandır diyebilirsiniz. Bu çeşit düşünme sindirim sistemleri bozuk, hallerinden ikide bir şikâyet edenlerin ayrıcalığıdır. Nihai şeylerin ne olduğunu kimse bilmez, bu yüzden onları yaşadığımız gibi kabul etmek zorundayız. Böyle bir yaşantı hastamızı daha sağlıklı, daha güzel, daha tam, daha memnun yaparsa, size ve sizi sevenlere güvenerek diyebilirsiniz ki «bu, tanrının lütfudur».

ANALİTİK PSİKOLOJİ VE ŞİİR

ANALİTİK psikolojinin şiirle olan ilişkisini incelemek güç olmasına güç ya, sık sık tartışılan psikoloji ile sanat, genel anlamdaki sanat arasındaki ilişki üzerindeki görüşlerimi açıklamak bakımından benim için iyi bir fırsat. Aslına bakacak olursanız, bu iki şeyi karşılaştırmak doğru değil, ama ikisi arasında varolduğu kuşku götürmeyen yakın bağlantılar üzerinde durmakta yarar var. Sanat uğraşı psikolojik bir etkinliktir, dolayısıyla da söz konusu bağlantılara psikolojik açıdan yaklaşmak doğal. Bu ışık altında, insanoğlunun psişik sâiklerden doğan herhangi bir etkinliği gibi, sanat da psikolojinin ele alacağı bir konu. Ancak, uygulamaya kalktığımızda, bu söz, psikolojik görüş açısının alabildiğine kesin bir sınırlamasını da birlikte getiriyor. Sanatın, ana niteliğini oluşturan şey değil, sadece yaratış süreci psikolojik inceleme konusu olabilir. Sanatın özde ne olduğu sorunu, psikologun yanıtlayabileceği birşey değil, estetikçinin işidir.

Dinde de benzer bir ayrım söz konusu. Fenomenolojisini oluşturan coşkular ve simgeler bakımından, din, psikolojik inceleme konusu olabilir, ama esas niteliği psikoloji alanına girmez. Özü açıklanabilseydi, din ile sanatın ikisi de psikoloji biliminin konularından biri olur çıkardı. Hoş, bugüne dek, niteliklerine bu gibi saldırılarda bulunulmadı da değil ya!

Ne var ki, bu suçu işleyenler, böyle bir âkibetin psikolojinin de başına gelebileceğini unutuyorlar, öyle ya, psikoloji yalnızca beynin bir etkinliği gibi görülseydi ve içsalgı bezlerinin işlevleriyle birlikte fizyolojinin bir konusu durumuna indirgenseydi, yaradılıştan varolan değeri ve kendine özgü niteliği mahvolup giderdi. Bu da denenmedi değil, biliyoruz.

Sanat, özü gereği, bilim değildir, bilim de özü gereği, sanat değildir,

zihnin bu iki alanının ikisi de kendisine özgü şeyler gizler, dolayısıyla, ancak kendilerine özgü nesnelerle açıklanabilirler. Bu durumda, psikolojinin sanatla ilişkisinden söz ettiğimizde, sanatın, özüne zarar getirmeksizin, ancak psikolojik incelemeye tâbi kılınabilecek yönünü ele alabileceğimizi ifade ediyoruz. Psikolog, sanat konusunda ne derse desin, bütün söyleyecekleri, sanat yaratma süreci ile sınırlı kalacak, en iç özü ile hiçbir ilgisi olmayacaktır Tıpkı aklın, duygu denilen şeyin özünü tanımlayamadığı, hatta anlayamadığı gibi. Doğrusu, eğer aralarındaki temel ayrılık ta eskiden beri kendini akla zorla kabul ettirmeseydi, sanat ile bilim birbirinden ayrı şeyler olarak varolamazdı. Sanat, bilim ve din eğilimlerinin minik çocukta uslu uslu uyur durumda bulunması, ya da ilkellerde sanat, bilim ve dinin, büyüsel zihnin ayrışmamış karmaşasında tekvücut halde bulunması veya hayvanların doğal içgüdülerinde "akıl" denen şeyin izine rastlanmaması, bunlardan birinin diğerine indirgenmesini haklı çıkarabilecek birleştirici bir ilkenin varlığını kanıtlamaktan uzak. Çünkü, türlü etkinlik alanları arasındaki farkların bütün bütün görünmeyecek kadar aklın eski tarihine gidilecek olursa, temelde bunların birliğini gösterecek bir ilkeye değil, sadece ayrı ayrı etkinliklerin henüz varolmadığı daha eski ve ayrışmamış duruma varılmaktadır. Ancak, başlangıç durumu, daha-sonraki ister istemez kendinden kaynaklansa bile, çok daha gelişmiş durumların özü konusunda bizi birtakım sonuçlar çıkarmaya götürecek açıklayıcı bir ilke olmaktan uzak. Bilimsel bir davranış, bu daha ayrışmış durumların özel niteliğini ihmal eder gibi, daha çok bunların nedensel kaynaklanmalarına yönelecek ve bunları genel, ancak daha temel bir ilkeye tâbi kılmaya çalışacaktır.

Bu kuramsal düşünceler daha bir güncel görünüyor bugün, öyle ya, sanat yapıtlarını, özellikle de şiiri, böyle yorumlamaya kalkışıyorlar, yani onu daha basite indirgeyerek. İşlediği malzemenin cinsi ve bu malzemenin bireysel olarak ele alınması, bizi, şairin anababasıyla olan ilişkilerine kolayca götürebilirse de, bu onun şiirini anlamamızı olanaklı kılmaz. Bu tür indirgemeler bütün diğer alanlarda, özellikle de patolojik durumlarda yapılabilir. Nevrozlar ile psikozlar da çocukların anababalarla olan ilişkilerine götürülebilir, tıpkı insanın iyi ve kötü alışkanlıkları, inançları, özellikleri, tutkuları, ilgi alanları gibi. Bilimden ayrı bütün bu şeylerin

aynı şekilde açıklanabileceği düşünülemez elbette, öyle olmasa, bunların aynı şey olduğu sonucuna varmamız gerekir. Sanat yapıtı, bir nevroz vakası gibi açıklanacak olaydı, ya sanat yapıtı bir nevroz, ya da nevroz bir sanat yapıtı olur çıkardı. Bu açıklama, sözcükler üzerinde oynamadan öteye gitmiyor ya, sağlam sağduyu, sanat yapıtını nevrozla bir tutmaya karşı baş kaldırıyor. Psikanalist, bir nevroz vakasını, mesleğinin merceği ile bakarak bir sanat yapıtı gibi görebilir, ancak, sanat yapıtının tıpkı nevroz gibi aynı psikolojik koşullar altında doğduğu tartışılmaz gerçeğine rağmen, aklı başı yerinde, meslekten olmayan biri, patolojik bir olguyu sanat yapıtıyla karıştırmaz. Doğal bir şey bu, çünkü bu koşulların bazısı herkeste var, üstelik, insan çevresinin pek değişmediği için de, ister nevrozlu bir aydın için olsun, ister şair için isterse normal bir insan için olsun, söz konusu koşullar, hep değişmeden kalmakta. Bütün bu insanların anababaları vardır, hepsinde bir baba ya da ana kompleksi söz konusudur, hepsi de cinsellik nedir bilirler, dolayısıyla da bunların bazı ortak ve insana özgü güçlükleri olacağı doğaldır. Şairin biri, babasıyla olan ilişkisinden, bir başkası, anasıyla olan ilişkisinden etkilenmiş olabilir, daha bir başkasının şiirindeyse cinsel kompleksin kesin izlerine rastlanabilir. Ancak, bütün bunlar her normal insanda da görülecek şeyler olduğundan, bir sanat yapıtının yargılanmasında belirli bir kazanç sayılmazlar. Olsa olsa, yapıtın psikolojik geçmişi konusundaki bilgimiz biraz daha genişlemiş ve derinleşmiş olur, o kadar.

Freud'un kurduğu tıp psikolojisi okulu, edebiyat tarihçisini, bir sanat yapıtındaki bazı özellikler ile şairin mahrem, özel yaşamı arasında ilişkiler kurmaya teşvik etmiştir. Ne var ki, bu aslında yeni değil, eskiden beri bilinen bir şey, sanatın bilimsel incelemesi, sanatçının ister bile bile, ister bilmeden, yapıtına kattığı kişisel özellikleri açığa çıkarır. Freud'un yaklaşımı, sanatçının küçüklüğüne uzanan ve sanat yapıtının yaradılışında rol oynayan etkilerin daha geniş çapta açığa çıkarılmasını olanaklı kılabilir. Buraya kadar, sanat psikanalizi, derinlemesine edebiyat analizinin ince psikolojik nüanslarından temelde pek farklı değildir. Daha ince bir yaklaşımın, sırf incelik yüzünden de olsa, görmezden gelebileceği bazı gizli atıflar, bizi zaman zaman şaşırtsa da, fark, olsa olsa bir derece farklıdır. İncelikte kusur etme, tıp psikolojisinin mesleği gereği olmalı,

bazı sonuçlara varma hevesinin de göze çarpan suistimallere yol açtığı kesin. Küçük bir skandal haber bir yaşam öyküsünün tuzu biberi olabilir, ama fazla kaçtı mı terbiyesizce bir meraktan öteye gitmez — bilim kılığına bürünmüş bir ahlâksızlık olur. İlgimiz, haberimiz olmadan sanat yapıtından başka yere sapar, psişik nedenler dehlizi içinde kaybolur gider, şair klinik bir vaka durumuna gelir, dahası *Psychopathia Sexualis*'in porno edebiyatına geçer. Böylece sanatın psikanalizi esas amacından sapmış ve sanatçıyla hiç ilgisi olmayan, sanatıyla ise uzaktan yakından bağıntısı bulunmayan, insanlık kadar geniş bir alana kaymış olur.

Bu analiz türü, sanat yapıtını, sanatın yanında daha birçok şeyin de kaynağı olan genel insan psikolojisi alanına götürür. Sanatın bu tanımı, tıpkı «her sanatçı narsisistdir» sözü gibi basmakalıp bir ifadedir. Ona bakacak olursanız, kendi amacı peşinde koşan her insan «narsisist»dir ancak, özellikle nevroz patolojisi için kullanılan bu deyime bu kadar geniş bir anlam vermek ne derece doğru olur, bilmem. Bu söz bir şey ifade etmiyor demek, sadece bir espirinin uyandıracağı kadar bir hayret ifadesi uyandırır, o kadar. Bu tür analiz, sanat yapıtının kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığı için, köstebek gibi bir an önce kafasını toprağa daldırmaya çalıştığından, ister istemez bütün insanlığı birleştiren ortak toprakta son bulur. Dolayısıyla, yapılan açıklamalar tıpkı muayenehanede her gün işitilen hikâyelerin sıkıcı tekdüzeliğine benzer.

Freud'un *indirgeme yöntemi tamamiyle* tıbbî bir yöntemdir, tedavi ise normal işlevin yerini almış patolojik veya uygunsuz bir oluşuma yöneliktir. Bunun düzeltilmesi ve yerini sağlıklı bir uyuma bırakması gerekir. Böyle bir durumda, ortak insan temeline indirgenme, yerinde bir yöntem olur, ama sanat yapıtı sözkonusu oldu mu, anlatmış olduğum gibi, iş başka. Sanat yapıtını, parıltılı giysilerden soymakta, şairin ve sanatçının ait olduğu *Homo Sapiens*'in çıplaklığını ve tatsızlığını açığa çıkarmaktadır. Histerikin fantezilerini incelerken kullandığımız aynı aşındırıcı yöntemi uyguladığımızda, esas tartışma konusu olan sanat yaradılışının yaldızlı parlaklığı sönüp gitmektedir. Elde edilecek sonuçların pek ilginç olacağı kuşkusuz. Nietzsche'nin beynine otopsi yapılsaydı görüp göreceğimiz ne olurdu, muhtemelen özel, atipik bir paralizi vakası. Burada da durum aynı, aynı bilimsel değer söz konusu. Ancak, *Zerdüşt* ile

ilgisi ne bunun? Her nereden çıktıysa çıktı, sonuçta *Zerdüşt* başlı başına bir dünya değil mi? İnsansı, alabildiğine insansı kusurların ötesindeki, migren, ya da beyin atrofisi ötesindeki bir olay değil mi?

Freud'un indirgeme yönteminden söz ettim ya, bunun ne olduğunu söylemedim. Aslında tıbbi bir teknik yöntem bu. Marazi psişik arka plana, bilinçdışına ulaşmak için, bilinçdışının kapılarını aralamak için bir araç. Nevrotik hastanın, bilinç dünyasındaki değerlerle ahlâksal açıdan bağdaşmayan bazı psişik içerikleri bilinçdışında bastırdığı varsayımına dayanıyor. Bundan da, bastırılan içeriklerin herhalde çocukluk çağındaki cinsel, müstehcen, hatta suçluluk duygusu ile yüklü olumsuz özelliklerle ilgili olması gerektiği çıkıyor ortaya. İster kabul etsin, ister etmesin, hiç kimse kusursuz olmadığına göre, her insan, böyle bir arka plana sahiptir. Dolayısıyla, Freud'un geliştirdiği yorum tekniğini kullanarak bu arka-planı açığa çıkarmak daima olanaklıdır.

Bu sınırlı konuşmamda, söz konusu tekniğin ayrıntılarına giremem elbette. Birkaç noktaya değinmekle yetineceğim sadece. Bilinçdışı arka plan edilgen durumda değildir, bilincin içerikleri üzerinde belirli etkileri vardır; örneğin, kolayca cinsel imgeler olarak yorumlanabilecek özel nitelikte fanteziler üretir. Ya da, gene bastırılmış içeriklere indirgenebilecek, belirli rahatsızlıklar çıkarır ortaya. Bilinçdışı içerikler hakkında bilgi edinilmesine yarayacak önemli kaynaklardan biri de düşlerdir, çünkü düşler, doğrudan doğruya bilinçdışı etkinliğinin ürünleridir. Freud'un indirgeme yönteminin esası, bilinçdışı arka plana yönelen bütün ipuçlarını bir araya getirip, onları analiz edip, yorumlayıp, temeldeki içgüdüsel süreçleri yeniden kurmaktır. Bilinçdışına götürecek ipuçlarını sağlayan bilinç içeriklerini, Freud, yanlış olarak *simge* diye adlandırmaktadır. Oysa bunlar gerçek anlamda *simge* değildir; çünkü, Freud'un kendi kuramına göre, bilinçaltı süreçlerin *işaretleri* veya *belirtileri* görevini görmektedirler. *Simge,* aslında bambaşka bir şeydir, daha başka türlü, ya da daha iyi bir şekilde dile getirilemeyen sezgisel bir düşüncenin ifadesidirler. Örneğin, Platon, tüm bilgi kuramı sorununu mağara benzetmesi ile ifade etmiş, İsa ise Tanrının egemen olduğu dünya fikrini kıssalar ile anlatmaya çalışmıştır; gerçek ve doğru *simgeler* bunlardır işte, yani sözle ifade edilebilecek, kavramı henüz oluşmamış bir durumu dile getirme

çabalarıdır. Platon'un benzetmesini Freud'ça bir yaklaşımla ele alsaydık, ister istemez mağaranın döl yatağını ifade ettiği sonucuna varmamız gerekirdi; bu durumda Platon'un kafası gibi bir kafanın dahi, ilksel çocuğun cinsellik düzeyine takılıp kalmış olması gerekeceğini kanıtlamamız gerekirdi. Ama bu arada neleri gözden kaçırmış olurduk, dersiniz; Platon'un felsefi fikirlerinin temelini oluşturan şeyler güme gitmiş olmaz mıydı, esas noktadan tamamiyle uzaklaşmış olamaz mıydık ve onun da tıpkı bütün öteki ölümlüler gibi çocukluk çağının cinsel fantezileri olmuş olması gerektiği sonucuna varmaktan başka bir şey yapmamış olmaz mıydık!.. Kimi için böyle bir buluşun değeri olurdu, tabii Platon'u insanüstü görenler için; çünkü Platon'un da, artık kendileri gibi sıradan bir insan olduğunu görerek rahatlamış olurlardı. Platon'u Tanrı *gibi görmeyi* kim isterdi peki? Elbette çocukluk fantezileri dünyasında yaşayan, dolayısıyla da nevrotik zihinli kimseler. Bu gibiler için, ortak insan gerçeklerine indirgenme tıbbi bakımdan sağlıklı olurdu, ne var ki, Platon'un mağara benzetmesinin taşıdığı anlamla uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmazdı.

Psikanaliz yönteminin aynı zamanda Freud öğretisinin temel bir bölümü de olduğunu belirtmek için, tıp psikolojisinin sanat yapıtlarına uygulanması üzerinde bile bile durdum. Freud'un katı, öğretisel yaklaşımı, temelde birbirinden apayrı şeyler olan yöntem ile öğretinin halk tarafından aynı şeylermiş gibi benimsenmesine neden olmuştur. Bu yöntem, öğreti düzeyine yükseltilmeden, hastalara uygulanabilir ve iyi sonuçlar elde edilebilir. Ancak, öğreti ile ilişkili olarak, bizi karşı çıkmaya götürecek önemli nedenlerimiz var. Üzerine dayandığı varsayımlar oldukça gelişigüzel. Örneğin nevrozlar ille de cinsel bastırmalar sonucu ortaya çıkmaz; aynı şeyler psikozlar içinde de söz konusudur. Düşlerin, ahlâksal uyumsuzluğun kendilerini varsayımsal bir sansür mekanizması tarafından kılık değiştirmeye zorladığı ve bunların aslında bastırılmış arzulardan ibaret olduğunu kanıtlayacak hiçbir şey yok. Kendi tek taraflı, dolayısıyla da hatalı varsayımların etkisi altında kaldığı sürece, Freud'un düş yorumu tekniğinin apaçık bir önyargı içinde olduğu kesin.

Bir sanat yapıtının hakkını vermek için, analitik psikolojinin tamamiyle tıbbi önyargıdan kurtulması gerek; çünkü, sanat yapıtı bir hastalık değildir, dolayısıyla da tıbbi yaklaşımdan başka bir yaklaşım

gerektirir. Hekim, doğal olarak, bir hastalığı kökünden koparıp atmak ister, psikoloğun da, doğal olarak, sanat yapıtına karşı bu davranışın tam karşıtı bir tutumu sergilemesi gerekir. Sanat yapıtını oluşturan tipik insansı özellikleri araştıracağına, her şeyden önce anlamını araştırmalı, o yapıtı daha iyi anlamaya yarayacaksa eğer ve yarayacağı oranda sözkonusu yapıyı meydana getiren öğeleri araştırmalıdır. İçinden çıktığı bitki ile toprak arasında ne denli bir ilişki varsa, kişisel sebepler ile sanat yapıtı arasında da öyle bir ilişki vardır. Yetiştiği ortam hakkında bir şeyler bilirsek, bitkinin bazı özelliklerini elbette daha iyi anlarız; botanikçi için, bu, teçhizatının önemli bir bölümünü oluşturur. Ama, bu öğrenildi mi, bitki hakkında bilinmesi gereken her şey öğrenildi demek değildir. Tıpta, hastalığın sebepleri karşılaştığında, hekimin ihtiyaç duyduğu kişisel yönelim, bir sanat yapıtı ele alındığında yersiz bir davranış olur, çünkü sanat yapıtı bir insan varlığı değildir, kişinin üstünde bir şeydir. Bir nesnedir, kişilik değil; dolayısıyla da kişisel ölçütlerle yargılanamaz. Doğrusu, gerçek bir sanat yapıtına özgü anlam kişisel olanın sınırlamalarını aşmış ve yaratıcısının kişisel kaygılarının çok ötesine geçmiştir.

Bir hekim, sanat yapıtı ile karşı karşıya geldiğinde, meslekî önyargısını kolay kolay bir yana bırakıp, görünürde geçerli, biyolojik nedensellikten arınmış bir zihniyetle ona bakamaz, bunu ben kendi deneyimimden de biliyorum. Tamamiyle biyolojik yönelimli bir psikoloji, insan hakkında genel olarak epey şey açıklayabilse dahi, bu, sanat yapıtına uygulanamaz, yaratıcı rolündeki insana ise hiç uygulanamaz. Tamamiyle nedenselliğe dayanan bir psikoloji, insanı, *Homo Sapiens* insan türünün bireyine indirgemekten öteye gidemez, çünkü kalıtım ile aktarılan ya da başka kaynaklardan türetilen nesnelerle sınırlıdır. Sanat yapıtı aktarılamaz, ya da türetilemez-yapıt, nedenselliğe dayanan bir psikolojinin eninde sonunda indirgeyeceği koşulların yaratıcı bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesidir. Bitki, sırf toprağın ürünü değildir; özde, toprağın niteliği ile hiç ilgisi olmayan, kendi başına varolan canlı bir süreçtir. Aynı şekilde, bir sanat yapıtının anlamı ve bireysel niteliği onun kendinde içkin durumdadır, kendi dışındaki belirleyici öğelerin içinde değildir. Sanat yapıtı, insanı sadece onu besleyen bir ortam olarak kullanan, onun yeteneklerinden kendi yasalarına göre yararlanan ve kendi

yaratıcı amacının gerçekleşmesi için kendi kendini biçimlendiren canlı bir varlık olarak tanımlansa yeridir.

Biraz acele ediyorum galiba. Size anlatmam gereken belli bir sanat türü düşünüyorum. Her sanat yapıtı anlattığım şekilde doğmaz. Düzyazı olsun, şiir olsun, tamamiyle belli bir sonuç yaratmayı amaçlayan, yazarın niyetinden doğan edebiyat yapıtları vardır. Elindeki malzemeyi kafasındaki belli bir amacın çerçevesi içinde işler; yapmakta olduğu yapıta bir şeyler ekler, ondan bir şeyler çıkarır, bir yanını daha çok vurgularken, bir başka yanını gölgeler, orasına burasına dokunur, her defasında da elde edeceği topyekûn etki üzerinde titizlikle durur ve biçim ile üslup yasalarına yakından uyar. Bütün yargı gücünü kullanır, kullanacağı sözleri tam bir özgürlük içinde seçer. Malzemesi baştanbaşa sanat amacının emrindedir; sadece kafasındaki şeyi dile getirmeye adamıştır kendini. Ya kendini bile bile öncü durumuna getirmiş, ya da sanat yapıtı onu öylesine bir araç yapmıştır ki, kendisi bunun farkında değildir. Öyle veya böyle, sanatçı sanatı ile öylesine özdeşleşmiştir ki, niyetleri ile melekeleri, yaratma eyleminin kendinden ayrılmaz duruma gelmiştir. Edebiyat tarihinden örnekler vermeye ya da sanatçıların kendilerinin tanıklığına başvurmaya gerek yok.

Yazarın kaleminden oldukça tam ve kusursuz çıkan yapıtlardan örnek vermeye gerek yok. Bu yapıtlar dünyaya tıpkı Zeus'un kafasından fırlayan Pallas Athene gibi baştanbaşa donatılmış olarak gelirler. Bu tür yapıtlar, kendilerini yazarlara ellerinden tutup yazdırırlar; yazar, kaleminin yazdığı şeylere hayretle bakar. Yapıt kendi biçimini kendi getirir; yazarın eklemek istediği bir şey, yapıt tarafından reddedilebilir, kendisinin kabule yanaşmadığı bir şeyse ona gerisingeri zorla kabul ettirilebilir. Bu olaydan önce, bilinçli zihin, hayret içinde, boş durumdayken, birdenbire yaratmayı aklından geçirmediği ve kendi iradesinin hiçbir zaman doğuramayacak olduğu bir düşünce ve imge selinde boğulur. Gene de kendisine rağmen, bunun kendi özleminin sözleri olduğunu, kendi öz en iç doğasının kendini açmakta olduğu şeyler telâffuz ettiğini kabul etmek zorunda kalır. Kendi içindeki yabancı gibi görünen dürtüye boyun eğmek ve onu nereye götürüyorsa, oraya gitmek zorunda olduğunu, yapıtının kendinden daha büyük olduğunu duymaktadır; kullanmakta

olduğu, kendisinin olmayan, dizginleyemediği bir güce sahip olduğunu farketmektedir. Burada, sanatçı yaradılış süreci ile özdeş değildir; yapıtının egemenliği altında olduğunun farkındadır, o ikinci bir insan gibidir; ya da yabancı bir iradenin büyüsel dairesi içine hapsolmuş, kendi olmayan bir insan gibi.

Sanat psikolojisini incelerken, birbirinden ayrı yaratma tarzları olduğunu unutmamamız gerekir, çünkü bir sanat yapıtının yargılanmasında önemli olan şey, büyük çapta bu ayrıma dayanır. Bunun farkına Schiller de varmıştı, kendisi bunu, bildiğimiz gibi *duygusal* ile *naif* kavramı içinde sınıflandırmaya tâbi tutmuştu.

Psikolog, «duygusal» sanatı içedönük, «naif»i ise, dışadönük olarak nitelendirebilir. İçedönük davranış, objenin talepleri karşısında, süjenin bilinçli niyet ve amaçlarını öne sürmesi ile; dışadönük davranış ise, süjenin, objenin kendisinden talep ettiği şeylerin buyruğuna girmesi ile nitelenir. Kendi görüşüme göre, Schiller'in oyunları ve şiirlerinin çoğu içedönük bir davranış hakkında iyi bir fikir veriyor: malzeme şairin bilinçli niyetlerinin emrinde. Dışadönük davranış ise, *Faust*'un ikinci bölümünde görülüyor: burada malzeme kolay işlenir türden değil. Daha çarpıcı bir örnek ise, Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ünde, yazarın kendi burada «birin nasıl iki olduğunu» gözlemlemekte.

Söylemiş olduğum şeylerden, kişi olarak şair değil de, onu harekete getiren yaratıcı süreçten söz eder etmez, psikolojik açının yer değiştirmiş olduğu açıkça meydana çıkmaktadır. İlgi odağı, sözünü ettiğimiz şairi harekete getiren şey üzerine kayınca, şair bu görünüm içinde sadece tepki gösteren bir süje durumuna gelmektedir. Şairin bilincinin yaratıcı süreçle özdeş olmadığı, bizim ikincil olarak sınıflandırdığımız yapıtlarda bu açıkça görülür. Ne var ki, birincil olarak sınıflandırdığımız yapıtlarda, gerçeğin bunun tersi olduğu görülüyor. Burada, şair yaratıcı sürecin kendi, en küçük zorlanma duygusu olmadan yapıtını kendi özgü iradesi ile yaratmaktaymış gibi görülmekte. Dahası, eylem özgürlüğü içinde olduğuna tamamiyle kanidir; yapıtının, iradesinin ve yeteneğinin ifadesinden başka bir şey olamayacağından emindir.

Burada, şairlerin kendilerinin tanıklığı ile yanıtlayamayacağımız bir sorunla karşı karşıyayız. Ancak psikolojinin çözümleyebileceği bilimsel

bir sorundur gerçekte. Daha önce de değindiğim gibi, belki de şair, bir yandan kendi içinden bir şeyler yaratıyor ve *bilinçli olarak niyetlendiği* şeyi üretiyor gibi görünürken, yaratıcı güdüye kendini öyle kaptırıyor ki, «yabancı» bir iradenin farkında olmuyor, tıpkı öteki şair tipinin, her ne kadar kendi Özbeninin sesi olduğu açıksa da, kendi iradesinin görünürde «yabancı» bir esin perisi gibi konuştuğundan habersiz olduğu gibi. Bu durumda, şairin salt özgürlük içinde yaratmakta olduğu kanısı bir duyu aldanması olur: kendi, yüzdüğünü sanarken, gerçekte, gözle görünmeyen bir akıntı ile sürüklenmektedir.

Bu akademik bir sorun falan değil, analitik psikolojinin kanıtlarınca desteklenmekte. Bilinçli zihnin yalnızca bilinçdışınca etkilenmediği, aynı zamanda, onun tarafından fiilen türlü türlü şekillerde güdüldüğünü araştırmalar göstermiştir. Öte yandan, bir şairin, kendi kendinin bilincinde olmasına karşın, yapıtının tutsağı olabileceği varsayımını düşündürecek bir kanıt var mıdır acaba? Kanıt iki türlü olabilir: dolaylı veya dolaysız, doğrudan doğruya. Bunun dolaysız kanıtı, söylediğini bildiğini sanan, ama aslında haberi olduğundan fazlasını söyleyen şairdir. Dolaylı kanıt ise, şairin, görünürde özgür iradesi ardında, yaratıcı etkinliğini bile bile bir kenara iter itmez, buyurucu taleplerini yenileyen ya da yapıtına istemeye istemeye ara verildiğinde, birtakım psişik bunalımlar üreten daha yüksek düzeyde bir buyurucunun söz konusu olduğu durumlarda görülebilir.

Sanatçıların analizi, bilinçdışından doğan yaratıcı güdünün sadece gücünü değil, aynı zamanda kaprisli ve inatçı karakterini de yansıtmakta. Büyük sanatçıların yaşamöykülerinde görüyoruz, yaratıcı dürtü, bazen öyle buyurgan oluyor ki, sağlığı ve sıradan insan mutluluğu pahasına da olsa, insanlıkları üzerinden geçiniyor ve her şeyi yapıtın hizmetine koşuyor. Sanatçının psişesindeki henüz doğmamış yapıtı, doğada mevcut kuvvetlerdendir, amacına, ya güç kullanarak zorbaca, ya da onu taşıyan araç olan insanın kişisel kaderine aldırmaksızın, doğanın kendine özgü ince kurnazlığı sayesinde erişir. Yaratıcı güdü, kendi içinde, tıpkı sayesinde beslendiği toprağın içinden fışkırıp yaşayan bir ağaç gibidir. Dolayısıyla, yaratıcı süreci, insan psisesi içine dikilmiş canlı bir şeymiş gibi düşünsek iyi olacak. Analitik psikoloji dilinde, bu canlı nesneye «özerk kompleks», kendi başına buyruk bir karmaşa diyoruz. Bilincin hi-

yerarşisi dışında kendi başına buyruk bir yaşam süren psişenin içinden kopmuş bir parçadır bu. Enerji yüküne göre, ya bilinçli etkinliklerin rahatsızlığı olarak, ya da *ego*'yu (ben'i) kendi amacına koşabilen üstün bir yetkili gibi ortaya çıkar. Bu durumda, kendini yaratıcı süreç ile özdeşleştiren şair, buyuran bilinçdışı çalışmaya başlar başlamaz daha işin başında boyun eğen kişi durumuna gelmektedir. Ama yaratıcı gücü yabancı bir şey gibi gören öteki şair, türlü nedenlerden, boyun eğmeyen ve hazırlıksız yakalanan biri durumundadır.

Çıkış noktalarındaki bu değişikliğin bir sanat yapıtında belli olması gerekeceği beklenebilir. Çünkü durumlardan birinde, sanat yapıtı istenilen sonucu elde etmek için, insan tarafından dilendiğince biçimlendirilen ve tasarlanan bilinçli bir üründür. Ötekinde ise, bilinçdışı doğadan kaynaklanan bir olay ile, amacına, insan bilincinin yardımı olmadan ve çoğu kez kendi biçimi ve yaratacağı etki konusunda inatçılık ederek, ona meydan okuyan bir şeyle karşı karşıyayız. Birinci sınıfa ait yapıtların anlayışın sınırlarını hiçbir zaman aşmayacağını, yaratacağı etkinin yazarın niyetiyle sınırlı olacağını, ötesine geçmeyeceğini düşünmemiz gerekir. Gelgelelim, öteki sınıfa giren yapıtlar söz konusu olduğunda, yaratış süreci boyunca yazarın bilincinin işlemediği, anlayışımızın ötesinde olan kişiüstü bir şey söz konusudur. Bu durumda, biçim ve içerikte bir tuhaflık, ancak sezgiyle algılanabilecek düşünceler, anlam dolu bir dil ve bilinmeyen bir şeyin en iyi biçimde dile getirilen ifadeleri, gerçek simge olan imgelerle, gözle görülemeyen bir kıyıya doğru uzatılmış köprüler ile karşılaşıyoruz. Bu ölçütler, uygulamada da genellikle onaylanmakta, bilinçli olarak tasarlanmış bir yapıt, bilinçli olarak seçilmiş malzeme, ne zaman karşımıza çıksa, bunların, birinci sınıfa soktuğumuz niteliklere uyduğunu görüyoruz, yoksa, öteki sınıfa giriyor. Schiller'in oyunları, *Faust*'un İkinci bölümü, daha da iyisi *Zerdüşt,* buna iyi örnek. Ancak, yapıtı ile olan kişisel ilişkilerini iyice incelemeden, tanımadığım bir şairin yapıtını bu sınıflardan herhangi birine sokmak istemem. Şairin içedönük bir tip mi, dışadönük bir tip mi olduğunu bilmek yetersiz, çünkü bir şair kimi zaman bir tipin, kimi zaman diğer tipin kılığına bürünerek yaratabilir yapıtını. Bunu özellikle Schiller'in şiirleriyle felsefî oyunlarından, Goethe'nin mükemmel biçimlendirilmiş şiirleri ile *Faust II*'nin içeriği ile belirgin

mücadelesinde, Nietzsche'nin dörtbaşı mamur aforizmaları ile *Zerdüşt*'ün seli arasında belirgin bir şekilde görüyoruz. Aynı şair başka başka zamanlarda başka başka tiplere bürünebilir, bizim uygulayacağımız ölçü de buna bağlıdır.

Görüldüğü gibi, alabildiğine çetin bir sorunla karşı karşıyayız; kendini yaratıcı süreçle özdeşleştiren şairin durumunu ele aldığımızda, sorun daha da güçleşiyor. Çünkü görünürde bilinçli ve amaçlı kompozisyon şekli, eğer şairin öznel bir duyu aldanımıysa, o zaman yapıtı, bilinci dışında kalan simgesel niteliklere sahip demektir. Çünkü, okuyucu da, çağın ruhu tarafından tespit edilmiş şair bilinci sınırının ötesine geçemeyeceği için, bu niteliklerin keşfi daha da güçleşecektir. Zamanla-sınırlı bilincini menteşelerinden sökerek, şairin yapıtındaki gizli simgeleri tanımak için okuyucunun dünyası dışında bir Arşimed noktası yoktur. Çünkü simge, şu anki anlayış güçlerimizin düzeyi ötesinde yatan bir anlamın imalı anlatımıdır. Bu soruna değinmemin tek nedeni tip sınıflandırmamın görünürde ifade ettiklerinden başka bir anlamı olmayan sanat yapıtlarının olası anlamını sınırlamak istemem. Sık sık görüyoruz: modası geçen bir şair yeniden keşfediliyor. Bu, bilinç gelişimimizin daha yükseğe, şairin bize yeni bir şey söyleyebileceği düzeye çıktığında yer almaktadır. Bu, yapıtında eskiden beri var olan bir şeydi, ancak, simge içinde gizli bulunuyordu; çağın ruhunda yer alan bir yenilenme bizim onun anlamını anlamamızı sağlamıştır. Yeni bir gözle bakılmak istemiyordu, çünkü eski göz onda ancak alıştığı şeyi görebiliyordu. Daha önceki savımı desteklediğinden, bu tür yaşantılar bizi ihtiyatlı davranmaya götürmelidir. Ancak, açıktan açığa simgesel olan yapıtlar, bu gibi ince bir yaklaşım gerektirmez; gebe dilleri, söylediklerinden daha fazlasını ifade etmekte olduklarını bar bar bağırır. Anlamını bizi tamamiyle tatmin edecek biçimde çıkaramasak da, simgeyi tanımamız bir an meselesidir. Simge, düşüncelerimize ve duygularımıza sürekli meydan okur durur. Simgesel bir yapıt neden bu kadar heyecan vericidir, neden bizi yürekten kavrar, aynı zamanda, katıksız bir estetik zevk almamız neden enderdir, bunu gösterir. Açıkça simgesel olan yapıtlar, kendi başlarına bütün oldukları ve amaçlarını gerçekleştirdikleri için, estetik duyarlığımıza daha çok hitap eder.

Sanat yaradılışının esrarı olan temel sorunumuza analitik psikolojinin ne gibi yararı olabilir, diye soracaksınız. Şimdiye dek bütün söylediklerimiz sanatın psikolojik fenomenolojisi ile ilgiliydi. Doğanın kalbine kimse nüfuz edemeyeceğine göre, psikolojiden de olmayacak şeyi gerçekleştirmesini ve yaratıcılığın sırrının geçerli bir açıklamasını bekleyemezsiniz. Herhangi bir başka bilim dalı gibi psikoloji de yaşam olayının daha iyi anlaşılması yolunda alçakgönüllü bir katkıda bulunabilir ancak, kardeş bilimler salt bilgiye ne kadar yaklaşırsa, psikoloji de o kadar yaklaşır.

Sanat yapıtlarının anlamı hakkında o kadar konuştuk ki, insanın sorası geliyor sanatın gerçekten bir «anlamı» var mı diye. Sanatın «anlamı» belki de yok, en azından anlam diye anladığımız bir şey söz konusu değil. Belki de doğanın kendi gibi bir şey bu, sadece «var», varolmaktan başka bir anlamı da yok. «Anlam», sırf yorumdan öte bir şey midir ille de-anlama acıkmış bir akıl tarafından bir şeye salgılanmış bir yorumdan öte? Sanat güzelliktir denmiştir. «Güzel şeyse, sonsuzca bir zevk». Anlama ihtiyacı yok sanatın, anlamın sanatla ilgisi yok da ondan. Sanat alanı söz konusu olduğunda, bu beyanın doğruluğunu kabul etmem gerek. Ancak, psikolojinin sanatla ilişkisi bu alanın dışındadır ve üzerinde düşünceler yürütmemek elden gelmiyor. Yorumda bulunmamız gerekiyor, nesnelerden anlam çıkarmak zorundayız, yoksa o nesneler hakkında hiçbir şey düşünemez oluruz. Kendi başına varolan süreçleri, yaşam ile olayları birtakım anlamlara, imgelere, kavramlara ayırmaktan başka çaremiz yok; oysa bilmiyor değiliz, böyle yaparken, canlı esrardan gittikçe uzaklaşıyoruz. Yaradılış sürecine kendimizi kaptırdığımız sürece, ne bir şey görebilir, ne bir şey anlayabiliriz; doğrusu, anlamamız gerek de değil; çünkü bilmek, doğrudan yaşantıların tadını kaçırır. Ne var ki, bilerek anlamak için, kendimizi yaradılış sürecinin dışına çıkarıp, ona dışardan bakmamız gerekiyor; bizim «anlam» demek zorunda kaldığımız şeyi ifade edecek imgeye ancak o zaman dönüşüyor. Önce olaydan başka bir şey olmayan şey, başka olaylarla ilişki içine girdi mi, anlam yükleniyor, kesin bir rol üstleniyor, bazı amaçlara yardım ediyor ve anlamlı sonuçlar doğuruyor. Bütün bunlara tanık olduktan sonra da, anladığımız ve bir şeyi açıkladığımız duygusuna kapılıyoruz. Böylece, bilimin isteklerini yerine getirmiş oluyoruz.

Yukarda sanat yapıtını, kendisini besleyen toprakta yeşeren bir ağaca benzetmiştik. Aynı şekilde, onu dölyatağı içinde büyüyen bir bebeğe de benzetebiliriz. Ancak, bütün benzetmeler yaya kalacağından, bilimin daha dakik deyimlerinden ayrılmayalım. Sanatçının psişesinden doğan yapıtı, özerk bir kompleks olarak tanımlamıştım. Bundan anladığım, enerji-yükü ona bilinç eşiğini aştıracak kadar yeterli oluncaya dek, bilinç eşiği altında kalan psişik bir oluşumdur. Bilinç ile arasında bir ilişki bulunması, onun sindirilmiş olduğunu değil, sadece algılanmış olduğunu gösterir; ancak, bilinçli kontrola tâbi değildir ve bastırılamayacağı gibi, istenildiği zaman geri getirilemez de, kompleksin özerkliğinden anlaşılan da budur. Bilinçli iradenin dışında bağımsız olarak kendi içindeki eğilimlere göre ortaya çıkar ve kaybolur. Özerk komplekstekı bu özellik, her özerk komplekste vardır. Bu bakımdan, patolojik süreçlere benzer, çünkü bunlarda, özellikle akıl hastalıklarında, özerk komplekslerle karşılaşıyoruz. İki şey birbirinden farklı ise de, sanatçının tanrısal coşkusu tehlikeli bir şekilde patolojik duruma yaklaşıyor. *Tertium comparationis* özerk bir komplekstir: Ancak özerk komplekslerin varlığı kendi başına patolojik bir olay değildir; çünkü normal insanın geçici veya sürekli, bu komplekslerin varlığından haberli olmaması, o kişinin oldukça bilinçsiz olduğunu gösterir. Bir derece ayrışmış bulunan her tipik davranışta, özerk komplekse dönüşme eğilimi vardır, çoğu zaman dönüşür de. Ayrıca, her içgüdü oldukça özerk kompleks niteliği taşır. Dolayısıyla, özerk kompleksin kendi başına marazi bir yanı yoktur; araz sıklaşır ve tedirgin edici duruma gelirse ancak marazileşir.

Özerk kompleks nasıl doğar? Ayrıntılarına burada giremeyeceğimiz nedenlerden, psişenin o ana kadar bilinçdışında bulunan bölümü çalışmaya başlamakta ve çağrışım ilişkisinde bulunacağı bitişik alanları harekete getirerek toprak kazanmaktadır. Bilinç, kompleks ile özdeşleşmiş olmadığı sürece, bunun için gerekli enerji, doğal olarak bilinçten sağlanır. Ancak, böyle olmadığı zaman, enerjinin tükenmesi Janet'nin dediği *abaissement du niveau mental*'e yol açar. Bilinçli ilgiler ve etkinliklerin şiddeti yavaş yavaş azalır ve sanatçılarda sık görülen bir durum olan apatiye ya da bilinçli işlevlerin geriye dönük gelişimine yol açar, bebeklik çağına, ilk insanların düzeyine iner ve dejenere olur.

Janet'nin dediği gibi «işlevlerin alt bölümleri» kendilerini üste çıkarır; kişiliğin içgüdüsel yanı etik yanının, bebeksi yanı olgun yanının, uyumsuz yanı uyumlu yanının üstüne çıkar. Bu da birçok sanatçının yaşamında gördüğümüz bir olay. Özerk kompleks, kişiliğin bilinçli kontrolundan alınan enerjiyi kullanarak gelişmektedir.

Gelgelelim, bir *özerk yaratıcı* kompleks neden oluşur? Sanatçının yapıtı hangi temellere dayandığı konusunda bize ışık tutmadıkça, bu konuda hemen hemen hiçbir şey bilemeyiz. Yapıt tamamlanmış bir görünümle karşımıza çıkmaktadır, bu görünüm ise, onu simge olarak tanıdığımız çapta ancak analiz edilebilir. Onda simgesel bir değer göremediğimiz sürece neyi saptamış oluruz, sadece, söz konusu biz kendimizsek eğer, ne söylüyorsa o kadar, başka bir anlam taşımaz bizim için, ya da bir başka ifade ile, nasıl *görünmüyorsa* öyledir. «Görünüyorsa» sözcüğünü kullanmamamın nedeni kendi önyargımızın yapıtı daha iyi değerlendirmemizi engellediği için. Öyle veya böyle, analiz için herhangi bir teşvik ya da başlangıç noktası bulamamaktayız. Ama söz konusu olan simgesel bir yapıt ise Gerhard Hauptmann'ın sözünü hatırlatmakta yarar var: «Şiir, sözler ile ilksel dünyanın tınısını uyandırır bizde». Dolayısıyla sormamız gereken soru şu oluyor: «Sanat imgeleri ardındaki ilksel imge» nedir?

Bu soruyu biraz açmamız gerekiyor. Analiz etmeyi düşündüğümüz sanat yapıtı, simgesel olmaktan başka, kaynağı, şairin *kişisel bilinçdışında* değil de, ilksel imgeleri insanlığın ortak mirası olan bir bilinçdışı mitoloji alanındadır. Bu alana ben *ortak bilinçdışı* diyorum, onu *kişisel bilinçdışından* ayırmak için. *Kişisel bilinçdışı* bilince yükselebilen, çoğu zaman da yükselen, ancak uyum sağlayamadıkları için geri itilip bilinç eşiği altında kalan psişik süreçler ve içeriklerin toplamıdır. Sanat bu bulanık alandan da beslenir; ancak, bunlar eğemen olursa, sanat yapıtını simge yapmaktan çok, bir araz haline getirir, o kadar. Bu tür sanatı, ona zarar vermeden seve seve Freud tarafından kullanılan müshil görevi gören yöntemlerin eline bırakabiliriz.

Bilinç eşiğinin hemen altında oldukça ince bir tabaka olan kişisel bilinçdışının tersine, ortak bilinçdışı, normal koşullar altında, bilinç düzeyine çıkma eğilimi göstermiyor, bastırılmadığı ya da unutulmadığı

için de, analitik teknik ile hatırlanması olanaksız. Ortak bilinçdışının kendi başına yetinen bir varlık olduğu düşünülmemelidir; ta ilksel çağlardan belirgin anımsatıcı imgeler halinde bize gelen, ya da beynin anatomik yapısında kalıtımla geçen gizilgüçten başka bir şey değildir. İnsanda doğuştan varolan fikirler yoktur, en güçlü fanteziye dahi sınırlar koyan ve fantezi kurma etkinliğimizi belirli kategoriler içinde tutan yaradılıştan varolan fikir olanakları bulunmaktadır; bunlar *a priori* fikirlerdir sanki, varlıkları ancak yarattığı sonuçlardan çıkarılabilir. Sanat yapıtını oluşturan düzen koyucu ilkeler halinde ancak biçimlendirilmiş sanat malzemesinde kendilerini belli eder; yani ancak bitmiş yapıttan elde edebileceğimiz çıkarsamalar yoluyla, ilksel imgenin çağlara uzanan asıl kopyasını yeniden canlandırabiliriz.

İlksel imge, ya da bir başka deyişle arketip, tarih boyunca sık sık yinelenen ve yaratıcı fantezinin kendini serbestçe ifade ettiği her yerde beliren bir figürdür — bu, in cin de olabilir, insan varlığı da, süreç de olabilir. Demek ki, aslında mitolojik bir figürdür. Bu imgeleri daha yakından inceleyecek olursak, bunların atalarımızın sayısız tipik yaşantılarına biçim verdiğini görüyoruz. Bunlar, deyim yerindeyse, aynı tip sayısız yaşantının psişik kalıntılarıdır. Bunlar, mitoloji panteonunun türlü figürleri ve bölünmüş, yansıtılmış, normal psişik yaşamın görünümüdür. Ancak, mitolojik figürlerin kendi de, yaratıcı fantezinin ürünleridir ve kavram diline çevrilmeleri gerekir. Sadece bu dilin başlangıcı vardır, ancak gerekli kavramlar yaratıldı mı bir kez, ilksel imgelerin kökünde yatan bilinçdışı süreçlerin soyut ve bilimsel anlamını bize verir. Bu imgelerin her birinde bir miktar insan psikolojisi, insan yazgısı vardır, atalarımızın tarihinde sayısız kez yinelenmiş ve genelde hep aynı seyri izlemiş, sevinç ve üzüntülerin kalıntılarıdır. İçinde yaşam sınırlarının eskisi gibi geniş, ama sığ bir akarsu yatağı içinde akacağına, birden büyük bir ırmak halinde kabardığı, psişenin derinlerine kazılan bir ırmak yatağı gibidir. Uzun, zaman süreleri boyunca, ilksel imgenin dibe çökmesine yardım etmiş olduğu, o özel koşullar ile karşılaşıldığında yer alır bu.

Bu mitolojik durum, yeniden belirdiği an, her defasında, acayip bir duygusal şiddeti birlikte getirir; sanki o güne dek titreşime girmemiş tellere dokunulmuştur, ya da varlıklarından hiçbir zaman haberimizin

olmadığı güçler serbest bırakılıvermiştir. Uyum sağlama savaşımını çetin yapan şey, kendine özgü atipik durumlarla karşılaşmış olmamızdır. Dolayısıyla, arketipik bir durum yeraldığında, olağanüstü özgür bırakılmış olma duygusu duyarız, kendimizden geçeriz, ya da bizi ezen bir gücün elinde olduğumuzu duyarız. Bu gibi hallerde artık birey olmaktan çıkarız, ırka dönüşürüz; tüm insanlığın sesi bizde çınlar. Bilinçli iradece erişilemeyecek bütün gizli içgüdü kuvvetlerini özgür bırakan idealler dediğimiz ortak tasvirlerden biri yardımımıza koşmadıkça, birey kendi güçlerinden tamamiyle yararlanamaz. En etkin ideallerin, alegoriye dönüştüğüne bakacak olursak, arketipin oldukça belirgin varyantları vardır. Örneğin «anavatan» ideali, ananın bir alegorisidir, «babavatan» ise babanın. Bizi coşturan güç, alegorinin kendi değil, vatanımızın simgesel değeridir. Burada arketip, ilk insanın üzerinde yaşadığı ve atalarının ruhlarının barındığı toprakla *participation mystique* (gizemsel katılım) durumundadır. İster dolaysız bir yaşantı biçiminde olsun, ister sözle ifade edilmiş olsun, arketipin yarattığı güçlü etki, kendimizinkinden daha güçlü bir ses çıkardığı için, bizi coşturmaktadır. İlksel imgelerle konuşan kişi, binlerle ses ile konuşur; bir yandan ifade etmeye çalıştığı fikir, arızî ve geçici olandan, sonsuzca varolanın eğemenliği düzeyine yükselmeye çalışırken, öte yandan insanı büyülemekte, onu ezmekte, kişisel yargımızı insanlığın yazgısına dönüştürmekte ve insanı ta eski çağlardan beri her türlü tehlike karşısında sığınmasına ve en uzun geceyi yaşamasına yardım eden şu iyiliksever güçleri içimizde uyandırmaktadır. Büyük sanatın ve üzerimizdeki etkisinin sırrı da buradadır. İzleyebildiğimiz kadarıyla, yaratıcı süreç, arketipik bir imgenin bilinçdışı harekete getirilmesinden ve bu imgeyi bir sanat yapıtı olarak işlenip biçimlendirilip son hale getirilmesinden ibarettir. Ona biçim vererek, sanatçı, onu şimdinin diline çevirmekte, böylece yaşamın en derin kaynaklarına inebilmemizi sağlamaktadır. Sanatın sosyal anlamı da buradadır; çağın ruhunu eğitmekte, çağın en çok eksik gördüğü biçimleri çağırmaktadır. Sanatçının tatmin olmayan özlemi, şimdinin yetersizliğini ve tekyanlılığını en iyi şekilde tazmin edecek bilinçdışındaki ilksel imgeye uzanmaktadır. Sanatçı bu imgeyi yakalayıp bilinçdışının derinliklerinden yükseltip, bilinçli değerlerle ilişkiye sokar ve böylece, kendi kuvvetleri çapında çağdaşlarının zihni tarafından kabul edilinceye kadar onu dönüştürür.

Bireyler gibi, halkların da, çağların da kendine özgü eğilimleri ve davranışları vardır. «Davranış» sözünün kendi bile her bir belirgin eğilimdeki gereken önyargıyı göstermektedir. Yön demek, dışta bırakılma demektir, dışta bırakılma demek, yaşamda rolü olabilecek birçok psişik olayın genel davranışa uymadıkları için varolma haklarını yok etmek demektir. Normal insan, kendine zarar gelmeksizin genel eğilimi izleyebilir; ama anayola tahammül edemeyip arka sokakları yeğleyen, toplumun yaşamında rol oynamak üzere bekleyen psişik öğeleri keşfedecek ilk kişi olacaktır. Burada, sanatçının görece uyumsuzluğu işine yarar; alışılagelmiş yollardan çok uzakta, kendi özlemlerinin peşinden gitmesine ve çağının bilinçdışı gereksinimlerini keşfetmesine yarar. Böylece bireyin bilinçli davranışının tekyanlılığı nasıl bilinçdışının tepkileriyle düzeltiliyorsa, sanat da milletlerin ve çağların yaşamında kendi kendini ayarlama sürecini temsil eder.

Bu konuşmamda görüşlerimin çok genel çizgilerini çizebildim. İşlemeden bırakmak zorunda kaldığım şey, yani bunun sanatın şiirsel yapıtlarına uygulaması, umarım kendi düşüncelerimiz tarafından sağlanır, böylece benim soyut zihin çerçeveme etle kan eklenmiş olur.

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT

BİR zamanlar akademik sayılabilecek küçük, arka odasında, kendi yağı ile kavrulan psikoloji, Nietzsche'nin kehanetini doğrular gibi, son otuz kırk yıl içinde, kendisine üniversitelerce tanınan çerçeveyi aşacak derecede halkın ilgisini çeken bir konu durumuna geldi. Psikoteknik biçimi ile sesini sanayide duyurmakta, psikoterapi biçimiyle tıbbın geniş alanlarını istilâ etmiş bulunuyor, felsefî biçimiyle de Schopenhauer ve von Hartmann'ın mirasını zenginleştirdi, Bachofen ve Caius'u düpedüz yeniden keşfetti, bu sayede de ilkellerin mitolojisi ve psikolojisi yeni bir ilgi odağı durumuna geldi, karşılaştırmalı dinbiliminde devrim yarattı, nice dinbilimci ruhların tedavisinde onu uygulamak hevesinde. «Scientia ancilla psychologiae»si ile Nietzsche haklı mı çıkacak sonunda?

Yazık ki, şimdiki halde psikolojinin türlü alanlara el uzatması, henüz karmaşa içindeki ters akıntıların kabaran dalgaları; birbirine karşıt okulların her biri daha çok yaygaracı bir dogmacılığa başvurarak ve kendi görüş açısını bağnaz bir biçimde savunarak karmaşayı örtmeye çalışıyor. Bütün bu birbirinden ayrı bilgi ve yaşam alanlarını psikolojik araştırmaya açma girişimleri de tek yanlı. Bununla birlikte, tekyanlılık ve ilke katılığı çok az zihin aleti ile öncülük yapmak zorunda kalan bu yeni bilimin başına gelen çocukça yanılgılar. Türlü öğretisel görüşlerin gerekliliği konusundaki hoşgörme ve bu görüşlerin gerçekleşmesine karşın, tekyanlılığın ve dogmacılığın kendi içlerinde, özellikle psikoloji alanında en büyük tehlikelere gebe olduğunu belirtmekten hiçbir zaman geri durmadım. Psikoloğun, kendi varsayımının başlangıçta kendi öznel öncülünün ifadesinden başka bir şey olmadığı, dolayısıyla, hemencecik genel bir geçerliliği olacağı iddiasında bulunmayacağını aklından çıkarmaması gerek. Psişenin sayısız cephelerinin herhangi birine katkıda bulunacağı şeyi, tek bir görüş açısını, genel şaşmaz bir gerçek durumuna koy-

maya kalkarsa, psikolog, araştırma konusuna en büyük ihaneti yapmış olur. Psişenin fenomenolojisi o kadar renkli, biçim ve anlam bakımından o kadar çeşitli ki, bütün bu zenginlikleri tek bir aynada yansıtmamız olanaksız. Onu tanımlarken de bütünü kucaklamamız olanaksız, olayın tümünün tek bir bölümüne ışık tutmakla yetinmek zorundayız.

Psişe, bütün üretkenliğin kaynağı olmayıp, özellikle insan zihninin bütün etkinliklerinde ve başarılarında kendini ifade etmek arzusunda olduğuna göre, kendiliğinden psişenin doğasını kavramamız olanaksız, olsa olsa, farklı oluşumları ile karşı karşıya geliriz. Dolayısıyla, psikoloğun, çok geniş bir konu yelpazesine alışması gerek, ukalalık ve merak amacıyla değil, bilgi aşkına, bunu gerçekleştirmek içinse, kalın duvarlı uzmanlık kalesinden çıkıp gerçek peşinde yola çıkması gerekir. Psişeyi, laboratuvar ya da muayenehane sınırları içine hapsedemez, kendisine ne kadar garip gelirse gelsin, görünürdeki oluşumları nerdeyse, onu orada izlemek zorundadır. Meslek gereği, hekim olmam birşey farkettirmiyor, bunun edebiyat ve estetik alanına ait olduğunu bilmeme rağmen, bugün burada sizlere, şair muhayyilesi hakkında, psikolog sıfatı ile konuşuyorum; aynı zamanda bu psişik bir olaydır da, psişik olay olarak da psikoloğun görev alanına giriyor. Niyetim, böyle davranarak, ne edebiyat tarihçisinin, ne de estetikçinin alanlarına el uzatmak, onların görüşleri yerine başka psikolojik görüşler koymak da değil. Yoksa demin kınamış olduğum tekyanlılıktan suçlu olurdum. Size şiir yaradılışı konusunda dörtbaşı mamur bir kuram sunacak da değilim, böyle bir şeye olanak yok çünkü. Gözlemlerim, şiire psikolojik yaklaşımın genel bir şekilde yöneltilebileceği bazı görüş açılarından ibaret, o kadar.

Psişik süreçleri inceleyen psikolojinin edebiyata da ışık tutacağı bellidir; çünkü insan psişesi bütün bilim ve sanatların döl yatağıdır. Psikolojik araştırmalarla hem bir sanat yapıtının nasıl biçim bulduğunu anlayabiliriz, hem de kişiyi sanat yönünden yaratıcı yapan öğeleri açığa çıkarabiliriz. Böylece psikoloğun karşısına, birbirinden ayrı, bambaşka iki görev çıkmış oluyor; bu yüzden, bu görevleri yerine getirebilmek için, apayrı iki noktadan yola çıkmak zorundadır.

Söz konusu sanat yapıtıysa, karmaşık psişik eylemlerin bir sorunuyla uğraşacağız demektir ama bu sonuç, istenerek yapılmış gibi görünen,

bilinçle biçimlenen bir sonuçtur. Söz konusu sanatçıysa, psişik âletin kendisiyle uğraşacağız demektir. Birinci durumda, dolayları kesin olarak belirtilmiş, somut bir sanat yapıtının psikolojik incelemesine, ikinci durumdaysa yaşayan, yaratıcı insan varlığının eşi olmayan kişiliğinin incelenmesine girişmek gerekiyor. Bu iki eylem birbirine yakından bağlıysa da, hatta biri ötekisiz edemezse de, hiçbiri ötekinin amacını açıklayamaz. Sanat yapıtını inceleyerek, sanatçı üstünde, sanatçıyı inceleyerek de sanatı üstünde birtakım sonuçlara varılabilirse de, bunlar hiçbir zaman kesin olmaz; olsa olsa, birtakım gerçekleşebilecek sanılar, ya da yerinde tahminler olur ancak. Anasıyla olan özel ilişkisini bilmemiz, Goethe'nin şu ünlemine biraz ışık tutuyor: Analar —analar— ne tuhaf. Ama anasıyla olan ilişkisinin Faust dramını nasıl ortaya çıkarabildiğini anlamamıza yaramıyor; bununla birlikte, insan Goethe'nin, anasıyla kendi arasında derin bir bağı olduğunu yanılmaksızın seziyoruz. Akıl yürütmede yola ters yönden de çıksak, yine bir başarı elde edemeyiz. Nibelung'ların kahramansı erkek dünyası ile, insan Wagner'deki birtakım hasta kadınsı davranışlar arasında gizli bağlar varsa da, Wagner'in arasıra kadınsı giysiler giymesini bize kesin olarak açıklayabilecek, ya da gösterebilecek hiçbir şey yok *Der Ring des Nibelungen*'inde.

Psikolojinin şimdiki durumu, bir bilimden beklediğimiz şu şaşmaz nedensellik bağlarını kurmamıza yaramaktadır. Psiko-fizyolojik içgüdüler ve refleksler söz konusu olunca ancak, nedensellik kavramına güvenle dayanabilmekteyiz. Psişik yaşamın başladığı noktayı yani, daha karmaşık bir düzeyi geçince, psikolog, olayları türlü açılardan vermeye çalışmak ve kişiyi şaşkına çeviren karmakarışık zihin örgüsünün canlı bir resmini çizmekle yetinmek zorundadır. Bunu yaparken, her bir psişik süreci başlı başına «gerekli» gibi göstermekten kaçınmalıdır. Yoksa, bir sanat yapıtında ve sanat yaratışı sürecinden nedensellik bağlarını çözmeye çalışan psikolog, sanat incelemesine yer bırakmaz, onu kendi biliminin özel bir kolu durumuna getirir. Tabii, psikolog, karmaşık psişik olaylarda nedensellik bağlarını araştırıp kurmak savını hiçbir zaman bırakmayabilir. Yoksa psikolojisinin yaşama tüzesini yadsımış olur. Yine de bu, savını herhangi bir bakımdan doğrulayamaz, çünkü en açık ifadesini sanatta bulan yaşamın yaratıcı yönü, her türlü mantık formülleri kurma

girişimlerini boşa çıkarır. Uyarıcı bir etkiye karşı herhangi bir tepki nedensellikle açıklanabilir; ama sadece bir tepkinin salt karşı-savı olan yaratıcı eylem, insan anlayışından uzak olacaktır hep. Yaratıcı eylem belirtileriyle açıklanabilir, belli belirsiz duyulabilir, ama hiçbir zaman tam olarak kavranamaz. Psikoloji ve sanat incelemesi birbirinin yardımını hep gerektirecektir, biri ötekinin değerini yok edemez. Psişik olayların türetilebilir olması psikolojinin önemli bir ilkesidir. Söz konusu ister sanat yapıtı olsun. İster sanatçının kendi olsun, psişik sonucun başlı başına ve kendi için var olması da *sanat incelemesinin bir ilkesidir.*

Edebiyat yapıtını bir psikoloğun incelemesiyle, bir edebiyat eleştirmeninin incelemesi arasında önemli bir davranış ayrılığı vardır. Eleştirmeci için büyük önem ve değer taşıyan şey, psikolog için yersiz olabilir. Değerleri belirsiz edebiyat yapıtları, psikolog için çoğu zaman ilgi kaynağıdır. Örneğin, «psikolojik roman» dedikleri şey edebiyatçı zihnin sandığı kadar önemli değildir. Bir bütün olarak ele alındığında bu tür roman, anlamını kendi içinde taşır. Kendi başına psikolojik araştırmada bulunmuştur, psikolog ancak eksikliklerini açığa çıkarabilir, ya da daha iyi genişletebilir. Filan yazar, falan romanı nasıl oldu da yazdı sorunu, tabii açıklanmadan kalmış oluyor, ama bu genel sorunu denememin ikinci bölümüne bırakmak istiyorum.

Psikolog için en yararlı olan roman, yazarın kahramanlarının huylarını henüz açıklamadığı romandır, bu bakımdan inceleme ve açıklamaya elverişlidir, üstelik üslûbu kişiyi bu işe çağırır da. Bu tür yazının iyi örnekleri Benoît'da, İngiliz romanında da Rider Haggard türünde ve toptan üretim konusu olan, herkesin bayıldığı dedektif hikâyelerinin yazarı Conan Doyle'un işlediği zihin durumlarında görülebilir. En büyük Amerikan romanı saydığım Melville'in *Moby Dick*'i de bu türdendir. İçinde psikolojik açıklama olmayan sürükleyici bir hikâye psikolog için yapıtların en ilgincidir. Bu türlü hikâye zihni psikolojik tahminlere dayanır, yazarın bilinci bunlardan uzak olduğu süre de, tahminler zihince eleştirilmeden, katıksız, duru olarak kendilerini açığa çıkarırlar. Oysa psikolojik romanda, yazar, gerçeklerini olur olmaz ihtimallerden psikolojik bir açıklama ve aydınlatma düzeyine çıkarmak için bunları yeniden biçimlendirmeye girişir, buysa yapıtın psikolojik anlamını çoğu zaman gölgeler, ya da göz-

den saklar. Genel okur psikolojiyi işte bu tür romanlarda arar; oysa öteki tür romanlardır psikoloğa meydan okuyan, çünkü ancak odur onlara daha derin bir anlam verebilecek olan.

Roman konusunda konuşmaktaysam da, edebiyat sanatının bu belli biçimiyle sınırlanmayan psikolojik bir olguyu ele almış bulunmaktayım. Bunu ozanların yapıtlarında da görüyoruz. *Faust* dramının birinci ve ikinci bölümlerini karşılaştırdığımızda da karşımıza çıkıyor. Gretchen'in aşk trajedisi kendi kendini açıklamaktadır; ozanın daha güzel sözlerle anlatmış bulunduğu şeye psikoloğun ekleyeceği bir şey yok. Öte yandan ikinci bölüm açıklanmak istiyor. Hayalin alabildiğine zenginliği biçimlendirici güçlerine öylesine yüklenmiş ki, hiçbir şey kendiliğinden belli değil ve her dize okurun açıklama gereksinmesini arttırıyor. Karşıt noktalardan yola çıkan *Faust*'un ikinci bölümü edebiyat yapıtları arasındaki ayrılığı gösteriyor.

Ayrılığı belirtmek için sanat yaratışı yöntemlerinin birine psikolojik, ötekine vizyoner diyeceğim. Psikolojik yöntem insanın bilinç alanından alınan gereçlerle uğraşır —örneğin yaşam öğütlerini, heyecandan doğan şokları; genel olarak insan yazgısının tutku ve buhran yaşantılarını ele alır— bütün bunlar insanın bilinç yaşamını, özellikle de duygu yaşamını oluşturur. Bu gereçler, ozanca psişik olarak sindirilir, beylik sözlerden şiir yaşantısı düzeyine çıkar, okurun, genellikle kaçındığı, üstünde durmadığı ve ancak tatsız bir tedirginlikle sezdiği şeyi tamamiyle bilincine getirecek, insanın içini ona daha iyi gösteren, onu daha bir derinlere indiren bir ifadeye bürünür. Ozanın işi bilincin içindekileri, sonsuzca yenilenen üzüntü ve sevinciyle insan yaşamının kaçınılmaz yaşantılarını açığa çıkarmak, onlara ışık tutmaktır; psikoloğa bir şey bırakmaz, ancak Faust'un Gretchen'e niçin tutulduğu, ya da Gretchen'i çocuğunu öldürmesine zorlayan şeyin ne olduğunu psikoloğun açıklamasını bekleriz. Bu konular bütün insanlığı örer, durmadan yenilenir, duruşmaların, ceza hukukundaki tekdüzeliğin nedeni de budur. Karanlığa bürünmüş değillerdir bunlar, çünkü kendi kendilerini tamamiyle açıklamaktadırlar.

Aşk, ortam, aile, suç ile toplum konularını işleyen bir sürü roman, öğretici şiir, lirik, hem trajik hem de komik dram gibi sayısız edebiyat yapıtı vardır bu türde. Belli biçimi ne olursa olsun, psikolojik sanat yapıtı

gereçlerini hep insan yaşantısının geniş bilinç alanından —buna yaşamın canlı planından da diyebiliriz— alır. Bu türlü sanat yaratışına psikolojik dememin nedeni, eyleminde, hiçbir yerde psikolojik anlaşılırlığı aşmayışıdır. Kapsadığı her şey —yaşantı olsun, bunun sanatla ifadesi olsun— anlaşılır düzeydedir. Akıldışı da olsalar, temel yaşantıların kendilerinde hiçbir tuhaflık yoktur; tersine, zamanın başlangıcından beri bilinen şeylerdir bunlar: tutku ve kaçınılmaz sonucu; insanın, yazgısının cilvesine boyun eğmesi, güzelliği ve korkunçluğuyla sonsuz doğa vb.

Faust'un birinci bölümüyle ikinci bölümü arasındaki derin ayrılık sanat yaratışının psikolojik ile vizyoner yöntemleri arasındaki ayrılığı iyi gösterir. Vizyoner yöntem, psikolojik yöntemin bütün koşullarını tersine çevirir. Sanat ifadesi için gereç'i sağlayan yaşantı alışılmış bir yaşantı değildir artık. Varlığını insan zihninin geri ülkelerinden türeten tuhaf bir şeydir. Bizi insan - öncesi çağlardan ayıran zaman uçurumunu belirten, ışık ile karanlığın karşıt olduğu insanüstü bir dünya uyandıran bir şey. Bu, insanın anlayışını aşan temel yaşantılardandır, kişinin altında kalıp ezilmesi tehlikesi yoktur. Yaşantının değeri ve gücü yeğinliğiyle ölçülür. Bu öncesiz derinliklerden yükselir; yabancı, soğuk, çok-yanlı, şeytansı ve acayiptir. Ucu bucağı olmayan kaosun yabancı, gülünç örneğidir. Nietzsche'nin sözlerini kullanırsak bir *crimen laesae majestis humanae* olur ve bu, biz insanların değer ve estetik biçim ölçülerini paramparça ediverir. İnsan duygusunun kavrayışını ve anlayışını her bakımdan aşan ürkünç ve anlamsız olayların tedirginlik verici görüntüsü, yaşamın önplanının yaşantılarına göre, sanatçının güçlerinden bambaşka şeyler ister. Bunlar, bireye nice güçlü bir şok etkisi yaparsa yapsın, kozmos'u örten perdeyi hiçbir zaman yırtmazlar; insan için olağanın sınırlarını hiçbir zaman aşmazlar, bu yüzden sanatın isteklerine göre biçimleniverirler. Ama temel yaşantılar, üstünde düzenli bir dünya resmi olan perdeyi baştan başa yırtar ve vücut bulmamışın ölçülemeyecek uçurumuna bir göz atmaya bırakırlar. Bu başka dünyaların bir görüntüsü müdür, ruhun gölgelenmesi midir, insan çağından önceki şeylerin başlangıcı mıdır, yoksa geleceğin daha doğmamış soyları mı? Bunların biridir diyemeyeceğimiz gibi, hiçbiridir de diyemeyiz.

Biçim vermek—bir daha, yeniden—
Sonsuz ruhun sonsuz eğlencesi.

Bu gibi bir görüntüyü Dante'nin *Hermaslı Çoban*'ında; *Faust*'un ikinci bölümünde, Nietzsche'nin Diyonizos coşkusunda, Wagner'in *Nibelungenring*'inde, Spitteler'in *Olympischer Frühling*'inde, William Blake'in şiirlerinde, rahip Francesco Colonna'nın *Ipnerotomachia*'sında, Jacob Boehm'ün filozofça ve şairce kekelemelerinde görebiliriz. Daha sınırlı ve belirli bir biçimde temel yaşamdır Rider Haggard'a roman serisinde sağladığı gereçle *She*'yi yazdırıyor; Benoît özellikle *L'Atlantide*'de ondan yararlanmakta, *Kubin Die andere Seite*'de, Meyrink *Das grüne Gesicht*'de —değerini küçümsememiz gereken bir kitaptır bu— *Goetz Das Reich ohne Raum*'da, Barlach *Der tote Tag*'da hep ondan yararlanmaktadır. Bu liste daha alabildiğine uzatılabilir.

Sanat yaratışının psikolojik yöntemiyle uğraşırken, gereçlerin neler olduğunu, ya da bunların ne anlatmak istediklerini kendimize sormamız gerekmez. Ama vizyoner yaratış yöntemine geldiğimiz zaman, bu sorunu çözmemiz gerekir. Şaşırırız, nasıl davranacağımızı bilemeyiz, uyarılmış oluruz, hatta çekiniriz — anımsadığımız, günlük insan yaşayışı değil, düşlerimiz, gece korkularımız, arasıra kuşkuyla sezdiğimiz zihnimizin karanlık köşeleridir. Okuyucuların çoğu bu tür yazıyı benimsemez —olağan bir merak uyandırıyorsa başka— hattâ edebiyat eleştirmeni bile bunun karşısında ne yapacağını şaşırır. Dante ile Wagner'deyse, mitolojik olaylarla örtülmüştür, öyle ki tarih ile mitoloji zaman zaman bu ozanların işlemiş oldukları gereçler olarak görülür. Ama harekete getiren güç ile daha derin anlam bunların hiçbirinde yoktur. Çünkü ikisi de vizyoner yaşantının içinde bulunmaktadır. Rider Haggard'ın sadece hayali hikâyeler yaratan biri olduğunun ileri sürülmesi genellikle doğru görülebilir. Ama, yine de hikâye onun için her şeyden önce anlamlı gereç'e ifade verme aracıdır. Hikâye, içindekileri ne kadar aşıyor gibi görünürse görünsün, içindekiler hikâyeden daha önemlidir.

Vizyoner yaratışta gereç kaynaklarının karanlığı pek tuhaftır, bu psikolojik yaratış yöntemindekinin tam tersidir. Bu karanlığın bile bile yapılmadığını da güvenle söyleyemeyiz. Tabii, Freud psikolojisinin de

itilimiyle, ürkünç karanlığın ardında çok kişisel bir yaşantı olduğunu düşünmeye eğilim göstermekteyiz. Böylece bu kaosun tuhaf parıltılarını açıklamayı ve niçin kimi zaman sanki ozanın temel yaşantısını bizden, bile bile saklıyormuş gibi davrandığını anlamayı umut etmekteyiz. Patolojik ve nevrotik sanatla uğraşıyoruz desek yeridir; vizyoner yaratıcıda, akıl hastasının hayallerine benzer özellikler olduğu süre böyle düşünebiliriz. Bunun tersi de doğru; psikozların zihin yapılarında çoğu zaman bir dâhinin yapıtlarında bulabileceğimiz anlam bolluğu vardır. Freud'u izleyen psikolog, söz konusu bu yazıları tabii bir patoloji sorunu olarak ele almaya kalkácaktır. İçten gelen, kişisel yaşantının ana vizyon dediğim şeyin ardında bulunduğunu düşünerek —yani bilinçli görüşle benimsenemeyecek bir yaşantı— vizyonun acayip imgelerini temel yaşantının örtü biçimleri diye açıklamaya çalışacaktır. Bu, onun görüşüne göre ahlâksal ve estetik bakımdan kişiliğin bütünüyle, ya da hiç olmazsa bilinçli zihnin bazı hayali düşünceleriyle bağdaşamayacak bir aşk yaşantısı olabilir. Şairin, ego'suyla, yaşantıyı geriye itmesi ve tanınmaz (bilinçsiz) duruma getirmesi için, bütün patolojik hayal deposunu harekete geçirmesi gerektir. Üstelik gerçeğin yerine hayali koymaya girişmek yetecektir. Bunların hepsi de ürkünç, şeytansı, garip, bozuk hayal biçimlerinin tomurcuklanmasının nedenini açığa çıkarır. Bunlar, bir yandan benimsenemeyen yaşantının yerine konan şeylerdir, öte yandan o yaşantıyı saklamaya yardım ederler.

Şairin kişiliği ve psişik yaradılışı üstünde denemenin ikinci bölümünde tartışacaksam da, şimdi vizyoner sanat yapıtı üstündeki Freud'çu görüşü ele almadan geçemiyorum. Bir kere büyük dikkat çekmiş bulunuyor üstüne, sonra da vizyoner gereç kaynaklarının bilimsel açıklamasını, ya da bu acayip sanat yaratışı yönteminin ardındaki psişik süreçlerin bir kuramını yapmaya çalışan biricik bilinen girişim. Bu sorun konusundaki görüşüm pek bilinmiyor sanıyorum, ya da genellikle anlaşılmıyor. Bu ilk sözlerden sonra, şimdi görüşümü kısaca anlatmaya çalışacağım. Vizyonu kişisel bir yaşantıdan türetme üstünde durursak onu ikinci derecede bir şey —gerçeğin *yerini tutan bir şey*— olarak ele almamız gerekir. *Bunun sonucu* vizyonu temel niteliğinden çıkarmış, sadece bir belirti olarak görmüş oluruz. Böylece gebe kaos psişik bir

düzensizlik duyar, bir kez daha düzenli bir kozmos tablosuna dönmüş oluruz. Eylemci, düşünür kimseler olarak kozmostan tamlık beklediğimiz yok; birtakım anormallikler ve hastalıklar gibi kaçınılmaz eksiklikler olduğuna göre, insan yaradılışının da bunların dışında kalmadığını tabii kabul etmiş oluyoruz. İnsan anlayışına meydan okuyan, korku salan uçurumların açığa çıkması, göz aldanması diye bir yana bırakılıyor, şair de aldatılmanın bir kurbanı ve onu meydana getiren neden olarak görülüyor. Şair için bile temel yaşantı insansı, alabildiğine insansıdır; oysa, öyle olur ki, anlamıyla karşılaşmaktan kaçınıp, onu kendinden gizlemek zorunda kalır.

Amacı sanat yaratışını kişisel öğelerle sınırlamak olan bu gibi açıklamanın bütün gizli anlamlarını tamamiyle açığa çıkarsak iyi olur sanırım. Bizi nereye götürdüğünü açıkça görmeliyiz. Bunun, bizi sanat yapıtının psikolojik incelemesinden uzağa götürdüğü ve şairin kendinin psişik yaradılışıyla karşı karşıya getirdiği doğru. Psişik yaradılışın önemli bir sorun olduğu yadsınamaz, ama bu sanat yapıtının başlı başına var olma hakkıdır, hokkabazlıkla ortadan kaldırılamaz. Şaire kendi yarattığı yapıtın ne ifade ettiği sorunu —yapıtını bir gevezelik olarak, bir acı kaynağı ya da bir başarı gibi görmesi— şimdilik bizi ilgilendirmiyor, görevimiz sanat yapıtını psikolojik bakımdan açıklamaktır. Bu iş için, bunun ardındaki temel yaşantıya —yani vizyona— iyi dikkat etmemiz gerekir. Hiç olmazsa sanat yaratışının psikolojik yönteminin temeli olan yaşantılar kadar önemle ele almalıyız. Vizyoner yaşantının insanoğlunun beylik yazgısından bambaşka bir şeymiş gibi geldiği doğru, bu yüzden de bunun gerçek olduğuna inanmakta zorluk çekiyoruz. Karanlığın metafizikle gizli bilimlerin çevresini sarmış olması yazık; öyle ki iyi niyetli mantıklılık uğruna araya girmemiz gerekiyormuş gibimize geliyor. Vardığımız sonuç, dünya yeniden boş inanç karanlığına bürünmesin diye, bu gibi şeyleri en iyisi fazla ciddiye almamak oluyor. Tabii, gizli bölümlere eğilimimiz olabilir; ama çoğu zaman vizyoner yaşantıyı zengin bir hayal veya ozanca davranışın sonucu diyerek bir yana bırakıyoruz; yani, psikolojik olarak anlaşılan bir türlü ozansı aşırılık gibi. Kimi şairler kendileriyle yapıtları arasında sağlam bir ara bırakmak için bu açıklamayı destekliyorlar. Örneğin Spitteler, şair ister Olimpos'un bir deresini dile

getirsin, ister «İşte Mayıs»a güfte yazsın, farketmeyeceğini yılmadan ileri sürmüştür. Gerçek şudur ki şairler insandır, bir şairin kendi yapıtı üstünde söyleyeceği de, o konuda söylenebilecek en açıklayıcı söz değildir çoğu zaman. Demek ki, bizden istenen vizyoner yaşantının önemini şairin kendisine rağmen savunması.

Hermes'li Çoban'da, *İlâhi Komedi*'de ve *Faust* dramında oluşmakta olan bir aşk yaşantısı'nın yansımalarını yakaladığımız su götürmez; bu, vizyonla tamamlanan ve yerine getirilen bir yaşantıdır; *Faust*'un ikinci bölümünün, birinci bölümün normal, insansı yaşantısını yadsıdığı ya da sakladığını düşünmeye sebep yok, Goethe birinci bölümü yazdığında normal idiydi de, ikinci bölümü yazdığında nevrotik bir zihin durumu içindeydi diyemeyiz. Hermes, Dante ve Goethe insan gelişmesinin hemen hemen iki bin yılına uzanan bir silsilenin üç basamağı olarak ele alınabilir; bunların hepsinde de sadece daha ağır basan vizyoner yaşantıyla ilgili olmayıp, açıktan açığa ona bağlı kişisel bir aşk yaşantısı bulmaktayız. Sanat yapıtının, kendinin sağladığı ve ozanın belli bir psişik davranışı sorununu ortadan kaldıran bu kanıta dayanarak kabul etmeliyiz ki, vizyon insan tutkusundan daha derin izlenim bırakan bir yaşantı göstermektedir. Bu türlü sanat yapıtlarında —bunları hiçbir zaman sanatın kişiliğiyle karıştırmamamız gerekir— akıl satıcıları ne derse desin vizyonun gerçek, temel bir yaşantı olduğundan şüphe edemeyiz. Vizyon türetilen ve bir şeye bağlı olup, ikinci derecede gelen bir şey olmadığı gibi başka bir şeyin belirtisi de değildir. Gerçek simgesel ifadeler — yani, kendi başına var olan, ama belli belirsiz bilinen bir şeyin ifadesi. Aşk macerası acısı yaşanmış, gerçek bir yaşantıdır, aynı şey vizyon için de söylenebilir, Vizyonun içindekilerinin fiziksel mi, psişik mi, ya da metafizik nitelikte mi olduğunu belirtmemiz gerekmez. Kendi başına psişik bir gerçektir, buysa fiziksel gerçekten daha az gerçek değildir. İnsan tutkusu bilinçli yaşantı yüzeyindedir, oysa vizyonun öznesi onun ötesindedir. Duygularımız yoluyla bilineni yaşarız, ama sezgilerimiz bilinmeyen ve gizli şeylere doğru yönelmiş olup, yaradılıştan gizli şeylerdir. Bilince çıkacak olurlarsa bile geri itilip gizlenir, bu yüzden ta eski zamanlardan beri, tekin olmayan, esrarlı, aldatıcı şeyler olarak görülmüşlerdir. İnsan incelemesinden gizlenmişlerdir, o da kendini *deisidaemonia* yüzünden onlardan gizler. Kendini

bilim kalkanı ve akıl zırhıyla korur. Zihin aydınlığı, korkudan doğmuştur; gündüz düzenli bir kozmos'a inanır, geceye ve onu tedirgin eden kaos korkusuna karşı bu inancı elinden bırakmamaya çalışır. Eylem alanı bizim hergünkü dünyamızın ötesinde olan canlı bir kuvvet varsa! Tehlikeli ve kaçınılmaz insan gereksinmeleri var mıdır? Elektronlardan daha çok amaç güden bir şey var mıdır? Bir ruhumuz var, o ruhumuz da kendi elimizde diye düşünürken kendimizi aldatıyor muyuz? Bilimin psişe dediği şey, kafatasıyla sınırlanmış bir soru işareti değil mi, insanı etkilesin ve onu, sanki gecenin kanatları üstünda sıradan insanlık düzeyinden, daha kişisel bir tanrı çağrısı düzeyine götürsün diye arasıra tuhaf ve ele gelmeyen gizli güçleri salıveren bir öte dünyadan insan dünyasına açılan bir kapı mı? Sanat yaratışının vizyoner yöntemini ele aldığımızda, sanki aşk macerası bir salıverme tertibatı gibi iş görüyor duygusu veriyor — sanki kişisel yaşantı bir şey değil de, salt önemli bir İlahi Komedinin bir önsezgisiymiş gibi.

Sadece bu türlü sanat yapıtı yaratıcısı değil hayatın gece yanıyla temasta olan, kâhinler, peygamberler, önderler, bilgeler de temastadır. Bu gece acunu nice karanlık olursa olsun, tamamiyle yabancı değildir. İnsanoğlu bunu anımsayamayacağımız kadar eski zamanlardan beri bilmektedir; orda burda her yerde; ilkel insan için bugün, kozmos resminin belli bir bölümüdür. Onu bir yana bırakan sadece biz olmuşuzdur, boş inanç ve metafizik korkusu yüzünden, bir birleşik krallık doğal hukukunun kanun olduğu, güvenilebilir ve yönetilebilir bilinçli bir dünya kurmaya çalıştığımız için. Yine de aramızdaki ozan arasıra gece-acununu —ruhları, cinleri ve tanrıları— dolduran biçimleri görüyor. İnsan için hayat verici sırrın, insan amaçlarını alabildiğine aşan bir maksatlılık olduğunu biliyor; pleroma'da anlaşılmaz olayları önceden sezmektedir. Kısacası, vahşiye ve barbarlara ürkü salan psişik dünyanın bazı bölümlerini görüyor.

İnsan toplumunun ilk başlangıcından beri insanın belirsiz bildirilere geçerli bir biçim verme çabası derin izler bırakmıştır. Rodezya'nın İlk Taş Çağı'nın kaya üstüne kazılarak yapılmış resimlerinde bile mucizevi hayvan resimlerinin yanında soyut bir biçim —bir çember içinde çifte haç— görülüyor. Bu biçimle aşağı yukarı her kültürlü gölgede karşılaşılmıştır, onu bugün sadece Hıristiyan kiliselerinde değil, Tibet manastırlarında da

görüyoruz. Bu güneş tekerleği denen şeydir ve hiç kimsenin tekerleği mekanik alet olarak düşünmeyeceği bir çağda olduğu için de, bunun kaynağı herhangi bir dış dünya yaşantısı olamaz. Bu, psişik bir olayı temsil eden bir simgedir; iç dünyanın bir yaşantısıdır bu, sırtında kene-kuşları olan gergedan kadar canlı bir temsil. Gizli öğretim düzeni olmayan hiçbir ilkel kültür yoktur, kültürlerin çoğunda da bu düzen alabildiğine gelişmiş durumdadır. Erkekler kurulları, totem-klanları, insanın gündüzkü varlığından ayrı duran gizli şeyler konusunda bu öğretimi sürdürmektedir — bunlar zamanın başlangıcından beri hep en hayati şeyleri meydana getirmişlerdir. Bunlar üstünde bilgi, delikanlılara alıştırma törenleriyle aktarılır. Greko - Romen dünyasının dinsel törenleri de aynı görevi görüyordu, antikitenin zengin mitolojisiyle insan gelişiminin en erken basamaklarındaki bu gibi yaşantıların bir kalıntısıdır.

Ozanın yaşantısını en uygun bir biçimde anlatması için mitolojiye başvurması böylece tabii oluyor. Başkasından aldığı gereçlerle çalıştığını sanmak pek yanlış olur. Yaratıcılığının kaynağı temel yaşantıdır; ölçülemeyecek bir şeydir bu; bu yüzden ona biçim verebilmesi için mitolojik imgelere baş vurması gerekmektedir. Kendi başına ne bir şey söyler ne de bir imge verir çünkü sanki bir cam üstünde karanlık görünen bir vizyondur bu. İfade bulmaya çalışan derin önsezgidir sadece. Dolaylarında ne varsa kavrayarak, havaya yükselten ve ona gözle görünür biçim veren bir kasırga gibidir. O belli ifade vizyonun imkânlarını hiçbir zaman tüketmeyeceği için, içindekilerin zenginliği bakımından onunla boy ölçüşemeyeceğinden, ozanın bildirilerinin birkaçını bile başkalarına aktarması için emrinde koskoca bir gereç deposu olması gerekir. Üstelik görüntüsünün yazgısı karşıtlığını ifade edebilmesi için zor ve çelişmelerle dolu imgelere başvurması gerekmektedir. Dante'nin önsezgileri Cennet ile Cehennem'in basamaklarını imgelerle veriyor; Goethe'nin Blaksberg'i ve Yunan Antikitesinin cehennemi bölgelerini işin içine sokması gerekiyor; Wagner bütün kuzey mitolojisini kullanır; Nietzsche dinsel üsluba döner ve tarihöncesi zamanlarının efsanevi peygamberini canlandırır; Blake kendi kendine ifade edilemeyecek biçimler yaratır. Spitteler de hayalin yeni varlıklarına eski adlar takar. İfade edilemeyen yücelikle en aşağılık çirkinliğe kadar bütün dizi içinde eksik bir tek basamak yoktur.

Psikoloji, karşılaştırma için gereçleri bir araya getirmekten ve üstünde tartışmak için terimler getirmekten başka bu renkli imge dünyasını açıklama yoluna hiçbir ışık tutamamaktadır. Bu terimlere göre vizyonda görülen ortak bilinçdışıdır. Ortak bilinçdışından, soya çekim güçleriyle biçim bulan birtakım psişik davranışları anlıyoruz; bilinç bundan gelişmiştir. Bedenin fizik yapısında evrenin ilk basamaklarının izlerini görüyoruz, bu yüzden insan psişesinin de, bitki ve hayvan evrim tarihinin yasasına uygun bir düzende olacağını umuyoruz. Bilincin gölgelenmelerinde —düşlerde, narkoz etkisi altında ve akıl hastalıklarında— psişik gelişimin ilkel yüzeylerinin bütün izlerini gösteren psişik sonuçlar gibi şeyler çıkıyor yüzeye, imgelerin kendileri kimi zaman öyle ilkel özelliktedir ki, bunların eski gizli bilimler öğretiminden türediğini tahmin edebiliriz. Günümüzün kılığına bürünmüş mitolojik temalarla da sık sık karşılaşılmaktadır. Ortak bilinçdışının bu belirtilerinde edebiyat incelemesi için büyük önemi olan şey bunların bilinçli durumu ödünleyici olmalarıdır. Yani bunlar tek - yönlü, anormal veya tehlikeli bir bilinçlilik durumunu, görünürde maksatlı bir biçimde dengeye getirmektedirler. Düşlerde bu süreci pozitif yönüyle açıkça görmekteyiz. Akıl hastalıklarında ödünleme süreci çoğu zaman apaçıktır, ama olumsuz bir biçim alır. Örneğin öyle insanlar vardır ki, dünyadan kaygı içinde elini eteğini çekmiştir, bunlar, bir gün bir de bakarlar, en gizli sırları herkesçe biliniyor ve dilden dile dolaşıyor.

Goethe'nin *Faust*'unu ele alır da, bunun kendi bilinçli durumunu ödünleme ihtimalini bir yana bırakırsak, cevaplandırmamız gereken soru şu olur: Zamanının bilinçli görünüşüyle ne gibi ilgisi var? Büyük şiir, gücünü insanlık hayatından alır; kişisel öğelerden türetmeye çalışırsak anlamını tamamiyle yitirmiş oluruz. Ortak bilinçdışı canlı bir yaşantı olup da, bir çağın bilinçli görünüşüne ışık tutarsa, bu olay, o çağda yaşayan herkes için önemli, yaratıcı bir eylem olur. Bir sanat yapıtı gerçekten insan soylarına bir bildiri denebilecek olan şeyi içinde bulundurur. Böylece *Faust* her Alman'ın ruhunda bir şeye dokunmaktadır. Dante'nin ünü de böylece ölümsüzleşmiştir; Hermas'lı Çoban'ın ise İncil'de yeralmasına az kalmıştır. Her çağın kendine göre tarafçılığı, belli önyargıları ve psişik acıları vardır. Dönem bireye benzer; bilinçli görüşünün kendine

özgü sınırları vardır, bu yüzden ödünleme ayarı gerektirir. Bu, ortak bilinçdışıyla yerine getirilir. Bir ozan, kâhin veya önder kendini zamanının ifade olunmayan isteğiyle yöneltilmesine bırakır, sözle ya da eylemle herkesin kapalı gözle erişmeye can attığı ve istediği şeye giden doğru yolu gösterir — bu erişmenin sonu varsın ister iyi ister kötü olsun, varsın bir çağın davası olsun, ya da yıkılmasına sebep olsun.

İnsanın kendi çağından sözetmesi tehlikelidir hep, çünkü şu anda tehlikeli olan şey anlayamayacağımız kadar geniştir. Bu yüzden birkaç dolaylı anlatma ile yetinmek gerekir. Francesco Colonna'nın kitabı bir düş kalıbına dökülmüştür, bir insan bağı olarak görülen tabii aşkın tanrı katına yükselmesidir, duyguların dizginleri vahşice ele almasına meydan vermeden, Hıristiyan evlilik kutsal törenini tamamiyle açık bırakmaktadır. Kitap 1453'de yazılmıştır. Hayatı Viktorya Çağının meyve verdiği bir zamanda geçen Rider Haggard, bu konuyu ele alıp, kendi bildiği gibi işliyor; bir düş biçimine sokmuyor, ahlâksal çatışma gerilimini duyuruyor bize. Goethe, Gretchen - Helen - Mater Gloriosa temasını Faust'un renkli örgütüne kırmızı bir iplik gibi işliyor. Nietzsche tanrının öldüğünü söylüyor, Spitteler de tanrıların doğup ölmesini bir mevsimler mitosuna bürüyor. Önemleri ne olursa olsun bu ozanların her biri binlerce, onbinlercenin sesiyle konuşuyor, zamanının bilinçli görünüşündeki değişiklikleri önceden söylüyor.

ŞAİR

YARATICILIKTA, istenç özgürlüğündeki gibi bir sır vardır. Psikolog, bu belirtilerin ikisine de, süreç diyebilir, ama ortaya koydukları felsefe sorunlarına cevap bulamaz. Yaratıcı insan türlü yollarla cevap vermeye çalışabileceğimiz bir bilmecedir; ama vereceğimiz bütün cevaplar boşunadır, çağdaş psikolojinin sanatçı ve sanatı konusuna ikide bir dönmesini engellemediği bir gerçektir. Freud, sanat yapıtının anahtarının, sanatçının kişisel yaşantılarından türetme yönteminde bulunduğunu sanmıştı. Bazı imkânların bu yönde olduğu gerçek, çünkü tıpkı nevrozda olduğu gibi bir sanat yapıtının da, kompleksler dediğimiz psişik hayattaki şu düğümlerle giderek açıklanabileceği akla yatkın gibi geliyordu. Heyecan durumlarında gerçek veya hayal edilmiş çocukluk yaşantılarından geldiğini söyleyerek, nevrotik hastalığın psişik alanda nedenselliğe dayanan bir başlangıcı olduğunu bulmasıyla Freud büyük başarı kazanmıştır. Bir İngiliz centilmeni, bir Prusyalı subayı, ya da bir kardinali kişisel öğelere göre açıklamaya kalkarsak büyük yanlış işlemiş oluruz. Centilmen subay ve rahiplik görevi kişiyle ilgisi olmayan şeylerdir, bunların psişik görüntülerinde acayip bir nesnellik vardır. Sanatçının resmi bir kimlikle iş görmediğini kabul etmemiz gerek; bunun tam tersi gerçeğe daha yakındır. Bununla birlikte bir bakıma sıraladığım tiplere benzer, çünkü özel sanatçı davranışta, kişiselin karşısında ağır basan ortak bir psişik hayat vardır. Sanat yaradılıştan olan bir güdü olup bir insan varlığını yakalar ve alet durumuna getirir. Sanatçının kendi amaçlarını arayan özgür iradesi, kişisel amaçları olabilir, ama bir sanatçı olarak daha yüksek bir anlamda insandır —ortak insandır— insanlığın bilinçsiz, psişik hayatını taşıyan ve ona biçim veren kimsedir. Bu çetin işi yapabilmek için, kimi zaman, mutluluğunu ve hayatı normal insan için yaşamaya değer yapan her şeyi feda etmesi gerekir.

Bütün bunlar böyle olduğuna göre sanatçının analitik yöntem kullanan psikolog için özellikle ilginç bir konu olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Sanatçının hayatında ille de çatışma olacaktır. İçinde birbiriyle çarpışan iki güç vardır — bir yanda normal insan yönünün mutluluk, tatmin ve hayat güveni özlemi, öte yanda her türlü kişisel isteği aşıp giden yılmaz yaratma tutkusu. Sanatçıların hayatı insansal ve kişisel açıdan —trajik demesek de— çok yetersizdir (başkalarından aşağı olduğu için, uğursuz bir tanrısal takdir yüzünden değil). Yaratıcı ateşin tanrısal armağanını kazanmanın kişiye büyük şeylere mal olması kuralını bozacak istisna hemen hemen yok gibidir. Sanki her birimiz doğuşta belli bir güçle donanmış gibiyiz. Yapımızdaki en güçlü kuvvet her şeyi kavrayarak bu gücü tekeline alacak ve geri bırakacak şey o kadar az olacak ki, hiçbir işe yaramayacak. Bu yoldan yaratıcı kuvvet insan tepkilerini öyle yollara sokabilir ki, kişisel bir ego, her türlü kötü nitelikler geliştirebilir —insafsızlık, bencillik, (oto-erotizm dedikleri) boş gurur— her türlü şeytanlığa yol açabilir, hayat kıvılcımını elde tutabilmek ve ondan tamamiyle yoksun kalmamak için. Sanatçıların oto-erotizmleri gayrimeşru, ihmal edilen çocuklarınkine benzer, o çocuklar ki daha ilk yıllarında verecek sevgisi olmayan kimselerin yıkıcı etkisinden korunmak zorundadırlar; sırf bu yüzden kötü huylar edinirler, sonra bütün ömürleri boyunca çocuksu kalarak amansız bir egosantriklik içinde kalırlar, kimsenin yardımı para etmez, ahlâk kurallarına ve kanuna edimli olarak karşı gelirler. Sanatçıyı açıklayanın kendi sanatı olduğundan, kişisel hayatının yetersizlikleri ve çatışmaları olmadığından nasıl şüphe edebiliriz? Bu, sanatçı olması olgusunun yerinilecek sonuçlarındandır — yani ta doğuştan beri normal ölümlüden daha büyük bir görevle görevlendirilmiş kimsedir. Özel bir yetenek ve belli bir yöne doğru büyük enerji sarfı gerektirir, bu yüzden hayatın başka bir yanı tüketilmiş olur.

Şairin yapıtının doğruluğunu, kendisiyle birlikte gelip olgunlaştığını bilmesi ya da düşünerek boşluktan var ettiğini sanması önemli değildir. Bir çocuk annesinden nasıl daha çok büyüyebilirse, kendi yapıtının da kendini aştığı olgusunu onun düşüncesi değiştiremez. Yaratıcı süreçte kadınsı bir nitelik vardır, yaratma yapıtı da bilinçsiz derinliklerden —anneler katından diyebiliriz— yükselir. Yaratıcı güç üstün geldiğinde,

insan hayatı etkin istence karşılık bilinçsizlikle yönetilir ve kalıplanır, elinden bir şey gelmeyen bir olgu gözlemcisinden başka bir şey olmayan bilinçli ego toprak altındaki bir akıntıya karışır gider. Süreç durumundaki yapıt ozanın yazgısı olur ve psişik gelişmesini belirtir. *Faust*'u yaratan Goethe değil, Goethe'yi yaratan Faust'tur, Faust ise simgeden başka nedir ki? Bununla belli bir şeyi gösteren bir alegori demek istemiyorum, açıkça bilinmeyen, ama derinden canlı bir şeyin ifadesi olduğunu anlatmak istiyorum. Her Alman'ın ruhunda yaşayan bir şey var burada ki, Goethe bunun doğmasına yardım etmiştir. Faust ve *Zerdüşt Böyle Buyurdu*'yu bir Alman'dan başka kimsenin yazabileceğini düşünebilir miyiz? İkisi de, Alman ruhunda yansıyan bir şey üstünde oynuyor —Jacob Burchardt'ın bir zamanlar dediği gibi bir «ana - imge» üstünde— insanlığın bir doktoru veya öğretmen kahramanı, bilge kişinin, kurtarıcının arketip imgesi, kültürün doğmasından beri insanın bilinçsizliğinde gizli, gömülmüş ve uyur durumda bulunmaktadır; zaman yolundan çıktığında ve bir insan toplumu korkunç bir yanlışlık tehlikesi karşısında bulunduğunda uyanmaktadır. İnsanlar yollarından şaştı mı, bir kılavuz, öğretmen, hatta bir doktor gereksinmesi duyarlar. Bu ana-imgeler sayısız denecek kadar çoktur, ama genel görünüşte bir sapma olmadan bireylerin düşlerinde, ya da sanat yapıtlarında belirmezler. Bilinçli hayat tek - yönlülük ve yapmacık davranışla belirdiği zaman, bunlar harekete geçer —«içgüdüsel» olarak denebilir hatta— ve bireylerin düşlerinde, sanatçı ve kâhinlerin vizyonlarında açığa çıkar ve çağın psişik dengesini sağlar.

Bu yolla şairin yapıtı içinde yaşadığı toplumun manevî gereksinmesini karşılar, bu yüzden yapıtın kendi kişisel yazgısından, —bunu bilsin bilmesin— onun için daha büyük anlamı vardır. Yapıtı *için* aslında alet olduğundan, kendi onun emrindedir, onu bize açıklamasını ondan beklememiz için sebep yoktur. Biçim vererek içindeki en iyi şeyi yapmıştır; açıklamayı başkalarına, geleceğe bırakmak zorundadır. Büyük bir sanat yapıtı bir düş gibidir, bütün görünürdeki açıklığına rağmen kendi kendini anlatmaz, hiçbir zaman «Şunu yapmalısın» ya da «gerçek budur» demez. Doğanın bir bitkinin yetişmesine izin verdiği gibi bir imge verir, kendi sonuçlarımıza kendimiz varmamız gerekir. Bir insan bir kâbus görürse, ya fazla korkmuş demektir, ya da ona hiç aldırmıyor demektir;

yaşlı bilge kişiyi görürse fazla pedagojik olduğunu anlatmak isteyebilir, aynı zamanda bir öğretmen gereksindiğini gösterir. İnce bir yolla iki anlam da sonunda aynı şeye varır, sanatçıyı etkilediği yolda kendimizi sanat yapıtının etkisine bırakırsak bunu sezebiliriz. Anlamını kavrayabilmek için onu bir zamanlar biçimlendirdiği gibi, bizi de biçimlendirmesine kendimizi bırakmalıyız. O zaman yaşantısının niteliğini anlarız. Yalnızlığıyla ve acı veren yanlışlıklarıyla bilinçsizliğin altındaki ortak psişenin iyi edici ve kurtarıcı kuvvetlerine yaklaştığı, bütün insanların kaynağı olan, bütün insan varlığına ortak bir ahenk veren bireyin duyusunu başkasına aktarmasını ve insanlığa bir bütün olarak katılmasını sağlayan şu hayatın döl yatağına girdiğini görürüz.

Sanat yaratışının ve sanatın etkinliğinin sırrı, participation mystique (gizemci katılım) durumuna dönüşte bulunur — bireyin değil, insanın yaşadığı, tek insan varlığının iyi veya kötü zamanlarının para etmediği, sadece insan varlığının değeri olduğu şu yaşantı düzeyine dönüşte. Bütün büyük sanat yapıtlarının nesnel olup kişisel olmaması bu yüzdendir, yine de hepimizi bir bir derinden etkiler. Şairin kişisel hayatının sanatı için ille de gerekli olmaması da bunun içindir — ancak yaratıcı görevine bir yardımcı, ya da bir engel olabilir. Kendi sanatçı gibi yaşamayabilir, iyi bir vatandaş olabilir, bir nevrotik hasta olabilir, deli ya da suçlu olabilir. Kişisel hayatını başka türlü yaşamayabilir, ilginç olabilir, ama bunlar şairi açıklamaya yetmez.

PİCASSO

BİR psikiyatrist olarak, Picasso konusundaki coşku dalgasına kapıldığım için okuyucudan özür dileyesim geliyor. Yetkili bir kişi önermemiş olaydı, bu konuda yazı yazmak için elime kalemi almazdım her halde. Ressam da, acayip sanatı da, bana üzerinde uzun boylu durup incelenmeye değer bir konu gibi gelmediğinden değil — ne de olsa, edebiyattaki kardeşi James Joyce'u işledim. Bu sorun ilgimi çekiyor çekmesine, ama kısa bir yazı çerçevesi içinde tamamiyle incelenebileceğini sanmadığım, alabildiği geniş, çetin ve çapraşık bir konu. İlle de bir fikir beyan etmem gerekiyorsa, işlemem gereken konu, Picasso'nun sanatı değil, psikolojisi olacak. İşin estetik yanını sanat eleştirmenlerine bırakıyorum; kendimi, sadece bu tür sanat yaratıcılığı ardındaki psikoloji ile sınırlayacağım.

Psişik süreçlerin resimle canlandırılmasının psikolojisi ile yirmi yıldır uğraştığıma göre, Picasso'nun resimlerine profesyonel görüş açısından bakabilecek durumdayım. Kendi deneyimlerime dayanarak okurumu temin ederim ki, Picasso'nun psişik sorunları, yapıtında dile getirildiği çapta, hastalarımınkine tıpatıp benziyor. Yazık ki, bu konuda elimde kanıt yok, karşılaştırılabilecek malzeme, tek tük uzman elinde. Şimdi okuyucumun bilgisine sunacağım gözlemler dayanaksız gibi görünecek; bu bakımdan, iyi niyetine ve muhayyilesine sesleniyorum.

Nesnel olmayan sanat, içeriğini temelde «içinden» türetir. Bu «iç», bilince tekabül edemez, çünkü bilinç, nesnelerin genelde görünürdeki halinin imgelerini içerir; dolayısıyla, görünüşü, ister istemez genel beklentilere uymak zorundadır. Picasso'nun nesnesi ise, genellikle göründüğünden başkadır — öyle başkadır ki, herhangi bir dış yaşantı ile ilintili bir nesneyle herhangi bir şekilde bağıntılı görünmez. Kronolojik olarak yak-

laşacak olursak, yapıtlarının, ampirik nesnelerden gittikçe uzaklaştığını, dıştaki herhangi bir yaşantıdan değil de, bilincin ardındaki, ya da, hiç olmazsa, beş duyunun ötesindeki, evrensel bir algılama organı gibi, bilinçdışının ötesindeki şu dış dünyaya yönelik «içten» gelen yaşantıya ait öğelerle artış eğilimi gösterdiğini farkediyoruz.

Bilincin ardında yatan şey, salt yokluk değildir; bilinci, arkadan değil de, içerden etkileyen bilinçdışı psişedir; tıpkı dış dünyanın onu ondan ve dıştan etkilediği gibi. Dolayısıyla, söz konusu öğeler herhangi bir «dışa» değil de «içe» tekabül eden öğelerdir.

Bu «iç», bilinci en belirgin bir şekilde etkilemesine karşın, gözle görülemediği, hayal edilemediği için, özellikle «iç» in etkilerinin acısını çeken hastalarıma, bunları, ellerinden geldiğince resimle ifade etmelerini öneriyorum. Bu ifade yönteminin amacı, bilinçdışı içerikleri erişilir yapmak ve hastanın anlayışına daha yakın kılmaktır. Bunun iyileştirici etkisi, bilinçdışı süreçlerin bilinçten tehlikeli bir şekilde kopmalarını önlemek olmaktadır. Nesnel veya «bilinçli» tasvirlerin tersine, psişik arka plandaki süreçlerin ve sonuçların resimle tasvirleri *simgesel*'dir. Bunların kabaca, yaklaşık olarak, şimdilik bilinmeyen, bir anlama yöneldikleridir.

Dolayısıyla, tek ve soyutlanmış bir örnek üzerinde güvenle herhangi bir gariplik, bir bulanıklık duygusudur, anlaşılmaz bir karmaşa halidir. Gerçekte ne denilmek istendiği, ya da neyin tasvir edilmekte olduğu bilinmemektedir. Anlama olanağı, ancak bu gibi resimlerin karşılaştırılmalı incelemesi sonucu doğabilir. Sanat muhayyilesinden yoksun olduklarından, hastaların resimleri, genelde daha açık ve daha basittir, dolayısıyla çağdaş ressamlardakinden daha kolay anlaşılabilir.

Hastaları *nevrotikler* ve *şizofrenler* diye iki gruba ayırabiliriz. Nevrotiklerin yaptığı resimler daha çok sentetik niteliktedir, kapsamlı ve duygu yüklü bir bütündür. Bu resimler, tamamiyle soyut olduğunda, dolayısıyla da duygu öğesinden yoksun bulunduğunda, en azından tam bir simetri gösterir, ya da anlamı açıktır. Öte yandan, ikinci grup, duyguya yabancılaşmış olduğu çarpıcı bir şekilde beliren resimler yapar. Kesin olan bir şey varsa, bunların aktarmak istediği bütün, uyumlu bir duygu bütünlüğü değil, tersine, çelişkili duygular ya da, tam bir duygu yokluğudur. Sırf biçimsel görüş açısından, başlıca özelliği, kendini «kırık

çizgiler» denen çizgilerle ifade etmesidir; bu bir parçalanmadır, yani (jeolojik bir ifade ile) resmi baştan başa kaplayan bir dizi psişik "kusurlardır". Resim insanda soğukluk duygusu uyandırır, ya da insanı, çelişki, duygu yokluğu ve acayip bir bilgisizlik havası sarar. Picasso'nun ait olduğu topluluk da budur. Bu iki topluluktan birine ait olan herhangi bir kimsenin ille de nevroz veya şizofreni hastası olacağını söylemiyorum. Bu sınıflandırmamın nedeni şu: topluluklardan biri söz konusu olduğunda, psişik rahatsızlığın muhtemelen sıradan nevrotik belirtilerle ortaya çıkması, ötekindeyse, şizofreni belirtilerinin görünmesidir. Tartışılan konuda, «şizofreni» deyimi şizofreni denilen akıl hastalığının tanısı için kullanılmaktadır, sadece ciddi psikolojik bir rahatsızlığın şizofreni doğurabilecek olduğu bir eğilime atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla, Picasso'ya ve Joyce'a psikoz hastalığı kondurmuş değilim, sadece derin bir psişik rahatsızlık karşısında, şizoid bir sendrom ile tepki gösterebilecek olan geniş bir insan topluluğunun bir üyesi gibi gördüğümden böyle diyorum.

İki topluluk arasında açıkça belirgin farklara rağmen ürünlerin ortak bir yanı vardır: *simgesel içeriktir* bu. Her iki durumda da anlam, kapalı olarak dile getirilmektedir, nevrotik kişi anlam peşindedir, anlama tekabül eden duyguyu arar ve onu seyirciye aktarmaya çalışır. Şizofrenik tipin böyle bir eğilimi yoktur: öyle ki, sanki anlamının kurbanıdır. Sanki anlam onu ezmiş, yutuvermiştir. Nevrotikin hiç olmazsa egemen olmaya çalıştığı öğeler içinde eriyip gitmiştir, Joyce için dediklerim, şizofrenik ifade biçimleri için de geçerlidir: hiçbir şey seyirciye doğru gelmemektedir, her şey ona sırt çevirmiş durumdadır; arasıra aralanan bir güzellik görünümü dahi, gecikmiş olmaktan özür diler gibi geri geri çekilmektedir. Peşinde koşulan şey çirkin, hasta, acayip, anlaşılmaz bayağıdır — bütün bunlar herhangi bir şeyi ifade etmek için değildir, sırf karanlığa bürünmek içindir; ancak bu karanlığın saklayıp gizleyeceği bir şey yoktur, ıssız bozkırlar üzerine çöken dondurucu bir sis gibidir; bütün bunların hiçbir anlamı yoktur, seyircisi olması gerekmeyecek bir görünüm gibidir.

Toplulukların ilkinde, ne ifade etmeye çalıştıklarını anlayabiliriz; ikincisindeyse neyi ifade edemediklerini görebiliriz. Her iki durumda da içerik, gizli anlamlarla yüklüdür. İster çizilmiş, ister yazılmış olsun, her

iki cinsten bir dizi imge genelde Nekyia simgesi ile başlar — yani ölülerin ruhlarının bulunduğu yere doğru yola çıkma ile; bu bilinçdışına inmektir, üst dünyaya allahaısmarladık demektir. Gün ışığı dünyasının biçimleri ve figürleri ile ifade edilebilse dahi, sonradan yeralabilecek gizli bir anlama işaret etmektedir, dolayısıyla, simgesel niteliktedir. Picasso Mavi Dönem'in henüz nesnel olan resimleri ile başlıyor: gece mavisi, ayışığı, su mavisi, Eski Mısır dünyasının Tuat mavisi ile. Derken ölüyor ve ruhu at sırtında ötelere gidiyor. Gün ışığı yaşamı ona sımsıkı tutunmuş, bırakmak istemiyor, kucağında çocuk, bir kadın ona doğru uyarırcasına dikeliyor. Gün onun için nasıl kadın ise, gece de öyle: psikolojik bir ifade ile bunlar aydınlık ve karanlık ruh (anima) dur. Karanlık ruh onu bekler; mavi alacakaranlıkta bekler onu, birtakım hastalıklı önseziler depreştirir içinde. Rengin değişmesi ile kendimizi yeraltı dünyasında buluruz. Nesneler dünyası, frengili, veremlidir, genç fahişenin ürkünç başyapıtında olduğu gibi, ölüm çarpmıştır sanki. Fahişe motifi öteye adım atış ile başlamaktadır, kendisi göçmüş bir ruh olarak kendi cinsinden birçok kimselerle karşılaşır. «Kendisi» derken, Picasso'daki yeraltı dünyasının kaderine katlanan kişilikten söz ediyorum; içindeki günışığı dünyasına doğru değil, kaderiymiş gibi kaderin içine doğru yönelen adamdan; benimsenmiş bulunan iyilik ve güzellik ideallerini değil, çirkinliğin ve kötünün şeytansı çekiciliğinin peşinden giden adamdan. Çağdaş insanda biriken bu dinsiz, şeytanî güçler, onda sonsuza dek mahkûmiyet giymiş olduğu duygusunu yaratmakta, günün aydın dünyasını yeraltı dünyasının sisleri ile kaplamakta, ölümün çürütmesine uğramakta, sonunda da, deprem gibi onu parçalamakta, unufak yapmakta, süprüntü haline getirmekte, moloz yığınına dönüştürmekte, lime lime etmekte, düzensiz karmaşalara sokmaktadır.

Nevrotik gruptan bir kişinin başına geldi mi böyle birşey, bilinçdışı ile genelde «karanlık olan» gibi görür onu, ürkünç mü ürkünç, ilksel çirkinlikte bir Kundry (Wagner'in Parsifal'indeki, çarmıhını taşıyan İsa'yla alay ettiğinden sonsuza dek pişmanlığa mahkum edilen mitolojik bir kadın) gibi, ya da cehennemî güzellikte biri gibi görür onu. Faust'un dönüşümlerinde Gretchen, Helen, Mary ve soyut «ebedî kadın», gnostik yeraltı dünyasının dört kadın figürüne, Havva, Helena, Meryem ve

Sophia'ya tekabül etmektedir. Nasıl Faust'un başına cinayetler çorap örerse ve değişmiş biçimde yeniden ortaya çıkarsa, Picasso da biçim değiştirmekte, yeraltı dünyasının trajik palyaço şeklinde yeniden ortaya çıkmaktadır — birçok resminde bu temaya rastlamaktayız. Unutmadan söyleyelim, palyaço eski bir yeraltı tanrısıdır. Eski çağlara inme, Homeros'dan beri Nekyia ile ilgilidir. Faust, büyücüler bayramının çılgın ilksel dünyasına ve klasik antik çağın hayal dolu vizyonuna dönmektedir. Picasso, kaba, ayağı toprağa basan biçimleri, acayip ve ilkel olanı tutup çıkarmakta ve eski Pompei'nin ruhsuzluğunu soğuk ve titrek bir ışık altında canlandırmakta — Giulio Romano bile bundan daha üstününü yapamazdı. Cilâlı Taş Çağı sanat biçimlerine geri gitmeyen ya da Diyonizos'un çılgın cümbüşlerinin depreştirdikleri ile kendinden geçmeyen hiçbir hastam olmadı. Palyaço da, Faust gibi bütün bu biçimlerde dolaşmakta, varlığını bazan ancak şarabıyla, lavtası ile ya da palyaço giysisinin parlak baklava biçimleriyle anlayabiliyoruz. İnsanoğlu, bin yıllık tarihi boyunca yaptığı vahşi yolculuktan ne öğrenmiş oluyor? Bu çöp ve kokuşmuşluk birikimden, bu yarı-doğmuş, ya da düşük, biçim ve renk olanaklarından hangi özü çekip çıkarıyor? Bütün bu parçalanmanın nihaî gayesi ve anlamı olarak hangi simge çıkıyor ortaya?

Picasso'nun göz kamaştırıcı değişkenliği karşısında herhangi bir tahminde bulunmaya cüret edemiyor insan, dolayısıyla hastalarımın malzemeleri arasında ne buldum ondan söz edeyim en iyisi. Nekyia amaçsız ve tamamiyle mahva yönelik, uçuruma bir düşüş değildir. Anlamlı bir *katabasis eis antron*'dur, inisyasyon ve gizli bilim mağarasına inmektir. İnsanlığın psişik tarihi boyunca yolculuğun amacı, anıların kanda uyandırılarak tüm insanın yeniden kurulmasıdır. Annelere iniş, Faust'un günahkâr tüm insan varlığını — Elene ile birleşmiş Paris'i— canlandırmaktadır; çağdaş insan, kendini tek yanlılık içinde yitirdiğinde, unutulan *homo totus*'u canlandırmaktadır. Hep karmaşa zamanlarında yerüstü dünyasını titretecek odur ve o olacaktır. Bu adam şimdiki adama karşıttır, çünkü o ne idiyse her zaman o olmuştur, oysa öteki ancak anlık olandır. Dolayısıyla, hastalarımda *katabasis* ile *katalysis*'i (yeraltına iniş ve çıkışı) insan doğasının ikiz kutupluluğunun ve çatışan ikiz karşıtlıkların gerçeği izler. Parçalanma dönemi boyunca yaşanan delilik

simgelerinden sonra karşıtların bir araya geldiğini temsil eden imgeler görünmektedir: Aydınlık/karanlık, yukarısı/aşağısı, ak/kara, erkek/dişi vb. Picasso'nun son tablolarında karşıtların birleşmesi motifi doğrudan doğruya yanyana konulmuş olduğu için apaçık görülmektedir. (Sayısız kırık çizgilerle dolu olsa da) resimlerin birinde aydınlık ve karanlık animanın birleşmesi görülmekte. En son döneminin uyuşmaz hatta haşin denecek, cart renkleri, bilinçdışının, çatışmayı, şiddete başvurarak çözümleme eğilimini göstermektedir (renk=duygu).

Bir hastanın psişik gelişimindeki bu durum ne amaçtır, ne de hedef? Sadece şimdiki insanın, canlı bir birim durumuna gelmeden önceki ahlâksal, hayvansal ve manevi doğasını kapsamaktadır. Picasso'nun *drame intérieur*'ü (iç dramı), hikâyenin çözümlenmesinden önce bu son noktaya gelmiştir. Picasso'nun geleceği için kehanette bulunmak istemiyorum, çünkü bu içsel macera tehlikeli bir iştir ve her an, ya bir durmayla, ya da bir araya getirilmiş karşıtların feci bir şekilde patlamasıyla sonuçlanabilir. İnisye olanın tefrik edebileceği gibi, giysisi üzerinde bir sonraki gelişim aşamasının simgelerini taşıyorsa da, palyaço, trajik ve anlamı belirsiz bir figürdür. Yeraltı dünyasının tehlikelerinden geçmesi gereken gerçek bir kahramandır, ne var ki, bunu acaba başarabilecek midir? Yanıtlayamayacağım bir soru bu. Palyaço tüylerimi diken diken ediyor. *Zerdüşt*'deki «soytarı gibi alacalı giysili» adamı hatırlatıyor, hani (gene bir palyaço olan) cambazın üzerinden atlayan ve ölümüne neden olan kişiyi. *Zerdüşt*, Nietzsche'nin kendi için korkunç derecede gerçek olduğu ortaya çıkacak olan şu sözleri söylemişti: «Ruhun bedeninden daha çabuk ölecek, bir şeyden korkma artık». Palyaçonun kim olduğu, daha güçsüz bir durumdaki *alter ego*'su (ikinci benliği) olan cambaza bağırınca anlaşılıyor: «Kendinden daha iyi olanın yolunu tıkıyorsun». Kabuğunu patlatan kişilik daha büyük bir kişiliktir, bu kabuksa kimi zaman beyin olmaktadır.

DÖNÜŞÜM SÜRECİNİ CANLANDIRAN ÖRNEK SİMGELER

İSLAM tasavvufunda büyük rol oynayan bir kahramanı inceyeceğim: Hızır'ı, "Yeşil Olan»ı. Kuran'ın 18. suresi olan Kehf Suresi'nde geçiyor. «Mağara» anlamına gelen bu sure, yeniden doğuş hikmetini işliyor. Yeniden doğuş yeri olan bu mağara insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere içine girdiği oyuktur. Kuran şöyle diyor: *«Bakaydınız, güneşi, doğduğunda mağaranın sağına doğru, batarken de soluna doğru eğildiğini görürdünüz, onlarsa mağaranın tam orta yerindeydiler.»*

«Orta», mücevherin durduğu yerdir; kuluçka olayı, gizemsel tören ya da dönüşüm burada yer almaktadır. Bu simgeciliğin en güzel örneğini Mitra sunağında, daima güneş ile ay arasında resmedilen, simyadaki «dönüştürücü madde» tasvirlerinde görebiliriz. Çarmıha gerilme tasvirlerinde de sık sık rastlanır buna; Kızılderili oymağı Navahos'lardaki dönüşüm ya da hasta iyileştirme törenlerinde de aynı simgesel olay söz konusudur.

Yedilerin, ömürlerinin nerdeyse ölümsüzlüğe varacak kadar uzayacağını akıllarına getirmeden uykuya daldıkları mağara, «Orta»nın bulunduğu, dönüşümün yer aldığı mekândır. Uyandıklarında 309 yıl uyumuş bulunuyorlardı.

Efsanenin anlamına gelelim. «Her kim mağaraya kendi içindeki mağaraya inerse, ilkin ne olduğunu anlayamadığı bir dönüşüme uğrar. Bilinç dışına inmiş, bilincin dışında bulunan şeylerle bağlantı kurmuştur. Bu, olumlu olumsuz, büyük bir değişiklik yaratır kişide. Bu dönüşüm, çoğu kez insanın doğal ürününün bir uzantısı ya da ölümsüzlüğün bir kanıtı gibi görünmektedir.

Bu yorumlardan birincisini yapanlar, özellikle (*«De vita longa»* adlı denemesinde) Paracelsus gibi simyacılardır; ikinci yorumun örnekleri ise, Elevsis'teki dinsel törenlerde görülebilir.

Uyuyanların kutsal sayısında, 7'ye dikkat edilecek olursa, bunlar, uykularında dönüşüme uğrayan tanrılar olmalıdır. Burada gizemli bir efsane ile karşı karşıyayız. Esrar perdesi arkasındaki bu kahramanların kaderi, insanı benliğinden kavramaktadır; nedeni, bu hikâyenin, kişinin kendi içindeki paralel süreçleri dile getirmesi, böylece bilinci ile yeniden bütünleşmesidir. Kişi ilk baştaki durumuna yeniden dönmekte, gençliğe yeniden kavuşmaktadır.

Uyuyanların hikâyesini, aslında onunla ilgisi yokmuş gibi görünen birtakım ahlâk öğütleri izlemektedir. Aslında aldatıcıdır bu. Zihin kurcalayan ve ahlâk kurallarına bağlı kalmakla, yani yürürlükteki yasalara uymakla yetinen kimseler için çok gereklidir. Çoğu kez, yasaların ve düzenin şart koştuğu davranış, ruhsal dönüşümün yerine geçmektedir. Bu ahlâksal öğütlerini Musa ile adamı, Nun'un oğlu Yeşua'nın serüvenleri izlemektedir:

Hani bir zaman Musa, genç bir adamına: «Ben iki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar gideceğim, yıllarca yürümek gerekse de» demişti.

Musa ve adamı iki denizin birleştiği yere vardıklarında, Allah'ın emriyle, yanlarına aldıkları balıklarını unutmuşlardı. Bu arada balık, yanlarından sıyrılıp denizin dehlize dönen yolunu tutmuştu.

Birlikte oradan uzaklaştıktan sonra, Musa, adamına: «Yemeğimizi getir, gerçekten bu yolculuğumuzda epey yorulduk» dedi.

Adam: «Gördün mü? Kayaya sığındığımız zaman ben balığı unuttum. Onu bana ancak şeytan unutturdu. O denizde garip bir yol tuttu gitti» dedi.

Musa: «İşte bizim istediğimiz de buydu» dedi. İzlerini takip ederek gerisingeri döndüler.

Musa ve adamı kayaya vardıklarında, nezdimizden kendisine rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine ilim öğrettiğimiz salih kullarımızdan birini buldular.

Musa, salih kula: «Allah'ın sana öğrettiği ilim ve hikmetten bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?» dedi.

Salih kul, Musa'ya şöyle dedi: «Sen benimle arkadaşlığa sabredemezsin. Bilmediğin bir şeye nasıl sabredeceksin?»

Musa: «İnşallah beni sabırlı bulursun, sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim» dedi.

Salih kul: «eğer bana uyacaksan, ben sana sırrımı açmadıkça, hiçbir şey hakkında bana soru sorma» dedi.

Derken Musa ve salih kul yola koyuldular. Deniz kenarında yürürken bir gemiye rastladılar. Gemiye bindiklerinde, salih kul gemiyi deldi. Bunun üzerine Musa: «Gemiyi yolcularını boğmak için mi deldin? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın» dedi.

Salih kul Musa'ya: «Ben demedim mi, benimle sabredemezsin» dedi.

Musa «Nasihatini unuttuğum için kusuruma bakma, ilmi öğretirken de bana güçlük çıkarma» dedi.

Musa ve salih kul birlikte yollarına devam ettiler. Bu kez bir erkek çocuğuna rastladılar. Salih kul hemen çocuğu öldürdü. Musa: «Kısas olmadan masum bir cana nasıl kıyarsın? Doğrusu çok fena bir iş yaptın» dedi.

Salih kul Musa'ya «Demedim mi ben sana, benimle sabredemezsin» dedi.

Musa salih kula: «Eğer sana bundan sonra bir daha soru sorarsam benimle arkadaşlık etme. Artık ondan sonra benden ayrılmakta mazursun» dedi.

Musa ve salih kul yollarına devam ettiler. Nihayet bir köye varıp halkından yemek istediler. Halk ise onları misafir etmedi. Musa ve salih kul orada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Salih kul hemen onu doğrultuverdi. Bunun üzerine Musa: «İsteseydin buna karşılık bir ücret alırdın» dedi.

Salih kul şöyle dedi: «İşte bu, seninle benim aramızın ayrılması demektir. Sabredemediğin şeylerin iç yüzünü sana anlatacağım.

O deldiğim gemi denizde çalışan birkaç fakirindi. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların arkalarında her sağlam gemiye el koyan bir kral vardı.

Öldürdüğüm erkek çocuğa gelince: onun anne ve babası inanan kimselerdi. İlerde onları isyan ve inkâra sürüklemesinden korktuk.

İstedik ki Rabları onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametli birini versin.

Ücretsiz düzelttiğim duvar ise şehirde iki yetim erkek çocuğun idi. Duvarın altında kendilerine ait bir hazine vardı. Babaları salih bir kimseydi. Rabbin, onların rüştlerine erip hazinelerini bizzat kendilerinin çıkarmalarını istedi. Bu, Rabbinden bir rahmettir. Ben bunları kendiliğimden değil, Allah'ın emriyle yaptım. İşte sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.»

Bu hikâye, yeniden doğuş sorununa Yedi Uyuyanlar efsanesi ile büyüteç altında bakılmasını ve açıklığa kavuşturulmasını sağlamaktadır. Musa arayandır, «sorup soruşturan»dır. Bu hac yolunda ona eşlik eden «Gölgesi», «adamı» ya da «salih kul» (daha aşağı düzeydeki kişi) (İki kişi de *pneumatikos ile sarkikos)* bulunmaktadır. Yeşua, balık anlamına gelen Nun'un oğludur; yani Yeşua'nın çıktığı yer suların derinlikleridir; gölge

âleminin karanlığıdır. Kritik yere «iki denizin birleştiği yere» varılmıştır; buranın Batı ile Doğu denizlerinin bir araya geldiği Süveyş kıstağı olduğu sanılmaktadır. Yani «Orta» denilen yerdir. Simgesel giriş bölümünde karşılaştığımız, anlamı, ilk başta insan ve gölgesi tarafından farkına varılmayan yerdir. Azıkları olan balığı unutmuşlardır. Balık, Gölgenin, Yaradanın karanlık dünyasından gelen ete kemiğe bürünmüş adamın babası Nun'a atıfta bulunmaktadır. Çünkü balık canlanmış, sepetinden sıçrayıp, anavatanı olan denize dönmüştür. Bir başka deyişle, hayvan ata, hayatın yaratıcısı, kendisini bilinçli insandan ayırmakta, içgüdüsel ruhun yitimiyle sonuçlanmaktadır. Bu süreç nevrozların psikopatolojisinde çok iyi bilinen dissosiyasyon'dur (kişiliğin bölünmesidir); bu daima bilinçli davranışın tek yönlülüğü ile ilgilidir.

Nevrotik olaylar, normal süreçlerin abartılmasından başka birşey olmadığına göre, normalin kapsamı içinde buna yakından benzeyen olaylarla karşılaşılmasında şaşılacak bir şey yok. İlkeller arasında bilindiği üzere buna «ruh yitimi» denmektedir, bir *abaissement du niveau mental*'dir[1] söz konusu olan.

Musa ile adamı çok geçmeden olayın farkına varırlar. Musa «yorgun argın, aç bîilâç oturur. Kendini güçsüz hissetmektedir, burada fizyolojik bir açıklama söz konusudur. Yorgunluk, enerji ya da libido kaybının en sık rastlanan belirtilerindendir. Bütün bu süreç tipik bir olayı dile getirmektedir: *hayati önemi olan bir anın farkına varılmamasını,* birçok mitos biçimlerinde karşılaştığımız bir motiftir bu. Musa haberi olmadan hayatın sırrını bulup elinden kaçırdığının farkındadır, ilginç bir sezi olayı sayılır bu. Yemeye niyetlendikleri balık, bilinçdışının içeriklerindendir, kaynak ile onun sayesinde bağlantı kurulabilmektedir. İnsan yeniden doğmakta, yeni bir hayata gözlerini açmaktadır. Tefsirlerin dediğine göre, bu, ab-ı hayat ile temasa gelerek gerçekleşmiştir; balık tekrar denize dönerek, yeniden bilinçdışının içeriği olmakta; ondan doğacaklar tek gözlü, yarım başlı ortaya çıkmaktadır.

Simyacılar denizdeki garip bir balıktan söz ederler: «Kılçığı ve derisi olmayan yuvarlak bir balık»tır bu; «yuvarlak» unsuru, *fillus philosopho-*

[1] Abaissement du niveau mental: Ruhsal kısıtlamaların kalkması, zihnin bir noktada toplanamaması, dikkatin yok olması ile nitelenen bir durumdur. Bilincin yoğunluğu azalır: sonucunda bilinç dışından umulmadık şeyler yüzeye çıkar.

rum"un «canlı Taş»ın tohumunu simgelemektedir. Ab-ı hayat simyada *aqua permanens* olarak geçer. Bu su «cana can katması» ile ün salmıştır, bütün katı maddeleri eritir ve sıvıları pıhtılaştırır. Kuran tefsirlerinde, balığın gözden kaybolduğu yerde denizin katı bir toprağa dönüştüğü, üzerinde balığın izlerinin hâlâ görünebildiği anlatılır. Bu şekilde oluşan adanın üzerinde orta yerde Hızır oturmaktadır. Gizemci bir yoruma göre «yukarı ve aşağı deniz arasında nurdan bir taht» üzerinde, gene orta yerde oturmaktadır. Hızır'ın zuhuru ile balığın gözden kaybolması arasında bir bağlantı vardır. Sanki balığın kendisi odur. Tefsirlerde, yaşam kaynağının «karanlıklarda olduğu» sözü bunu desteklemektedir. Denizin derinlikleri karanlıktır *(mare tenebrositatis)*. Karanlık, simyada paralelini *nigredo*'da bulmaktadır; buysa dişi, erkeği kendi içine aldığı anda gerçekleşen *coniunctio*'dan (karşıtların birleşmesinden) sonra yer almaktadır. *Nigredo*'nun ürünü ise ölümsüz Öz-Ben'in simgesi «Taş»tır; üstelik ilk ortaya çıktığında «balık gözlerine» benzetilir.

Hızır Öz-Ben'in simgesi olabilir pekâlâ. Nitelikleri onun böyle olduğuna işaret ediyor: mağarada, yani karanlıkta dünyaya geldiği söyleniyor. İlyas gibi daima kendini yenileyen, «Uzun Ömürlü Olan»dır. Osiris gibi, zamanın sonunda, Deccal tarafından uzuvları parçalanıyorsa da, kendini yeniden diriltebilmektedir. Dirilen balığın özdeşleştirildiği Hazreti İsa'ya benzetilmektedir; Kutsal Ruh'tur, «Hızır Kardeş»tir. Musa, öyle veya böyle, onu daha üstün bilinç gibi görerek, ondan talimat bekler sanki. Derken, Ben-Bilincinin, kaderin cilveleri yoluyla Öz-Benin üstün rehberliğinin, ne gibi tepkilerle karşılaşıldığını gösteren, hikmeti anlaşılmayan birtakım olaylar izlemektedir. Dönüşüme uğrama yeteneği olan sâlik için, iç açıcı bir hikâyedir bu; mümin kul için hikmetinden sual olmaz Allah'ın kâdiri mutlaklığına karşı dil uzatılmamasını gösteren bir uyarıdır. Hızır, bir yandan üstün bilgeliği simgelerken, diğer yandan bilgelikle uyuşan ve aklın ötesindeki bir davranış biçiminde bulunmaktadır.

Böyle bir gizemli hikâyeye kulak veren herkes kendi içindeki, bir şey peşinde koşan Musa ile savsak Yeşua'nın farkına varır; bu hikâye ölümsüzlük bahşeden yeniden doğuşun nasıl yer aldığını göstermektedir. İşin ilginç yanı, dönüşenin Musa ya da Yeşua değil, balık oluşudur. Ölümsüz varlık kendi halindeki, unutulmuş bir yeyden, doğrusu hiç de olmaya-

cak bir kaynaktan çıkmaktadır. Bu sık rastlanan, «kahramanın doğuşu» motifidir, burada ayrıntılara girecek değilim. Kitab-ı Mukaddes'i okuyanların aklına hemen «Tanrı Kulu»nun anlatıldığı İşaya (53:2 ff) ile İncillerdeki H. İsa'nın doğuşunu anlatan bölümler gelecektir. Dönüşümü gerçekleştiren maddenin ya da tanrısal varlığın besleyici özelliği, birçok inanç efsaneleri ile de kanıtlanmaktadır: İsa, ekmektir; Osiris, buğday; Mondamin, mısır vb. Bu simgeler ruhsal bir olaya tekabül etmektedir: Bu, bilinç için gerçek niteliği umursanmayan, ancak sindirilmesi gereken bir şey demektir. Balık simgesi bunun ne olduğunu hemen göstermektedir: Bilinçdışı içeriklerin «besleyici» etkisidir bu; sürekli enerji akıtarak, bilinci canlı tutar; çünkü bilinç kendi başına enerji üretmez. Dönüşüme uğramayan, elverişli olan şey bilincin temelidir —belli belirsiz, nerdeyse göze çarpmayacak (yani bilinçdışı) varlığı olmasına karşın— bilince tüm enerjisini sağlayan budur. Bilinçdışı bize bunun yabancı bir şey olduğunu, Ben-olmayan bir şey olduğu duygusunu verdiğine göre, bunun yabancı bir figür ile temsil edilmesi gereği tamamiyle doğaldır. Böylece, bir yandan, alabildiğine önemsiz bir nesne iken, öte yandan, bilinçte eksik olan şu «yuvarlak» tamlığı gizli güç halinde içerdiğinden son derece önemlidir. Bu «yuvarlak» şey, bilinçdışının mağarasında gizli büyük hazinedir, kişileşmiş hali ise, bilinç ile bilinçdışının ulu bir kattaki birliğini simgeleyen bu kişisel varlıktır. Bu, Hiranyagarbha, Puruşa, Atman ve gizemci Buda ile karşılaştırılabilecek figürdür. Ben buna «Öz-ben» diyorum, bundan anladığım, ruhsal bütünlüktür, bu aynı zamanda bir merkezdir de; bunlardan hiçbiri Ben ile aynı şey değildir, Ben'i içine alır, tıpkı daha büyük bir dairenin daha küçük bir daireyi içine aldığı gibi. Dönüşüm sırasında kendini belli eden ölümsüzlük sezgisi bilinçdışının garip niteliği ile bağlantılıdır. Bir bakıma mekândışıdır, zamandışıdır. Bunun deneysel kanıtı gerçekte sanıldığından daha sık yer almasına karşın, aşırı kuşkucu davranan eleştirmenlerin hâlâ yadsıdığı telepatik olaylardır. Ölümsüzlük duygusunun kaynağı zaman ve mekânın acayip genişleme duygusu olsa gerek, eski dinlerdeki gizli ayinlerde görülen tanrılaştırma törenlerini aynı bu ruhsal olayın bir yansıması gibi görüyorum.

Öz-Benin kişilik niteliği Hızır efsanesinde açıkça beliriyor. Bu özellik Kuran dışında Hızır konusunu işleyen hikâyelerde çok belirgin bir şekilde anlatılmakta, nitekim Vollers bazı çarpıcı örnekler vermektedir. Kenya yolculuğum sırasında, safarimizin rehberi sufî inancıyla yetişmiş bir Somalili idi. Ona göre Hızır her bakımdan canlı bir kişiydi, bana Hızır ile her an karşılaşabileceğimi söylemişti, nedeni de, beni M'tu-ya-kitubu (Ehli Kitap) addettiğindendi. Kitaptan anladığı Kuran idi. Konuşmalarımızdan, benim Kuranı kendisinden daha iyi bildiğim sonucunu çıkarmıştı (aslına bakarsanız, kendi de fazla bir şey bilmediğinden, pek iltifat sayılmazdı ya). Bana «islamu» (Müslüman) gözü ile bakıyordu. Bana Hızırı yolda insan biçiminde görebileceğimi söylemişti. Kendisi de savaştan sonra iş bulamadığında, yoksulluk içindeyken, nasıl Hızır ile karşılaşıp avutulduğunu ve yardımına mazhar olduğunu söyledi. Bir gece uyurken, kapının yanında beyaz bir ışık görmüştü düşünde; Hızır idi bu, eminde (düşünde) ayağa kalk onu selâmün aleyküm diye selamlamıştı, o gün bugün emrindeydi artık, dileği gerçekleşecekti. Nitekim birkaç gün sonra Nairobi'de teçhizat ve giyim eşyası satan bir firma tarafından bir safariye katılmak üzere rehberlik teklifi almıştı.

Bu, günümüzde bile Hızır'ın halk dilinde hâlâ dost, nasihatçi, avutucu, insana «vahyolunan hikmet» hocası olarak yaşadığını göstermektedir. Dogma'daki yeri —bizim Somaliliye göre— *maleika kwanzaya-mongu* (Tanrının ilk meleği) idi, yani müjdeci meleğiydi. Hızır'ın dost niteliği 18. Surenin devamında şöyle ele alınıyor:

Ey Muhammed! Sana Zülkarneyn'den sorarlar. Onlara: «Size onun hakkında bazı şeyler anlatacağım» de.

Biz, ona yeryüzünde büyük bir güç ve mevki verdik. Biz ona, ulaşmak istediği her şeyi elde etmenin yolunu gösterdik.

O da bu yollardan birini tutup sarıldı. Gide gide güneşin battığı yere ulaşınca, güneşi sıcak ve kara balçıklı bir yere batıyor sandı. Orada bir kavme rastladı. Biz Zülkarneyn'e «Ey Zülkarneyn! Onları ya cezalandırırsın ya da onların hakkında iyi davranırsın» dedik.

Zülkarneyn şöyle dedi: «Biz zulmedeni yakında cezalandıracağız. Sonra da Rabbinin huzuruna çıkarılır. Rabbi onu görülmemiş bir azaba uğratır.»

İman edip salih amel işleyene ise en güzel mükâfat vardır. Biz ona dünyada kolaylık gösterir, zor işlere koşmayız.

Sonra Zülkarneyn yine sebeplere sarılarak yoluna devam etti.

Gide gide güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu kendilerine güneşten koruyacak bir şey vermediğimiz bir kavim üzerine doğuyor gördü.

İşte Zülkarneyn sebeplere sarılarak böyle yaptı. Biz onun bütün yaptıklarından haberdardık. Sonra Zülkarneyn yine sebeplere sarılarak yoluna devam etti.

Sonradan set yaptığı iki dağın arasına varınca, söyleneni hemen hemen hiç anlamayan bir kavme rastladı.

Zülkarneyn'e: «Ey Zülkarneyn! Yeryüzünde bozgunculuk çıkaran Yecüc ile Mecüc ile aramıza bir set çeksen de vergi versek» dediler.

Zülkarneyn de onlara şöyle dedi: «Rabbimin bana vermiş olduğu servet ve saltanat, sizin vereceğiniz şeyden daha hayırlıdır. Bana maddi yardımda bulunun, sizinle onların arasına bir set yapayım. Bana demir kütleleri toplayıp getirin.» Zülkarneyn iki dağın arasını doldurup düzleyen bir set yapınca: «Ateş yakıp körükleyin» dedi. Demirleri kızdırıp akkor haline getirince: «Bana erimiş bakır getirin üzerine dikeyim» dedi.

Yecüc ile Mecüc bu seti aşabildiler.

Zülkarneyn şöyle dedi: «Bu, Rabbimin bir lütfudur. Rabbimin kıyamet vaadi gelince O, bu seti yerle bir edecektir. Rabbimin vaadi haktır, gerçektir.»

Biz o gün insanları, birbirine girip dalgalanır halde bırakacağız. Sûr'a üfürülünce de bir araya toplayacağız. O gün biz cehennemi mutlaka kâfirlerin gözleri önüne dikeceğiz. Onların gözleri âyetlerine karşı perdeliydi. Kelâmını işitemiyorlardı.

Derken, birdenbire Zülkarneyn'e, İkiboynuzlu'ya, yani Büyük İskender'e geçiliyor durup dururken. Büyük İskender nerden çıkıyor ansızın? Vollers'in haklı olarak belirttiği gibi, Hızır ile Zülkarneyn, Dioscuri[2] ile karşılaştırılabilecek olan büyük iki dost. Bunun psikolojik bağlantısı şöyle var sayılabilir: Musa, bilinçdışı süreçleri göz önüne seren Öz-Beni derinden kavramıştı. Sonradan imansızlardan sayılan Yahudi halkına döndüğünde, yaşantısını anlatmak için bir tür gizemli bir efsaneye başvurmaya karar vermiştir. Kendisinden söz edeceğine İkiboynuzlu'dan bahis açmaktadır. Kendisinin de «boynuzu» olduğundan, kendi yerine Zülkarneyn'i koyması akla yatkın görülebilir. Böylece bu dostluğun hikâyesini, Hızır'ın nasıl kendisine yardım ettiğini anlatmaktadır. Zülkarneyn güneşin batışına, sonra da doğuşuna doğru gitmektedir. Yani

---

[2] DİOSCURİ: Denizde tehlikede olanların yardımına koşan varlıklar.

güneşin nasıl yenilendiğini, ölüm ve karanlıktan geçerek yeniden nasıl dirildiğini imgelemektedir. Bütün bunlar Hızır'ın insanın sadece bedensel gereksinimine değil, aynı zamanda insanın yeniden doğmasına da yardım ettiğini göstermektedir. Kuran'ın, birinci şahıs çoğul olarak konuşan Allah ile Hızır arasında kesin bir ayırım yapmadığı doğru. Ancak bu bölümün, daha önce tasvir edilen yardıma koşma eylemlerinin devamı olduğu açık, böylece Hızır'ın, Allahın simgeleştirilmesi, «insan halinde tecelli etmesi» olmaktadır. Hızır ile Büyük İskender arasındaki dostluk ve İlyas Peygamber ile olan bağlantı Vollers'in tefsirinde özel yer kaplamakta. Vollers bu karşılaştırmayı bir başka dost ikilisine, Gılgamış ile Enkidu'ya da teşmil etmektedir.

Özetleyelim: Musa, halkından iki dostun maceralarını kişidışı bir gizemsel efsane ile anlatmıştır. Psikolojik bakımdan bunun anlamı dönüşümün, «öteki»nin uğradığı bir olay gibi düşünülmesi ya da duyulması gerektiğidir. Her ne kadar Hızır ile olan yaşantısında Zülkarneyn'in yerinde Musa'nın kendi varsa da, hikâyeyi anlatırken kendini değil de, ötekini ortaya koymaktadır. Bu, rastlantısal olamaz, çünkü ruhsal tamlaşma ile ya da Öz-Ben'in, gelişim ile daima bağlantılı olan o büyük psişik tehlike, Ben bilincinin Öz-Ben ile özdeşleştirilmesi olayıdır bu. Bu, «enflasyona» (şişmeye) yol açar, şişme eylemi ise bilinci yok etmekle tehdit eder. Daha eski, ilkel kültürlerde «ruhu tehdit eden tehlikeler»in iyi sezildiği ve tanrıların tehlikeli, güvenilmez oluşundan korkulurdu. Yani arka planda gelişen belli belirsiz, ancak hayati önemi olan «süreçler» konusunda, henüz ruhsal içgüdülerini yitirmemişlerdi; aynı şeyi çağdaş kültürümüz için söyleyemeyiz tabiî. Elbette karşımızda Nietzsche ile Zerdüşt gibi «şişme» ile bozulan dost ikilisine benzer bir uyarı vardır, ne var ki bu uyarıya kulak asılmamıştır. Faust ile Mephistopheles'e ne demeli peki? Faust'un *«hybris»*i (haddini bilmezliği, taşkın gururu) cinnete giden ilk adımdır. Faust'ta dönüşümün tatsız başlangıcının, yenir bir balık yerine bir köpek olması, dönüşüme uğrayan figürün «hikmetimiz ve rahmetimizle donanmış» bir bilge dost değil de şeytan oluşu, bence, çok esrarlı Germen ruhunun anlaşılmasında anahtar rolü oynayabilir.

Metnin başka ayrıntılarına girmeden, bir noktaya daha dikkatinizi çekmek istiyorum: Yecüc ile Mecüc'e karşı set çekilmesi sorununa. Bu

motif, Hızır'ın yukardaki serüveninin son eylemi, seddin yeniden yapılması eyleminin bir tekrarıdır. Ama bu kez, bu set Yecüc ile Mecüc'e karşı güçlü bir kale olacaktır. Bu paragraf Kitab-ı Mukaddes'teki Vahiy 20:7 f'ye atıfta bulunuyor:

> Ve bin yıl tamam olunca, şeytan zindanından çözülecektir ve yerin dört köşesinde olan milletleri, Yecüc ve Mecüc'ü saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır; onların sayısı denizin kumu gibidir. Ve yerin üzerine çıktılar ve mukaddeslerin ordusunu ve sevgili şehri kuşattılar ve gökten ateş inip onları yedi.

Burada Zülkarneyn, Hızır'ın rolünü üstlenmekte ve «İki dağ arasında» yaşayan halk için aşılamaz bir sur inşa etmektedir. Bu, ne olduğu belirsiz düşman yığınları Yecüc ile Mecüc'e karşı korunması gereken aynı orta yerdir. Psikolojik olarak, bu gene Vahiy'de atıfta bulunulan sevgili şehir (dünyanın merkezi, Kudüs) olarak atıfta bulunulan Orta Yerde tahtını kurmuş olan Öz-Ben sorunudur. Öz-Ben, kıskanç ortak güçler tarafından daha doğduğunda yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan kahramandır; her şeyin göz diktiği, kıskançlık kavgası yaratan mücevherdir; eski, karanlık, kötü kuvveti ile uzuvları parçalanacak olan tanrıdır. Psikolojik bakımdan, tamlaşma ortak katmanda bir *horror vacui* (boşluk korkusu) yaratan bir *opus contra naturam*'dır (doğaya karşı bir eylemdir) ve ancak ruhun ortak güçlerinin darbesi altında çökebilir. İki yardımcı dostun gizemli efsanesi, arayıp mücevheri bulana, koruma vaat etmektedir. Ama bir gün gelecek, Allah'ın takdiri ile, demir setler de kıyamet günü un ufak olacaktır; psikolojik ifade ile, bireysel bilinç karanlığın sularına batınca, yani dünyanın *öznel* sonu yaklaştığında.

Bilincin, Hızır'ın adası gibi içinden çıktığı karanlığa yeniden battığı aydır bu; yani ölüm anıdır.

Efsane dünya ve hayatın sonu ile ilgili konuları işlemeye devam etmektedir: o gün (kıyamet günü) ışık, sonsuz nura, karanlıksa sonsuz karanlığa dönüşecektir. Karşıtlar ayrılmış ve zamandışı bir süreklilik durumuna gelmiştir, buysa karşıtların salt olarak ayrılması yüzünden gene de aşırı bir gerilim durumu yaratmaktadır, dolayısıyla ihtimal dahilinde

olmayan başlangıçtaki duruma tekabül etmektedir. Sonu, bir *complexio oppositorum* (karşıtların birleşmesi) olarak gören görüşe karşıttır.

Bu sonsuzluk, cennet ve cehennem vaadi ile Sure sona ermektedir. İlk bakışta konuların hiçbiri ile ilişkisi yokmuş gibi görünmesine ve simgesel ifadesine karşılık, bütün psikolojik açıdan tanrılaşma süreci dediğimiz şeyin ruhsal dönüşümün ya da yeniden doğuşun mükemmel bir görünümünü vermektedir. Süreç bilinç alanının dışına çıkmakta ve bir arkadaşın ya da bir arkadaş ile serüvenlerinin gizemsel efsanesi gibi anlatılmaktadır. Mantık silsilesi izlememesi ve simgesel bir ifade kullanılması bundandır. Her şeye rağmen bu efsane gizemsel dönüşüm arketipini çok iyi anlatmaktadır. Arabın tutku dolu dinsel eros'u bununla tamamiyle tatmin olmaktadır. Hızır figürünün İslâm tasavvufunda önemli rol oynaması bundandır.

TAC MAHAL

HİNDİSTAN'da her şey sanki yüzbinlerce defa yeniden dünyaya gelmiş. Günümüzde, eşi olmayan birey dahi, çağlar boyu defalarca doğmuş. Dünyanın kendisi, geçmişte nice kez varolan dünyanın yenilenmesinden başka bir şey değil. Hindistan'ın en büyük bireyi, eşsiz Gautama Buda'dan önce bile nice Buda'lar gelmiş, gelecektir de. Tanrıların insan, ya da hayvan biçiminde yeryüzüne inmesinde şaşılacak bir şey yok. *Plus ça change, plus c'est la même chose.*[1] Tarihe ne gerek var peki? Hem, zaman görece: yogi, geçmişi de, geleceği de görmekte. O «sekiz katlı ulu yoldan» giderseniz, onbin yıl önce her ne idiyseniz, görürsünüz kendinizi. Mekân da görecek. Bedene bürünmüş ruhuyla, *yogi*, kara, deniz, gök demeden, düşünce hızı ile aşar gider. Gerçek dediğimiz —insan hayatının bütün iyi ve kötü şeyleri— hayalden ibaret. Gerçekdışı dediğimiz ise —duygusal, soytarıca, müstehcen, canavar, kan dondurucu tanrılar— Avrupalının uyur haldeki karın boşluğunu sarsan, ardı arkası kesilmeyen, ustaca çalınan o davul sesine sıcak bir gece vakti kulak verecek olursanız, birden apaçık gerçekler gibi belirir. Avrupalı alışmıştır, dünyayı algılayıp kavrama yolunun tek aracının kendi kafası olduğunu sanır; gözleriyle izlediği Kathakali, insanın karın boşluğundan yükselen yeni bir gerçeği yaratan davul sesi olmasa, bir soytarı dansı olmaktan öteye gitmezdi. Bombay çarşılarının kargaşası içinde yürümek beni düşündürdü. Hind'in rüyaya benzer dünyası beni pek etkilemişti. Sıradan bir Hindu'nun kendi dünyasını bencileyin hayal gibi görmediğinden eminim: tersine, her bir tepkisi, o âlemin gerçeklerinden nasıl etkilendiğini, ne denli etkisi altında kaldığını göstermektedir. Yaşadığı dünyanın büyüsüne kapılmış olmasaydı, Ulu Hayal konusunda-

[1] Bir şey ne kadar değişirse, o kadar aynı kalır.

ki o din ve felsefe öğretisine gerek duymazdı, tıpkı bizim, olduğumuzdan başka olsaydık, Hıristiyanlığın sevgi müjdesine gerek duymuş olmayacağımız gibi. (Öğretinin görevi aslında, hakkında pek az şey bildiğimiz şeyleri bize açmak değil midir?) Binbirgecenin masal kişileri arasında dolaştığımdan belli, ben kendim de hayali bir âlem içindeydim. Avrupalı bilinç aleminden eser kalmamıştı pek; çirkin coğrafi bir yer yuvarlağının yüzeyini baştanbaşa kaplayan telgraf telleri ağını andıran o bilinç âleminden.

Neden olmasın, asıl gerçek dünya, belki de Hint dünyası idi; beyaz adamın dünyası ise, birtakım soyut kavramların barındığı bir tımarhaneden başka bir şey değildi. Doğmak, ölmek, hasta düşmek, hırslanmak, kötü şeyler düşünmek, çocuksulaşmak, gülünç denecek biçimde boş şeyler peşinde koşmak, sersefil, per perişan, kötü olmak; cahil bir bilinçdışına saplanmak, iyi ve kötü, dar bir tanrılar âlemi içinde kararsız kalmak, muskalarla, efsunlarla korunmak, belki de gerçek hayat bu, yaşanması gereken hayat, yeryüzü hayatı. Hindistan'da ise hayat, insan kafası içine hapsolmuş değil henüz. Gövde hâlâ hayat kaynıyor. Avrupalının bunu hayal gibi görmesi doğal. Hindistan'da dopdolu yaşanan hayat, Avrupalının ancak hayalinde canlandırabileceği bir şey. İnsan çıplak ayakla yürürken, ayağının altındaki toprağı nasıl unutur? Yeryüzünü unutabilmek için, Avrupalının sayısız yoga idmanlarına başvurması gerekiyor. Avrupalı Hindistan'da gerçekten yaşamaya niyetliyse, Yoga idmanları gibi idmanlara ihtiyacı olduğu kesin. Ne var ki, Hindistan'da gerçek anlamda yaşayan Avrupalı görmedim. Hepsi de Avrupa'da, yani, içi Avrupa havasıyla dolu bir tür şişe içinde. Şişenin o yalıtkan camı olmasaydı, biz Avrupalılar muhayyilelerimizde fethettiğimiz şeyler içinde boğulur kalırdık. Hindistan'da bunlar camın dışına çıkar çıkmaz, ürkütücü gerçekler oluyor.

Kuzey Hindistan'ın, o muazzam Asya kıt'asının bir parçası olduğu unutulmamalı. Halk birbirine hitap ederken sert davranıyor gibi geldi bana, aralıksız saldırılarla taciz edilen deve güdücüleri, ya da sinirli at tüccarları gibi. Yaban otları yiyicilerinin lekesiz beyazlığının yerine burada Asya giysileri alıyor. Kadınların giysileri renk renk baştan çıkartıcı. Gururlu, dünyaya metelik vermeyen, gözüpek birçok Pathan ve sakallı

Sikh'ler —bir yanda aşırı erkeksi bir hoyratlık, öte yanda sulugöz bir duygusallık içeren— çelişken karakterleriyle Asya havasını iyi belirtmekte. Hint unsurlarının, üstün gelen Asya etkisi altında ne kadar sönük kaldığı mimarîde görülmektedir. Görüntüsü ve pisliği bir yana, Benares'in tapınakları bile küçük, etkileyici değil. Yıkıp yok eden Şiva ile kana susamış, insan kanını donduran Kali, ön planda sanki. Şişko, fil kafalı Ganeşa'ya gidip şans dilemeyen yok gibi. Öte yandan İslâm, çok daha üstün, çok daha ileri, çok daha ruhanî. Camiler tertemiz, güzel ayrıca her bakımdan Asya özelliklerini taşıyor, zihinden çok, duygu hâkim. Duaları rahman Tanrıya yanık bir çığırış. Tanrıya duyulan bir istek; bir özlem, dahası, bir doymazlık duygusu; aşktan öte bir şey bu. Aşk yok mu, var elbette bu yaşlı Moğollarda, hem de güzellik karşısında aşkların en şiirseli, en nefisi. Zorba ve acımasız bir dünyada, taşta billûrlaşan bir cennet düşü, işte Tac Mahal. Bu ulu çiçeğe, bu değer biçilmez mücevhere hayranlığım sonsuz. Şah Cihan'ın dehasını ortaya çıkaran, kendini gerçekleştirmede onu bir araç gibi kullanan o aşka da hayranım.

Gözden yazık ki pek gizlenen pek kıskançça saklanan İslâm Eros'undaki güzelliğin nerdeyse bir mucize gibi görünür olduğu tek yerdir burası. Zalim ve onulmaz bir kaybın yol açtığı büyük bir âşığın kalbinden koparak çıkan Şiraz'ın gül bahçeleri ve Arap saraylarının sessiz avlularının ince sırrı bu. Moğolların camileri ve mezarları temiz, huşu uyandırıcı, «divanları» (meclisleri) kusursuz güzellikte ya, Tac Mahal'in hali başka. Tac Mahal bir vahiy sanki; Hint ile hiç ilgisi yok. Sanki başka bir yerde pek yetişmeyen ancak verimli Hint toprağında büyüyüp açan bir bitki. En saf haliyle aşk tanrısının ta kendisi; esrarlı, simgesel denebilecek bir yanı yok. İnsan varlığı için duyulan insan aşkının en yüce ifadesi.

Kuzey Hindistan'ın bu ovalarında, Moğollar çağından hemen hemen iki bin yıl önce, Hint ruhu en olgun meyvesini vermişti, hayatının özünü, Mükemmel Buda'yı. Agra'ya ve Delhi'ye yakın bir yerde ünlü Stupa'sı ile Sacki tepesi diye bir tepe var. Soğuğun kamçıladığı bir sabah oraya gitmiştik. Göz kamaştırıcı bir aydınlık ve olağanüstü parlak bir hava her bir ayrıntıyı ortaya çıkarıyordu. Orada, kayalıklı bir tepenin üstünde, uzakta, aşağıda Hint ovalarına bakan, yarı yarıya toprağa gömülmüş, büyük bir duvarcılık eseri koca bir küre var. Maha Parinibbano-Sulta'ya göre

Buda'nın kendi, nasıl gömüleceğini anlatmış; iki pirinç kâsesi almış, birini ötekine kapak yapmış, görünürdeki Stupa, üstteki kapak yalnızca; alttaki, toprağa gömülü olan nasıl bir şey acaba. Ta eski çağlardan bu yana, mükemmelliğin simgesi yuvarlaklık, bir Tathagata için hem uygun, hem de anlamlı bir anıt: Alabildiğine basit, şatafatsız, apaçık. Buda'nın öğretisindeki basitlik, açıklık ve aydınlık ile tam uyum içinde. Ulu yalnızlığında dile getirilmesi imkânsız huşu verici bir şey var; Hint ırkının en büyük dâhisi, ulu gerçeğine tarih içinde ifade verdiği o ana tanık oluyor sanki. Mimarisi, sessizliği ve kalbin bütün kargaşasından ötede varolan sükûneti ile, insan coşkularını unutmuş haliyle bu yer gerçekten ve bütün bütüne Hint nitelikleri taşımakta; İslâm'ın sırrı nasıl Tac Mahal'de ise, Hindistan'ın «sırrı»da burda. İslâm kültürünün güzel kokusu nasıl hâlâ burcu burcu kokuyorsa, Buda da, yüzeyde unutulmuş gibi görünmesine rağmen, çağdaş Hinduizmin gene o gizli hayat soluğu.

SIGMUND FREUD
TARİH SAHNESİNDE

BİR kimseye sağlığında tarihsel görünüm açısından bakmak hem çetin, hem de tehlikeli bir iş. Ne var ki, Freud'unki gibi, yaşam yapıtı ile düşünce düzeninin içine kapanık bir bütün oluşturduğu kimseler söz konusu oldu mu, bu kimselerin anlamını belirtebilir, tarihin onları ne çapta şartlandırdığını ölçebiliriz. Temel ilkeleri günümüzdeki her kültürlü kişice bilinen öğretisi, ne denli dal budak salmış olursa olsun, sonsuza uzanmamakta, kaynakları bilimin başka alanlarına kadar uzanan yabancı öğeler içermemektedir; bu bütün, birkaç saydam ilke üstüne dayanmaktadır. Bu saydam ilkeler, başka ne varsa bir yana iterek, düşüncesinin bütün özüne egemen olmakta ve içine süzülmektedir. Bu öğretiyi ortaya atan, öğretisini «psikanaliz» yöntemiyle özdeşleştirmiş, böylece, onu haklı olarak saltçılıkla nitelendirebileceğimiz katı bir düzen içine sokmuştur. Öte yandan, bu kurama verilen olağanüstü önem, bunun felsefe ve bilim zemini üzerinde tuhaf ve eşi olmayan bir olgu gibi belirmesine neden olmaktadır. Bu kuram, başka çağdaş bir kavramla kaynaşarak bir bütün oluşturmadığı gibi, yaratıcısı da, bilinçli bir biçimde, bu kuramla, tarihte kendinden önce gelenler arasında bir bağ kurmak için herhangi bilinçli bir çaba göstermemiştir. Yaratmış olduğu bu kendibaşınalık izlenimini daha belirgin kılan bir nokta da, zaman zaman öznel bir karışık dile dönüşen tuhaf deyimler kullanmasıdır. Görünüşe bakılırsa —Freud'un kendi de aslında bunun böyle olmasını isterdi ya— sanki bu kuram yalnızca doktor muayenehanesinde gelişmiş ve kendisinden başka kimsece benimsenmemiş ve «akademik» bilimin süreduran bir iç acısı olmuştur. Oysa dünyadaki en kendine özgü ve en tek başına varolan düşünce dahi, durup dururken gökten düşmez, bütün çağdaş kişileri,

kendileri farkında olsalar da olmasalar da birbirine bağlayan nesnel bir düşünce örgütünden doğar.

Önceki tarihsel koşullardır Freud gibi önemli bir olayın yer almasını gerekli kılan. Bu tarihsel anlamda açıktan açığa şartlanmış olan öğretisinin temel ilkesidir, yani cinselliğin bastırılma olgusudur. Kendisinden daha büyük çağdaşı Nietzsche gibi, Freud, Victoria Çağının sonunu simgelemektedir; Anglo Sakson ülkelerinde olduğu kadar, Germen ve Protestan ülkelerde de aynı özelliklerin egemen olmasına karşın, Avrupa'da Victoria Çağı deyimi benimsenmemiştir. Victoria Çağı, duyguları bastırma çağıydı, kansız cansız ülküleri, sürekli ahlâk kurallarıyla bir burjuva saygınlığı çerçevesi içinde yapay olarak ayakta tutmak için çabalıyordu. Bu ülküler, Orta Çağın kolektif dinsel düşüncelerinin son dallarıydı; yakın bir geçmişte de, Fransa'daki Aydınlanma Çağıyla ve onu izleyen devrimle kökünden sarsılmışlardı. Siyasal alandaki eski gerçekler de buna paralel olarak koflaşmıştı, göçmek üzereydiler. Ne var ki, tam yıkılma durumunda da değildiler henüz. Böylece bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca, Hıristiyan Orta Çağın bütün bütün silinip gitmemesi için, büyük çabalar gösteriliyordu. Siyasal devrimler bastırılıyordu, ahlâk alanındaki özgürlük girişimleri orta sınıf kamuoyunca engelleniyordu, öte yandan onsekizinci yüzyıl sonu eleştirel felsefesi, dünyayı Orta Çağ örneğine göre kurulu tek bir düşünce örgütü halinde kavramayı amaçlayan, yeni düzenli bir girişimle sona ermiş bulunuyordu. Ancak ondokuzuncu yüzyılda Aydınlanma Çağı yavaş yavaş doğdu, özellikle de bilimsel maddecilik ve akılcılık yoluyla ortaya çıktı.

Freud'un beslendiği dölyatağı budur, zihinsel özellikleri ise, önceden belirlenmiş çizgilere göre onu biçimlendirmiştir. Tıpkı onsekizinci yüzyıldaki gibi her şeyi akıl ile açıklama tutkusuna kapılmıştır; beğendiği özdeyişlerden biri de Voltaire'in «Ecrasez l'Infâme» sözleridir. Billurdaki kusuru ne yapıp yapıp bulmaktan için için haz duymaktadır; sanat, felsefe, din gibi bütün karmaşık psişik olayları kuşkuyla karşılamakta ve bunların cinsel içgüdünün bastırılmalarından ibaret olduğunu düşünmektedir.

Freud'un benimsenmiş kültür değerlerine karşı, basite indirgeyici ve olumsuz davranışının nedeni, kendinden önce egemen olan tarihsel koşullardır. Çağı *nasıl* görmeye zorluyorsa onu, öyle görmektedir. Maddeci bir çağın bütün önyargılarını yansıtan bir din görünümü çizen

Freud'un *Bir Yanılsamanın Geleceği* adlı kitabında açıkça görülmektedir bu durum.

Freud'un olumsuz açıklamalar yapmadaki devrimsel tutkusu bir tarihsel olguya dayanmaktadır, buna göre Victoria Çağı, orta sınıfın dünya görüşünü yansıtmak amacıyla kültür değerlerini tahrif etmiştir, bu arada başvurulan araçlardan biri olan din —daha doğrusu bağdaşmaz duyguların bastırılması dini— baş rolü oynamıştır. Freud'un zihninin takıldığı bu yapay dindir. Aynı şey Freud'un insan üzerindeki düşüncesi için de geçerlidir. İnsanoğlunun bilinçli nitelikleri, ülküsel bir davranışla tahrif edilen persona'sı, kendisine uygun karanlık bir zemin üzerinde, yani bastırılmış çocuk cinselliği temeli üzerinde durmaktadır. Her olumlu eğilim, ya da yaratıcı etkinlik maddeciliğin nüktesi olan *Der Mensch ist, was er isst* (İnsan ne yiyorsa odur) sözüne uygun olarak, çocuksu olumsuz bir niceliğe dayanmaktadır. Bu insan kavramı, tarihsel açıdan incelendiğinde, her şeyi toz pembe gören, ama gene de her şeyi mahrem bir şekilde anlatmayı amaçlayan Victoria Çağı eğilimine karşı bir tepkidir. Sonunda, elinde çekiç, felsefe yapmak zorunda kalan Nietzsche'yi doğuran, kendi düşüncesini söylemekten korkan bir çağdı. Bu bakımdan, Freud'un öğretisinde, insan yaşamını belirleyici bir öğe niteliğinde, ahlâk güdülerinin bulunmaması doğaldır. Bunları geleneksel ahlâk koşulları çerçevesi içinde görmektedir: o koşullar ki, kendilerini, iktidarsızlıklarının acıklı sonuçlarından korumak için birkaç huysuz ihtiyar tarafından çıkarılmıştır; bu ihtiyarlar olmasaydı, tabii bu koşullar da olmazdı. O gün bu ahlâk kuralları yazık ki her bireyin süperegosunda (üstbeninde) varlığını sürdürmüştür. Bu alabildiğine gülünç, küçük düşürücü görüş, Victoria Çağı ahlâkının, alışkanlığa dayanan bir ahlâktan başka bir şey olmadığını, birtakım huysuz *(paerceptores Mundi)* dünya öğretmenleri tarafından ortaya çıkarıldığını gösteren tarihsel olgunun uğradığı, yerinde ve âdil olan bir cezadır.

Tarihe dönüp baktığımızda Freud bence yeni yolların ve yeni gerçeklerin habercisi gibi değil, aldanımları, ikiyüzlülükleri, yarımgerçekleri, yapma, abartılmış coşkuları, hastalıklı ahlâkı, sahte ve cansız sofuluğu, berbat zevki olan eski çağa karşı duyduğu hıncın savunucusu olarak görülmelidir.

Freud geçmişin zincirlerini kırandır. Bizi, çürümüş alışkanlıklar dünyasının sağlığa zararlı basıncından özgürlüğe kavuşturan odur. Örneğin, yalnızca çocukları için yaşayan anababalar, ömrü boyunca anasına hayran kalan hakikatli evlat, ya da babasını çok iyi anlayan «örnek» kız çocuğu gibi, anababalarımızın inandığı değerlerin bambaşka anlamları olduğunu göstermiştir bize. Eskiden bütün bu şeyler eleştirilmeden kabul olunurdu. Ama masada oturmuş yemek yerken şu tatsız düşünceyi, yani yakın akrabalar arası, nikâh düşmez ilişkiler düşüncesini, tartışma konusu yaptığından beri, yararlı kuşkular uyarılmış bulunmaktaydı — bununla birlikte insanın sağlığından olmaması için bu kuşkuların abartılmaması gerekti. Cinsellik kuramı, doğru anlaşılabilmesi için, çağdaş psikolojimizin olumsuz bir eleştirisi olarak görülmektedir. Hangi tarihsel koşullara karşı yöneldiklerini bilsek, en tedirgin edici önerileriyle de bağdaşabiliriz belki. Ondokuzuncu yüzyılın, kendi dünya görüşünü bozmaması için tamamiyle doğal olguları nasıl duygusal ve ahlâksal erdemlere dönüştürdüğünü bir öğrenirsek, Freud'un, büyük karmaşa yaratan, bebeğin süt emerken cinsel haz duyduğu önerisi ile neyi dile getirmek istediğini anlarız. Bu yorum, bebeğin meme emerkenki geleneksel saflığına, yani anne-çocuk ilişkisi üzerine gölge düşürmektedir. Önerinin baş amacı budur. «Kutsal Ana»nın yüreğine sıkılmış bir kurşundur söz konusu olan. Anaların çocuk doğurma olgusu kutsal değil, yalnızca doğaldır. Biri kalkıp buna kutsal diyecek olursa, insanda, başka kutsal olmayan bir şeyin bununla örtbas edilmeye çalışıldığı kuşkusu uyanıyor. Freud, «bunun arkasında olanı» açıkça söylemiş, ama yazık ki anne yerine bebeğe leke sürmüştür.

Bilimsel bakımdan, bebekteki cinsellik kuramının büyük bir değeri yok. Yaprağı yerken normal bir tat mı aldığı, cinsel bir haz mı duyduğu önemli değil tırtıl için, Freud'un tarihe katkısı, bu uzmanlaşmış bilim dalındaki skolastik yorum yanlışları ile olmamıştır, ama ününün haklı olarak üzerine dayandığı bir olgu sayesinde olmuştur; bu olgu, bir Eski Ahid peygamberi gibi putları kırarak çağdaş ruhun çürüklüğünü kimsenin gözünün yaşına bakmadan gün ışığına çıkarmasıdır. İnsana iç acısı veren bir indirgeme işine her giriştiğinde (ondokuzuncu yüzyıl tanrısını Baba'nın yüceltilmiş ifadesi olarak gördüğü zaman, ya da, para ile oyna-

mayı, çocuğun kakasıyla oynamaktan aldığı zevke benzeterek açıkladığında), bunun kolektif bir aşırı değerlendirmeye veya tahrifata karşı girişilen bir saldırı olduğundan emin olabiliriz. Luther'in öğretisindeki *Deus absconditus* (Gizlenmiş Tanrı) ile karşılaştırıldığında, ondokuzuncu yüzyılın sakarinden yapılmış tanrısı nerede kalır örneğin? Bütün kendini bilen kimselerce, iyi insanların, aynı zamanda iyi para kazandığı da varsayılmıyor mu?

Nietzsche gibi, dünya savaşı gibi, edebiyattaki karşılığı James Joyce gibi, Freud da, ondokuzuncu yüzyılın hastalığına bir cevaptır. Gerçekte de esas anlamı budur. İleriye yönelik bakışlı kişiler için yapıcı bir plan tasarısı yoktur; çünkü yılmaz çabalarla, en güçlü istençle dahi, o bastırılmış, yakın akrabalarla cinsel ilişki kurma dileklerini ve insan ruhundaki başka uygunsuzlukları gerçek yaşamda eyleme dönüştürmek olanaksızdır. Tersine, Protestan rahiplerin psikanalize sarılmış olmalarının nedeni, psikanalizin onlara, vicdanları günaha karşı yalnızca bilinçi olanlarınkinden daha çok duyarlı kılmak için, en iyi yol gibi gelmesidir —gülünç olmasına gülünç ya, Stanley Hall'ın özyaşamöyküsünde yıllar önce kehanette bulunduğu olayların mantıksal ürünü bu Freud'çular bile, yeni, hatta daha ruhsuz bir «bastırmanın» farkına varmış bulunuyorlar— bunun anlaşılmayacak yanı yok; çünkü, insan bu gibi şeylerin bastırılmasını önlemenin yolu olmadığını daha iyi anlıyor.

Bu iç burkulmasını iyi etmek için Freud, «sublimasyon» (yüceltme) fikrini ortaya atmıştır. Yüceltme, simyacının, soysuzu soyluya, kötüyü iyiye, yararsızı yararlıya çevirme marifeti gibi bir şeydir. Bunu becerebilen kişinin ölümsüz bir üne kavuşması işten bile değil. Yazık ki, bir enerjiyi kendisinden daha büyük bir enerji harcamadan başka bir şeye dönüştürme sırrını fizikçiler henüz bulmuş değil. Yüceltme, şimdilik münasebetsiz sorular soran ağızları susturmak için icat olunmuş bir sofuca dilek gerçekleştirme'den öteye gidemiyor.

Bu sorunları tartışırken, esas üzerinde durmak istediğimiz şey, psikoterapi uygulayan psikoterapistlerin mesleklerinde karşılaştıkları güçlükler değil, yalnızca Freud'un programının pek ileriye-yönelik olmayışının kesinliği. Bu programda her şey geriye yönelik. Freud'un ilgilendiği nokta nesnelerin, hiçbir zaman nereye gittiği değil, yalnızca

nereden geldiği. Bu, onu nedenler aramasına iten bilimsel nedensellik gereksiniminden de öte bir şey, yoksa birçok psikolojik olguların, bir dedikodu sırasında kırılan potun nedenlerinden başka nedenlere dayandığı gözünden kaçmazdı.

Bunun çok iyi bir örneği, Leonardo da Vinci ile iki-ana sorunudur. Nitekim Leonardo'nun hem bir gayrimeşru anası, hem de üvey anası vardı, ancak gerçekte iki-ana sorunu söz konusu, iki-ana fiilen olmadığı zaman bile mitolojik tema olarak vardır. Mitos kahramanlarının çoğunluk iki anası vardır; Firavunlar içinse bu mitolojik töre gerçekten yürürlükteydi. Bu küfür sayılacak olgu karşısında, birdenbire duruyor Freud; bu durumda, «doğal bakımdan» hoş olmayan, ya da olumsuz olan bir şeyin gizli bulunduğu düşüncesiyle yetiniyor. Her ne kadar bu davranış tamamiyle «bilimsel» değilse de, tarihsel adalet açısından bakıldığında, hiçbir açık kapı bırakmayan bilimsel davranıştan daha çok değer veriyorum ona. Leonardo sorununda da varolan o karanlık zemin dar bir bilimsel yaklaşımla pek kolay aklileştirilebilirdi, o zaman da Freud'un sahte cepheler ardındakini gösterme görevi gibi tarihsel görevi de gerçekleştirmiş olurdu. Ufak bilimsel bir yanlışlığın burada pek zararı olmasa gerek. Yapıtları dikkatle ve eleştirel gözle incelenecek olursa, Freud'un ikide bir belirttiği gibi, bilime hizmet amacının, kendi haberi olmadan, gizlice, kültürel yörece yönetildiği ve bunun kendi kuramına rağmen yer almış olduğu görülmektedir. Yığınların kulağına seslenilmek isteniliyorsa, «çölde ağlayanın sesi»nin bugün ister istemez bilimsel bir hava taşıması gerekir. Durum ne olursa olsun bu gibi olguları açığa çıkaran şeyin bilim olduğunu söyleyebilmeliyiz, çünkü kişiyi ancak bu inandırır. Ancak bilim dahi bilinçdışı Weltanschauug'a (dünyagörüşüne) karşı bir koruyucu değildir. Leonardo'nun Meryem ve Kucağındaki İsa ile Azize Anne adlı yapıtını, «iki-ana» mitolojik temasının klasik bir örneği olarak görmek ne kadar kolay olurdu. Ama Freud'un Victoria Çağı sonu psikolojisi ve geniş bir halk yığını için, «İnce eleyip sık dokuyan bir araştırma sonucu», büyük sanatçının, kendi varlığını, saygı değer babasının bir yanılgısına borçlu olduğu doğrulanabilseydi, çok daha etkin bir şey olurdu. Bu atış, tam hedefe isabet etmekte, Freud bu atışı, bilimi bir yana bırakıp dedikodu yapma niyetlisi olduğundan değil, yalnızca insan ruhunun varolabilecek

karanlık yanını açığa çıkarmaya zorlayan Zeitgeist'ın (Çağın Ruhu) buyruğunda olduğundan yapmaktadır. Ne var ki, bunun gerçekten bilimsel ipucu, iki-ana temasında: ancak bu, ne denli modası geçmiş olsa da bilginin gerçekten bir şey ifade ettiği birkaç kişide yalnızca, yankı uyandırmakta. Böyle bir varsayım karşısında halk, genellikle tepkisiz kalmaktadır; çünkü halk için Freud'un tek-yanlı, olumsuz açıklaması, bilime ifade ettiği şeyden çok daha fazla şey ifade etmektedir.

Bilimin tarafsız, önyargısız ve geniş kapsamlı olmaya çaba gösterdiği açık bir gerçek. Öte yandan Freud'çu kuram olsa olsa kısmi bir gerçeği dile getirmekte, bu bakımdan, kendini ayakta tutabilmesi ve gerçekçi olabilmesi için bir dogma katılığında ve bir engizisyoncunun yaklaşımına sahip olması gerekmektedir. Bilimsel bir gerçek için basit bir açıklama yeter. Psikanaliz kuramının, şaşmaz, bilimsel bir gerçek olmak gibi herhangi bir niyet beslediği yoktur. Amacı daha geniş bir halk yığınını etkilemektir. Bundan da psikanalizin hekim muayenehanesinden çıktığı belli olmaktadır. Victoria Çağı sonu psikolojisinin bilinçdışı kurbanı olduğundan, yirminci yüzyılın başlarındaki nevrotik insanın anlaması şart olan gerçekler koymaktadır ortaya. Psikanalizin ölü yüzyılın çürümüş yanlarını dağlayarak kendindeki sahte değerleri yoketmektedir. Buraya kadar psikanaliz nevrotik psikoloji incelemesini uzun ömürlü yapan pratik bilgi sağlama bakımından değerli katkıda bulunmuş ve gerekli olmuştur. Tıbbın nevroz vakalarını bir bir ele alıp tedavi konusu yapması ve bireyin ruhunu bir araştırma nesnesi yapması Freud'un yılmaz tek-yanlılığı sayesinde olmuştur. Freud'dan önce böyle bir davranış sadece merak yüzünden olabilirdi.

Ancak nevroz, yalnızca Victoria Çağına özgü bir illet değildir, zaman ve mekân içinde yaygındır, bu bakımdan da özel cinsel eğitim, ya da bu konudaki zararlı düşüncelerin yok edilmesini gerektiren kişiler arasında da vardır; Victoria Çağı önyargıları üzerinde kurulmuş bir nevroz, ya da düş kuramının, bilim açısından, olsa olsa ikinci derecede bir önemi olur. Böyle olmasaydı Adler'in bambaşka kavramı tamamiyle geçersiz ve etkisiz olurdu. Adler her şeyi haz ilkesi yerine, güç güdüsüne indiriyor, kuramının başarısı ise yadsınacak türden değil. Bu olgu, göz alıcı bir parlaklıkla Freud'un kuramının tek-yanlı olduğunu açığa

çıkarıyor. Adler'in de başka bir tek-yanlı olduğu gerçek, ancak Freud'unkiyle birlikte alındığında, ondokuzuncu yüzyılın ruhuna karşı duyulan öfkenin daha geniş kapsamlı ve açık görünümünü sunmakta. Babalarımızın ülkülerinden bütün çağdaş sapmalarımız gene Adler'e yansımakta.

Bununla birlikte, insan ruhu, yalnızca Zeitgeist'ın bir ürünü değildir; çok daha değişmez, sabit bir şeydir. Ondokuzuncu yüzyıl, insanlığın çağlarboyu yaşamış ruhu üzerinde ince bir toz tabakası bırakıp gitmiş olan yerel ve geçici bir olgudan başka bir şey değil. Bu toz tabakası silindi mi ve mesleki gözlüklerimizin camları temizlendi mi, ne görmekteyiz? Psişeye ne gözle bakacağız, bir nevroz vakasını nasıl açıklayacağız? Çocukluk çağındaki bütün cinsel yaşantılar deşilip yüzeye çıkarıldıktan ve bütün kültür değerleri kişiye ürkü salan öğeleri bir bir ayrıldıktan, hatta hasta şu tuhaf hayal ürününe, yani «normal» insan durumuna geldikten ve sürü hayvanı olduktan sonra dahi iyileşmemiş bulunan vakalar her analistin karşılaştığı bir sorundur.

Bilimsel olduğunu savunan genel bir psikoloji kuramı, ondokuzuncu yüzyılın bozuklukları üzerine dayandırılmalıdır; bir nevroz kuramı, aynı zamanda Maori yerlilerindeki histeri vakasını da açıklayabilmelidir. Cinsellik kuramı nevroz psikolojisinin dar alanından ayrılıp, başka alanlara, örneğin ilkellerin psikolojisine uzandığında, tekyanlılığı ve yetersizliği apaçık ortaya çıkmaktadır. 1890-1920 yıları arasında Viyana'daki nevroz vakalarının gözlemi sonucu doğan görüşler, totem ve tabu sorunlarına uygulandığında (bu uygulama ne kadar ince ve hünerli olursa olsun) yaya kaldığı görülmektedir.

Freud bütün insanlara ortak olan o daha derinlerde yatan tabakaya erişememiştir. Tarihsel görevine ihanet etmeden yapamazdı bunu. Bu görevini ise yerine getirmiştir — bütün bir yaşam yapıtına yetecek ve kazanmış olduğu üne layık bir görevdir bu.

SIGMUND FREUD'UN ANISINA

SON elli yılın kültür tarihi geçenlerde ölen psikanalizin kurucusu Sigmund Freud adından ayrılamaz. Freud'çu görüş, müsbet bilimler dışındaki, çağdaş düşüncemizin hemen hemen her alanını etkilemiştir. İnsan psişesinin önemli rol oynadığı her yerde, başta psikopatolojinin geniş alanı olmak üzere, psikoloji, felsefe, estetik, etnoloji ve din psikolojisi üstünde, bu görüş, izini bırakmıştır. Bildiğimiz gibi, sosyal bilimler dışında tıp alanı içinde, gerçekten çok önemli buluşlar yapılmış olsa da, psişenin niteliği konusunda insanoğlunun diyebileceği her şey, ister gerçek, ister sözde gerçek olsun — ister istemez bütün insana değgin bilimlerin temeli ile ilgilidir.

Freud, her şeyden önce, sözcüğün tam anlamıyla; bir sinir uzmanı idi; sinir uzmanı olarak da kalmıştır. Psikiyatri, psikoloji ve felsefe eğitimi görmemişti. Felsefe eğitiminin en ilkel öğelerini bile bilmezdi. Bir keresinde bana, Nietzsche'yi okumanın aklına bile gelmediğini söylemişti. Bu özellik Freud'un tuhaf görüşlerini anlama bakımından son derece önemlidir; çünkü Freud'un görüşleri, en basit felsefe ilkelerinden bile uzaktır. Kuramlarının muayenehane damgası taşıdığı kesindir. Bir türlü değişmeyen çıkış noktası nevrotik bakımdan dejenere olmuş psişedir, hekimin eleştirel gözü önünde, bu psişenin sırlarını, sanki istemeye istemeye ve gizleyemediği bir sevinçle açığa çıkarmaktadır. Ama nevrotik hasta, kendi hastalığı bir yana, aynı zamanda yerel ve çağdaş zihniyetin de temsilcisi olduğu için, işin daha başında, hekimin bu vaka üzerindeki görüşü ile bazı genel varsayımlar arasında kurulmuş bir köprü var demektir. Freud, bu köprü sayesinde, sezgisini, muayenehanenin sınırlı çerçevesinden dışarı aktarabilmiş ve onu geniş bir ahlâk, felsefe ve dinsel düşünceler dünyasına yöneltebilmiş, bu düşünceler dünyasını eleştirel araştırmaya elverişli kılmıştır.

Freud'u ilk teşvik eden Salpêtriere'deki hocası Charcot olmuştur. Freud'un orada ilk öğrendiği şey hipnotizma ve telkin yöntemi idi. 1888'de Bernheim'ın telkin konusundaki yapıtını çeviren Freud'un aldığı ikinci ders de, Charcot'nun ortaya çıkarmış olduğu, hastanın «beynini» ele geçiren düşünceler sorunuydu. Charcot'nun öğrencisi Pierre Janet, *Névroses et Idées Fixes* (Nevrozlar ve Saplantılar) adlı geniş kapsamlı yapıtında bu kuramı etraflıca ele aldı. Freud'un Viyana'daki eski meslekdaşı Joseph Breuer (birçok aile hekimince de ne zamandır bilinen) bu son derece önemli buluşun doğruluğunu kanıtlamak üzere bir örnek verdi, bu buluş üzerine bir kuram kurdu. Freud bu kuramın Orta Çağ görüşü ile aynı olduğunu söylüyor, biricik ayrılığın rahiplerin «cin» dediği şeyin yerine bir psikolojik formül konulmuş olduğunu ileri sürüyordu. Janet'nin «Ecinni» yerine daha ılımlı bir davranışla «saplantı» diyeceği Orta Çağın Ecinni Kuramı, böylece Breuer ve Freud tarafından, daha olumlu bir biçimde devralınmış, cin de —Faust mucizesini tersine döndürmek için— okuspokusla zararsız bir «psikolojik formüle» çevrilmiştir. Breuer ile Freud'un, akılcı Janet gibi önemli bir anlam içeren bu ecinni benzerliğini küçümsemeyerek, tersine Orta Çağ kuramını izleyerek amaç sanki bedeni cinden kurtarmakmış gibi, ecinni durumu oluşturan nedeni araştırmış olmaları, her iki araştırıcı için övünülecek bir şeydir. Breuer, hastalık doğuran «fikirlerini», «travmatik» diye adlandırdığı bazı olayların anıları yüzünden oluştuğunu ortaya çıkaran ilk kimsedir. Bu buluş Salpêtriè'deki ilk çalışmaları ileri götürmüştür ve Freud'un kuramlarının temelini oluşturmuştur. Daha 1893 yılında, ikisi de buluşlarının ne denli geniş kapsamlı olduğunun bilincindeydiler. Araz-doğuran «fikirlerin» kökünün duygular ve coşkusal davranışlarda olduğunu biliyorlardı. Bu davranışların özelliği yüzeye tam olarak bir türlü çıkmamasıydı. Yani bilince hiçbir zaman gelemiyorlardı. Terapistin görevi, demek ki, duygu ve heyecanları anımsatma yoluyla yeniden yaşatmaktı.

Bu ilk çözüm yolu elbette basitti — genel olarak nevrozların özünü açıklayabilecek nitelikte değildi. Bu noktadan yola çıkan Freud, kendi başına araştırmalara koyuldu. Zihnini ilk kurcalayan şey «travma» sorunuydu. Çok geçmeden travma etkenlerinin acı ile yüklü olmaları yüzünden, bilinçdışında bulunduklarını açığa çıkardı (ya da çıkardığını sandı).

Ancak o zamanki görünüşe göre bunların acı ile yüklü olmalarının tek bir nedeni vardı; hepsinin de cinsellikle ilgili olmalarıydı bu neden. Cinsellik travması kuramı, Freud'un ilk olarak kendi başına oluşturduğu histeri kuramıydı. Nevroz vakalarıyla uğraşan her uzman-hekim, hastaların ne kadar kolaylıkla telkin altında kaldıklarını ve sözlerinin ne kadar güvenilmez bir zemin üzerine kurulmuş olduğunu bilir. Bu yüzden Freud, çok geçmeden söz konusu travma etkeninin çocuk düşlemindeki anormal bir gelişimden oluştuğunu ileri sürerek, açıktan açığa olmasa da, kuramı düzeltmek zorunda kaldı. Bu hareketli düşlem etkinliği gücünün, herkesin o güne dek sözünü etmekten çekindiği, çocuktaki cinsellik olduğunu öneriyordu. Anormal erken gelişim vakaları geçmişte tıp literatüründe yok değildi, ancak bu normal çocuklar için söz konusu edilmiyordu. Freud bunu pekâlâ biliyordu ve sözünü ettiği şey somut bir erken gelişim değildi. Esas sorun, çocuklarda oldukça normal sayılan olayları cinsellik açısından dile getirmek ve yorumlamaktı. Bu görüş, ilkin meslek çevrelerinde, sonra da okumuş halk yığınları arasında bir öfke, bir iğrenme duygusu uyandırdı. Kökten yenilik getiren düşünceyi uzmanlar, ister istemez, tepkiyle karşılarlar. Freud'un bebekteki içgüdüsel yaşam kavramı da, genel ve normal psikoloji alanına saldırıydı; çünkü nevroz psikolojisi alanındaki gözlemlerini, o ana kadar karanlıkta kalmış bulunan bir alana uygulamış oluyordu.

Zihnin, nevrotik, özellikle de, histerik durumları üzerinde yapılan dikkatli ve ince araştırma, bu gibi hastaların çoğu kez alabildiğine canlı bir düş-yaşamı olduğunu, dolayısıyla da düşlerini anlatmaktan hoşlandıklarını açığa çıkardı. Yapı ve ifade biçimi bakımından bu hastaların düşleri, çoğu kez nevrozların belirtilerine uyuyordu. Anksiyete (endişe) durumları ile anksiyete düşleri elele gider, doğal olarak da aynı kökten çıkar. Böylece Freud düşleri araştırmalarının çerçevesi içine almazlık edemezdi. Daha işin başında, travmatik duygu ve heyecanların engellenmesinin, birbiriyle bağdaşmayan nesnelerin bastırılması, geri itilmesi yüzünden olduğunu anlamıştı. Arazların yerini tepiler, dilekler ve düşlemler almıştı; bunlar ahlâk veya estetik bakımdan acı ile yüklü olduğundan törel alışkanlıkların «sansürüne» uğruyordu. Bu törel davranış bunları bilincin dışına itiyor, özel bir bastırma eylemi de anımsanılmalarını önlüyordu.

Freud'un, yerinde olarak «represyon» (geri itme, bastırma) dediği kuramı, psikolojisinin ağırlık merkezini oluşturdu. Birçok şey bu kuramla açıklanabildiğine göre, bunların düşlere de uygulanması doğaldı. Freud'un *Düşlerin Yorumu* (1900) adlı kitabı çığır açan bir yapıttır, deneyciliğin sözüm ona sağlam zemini üzerinde duran bilinçdışı psişe muammasını açıklamak için girişilen en cüretli atılımdır belki de. Hastalarından edindiği bilgi yardımıyla, Freud, düşün, kılık değiştirmiş bir istek-gerçekleştirme olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Nevroz psikolojisinin, sınırlı bir kavramı olan «represyon»mekanizmasının, düşler olgusuna uygulanması, normal psikoloji alanına yapılan ikinci bir saldırı olmuştur. Öyle geniş kapsamlı sorunlara yol açmıştır ki bu, ortaya çıkardığı problemlerin çözülmesinde muayenehane tecrübeleri yaya kalmıştır.

Düşlerin Yorumu Freud'un belki de en önemli yapıtıdır, saldırıya da en açık olanıdır. Biz genç psikiyatrlar için bir «ışık kaynağı» idi, ama daha yaşlı olanlarımız için, alay konusu oldu. Nevroz hastalığında Orta Çağın «ecinni niteliğini» bulan, düşleri, bilinçdışı süreçler için son derece önemli bir bilgi kaynağı olarak gören Freud, bir daha yüzeye çıkmayacak şekilde unutulup gitmiş gibi görünen, pek değerli bir şeyi, geçmişten çekip çıkarmıştı. Nitekim, eski tıp biliminde olsun, eski dinlerde olsun, düşlerin anlamı büyüktü, kehanet gibi saygı görürdü. Bununla birlikte, yüzyılın dönümünde, gözden düşmüş bir şeyi ciddi tartışma konusu yapabilmek için alabildiğine büyük, bilimsel bir cesaret gerekti. Biz genç psikiyatrları en çok etkileyen şey, ne kuramın kendi, ne de tekniği idi, çünkü her ikisinin de su götürür yanları vardı, esas sorun, bir kimsenin düşler üzerinde araştırma yapacak cüreti göstermiş olmasıydı. Bu araştırma doğrultusu, şizofrenik sanrılar ile, psikiyatırların o güne kadar dıştan geliyormuş gibi tanımladıkları içten gelen kuruntuların açıklanabilmesine götüren yolu açmış bulunuyordu. Dahası da, *Düşlerin Yorumu* hem nevrotiklerin hem de normal kişilerin nice kapalı kapılarına maymuncuk anahtarı rolü görmüş oluyordu. Bastırma kuramı esprilerin yorumuna da uygulandı.

Freud 1905'de *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri* adlı kitabını yazdı, bu, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* adlı yapıtı ile ikili bir bütün oluşturuyordu. Her iki yapıt, meslekten olmayan kişilerce zevkle okunabilir ve

öğretici olabilir. Represyon kuramından öteye giderek, *Totem ile Tabu*'da ilkellerin psikolojisi alanına yapılan saldırı daha az başarılı oldu, çünkü nevrotiklerin psikolojisinden türetilen kavramlar ilkellerin görüşlerine uygulanırsa ilkelleri açıklamıyordu ve bu görüşlerin yetersizliğini açığa çıkarıyordu. Bu kuramın son uygulaması da *Bir Yanılsamanın Geleceği* (1927) adlı kitabında, din alanındaydı. *Totem ile Tabu* adlı yapıta, geçerli olabilecek henüz epey malzeme varsa da, aynı şey yazık ki *Bir Yanılsamanın Geleceği* için söylenemez. Freud'un felsefe ve din tarihindeki yetersiz eğitimi yalnızca acı bir biçimde kendini göstermekle kalmıyordu, aynı zamanda dinin ne olduğu konusunda, İsrailoğullarını, Vaat Edilen Ülke'ye götüren, ama kendisine ayak basma izni verilmeyen Musa hakkında bir de kitap yazdı. Musa'yı seçmiş olması, Freud gibi bir kişilik için rastlantı olmasa gerek. Başlangıçta da dediğim gibi Freud hep bir doktor olarak kalmıştır. Başka alanlar ilgisini çekiyorduysa da, kafasının içinde hep, klinik bir nevroz hastası görüntüsü vardı; yani insanı hasta yapan, onun iyi olmasını engelleyen bir davranıştı bu. Bu görünüm karşısında herkes, her şeyde bir bozukluk görür, ne kadar çabalarsa çabalasın, bu cin saplantısı görünümünün onu görmeye zorladığı şeyden kendini kurtaramaz: bu, kişinin zayıf yanıdır, kendisinin kabul etmek istemediği dileğidir; içerleme duygularıdır, «sansürün» biçimini değiştirdiği bir dileğin yasadışı gerçekleşmesidir. Nevrotikin psişesi, bu gibi şeylere saplanıp kaldığı için hastadır; çünkü, içinde daha neler neler olmasına karşın bilinçdışının yalnızca bilincin pek haklı nedenlerden geri çevirmiş olduğu nesnelerle dolu olduğu görülmektedir. Freud'un düşüncesinin ağırlık noktası yıkıcı bir kötümserlik, "....'den ibarettir.» diyen bir davranış. Bilinçdışının hastaya yararı olabilecek yanını, yardımcı, iyi edici güçlerini gösterecek en ufak bir belirti yok. Her şeyin kötü yanını arayan, onu birtakım belirsiz öğelere indirgeyen, ya da hiç olmazsa bu öğelerini kuşkuyla karşılayan bir psikoloji ile insanoğlunun her davranışı bozulma eğilimi gösterir.

Nevroz hastalığında sık sık görülen zararsız yutturmacalar için bu olumsuz davranış kuşkusuz doğrudur. Arka planda olup bitenlerin, o hoş olmayan şeylerin ne olduğu konusunda yapılan tahmin çoğu kez doğru çıksa da, her zaman doğru çıkmaz. Bir de şu var: aynı zamanda başarısız

bir tedavi girişimi niteliğinde olmayan hiçbir hastalık yoktur. Hastayı ahlâksal açıdan kabul edilemeyecek dileklerin gizli suç ortağı gibi göstereceğinize, ona kendisinin anlamadığı, çevresindeki hiç kimsenin de çözümüne yardım etmediği birtakım içgüdüsel sorunların gafil kurbanı olduğunu anlatmak daha yerinde olur. Özellikle düşleri, doğanın kendi kehanetleri sayılabilir. Freud'un, düş sürecine gizlice sokmak istediği, o alabildiğine insansı, kendi kendini aldatma işlemleriyle hiçbir ilgisi yoktur.

Bütün bunları Freud'un kuramlarını eleştirmek için söylemiyorum, ondokuzuncu yüzyıl psikolojisinin hepsini ya da çoğunu kuşku ile karşıladığımı belirtmek için söylüyorum. Bu kültür zemini üzerinde görmeliyiz Freud'u. Dokunduğu yaralı noktalar birden çok. Ondokuzuncu yüzyılda parıldayan her şey, din dahil, altın yaldızlı olmaktan çok uzaktı. Freud büyük bir yıkıcı idi, ancak çağ dönümünde doğru olmayan düşünceleri silip yok etmek için o kadar olanak vardı ki, bir Nietzsche bile bu işi beceememişti. Ama Freud bu işi yaptı, hem de kökünden. İnsanlarda sağlıklı bir güvensizlik uyandırdı, böylelikle de gerçek değer duygularını biledi. İlk günah öğretisi anlaşılmaz hale geldikten sonra nice beyinleri ahmaklaştıran, insanda yaradılıştan varolduğu savunulan iyilik duygusu Freud tarafından yok edilmiş oluyordu, tek tük geri kalan da, yirminci yüzyılın barbarlığı karşısında ayak diretemeyecekti artık. Freud peygamber değildi, ama peygamberce bir tavrı vardı. Nietzsche gibi, o da günümüzün o koca koca putlarını devirdi, bakalım şimdi en çok değer verdiğimiz şeyler, Akeron'un taşan suları altında parıltıları sönmeyecek kadar güçlü kalacak mı? Çağımızın nevrozunu oluşturan şey, uygarlığımız ve değerleri üzerindeki kuşkudur. Kanılarımız gerçekten kuşkulanılmayacak türden olaydı, kimse huzursuz olmazdı. Ülkülerimizin saklamakla iyi ettiğimiz güdülerin kılık değiştirmiş gerçek görünen ifadelerinden başka şey olmadığını bize anlatacak kimse çıkmazdı. Ne var ki ondokuzuncu yüzyıl bize o kadar kuşku uyandıran fikirler bırakmıştı ki, kuşkulanılmakta haklı olmak şöyle dursun, kuşku doğrusu övülecek şeydi. Altın, ateşte belli eder değerini. Freud'un, çürük bir dokuyu acıta acıta oyan bir dişçiye benzetildiği çok olmuştur. Bu benzetme yanlış değil, değil ya, sıra dişin altın dolgusuna gelince, iş değişiyor. Çünkü

Freud psikolojisi oyulan oyuğu doldurmuyor. Eleştirel aklımız bazı bakımlardan bizim usa aykırı ve çocuksu davrandığımızı, ya da bütün dinsel inançların birtakım duyu-aldanımlarından ibaret olduğunu söylese bile, bu usa aykırı davranışımız konusunda ne demeli peki? Havaya uçurulan aldanımlarımızın yerine ne koymalı? Safdil çocukluğumuz, içinde yaratıcılık tohumları gizler, duyu aldanımı ise yaşamın doğal bir parçasıdır, bunlardan hiçbiri alışkanlığın akla yatkın gelen yanlarıyla yok edilemeyeceği gibi, onların yerine geçemez de.

Freud psikolojisi, ondokuzuncu yüzyıl bilimsel maddeciliğinin dar çerçevesi içinde devinmektedir. Dayandığı felsefe öncüleri, Üstad'ın yetersiz felsefe bilgisi yüzünden, incelenmeden kalmıştır. Yaşadığı yerin ve içinde bulunduğu çağın önyargılarının etkisi altında kalması kaçınılmaz bir şeydi — bu daha birçok eleştirmenin de üzerinde durduğu bir noktadır. Freud'un psikolojik yöntemi genellikle nevrotik hastalarda, hasta ve dejenere olan şeyi yakıp yoketmektedir. Bu bir hekimin kullanacağı bir alettir, yaşamın ve gereksinmelerinin doğal ifadelerine uygulandığı zaman tehlikelidir, yok edicidir, ya da olsa olsa bir işe yaramaz. Çoğu kez, bağnaz bir hoşgörmezlikle birlikte varolan kuramdaki katı bir tek-yanlılık, yüzyılın başlangıcında belki de kaçınılamayacak bir zorunluluktu. Daha sonraları yeni düşünceler gittikçe benimsenince, bu, çirkin görünmeye en sonunda da, her türlü bağnazlık gibi, bir iç tedirginliği, bir kuşku uyandırmaya başladı. İşin aslına bakacak olursak, herbirimiz bilgi meselesini ancak yolun belli bir kesimi boyunca götürebiliyoruz. Yanılgıya düşmeyenimiz yok. Kuşkudur ancak bilimsel gerçeği doğuran. Yüksek yerlerde dogmaya karşı savaşan, acıdır ama, kısmi bir gerçeğin zorbalığına kurban olur. Bu büyük adamın yazgısında payı olan herkesin bu tragedyanın yaşam boyunca adım adım ilerlediğini, ufkunun gittikçe daraldığını görür.

Beni uzun yıllar Freud'a bağlayan kişisel dostluğumuz süresince, bu ilginç insanın zihnine derinliğine süzülme olanağı buldum. Kafasında bir can vardı sanki, âdeta ruhunu ele geçirmiş, onu bir türlü bırakmayan bir vahyin etkisi altındaydı. Bir cinin eline geçirdiği ruhun ilksel imgesini onda uyandıran ve ufkuna karanlık bir kıta açacak olan o bilgi tutkusunu tutuşturan Charcot'nun düşünceleri olmuştur. Ecinni psişenin karanlık

uçurumlarına giden yolları bulduğunu sanmıştı. Kötü ruhu büründüğü kılıktan soymak ve onu gerisingeri zararsız bir fino köpeği haline dönüştürmek için, yani kısacası, bir psikolojik formüle indirgemesi için, geçmişin «anlamsız boş inancının» bir ifrit olarak canlandırdığı nesneyi boş bir duygu aldanımı olarak görüp, maskesini düşürmek istedi. Zihnin gücüne inanıyordu, girişiminin dehşetini yatıştıracak Faust'un ürküleri yoktu onda. Bir keresinde şöyle demişti bana: «İlerde, simgelerinin bütün maskeleri bir bir düşürüldüğünde, nevrotiklerin ne yapacaklarını bayağı merak ediyorum. O zaman nevrotik olabilme olanağı ortadan kalkmış olacak.» Aydınlanma Çağı'nın bütün sorunları çözümlemeyeceğini umuyordu, sık sık Voltaire'in «Ecrasez l'Infâme» (boş inanç ve hoşgörüsüzlük) sözünü ederdi. Yüzlerce kılığa girmiş de olsa, her türlü marazi psişik nesnelerin kokusunu almada, insanı şaşırtan bir bilgi ve anlayış doğmuştu bu duygudan; kokusunu aldığı şeyi de gerçekten tükenmez bir sabırla aydınlığa çıkarırdı.

Ludwig Klages'in «Cin ruhun rakibidir» sözü, Freud'un ecinni psişeye yaklaşımı için seçtiği yolu iyi tanımlayan, önlem ifade eden bir sözdür. Her elinden geldiğinde, musallat olan, bastırıcı bir etken olan cin'i tahtından çekip aşağı alıyor, onu «bir psikolojik formüle» indirgiyordu. Cin, onun kolayca açıklayıverdiği bir şeydi. Çok ciddi bir konuşmamız sırasında ona «cinleri sınayıp, bakın bakalım Tanrıdan mı geliyorlar» (*İncil,* Yuhanna'ya göre 4.4) sözündeki uyarıyı anlatmaya çalışmıştım. Boşunaydı. Kader bildiğini okuyacaktı. İnsan vaktinde niçin ecinni olduğunu anlayamazsa, o cinin kurbanı olur gider. Kişi sormalıdır kendine: «Bu düşünce neden saplandı kafama?» diye. «Nedir bunun anlamı kendim için?» Bu gibi alçakgönüllü bir kuşku, düşüncenin içine hemen dalmayıp, düşüncede yok olup gitmemizi örter.

Freud'un «psikolojik formülü» bir nevrozu oluşturan, o cin işi hayati şeyin sözde yerini almaktadır. Gerçekte «cinleri kovacak olan gene cindir ancak. Zihin olsa olsa, Faust'un Wagner'i gibi yardımcı olur, okuyup üfleyerek cinleri çıkaran rahip rolü oynayamaz.

MEKTUPLARINDAN SEÇMELER

6 Kasım 1915

Hans Schmid'e

UZUN uzun düşündükten sonra, anlamaya karşı direnme sorunu daha bir açıklığa kavuştu. Konuya ışık tutan da, İsveçli Brigitta oldu (1303-1373). Bir «vizyonunda», Tanrı ile konuşan Şeytanı görmüş, şöyle diyor Şeytan psikolojisi üzerine: «Karnını nice doldurursa doldursun, o doymak bilmez açgözlülüğüyle hırsı gene de tatmin olmaz; hani dünyayı buyur, deseler, yer yutar da, bu kez gözlerini gökler egemenliğine diker. Bende de buna benzer bir açgözlülük var. Cennette, Arafta ne kadar ruh varsa, ele geçirebilecek gücüm olaydı, bir an duraksamazdım!»

Şeytan, yiyip yutan demek oluyor. Anlamak: *Comprehendere*;[1] *katasilamvanin*[2] de aynı anlama geliyor. Ancak kişi, içindeki canavarı haklayacak gerçek bir kahraman olup da, kahraman rolü oynamaya gönlü yatmış değilse, kendini yenip yutulmaya bırakmamalı. Öte yandan, anlayan da Fafner[3] rolünü oynamaya, sindirilmesi güç kahramanları yutmaya hazırlıklı olmalı. Dolayısıyla, kahraman olabilecek kişileri «anlamamak» daha iyi bir bakıma; belli olmaz, aynı yazgıya kişinin kendi de uğrayıverir. Yiyim derken, bir de bakar, yenilip yutuluvermiş. Ne denli

[1] Comprehendere: Latince «Anlamak».

[2] Katasilamvanin: Eski Yunanca «Anlamak»

[3] Fafner: Germen mitologyasında, cüce kral Hreidmar'ın oğlu; Otter ile Regin'in kardeşi. Odin, Hoenir ve Loki, Otter'in öldürülmesi için fidyelerini ödediklerinde, Fafner, altına konmak için babasını öldürür ve Regina ile paylaşmak istemez. Hazinesini

ahlâka uygun, ne denli insanca görünürse görünsün, anlamak isteği ardında Şeytan iradesi gizli; ben farkında olmasam da, onun bütün olup bitenlerden haberi var. Anlamak korkunç bir şey, insan kendini kaptırmaya görsün, kolay kolay kurtaramaz paçasını; hayatî önem taşıyan ayrılıklar birörneklik düzeyine serildiğinde, ruhun canverdiği sık görülen olaylardandır. Bireyin özündeki hayat sırrı «kavrandı mı», yok olur gider. Simgelerin sır vermek istememeleri bundandır; yoksa nedeni, altta yatanı açıkça kavrayamamak değildir yalnızca.

Kolay etki yaratan sözde-gerçeklerden öteye gitmeyen Freud'çu yorumlar karşısında, simgenin, denk alması gerekiyor ayağını.«Analitik» anlayışın, hastalarımız üzerinde, yakıp kavurucu, dağlayıcı bir ilaç gibi, sağlıklı yokedici bir etkisi oluyor; oysa sağlam doku üzerindeki yokedici etkisi, sağlıklı değil, kahredici. Şeytandan öğrendiğimiz bir teknik bu; anlama eyleminin bir kere yokedici olduğu kesin; ne var ki, bu, ancak yoketme gerekliyse yararlı oluyor. Öte yandan, bu tekniğin ilkelerini, analiz denilen bir psikolojiye uygulamaktan daha büyük yanılgı olamaz. Genel görüş açılarına uymak demek olan anlama eyleminin tümünde, öldürücü bir nitelik var; bir yaşayış biçimini kendi doğrultusundan saptırıp, onu, yadırgayacağı bir yaşayış biçimine zorla sokmaktadır bu. Dolayısıyla, analizin ileri evrelerinde, sert kabuğundaki narin tohuma benzer, onu gizleyen, sır vermez simgelere doğru ilerlemelerinde, hastalarımıza yardımcı olmalıyız. Bu açıdan bakıldığında, aslında, durum anlamaya elverişli olsa dahi, anlamaktan kaçınmada yarar var. Ancak, olay genel bir niteliğe bürünür de, durum apaçık çıkarsa ortaya, o zaman kabuğu kırılmaya hazır demektir simgenin; çünkü, kabuğunu kırıp çıkmak üzere olan tuhumu, içinde gizlememektedir artık. Bir zamanlar bende derin izlenimler bırakan bir düş görmüştüm. *Bahçemde ayaktayım: Kazdığım topraktan gür bir su fışkırıyor; derken, başka bir yerde derin*

Guitaheid'a taşırsa da bu ona mutluluk getirmez. Regin, Fafner'i öldürmesi için Sugurd'u kandırır. O da bir çukur kazar ve canavar tam üstünden geçerken yüreğine kılıcını batırır. Ama Regin'in onu öldürmek niyetinde olduğunu öğrenince Regin'i de öldürür ve altını ele geçirir. Böylece Andvari'nin lanetini sürdürmüş olur. (*Çev.*)

bir çukur açıyorum ve fışkıran tüm suyu orada toplayıp, toprağın derinliklerine yeniden gömüyorum. Sağlık da bize, sırrı açıklanamayan simge ile verilir; Şeytanın yaşam tohumunu yok etmesi de böylece önlenmiş olur. Analizin yıldırıcı, tehlikeli yanı, bireyin yalnızca görünürde anlaşılır olmasıdır; çünkü kabuğundan çıkıp, anadan doğma çıplak bir bebek gibi gün ışığına gözlerini açan ruhu, Şeytan kemirerek yokeder. Yeni doğmuş *Tanrısal Çocuğu*[4] tehdit eden canavardır o. Kendini insanlığın «anlaması»ndan koruyabilmek için, çocuğun yeniden saklanıp gizlenmesi gerekir.

Gerçek anlayış, anlamadan didinip durmaktır. Bir zamanlar Aziz Ludwig[5], kimliğini açıklamadan Aegidisu'yu[6] ziyarete gitmiş, o güne dek birbirlerini görmemiş bu iki kişi, karşılaştıklarında, birbirlerini tanımada güçlük çekmemişler; birbirlerinin karşısında diz çöküp, sarılıp öpüşmüşler, *tek söz etmemişler.* Tanrıları tanıyıvermiş birbirlerini, insan yanları ise tanrılarına uymuş. İçimizdeki tanrısal yanımızı anlamalıyız. Ama ötekine yani insan yanımıza ilişmemeliyiz. Hastayı anlamak zorundayız, nedeni, ona dağlayıcı deva gerekmesi. Oysa insansı yanımızın sırlarına kör kalabiliyorsak, ne mutlu; çünkü bizleri şeytansı şiddet olaylarına karşı korumakta. Kendi sırlarımızı görmezlikten gelmeliyiz: ötekinin sırları önünde ise bakışlarımızı yere indirmeliyiz. O kendini anlayamadığı, başkalarının «anlaması»na gerek duymadığı sürece.

---

4 «Tanrısal Çocuk» içimizdeki «çocuk» arketipi.

5 Louis I, sofu diye anılır (778-840). Kutsal Roma İmparatoru, Fransa Kralı, Charlemagne'ın üçüncü oğlu (öl.814).

6 Aziz Giles (8.yy) söylentilere göre Fransa'ya kaçıp, orada keşiş hayatı süren soylu bir Atinalı. Orta Çağın en tanınmış azizlerinden. Sakatların, dilencilerin ve cüzzamlıların koruyucusu diye bilinir. İsveçli Brigitta. Kuzey ülkelerinin en ünlü azizesi.

Fany Bowditch'e

22 Ekim 1916

Sayın Bayan Bowditch,

Belli bir şey, başkalarına baktığınız ve kendi psikolojinizi onlara yansıttığınız sürece, hiçbir zaman kendi kendinizle uyum içinde olamazsınız. Sırf benim varlığım korkarım, sizi sizden uzaklaştırıyor; bu durumda, «libido»nuzu kendi bireyliğiniz üzerinde topladığınız ölçüde benim değerimi düşürmeniz gerekecek. Bu yol, sizin yararınızaysa bir diyeceğim yok. Bu tür insan çok... Bakışlarınızı kendi yüreğinize çevirebilirseniz ancak görüşünüz aydınlanır. Dışta her şey çatışır durumdadır; ancak içerde bir uyum içinde birleşebilir. Dışarı bakanlar düş görmektedirler; uyanıklar içeri bakanlardır...

Oskar A. H. Schmitz'e

26 Mayıs 1923

Sayın Oskar Herr Schmitz

Kitabınızı dikkatle okudum, böyle bir kitabı bana gönderdiğiniz için bir kez daha teşekkür ederim.

İzin verirseniz, hakkında birkaç söz söyleyeyim: Psikanalitik ve psikosentetik yöntem, kişinin kendini geliştirme aracı görüldüğü sürece, Yoga ile yaptığınız karşılaştırma yerinde sayılabilir. Ancak, bunun, olsa olsa bir benzerlikten öteye gitmeyeceğini vurgulamam gerek; çünkü, çoğumuz, günümüzde Doğu'lu düşünce ve yöntemleri oldukları gibi benimsemeye ve bunları Batı'nın akıl diline çevirmeye hazırız. Bana öyle geliyor ki, bu, hem bizler, hem de söz konusu fikirler için zararlı. Doğu zihninin ürünleri bizimkinden kökten ayrılır, kendine özgü tarihleri vardır. Doğudakiler, doğa ve cin perilerine inanıldığı ilkel durumdan yola çıkıp,

şaşmaz adımlarla çoktanrıcılığın doruğuna erişen kişiler, daha da ileri giderek, başlangıçtaki o sihir ve büyü eylemlerini, kişinin kendini geliştirme yöntemine dönüştüren bir fikirler dini yaratmışlar. Bu geçmiş bizim için geçerli değil. Daha dün, Roma Hıristiyanlığıyla bağdaşamayan Germen boyları, arada çoktanrıcılığın da yer yer tomurcuk verdiği, başlangıçtaki cinlere perilere tapar durumdaydılar. Henüz doğru dürüst bir ruhban sınıfı, doğru dürüst bir ayin düzeni oluşmamıştı, Tanrıları, Wotan'ın meşe ağaçları gibi budanmış, çok daha yüksek bir kültür düzeyindeki tektanrıcılıktan doğan, uyumsuz bir Hıristiyanlık, arkada kalan bu budanmış kütüklere aşılanmıştı. Germen soyundan gelen insan bu budanmanın acısını hâlâ çekiyor. Şimdiki durumun ötesine atılan her adımın, budanan doğa cinlerinden başlanarak ileri atılması gerektiğine inanmam için neden çok. Demek istediğim, içimizde henüz sağlığa kavuşturulması gereken nice ilkellikler yattığı.

Kolu kanadı kopan bedenimize başka bir şey aşılayacak olursak, büyük bir yanılgıya düşmüş oluruz gibime geliyor. Bu, başlangıçtaki yarayı daha da beter etmek demektir. Kendimize yabancı, kendimizden uzak şeylere karşı duyulan bütün özlemler hastalık belirtisidir. Öte yandan, kendi ilkel köklerimizden güçlü bir dürtü gelmedikçe, şimdiki kültür düzeyimizden öteye gitmemiz olanaksız. Ancak şu var, kültür düzeyimizin gerisine giderek, içimizdeki bastırılmış ilkel insanın gelişmesine olanak tanıyabiliriz. Bunun nasıl yapılması gerektiği konusunda yıllardır çare arıyorum. Bildiğiniz gibi ben bir hekimim, dolayısıyla zihnimde kurduğum şeylerin gerçeğin ağırlığı altında ezilip ezilmeyeceğine bakmak zorundayım. Bunun bir yararı var, kurgularımda gerçeğe aykırı şeyler varsa, ortaya çıkıveriyor. Sizin Darmstadt'da izler göründüğünüz yolun tersine gitmek zorunda duyuyorum kendimi. Bana öyle geliyor ki, siz şimdiki yapının tepesine yeni yapı kondurmaktasınız. Oysa alttaki çürük. Neye yarar! Yeni temeller gerek bize. İçimizdeki ilkelliğe doğru kazmalıyız, çünkü ancak uygar insan ile barbar germen çatışması sonucu bizim için gereken ortaya çıkar; yani yeni bir «Tanrı yaşantısı» demek istiyorum. Bu yaşantının yapay egsersizlerle gerçekleştirilebileceğine inanmıyorum.

.....

.....İnsan içinden değişmeli, yoksa yeni malzemeyi eski kalıplar içinde sindirmekten öteye gidilmez.

İlksel yaşantıdan korku doğaldır ya, bıraksak da Tanrı kendi konuşsa daha iyi olmaz mı? Doğrudan doğruya kendi içlerinden doğan isteği duyup benimseyinceye dek, hastalarımı ve öğrencilerimi eğitmeyi görevim ve ödevim sayıyorum. Öyle güç bir iş ki bu, kendi başlarına yürüyecekleri yol boyunca kaçınamayacakları, göğüs germek zorunda olacakları acıların yerine herhangi bir teknik yöntem düşünemiyorum.

Kurt Pflachte'ye

10 Ocak 1929

Simge, bence, iç yaşantının duyularla algılanabilecek biçimde dile getirilmesidir. Dinsel yaşantı, kendini dile getirmek ister; anlama sınırlarını aştığı için de «simgesel» olarak dile getirilebilir ancak. Ne yapıp, bir yolunu bulup, kendini ille de dile getirmek istediği kesin, hayatî güce ancak bu yolla kavuşabiliyor. Adımını görünür düzeydeki yaşama atarak somutlaşmak ister gibidir. (Ruh, etkin gücünü maddeyi yeniden biçimlendirerek gösterebiliyor ancak.)

Puta, basmakalıp, «büyüsel» etki yaratmak için başvurulan taşlaşmış bir simge desek, yeri. Simgenin (başka bir yerde, yani başka bir insan topluluğunda) kendisini doğuran bilinçdışı katmanlarına dokunduğu sürece büyüleyici etkisi olabiliyor. Yarattığı etki simgeninkinin tam tersi.

Simge, bilincin zenginleşmesidir. Putsa, bilinçdışına doğru gerilemektir, yani bilincin yoksullaşmasının bir belirtisidir. Din önderi vizyonunun zenginliğinden doğan bir «kudret kelâmı» kullanır, çömeziyse, büyüsel bir niteliği olduğu inancıyla kullanır onu. Din önderi, Aşai Rabbani'de[7]: «Sana kendimi, etimi ve kanımı veriyorum,» demek ister, çömeziyse, Tanrı'yı yuttuğunu, onun etini yediğini, kanını içtiğini sanır.

[7] Aşai Rabbani: İsa'nın etini ve kanını simgeleyen ekmek ve şarapla yapılan kutsama.

İlkel insanın (mağara adamının) insan yeme âdeti (ritueli) ta derinlerimizde yankılanmakta. Aynı şeyi bugün de yapıyoruz, nasıl olduğunu anlamadan kutsanıveriyoruz; vahşi ilkeller değiliz sözüm ona, Tanrının etiyle kutsanan kişileriz. Bazı hastalarımda, Aşai Rabbani konusunda, karşı koyamadıkları bir *kan içme tutkusu* gördüğüm oldu. İlkel, geçmişte kalmış bir şey, dinsel bir ruhsat bu. Sözü öyle bir sözdür ki «ağızdan çıkar çıkmaz, başlangıçtaki o ilk sözü yankılar», büyük eylemi, başlangıçtaki o ilk eylemi harekete getirir. Öyle inanıyorum ki, bize verilen biricik başlangıç olgusu, ruhun gerçek temeli, tek dolaysız gerçek, yaratıcı imgelemdir. Varlığın doğrudan doğruya yaşantısını duyabileceğimiz tek biçimi *esse in anima*[8] dan bunun için söz ediyorum. Başlangıçta ruhsal olmayan hiçbir varlık biçimi düşünemeyiz. Bütün öteki gerçekler ondan türer de, dolaylı olarak onun aracılığıyla (aslında bilim denen o yapay yardımcı ile) açığa çıkmış olur.

Bilinçdışı ne bir düzendir, ne de bir düzensizlik. Denemeler hem öyle hem böyle olduğunu doğruluyor. Düzensiz bir bilinç söz konusu olduğunda, düzen bilinçdışından geliyor, kimi zaman da, tersine, bilinçdışı karmaşa, bilincin alabildiğine dar dünyasına saldırıyor. Büyük dinlerin temeli atılırken, ilk görülen, her yere bilinçdışında burçlaşan, herkese ortak bir kargaşa karşısında ağır basan bir düzen ilkesidir (ortak bağışlanma özlemidir bu). Peygamber, ortak bilinçdışındaki yardımcı imgeyi içgözüyle çağının gerekleri arasında ayırt eder ve onu simgeyle dile getirir: Ortak bilinçdışından konuştuğu için, herkese seslenir — *le vrai mot de la situation.*[9] Dolayısıyla herkes üzerindeki etkisi büyüleyicidir, «hakikidir»; geçerliliği geçicidir: Çünkü yalnızca belli bir durum için söz konusudur. Durum değişikliği yeni bir «hakikat» gerektirir, bundan çıkan da, hakikatın daima belli durumlara göre olduğudur. Simge, ait olduğu durumu gerçekten dile getiriyor; tatmin edici oluyorsa, hakikî, geçerli ve gerçekten «mutlak»tır. Durum değişir de, simge olduğu gibi sürdürülürse, put olmaktan öteye gitmez; bizi bilinçdışına ittiğinden, herhangi bir açıklama ve aydınlatma getirmediğinden, kişiyi yoksullaştırıcı,

[8] *Esse in anima:* Latince «Ruh içre varolma».

[9] Le vrai mot de la situation: Fransızca, durumu tam dile getiren söz, demek.

boğucu bir etkisi olur. Örneğin Justin Martyr[10] Hıristiyanlıktan «Bizim felsefe» diye söz eder. Simge, öğretidir, put ise kuruntu. Hegel'in «algısal» düşünce biçiminin, arketiplere benzer bir durumu var. «Algısal», ya da «idrakli» düşünce, en azından iki işlevi birleştirdiğinden daha büyük anlam ve değer taşıyor. Zihin sürecinin en üstün biçimi, simgesel yaşantı ve onun simgesel ifadesi olmalı.

Haklısınız, simge içgüdü alanına değil başka bir alana ait. İçgüdü alanı anaya, simge alanı ise oğula (ya da Tanrıya) ait. Ben kendi dilimde buna çelişkili varoluş diyorum, yani içgüdüsel bilinçdışı Gnostisizm'den alınan bir deyimle *Pleroma*[11] bu. Pleroma'nın bireyin bilincinde yansıması ve oluşması (bir bakıma aynı özden) bireyin imgesini yaratır: Simgedir bu. Simgede bütün çelişkiler ortadan kalkar. Pleroma'da Yukarı ile Aşağı tuhaf bir birlik içindedir; bir şey yaratmazlar, ancak bireyin yanılgıları ve gereksinimleriyle tedirgin edildi mi, Yukarı ile Aşağı arasında bir çağlayan oluşur, dinamik bir şeydir bu. Simgedir. Pleroma gibi, simge de, insanın boyutlarını aşar. Abanır üzerine, biçimlendirir onu, sanki bir savak baraj kapağı açılmıştır da, kendini karşı konmaz bir akıntıya kaptırmıştır.

İşin güç yanı, biz kendimiz ne yapıyorsak, kendimize nasıl bir düzen veriyorsak ruhu da öyle sanmamızdır; ruhsal güçlerin çaresiz kurbanları olduğumuzu kafamıza sokamıyoruz bir türlü. «Zorlayıcı Nevroz» çeken profesörü alın ele. Günümüz hekiminin kullandığı bir söz bu «zorlayıcı nevroz» (bir kötünün ya da korkutucu şeyin etkisini ona iyi ad vererek kovar gibi) nevrozdan başka bir şeyciğiniz yok anlamına geliyor (yani hastalığınız kuruntudan ibaret) demek oluyor. Oysa gerçek zorlamalı nevroz, herhangi bir organik hastalıktan çok daha beter bir şeydir; işkencelerin en kahredicisi, en acısıdır. Cin çarpmış olduğuna inansaydı profesör, daha iyi olurdu. Hakikate daha yakın olurdu.

---

[10] Hıristiyanlık savunuru. I. S. 100 dolaylarında doğmuş ve 163 - 167 yılları arasında şehit edilmiştir.

[11] Pleroma: Tamlık, bolluk, Gnostik dinbiliminde «Tanrının ve ruhsal evren ile tanrısal güçlerin ve neşirlerin tümünün ikamet ettiği yer.

Freud'un psikanalizinde geçen «simge» sözünün *simge ile* ilgisi yok. Simge sözcüğü yerine «hastalık belirtisi», ya da «mecaz» deseydi, daha yerinde olurdu. Simge hiçbir zaman (Pleroma'da) bilinçdışında doğmaz, isabetle buyurduğunuz gibi «Kişinin biçimlendirmesiyle çıkar ortaya». Bilinçdışı gereçlerden oluşur, bilinçle bilinçlenir ve ifadesini bulur. Simgenin *insana ihtiyacı vardır gelişmesi için.* Ne var ki, insanı aşar, bu yüzdendir ona «Tanrı» denmesi» çünkü psişik bir durumu, ya da ego'dan (Ben'den) daha güçlü bir unsuru (ki ben buna KENDİ diyorum) dile getirir. Bu unsur ortak bilinçdışında önceden vardır, ancak gücünü bilincimde yaşayarak elde edebilir («Ben değilim bende yaşayan, İsa'dır»).

Temel unsurlar bakımından *ego*'nun yerine geçer. Beceriksizlik duygusundan kurtulma böyle olur («Sen ne buyurdunsa, o olacaktır»).

J. Allen Gilbert'e

20 Aralık 1929

Azizim Dr. Gilbert,

Yazınıza teşekkürler! Böyle bir tedaviye kalkışmak kolay değil, bu gibi vakalarda, hastalarıma kendilerine özgü içeriklerini, yazıyla, çizgiyle, resim ile dile getirmelerini önermemin bazan büyük yardımı dokunuyor. Bu gibi durumlarda öyle anlaşılmaz sezgiler beliriyor, bilinçdışından öyle hayal kırıntıları çıkıyor ki, bunları anlatacak uygun bir dil yok gibi... Hastalarımı, kendi simgesel ifadelerini, kendi «mitologya»larını bulmaya bırakıyorum. *Bunları bir «neden-sonuç» ilişkisiyle (redüksiyon* ile) analize kalkışmıyorum (ille de gerekmiyorsa tabii), sadece, hastanın dile getirmeye çalıştığının anlamını çıkarmaya, kavramaya çabalıyorum. Bu daha çok sentetik bir anlayış biçimi. Nevroz ile psikoz arası öyle sınır vakalar vardır ki, insan bir türlü içinden çıkamaz; hastanın kendisi de, başkaları kadar, bu tuhaf içeriklere anlam veremez. Hastaların demek istediklerini anlamaya çalışırken, bilseniz ne çok şey öğrendim bilinçdışı konusunda...

27 Ekim 1930

Sayın Bay N.

..... Kişinin değeri hiçbir zaman başkalarına oranla ifade olunamıyor, ancak kendi başına bir anlam taşıyor. Dolayısıyla, özgüvenimizi veya özbeğenimizi başka bir kişinin davranışına bağlı kılmamalıyız; o kişi bizi insan olarak ne kadar etkisi altında bırakırsa bıraksın. Bize olanlar, doğru anlaşılırsa, bizi kendimize döndürüyor; sanki, bizi, tüm bağlarımızdan ve bağımlılıklarımızdan kurtarmak, bizi bize bağımlı kılmak isteyen bilinçdışı bir kılavuz var. Bunun nedeni, başkalarının davranışına bağımlılığın çocukluk çağımızdan gelen, onsuz edemeyeceğimizi sandığımız son kalıntısı olması.

James Joyce'a

27 Eylül 1932

Efendim,

Ulysses adlı yapıtınız öyle tedirgin edici bir psikoloji sorunu çıkardı ki dünyanın başına, psikolojide yetkili saydıkları bana başvuranlar çok oldu.

Ulysses kırılması kolay cevizlerden değilmiş meğer, beynimi patlattım anlayabilmek için (bir bilimci olarak ifade etmem gerekirse) bana oldukça pahalıya mal olan «tebdili mekân»lara neden oldu. Kitabınız ne belâlar açtı başıma; bir kere, elime alıp okumaya başlamadan, üç yıl, kumrular gibi düşündüm. Ancak size de, dev yapıtınıza da çok şey borçluyum, çok şey öğretti bana doğrusu.

Hoşuma gidip gitmediği konusunda birşey demeyeceğim. Kesinlikle bilmiyorum da ondan. Ancak, sinirlerimi aşındırdığı, iliğimi emdiği kesin. *Ulysses* üzerindeki yazımın sizce beğenilip beğenilmediğini bilmiyorum. Ancak, ne kadar sıkıldığımı, homurdanıp durduğumu, küfrettiğimi ve ne kadar hayran kaldığımı açıklamaktan kendimi alamadım. Sondaki nok-

tasız virgülsüz 40 sayfa tam psikolojik bir ziyafet. Şeytanın ninesi gerçek kadın psikolojisi konusunda meğer neler biliyormuş; doğrusu ben o kadarını bilmiyorum.

Gene de o kısa denememi okursanız iyi olur, *Ulysses*'inizin dehlizlerinde yolunu yitiren, sonradan sırf bir şans eseri yeniden yolunu bulup içinden çıkmayı başaran, tamamiyle yabancı birinin girişimi sayın. Denememden göreceğiniz gibi, bakın, bencileyin sözde dengeli bir psikoloğu ne hale soktu.

Derin beğeni ve saygılarımla,

19 Kasım 1932

Sayın Bay N.

Mektubunuza teşekkür etmemi geciktiren olaylar oldu. Görüşlerimi soruyorsunuz. Bence durum şöyle: Akıldan nasibini almış, içinde eğitilme hevesi duyan herkes, nevrozunun analitik tedavisi sırasında yaşadığı şeyler üzerinde şöyle bir düşünse, bunların her çağda ve bütün insan topluluklarında rastlanan dinsel düşüncelere pek benzeyen düşünce düzenleri olduğunu farkeder. Nevroz, bilinçdışını yüzeye daha bir yaklaştırır: Öte yandan, bilinçdışının hem içgüdülerden, hem de insanlığın ta başlangıcındaki fikirlerinden oluştuğuna bakarsanız, böyle evrensel fikirlerle karşılaşmanızda şaşılacak bir şey yok. Bu tür bilince sahip olmanın bir tehlikesi var; o da, sizi birey olarak, kendinize özgü dünya işlerinden uzaklaştırıp, daha aşağı düzeydeki bir gerçekdışılığa sürüklemesinde; öyle gerçekdışı bir düzendir ki bu, işi gücü istemektir; herhangi bir işi başlayıp bitirmeye niyeti yoktur. «Bilinçlenen-Bilinçıdışı»nın insan zihninin tarihinde ne gibi paraleller çizdiğini ortaya çıkarmak güzel ya, gerçek üzerinde etkisi olmadığı sürece boş. Dahası, zararlı, dediğim gibi, sizi kendi gerçeğinize yabancılaştırır da ondan; gerçeğe karşı bu yabancılaşma cinsel tıkanıklık dediğimiz şeye yol açar. aslında yalnızca cinsel tıkanıklık değildir burada söz konusu olan, genel anlamda hayat enerjisi'nin tıkanmasıdır; çünkü, hayat-görevi'ni şu veya bu

biçimde yerine getirmeyen kişi, ister istemez tıkanmıştır. Bu durumda, hastalıklı her şeyin bu tıkanıklıktan ileri geldiğini ileri süren bir kuram oluşturur, bunda haklıdır da. Ancak, dünyaya bütünüyle uygulanacak yanı yoktur; çünkü dünya, genellikle, seven, eziyet çeken, karnı acıkan, çalışan vb. insanlarla doludur. Bu kuram, olsa olsa, hiçbir işe yaramadan bitkisel bir yaşam süren, hayaller kuran nevrotik tipler için geçerlidir. Bilinçdışıyla temasından elde ettiği bilgileri eyleme dönüştürebilecek niteliğe sahip olsaydı ancak, kurduğu hayallerin anlamı olurdu; yani insanı kavradığı gibi değiştirebilseydi eğer, demek ki, insanlara sürekli yaratıcı faaliyet gerek. Pertinax[12] cinsel gerilim kuramını vaaz ededursun, evlenmek, ya da bir meslek edinmek, dahası birkaç kuruş kazanmak gibi şeylerle yakından uzaktan ilgisi yok. Kendini bu denli inkâr eden bir kimse tarafından ortaya atılacak her kuram, daha baştan başarısızlığa uğramış sayılır; insanları, hayattaki görevlerinden ve ödevlerinden alıkoymaktan başka işe yaramayan boş hayallerden ibaret kalır.

25 Kasım 1932

Sayın Bayan N.

Bilinçdışını seyre dalarsanız, paçanızı zor kurtarırsınız; bilinçli gerçek dünyanızda ayağınızı basacağınız sağlam bir zemininiz yoksa eğer, o bilinçdışı ejderi sizi yutuverir. Bu ne demektir, bilir misiniz! Bilinçdışınıza bakmaya niyetliyseniz, bütün eleştirici gücünüzle bilincinize sahip olmanız gerekir.

Bilinçdışı kendi başına ne aldatıcıdır, ne de kötü-doğanın kendi gibidir, hem güzel, hem dehşetli. Bilinçdışımız size düşmanca, habis görünüyorsa, bu, insanı ayartan hayaller dünyasına kendinizi kaptırmış olmanızdandır; ille de bilinçdışınızla uğraşacaksanız, tutumunuzun etkin olması şarttır. Bir kere, bilinçdışından gelen her şey doğal olarak benimsenmemeli, ya da harfi harfine kabul edilmemelidir. Genellikle pek

[12] Cinsellik üzerinde yazılar yazan İsviçre'de yaşayan bir yazarın takma adı.

simgesel oluşu, yansız bir yaklaşımla inceleme gerektirir. Falan şeyi kabul etmeyebilirsiniz, ancak, onun simgesel anlamını araştırmanız gerekir, kabul edilmesi gereken işte o simgesel anlamdır. Bilinçdışıyla uğraşmanın en iyi yolu yaratıcı yöntemdir. Örneğin, bir hayal kurun ve eliniz altındaki bütün araçları seferber ederek, işleyin onu. Sanki o hayal siz kendinizmişsiniz gibi, ya da siz kendiniz onun içindeymişsiniz gibi işleyin onu, içinde bulunup da kaçamadığınız gerçek hayattaki durumlarda nasıl davranıyorsanız, öyle davranın. Böyle bir hayalden üstesinden geleceğiniz bütün güçlükler, sizin kendi içinizdeki psikolojik güçlüklerin simgesel ifadeleridir, hayalinizde bunlarla başedebiliyorsanız, ruhunuzdakilerle de başedebiliyorsunuz demektir.

23 Aralık 1932

Hans Welt'e

Çağdaş sanat yapıtları bana altdünyanın putları gibi geliyor, ancak bilinçdışı psikoloji bilgimle erişebiliyorum onlara. Estetik heyecan uyandırmıyorlar bende...

17 Şubat 1933

Sayın Rahip Arz

Zamandışı ve mekândışı algılar mümkün, algılayan ruhun kendi de aynı yapıda çünkü...

20 Mayıs 1933

G. Meyer

Sayın meslektaşım,

İşlerim ziyaretinize gelmeme engel; ayrıca, kutuplar çatışmasını yaşamak olumlu bir olay. Çatışmalarınızı kendinizden başka kimse çözümleyemez sizin için; çünkü içinizdeki sizin kendi çatışmanızdır. Bu mücadeleyi göğüslemek zorundasınız. Hekim, yürekli olmalı bu gibi durumlarda. Çatışmayı sizin yerinize çözümleyecek kişi, size üstünlük elde etmiş olur, çünkü onurunuzun ve erkekliğinizin eninde sonunda üzerine dayandığı bir ödülden yoksun kılmış olur sizi.

12 Haziran 1933

S. Malkinson'a

... Eninde sonunda, ancak bireyin kendi kazanabilir kendi savaşını, başkası, onun yerine beceremez bunu...

20 Haziran 1933

Paul Maag'a

... Öznel yaşantının mümkün olup olmadığını hiçbir zaman tartışma konusu yapmadığımı unutur gibisiniz. Öznel yaşantı ancak bir «psikolojem» olarak ele alınırsa bilimsel araştırmaya konu edilebilir. «Bilimin yapısı, önyargısız olmayı» gerektirir demektesiniz. Bu cümle, inancı, düpedüz dışta tutuyor; çünkü inanç, bilimsel bilgi sayılmadığı için bir önyargıdır. İnanç dışındaki bütün bilimsel bilgiler tartışmaya açıktır. Buda'yı dünya kurtarıcısı kabul eden, Tanrıya inanmayan, ama herhangi bir Hıristiyan gibi kendi görüşüne bağlı bir Budist'e ne demeli? Siz haklısınız, sizse haksız, nasıl denebilir uluorta? Bilimle inancı ayırt etmezseniz, Orta Çağda olduğu gibi bilimin tümünü dinbilimin boyunduruğu altına sokmuş olursunuz. En yüksek bilimsel kuramının kanıtı olarak ya neye başvuruyor dinbilim? Her türlü tartışma olanağı dışında

kalan, dolayısıyla da bilimsel ilke olarak tamamiyle tutarsız inanca, yoksa bilimin kendi de önyargılı olurdu, ki sizin benimsediğiniz görüşe göre böyle olmamalı, çünkü önyargısızlığı kendi iç yapısında.

İnancın ne kadar öznel bir konu olduğunu, düşündüğümü Hıristiyanlığın, hakkın tek ve en yüksek tecellisi olduğuna kesinlikle inanmadığımdan çıkarabilirsiniz. Budizm'de olsun, başka dinlerde olsun en azından Hıristiyanlıktaki kadar hakikat var. Örneğin, Yunan Ortodoks kilisesini mi seçersin, İslamı mı deseler bana, İslamı seçerdim. Siz kendi inancınız konusunda ne kadar böbürleniyorsanız, başkaları da kendi inançları konusunda o kadar böbürleniyor. Bu durumda bütün tartışmalar din kavgalarından öteye gitmiyor, gerçek bir tartışma olanaksızlaşıyor.

12 Ağustos 1933

Sayın Bayan Oppenheim,

İnsan hayatının cevabı, insan hayatının sınırları içinde değildir...

26 Mart 1934

Sayın Bay Cohen,

Yahudilikle ilgili bildiklerim, dediğiniz gibi, kıt. İbranice bilmem. Ne var ki, aslı astarı olmayan siyasal bir tutumla suçlanıyorum. Freud'a karşıyım, doğru, ama Yahudilere karşı değil. Freud'u eleştirmem, onun maddeciliğinin akılcılığa saplanıp kalması ve hele dine karşı tutumu yüzünden, Yahudi olduğu için değil; kuramı, bazı Yahudilik verileri üzerine dayandığı çapta geçerli olsa da, Yahudi olmayanlar için geçerli değil. Burada benim Protestan önyargım da rol oynuyor. Freud, başkalarının fikirlerine karşı daha hoşgörülü davransaydı, gene de yanıbaşından ayrılmazdım. Beni iten onun, yapısındaki hoşgörüsüzlüktür.

26 Mayıs 1934

James Kirsch'e

Azizim Kirsch,

Yeniden yazmanız sevindirdi beni. Hakkımda uluorta gülünç dedikodular dolaşıyor. Bütün bu saçma dedikoduların ardındaki kuşku götürmeyen tek gerçek, Kretschmer istifa ettiği zaman, Uluslararası Psikoterapi Derneği'nin fahri başkanı olarak, Derneği, güç bir zamanda bırakıp gitmeye yanaşmamam. Alman hekimler görevimden ayrılmamam için özellikle rica ettiler, yerimde kim olsaydı aynı şeyi yapardı. Ben de bu Uluslararası derneğe karşı görevimi yerine getirdim. Amacım, uluslararası örgütün çerçevesini bozmamak ve Almanya'daki derneği de onun üyesi yapmaktı. Son Nauheim kongresinde gerçekleşmiş oluyor bu. Önerim üzerine alınan özel bir karara göre, Alman Yahudi hekimler de uluslararası derneğe artık kendi başlarına girebilecekler. Böylece onlar da eşit haklarla üye olmuş oluyorlar. Öteki dedikodular üzerinde durmaya bile değmez. Sözüm ona Yahudilerin analizde namuslu davranmadıklarını söylemişim, düpedüz iftira. Böyle aptalca bir şey söyleyebileceğimi düşünenler beni budalaların budalası yapıyor olmalılar. Radyo ile ya da başka bir yolla Hitler'e karşı herhangi bir hitapta bulunmadığım gibi, başka herhangi siyasal bir açıklamada da bulunmuş değilim.

Yahudilerin, tanıdığım kadarıyla, kendilerine özgü bir kültür biçimi oluşturmadıkları konusuna gelince, dayanaklarım şunlar: 1. Tarih verileri; 2. Yahudilerin çizgileri belirli kültür başarısının, onları kendi içlerinde barındıran kültür içinde en iyi geliştiği; nitekim çoğunluğunun, o kültürün taşıyıcısı, ya da yayıcısı olması. Bu görev öylesine belirli ve açık ki, bu gerçek karşısında, Yahudilere özgü herhangi bir kültür gelişimini hayal etmek güç. Filistin'de özel durumlar olabilir, bilmiyorum, bu yüzden «tanıdığım kadarıyla» dedim başta, orada tamamiyle Yahudilere özgü şeyler yapılıyor olmalı, ancak benim bilgim dışında. Yahudi düşmanlığı bunun neresinde?

Yahudilerdeki İsa kompleksi ilginç bir olay. *Bildiğiniz gibi bu konuda sizinle aynı düşüncedeyim.* Bir kompleksin varlığı, günümüzde Hıristiyanlığa karşı diye beni suçlayanlarda belirginleşen histerik bir davranışı gösteriyor. Yahudi psikolojisi ile Hıristiyan psikolojisi arasındaki ayrılıktan söz etmeye başladım mı Yahudi düşmanlığıyla damgalanıveriyorum.

Bu aşırı duyarlık düpedüz patolojik bir durum, her türlü tartışmayı olanaksız kılıyor. Bildiğiniz gibi Freud, ruhsuz maddeciliğinden yana çıkmadığım için, vaktiyle, beni Yahudi düşmanlığıyla suçlamıştı. Her yerde Yahudi düşmanlığı kokusu almaya hazır bulunduğundan, Yahudi düşmanlığını davet eden, Yahudinin kendi oluyor. Filan Yahudi hakkında bir fikir sahibi olunduğu zaman, o Yahudi, kişi olarak eleştirildiğini, nasıl oluyor da düşünemiyor, herhangi bir Hıristiyan gibi örneğin. Neden insan, ille de Yahudi halkını lanetler durumuna düşüyor her seferinde? Birey halk mıdır. Bunu insanın, karşısındaki susturma yöntemlerinden biri gibi kabul edemiyorum. Vakalarımın çoğunda Yahudi hastalarım ve meslektaşlarımla iyi ilişkilerim oldu. Başkalarını eleştirdiğim olmuyor mu; onlar, bunu, İngilizlik, Amerikalılık, ya da Fransızlık düşmanlığı gibi mi yorumluyorlar? *Hoş, bir istisna olmadı değil bu arada;* Almanlarla ilgili olarak. Birkaç kez geldi başıma; falan Almanı eleştirdiğimde, hemen, benim Almanlardan nefret ettiğim sonucuna varıldığı oldu. Kişinin siyasal önyargıları ardında aşağılık duygularını gizlemesi gerçekten ucuz bir davranış. Yahudi düşmanlığı gibi bireydışı bir budalalıkla suçlanamayacağımı takdir edecek derecede beni tanırsınız. İnsan varlığını bir kişilik olarak ele aldığımı, onu, kolektif durumundan yukarı çekip, bireyleştirmek için elimden geleni yaptığımı bilirsiniz. Bu, bildiğiniz gibi, kişi ancak alınyazısının kendisine zorla kabul ettirdiği özelliği benimserse gerçekleşebilir. Yahudi olan bir kimse, Yahudi olduğunu *bilmeden* bir insan varlığı olamaz, daha geniş bir insanlık kavramına doğru ilerleyebilmesi için, önce bu temelden yola çıkması gerek. Bu, bütün uluslar ve ırklar için geçerlidir. Milliyetçilik —hoş olmasa da— kaçınılmaz bir şey; ancak, bireyin milliyetçiliğinin içine batmaması gerek. Öte yandan, yığın içinde bir parçacık olduğundan, milliyetçiliğinin üzerine de çıkmamalı. Ben, insan olarak Avrupalıyım, yığının bir parçası olarak, Zürich yakınında Seestrasse 228, Küsnacht'da ikamet eden İsviçreli bir burjuvayım.

Dr. Neumann'ı görürseniz selamımı söyleyin, mektubunu beklediğimi hatırlatın ona. Sözüme son vermeden *Wirklichkeit der Seele* adlı yeni kitabım yayımlandı. Nazileri ve beni Yahudi düşmanlığıyla suçlayanları kızdırmak için, Yahudi bir yazarın[13] Eski Ahid psikolojisi üzerine yazdığı bir kitap hakkında yazdığım bir denemem de bulunuyor içinde. Yakında beni, hiçbir kanıya sahip olmamakla, ne Nazi, ne de Yahudi düşmanı olmamakla suçlayacaklar bu gidişle. Cinnetin kol gezdiği bir çağda yaşıyoruz. *Ques Deus vult perdere prius dementat*[14].

Saygılar,

---

[13] Hugo Rosenthal: Der Typengegensatz in der jüdischen Religion geschichte.

[14] Tanrılar yokedeceği kişileri önce cinnete salar.

ANILAR, DÜŞLER VE DÜŞÜNCELER'DEN SEÇMELER

- İLK anılarımı yazmam bir zorunluluk oldu. Bir gün yazmasam, içim içime sığmıyor; kalemi elime alır almaz, kendime geliyorum.
- Güneş çevresinde dolaşan gezegenler gibi, Tanrı çevresinde dönüp duruyor düşüncelerim; öyle bir çelişki bu, karşı koyacak olsam, günahların en büyüğünü işlemiş olurum.
- Mitos, bilimden daha bireyseldir; yaşamı da, daha iyi anlatır.
- İnsan kendini başka bir yaratıkla karşılaştıramaz: Ne maymun, ne inek, ne de ağaçtır örneğin. Ben insanım. Ne mi demek insan? Bütün öteki yaratıklar gibi, sonsuzca varolan tanrısal bir varlığın bir parçası, ama hayvanla, bitkiyle, ya da taşla karşılaştırılması olanaksız. Ancak bir mitos kahramanı, insan kapsamını aşar. Böyleyken, insanoğlu nasıl olur da, kendi üzerinde kesin düşüncelere varabilir.
- Ta başlangıçtan beri bir yazgı duygusu var içimde, sanki yaşamım yazgıma çizilmiş de, o doğrultuda yürümek zorundayım.
- İnsan kendini yargılayamaz; iyi ya da kötü, başkalarınca yargılanacaktır.
- Aslına bakacak olursanız, akıl hastasında, yeni, bilinmeyen bir şey yoktur; kendi yaradılışımızın alt katıdır onda karşılaştığımız.
- İyileşme, hastanın kendi içinde, doğal olarak gelişmelidir.
- Önemli olan, bir kuramın doğrulayıp doğrulanmaması değildir: Hastanın kendini birey olarak kavrayıp kavramadığıdır.
- Her hasta ile ayrı bir dilde konuşmamız gerekir.
- Analiz iki kişi isteyen bir söyleşi gibidir. Hekim ile hasta, karşılıklı oturacak, gözgöze gelecektir; hekimin söyleyecekleri vardır ya, hastanın da vardır.

- Psikanalist, yalnızca hastayı değil, kendini de anlamalıdır.
- Hekim sürekli kendisine göz kulak olmalı, hastasına karşı tepkilerini denetlemelidir. Bilinçdışımız filan durum karşısında ne gibi yaşantılar duyuyor diye kendi kendimize sormalıyız. Kendi düşlerimizi gözlemlemeliyiz, çok dikkat etmeliyiz, hastayı incelerken nasıl dikkat sarfediyorsak kendimizi incelerken de aynı dikkatle davranmalıyız yoksa bütün iyileştirme yöntemi, yolundan sapabilir.
- Hastama hiçbir düşünceyi zorla benimsetmeye çalışmam. Benim için önemli olan, hastanın, kendi düşüncesini kendisinin oluşturmasıdır. Benim iyileştirme yöntemimde puta tapan, puta tapan; Hıristiyan, Hıristiyan; Yahudi, Yahudi olarak kalır; yazgısı o kişi için her ne çizmişse.
- Direnmeler, özellikle inatçı ise, dikkat ister; bunlar çoğu kez savsaklanmaması gereken uyarılardır. İyileştirme yöntemi, herkese iyi gelmeyecek, zehirli bir ilaç olabilir, ya da hastayı öldürebilecek bir ameliyata benzetilebilir.
- Hekim de, hasta da, birbirleri için sorun oluşturmadığı süre çözüm yolu bulunamaz.
- Bir şeyi söylemek istemekle, onu gerçekten söylemek arasında büyük ayrılık vardır. Kendime karşı elimden geldiğince doğru davranabilmem için, «Nen varsa, ver ki, alabilesin,» diyen eski Yunan atasözüne uyarak, her şeyi dikkatle yazıyordum.
- Mandalanın gerçekte ne olduğunun yavaş yavaş farkına vardım: «Biçimlenme; Dönüşüm; Sonrasız Zihnin kendini sonsuzca yaratması»; ÖZBEN bu; yani kişiliğin tamlığı. Her şey iyi gittiği sürece, uyum içindedir ÖZBEN, ne var ki düşkırıklığına gelemez.
- Mandalalar çizmeye başladığımda, bir de baktım, izlediğim bütün yollar, attığım bütün adımlar, tek bir noktaya geri götürmekte beni; Ortadaki Noktaya. Mandalanın, merkezi oluşturduğu gittikçe daha açığa çıkıyor. Tüm yolların simgesi, merkezine, bölünmezliğe giden yol bu.
- Bir şeyi körü körüne benimsemek, hiçbir zaman çözüme götürmez, olsa olsa, duraklatır insanı; bir sonraki kuşaksa, yüksek ücretini ödemek zorundadır bunun.

- 1955'te karımın ölümünden sonra, her ne isem, onu olma zorunluluğu duydum.
- Gece, o köpek havlamaları sustuğunda, tam bir ıssızlık çökerdi ortalığa, ta ki yükselmekte olan güneşin ilk ışınları ortalığı aydınlatmaya başladığında, içime işleyip beni daima coşturmuş olan, sabah namazına çağıran o ezan sesini duyuncaya dek.
- Bana, *Kuran*'ı iyi bildiğim için, «Ehli Kitap» diyorlardı. Onlara göre kılık değiştirmiş bir Müslümandım.
- Bir keresinde, yaşlı bir büyücü hekimle konuşmuştum... Düşlerinden söz etmesini istemiştim. Gözleri yaşlı, yanıtladı: «Eskiden düş görürdük ve anlardık, savaş mı olacak, hastalık mı; yağmur mu yağacak, güneş mi açacak, sürülerimizi nereye götürmemiz gerek, bilirdik.» Dedesi hâlâ düş görürmüş. «Ama beyazlar Afrika'ya geleli, kimse düş görmez oldu» diyordu. Düşe gerek yoktu ki artık, çünkü İngilizler her şeyi biliyorlardı. İngilizler onların yerine düş görüyorlardı.
- Tutkular cehenneminden geçmeyen, onları yenmiş olamaz. Komşu eve yerleşen o tutkular, her an bir alevle evi tutuşturabilirler; arkamızda bıraktıklarımız, unuttuklarımız, savsakladıklarımız, artan bir güçle dönüp geri gelirler.
- Kendime hayretle bakıyorum, düşkırıklığıyla, hoşnutlukla. Üzüntü, umutsuzluk... kendimden geçmiş bir durumdayım. Bütün bunları bir araya toplayıp hesabını çıkarmasını beceremiyorum. Gerçek değerimi, ya da değersizliğimi saptayamıyorum. Güvendiğim tek şey yok. Doğrusu hiçbir konuda kesin kanılarım yok. Doğduğumu ve varolduğumu biliyorum, o kadar, sanki sürüklenip götürülüyorum. Bilmediğim bir temel üzerindeyim. Tüm belirtisizliklere karşın tüm varoluşun altında yatan bir sağlamlık; varoluş biçimindeyse süreklilik duyuyorum. İçine doğduğumuz dünya, sert ve acımasız, ama tarihsel bir güzelliği de var. Anlamlılık mı, anlamsızlık mıdır ağır basan, kişinin yapısına bağlı bu. Salt anlamsızlık üstün geleydi, yaşamın anlamlılığı, gelişimimiz yolunda attığımız her adımda daha bir yiterdi. Ama öyle olmuyor, ya bize olmuyor, ya da bize olmuyor görünüyor. Ola ki, bütün metafizik sorunlar gibi, her ikisi de gerçek: Yaşam hem anlamlı, hem anlamsız, ya da hem anlamın kendi, hem anlamsızlığın.

Dileğim, anlamın üstün gelip savaşı kazanması. Lao Tzu: «Her şey pırıl pırıl, bir ben bulutla kaplıyım», dediğinde, benim bu geçkin yaşımda duyduğumu dile getirmişti. Lao Tzu, değeri ve değersizliği de görüp yaşamış, ömrünün sonunda kendi varlığına, sonsuzca bilinmeyecek olan anlama dönmeyi isteyen birinin üstün nüfuz gücüne sahip, insan örneği. Gerektiğince gören yaşlı kişi arketipi sonsuzca gerçek. Bu kişi örneği her zekâ düzeyinde görülebilir, ayırt edici özellikleri aynıdır hep: Yaşlı bir köylü olabileceği gibi, Lao Tzu gibi bir filozof da olabilir; yaşlılıktır bu, bir yere varmış olmaktır. Gene de içimi dolduran o kadar şey var ki: Bitkiler, hayvanlar, bulutlar, gün, ay gece ve insanda o sonsuz olan. Kendi hakkında ne kadar kuşkulu oluyorsam, nesnelerle o kadar yakın bağım olduğunu görüyorum. Beni dünyadan ayıran yabancılaşma, sanki kendi iç dünyama aktarılmış da, kendimi yadırgadığımı ortaya çıkarmış.

DEYİMLER

ARKETİP: «Arketip, her yerde karşılaşılan belli motiflerden oluşur. Mitoslarda, peri masallarında görülür. Aynı motifleri, bugünkü bireylerin düşlerinde, düşlemlerinde ve vizyonlarında görüyoruz. Bu imgelere ve uyardığı çağrışımlara 'arketipik idealar' diyorum ben. Bunlar ne kadar canlıysa, duygular da o kadar renklidir... Bunlar bizi etkiler, büyüler. Ruhun kalıtımla geçen bir parçası gibidir, betimlenemez; önceden bilinçdışında varolan kalıptır, biçimdir, her zaman, her yerde kendiliğinden oluşur. İçgüdüsel yapısı yüzünden arketip, duygu-yüklü komplekslerin altında olup, onların özerkliğini paylaşır.» (C. G. Jung: *Dönüm Noktasındaki Uygarlık,* Cilt 10.)

«Yanılgıya düşüyorlar hep, arketipin içeriğine göre belirlendiği söyleniyor, ona 'bilinçdışı düşünce' deniyor (böyle birşey denebilirse tabii). Bir kez daha söyleyelim, arketipler, içeriklerine göre değil, yalnızca kalıplarına, biçimlerine göre belirlenir; o da pek sınırlı olarak. Birliksel imge, ancak bilinç düzeyinde olduğu zaman, içeriğine göre belirlenir; dolayısıyla da bilinçli yaşantının gereçleriyle dolu olur. Bununla birlikte, biçimi, bir kristalin eksen-düzenine de benzetilebilir; bu eksen düzeni, kendi maddesel varlığı olmamasına karşın, 'Ana Sıvı' içindeki kristal yapıya önceden biçim verir. Bu eksen-düzeni, iyonlarla moleküllerin, belli yöntemine göre dizilirler. Arketipin kendi boştur, saf biçim, kalıp halindedir. Apriori verilmiş bir 'tasvir olanağından' başka şey değildir. Tasvirlerin kendileri, kalıtımla geçmez, yalnızca kalıplar aktarılır; bu açıdan, her bakımdan içgüdülere tekabül eder; içgüdüler de yalnızca kalıp açısından belirlenmiştir. Arketiplerde olduğu gibi, kendilerini somut olarak belirtmedikçe varlıkları kanıtlanamaz.» (C. G. Jung *Ortak Bilinçdışının Arketipleri,* Cilt 9.)

«Arketipin gerçek niteliği bilinç yüzeyine çıkarılamaz gibi geliyor bana; deney üstü bir nitelik bu; bu bakımdan ruhsal diyorum ona.» (C. G. Jung *Ruhun Yapısı ve Dinamiği.* Cilt 8)

ANIMUS VE ANIMA: «Anima» erkeğin bilinçdışının kadınsı yanı «animus» ise kadının bilinçdışının erkeksi yanıdır. Psikolojik açıdan bu iki cinsellik, biyolojik bir olgunun yansımasıdır: Cinselliğin belirlenmesinde rol oynayan etken, erkekteki (ya da kadındaki) gen sayısıdır. Bir kimsede karşı cinsiyetin genleri ne kadar azsa, o kadar (genellikle bilinçdışında kalan) karşıt cinsellik karakteri doğurur gibidir. Animus ile anima düşlerde ve fantezilerde kişileşmiş olarak belirir; ya da erkeğin duyguya, kadınınsa düşünceye verdiği aşırı önemde görülür. Davranışları ayarlayıcı olması bakımından en etkin arketiplerdendir.

«Her erkek, içinde, sonsuzca varolan bir kadın imgesi taşır; bu belli bir kadının imgesi değildir. Gerçekte bilinçdışındadır bu imge; erkeğin canlı olarak sistemine kazılmış, ilksel kaynaklı, kalıtımsal bir etkendir; kadınsı olanın, bütün yaşantılarının damgası, ya da arketipidir; kadının erkek üzerinde bıraktığı tüm izlenimlerin birikimidir. Bu imge, bilinçdışı olduğu için, sevgilinin kişiliğine bilinçdışınca yansıtılır, bu aşk veya nefretin başlıca nedenlerindendir.» (C. G. Jung: *Kişiliğin Gelişmesi,* Cilt 17)

«İlkel, bilinçdışı biçiminde animus kadının coşkusal yaşamı üzerinde güçlü etkisi olan, kendiliğinden doğan, önceden düşünülmemiş fikirler topluluğudur; anima ise, erkeğin anlayışını etkileyen ya da bozan duygulardan oluşur. Dolayısıyla animus, kendisini entelektüel tiplere, tenor, ressam, spor rekortmeni gibi her türlü kahramana yansıtır. Animus bilinçdışı karanlık, anlamı belirsiz şeyleri sever, kadında amaçsızlık, kendini beğenmişlik, soğukluk, çaresizlik olarak belirir.» *Uygulamalı Psikoterapi,* C. G. Jung Cilt 16)

BİLİNÇ: C. G. Jung: «İnsan, bilincin ne olduğu üzerinde düşününce, dışarda, Kozmos'da yer alan bir olayın aynı anda içinde de bir imge oluşturduğunu, sanki kazandığını görünce şaşırıp kalıyor.» (Vasel Semineri, Özel baskı)

«... Bilincimiz kendi kendini yaratmaz, bilinmeyen derinliklerden yükselir. Çocuklarda yavaş yavaş uyanır, bütün yaşam boyunca da, her sabah bilinçsiz bir durumda, uykunun derinliklerinden gelir. Ruhbilim ve Din bilinçdışının ilksel döl yatağından her gün yeniden doğan bir çocuk gibidir.»

BÜTÜNLEŞME: «Bütünleşme» (individuation) deyimini, insanın ruhsal bakımından bütün, bölünmez duruma, yani apayrı, kendi başına bölün-

mez bir birlik, ya da tamlık durumuna gelmesini anlatmak için kullanıyorum» (Cilt 9).

«Bütünleşmek demek, tek, bağdaşık bir varlık olmak demektir: Bu bütünlük bizim en iç, son ve eşsiz biricikliğimizi kucakladığı çapta kişinin özbenini dile getirir. Bütünlüğe, özbenleşme, ya da kişinin kendini gerçekleştirmesi de diyebiliriz.»

ÇAĞRIŞIM: Benzerlik, birlikte varoluş, karşıtlık ve nedensel bağlılığına göre, düşünceler, algılar vb.'nin birbirine bağlanması. «Serbest Çağrışım», Freud'çu düş yorumunda, düş durumu ile ilgisi olmayabilecek, düşgörenin aklına kendiliğinden gelen düşüncelerdir. Jung'un düş yorumunda: Güdülen, ya da denetlenen çağrışım olup, belli bir düş durumundan türeyen ve hep onunla ilintili kendiliğinden olan düşünceler. Çağrışım testi: Tepki zamanını ölçerek ve uyarıcı sözcüklere verilen yanıtları yorumlayarak, karmaşaları açığa çıkarma yöntemidir. Uyarıcı sözcükler, deneğin gizlemek istediklerine, ya da bilincinde olmadığı karmaşalara dokunduğunda, tepki zamanı uzaması, yanlışlar, ya da yanıtların mizaçla ilgili nitelikleri karmaşaları gösterir.

DERİNLİKLER PSİKOLOJİSİ: Davranış ve uyumu yönelten ruhsal güçlerin bilinçaltında bulunduğunu savunan ruhbilim.

DÖRTLÜ: C. G. Jung: «Dörtlü, evrenin hemen hemen her yerinde görülen bir arketiptir. Sağlam, tam bir yargının mantıksal temelidir. Örneğin ufku tam olarak tanımlamak isterseniz, ufkun dört yönünü söylersiniz... Dört öğe, dört ana nitelik, dört renk, dört sınıf, dört biçim ruhsal gelişim vb. vardır. Ruhsal yönelişin de dört yönü vardır, kendimizi yöneltmemiz için bir kere filan nesnenin falan yerde olduğunu saptayan bir işlemimiz olması gerekir, duyumdur bu; bunun ne olduğunu saptayan ikinci bir işlev de, düşüncedir; nesnenin işimize gelip gelmediğini belirten işlevse, duygudur; nereden gelip, nereye gittiğini gösteren, dördüncü işlevse sezgidir... Erişilebilecek tamlık, daire ya da küre ile anlatılırsa da doğal asgari bölümü dörtlüdür.» *(Ruhbilim ve Din)*

«Dörtlünün yapısı çoğu kez 3 + 1 biçimindedir; öyle ki, onu oluşturan etkenlerden birinin ya konumu değişiktir, ya da niteliği ötekininkilere benzemez. (Örneğin *İncil* yazarlarının simgelerinden üçü hayvandır, dördüncüsü ise Luka'daki Melektir.) Öteki üçü «Dördüncü» eklendi mi, 'Bütünlüğü' simgeleyen 'Birliği' oluşturur. Analitik ruhbilimde çoğunluk gelişmemiş alt işlev (yani deneğin bilinçli buyruğunda olmayan işlev) simgeler 'Dördüncü'yü; bilinçte bütünleşme, tamlaşma sürecinin başlıca görevlerinden biridir.»

GÖLGE: «Kişinin aşağı düzeydeki yanı: Kişisel ve ruhsal öğeler toplamı: kişinin seçtiği bilinçli davranış ile uyuşmazlığı yüzünden, yaşamda anlatım yolu bulmasına izin verilmeyen, dolayısıyla bilinçdışında karşıt eğilimleri olan, büyük çapta özerk 'bölüntü kişilik' durumunda bir vücut olurlar. Gölgenin bilinci dengeleyici rolü vardır; bu bakımdan etkileri hem olumlu, hem de olumsuz olabilir.»

«Gölge, kişinin kendinde benimsemediği, ama gene de kendini dolaylı dolaysız zorla benimsettirmeye çalıştığı her şeyi kişileştirir; örneğin aşağı karakter özellikleri ve başka uyuşmazlık eğilimleri.» (*Ortakbilinçdışının Arketipleri*, Cilt 9)

«Gölge, en uç dallarının, hayvan atalarımızın ülkesine uzandığı, dolayısıyla bilinçdışının bütün tarihsel görünümünü kapsayan, genellikle aşağı ve suçlu, gizli ve bastırılmış kişiliktir. Bugüne dek insan gölgesinin bütün kötülüğün kaynağı olduğuna inanılagelmişse de, şimdi inanabiliriz ki, daha yakından incelendiğinde, bilinçdışı insan, yani gölgesi, yalnızca ahlâksal açıdan hoşgörülmeyen eğilimlerden oluşmamaktadır; aynı zamanda normal içgüdüler, uygun tepki, gerçekçi görüşler, yaratıcı içtepiler de söz konusudur.» (*Aion* Cilt 9)

KOMPLEKS: «Karmaşalardan, travmatik etkilerden ya da bazı uyuşmaz eğilimlerden oluşan kopuk ruh parçalarıdır. Çağrışım testlerinin kanıtladığı üzere, kompleksler, istencin niyetlerine karışır ve bilinçli davranışları bozar; belleği tedirgin eder, çağrışımların akışında tıkanmalara yol açar: Kendi yasalarına göre belirir ve yok olur; geçici bir süre bilince saplanır, ya da bilinçdışı bir yoldan konuşmayı ve davranışı etkiler. Kısacası kompleksler, bağımsız varlıklar gibi davranırlar; bu, özellikle akıl hastalarında daha belirgindir. Akıl hastasının işittiği seslerde, otomatik yazı ve benzeri yollarla varlığını belirten ruhlar gibi kişisel bir BEN-karakteri kazanırlar.» (*Ruhun Yapısı ve Dinamiği*, Cilt 8)

MANDALA: (Sanskritçeden) Büyüsel Daire. Sihirli Çember. Jung'da, merkez amacın, ya da ruhsal tamlık olan özbenin simgesi; ruhsal odaklama sürecinin kendi kendini betimlemesi; kişiliğin yeni bir merkezinin oluşturulması. Bu, simgesel olarak, daire, kare ve dörtlü (Bak) ile gösterilir. Dört sayısı ve çarpanlarının simetrik düzenlemesiyle oluşur. Lama'larda, ya da Tantra Yogası'nda, Mandala, bir temaşa aracıdır (Yantra); tanrıların makamı ve doğum yeridir.

«Mandala bir dairedir, özellikle de büyüsel bir daire, bu simge biçimi, bütün doğuda olduğu gibi bizde de vardır; Orta Çağda sık sık yapılırdı;

özellikle Hıristiyan Mandalaları Orta Çağın başlangıcından gelmedir. Çoğunun ortasında İsa vardır, dört uçta da, İncil yazarlarının dördü, ya da simgeleri bulunmaktadır. Bu kavram, çok eski bir kavram olsa gerek, çünkü Eski Mısır'da, Horus, dört oğlu ile birlikte aynı biçimde çizilir... Mandala biçimi, çoğunluk, çiçek, haç, ya da tekerlek biçiminde olup, yapının temelinde dörtlüye eğilim vardır.» (*Altın Çiçeğin Gizi*)

ÖZBEN: Ana Arketip, düzen arketipi; kişi tamlığı. Daire, dört köşe, dörtlü, çocuk, Mandala vb. ile simgelenir.

C. G. Jung: «ÖZBEN, bilinçli BEN'i üzerindedir, yalnız bilinçli BEN'i değil, aynı zamanda bilinçdışı ruhu da kapsar: dolayısıyla bir bakıma, parçası olduğumuz bir kişiliktir. ÖZBEN'in uzaktan yakından hiçbir zaman bilinçli olma olasılığı yoktur; çünkü istenildiği kadar bilince getirilsin, Ben'in bütününe ait bilinçdışı gereçlerin belirsiz ve belirlenmeyecek miktardaki bir bölümü gizli kalacaktır.» (*Analitik Ruhbilim Üzerine İki Deneme*, Cilt 7)

«ÖZBEN, yalnızca merkez değil, aynı zamanda hem bilinci, hem de bilinçdışını kucaklayan dairenin bütünüdür; nasıl 'BEN' bilinçli zihnin merkeziyse, bu da bütünlüğün merkezidir.» (*Psikoloji ve Simya*, Cilt 12)

«ÖZBEN yaşamımızın amacıdır, çünkü birey dediğimiz o yazgısal bileşimin en tam anlatımıdır.» (*Analitik Ruhbilim Üzerine İki Deneme*, Cilt 7)

PERSONA: Eski Yunan tiyatrosunda oyuncuların taktıkları maske. C. G. Jung: «Persona, bireyin dünyaya kendini uydurma düzenidir, ya da dünya ile olan ilişkilerinde takındığı tavırdır. İnsanın kendi persona'ları ile özdeşleşmesi ise tehlikelidir; profesör okuttuğu kitapla, tenor kendi sesiyle özdeşleşebilir; biraz abartırsak, insanın olduğunu sanıp ta, aslında olmadığı şeydir persona, ya da başkalarının onun olduğunu sandığı şey, diyebiliriz.» (Cilt 9)

RUH: C. G. Jung: «Ruh diye bir şey varsa eğer, düşlenemeyecek bir karmaşalıkta olmalı; bu bakımdan sırf bir içgüdü ruhbilimi ile yaklaşılamaz ona. Ruhsal yapısının derinliklerini ve doruklarını hayret ve huşu içinde seyretmekten başka elimden bir şey gelmiyor. Mekândışı evrende, milyonlarca yıllık gelişim süresince organizmada biriken bir imgeler bolluğu vardır. Bilincin bakışı, çok uzak mekânlara işleyen bir göz gibidir. Buna karşın onu mekandışı imgelerle dolduran ruhsal BEN-olmayan'dır. Bu imgeler soluk gölgeler değildir, ruhsal etkenlerdir. Bu resmin yanına, gece yıldızlı göğün görünümünü getirebiliriz; çünkü içteki evrenin tek eşdeğerlisi dıştaki evrendir.» (*Freud ve Psikanaliz*, Cilt 4)

TANRI-İMGESİ: Kilise babalarından alınan bir deyimdir. Onlara göre Tanrı-imgesi, insan ruhu üzerine baskıyla basılmış bir imge gibidir. Böyle bir imge, düşlerde düşlemlerde, vizyonlarda belirdi mi, ruhbilimsel açıdan ruhsal bütünlük olan ÖZBEN'in imgesi anlamına gelir.

C. G. Jung: «Ancak ruh aracılığıyla Tanrının bizi etkilediğini saptayabiliriz. Ne var ki, Tanrı ile bilinçdışı iki ayrı varlık mıdır, değil mi, ayırt edemiyoruz. Her ikisi deneyüstü içerikler için güçlükle ayırtedilebilen kavramlardır. Ancak yeterli bir olasılıkla, bilinçdışında, kendiliğinden düşlerde vb. beliren bir tamlık arketipi; bir de bilinçli istence bağlı olmayan başka arketipleri bu merkeze bağlayan bir eğilim olduğu deney yoluyla saptanabilir. Dolayısıyla bir arketipin her zaman tanrısal varlığı nitelendirmiş ve ifade etmiş olan bir simgecilik oluşturması olasıdır. Tanrı imgesi ile bilinçdışı aynı şey değildir, onun özel bir içeriğidir, yani ÖZBEN'in arketipidir bu. Tanrı-imgesini deneysel olarak kendisinden ayıramadığımız bu arketiptir.» (*Ruhbilim ve Din*, Cilt II)

«Demek ki Tanrı-imgesi... ÖZBEN'in yansımasıdır, ya da tersiyle dile getirecek olursak, ÖZBEN'in insandaki bir tanrı-imgesidir.» (*Aynı yapıt*)

TRANSFERANS: (Aktarma): belli bir varlığa beslenen duyguları başka bir varlığa yöneltme. Hastanın anababası, karısı, ya da kocası gibi yakınlarına ilişkin duygularını psikoterapiste yöneltmesi.

UROBOROS: Kendi kuyruğunu ısıran mitolojik hayvan.

C. G. JUNG'UN İNGİLTERE VE AMERİKA'DA YAYIMLANAN YAPITLARI

Editors: Sir Herbert Read, Dr. Michael Fordham and Dr. Gerhard Adler. William McGuire Executive Editor, Volumes 2 and 6.

1. PSYCHIATRIC STUDIES

On the Psychology and Pathology of So-Called Occult

Phenomena (1902)
On Hysterical Misreading (1904)
Cryptommenisia (1905)
On Manic Mood Disorder (1903)
A Medical Opinion on a Case of Simulated Insanity (1904)
A Third and Final Opinion on Two Contradictory Psychiatric Diagnoses (1906)
On the Psychological Diagnosis of Facts (1905)

2. EXPERIMENTAL RESEARCHES

Studies in World Association

The Associations of Normal Subjects (by Jung and Riklin) (1906)
Experimental Observations on Memory (1905)
On the Determination of Facts by Psychological Means (1906)
An Analysis of the Associations of an Epileptic (1906)
The Association Method (1910)
Reaction-time in Association Experiments (1906)
On Disturbances in Reproduction in Association Experiments (1909)
Psychoanalysis and Association Experiments (1906)
Association, Dream, and Hysterical Symptoms (1909)

Psychophysical Researches

On Psychophysical Relations of the Association Experiments (1907)
Psychophysical Investigations with the Galvanometer and Pneumograp in Normal and Insane Individuals (by Petersen and Jung) (1907)
Further Investigations on the Galvanic Phenomenon and Respirations in Normal and Insane Individuals (by Risksher and Jung) (1907-8)

3. THE PSYCHOGENESIS OF MENTAL DISEASE

The Psychology of Dementia Praecox (1907)
The Content of the Psychoses (1908/1914)
On the Psychological Understanding (1914)
A Criticism of Bleuler's Theory of Schizophrenic Negativism (1911)
On the Importance of the Unconscious in Psychopathology (1914)
On the Problem of Psychogenesis in Mental Disease (1919)
Mental Disease and the Psyche (1928)
On the Psychogenesis of Schizophrenia (1939)
Recent Thoughts on Schizophrenia (1957)
Schizophrenia (1958)

4. FREUD AND PSYCHOANALYSIS

Freud's Theory of Hysteria: A Reply to Aschaffenburg (1906)
The Freudian Theory of Hysteria (1908)
The Analysis of Dreams (1909)
A Contribution to the Psychology of Rumour (1910-/1911)
On the Significance of Number Dreams (1910/1911)
Morton Prince, 'Mechanism and Interpretation of Dreams: A Critical Review', (1911)
On the Criticism of Psychoanalysis (1910)
Concerning Psychoanaliysis (1912)
The Theory of Psychoanalysis (1913)
General Aspects of Psychoanalysis (1913)
Psychoanalysis and Neurosis (1916)
Some Crucial Points in Psychoanalysis: The Jung-Loy Correspondence (1914)
Prefaces to 'Collected Papers on Analythical Psychology' (1916/1917)
The Significance of the Father in the Destiny of the Individual (1909/1949)
Introduction to Kranefeldt's 'Secret Ways of the Mind' (1930)
Freud and Jung: Contrasts (1929)

5. SYMBOLS OF TRANSFORMATION (1912/1952)

Original German version, Wandlungen und Symbole der Libido, 1912 (= Psychology of the Unconscious); present extensively revised edition, 1952.

6. PSYCHOLOGICAL TYPES (1921)

The Problem of Types in the History of Classical and Medieval Thought
Schiller's Ideas on the Type Problem
The Apollinian and the Dionysian
The Type Problem in Human Character
The Type Problem in Poetry
The Type Problem in Psychopathology
The Type Problem in Aesthetics
The Type Problem in Modern Philosophy
The Type Problem in Biography
General Description of the Type Definitions

7. TWO ESSAYS ON ANALYTICAL PSYCHOLOGY

The Psychology of the Unconscious (1917/1926/1943)
The Relations Between the Ego and the Unconscious (1929)
Appendixes:
New Paths in Psychology (192)
The Structure of the Unconscious (1916)

8. THE STRUCTURE AND DYNAMICS OF THE PSYCHE

On Psychic Energy (1928)
The Transcendent Function (1916/1957)
A Review of the Complex Theory (1934)
The Significance of Constitution and Heredity in Psychology (1929)
Psychological Factors Determining Human Behaviour (1937)
Instinct and the Unconscious (1919)
The Structure of the Psyche (1927/1931)
On the Nature of the Psyche (1947/1954)
General Aspects of Dream Psychology (1916/1948)
On the Nature of Dreams (1945/1948)

The Psychological Foundations of Belief in Spirits (1920/1948)
Spirit and Life (1926)
Basic Postulates of Analytical Psychology (1931)
Analytical Psychology and *Weltanschauung* (1928/1931)
The Real and the Surreal (1933)
The Stages of Life (1930/1931)
The Soul and Death (1934)
Synchronicity: An Acausal Connecting Principle (1952)

Appendix: On Synchronicity (1951)

9. PART I
THE ARCHETYPES AND THE COLLECTIVE UNCONSCIOUS

Archetypes of the Collective Unconscious (1934/1954)
The Concept of the Collective Unconscious (1936)
Concerning the Archetypes, with Special Reference to the Anima Concept (1936/1954)
Psychological Aspects of the Mother Acrhetype (1938/1954)
Concerning Rebirth (1940/1950)
The Psychology of the Child Archetype (1940)
The Psychological Aspects of the Kore (1941)
The Phenomenology of the Spirit in Fairy-tales (1945/1948)
On the Psychology of the Trickster-Figure (1954)
Conscious, Unconscious, and Individuation (1939)
A Study in the Process of Individuation (1934/1950)
Concerning Mandala Symbolism (1950)
Appendix: Mandalas (1955)

9. PART II
AION (1951)

Researches into the Phenomenology of the Self

The Ego
The Shadow
The Syzgy: Anima and Animus
The Self.
Christ, a Symbol of the Self

The Sign of the Fishes
The Prophecies of Nostradamus
The Historical Significance of the Fish
The Ambivalence of the Fish Symbol
The Fish in Alchemy
The Alchemical Interpretation of the Fish
Background to the Psychology of Christian Alchemical Symbolism
Gnostic Symbols of the Self
The Structure and Dynamics of the Self Conclusion

10. CIVILISATION IN TRANSITION

The Role of the Unconscious (1918)
Mind and Earth (1927/1931)
Archaic Man (1931)
The Spiritual Problem of Modern Man (1928/1931)
The Love Problem of a Student (1928)
Woman in Europe (1927)
The Meaning of Psychology for Modern Man (1933/1934)
The State of Psychotherapy Today (1934)
Wotan (1936)
After the Catastrophe (1945)
The Fight with the Shadow (1946)
Epilogue to 'Essays on Contemporary Events' (1946)
The Undiscovered Self (Present and Future) (1957)
Flying Saucers: A Modern Myth (1958)
A Psychological View of Conscience (1958)
Good and Evil in Analytical Psychology (1959)
Introduction to Wolff's 'Studies in Jungian Psychology' (1959)
The Swiss Line in the European Spectrum (1928)
Reviews of Keyserling's 'America Set Free' (1930) and 'La Revolution Mondiale' (1934)
Complications of American Psychology (1930)
The Dreamlike World of India (1939)
What India Can Teach Us (1939)
Appendix: Miscellaneous Shorter Papers

11. PSYCHOLOGY AND RELIGION: WEST AND EAST

Western Religion
Psychology and Religion (The Terry Lectures) (1938/1940)
A Psychological Approach to the Dogma of the Trinity (1942/1948)
Transformation Symbolism in the Mass (1942/1954)
Forewords to White's 'God and the Unconscious' and Werblowsky's 'Lucifer and Prometheus' (1952)
Brother Klaus (1933)
Psychotherapists or the Clergy (1932)
Psychoanalysis and the Cure of Souls (1928)
Answer to Job (1952)

Eastern Religion
Psychological Commentaries on 'The Tibetan Book of the Dead' (1935/1953)
Yoga and the West (1936)
Foreword to Suzuki's 'Introduction to Zen Buddhism' (1939)
The Psychology of Eastern Meditatiton (1943)
The Holy Men of India: Introduction to Zimmer's 'Der Weg zum Selbst' (1944)
Foreword to the 'I Ching' (1950)

12. PSYCHOLOGY AND ALCHEMY (1944)

Introduction to the Religious and Psychological Problems of Alchemy
Individual Dream Symbolism in Relation to Alchemy (1936)
Religious Ideas in Alchemy (1937)
Epilogue

13. ALCHEMICAL STUDIES

Commentary on 'The Secret of the Golden Flower' (1929)
The Spirit Mercurius (1943/1948)
Some Observations on the Visions of Zosimos (1938/1954)

14. MYSTERIUM CONIUNCTIONIS (1955, 1956)

An Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy
The Components of the Coniunctio
The Paradoxa
The Personification of Opposites

Rex and Regina
Adam and Eve
The Conjunction

15. THE SPIRIT IN MAN, ART, AND LITERATURE

Paracelsus (1929)
Pracelsus the Physician (1941)
Sigmund Freud: A Cultural Phenomenon (1932)
Sigmund Freud: An Obituary (1930)
Psychology and Literature (1930/1950)
On the Relation of Analytical Psychology to the Poetic Art (1922)
Picasso (1932)
'Ulysses' (1932)

16. THE PRACTICE OF PSYCHOTHERAPY

General Problem, of Psychotherapy
Principles of Practical Psychotherapy (1935)
What Is Psychotherapy? (1935)
Some Aspects of Modern Psychotherapy (1930)
The Aims of Psychotherapy (1931)
Problems of Modern Psychotherapy (1929)
Psychotherapy and a Philosophy of Life (1943)
Medicine and Psychotherapy (1945)
Psychotherapy Today (1945)
Fundamental Questions of Psychotherapy (1951)

Specific Problems of Psychotherapy
The Therapeutic Value of Abreaction (1921-1928)
The Practical Use of Dream-Analysis (1934)
Psychology of the Transference (1946)

17. THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY

Psychic Conflicts in a Child (1910/1946)
Introduction to Wickes's 'Analyse der Kinderseele' (1927/1931)
Child Development and Education (1928)

Analytical Psychology and Education: Three Lectures (1926/1946)
The Gifted Child (1943)
The Significance of the Unconscious in Individual Education (1928)
The Development of Personality (1934)
Marriage as a Psychological Relationship (1925)

18. THE SYMBOLIC LIFE: MISCELLANEOUS WRITINGS

AURORA CONSURGENS (1957/1966)
A Companion to Jung's 'Mysterium Coniunctionis'
Man and His Symbols (1964)

19. BİBLİOGRAPHY

20. THE GENERAL INDEX

Supplementary Vol. A. The Zofingia Lectures.

KAYNAKÇA

Frieda Fordham, An Introduction to Jung's Psychology, Penguin 1953.
E. A. Bennet, C. G. Jung (E. P. Dutton and Co 1962, New York).
Ira Progoff, Jung's Psychology and its Social Meaning (Grove Press 1953).
Liliane Frey-Rohn, From Freud to Jung (Delta, New York 1974).
David Cox, Analytical Psychology (St. Paul's House Warwick Lanel 1964).
Jolande Jacoby, The Psychology of C. G. Jung.
Laurens van der Post, Jung and His times.
Aniela Jaffe, Memories, Dreams Reflections.

JUNG HAKKINDA BAŞKA YAPITLAR

Abraham, K., Selected Papers (1927). Andreas-Salomé, L., The Freud Journal (1965).
Bach, I., C. G. *Jung's Aion, etc.* (1952)
Barthers, R., *Mythologies* (1972).
Bennet, E. A., C. G. *Jung* (1961)
What Jung Really Said (1966).
Berteaux, P., *La Vie quotidienne en Alleamagne au temps de Guillaume II* (1926).
Bertine, E., *Jung's Contribution to Our Time* (1967).
Boyle, A., *Montagu Norman* (1967).
Brown, J. A., C., *Freud and the Post-Freudians* (1961).
Campbell, J., Papers from Eranos: Pagon and Christian Mysteries (1963). *Eranos Yearbooks* (1963).
«C. G. Jung» (articles by various authors), *Les Cahiers pensée et action*, no. 23/24.
Cox, D., *Jung and St Paul* (1958).
Crookall, R., *The Jung-Jaffé View of Out of the Body Experiences* (1970).
Daking, D. C., *Jungian Psychology and Modern Spiritual Thought* (1933).
Dry, a. M., *The Psychology of Jung* (1961).
Ellenberger, H.F., *The Discovery of the Unconscious* (1970).
Ellmann, R., *James Joyce* (1959).
Eranos, *Eranos Jahrbuch* (1965).

Papers from Eranos, 2 cilt (1955).
Evans, I., *Conversations with C. G. Jung and Reactions from Ernest Jones* (1964).
Festschrift zum 80 Geburtstag von C. G. Jung, edited by F. Riklin, E. Jung and K. W. Beck, 2 cilt (1955).
Fordham, F., *An Introduction to Jung's Psychology* (1953).
Fordham, M. (ed.), *Contact with Jung* (1963).
New Developments in Analytical Psychology (1957).
The Objective Psyche (1958).
Freud, M., *Glory Reflected* (1957).
Freud, Sigmund, On the History of the *Psycho-Analytic Movement,* in Collected Works, cilt 14.
Sammlung Kleiner Schriften zur Neurosenlehre (1906).
The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmung Freud, general editor.
J. Strachey in collaboration with Anna Freud assisted bay Alix Strachey and Alan Tyson, 21 cilt (1955-61)
Freud, Sigmund and Abraham, Karl, *Letters of Sigmund Freud and Karl Abraham,* 1907-26.
Freud, Sigmund and Jung, C. G., *Freud-Jung Letters, ed.* W. McGuire (1974).
Glover, E g., *Freud or Jung* (1950)
Hannah, B., *Jung, His Life and Work* (1976).
Haupt, H., *Ein vergessener Dichter aus der Fruhzeit der Burschenschaft Carl Gustav Jung.*
Howard, *P., Jung and the Problem of Evil* (1958).
The I Ching or Book of Changes, with a foreword by C. G. Jung (1951).
Jacobi, J., *Die Psychologie C. G. Jung* (1940).
Komplex Archetypes (1957).
The Psychology of Jung (1962).
Jaffé, A., *Der Mythus Vom Sinn in dem werk von C. G. Jung* (1947).
Life and Work of Jung (1971).
Jones, E., *Free Association* (1959).
The Life and Work of Sigmund Freud, 3 vols (1953-7).
Jung, C. G., *Briefe 1906-1961, edited and selected by Gerhard Adler and Aniella Jaffé,* 3 vols (1972-3).
Letters, edited and selected by Gerhard Adler and Aniela Jaffé, 2 vols (1973-5).
Memories, Dreams, Reflections, recorded and edited by Aniela Jaffé (1963).
Jung, Emma and Franz, Marie Louise von, *Die Graalslegende in psychologisch er Sicht. Mit siebzehn Tafeln* (1900).
Psychologie Herausgegeben von Psychologischen Club - Zürich (1935).

Jung, Ernest (ed.), *Aus den Tagebuchen meines Vaters.*
Kerenyi, C. and Jung, C. G., *Introduction to A Science of Mythology* (1970).
Malcolm, Norman, *Ludwig Wittgenstein: A Memoir* (1958).
Metman, Eva, C. G., *Jung's Essay on the Psycholoyg of the Spirit, Pastoral Guild Lecture* no. 80 (1954).
Metman, Philip, C. G. Jung's Psychology and the *Problem of Values* (1949).
Oeri, A., Die *Kulturelle Bedeutung der Komplexen Psychologie* (1935).
Spring 1970.
Philipson, M., *Outline of a Jungian Aesthetic* (1963).
Rautenfeld, M.E.B. vo, *Der Persona: Begriff von C. G. Jung,* etc. (1950).
Roazen, P., *Freud and His Followers* (1974).
Robert, M., *La Révolution psychanalytique,* 2 vols (1963).
Roth, Paul, *Anima und Animus in der Psychologie C. G. Jung's* (1954).
Sborowitz, A., *Beziehung und Bestimmung. Die Lehren von M. Buber und C. G. Jung* (1956).
Schaer, H., *Religion und Seele der Psychologie C. G. Jung's* (1946).
The Secret of the Golden Flower, with a European Commentary by C. G. Jung (1931).
Serrano, M., C. G. *Jung and Herman Hesse* (1966).
Steiner, *Gustav, Erinerungen au Carl Gustav Jung* (1965).
Stern, P.J., *C. G. Jung: The Haunted Prophet* (1976).
Suzuki, D.T., *The Complete Works of D. T. Suzuki: An Introduction to Zen Buddhism,* with a foreword by C. G. Jung (1949).
Van der Post, L., *Jung and the Story of Our time* (1976).
Wells, H. G., *Experiment in Autobiography* (1934).
—, *A Thesis on the Quality of Illusion in the Continuity of the Individual Life in the Higher Metazoa* (1934).
White, Victor, *God and the Unconscious,* with a foreword by C. G. Jung (1952).
Whyte, L. L., *Focus and Diversions* (1963).

DİZİN

Adler, Alfred (1870 - 1937): Bireysel psikoloji okulunu kuran ve eksiklik duygusu terimini ilk kez ortaya atan psikiyatr. — 13, 29, 56-7, 65-6, 120-5, 133, 139, 141, 151, 189, 371-2

Amenhotep IV (Aheneton): İ.Ö. 14. yy.'da Mısır'da yaşamıştır. 18. sülaleden Mısır firavunu (İ.Ö. 1379-62) ve tektanrıcı Aton dininin kurucusu. — 28-9

Arşimed, (İ.Ö. 287-212): Romalı bilgin. — 245, 275, 319

Augustinus, Aziz (354-430): Latin kilisesi doktoru. Tüm düşüncesi iki ana tema üzerine kurulmuştur: Tanrı ve ilk günahla uğradığı felaketten Tanrı'nın inayetiyle kurtulan insanoğlunun kaderi. — 46, 278

Aziz Ludwig — 383

Bachofen, Johann Jacob (1815 - 1887): İsviçreli antropolog ve hukukçu. — 326

Bastian, Adolf (1826-1905): Alman antropolog ve hekimi. — 276

Bennett, Enoch Arnold (1867-1931): Yapıtlarıyla Avrupa Gerçekçiliği ile İngiliz romanı arasında bir köprü kuran İngiliz romancı, eleştirmen, oyun ve deneme yazarı. — 27

Benoit, Saint (Aziz) — 329, 332

Bernheim, Alexandre (1839-1915): Fransız, tablo tüccarı. — 93, 374

Besant, Annie (1847-1933): İngiliz sosyalist militan, sonra teozof. — 203

Blake, William (1757-1827): İngiliz şair, ressam, gravürcü. — 337

Bleuler, Eugen (1857-1939): İsviçreli psikiyatr. — 20

Boehm, Jacob (1575-1624) Alman filozof. — 332

Breuer, Joseph (1842-1925): Avusturyalı hekim. Solunumun özdüzenlenme mekanizmasını ve vücut duruşlarının labirentle denetlendiğini keşfetti. — 12, 94-6, 98, 189, 374

Buddha, Siddharta Gautama (İ.Ö. 563-483): Büyük bir din ve felsefe sistemi olan Budacılığın kurucusu. "Uyanan" ya da

"Aydınlanan" anlamına gelen *buda* sözcüğü, özel bir ad değil, örneğin "mesih" gibi bir sandır. Budacılıkta, geçmişte olduğu gibi gelecekte de sayısız *buda*'nın ortaya çıkabileceğine inanılır; ama tarihin tanıdığı tek *buda*, Gautama (Pali dilinde Gotama) Buda'dır.

Burckhardt, Jacob (1818-1897): Almanca yazan İsviçreli yazar ve tarihçi. Zürich politeknik okulunda ve Basel Üniversitesi'nde öğretmenlik yaptı. Sanat ve uygarlık tarihi üzerine incelemeler yazdı. — 144

Charcot, Jean Martin (1825-1893): Fransız nörolog. Ünlü Salpêtrière Nöroloji Okulu'nun kurucusudur. — 12, 93-4, 96, 374, 380

Cohen, Gustave (1879-1958): Fransız Ortaçağ uzmanı. Ortaçağ edebiyatı üzerine incelemeler yaptı. — 395

Colonna, Francesco (1433-1527) İtalyan hümanist. — 339

Crookes, sir William (1832-1919): İngiliz kimyacı ve fizikçi. 20 yaşında Krallık Koleji'nde vekil profesör oldu. — 224

Dante, Alighieri (1265-1321): İtalyan yazar. — 71, 332, 335, 337-8

Darwin, Charles (1809-1882): İngiliz doğabilimci. — 12, 21

Deussen, Paul (1845-1919): Alman filozof ve hintbilimci. — 208

Doyle, sir Arthur Conan (1859-1930): İngiliz romancı. — 329

Du, Perron Anguctil — 202-3, 208

Einstein, Albert (1879-1955): Alman asıllı Amerikalı fizikçi. Einstein ışılelektrik etkinin incelenmesine katkılarından ötürü (halen tartışılan görelilik kuramı nedeniyle değil) 1921 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Einstein "yalnız bir gezgin" gibi yaşadı.

Ellis, Henri Havelock (1859-1939): İngiliz yazar. Hem ana, hem de baba tarafından denizci bir aileden gelen hekim Ellis, cinsel psikolojinin öncüsüdür. — 204

Eulenspiegel, Till — Alman kökenli efsane kişisi. En sevdiği şaka kendisine verilen emirleri, amacı anlamaya kalkışmadan harfi harfine uygulamak olan bir köylüdür.

Ferrei, Guglielmo (1871-1943): İtalyan tarihçi. — 190, 290-2

France, Anatole François Thibault (1844-1924): Fransız

yazar. Malaquais rıhtımında kitapçılık yapan bir babanın oğluydu ve yalnızca kitaplarda ve geçmişte yaşadı. — 94
Frazer, James George (1854-1941): İngiliz din tarihçisi ve antropolog. — 146
Freud, Sigmund (1856-1939): Avusturyalı hekim, psikanalizin kurucusu. — 10-4, 20, 31, 53-5, 58-9, 63-7, 70, 85-8, 94, 96-8, 104-112, 114, 116-7, 123-5, 133-4, 139, 141, 144, 151, 174, 189, 196, 204-5, 207, 256, 310-3, 322, 332-3, 340, 365-379, 388, 395, 397
Frobenius, Leo (1873-1938): Alman antropolog. — 173

Galton, sir Francis (1822-1911): İngiliz bilimadamı. İnsanda kalıtımı incelemek için, sonradan klasikleşen yöntemler geliştirdi: testler, nicelik araştırması, bağıntılar yöntemi. Çalışmalarıyla birçok açıdan diferansiyel ruhbilimin öncülerinden biri oldu. —21
Gilbert, J. Allen — 389,
Goethe, Johann Wolfgang von (1749-1832): Alman yazar. — 70, 138, 290, 319, 328, 334-5, 337-9, 342
Griesinger, Wilhelm (1817-1868): Alman psikiyatr. — 145

Haggard, sir Henry Rider (1856-1925): İngiliz yazar. Kırsal bölge iktisadına yönelik çalışmasıyla (*The Poor and the Land*) [Yoksullar ve Toprak] 1919'da *sir* unvanını aldı. — 329, 332, 339
Hall, Granville Stanley (1844-1924): Amerikalı filozof ve ruhbilimci. — 369
Hartmann, Eduard Von (1842-1906): Alman Filozof. Hartmann'a göre, mantıksal düşünce ile mantıkdışı istenç, dünyayı hareketlendiren bilinçdışı bir ruhla birbirlerine karışır. — 326
Hauptmann, Gerhart (1862-1946): Alman yazar. — 322
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831): Alman filozof. — 388
Hoffman, Ernst Theodor Amedeus (1776-1822): Alman yazar ve besteci. Günlük gerçeğin bütün tadını kesin çizgilerle veren fantastik hikâyeleriyle ün kazandı.
Hölderlin, Friedrich (1770-1843): Alman şair. — 212

İlyas Peygamber, İsrail Krallığı'nda İ.Ö. IX. yy'da Ahab Yezavel döneminde yaşadı. Kenan kültlerine karşı Yehova'nın dinini savundu. Ya-

hudilikte ve izlerine İncil'de de rastlanan bir inanışla Mesih'in habercisi kabul edilir. — 358
İnge, William Ralph (1860-1954): İngiliz tanrıbilimci ve filozof.
İsa, Miladi çağın başında yaşamış Hıristiyanlığın kurucusu Filistinli Yahudi. Hıristiyanlar tarafından Mesih, Tanrı'nın Oğlu ve insanlığın kurtarıcısı kabul edilir. — 192, 229, 230, 255, 264, 279, 287, 290, 292, 296, 312, 347, 355
İskender III, (Büyük) (İ.Ö 356-323): Makedonya Kralı. — 358

Jaffé, Aniela — 28
James, William (1842-1910): Amerikalı filozof. Pragmacılığın kurucusudur. — 11, 241
Janet, Pierre (1859-1947): Fransız filozof ve psikiyatr, Paul Janet'nin yeğeni. Felsefe agrejesi oldu, ve 1889'da doktorasını verdi. — 23, 93, 274
Jones, Ernest (1879-1958): İngiliz hekim ve psikanalist. — 30
Joyce, James (1882-1941): İrlandalı yazar. — 346

Kirsch, James — 396
Klages, Ludwig (1872-1956): Alman filozof. — 380
Konfüçyüs (İ.Ö. 552-479): Çinli filozof, siyasal yönetici ve kuramcı. — 242
Krafft, Ebing (1840-1902): Alman psikiyatr. Strasbourg'ta, sonra Graz'da, son olarak da Viyana'da psikiyatri profesörlüğü yaptı, cinsel sapıklıklar ve kriminoloji konularında incelemeler (*Psychopathia sexualis*, 1886) yayımladı.

Leonardo da Vinci (1452-1519): İtalyan ressam, heykelci, mühendis, mimar ve bilgin. — 144, 370
Lévy-Bruhl, Lucien (1857-1939): Fransız filozof ve toplumbilimci, — 16, 276
Lovejoy, Arthur (1873-1962): Amerikalı filozof. Düşünce tarihinin öncülerinden biri olarak, bilgikuramı akımı ile ideolojide ve imge evreninde oluşan kavram reformları arasında ilişkiyi büyük bireşimlerle ortaya koydu. — 147
Luther, Martin (1483-1546): Alman tanrıbilimci ve reformcu. — 369

Maag, Paul — 394
Maitland, Edward — 258
Mauss, Marcel (1872-1950): Fransız toplumbilimci ve antropolog. Emile Durkheim'ın

kuzeni ve öğrencisi. Alan araştırması yapmamış olmasına rağmen, Fransız etnolojisi, özellikle yapısalcı okul üzerinde etkili olmuş başlıca kişilerden biri sayılır. — 276

Mayer, Julius Robert von (1814-1878): Alman fizikçi ve hekim. Bir geminin hekimi olarak, Doğu Hint Adaları'na gitti. Bu yolculukta, yüksek sıcaklıkların etkisiyle insan vücudu metabolizmasındaki değişiklik üstüne bir çalışma yaparken, ısıyla mekanik işin değiştirilebilirliğini buldu ve ısı niceliği biriminin mekanik eşdeğerini verdi. — 145-7

Melville, Herman (1819-1891): Amerikalı yazar. Hayattayken tanınmayan, 1920'den başlayarak ilgi toplamaya başlayan Melville, serüvenleri ve kahramanlıkları dile getirdiği hikâyelerinde cehennem figürlerini, bilinenle bilinmeyenin birliğini ve umutsuzluğa itilen bir ahlâkçının bilincini birleştirir. — 329

Meyrink, Gustav (1868-1932): Avusturyalı yazar, Prag'da ticaret öğrenimi gördükten sonra 1902'ye kadar bankacılık yaptı. *Der liebe Augustin* dergisinin yazışleri müdürü oldu, Novalis ve Hoffmann geleneğinin mirasçısı olan Meyrink gizemcilikten ve eski Prag kentinin efsanelerinden esinlenerek *Golem* (1915) adlı romanında Prag ghetto'sunun gizlerini büyük bir başarıyla canlandırdı. — 170

Möbius, August Ferdinand (1790-1868): Alman matematikçi. Gökbilim profesörüydü, daha sonra Leipzig'deki gözlemevinin müdürü oldu. Afin dönüşümler üzerine yaptığı inceleme ve homojen ağırlık merkezi koordinatları kavramı sayesinde izdüşüm geometrisini ve özellikle de cebirsel geometrinin zenginleşmesini sağladı. — 127

Musa (İ.Ö. XII. yy.): Kutsal Kitap'ta adı geçen peygamber. İsrail tarihinin önde gelen kişisi. Kutsal Kitap. Musa'dan İbraniler'e vatanlarını, dinlerini ve yasalarını vermiş, ardından kitleleri sürükleyen bir önder olarak söz eder. 120 yıl yaşadığı söylenen Musa, Ürdün kıyılarına ulaşılınca öldü ve Moab ülkesinde bir yere gömüldü. — 109, 147, 351-5, 358-9, 377

Muhammed, Hz. (571-632): Mekke'nin soylu Haşimoğulları ailesinden gelir. İslâmiyetin kurucusudur. — 242

Müller, Friedrich Max (1823-1900): Alman dilbilimci, doğubilimci ve mitoloji uzmanı. — 208
Myers, Wallace — 224

Nerval, Gérard de, (1808-1855): Fransız yazar. Jeune France grubunun romantik bohem çevrelerine katıldı. 1826'da polemik yanı ağır basan *Elégies nationales* adlı şiir kitabını yayımladı. Hal yanındaki Vieille - Lanterne sokağında bir parmaklıkta asılı bulundu. — 157
Nietzsche, Friedrich (1844-1900): Alman filozof. Özellikle tragedya konusunda, Yunanlılarda sanatla dinin ve sanatla sitenin birliğini kavramak gerektiğini gösterdi. — 11, 75, 83, 113-7, 126-8, 151, 189, 258, 276, 300-1, 311, 319, 326, 331-2, 337, 339, 349, 366-7, 369, 373, 378
Nikolas, Flüe'li — 156
Nuh, (Yaradılış, VI-IX): Kutsal Kitap'ta adı geçen peygamber. Tufan'ın kahramanı. Adı ve öyküsü, sümer-akkad Tufan efsanesinin tektanrıcı bir insanlığın kurtuluşu görüşüne aktarılışıdır. — 351, 353

Otto, Rudolf (1869-1937): Alman filozof ve dinler tarihçisi. Dinle ilgili ahlâksal ve akılcı açıklamaları bir yana bırakarak, kutsallık duygusuna önemli bir yer veren görüngübilimsel bir çözümlemeye yöneldi. — 240

Paracelsus, Philippus Aureolus Theophrastus (1493-1541): Gizemci tıbbın babası. Kimyasal tedaviye öncülük etti. Cerrah olarak, dokuları kendiliğinden onaracak olan doğal merhemlerin bulucu ve uygulayıcısı. Ayrıca ölümsüz gençliği sağlayan bir iksir bulduğunu, uyguladığını ve *homunculus*'u yarattığını ileri sürdü. — 351
Pflachte, Kurt — 386
Picasso, Pablo Ruiz (1881-1973): İspanyol ressam, desenci, gravürcü ve heykelci. — 344, 346-9
Platon (427-348): Yunanlı filozof. Soylu bir ailenin çocuğuydu. Sokrates'in ölümüne kadar, onun derslerini izledi. Sonra Mısır, Kyrene ve Güney İtalya'yı kapsayan bir yolculuğa çıktı, orada, matematikçiler ve pythagorasçılarla tanıştı. Atina'ya döndükten sonra Akademia adlı okulu kurdu. — 48, 54, 134, 279, 287, 312-3

Rupescissa, Johannes — 304

Schiller, Friedrich von (1759-1805): Alman yazar. — 316, 318

Schopenhauer, Arthur (1788-1860): Alman filozof. 1813'te, *Über die Vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* (Yeter neden ilkesinin dört kökü) başlıklı teziyle doktorasını verdi. 1820'den başlayarak Berlin'de profesörlük yaptı. Hegel'e karşı çıkmak istediyse de başarılı olamadı. — 11, 36, 203, 326

Shakespeare, William (1564-1616): İngiliz oyun yazarı. Stratford'daki ünlü Grammer School'da öğrenim gördü. Yazarın 1592'ye kadar nerede, nasıl yaşadığı konusunda hiçbir bilgi yoktur.

Shaw, George Bernard (1856-1950): İrlandalı yazar. İrlanda protestan gentry'sindendi. Kendi kendini yetiştirdi, gazetecilik yaptı, Shelley, Marx, S. Butler ve Darwin'in etkisiyle sosyalizmi benimsedi.

Schmitz, Oskar A.H. — 209, 384

Siynesius — 151

Sokrates (380-450): Kilise tarihçisi *Ekklesiastike Historia* (Kilise Tarihi) adlı yapıtında, 305-439 dönemini ele aldı. Kaisareialı Eusebios'u örnek alarak eleştirel bir bakışla kaynakları dikkatle incelediği, birçok belgeyi harfi harfine aktarması bakımından tarihçiler için çok değerli bir bilgi kaynağıdır. — 192

Spitteler, Carl (1845-1924): Almanca yazan İsviçreli yazar. Aristokrak ve kibirli bir mizacı vardı. Schopenhauer'in kötümserliğinin etkisinde kaldı, öte yandan maddeciliği ve ilerlemeyi reddedişiyle Nietzsche'ye yaklaştı. — 332, 334, 337, 339

Steiner, Rudolf — 201

Stekel, Wilhelm (1868-1940): Avusturyalı hekim ve psikanalizci. Freud'un psikanalist olan ilk analistidir. Yayınları özellikle cinselbilimle ilgilidir. — 29

Stewart E. White — 237

Vollers — 356, 358

Voltaire, François Marie Arovet (1694-1778): Fransız yazar. Voltaire geleceğe iki miras bıraktı: bir yandan M. Homais ve liberal burjuvazinin, öte yandan da mücadeleci gazeteciliğin öncüsüdür. — 366, 380

Wagner, Richard (1813-1883): Alman besteci ve dramaturg. — 116-7, 263, 328, 332, 337, 347, 380
Welte, Hans — 393
Wilhelm, Richard — 208-9, 305
Wundt, Wilhelm (1832-1920): Alman ruhbilimci ve fizyolog. 1864'te Heidelberg'te fizyoloji profesörlüğüne getirildi. Zürih ve Leipzig'te felsefe profesörü Helmholtz'un yardımcılığını yaptı. İlk iki ruhbilim laboratuvarından birinin kurucusu olarak kabul edilir. — 93

YUNUS Peygamber (İ.Ö. 783-743): Yereboam II. döneminde yaşamış İbrani peygamberi. II. Krallar Kitabı'nda (XIV, 25) dolaylı olarak anılır. İ.Ö. IV. yy.'ın sonunda yazılmış olan öğretici nitelikli Yunus'un kitabı, takma adın benzerliği nedeniyle kendisine maledilmiştir. — 173

Zagreus, Trakya ya da Girit kökenli tanrı; Zeus ve Persephone'nin oğlu. Orpheus kültünde önemli bir rol oynadı. Bazen Dionysos, bazen de Hades ile bir tutuldu. — 151
Zosimos, İ.S. V. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış Yunanlı pagan tarihçi. Hazine avukatıydı, 6 kitaptan oluşan *Nea Historia* adlı yapıtında Roma'nın Hıristiyan İmparatorlar, özellikle de "dinsizliğe kapı açan" Constantinus yüzünden çöktüğünü göstermeye çalıştı. — 304

Yayınlarımızdan çıkan diğer ruhbilim kitapları:

❒Dinle Küçük Adam (**Wilhelm Reich**)
❒Sevme Sanatı (**Erich Fromm**)
❒Sevginin ve Şiddetin Kaynağı (**Erich Fromm**)
❒Özgürlükten Kaçış (**Erich Fromm**)
❒Cinsel Devrim (**Wilhelm Reich**)
❒Kişilik Çözümlemesi (**Wilhelm Reich**)
❒Bedensel Boşalmanın İşlevi (**Wilhelm Reich**)
❒Sağlıklı Toplum (**Erich Fromm**)
❒Cinsel Ahlâkın Boygöstermesi (**Wilhelm Reich**)
❒Geleceğin Çocukları (**Wilhelm Reich**)
❒Düşlerin Yorumu (2 cilt) (**Sigmund Freud**)
❒Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri (**Sigmund Freud**)
❒İnsanın Doğadaki Yeri (**Wilhelm Reich**)
❒Umut Devrimi (**Erich Fromm**)
❒Canlının Mantığı (**François Jacob**)
❒İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri (2 cilt) (**Erich Fromm**)
❒Reich Freud'u Anlatıyor (**Wilhelm Reich**)
❒Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı (**Wilhelm Reich**)
❒Dirimin Öldürülüşü (**Wilhelm Reich**)
❒Olgu Öyküleri (2 cilt) (**Sigmund Freud**)
❒Günlük Yaşamın Psikopatolojisi (**Sigmund Freud**)
❒Reich'ın Düşünsel Yaşamı (**Luigi de Marchi**)
❒Başı Dertte İnsanlar (**Wilhelm Reich**)
❒İnsanın Boyutları (**İsmet Zeki Eyüboğlu**)
❒İnsan ve Kent (**Henri Laborit**)
❒Gençlik tutkusu (**Wilhelm Reich**)
❒Kanser (**Wilhelm Reich**)
❒Yaratıcı İnsan (**Henri Laborit**)
❒Dinin Kökenleri (**Sigmund Freud**)
❒Histeri Üzerine Çalışmalar (**Sigmund Freud**)
❒Uygarlık, Toplum ve Din (**Sigmund Freud**)
❒Yaşamın Anlamı (**Alfred Adler**)
❒İnsanın Doğası (**Alfred Adler**)
❒Cinsiyetler Arası İşbirliği (**Alfred Adler**)

SANAT KURAMI KİTAPLARI

ESTETİK I
Georg Lukacs
2. basım

ESTETİK II
Georg Lukacs
2. basım

ESTETİK III
Georg Lukacs
2. basım

ÇAĞDAŞ GERÇEKÇİLİĞİN ANLAMI
Georg Lukacs
4. basım

AVRUPA GERÇEKÇİLİĞİ
Georg Lukacs
2. basım

ESTETİK I
Georg W. F. Hegel

SANATIN GEREKLİLİĞİ
Ernst Fischer
8. basım

EDEBİYAT YAŞAMIM
Maksim Gorki
2. basım

EDEBİYAT NEDİR?
Jean - Paul Sartre
3. basım

BAUDELAIRE
Jean - Paul Sartre
2. basım

YANILSAMA VE GERÇEKLİK
Christopher Caudweel
2. basım

SANAT KURAMI KİTAPLARI

İNSANIN ÖZÜ
George Thomson
4. basım

KANT ESTETİĞİ
Taylan Altuğ

KANT'IN ELEŞTİREL FELSEFESİ
Gilles Deleuze

PİCASSO — SAINT-JOHN PERSE — KAFKA
Roger Garaudy

ÇAĞDAŞ KADININ KİTAPLARI

KADIN I "İkinci Cins" — Genç Kızlık Çağı
Simone de Beauvoir
7. basım

KADIN II "İkinci Cins" — Evlilik Çağı
Simone de Beauvoir
7. basım

KADIN III "İkinci Cins" — Bağımsızlığa Doğru
Simone de Beauvoir
8. basım

BİR GENÇ KIZIN ANILARI
Simone de Beauvoir
6. basım

OLGUNLUK ÇAĞI I
Simone de Beauvoir

OLGUNLUK ÇAĞI II
Simone de Beauvoir

KOŞULLARIN GÜCÜ I
Simone de Beauvoir

KOŞULLARIN GÜCÜ II
Simone de Beauvoir

PAYEL YAYINEVİ — Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat 4, No: 63
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 528 44 09 - 511 82 33
Fax: 512 43 53

C. GUSTAV JUNG

Freud'un görüşlerinden çok etkilenmesine karşın, psikanalizle ilişkisinin daha başlarında, kendi geliştirdiği kavramlarla çalışmaya başlayan Jung, zihinsel etkinliklerin tümünü *psyche* diye adlandırır. *Psyche* dinamik, birbirinden ayrı ama bağlantılı yapılardan oluşan bir dizgedir. Freud'un ego (ben) kavramını benimsemesine karşın, Jung'a göre bilinçli anıları, düşünceleri, duyguları, algıları içeren ego, kısacası bilen, isteyen "ben" olarak kimlik duygusunu oluşturur ve sürekli kılar. Ama ego, *psyche* okyanusunun ancak yüzeyini oluşturur. Bu yüzeyin hemen altında "kişisel bilinçdışı" yer alır. Kişisel bilinçdışı Freud'çu psikanalizin bilinçdışı dediği, öznenin bilincinde olmadığı etkinlikleri, itilmiş, unutulmuş, bastırılmış yaşantıları içeren yapıdır. Jung, ayrıca asıl derinde kolektif bilinçdışının var olduğunu öne sürer. Bu bilinçdışı yapı, bireyin bilinçdışında asıl zemini oluşturan insanlığın geçmişinin örtülü anılarını tarih boyunca geçirdiği evrimin yapılaşmış izlerini taşıyan birey üstü, bütün insanlarla ortak olan yandır.

Jung'un kuramında bilinç öncesi, bilinçten önce var olan algılama, kavrama biçimleri olarak yer alan arketipler yani ilksel imge örnekleri, ortak bilinçdışında bulunur. Arketipler çağlar boyu sık sık yinelenen, doğum, ölüm, eş bulma, beslenme, tehlikeye karşı savunma yaşantılarının sonucunda oluşmuştur. Binlerce yıl öncesine ilişkin bir işaret, bir arketip bugünün insanlarının düşlerinde ortaya çıkabilir. Binlerce yıllık anne imgesi, yeni doğan bir bebeğin de ortak bilinçdışında bu arketipi taşımasına ve kendi annesini bu imgenin etkisiyle algılamasına olanak sağlar. Arketipler, bireysel yaşantının içinde aktığı bir dere yatağı gibidir.

ISBN 975-388-095-2
9 789753 880954